Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 16

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník 16

Semily 2003

Obálka:
Antonín Jan Venuto: Panorama s městem Jičín od severu (detail). Před rokem 1788. RMaG Jičín. (Reprofoto P. Uličný.)

Frontispis:
Jiří Matlas (1926 – 1995).

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Z Českého ráje a Podkrkonoší : vlastivědný sborník. 16 – Semily : Státní okresní archiv Semily, 2003. – 344 s.
ISBN 80-86254-09-7

908(437.31-17)
- Český ráj (Česko) – vlastivěda
- Podkrkonoší (Česko) – vlastivěda
- sborníky

© *Státní okresní archiv Semily 2003*

ISBN 80-86254-09-7
ISSN 1211-975X

OBSAH

Články a studie

Robert R. Novotný *Náboženská bratrstva barokního období v Turnově* 9

Vojtěch Ron *Barokní divadlo v Podkrkonoší* 60

František Jirásko *Ohlas Matice české ve východních Čechách* 78

Gustav Novotný *Puškař a odborný spisovatel Bedřich Brandejs* 100

Pavel Jakubec *Po stopách Židů na Jilemnicku* 121

Ivo Navrátil *Oheň na Strážníku. Procesy s tzv. Zelenou internacionálou na Jilemnicku* 147

Tereza Matlasová *Podkrkonošský symfonický orchestr* 179

Materiály

Jan Prostředník *Archeologický výzkum románského kostela v Turnově-Nudvojovicích* 205

Petr Uličný *K ikonografii města Jičína a okolí* 239

Osudy

Stanislav Honsejk 251

Milada Patrmanová 253

RNDr. Josef Plíhal 255

Otakar Štorch 260

Vojtěch Valkoun 263

Drobnosti

Martin Nechvíle *Příspěvek k historii obce Dalešic a okolí* 269

Michal L. Jakl *Semilský původ novověkých řádů vysockých cechů* 271

Antonín Langhamer *Ilustrátor, malíř a pedagog Miloslav Jágr* 276

Tomáš Řídkošil *V Gobi. Z expedic geologa Muzea Českého ráje v Turnově* 284

Kronika

Státní okresní archiv Semily v roce 2002 293
Státní okresní archiv Jičín v roce 2002 297
Literární archiv PNP, pracoviště Staré Hrady, v roce 2002 299
Činnost Okresního muzea Českého ráje v Turnově v roce 2002 300
Městské muzeum v Hořicích roku 2002 305
Krkonošské muzeum v Jilemnici 2002 307
Městské muzeum a galerie v Lomnici nad Popelkou v roce 2002 309
Okresní muzeum a galerie Jičín v roce 2002 303
Městské muzeum Nová Paka v roce 2002 311
Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech v roce 2002 313
Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí roku 2002 314
Památníky třetího odboje očima studentů (M. Kraus – M. Samir) 316

Literatura

Recenze a zprávy o literatuře 321

ČLÁNKY A STUDIE

Panna Maria Turnovská, tisk dosud neznámého typu barokní Madony.
MČR Turnov, Osobní fond Karel Kinský, sign. P-KK 1071c.

Náboženská bratrstva barokního období v Turnově

Robert R. Novotný

Náboženské cítění barokního člověka zůstává většině české moderní společnosti počátku 21. století naprosto cizí. Mnozí si pod pojmem *baroko* vybaví hluboce zakořeněné synonymum *doba temna*, dosud nezřídka podporované zkreslenou optikou překonaného výkladu, tvrdošíjně lpícího na historických stereotypech a materialistické koncepci dějin. Připočteme-li naše nedostatečné znalosti dobových reálií, liturgiky a významu alegorie (i v souvislosti s klesající úrovní tzv. *klasického vzdělání*) nebo třeba odlišné chápání posledních věcí člověka, nemůžeme se divit, že je nám barokní člověk často líčen jako jakási pobožnůstkářská kreatura bez vlastního názoru a smysluplného života.

Duchovní život a jeho nejniternější projevy, těžko postižitelné v jakékoli době, bývají potom bez větší snahy o pochopení paušalizovány odkazy na vyskytující se extrémní projevy náboženské exaltovanosti. Nejoblíbenějšími náměty této dehonestace celého období bývají např. průvody flagelantů, čarodějnické procesy nebo útisk jinověrců.

Dost možná se toto černobílé vidění promítlo i do nevalného zájmu veřejnosti o projekt doprovodného programu pražské výstavy *Sláva barokní Čechie*, který jsme pod názvem *Deum et musas laudamus (Svět baroka v Českém ráji a západním Podkrkonoší)* prezentovali mj. v turnovském muzeu během hlavní sezóny roku 2001. Potvrdilo se, že tradovaný despekt ke klíčovému období našich novověkých dějin nelze odstranit mávnutím kouzelného výstavního proutku. Pomoci by naopak mohlo zvýšené badatelské úsilí, které zejména po roce 1989 přibližuje tzv. *období temna* studiemi a články, na rozdíl od většiny předchozích prací oproštěnými od ideologického nánosu.

V posledních letech se katolická zbožná bratrstva doby baroka dočkala obnoveného zájmu české historiografie zejména díky systematickému

výzkumu Jiřího Mikulce, který zpracovává jejich katalog.[1] Objasňovat na tomto místě obšírněji jak vymezení pojmu bratrstvo, tak účel vzniku těchto dobrovolných sdružení laických věřících, nám nepřipadá nutné, koneckonců by měly vyplynout i z této studie. Spokojme se tedy s konstatováním, že právě období pobělohorské rekatolizace českých zemí bylo *zlatým věkem* zbožných konfraternit, fungujících pod dohledem katolické církve a zaměřených zejména na šíření příkladného náboženského života, spojeného s propagací kultu, většinou korespondujícího s jejich názvem. Důležitou součástí činnosti bratrstev byla v souladu s barokní mentalitou příprava členů na smrt a posmrtný život. Navíc můžeme i v případě pobělohorských Čech mluvit o určité tradici jejich existence, navazující v naší oblasti na obdobně zaměřená středověká společenství, pozdější řemeslnické cechy nebo zádušní bratrstva.[2]

Pro studium zbožných konfraternit se badatelům nabízí poměrně široká pramenná základna, pohříchu však dosud převážně nevytěžená. Nejinak je tomu i v případě Turnova, pro který v barokním období registrujeme celkem čtyři náboženská bratrstva – literáty, arcibratrstvo sv. Františka, terciáře a růžencové. Nejsnáze se na základě dochovaných materiálů podařilo podchytit činnost literátů. Ta byla sice v nedávné minulosti, byť spíše marginálně, prezentována na stránkách našeho sborníku E. Mikanovou, ale obě její studie si zaslouží doplnění.[3] Díky relativní bohatosti dochovaného materiálu se pokusíme právě na turnovském literátském kůru analogicky demonstrovat běžný život zbožných společenstev.

Literátské bratrstvo

Literátské kůry, sdružení či bratrstva měly v barokních Čechách již určitou tradici, sahající minimálně do konce 15. století. Do stejné doby, na základě tzv. soboteckého graduálu či kancionálu, dnes uloženého v jičínském státním okresním archivu, klade počátky turnovských literátů J. V. Šimák. Eva Mikanová se ve svých článcích věnovala více muzikologickým souvislostem a snad i z tohoto důvodu v plné míře nevyužila *pramenný potenciál*, skrytý ve slušně zachovaném archivním fondu.[4]

Velice cenné jsou především dvě knihy – *Registra kůru literátského.* První zachycuje období 1644 – 1674, druhá potom navazuje rokem 1675 a kontinuální zápisy končí 1717.[5] Registra nesloužila jenom jako knihy počtů. Nadále totiž částečně plnila i úlohu bývalé matriky, jejíž původní obsah dosvědčuje zápis z 27. listopadu 1644: *„Po zloupení a vypálení většího dílu města Turnova od lidu nepřátelskýho švédského v létu 1643 7. dne máje, přičemž také i některé klínoty konventu bratrstva literátského, jako předně kniha matrix, v niž statuta na*

vyzdvižení téhož konventu, též jména osob do konventu vstupujících, jako i hlavních počtův každoročních, sumovní příjmové a vydání peněz vepsána byla, též i pečet [sic!] *k zmrhání a k shoření přišly, tyto registra vnově zase při shromáždění celého konventu bratrstva literátského založeny jsou za tribunův Simeona Střeleckého, Daniele Červenky, seniorův Jana Vodsloně, Symeona Fabricyusa, Daniele Vitaciusa léta a dne svrchu psaného.*"[6] Dnes ztracená matrika byla založena až v roce 1649 a vedle zapsaných statut byla zřejmě určena především k evidenci členů.[7] Důležitým pramenem je archivní fond Náboženská bratrstva ve Státním ústředním archivu v Praze, zachycující především majetkové poměry konfraternit v okamžiku jejich rušení na základě dvorského dekretu Josefa II. z roku 1783.[8]

Literáti působili ke konci předbělohorského období prakticky v každém významnějším městě. Většinou se vyskytovali ve dvojí podobě – mladší kůry byly české nebo německé (zpívaly v národních jazycích), starší latinské. Pro určení jejich protestantského nebo katolického charakteru ale nelze jazykové kritérium a priori použít. Členy byli zejména příslušníci tehdejších elit – městští hodnostáři a intelektuálové. Vedle kostelního zpěvu vyvíjely literátské kůry řadu dalších společenských aktivit, např. charitativní činnost či dozor nad místní školou. Nejdéle koncem 16. století však běžně kromě zpívajících členů přijímaly i nezpěváky obojího pohlaví, kteří se účastnili spolkového života a především měli po smrti zaručen literátský pohřeb. Právě rostoucí důraz na závazné náboženské úkony, objevující se po Bílé hoře u literátů v širším měřítku a mnohdy i na úkor samotného kostelního zpěvu, vedl ke sbližování s ostatními zbožnými bratrstvy a umožnil jejich další existenci v katolickém prostředí. Nejinak tomu bylo v případě turnovského literátského kůru.

Každoroční shromáždění *„přespolních i domácích pánův bratrův"* volilo ze svého středu čelné představitele, jejichž počet se ve sledovaném období několikrát změnil. Nejprve to byli v letech 1644 – 1649 dva *tribuni plebis* a čtyři *seniores fraternitatis*.[9] Během shromáždění byly 28. listopadu 1649 *„artikule zase vnově pánům bratřím vyhlášené a obnovené"*. Jejich předlohou se stala statuta mladoboleslavských literátů, opsaná vyslaným zástupcem Turnovských někdy před 22. dubnem téhož roku. V souladu s pátým artikulem stáli nadále v čele *konventu* čtyři senioři, kteří *„při všech správách duchovních i světských* [...] *nad dobrým řádem ruku ochrannou držeti mohli"*. Jejich povinnosti vymezoval především šestý článek: *„Kteříž by tak koliv každého roku z prostředku pánův literátův za starší volení byli, tíž též povinní budou kůr v chrámě Páně náležitě říditi, věci kostelní s pilností opatrovati, peníze gruntovní k kůru literátskému z gruntův i jinak náležející bedlivě vyupomínati, z nich na věci potřebné podle mírnosti v skromnosti vynakládati a z toho počet pořádný při obnovování jich každoročně celému počtu na poschválení učiniti. A mladší páni literáti jim jakožto na ten čas představeným*

v kůru náležitou šetrností povinní budou."[10] Současně se poprvé objevují funkce *kantora literátského* a *servusa.* V tomto početním složení zůstali představení bratrstva až do roku 1661, kdy byli nově zvoleni také dva *inspectores scholae.* O tři roky později byli místo *„inspectores k dohlížení školy* [...] *z bedlivého považení celého konventu zase vedle starobylého obyčeje při tomto městě se zachovávajícího*" opětovně zvoleni tribuni lidu.[11]

Za povšimnutí stojí označení *starobylý obyčej* (případně *starobylý způsob*), uplatňované v daném případě na jev, od něhož uplynulo zhruba deset let, i když návaznost na starší tradici vyloučit nemůžeme. Moment starobylosti se v literátských knihách počtů vyskytuje poměrně často, např. při vydáních na občerstvení představených při každoroční účetní uzávěrce, servusovi *„za koledu, aby pánův bratří neobtěžoval"*, či kantoru a školním oficiálům *„Štědrého večera na husce"*. V těchto případech se však jednalo o obvyklé platby prakticky v celém sledovaném období. Poněkud jiný význam vycítíme u zápisu z roku 1679: *„Za vydání se odpisuje panu Václavovi Augustinovi Subitanu, co jest tak dobré starobylé paměti při kůru literátským, na pamět* [sic!] *k budoucí toho potřebě uvedl, kterážto pamět dobrá má v knize literátské zapsána býti, jsouce za ty předešlé léta obšírná. Za práci jeho odvedeno 1 zl. 30 kr.*"[12] Mimochodem, stejné částky se v té době dostalo literátskému sluhovi jako roční plat za jeho služby.

Václav Augustin *Starší* či *Starý* Subitan byl dlouholetým seniorem kůru (1645 – 1664) a poté hraběcím rychtářem. Onou zmíněnou knihou byla zřejmě nezachovaná matrika. Subitanovi mohlo tehdy být asi 65 let a o čtyři roky později již nebyl mezi živými.[13]

Hodnota *starobylosti*, chceme-li ji kvantifikovat uplynulými léty, značně kolísala. Nepochybně záleželo také na vnímání významu tohoto slova současníky. Vždyť nejčastěji se v bratrských účtech vyskytuje právě u Jana Viléma Boudy, který zastával úřad literátského písaře v letech 1674 – 1687 a 1688 – 1691.[14] Pevnější fixace určitého jevu v časové linii zjevně narážela na chápání *starobylého* ve smyslu události, o jejímž *„původu nebylo zpráv nebo paměti"*, řečeno se Zdeňkem Kalistou.[15]

Změnu přinesl rok 1674, od kdy je pravidelně jmenován také *písař.* Prvního z nich, výše zmíněného J. V. Boudu, najdeme v bezprostředně předcházejícím *funkčním období* jak mezi seniory, tak i na postu kantora kůru, kde jej vystřídal dosavadní sluha Jan Jiří Nezdara. Spojení více funkcí v rukou jednoho člověka – zvláště na místě písaře, kantora a servusa – nebylo v dalších letech nic neobvyklého. Tak mohl být Bouda např. od roku 1677 současně písařem a kantorem, v období 1683 – 1687 navíc opětovně i seniorem a největší kumulace *obročí* dosáhl v roce 1686, kdy se stal ještě i školním dohlížitelem! J. J. Nezdara připojil k původním povinnostem pedela časem post kantora či *spolukantora* (1674 – 1677, 1681 – 1685, 1687 a znovu 1688 – 1694)

Titulní list a Rorate v neděli z rorátníku psaného roku 1759. MČR Turnov, Sbírka rukopisů, sign. R-168.

a nakonec byl v letech 1691 – 1694 i písařem! Můžeme se pouze dohadovat, zda funkční multiplicita některých literátů svědčí o nedostatku hudebně vzdělaných členů kůru, neochotě ostatních přijmout funkci spojenou s určitými povinnostmi, nebo naopak o možné snaze zabezpečit si stálý příjem z honorovaných postů v rámci bratrstva či jenom o pozoruhodné univerzálnosti části členské základny.[16]

Od účetního roku 1683/1684 opětovně přibývají dva *inspektoři školy*, jejichž počet se postupně rozšiřuje až na ve sledovaném období konečných dvanáct. V roce 1712 stojí v čele kůru vedle čtyřech seniorů nově také čtyři tribuni. Snad bude zajímavé uvést jmenovitě alespoň poslední dosud známé složení vedoucích činitelů literátského bratrstva: *„Léta 1716. 30. novembris obnoven kůr literátský dle bedlivého povážení velebného a vysoce učeného pana děkana Karla Ignatia Korvína (titul) a všech spolu pánův bratrův* [jsou] *za představené osoby zvolené tyto: za tribuny Jan Jiří Hertl, Jan Petr Durych, Rudolf Hertl, Samoel Vejrych; za seniory Václav Salus, Václav Svoboda, Mates Wott, Václav Vodslon; za inspektory Jan Jakub Ber, Tomáš Bušek, Jan Vaykl, Václav Salus zlatník, Daniel Groß, Václav Klofec, Ferdinand Šenkvic, Václav Groß, Jan Krysmon, Jan Jiří Poselt, Samoel Gros, Karel Miller; za písaře Jan František* [Starý] *Subitan; za kantora a servusa Mikoláš Ecler.“* [17]

Termín pravidelného hlavního shromáždění literátů určoval sedmý článek jejich statut: *„Každého roku, uložíc sobě den jistej starší volení spolubratřím mladším, aby skrze služebníka literátského znáti dali k sjití společnému v advent Páně“.*[18] Turnovští pořádali své schůze převážně v první neděli adventní, tedy v týdnu od 27. listopadu do 3. prosince běžného roku. Ze 73 záznamů o obnovení konventu na tyto dny připadá 47. Připočteme-li dalších pět, u kterých zcela evidentně díky písařské chybě došlo ke zkomolení data (např. *„léta 1670. v neděli první adventní, jenž bylo 31. novembris“),* konala se shromáždění na samém počátku liturgického roku ve více než 70 % případů. Desetkrát se literáti sešli přímo na svatého Ondřeje i tehdy, když 30. listopad nepřipadal na den Páně. V období 1667 – 1689 můžeme dokonce vysledovat i určitou pravidelnost, se kterou se v pondělí, úterý nebo ve středu, připadající na tento svátek po první neděli adventní, konvent obnovoval. Výjimečně se volby starších uskutečnily mimo obvyklý termín, jako např. na druhou neděli adventní v letech 1647, 1650 – 1651 a naposledy 1706, tj. od 4. do 10. prosince.[19]

Je zajímavé, že vnitřní disciplína v dodržování artikuly předepsané doby, ve které měli být jmenováni čelní představitelé literátského bratrstva na příští rok, byla možná poněkud překvapivě výrazně lepší v Turnově než v Mladé Boleslavi. Boleslavští zřejmě na předpisy příliš nehleděli, protože se ve sledovaném období 1612 – 1719 scházeli nepravidelně a prakticky v průběhu celého roku.[20]

Katolická církev nad činností literátů bděla prostřednictvím turnovského děkana. Teprve po roce 1653, kdy se P. Pavel Vojtěch Blažejovský zúčastnil shromáždění v domě tehdejšího seniora Václava Augustina Subitana, je přítomnost děkana na volební schůzi zdůrazňována v úvodním zápisu příslušného roku.[21] Někdy byli k slavnostnímu obnovení kůru přizváni také místní františkáni. Jejich účast se stala nezbytnou v letech, kdy duchovní správa dočasně osiřela: *„Léta 1669 v neděli první adventní, jenž bylo 1. decembris, jsouce obnoven kůr bratrstva literátského v domě pana Václava Aug. staršího Subitana, Jeho Vysoce hraběcí Milosti pana rychtáře, v přítomnosti Jejich Milostí pánův paterův řádu sv. Františka, poněvadž Jeho Milost pan děkan Jan Karel Benda z tohoto světa vykročil.“*[22]

P. Maxmilián Leonard dokonce v roce 1647 zaplatil precium, tedy každoroční členský poplatek. Přitom se částka 1 zl. 30 kr. rovnala příjemnému, které do bratrské pokladnice ve stejný rok složili jeden z konšelů Jindřich Bílský a sládek Václav Čejka. Z tohoto ojedinělého zápisu však nedokážeme posoudit, jestli děkan vyrovnával dluh z předešlých let nebo dobrovolně odvedl o hodně vyšší částku než ostatní literáti. V zachovaných seznamech bratrstva ale jméno žádného děkana nenajdeme. Ještě jedna skutečnost je

pozoruhodná – Bílského i Čejku vykázali purkmistr a rada města v červnu 1651 jako nekatolíky bez naděje na obrácení…[23]

□

Existence utrakvistických či protestantských literátských kůrů v předbělohorském období je všeobecně známá. Ale že by více než dvacet let po vydání Obnoveného zřízení zemského vedle sebe bez zjevných problémů v jednom bratrstvu působili katolíci a oficiálně mimo zákon postavení nekatolíci? Turnov je zatím zřejmě prvním dokladem toho, že to bylo možné (zdůrazněno autorem). Také klidný průběh rekatolizace celého regionu, na kterém se výrazně podíleli roku 1651 do města uvedení františkáni, svědčí o přizpůsobivosti místních lidí vůči státem prosazované náboženské uniformitě. Tedy alespoň pokud jde o vnější projevy. Domníváme se, že na malém provinčním městě byla těsná spolupráce jeho obyvatel přímo životní nutností. Proto i jinde uplatňovaná přísná konfesijní vymezení nemusela být v Turnově tak ostrá.

Literátské bratrstvo bylo celkem otevřeným společenstvím. Jména jednotlivých bratří a sester najdeme prakticky na každém foliu, vedle volených zástupců např. u příjmových položek při platbě příjemného, dlužných příspěvků, gruntovních peněz apod. Pro zjištění konfesijních poměrů jsme však využili zachované členské seznamy, zejména tři nejstarší – první z roku 1644 (*Poznamenání osob v konventu bratrstva literátského po ohni pro budoucí pamět* [sic!] *v živobytnosti zastižených*) a další dva téměř identické z roku 1662 (*Zpráva, co se všech pánův bratří přespolních i domácích až do léta 1662 v živobytnosti vynachází*, resp. *Nový vyznamenání všech pánův bratří přespolních i domácích za rok 1663 a 1664, 1665*).[24]

Pokusili jsme se určit jednotlivé literáty v soupisu obyvatel podle víry z června 1651. Při vědomí neúplnosti a nepřesnosti našich odhadů jsme však přesto získali zajímavé údaje. V nejstarším seznamu, čítajícím celkem 61 osob (včetně dvanácti *vdov pro funere*), jsme identifikovali 26 osob, z nichž se pouze třináct mužů a dvě vdovy hlásili ke katolické víře (necelých 58 %). Ve *Zprávě* z roku 1662 se objevilo již 92 jmen (12 *přespolních*, 66 *domácích* a 14 *vdov pro funere*). Soustředili jsme se na turnovské měšťany a měšťanky a podařilo se nám uspět ve 46 případech. Zde už je podíl katolíků výrazně nižší – 18 osob (13 mužů a 5 žen) představuje pouhých 39,13 %. Původních nekatolíků připouštějících svoji konverzi bylo v bratrstvu 16 (12 + 4), tedy 34,78 %; u zbývajících 12 osob (včetně tří vdov 26,09 %) se ještě v roce 1651 dokonce s nadějí na jejich obrácení na katolickou víru vůbec nepočítalo.[25] Výše zmíněného sládka Václava Čejku mezi nimi nenajdeme, protože záhy

po přiznání své neochoty konvertovat rozšířil řady českých emigrantů v lužické Žitavě. Jeho konfiskovaného domu využívali během výstavby svého konventu františkáni.[26]

Sledujeme-li nově přijímané *spoluoudy* v období mezi vznikem obou seznamů, zjistíme, že z prokazatelných nekatolíků přistoupili do kůru před červnem 1651 kromě Václava Čejky a Jindřicha Bílského (1647) také Jan Bílský (1646) nebo Zikmund Crinit (1649). Pozoruhodný je v tomto ohledu zápis z listopadového shromáždění 1648: *„Potom při koladě pana děkana více do též společnosti přijati jsou Pavel Čáslavský, Daniel Vodňanský"*, na čemž by nebylo nic tak výjimečného, kdyby k oběma jménům nebyla později doplněna vysvětlující poznámka *„odstoupili pro religion ven z země"*![27]

Důsledkem obnoveného rekatolizačního procesu po Vestfálském míru byly množící se přestupy dosavadních jinověrců. Mezi nově přijímanými literáty najdeme od 50. let 17. století takové příklady prakticky každý rok: Daniel Mazánek (1651), pekař Simeon Řešetář (1652), řezník Mikuláš Maruška (1653), lazebník Tobiáš Kořen a syn podruha Jan Nezdara (1654), Jan mladší Radvánovský a syn řezníka Jan Bouda (1655), pernikář Mikuláš mladší Lychvice (1656), kuchař Daniel Ulrych (1657), soukeník Jeremiáš Labe a nájemník v domě Matouše Poselta Jiřík Holub (1659) nebo syn mezulánika Václav Paulů v roce 1660.[28]

Před i po nové protireformační ofenzívě byli bez zjevných problémů za tribuny a seniory zvoleni nekatolíci Daniel Balcar Červenka (1644 – 1649, 1652 – 1656 a opět 1659 – 1671), Václav Dentulín (1645 – 1647) a Jan Jiří Těžký (1648, 1653, 1657 – 1672). O předpokládaném tolerantním prostředí vypovídá i následující záznam: *„V neděli provodní* (28. 4. 1647) *na snažné pohledávání Simeona Řešetáře od vyprovození manželky jeho k hrobu, jsouc k tomu všecken konvent obeslán, přijato 1 zl."*[29] Literáti žadateli vyhověli více než pět let před jeho oficiálním přijetím do bratrstva...

Zápisem zdůrazňovaná přítomnost turnovského děkana na slavnostních shromážděních po roce 1653 svědčí nejenom o důslednějším uplatňování dohledu nad činností bratrstva, ale s velkou pravděpodobností také završila rekatolizační proces samotných turnovských literátů. Můžeme samozřejmě pochybovat o opravdovosti a hloubce konverze mnoha včerejších heretiků. Ze zachovaných pramenů je navíc velice těžko postižitelná. Přesto si na základě prozkoumaného materiálu dovolíme tvrdit, že navenek působící katolický charakter literátského bratrstva zůstane těmito pochybnostmi nedotčen.

□

Jak početná byla členská základna a kdo ji vlastně tvořil? Určitou představu máme z výše zmíněných seznamů, ve kterých napočítáme od 61 bratří a sester v roce 1644 po zřejmě maximální počet 92 členů v roce 1662. Při josefínském rušení náboženských bratrstev vykázali turnovští literáti v roce 1784 *„praetium od 74 osob per 6 kr."* (v součtu 7 zl. 24 kr.) a *„příjemného od vnově přijatých, totiž pan Josef Hruša 45 kr."*[30]

Roční příspěvky činily po celé sledované období 6 krejcarů na osobu. Podle evidovaných příjmů precia lze zhruba odhadnout velikost sboru. Pomineme-li solitérní údaj ze samého konce existence kůru, přibylo nejvíce peněz do pokladnice začátkem prosince 1656 – 6 zl. 45 kr. Prostým dělením bychom došli k číslu 67 – 68 poplatníků, vadou na kráse je nejenom tříkrejcarový zůstatek, ale také poznámka o zahrnutém dlužném preciu v nespecifikované výši.[31] Celkově vzato odevzdali literáti do společné kasy více než šest zlatých ještě šestkrát; naopak méně než čtyřmi zlatými přispěli v letech 1652 – 1654 a 1713.[32] Počet členů podle stejného výpočtu kolísá v rozmezí 33 až 68 osob (průměr 45,5). O ošidnosti těchto odhadů však svědčí výdaje na volební schůze, u kterých jsou výjimečně vyčísleni přítomní: *„Při společném hlavním shromáždění, kdež do padesáti bratří všech pospolu bylo domácích i přespolních"* (1660 a 1661), resp. „[...] *přes 57 bratří"* (1662) a „[...] *přes 60 bratří"* v roce 1663. Ve srovnání s předchozími výpočty sice souhlasí údaje zejména v prvních dvou případech (podle precia 49 a 48), ale výrazná disproporce se jeví pro rok 1663 (4 zl. 32 kr. 2 1/2 d., tedy 45 – 46 plátců).[33]

Ze sedmého artikulu statut sice literátům plynula povinnost dostavit se k obnovení konventu, ale dá se předpokládat, že ne vždy tomu tak opravdu bylo. A zdaleka ne všichni příchozí byli ochotni nebo schopni složit do společné pokladny svůj roční příspěvek. Seznamy dlužníků, často mnohaletých, jsou dostatečně výmluvné.[34]

Noví spolubratři byli většinou přijímáni právě během valné hromady. Jejich jména i s příslušnou částkou zápisného byla uváděna hned za vybraným preciem, resp. mezi aktivy ve výkazech hospodaření s voskem. Klasickou výjimkou potvrzující toto pravidlo byl např. turnovský sládek Václav Stěhulka, který rozšířil řady literátů 24. 11. 1667, zřejmě při *korigování počtů* končícího účetního roku. Ve sledovaném období kůr získal nejvíce nových členů – deset – v roce 1699, všeobecně však jejich počet kolísal od jednoho do pěti. A nebylo nic neobvyklého, zejména v 70. a 80. letech 17. století, že do konfraternity nepřistoupil nikdo.[35]

Mezi členy bratrstva najdeme zástupce všech vrstev tehdejší společnosti. Poměrně hojně byli zastoupeni příslušníci drobné šlechty usedlé ve městě i na okolních dominiích, často ve službách Valdštejnů nebo Desfoursů.[36] Nejpočetněji Jeníkové Zásadští z Gemsendorfu – Jiří (Karel?), Jan Matyáš, Jind-

řich (Jiří?), Maxmilián, Václav (Albrecht?) a Vilém;[37] z dalších např. Friedrich Hoberk z Hendersdorfu,[38] Jan Václav Kyselovský z Kyselova,[39] Adam Richter z Aichenfelsu,[40] Jan Jiří Matyášovský z Matyášovic[41] nebo Václav Ladislav Šašek z Mezihůří.[42]

Řady literátů zhusta rozšiřovali také vrchnostenští úředníci, jako třeba během volební schůze na sv. Ondřeje roku 1672: *„Jsouce do společnosti pan Jakob Ebert, purkrabí Jeho Vysoce hraběcí Milosti panství skalského, za jednoho bratra do kůru literátského přijatý, příjemného dal 3 zl.; Item pan Jan Horčička, písař důchodní téhož panství, jsouce podobně do společnosti přijatý, příjemného odvedl 3 zl.; Daniel Svoboda mladší, rychtář, jsouce také do společnosti za jednoho bratra přijatý, příjemného od něho přijato 1 zl.“*[43]

I když se nikdo z Valdštejnů členem literátského bratrstva nikdy nestal, prestiž kůru nepochybně zvyšovaly vyžádané asistence při posledních rozloučeních se zemřelými příslušníky tohoto hraběcího rodu. Kůr se např. zúčastnil pohřební slavnosti v únoru 1657, při které bylo do nové rodinné krypty v kostele sv. Františka uloženo tělo druhého zakladatele turnovského

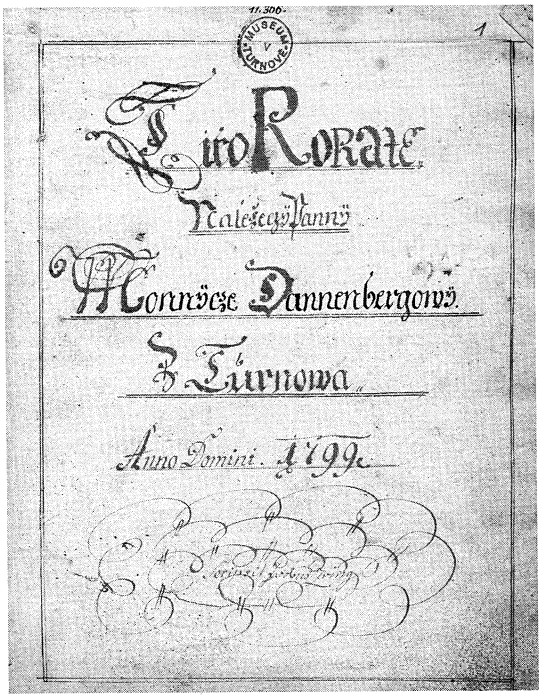

Titulní list rorate sepsaných Jakubem Zvingem pro Moniku Dannenbergovou v roce 1799. MČR Turnov, Sbírka rukopisů, sign. R-30.

kláštera: *„Při pohřbu slavné paměti Jeho Excelence pana pana Ferdinanda Arnošta, svaté říše římské hraběte z Valdštejna, za struny vydáno k requiem 12 kr.“*[44] Vítaným příspěvkem do spolkové pokladnice bylo 10 zlatých, které bratrstvo obdrželo v lednu 1668 *„od pohřbu Jejich Milostí mladých pánův pánův hrabat z Valdštejna* (Ferdinand František a Jan Maxmilián, synové Ferdinanda Arnošta, pozn. autora) *a Její Milosti panny šlechtičny* (dcera téhož Marie Barbora), *též i od zapůjčení příkrova.“*[45] Podobně své vrchnosti posloužili 19. prosince 1707 při *vyprovození do kláštera* komtesy Markéty, dcery Arnošta Josefa, a o rok později i maličké dcerky (*parvulae Herulae*) Františka Josefa, Marie Josefy.[46]

Také v případě regenta Králíka z Brocenberka v roce 1659 jsou zmíněny pouze funerální insignie: *„Od paní Kateřiny Králíkové z Brodcenberka po smrti (titul) dobré paměti p. Václava Karla Králíka etc., pana manžela jejího, od zapůjčení příkrovu literátského, svěc, na památku darováno 3 zl.“*[47]

Majitelé rohozeckého dominia se v literátských záznamech prakticky neobjevují. Pouze po smrti Mikuláše hraběte Desfours si vdova vypůjčila příkrov, za který zaplatila 6 zlatých. Nejspíš na podzim 1664 ještě bylo *„od J. M. pana hraběte Desfours* (Albrecht Maxmilián, syn Mikuláše) *od propůjčení příkrovu literátského do Semil k requiem přijato 1 zl. 30 kr.,“*[48] nicméně v dalších letech se již v bratrských účetních knihách neobjevili. Možným vysvětlením by mohla být určitá rivalita obou sousedících hraběcích rodů, přičemž Turnov spadal do zájmové sféry Valdštejnů. Z desfourských úředníků literáti *„vyprovodili do chrámu Páně jenišovského“* manželku rohozeckého důchodního písaře Pavla Hrušky; z poddaných např. půjčili *„příkrov a svíce do Semil ku pohřbu neb. Daniele Hyblera“*.[49]

Ojedinělým je zápis z 23. října 1652, kdy do spolkové pokladnice přibyly 3 zlaté od českodubského hejtmana Jiřího Ludvíka Šimonovského za *„propůjčení příkrovu literátského do města Dubu k pohřbu J. M. paní hrabinky, který ani potřebován nebyl“*. Otázkou zůstává, zda se jednalo o zatím blíže neznámou vdovu po Janu Ludvíku Hektoru hraběti Isolani nebo o jeho dceru Annu Marii Alžbětu, provdanou hraběnku ze Sarau, jež však měla podle Sedláčka a Koláře zemřít již v roce 1648.[50] Zdá se, že obliba kůru, minimálně co se pohřebních aktivit týká, sahala za hranice valdštejnského a desfourského dominia.

Největší zastoupení měli v literátském bratrstvu pochopitelně turnovští měšťané. Postupem času přestali písaři rozlišovat mezi *domácími* a *přespolními* a v členských seznamech byly nadále zvlášť uváděny pouze *vdovy pro funere*. Dost možná, že hojné propůjčování funerálních insignií do poměrně širokého okolí s tímto jevem souvisí. Je zajímavé, že vysoké nedoplatky precia najdeme v roce 1662 především u přespolních členů. Bylo snad oboustranně přínosnější, když sympatizanti ze vzdálenějších míst využívali nabízejících

se výhod členství, a to zejména v dobově akcentovaných posledních záležitostech člověka, pouze jednorázově za úplatu? Uvedené příklady k takovému vysvětlení svádějí. Bezpochyby však můžeme říci, že kůr byl současníky – a tehdejšími elitami obzvlášť – vnímán jako prestižní společenství. Konečně o tom svědčí i skutečnost, že drtivou většinu jmen městských radních najdeme současně i mezi literáty, často navíc v jejich představenstvu. Na druhou stranu bylo bratrstvo otevřeno i řadovým měšťanům, tvořícím jeho nejširší členskou základnu.[51]

Každoroční volební shromáždění se odbývala v domech vrcholných představitelů konfraternity. Až do 80. let 17. století jsou téměř pravidelně hostitelé jmenováni v úvodní pasáži zápisů z obnovování kůru. Nejčastěji se literáti scházeli v příbytku Václava Augustina Subitana (1646 – 1650, 1653 – 1660, 1662 – 1666 a 1669 – 1670), dále potom u tehdejších primátorů Jana a Samuela Vodsloňových a Jana Jiřího Těžkého, tribuna Šimona Střeleckého nebo seniorů Šimona Fabricia a Zikmunda Rudolfa Crinita. Naposledy je místo slavnostního setkání literátů zmíněno v souvislosti s vynaloženými prostředky na *traktaci* v roce 1707, kdy *„při shromáždění hlavním p. bratří za půl sudu piva i s šrůtkou do důchodu panského zaplaceno a do příbytku pana Samoele staršího Vitacyusa přivezeného dáno 5 zl. 9 kr. 4 1/2 d.“*[52]

Tím se dostáváme k vděčnému tématu – k velice často opulentním hostinám, doprovázejícím volební shromáždění. Pro turnovské literáty přitom smíme bez jakékoli nadsázky použít vzorce, že vždy pili a hodovali do výše svého účetního zůstatku a občas dokonce i nad jeho rámec. Zkusme porovnat zjištěné *resty* na konci jednotlivých účetních roků (ty začínaly právě obnovením konventu) s částkami vydanými na pohoštění (v několika případech bohužel nebyly uvedeny).

Průměrně začínal kůr hospodařit se sumou 17 zlatých 34 krejcarů.[53] Zůstatky se ve sledovaném období pohybovaly od 0 do 51 zl. 34 kr., přičemž konstatování, že *„po učiněném jejich* (míněno představenstvo bratrstva, poznámka autora) *předešlým počtu před rokem nezůstávalo za nimi restantu žádného“*, se objevilo celkem čtyřikrát (1658, 1697, 1711 a 1712).[54]

Literáti během svých shromáždění v průměru projedli a propili 10 zlatých 22 krejcarů. Nejvíce dokonce plných 20 zl. 40 kr. na sv. Ondřeje 1671, a to přitom zůstatek z minulého období byl jenom o málo větší – 22 zl. 24 kr. 4 1/2 d.[55] Naopak velice skromné hostiny se odbývaly v letech 1644 (2 zl. 18 kr., zůstatek byl po nedávné švédské okupaci a požáru města pouhých 17 kr.), 1679 (2 zl 42 kr., na hotovosti zbylo 8 zl. 25 kr. 4 1/2 d.) a 1696 (2 zl. 53 kr. 1 1/2 d. při restu 3 zl. 3 kr. 3 d.).[56] Osmnáctkrát potom částka vydaná na pohoštění převyšovala skutečný stav účtu, předaný odstupujícím představenstvem.

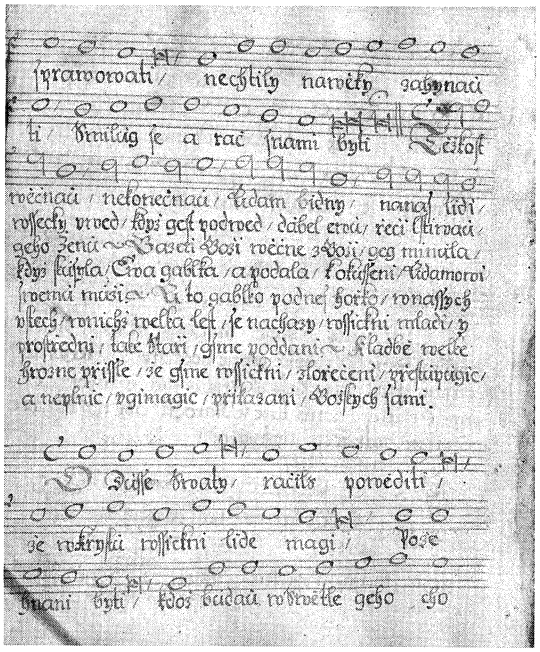

Autor rorátníku se skrývá pod šifrou F. W. G., jedním z dalších majitelů byl Josef Šich, fol. 48v, ukázka z Rorate ve čtvrtek. MČR Turnov, Sbírka rukopisů, sign. R-18.

Pohled na samotný jídelníček je zajímavý nejenom s ohledem na jeho skladbu, ale také kvůli tehdejším cenám poživatin. Zpočátku byly zkonzumované potraviny a nápoje uváděny pod jednou sumou: *„Vydání z předpsaných příjmův. Předně při hlavním shromáždění konventu v domě dobré paměti neb. p. Symeona Fabriciusa za ryby, koláče, chléb a jiné victualie, též půl sudu piva dle specificacii vydáno 7 zl. 49 kr.“*[57] Menu se rozšiřovalo a položky byly rozepisovány: „[…] *za ryby, pečeně hovězí, skopové, husy, chléb a jiné drobné victuální věci, i na druhý den dle specificati a sečtení dáno 5 zl. 59 kr.; za pivo 5 zl. 38 kr. 1 1/2 d.; za víno 5 zl. 24 kr.“*[58] nebo „[…] *za půl sudu piva zaplaceno i s šrůtkou* (poplatek za výstav, pozn. autora) *4 zl. 44 kr.; za koláč pletený a posypaný mákem dáno 1 zl. 10 kr.; za chléb, sejr, hrušky, jabka, též ořechy 28 kr.; na druhý den při pořádnosti činěné za trunk piva dáno 18 kr.“*[59]

V roce 1688 si literáti pochutnali na krocanovi (zřejmě první zmínka pro Turnov): *„Při shromáždění všech pánův bratří na traktaci vynaloženo, totiž za půl sudu piva, i co více jest koupeno 4 zl. 24 kr.; za 9 1/2 pinty vína, i co J. M. panu děkanu se poslalo, po 6 1/2 kr. dáno 4 zl. 7 kr.; za 4 husy, 1 indiána, 1 zajíce, 10*

klobás a jiné potřebné věci k tomu od jídla vydáno 3 zl. 47 kr.; za chléb režný dáno 21 kr.; za 1 libru svíček 10 kr."[60]

Náznaky spořivosti můžeme vypozorovat v závěru sledovaného období, kdy již náklady na pohoštění nepřekračovaly 10 zlatých, snad i v souvislosti se zničujícím požárem města v dubnu 1707. Nicméně na opulentním charakteru hostin naznačené *utahování opasků* žádné stopy nezanechalo. Ostatně posuďte sami při pohledu na jídelníček z roku 1714, kterým tuto *kulinářskou* pasáž ukončíme: *„Při shromáždění pánův bratrův v neděli adventní za půl sudu piva i s šrůtkou vydáno 4 zl. 37 kr. 3 d.; za žemle 1 zl. 30 kr.; za krmnou hus, kapouna a slepici, chléb a konfekty vydáno dle sečtení 1 zl. 18 kr.; na druhý den při činění pořádnosti a založení nového makuláře a nového příjmu a vydání vnešení, přítomným osobám za trunk piva dáno 18 kr.*"[61]

Předchozí řádky by mohly svádět k mylné představě, že literáti byli jakýmsi spolkem přátel dobrého moku a jídla. Hlavním důvodem, proč se konfraternita scházela, byla aktivní účast jejích členů na náboženském životě. Ukážeme si, že kostelní zpěv, na který i samotný název sdružení a snad i jeho předbělohorská tradice upomínají, zdaleka nestál ve středu zájmu turnovských literátů. Dokonce si dovolíme konstatovat, že postupem času se stával spíše marginální záležitostí.

Jak bylo uvedeno výše, červený kohout, který v Turnově řádil v květnu 1643, strávil nejenom většinu literátských písemností včetně muzikálií, ale za své vzaly i mobiliář a hudební nástroje. Bratrstvo se snažilo co nejrychleji utrpěné škody napravit.[62] Literáti pečovali o kůry v kostelech Panny Marie i sv. Mikuláše.[63] Do obou byly také pořízeny nové varhany, nejdříve do mariánského, poničeného při požáru města.[64]

V děkanském kostele sv. Mikuláše nahradil v roce 1655 nový pozitiv původní regál prodaný do Rovenska pod Troskami: *„Při přivezení teď nejposledněji z Nového Města do kostela sv. Mikuláše pozitivu formanům dle napsání na další součet téhož varhaníka* (šluknovského, pozn. autora) *vydáno 7 tolarů,* [tj.] *10 zl. 30 kr.*"[65]

Dary i koupí byly získávány nové nástroje, jako např. *„diškant do školy a chrámu Páně ku potřebě literátské"*, pozoun *„k dobrému kůru literátskému od jednoho učedlníka koželužského"*, další pozouny *tenorový* (za pokutní peníze Jiříka Jelínka) a *altový „koupený původem p. patera quardiána v Městech pražských"*, jakýsi *velký instrument* darovaný Pavlem Krupiusem, druhá basa od přespolních muzikantů (1660) či *„dvoje nový husle altové a tenorové do chrámu Páně k chválám Božím koupené"* (1666).[66]

Méně často narazíme v literátských registrech na muzikálie. Většině z nich se věnovala ve své studii Eva Mikanová, nicméně bychom chtěli upozornit na několik zajímavostí, které neuvedla. Nejen v širším kontextu je pozoru-

hodný zápis snad z léta 1649, podle kterého zaplatilo bratrstvo *„za knihu papíru graduálního k přivázání k novým rorate z Drážďan koupeného"* 1 zlatý.[67] Také kontakty s Lužicí měl Turnov celkem živé – vzpomeňme emigrantskou enklávu v Žitavě (byť o její velikosti můžeme pouze spekulovat, alespoň do doby, než bude zpracován materiál ze Sächsisches Hauptstaatsarchivu v Drážďanech) nebo výše zmíněný import umělecko-řemeslné produkce k výzdobě varhan – ovšem rezidenční město saských kurfiřtů? Papír zřejmě nebyl zakoupen přímo v metropoli na Labi (chybí obvyklý údaj o odměně poslu, který by jej přivezl), ale dostal se do města zprostředkovaně. Otázkou zůstává, odkud a kým.

Mezi odkazy ve prospěch kůru se objevily také knihy. Kromě Mikanovou zmíněných muzikálií po zemřelém kantoru Václavovi Ortlíkovi (ty však byly bratrstvu prodány) získali literáti z pozůstalosti Tobiáše Kohouta *„žalmy tištěné"* a v roce 1688 potom za pouhých 6 krejcarů, vyplacených *„jednomu z panství rohozeckého, který ze Staré Boleslavě jeden pěkný nový kancionál od paní Kateřiny Hořické pro památku kůru literátskému darovaný přinesl."*[68]

Jedinou vizitaci a *„inventování všech partes"* jsme zaznamenali v roce 1676 a je pro činnost představenstva signifikantní, že se neobešla bez vydání 24 krejcarů *„za trunk piva pánům deputirovaným"*.[69]

Domníváme se, že instrumentální produkce zatlačila chorální zpěv do pozadí již v 17. století. Svědčí o tom několik skutečností, např. rozšiřující se nástrojové vybavení nebo každoroční výdaje za jejich opravy. Třeba struny nepořizovali literáti jenom během postního, svatojánského a svatojilského jarmarku,[70] ale výjimečný nebyl podle potřeby ani jejich nákup během roku v jiném místě.[71] O samotné skladbě literátských *instrumentů* máme nejlepší přehled z několika inventářů, zachovaných počínaje rokem 1712 a konče licitačním protokolem z dražby bratrského majetku ze srpna 1785.[72] Dva soupisy najdeme také v archivu pražské arcidiecéze a vzhledem k jejich uložení je ocitujeme in extenso.

První pořídil v září 1737 nově inaugurovaný turnovský děkan Jan Josef Teutsch: *„In ecclesia decanali S. Nicolai et capella publica B. V. Mariae Nascentis reperiuntur sequentia* [...] *tympana 4* [?]*; tubae 4; litui 2; violon et basetl 2; organum duplex cum pedali 2; cancionale Boemicum 1; liber evangelium Boemicum 1* [...]."[73]

Druhý vypracoval při obdobné příležitosti 17. října 1765 František Hoffmann: „[...] *Instrumenta musica et libri in choro: tympana, paria 2 (S. Nicolai); tubae 6 (S. Nicolai); litui novi 2 (S. Nicolai); fides 5 (S. Nicolai); violone aut bassus 1 (S. Nicolai); bassetl 1 (S. Nicolai) et 1 (B. V. Mariae); organum cum pedali 1 (S. Nicolai) et 1 (B. V. Mariae); cancionale Bohemicum 1 (S. Nicolai); libellus cantus de Rorate 1 (S. Nicolai)* [...]."[74] Většina nástrojů tedy byla součástí mobi-

liáře kostela sv. Mikuláše, ale na rozdíl od Evy Mikanové si nemyslíme, že těžiště hudebního působení bratrstva bylo do děkanského chrámu přeneseno až v 18. století.[75]

Zdá se, že o významném či přímo rozhodujícím podílu literátů na instrumentální produkci v Turnově druhé poloviny 17. a de facto celého 18. století nelze pochybovat. Oprávněné výhrady však můžeme vznést vůči údajné hlavní náplni činnosti turnovského literátského kůru právě v oblasti nástrojové hudby nebo chorálního zpěvu. Mikanová ve svých studiích na základě zmínek o kancionálech či rorátnících usuzuje dokonce na nezanedbatelný vliv bratrské tradice. Ani její tvrzení o dostatečném počtu turnovských *„muzikantů, kteří byli schopni zastat službu jak na kůru a při různých církevních povinnostech, tak i při světských příležitostech"*, s odkazem na turnovské kamenáře, neobstojí. Pomineme-li většinou *badatelů* neustále opakované legendy o turnovském kamenářství v 17. a 18. století, či dokonce ještě dříve (škoda, že bez jakékoli opory v místních i centrálních archivních fondech, ve kterých evidentně soustavněji nepátrali), i Mikanovou zdůrazňovaný požadavek schopnosti nových adeptů řemesla hrát na hudební nástroj, případně být alespoň gramotný (což pokládám v dobovém kontextu za mnohem důležitější), lze dost těžko interpretovat způsobem, jakým učinila autorka: *„Poněvadž o kamenářské umění v této době začal vzrůstat zájem, stala se hudba mnoha zájemcům životní nutností."*[76] Ostatně celá řada zápisů z register kůru vypovídá o všem jiném, jenom ne o dostatečném počtu literátů, schopných podílet se na hudební produkci.

Jak jinak si vysvětlit třeba schůzku *„pánův seniorův a některých pánův bratří za příčinou napomenutí jich, aby musicírovati pomáhali"*, ke které došlo někdy před svatým Jiřím 1658?[77] A jak několik případů, kdy byl novým členům odpuštěn vstupní poplatek, přičemž důvod byl obdobný: *„Samuelovi Houděti, poněvadž při kůru muzicíruje, podle snešení pasíruje mu se příjemný"* (1667);[78] *„Samuel Subitan přijat jest do společnosti za jednoho bratra, že v kůru nápomocen jest muzicírovati, příjemného na penězích se pasíruje, toliko vosku má dáti 2 libry"* (1669);[79] *„přijat jest do společnosti bratrské pan Adam mladší Tomášek a Jan Apolo Poselt, servus ouřadu purkmistrského, ti oba jsouce do společnosti kůru bratrstva literátského přijati, poněvadž při kůru v chrámích Páně hlasy svými i na rozličná instrumenta muzicírují a chválu Boží prospívati neobmeškávají, tou příčinou příjemné na penězích od kůru literátského se jim pasíruje, toliko z nich každý má po 2 librách vosku dáti* (1672);[80] *přijat jest do společnosti bratrské za jednoho ouda Jan Subitan, poněvadž v kůru v chrámě Páně hlasem svým i na jiná instrumenta nápomocen musicírovati prospěšný jest, na penězích příjemný, jako i jiným muzikantům přistupujícím se pasíruje, toliko vosku má dáti 2 libry"* (1676)?[81] Daniel Černohouz zase platil menší částku (30 krejcarů), *„poněvadž při kůru chorálních písní pilen jest"*

(1686),[82] a varhaník Ondřej Volný vstoupil v roce 1658 do bratrstva automaticky bez skládání příjemného díky své profesi,[83] což ostatně nemělo být podle jednoho z výše uvedených zápisů nic neobvyklého. Bohužel se nám již nepodařilo narazit na další záznamy, ze kterých by bylo evidentní, že přistupující spolubratr je činným hudebníkem. Zapomenout však v této souvislosti nesmíme na významný podíl literátského kantora a školních oficiálů na každoroční hudební produkci kůru.

Otázkou přitom zůstává, zda se do kolísající výše vstupního poplatku promítalo sociální postavení přijímaného člena, nebo či snad byl tímto způsobem zohledněn jejich očekávaný přínos zpěváka a instrumentalisty. První varianta, tedy diferenciace příjemného podle majetnosti přistupujícího bratra, se jeví v rámci zjištěných zápisů pravděpodobnější. Na druhou stranu je pravdou, že všech sedm jmenovaných muzicírujících nebo zpívajících literátů rozšířilo řady konfraternity již ve druhé polovině 17. století, zatímco pro prvá dvě decennia 18. jsme podobné záznamy nenalezli. Tuto skutečnost bychom ale zvýšenému počtu muzikantů v kůru nepřičítali.

Zdá se totiž, že turnovské literáty nemůžeme v pobělohorském období považovat za pouhé společenství pěstující chrámový zpěv s instrumentálním doprovodem. Spíše bychom měli mluvit o náboženském bratrstvu, ve které se původní kůr, a to nejpozději v polovině 17. století, proměnil. Všechny Mikulcem uváděné atributy náboženských bratrstev u turnovských literátů – snad s výjimkou nadání odpustkovým privilegiem – nacházíme.[84]

Ve farářské relaci z roku 1677 odpovídal tehdejší turnovský děkan Petr Vavřinec Zaremba na soubor čtyřiceti dvou otázek, položených konzistoří jednotlivým správcům farních obvodů pražské arcidiecéze, ohledně zbožných bratrstev celkem obšírně. Vedle zmínky o františkánském bratrstvu se věnoval zejména jím spravovanému *„společenstvu literátů, odedávna v kostele v jitřním čase o svátcích a v adventu zpívajícímu“*, u kterého připomněl také náboženské úkony spojené s posledními věcmi člověka.[85] Část textu je bohužel kvůli zničené spodní části knihy téměř nečitelná.[86] Děkan zřejmě kůr za náboženské bratrstvo pokládal.[87]

S literáty souvisí i Zarembova odpověď na původně třicátý pátý bod, týkající se školy *„při děkanském a filiálním kostele, ve kterém je mládež třemi zřízenci – varhaníkem, kantorem a pomocným kantorem – od abecedy až po trivium učena a v musice v rozličných nástrojích cvičena“*.[88] Zajímavý je také přiložený *inventář klenotův zádušních k chrámu Páně v městě Turnově přináležejících*, ve kterém jsou mj. evidovány jedna *nebesa k procesí*, jeden *příkrov černý souken*[n]*ý* a osm *korouhví*.[89] Zda a co konkrétně patřilo přímo literátům, bohužel nevíme.

Fabián Václav Blovský o dvacet tři let později uvedl, že v jeho farnosti žádná bratrstva, kromě literátského kůru, nejsou.[90] Zřejmě tím vyjádřil své

pochybnosti o tom, zda lze vůbec literáty za bratrstvo považovat. Františkánské arcibratrstvo do jeho kompetence nespadalo. Blovský také rozlišoval velikost jím spravovaných turnovských svatostánků – *minor* sv. Mikuláše a *maior* Nanebevzetí (sic!) Panny Marie. Kromě školy u děkanství měly být ještě dvě další u nejmenovaných filiálních kostelů. Důležitou se jeví odpověď na dvacátou šestou otázku, podle které *„processiones ex civitate ab antiquo in Przaslavitz in festo S. Georgii et ad capellam in Nudvovicz in festo S. Joannis ducuntur, et ad Franciscanos in festo Pentecostes“* (tj. procesí se od starodávna vedou z města do Přáslavic na svátek sv. Jiří a ke kapli v Nudvojovicích na svátek sv. Jana a k františkánům o letnicích, pozn. autora).[91] Vedle znovu se objevující *nepaměti* u přáslavického sv. Jiří je pro naše účely velice zajímavé procesí ke sv. Janu Křtiteli do Nudvojovic.

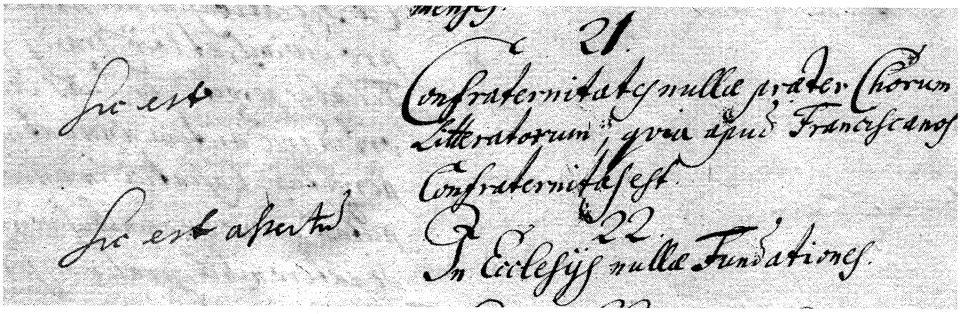

Farářská relace turnovského děkana Blovského z roku 1700.
SÚA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, sign. B 14/2, fol. 7r.

Právě tento světec byl patronem literátského oltáře v kostele sv. Mikuláše. Nevíme však, nakolik obliba sv. Jana Křtitele souvisela s případným patrociniem kůru. Prozkoumané prameny žádný konkrétní důkaz o takovém spojení nepřinesly.

Oltář byl každopádně zmiňován již od roku 1644, kdy byla založena dochovaná registra, zpočátku zejména v souvislosti s objednávkami svící u voskáře.[92] Před Velkým pátkem (19. dubnem) 1647 pořídili od židovských obchodníků *„devět loket mezulánu černého na přikrytí oltáře literátského času postního“* a o osm let později vydalo bratrstvo pět zlatých *„za nový antipendia kožené“*. Koncem roku 1658 nebo začátkem následujícího potom literáti vyplati-

li truhláři Stavilovi a jakémusi zámečníkovi celkem dva zlaté šest krejcarů *„za novou mříži udělanou, obarvenou, okolo literátského voltáře v malým kostele a co více k tomu potřebí bylo"*.[93] Nové antipendium *„rozličnými barvami vytkané"*, pořízené začátkem roku 1678, bylo předzvěstí investice, přesahující finanční možnosti kůru.[94]

Zasvěcení původního literátského oltáře tušíme, jeho podobu, bohužel, neznáme. Jenom o něco lépe jsme informováni o vzhledu vylepšeného, objednaného snad někdy na jaře 1678. Byl na rozdíl od dřívějších artefaktů (připomeňme např. řezbářské ozdoby varhan, dovezené ze Žitavy) zadán, byť pouze částečně, místním řemeslníkům, jejichž služeb konfraternita dosud využívala spíše při nezbytných opravách. Smlouvu ohledně *„archy nové na oltář literátský v chrámě Páně u sv. Mikuláše"* představení bratrstva uzavřeli při čtyřech žejdlících vína (žejdlík byl přibližně 0,5 litru) po 6 krejcarech a následně mistru truhlářskému *„zavdali s consensem J. M. pana děkana, jakožto předního správce kůru"* 6 zlatých.[95] Záhy se však nedostávalo prostředků: *„Též se tuto do příjmu uvozuje peněz, tak jakž jest nová archa při oltáři kůru literátského vedle snešení J. M. p. děkana, p. trybunův a p. seniorův a celého konventu bratrstva literátského kůru způsobena a nebyvše tak mnoho peněz v restu, aby se malíři od omalování a pozlacování zaplatiti mohlo, vedle dobročinnosti pánův bratří jak přespolních, tak domácích, jakž každý vedle své možnosti na zaplacení malíři fedrovali, vedle vejslovního rejstříku přiloženého přijato v sumě 16 zl. 1 kr."*[96] 25. února 1679 doplatili *„Václavovi truhlářovi od udělání nové archy"* 17 zlatých a k tomu ještě dalších 6 krejcarů *„na trunk piva"*, které mistr *„vyžádal sobě při J. M. panu děkanu, když tu archu postavoval"*.[97]

Zdá se být jisté, že autorem byl Václav Jelínek ze Sobotky, jehož děkan Zaremba angažoval již dříve pro *„způsobení archy do chrámu Páně svatého Mikuláše v městě Turnově na hrubý oltář"*.[98] Smlouvou specifikované zadání vzhledu této práce soboteckého řezbáře a truhláře se nápadně podobá dodnes v turnovském muzeu zachovanému modelettu, tzv. kamenářskému oltáři, jehož Šimákem evidentně pomýlené přiřknutí místním *štajnšnajdrům* se bez jakékoli pramenné podpory opisuje dodnes. Naposledy M. Cogan datoval modeletto do 20. let 18. století a nesignované obrazy na základě *formálního rozboru díla* a analogie *směle připisuje* Janu Jiřímu Hertlovi.[99] Domnívám se, a to i při vědomí řady nesrovnalostí v Coganově studii, že o autorství obrazů i dataci tzv. kamenářského oltáře samého se dá pochybovat. Spíše bychom asi měli uvažovat o jeho vztahu k původnímu hlavnímu oltáři ve sv. Mikuláši, vzešlého z dílny soboteckého Václava Jelínka. A snad již ani nepřekvapuje skutečnost, že uvedené Jelínkovy práce nezná Miloš Suchomel…[100]

Jedním dechem ale musíme přiznat, že přes naznačenou podobnost najdeme mezi zadáním ve smlouvě z roku 1672 a modelettem mnoho rozdílů. Kro-

mě chybějícího rámu pro obraz sv. Mikuláše máme na mysli především ikonograficky odlišné znázornění Panny Marie, tedy proti požadovanému Navštívení na nebesa vstupující Immaculatu (nebo dokonce přímo Assumptu?).[101] Možná má přece jenom pravdu M. Cogan, ale na druhou stranu snad uvedená hypotéza podnítí badatele k hlubšímu zájmu, vedoucímu na základě důkladného archivního výzkumu k jejímu vyvrácení nebo potvrzení.

Malířské práce byly svěřeny zřejmě Ambroži Hertlovi: *„Ambrožovi malíři vedle smlouvy učiněné s J. M. p. děkanem od omalování a pozlacování archy nové při oltáři bratrstva literátského kůru, dáno všeho nákladu 40 zlatých“*, přičemž kontrakt s řemeslníkem a jeho tovaryšem byl stvrzen nad konví vína. Současně se po Turnově a okolí rozešli poslové se žádostí o příspěvek.[102] Při korigování počtů převedli literáti do dalšího účetního roku 1679/1680 zůstatek 8 zl. 25 kr. 5 1/2 d.; předchozí činil 17 zl. 15 kr. 4 1/2 d. Nakolik byly prosby o finanční výpomoc účinné, nevíme, protože v příjmových položkách registra najdeme pouze jediný krátký seznam dárců: *„Od Mikoláše Kudrnáče ku pomoci oltáře dáno 9 kr.; Jan Poselt mydlář též ku pomoci dal 9 kr.; p. Danyel Tázler 15 kr.; p. Krystián Najmon 9 kr.“*[103]

V roce 1676 se poprvé objevuje velice pravděpodobné patrocinium nezachovaného bratrského postranního oltáře v turnovském kostele sv. Mikuláše, když kůr zaplatil 6 krejcarů *„za špagát a jiné věci na jeho okrášlení* […] *o svatém Janě“*. A nadále nacházíme v registrech pravidelně výdaje *„na špendlíky a cveky k svatému Janu pro strojení oltáře“*, případně *„od vyprání ubrusu“*, nebo roku 1684 *„při svátku svatého Jana Křtitele obrazu okrášlení literátského na špendlíky, cveky a špagát a od vyprání ubrusu dáno 7 kr.“*[104]

24. červen se bezpochyby stal nejdůležitějším svátkem turnovského kůru, což dosvědčují mj. výdajové položky z let 1687 a 1688.[105] Koncem 17. století převzal péči o bratrský oltář za úplatu *kapelník*, tedy kostelník od sv. Mikuláše, honorář však dostávali také kantoři a oficiálové.[106] Poslední podrobnější záznam máme z roku 1702, kdy bylo vyplaceno spropitné 17 krejcarů *„kapelníku a J. Salusovi od okrášlení na slavnost sv. Jana Křtitele oltáře a obrazu, nesoucího z procesí“* a 18 krejcarů na pivo *„kantorům, co při slavnosti a procesí na den sv. Jana troubili“*.[107] V dalších letech již nebyly, na rozdíl od položek týkajících se obilí, slámy a vosku, *vydání* ani *příjmy peněz* rozepisovány.

Ze zprávy Fabiána Václava Blovského víme, kromě svatodušních k turnovským františkánům, také o dubnových procesích do Přáslavic. Městská rada sice ve své stížnosti na děkana, adresované Arnoštu Josefovi z Valdštejna, roku 1696 tvrdí, že *„ten chvalitebný od starodávna obyčej* […] *té nedělí po sv. Jiří z města Turnova do chrámu Páně přáslavského počestná procesí se zachovávala a zachovávána pro čest, chválu boží bejti má“*, nicméně poprvé je zmíněno jenom o osm let dříve v obdobném listu hraběti, tentokrát ovšem napsaném

tehdejším duchovním správce Janem Augustinem Chlumským.[108] Na jak starou tradici tehdy bylo navázáno, nevíme.

Ještě větší neznámou dosud zůstává průvod o sv. Janu Křtiteli do nudvojovického kostelíka stejného patrocinia. Jedinou stopou, a ne právě zanedbatelnou, je kresba Jana Prouska a následný Šimákův popis praporu, zavěšeného v té době ještě v nudvojovickém kostele. Dnes již není pochyb, že tato korouhev je uložena v turnovském muzeu, kde byla donedávna připisována tzv. zeleným rejtarům Albrechta z Valdštejna...[109]

Literáti si pořídili vlastní korouhev v letech 1666 – 1668 celkovým nákladem 46 zlatých 39 krejcarů a 3 peněz, včetně 1 zl. 46 kr. vydaných *„při shromáždění pánův tribunův a p. seniorův za příčinou literátské korouhve"* a následně *„30. augusti* [1668], *když se taková korouhev v domě rathauze stříhati dala v přítomnosti J. M. pana děkana, J. Ex. pana rychtáře, pánův tribunův a seniorův, podobně některých pánův bratrův za víno a pivo".*[110]

Tato investice opět přesahovala finanční možnosti bratrstva – vypomoci musely půjčky a dary. Díky podrobnému vyúčtování z roku 1668 si dnes alespoň přibližně dokážeme představit, jak asi mohl prapor vypadat.[111]

Již o dvě léta dříve vyplatil kůr 5 zlatých 15 krejcarů neznámým *„malířům od omalování obrazu a z obouch stran na něm figur na budoucí literátskou korouhev".*[112] Žádný bližší popis nebo dokonce vyobrazení bohužel nemáme... Na středovém terči tzv. praporu zelených rejtarů se nám za pomoci ultrafialové lampy podařilo identifikovat na aversu křest Ježíše Krista, na reversu potom zřejmě valdštejnský znak. Shodně popsal v roce 1909 nudvojovický *„prapor ze zeleného sukna, o bílém nitěném třepení, široký 115 cm, dlouhý 2 metry; na dolní kratší straně 85 cm"* J. V. Šimák. Teprve další výzkum snad umožní spolehlivější interpretaci nejenom obrazu, ale i samotné korouhve.

Jak bylo řečeno výše, podstatnou složkou činnosti náboženských bratrstev byla příprava jejich členů na smrt a posmrtný život. V literátských registrech se vedle odkazů ve prospěch konfraternity nejzřetelněji projevila početnými záznamy o pořizování funerálních svící a zapůjčování příkrovu.

Někdy na podzim 1644 objednal kůr u Jana Stavila *„novou truhlici pro příkrov aksamitový"* a zápisy o *vyprovázení* některého z turnovských nebo přespolních členů či jejich rodinných příslušníků, k němuž býval přehoz přes máry půjčován, nacházíme v knihách počtů prakticky každoročně. Literáti dbali o jeho dobrý stav a v době švédského vpádu byl dokonce příkrov uložen *„před nebezpečenstvím na zámek Skály k opatrování do sklepu pana purkrabího".*[113] Kromě účasti na pohřbech v poměrně širokém okolí zřejmě pomáhali svým členům i v nejtěžší hodině života člověka, jako v roce 1664, když *„11. aprilis při smrti neb. Tobiáše Kociána* (tehdejší kantor, pozn. autora) *Simonovi Subitanovi, zůstávaje při něm odpoledne a celou noc, dáno za tu práci 6 kr."*[114]

Z mnoha odkazů zmiňme alespoň některé od místní nobility a duchovenstva. Například v roce 1651 bratrstvo obdrželo 10 zlatých *„od pana Jiřího Jeníka Zásadského, odkázaných od dobré paměti neb. Mikuláše Rožumberského, kteréž před osmi lety z pozůstalosti odvedené býti jměly“*; z bývalých děkanů kšaftem na kůr pamatoval stejnou částkou o deset let později P. Pavel Vojtěch Blažejovský nebo 20 zlatými P. Petr Vavřinec Zaremba (1680).[115] Určitou kuriozitou jsou potom zápisy *odkazů* Adama a Jana Loužeckých. Nejdříve bylo na jaře 1660 *„na 50 kop míš., což činí na zlatý 58 zl. 20 kr., kšaftem odkázaných od dobré paměti neb. Adama Loužeckýho, mimo již na tu sumu před 2 lety pod půjčkou přijatých 10 zl. od nápadníkův po neb. Janovi Vodsloňovi, primátoru, z obouch dílův přijato 17 zl. 35 kr.“* a hned začátkem následujícího roku museli literáti *„Janovi Loužeckému, zmrtvýchvstalému, na 28 kop míš. 4 gr. 2 d. za bratrstvem kůru literátského na 50 kop míš. vyzdvižených zatím na zjednání šatův 9 zlatých 25 krejcarů vrátit...“*[116]

V turnovském muzeu je v historické expozici k vidění zbytek původního okna z kostela P. Marie, obnovovaného po ničivém požáru během švédské okupace města.[117] Podobné si na přelomu let 1647 a 1648 nechali udělat také literáti.[118] Někdy v létě 1659 bylo *od krupobití potlučeno* a před svatým Janem o dva roky později je musel sklenář znovu opravit, protože bylo *„od psův vytlučeno“*. A aby toho nebylo málo, byla před vánocemi 1660 *„od povětří zlého“* poničena dvě okna na kruchtě v kostele sv. Mikuláše. U druhého bylo dokonce *„všeckno zohejbáno“* a na obnově se podílel i kovář Jan Bílský.[119]

□

Zvláštní a velice významnou kapitolou činnosti literátského bratrstva jsou jeho aktivity v hospodářské oblasti, jež by si bezesporu zasloužily samostatného zpracování. Vzhledem ke složitosti a dosud nedostatečnému vytěžení pramenné základny se tedy spokojíme pouze s naznačením jejich hlavních směrů.

Literáti se snažili zlepšit vlastní finanční situaci v místním měřítku poměrně rozsáhlými transakcemi na trhu s nemovitostmi. První dům, který vlastnili, stával dle Šimáka v dnešní ulici 5. května v místech, kde se později rozkládala zahrada přiléhající k františkánskému konventu.[120] V březnu 1644 jej za 20 kop míšeňských získal Tomáš Lyšovský, přičemž hned po požáru předešlého roku bylo *„Simeonovi Fabriciusovi prodáno stavení z domu literátského za 50 kop míš.“* a Šimonu Střeleckému *„role od domu literátského v Farářství za 8 kop míš.* [...] *kteréžto peníze všechny za těmi osobami zůstávají“*.[121]

10. prosince 1657 odevzdali literáti 8 kop míšeňských, tedy 9 zlatých 20 krejcarů *„Danielovi Vitaciusovi závdavku mimo 72 kop míš. gruntovních peněz zadr-*

želých poražených za dům od něho koupený" (podle Šimáka čp. 28 v ulici 5. května, pozn. autora) a v následujícím roce jej nákladem 17 zl. 20 kr. nechali přestavět. A již 20. ledna 1659 utržili od kováře Martina Slavíka *„při prodaje* [sic!] *domu literátského* [...] *prvního dílu závdavku 35 zl."* a 10. září dalších 17 zl. 30 kr.[122] Dluh splácel nový majitel po 8 kopách jenom do roku 1670, protože 20. března 1671 proběhla nová transakce a můžeme říci, že byla pro způsob podnikání literátů na trhu nemovitostí signifikantní. Onoho dne *„majíce na gruntu Martina Slavíka ještě gruntovních peněz 29 kop míš. dobírati, poněvadž toho důležitá potřeba na skoupení 85 kop míš. na gruntu France Stehlyka* (dle Šimáka bývalý čp. 96 na náměstí, na jehož místě je dnes parkoviště vedle nové budovy České spořitelny, pozn. autora) *od Augustina Härtle, malíře, nastávala, vedle snešení a povolení pánův tribunův, jsouc takové témuž Martinovi Slavíkovi za hotových 24 kop míš. sprodáno, tuto se za příjem uvozuje 28 zl."* To ale nebylo zdaleka všechno, neboť současně *„jsouce spravedlnost od Augustina Härtle, malíře, na gruntu Františka Stehlyka 85 kop míš. skoupena a zápisem při knihách městských ubezpečena, že* [za] *takovou sumu spravedlnost svou na kůr literátský k vyzdvihování převozuje, za takovou sumu podle smlouvy témuž Augustinovi Härtlovi v přítomnosti pánův tribunův hotových jest mu v domě pana hraběcího rychtáře* (Václava Augustina Subitana, pozn. autora) *odvedeno 35 kop míš.,* [což] *na zlatý činí 40 zl. 50 kr."*[123] Zdá se, že Hertl nutně potřeboval peníze a literáti na tom, že mu vyhověli, bohatě vydělali...

Velice oblíbeným prostředkem pravidelných příjmů se bratrstvu stalo právě zakupování kapitálů, tedy dluhových jistin, vázaných na nemovitosti. Zápisy jako *„Anno 1646. 25. junii gruntovních peněz položených od Jiříka Borče* (dle Šimáka čp. 249 v Sobotecké ulici, pozn. autora) *k konventu náležejících přijato 2 kopy míš."* nalézáme v registrech de facto každoročně.[124] Snad nejlépe tuto skutečnost dokumentuje účetní uzávěrka z roku 1784, z období, kdy bylo bratrstvo v souladu s dvorskými dekrety z května a srpna 1783 rušeno.[125]

Bratrstvo půjčovalo peníze také soukromým osobám, např. v létě 1664 Zikmundu Rudolfu Crinitovi 10 zlatých nebo v účetním roce 1702/1703, kdy bylo *„capitalu Janovi Subitanovi pučeno 12 zl."*, přičemž úrok činil 6,25 %: *„Interesse od Jana Subitana z capitalu 45 kr."*[126]

Největší stálé příjmy ale literátům plynuly z jejich zemědělského podnikání a pachtovného z pronajímané louky. Základem pro opětovné získání vlastních rolí se v roce 1649 stalo zakoupení kapitálu na výše zmíněné nemovitosti Daniela Vitacia, když od něho přijali 14 zlatých *„gruntovních peněz na domě jeho k kůru literátskému náležejících proti zápisu pojištěním dvojího položení"*. O dva roky později Vitacius splatil dalších 14 zlatých. Nakonec ale 28. června 1657, nemoha zřejmě dodržet své závazky, uzavřel při obligátních dvou pintách vína s bratrstvem smlouvu ohledně svého dluhu vázaného na jeho

dům. Zajímavé je zdůraznění faktu, že se dohoda *„nestala v přítomnosti pana purkmistra a pánův starších"*.[127] Víme již, že v prosinci kůr Vitacia definitivně vyplatil a zanedlouho jeho bývalý dům prodal Martinu Slavíkovi.

Další pozemky získalo bratrstvo po Velikonocích 1660 kdesi u kostela P. Marie od obce náhradou za půjčku poskytnutou městské radě předešlého roku na úhradu splátek Karlu Janu Vilému z Schönkirchu, od něhož koupila tzv. Nejdekovský dvůr: *„A jsouce na kusu roli obecní za klášterem, načež k obci literátských peněz hotových 70 zl. zapůjčeno jest, 6 korcův ovsa vyseto."*[128] Nadále byla podstatná část zápisů příjmů a výdajů věnována právě *„nákladům na roli literátskou"*.

Pro badatele se tu naskýtá celá řada námětů nejenom z hospodářských dějin – ceny a výnosy obilí, slámy nebo luštěnin, výše mezd za polní práce (např. v letech 1699 – 1702 literáti za úplatu využili služeb *Jiříka Dlaska Dolánského*), ale také záznamy o vlivu počasí na úrodu nebo živelních pohromách, např. povodních či velkém požáru v dubnu 1707.

□

Mnoha zajímavých otázek jsme se pouze dotkli nebo je pominuli. Na zhodnocení tak stále čeká např. úloha Václava Holana Rovenského, jak ve vztahu ke konfraternitě, tak i k samotnému Valdštejnu. V souvislosti s papežským odpustkovým privilegiem z roku 1717, resp. 1709, a sporem mezi světským klérem a františkány o vedení slavnostních bohoslužeb při procesích na Valdštejn, který vyvrcholil ve 30. letech 18. století, se nabízí odlišný pohled na Holanovo údajné eremitství a přímo volá po vysvětlení.[129] Alespoň připomenutí si zaslouží výpomoc bratrstva, ale i bratrstvu poskytnutá v charitativní oblasti. Vedle podpory nemajetným[130] se dostalo pomoci po požáru v dubnu 1707 i turnovské konfraternitě: *„Z města Sobodky* [sic!] *od kůru literátského z ohledu pohořalosti dle učiněného psaní přijato 1 zl."*[131]

Po zrušení bratrstev v českých a rakouských zemích byl v letech 1785 – 1786 majetek turnovského literátského kůru vyčíslen celkově na 514 zlatých 19 krejcarů. Vedle *Capitalien bei Privaten* 124 zl. 20 kr. a úroků (tj. *Interesse* či *jährliche Erträgnuß*) 4 zl. 59 kr. to byly zejména nemovitosti, oceněné na 385 zlatých – pole (*ein ackerbares Feld*) o výsevku třech korců a třech věrtelů v hodnotě 205 zlatých a louka (*eine Wiese*) o rozloze 1 $^{7}/_{16}$ korce za 180 zlatých. Karl Fetterle a Joseph von Mannagetta, stojící v čele krajské komise, připojili své podpisy pod likvidační protokol 7. dubna 1786.[132]

Přes oficiální zánik literátského kůru nezůstal Turnov bez obdobného bratrstva dlouho. Již 29. prosince 1792 se konalo první shromáždění tzv. *společnosti choralistův*, na kterém byla přijata statuta o devíti článcích, jimiž se čle-

nové nadále měli řídit. Můžeme předpokládat, že nejenom mezi pětadvaceti zakládajícími členy, ale i většinou každoročně přistupujících bylo hodně bývalých literátů. Důvody vedoucí k založení nového kůru dostatečně vysvětlují řádky předcházející samotnému řádu: *„Ačkoliv že slavné a svaté paměti císař a král náš Joseph, toho jména Druhý, z rozličných důležitých příčin roku 1785. kůr tak zvaný literátský milostivě skrze své nejvyšší nařízení vyzdvihnouti ráčil, nic však méně v tom svém nejmilostivějším nařízení nižádným způsobem horlivost pobožnosti k Nejvyššímu Bohu svých poddaných zameziti nemínil. Pročež jsouc pohnutý mnozí z nás, obyvatelů města Turnova, aby ona starobylá pobožnost, kterou vejš podotknutý kůr literátský konal ke cti a chvále vtělenému Pánu Ježíši, tak řečené zpívání rorátův, skrz trvající časy adventní nepřestala, nýbrž i na budoucnost svou posloupnost měla, pročež pod titulem Společnost choralistův* (název podtržen, pozn. autora) *někteří sousedé téhož města onou pobožnost zpívání rorátův času adventního na sebe vzali a následující pravidla ze své dobré vůle, dle kterých se budoucně říditi a spravovati budou, ustanovili.“*[133]

První dva články předepisovaly účast na rorátech, třetí a čtvrtý určovaly výši precia a každoroční skládání počtů, pátý zřízení představenstva, šestý modlitby mimo zpěv v adventu, o masopustu, nedělích a svátcích a poslední tři byly věnovány povinnostem členů v případech, kdy *„některého p. spoluouda neb manželku jeho a dítky Pan Bůh všemohoucí prostředkem smrti z tohoto světa povolati ráčí“*. Můžeme tedy s klidným svědomím říci, že literátský kůr, zaměřený především na kostelní zpěv, nacházíme v Turnově paradoxně až na samém konci 18. století…[134]

Naznačili jsme již v úvodu, že ostatním barokním náboženským bratrstvům v Turnově bohužel nelze kvůli nedostatečnému množství zachovaných pramenů věnovat adekvátní prostor. Přesto se domníváme, že naše snaha postihnout jejich charakteristické rysy na základě dosud prozkoumaných materiálů nebude marná.

Arcibratrstvo sv. Františka a terciáři

Vznik a působení obou konfraternit bylo velice úzce spjato s turnovskými františkány, uvedenými do města v roce 1651.[135] Vzhledem k tomuto styčnému bodu v observantském konventu pojednáme o obou současně.

Opaskové arcibratrstvo bylo při kostele sv. Františka ustanoveno zřejmě již roku 1651 a mělo především plnit významnou úlohu při důsledné a nenásilné rekatolizaci regionu.[136] O primárním účelu jeho založení snad nejlépe vypovídá zápis v kronice turnovského konventu: *„Proinde propter hos neo-conversos in ecclesia nostra erecta est Archi-Confraternitas S. P. Francisci.“*[137] Bohužel se nám pro celé barokní období nepodařilo objevit jakýkoli seznam jeho čle-

nů.[138] Vnějším odznakem sdružení bylo provazové cingulum (františkánský opasek), terciáři navíc obdrželi řádový hábit.

Již v listopadu 1652 nabídl tehdejší úřadující provinciál P. Michael Jahn členství Valdštejnům. Zda je přijali a nakolik se arcibratrstvo těšilo přízni vrchnosti, však zatím nevíme. Kromě účasti na pravidelných bohoslužbách v kostele sv. Františka, každoročních procesích nebo pohřbech zesnulých členů můžeme snad předpokládat i aktivní podíl kontraternity na řádových festivitách (např. v srpnu 1727 u příležitosti kanonizace sv. Jakuba de Marchia a sv. Františka ze Solana, v červnu 1747 sv. Petra Regalata nebo v srpnu 1751 při velkolepých oslavách stého výročí uvedení františkánů do města).[139]

Dohled nad bratrstvem i třetím řádem vykonával prostřednictvím turnovského kvardiána definitor, potažmo český provinciální ministr. O co více skrovné prameny vypovídají o terciářích, o to méně je zmiňováno opaskové arcibratrstvo. Jinými slovy se zdá, že s ustanovením třetího řádu na samém počátku 18. století ustupuje starší konfraternita do pozadí. Současně ale můžeme předpokládat velice úzkou spolupráci, ne-li dokonce splývání členské základny obou laických sdružení.

V září 1726 se dostalo představenému turnovského bratrstva z provinciálátu nařízení, aby se křtěnci nadále předem nepřevlékali do terciářských hábitů.[140] Na konci dvacátých let 18. století zřejmě příliv nových zájemců o členství ustal, neboť provinciální ministr P. Valerián Hammer v srpnu 1730 zvláštním dekretem vyhověl žádosti konfraternity, aby jednou za čtvrt roku *„ve vhodný čas a na dobře viditelném místě"* proběhla jakási forma náboru, a to až do doby, než se její řady rozšíří. Nadto ale stanovil podmínky, které musí uchazeči o vstup splňovat, a mj. nařídil jména přijatých zapisovat do zvláštních knih.[141] V září 1743 provinciální ministr P. Severin Wrbczansky v odpověď na supliku bratrstva rozšířil počet exhort o další čtyři – vedle dnů zasvěcených patronům třetího řádu sv. Alžbětě Uherské (17. 11.) a sv. Ludvíkovi IX. (25. 8.) i ve svátky sv. Ludvíky degli Albertoni (snad 31. 1.) a sv. Markéty Kortonské 15. května.[142] O šest let později bylo terciářům povoleno celkem dvanáct povzbuzujících modliteb tak, aby se jim dostávalo této formy duchovní útěchy jedenkrát v měsíci.[143]

Ještě hůře postižitelná je skladba členské základny z hlediska původu, pohlaví nebo společenského postavení. Nemnoho zachovaných dílčích dokumentů však naznačuje, že do obou konfraternit vstupovalo výrazně více žen než mužů. Například v soupise daně z hlavy, vyhlášeného patentem v lednu 1746, nalezneme mezi 1 262 evidovanými obyvateli města pouze pět terciářek – *„Jungfrau tertii ord. S. Francisci"* Rozálii Lebedovou v rodině krejčího Václava Bartoně, Dorotu Čermákovou, švagrovou krejčího Karla Urbana, Dorotu Lasenskou, dceru vdovy Alžběty, Magdalenu Svobodovou a Alž-

Král David z regulí turnovské Společnosti choralistův. SOkA Semily, Pohřební sdružení Literáci Turnov, Kniha základních pravidel Společnosti choralistův 1792, fol. 1r.

bětu Kettnerovou.[144] Vesměs se zřejmě jedná o mladé dívky, vykazované na řádku příslušného řemeslníka v kolonce *„Kinder an seinem Brot"*.

Celkem u sedmi osob, pohřbených v letech 1720 – 1753 v kryptě turnovského kostela sv. Františka, vyhrazené *saeculares*, byla zdůrazněna jejich příslušnost ke třetímu řádu. Vedle všeňského faráře P. Ferdinanda Wetlera zde našly místo věčného odpočinku vesměs ženy – tři dívky a tři vdovy. Tak v kryptě 18. ledna 1723 spočinula *perillustris virgo* Anna Kateřina Jeníková Zásadská z Gemsendorfu, *tertiaria*, nebo o tři roky dříve vdova Tomášková, *vzorná sestra třetího řádu („vidua, exemplaris soror tertii ordinis")*.[145] Můžeme předpokládat, že kromě P. Wetlera nežila přímo v Turnově ani Rozálie Gröschlinová, zřejmě dcera hruboskalského hejtmana, ani mladá šlechtična z Gemsendorfu.

Členy obou zbožných komunit nebyli určitě jenom turnovští měšťané, ale také obyvatelé přilehlých vesnic v rámci hruboskalského a okolních dominií. S ohledem na vzdálenosti, ztěžujícími např. účast na předepsaných povinnostech, nebo existující konkurenční bratrstva však těžko můžeme uvažovat o nějakém širším záběru, vymezeném snad dokonce obvodem sbírky samotného konventu.[146] Připustitelným vodítkem nám může být seznam příznivců konventu, kteří byli pohřbeni v letech 1680 – 1785 ve výše jmenované kryptě. Mezi 54 jmény najdeme 37 mužů a 17 žen, přičemž dvacet osm z nich představují neurození měšťané a vrchnostenští úředníci. Příslušníků šlechtických rodů (Lamotte z Frintroppu, Zumsande ze Sandberku, Černín z Chudenic) napočítáme devatenáct, duchovních sedm. Plná polovina zemřelých pocházela z Turnova nebo z Hrubé Skály; z dalších míst jmenujme Sychrov, Hrubý Rohozec, Jesenný, Volanice, Svijany, Jičíněves, Stračov nebo Starý Dub.[147] Nelze automaticky klást rovnítko mezi příznivce konventu a členy při něm působících zbožných bratrstev. Nicméně se snad nedopustíme zásadní chyby, když tuto shodu předpokládáme ve větším měřítku, než naznačuje konkrétní uvedení příslušnosti k terciářům.

Dokladem o působnosti místních konfraternit, zajímavým hned z několika důvodů, se jeví opakovaná žádost *„světských terciářů jazyka německého kolem Turnova bydlících"* o povolení *„exhortatio in idiomate Germanico"*. Nejdříve obdrželi v září 1757 svolení ke čtyřem povzbuzujícím modlitbám ročně – v květnu až srpnu. Následně jim opět provinciální ministr v září 1768 rozšířil počet exhort v mateřském jazyce o další dvě, a sice v dubnu a v září.[148] Víme, že nejbližší okolí Turnova bylo osídleno v drtivé většině českým obyvatelstvem a jazyková hranice probíhala výše na severozápad i severovýchod. Z míst s převahou německého etnika by tak přicházely v úvahu např. Rychnov u Jablonce nad Nisou (panství svijanské) nebo Český Dub (na rozdíl od samotného církevního statku, snad s výjimkou Hodkovic nad Mohel-

kou a především Osečné). Určitou analogii ke zmíněným šesti exhortám nacházíme jednak v rámci hruboskalského dominia ve farnosti Jenišovice, kde podle Schallera sice převládala čeština, ale protože tu lidé také mluvili německy, konalo se v tomto jazyce několik kázání ročně; jednak v Českém Dubu, kde měla většina měšťanů vládnout oběma řečmi, a proto byly střídavě vedeny české a německé bohoslužby.[149]

Jistotu nemáme ani v otázce, který z oltářů v turnovském řádovém kostele zbožné komunity využívaly ke svým pravidelným shromážděním. V roce 1678 byly podle nejstaršího zachovaného inventáře čtyři. V presbyteriu velký oltář kaštanové barvy s titulním obrazem Narození Páně a dalším – Bohem Otcem a anděly s křížem – v nástavci. Výzdobu hlavního posvátného stolu dotvářely sochy archanděla Michaela (?), sv. Jana Křtitele, sv. Václava, sv. Kateřiny a sv. Barbory, zřejmě také dřevěné.[150] Stejné barvy byly na evangelijní straně chrámové lodi oltář sv. Františka s obrazem Porciunkule a na epištolní sv. Antonína Paduánského s titulním obrazem zachycujícím tohoto světce, přičemž jeho společníkem byl osel, možná i klečící před hostií (*cum asino*). Patrocinium opaskového arcibratrstva mluví ve prospěch oltáře sv. Františka, lze se však oprávněně domnívat, že se scházeli i u čtvrtého, zasvěceného Panně Marii a umístěného v epištolním rohu kostela vedle hlavního vchodu. Této domněnce by napovídaly četné projevy spontánní úcty, kterých se tomuto oltáři dostalo, byť jsou ve větší míře patrné až po jeho znovuzřízení ve třetím decenniu 18. století, a to díky kopii milostného obrazu Madony Svatotomášské z Brna (*„ipsa imago est juxta prototypon Brunae"*).[151] Je známo, že sami františkáni mariánský kult vydatně podporovali. Prostřednictvím zmíněného inventáře z roku 1678 víme, že v jejich turnovském kostele byly dvě sochy Matky Boží (*„statua cum Jesulo parvo ulnis gestato"* a *„altera parva cum Jesulo parvo ulnis gestato"*).[152]

Jednou z nich snad již tehdy mohla být kopie sošky Panny Marie Hejnické na oltáři sv. Františka, jmenovaná však až v inventáři pořízeném po zničujícím požáru města v dubnu 1707.[153] Druhá bohužel zatím zůstává neznámá. Nabízí se sice dnes prakticky zapomenutá Panna Marie Turnovská, ikonograficky velice podobná P. Marii Loretánské, ale dosud ani netušíme, zda se jednalo o milostný obraz nebo sochu. Tomuto bezpochyby zajímavému tématu bude věnována připravovaná studie.[154]

Mezi dalšími malými obrazy v majetku konventního kostela je na prvním místě uvedena *českými kameny* zdobená verze Paládia Země české – Panny Marie Staroboleslavské, snad zasazená do skleněné schrány oltáře sv. Františka a doprovázená dalšími zemskými světci, sv. Václavem a sv. Ludmilou (*„imago B. V. Vetero-Boleslaviensis similis originali, inaurata, vitro inclusa et lapidibus boemicis decenter ornata in altari S. P. Francisci locata, quam una manu*

S. Wenceslaus, altera S. Ludmilla in ligno pictae imagines sustentant"). Můžeme se pouze dohadovat, zda se jednalo o reliéf či sošku, čemuž by nasvědčovala výzdoba, nebo opravdu o deskový obraz, jako v případě kanonizovaných příslušníků knížecího rodu.[155]

Po zrušení *Sancti Francisci Bruderschaft zu Turnau* bylo v listopadu 1785 odvedeno komornímu platebnímu úřadu, spravujícímu pro guberniální likvidační komisi peníze na hotovosti a obligace, v rámci ostatních likvidovaných bratrstev zanedbatelných 57 zlatých 9 krejcarů.[156] Prostředníkem byl krajský úřad v Mladé Boleslavi, který následně musel s guberniem řešit nedoplatek turnovského konventu ve výši 10 zl. 27 kr., jenž úředníci zjistili u položky určené na nákup svící pro zádušní mše při porovnání inventářů z prosince 1783 a v říjnu 1785 vyžádaného rozpisu nákladů, uvedených v nich pod celkovou sumou 62 zl. 27 kr. jako pro tyto účely ponechaná hotovost.[157] Mimochodem velice přesvědčivý doklad o preciznosti tehdejší státní byrokracie v nejlepším slova smyslu.

Dražební protokol z 10. srpna 1785 obsahuje devadesát osm položek, oceněných na 23 zl. 34 kr., za které bylo utrženo 59 zl. 11 kr. Onen rozdíl 2 zlatých 2 krejcarů proti zmiňované sumě odeslané do Prahy tkví v částce za tři prodané knihy, jež měly být předány na krajský úřad, nikoli prodány. Samotný protokol je zajímavý hned z několika důvodů. Z rozdílu mezi vyvolávací a vydraženou cenou lze usuzovat, o jaké předměty byl největší zájem. Tak budoucího majitele přišel nejdráže baldachýn ze zeleného sametu se zlatou obrubou, který byl oceněn na 2 zlaté a vydražen Janem Černým za 6 zlatých 30 krejcarů. Právě Černý (*Tschernay*), bývalý aktuár a tou dobou apoštolský syndik františkánského konventu, byl daleko nejpilnějším dražitelem. Za celkem deset položek (např. dvě alby, dvě kasule, pluviál, komže) utratil 17 zl. 53 kr. Hned čtyřikrát se mezi vydražiteli objevuje jméno tehdejšího děkana P. Františka Hoffmanna nebo Jana Nepomuka Jelínka. Konečně ve třech případech nabízené předměty svého kupce nenašly a byly prodány až během nařízené *Relicitation* v říjnu 1785 za 15 1/2 krejcaru.[158]

Nemovitosti ani úročené vklady arciopaskové bratrstvo nevlastnilo. Předměty z drahých kovů – dva pozlacené stříbrné kalichy s paténami, pacifikál zdobený skleněnou kompozicí a dokonce i stříbrná kování knižních vazeb v celkové váze 10 hřiven, 7 lotů a 1 kventlíku – byly opět před 7. březnem 1785 pražskému mincovnímu úřadu *(Prager Münzeinlösungsamt* nebo *k. k. Gold und Silber Einlösungsamt)* odevzdány zvlášť prostřednictvím krajského hejtmana.[159]

Na rozdíl od obou zbývajících zrušených turnovských konfraternit se však arciopaskové bratrstvo ani terciáři v 19. století znovuoživení nedočkaly.

Růžencové arcibratrstvo Nejsladšího jména Pána Ježíše a Panny Marie

Pro nejmladší z turnovských zbožných komunit se s výjimkou fundací zachovaly pouze záznamy o jejím počátku a konci. Zápis z Meissnerovy kroniky k založení konfraternity publikoval J. V. Šimák již před osmdesáti lety,[160] skutečnou zakládací listinu tohoto bratrstva najdeme v jednom z bullarií v archivu pražského arcibiskupství.[161]

Z výčtu protektorů a představených růžencového arcibratrstva se dá usuzovat, že se mohlo pochlubit nejreprezentativnějším zastoupením, ať již z řad příslušníků šlechtických rodů nebo vrchnostenských úředníků okolních dominií.[162] Samotné označení *arcibratrstvo* nebylo zřejmě míněno z hlediska církevního práva (možnost zakládat nebo připojovat jiná), ale spíše *„v intencích barokního smyslu pro prestiž, řád a hierarchii náboženských hodnot"*.[163] Dalo by se snad dokonce uvažovat i o určitém protežování růžencového arcibratrstva především na úkor komunit spjatých s františkánským konventem, dost možná ne náhodou v době, kdy vrcholil *boj o turnovské věřící* mezi světským a řeholním klérem. Tuto domněnku by konečně mohly potvrzovat nejenom doba založení a mariánský kult, ale také okázale zdůrazňovaná návaznost arcibratrstva na dávno zaniklý dominikánský konvent v Turnově, byť lze zřejmě oprávněně případné úvahy o existenci jakési zbožné komunity v místních podmínkách již před rokem 1424 odkázat do říše legend.[164] Sám Meissner se zmiňuje o přízni, které se konfraternitě dostalo v říjnu 1737 během vizitační návštěvy Turnova ze strany Jana Mauricia Václava Martiniho, generálního vikáře arcibiskupa Jana Mořice Gustava hraběte z Manderscheid-Blankenheimu.[165]

Také finančně si zřejmě stálo růžencové arcibratrstvo z turnovských konfraternit zdaleka nejlépe. Kromě slušného základního kapitálu se snažil komunitu již v červenci 1737 zabezpečit nový děkan.[166] Později vedle obou svědků, aktuára Meissnera a primátora Christmona, připojil svůj podpis také kaplan Karel Hörtl. Děkanova snaha však vyznívá poněkud rozpačitě, neboť pokladnice konfraternity po jeho smrti 25. 12. 1743 obohacena nebyla, *„poněvadž pak bez kšaftu z tohoto světa nesešel, ani také k ztracení nepřišel, dle toho bratrstvo svatého růžence nemá práva k dědictví"*.[167]

Nejštědřejšího nadání v závratné výši 700 zlatých se arcibratrstvu dostalo v březnu 1756 od tehdejšího inspektora valdštejnských panství Jana Václava Janouška, který *„k splnění svého nábožného oumyslu jistou fundaci na čtyřnácte* [sic!] *mší svatých při veleslavném bratrstvu svatého růžence v chrámě farním Panny Marie v městě Turnově nad Izerou založiti a vštípiti sobě byl umínil"*.[168] Donátor umožnil *obci městské turnovské* využívat nevídané sumy *erga hypothecam*

s dodatkem, aby čtyřprocentní *„ourok 28 zl. každoročně k vybejvání mého fundačního pii instituti řádně et in tempore k ruce bratrského počet vedoucího, aneb téhož inspectora odvozovati, a tak vždy svému povinovanému odvodu zadost učiniti se přičinila“*. Dlužní úpis ve prospěch konfraternity odevzdal do rukou děkana Vojtěcha Tichého, kanovníka při kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Z výnosu 28 zlatých nechal především každoročně sloužit čtrnáct mší (45 krejcarů za jednu, celkem 10 zl. 30 kr.).[169] Ministranti dostali po šesti krejcarech (1 zl. 24 kr.), *„za světlo a apparamenta kostelní při chrámě Panny Marie“* odvedlo arcibratrstvo 3 zlaté 26 krejcarů a zkrátka nepřišla ani městská chudina, mezi kterou bylo při každé mši rozděleno po dvaceti krejcarech (4 zl. 40 kr.). Zbývajících osm zlatých každoročně vylepšilo rozpočet konfraternity. Janoušek však pamatoval i na situaci, kdy by město stanovený úrok spolubratřím neuhradilo. Pro tento případ požádal o ochranu odkazu arcibiskupskou konzistoř. Vedle pana inspektora připojili pod nadační listinu svoje podpisy a pečetě také další vrchnostenští úředníci – purkrabí Josef Brechler a dva písaři.

Víme, že se členové růžencového arcibratrstva scházeli na společných mších v turnovském kostele Panny Marie. Stejnou jistotu zatím opět bohužel postrádáme při identifikaci konkrétního oltáře zbožné komunity. V této otázce jsme odkázáni především na dobové inventáře, pohříchu však současně zahrnující také kostel sv. Mikuláše. Podle prvního z roku 1737 bylo v obou svatostáncích celkem 10 oltářů. Druhý inventář k roku 1765 zaznamenává pouze mobiliář. V tomto soupise jsou jmenovány pouze tři oltáře – velký bez zasvěcení, sv. Jana Křtitele a Panny Marie Bolestné.[170]

V prosinci 1783 vykázal turnovský děkan František Hoffmann v přiznávací fassi pro bratrstvo svatého růžence poněkud překvapivý schodek ve výši 6 zlatých 22 krejcarů. Konfraternita nevlastnila žádné nemovitosti a v rámci celkového příjmu 119 zl. 52 kr. byl započítán mj. čtyřprocentní úrok z nadací ve výši 99 zl. 16 kr. Platy a výdaje byly vyčísleny na 126 zl. 14 kr., ale současně měly dalších 355 zl. 24 3/4 kr. činit aktivní dluhy z neuhrazených úroků.[171]

Krajský úřad zřejmě nebyl příliš spokojen, protože v účtu arcibratrstva pro rok 1784 již v příjmech najdeme 3 109 zl. 23 kr. Při výdajích 70 zl. 41 1/2 kr. byla zbývající částka 3 038 zl. 41 1/2 kr. rozepsána v *likvidaci capitalu*, konkrétně 2 647 zl. 20 kr. z nadací, 367 zl. 42 3/4 kr. v nedoplatcích úroků z nich a 8 zl. 45 kr. jako neuhrazená *funeralia*. Chybějících 14 zl. 53 3/4 kr. *„pozůstávalo v kase růženecký“*. Také v novém inventáři ze stejného data jsou u všech dluhopisů vedle zvlášť vedených úroků konkrétní sumy. Z devatenácti položek nadačních kapitálů bylo šestnáct vykázáno jako duchovní nadace v celkové výši 2 472 zl. 20 kr., zbývající tři v hodnotě 175 zl. potom jako vlastní

kapitál. V podrobném popisu nadace převládá poznámka *„Der Stifter ist unbekannt und die diesfällige Schuldigkeit unbestimmt"*, mezi dlužníky potom vesměs figurují jména turnovských měšťanů, např. František Klofecius (za 500 zl. *dotis nomine* od bývalého ledečského děkana P. Jana Alexandra Klofecia a za 50 zl. na každoroční requiem od Marie Eclerové), Jan a Anna Vališovi, Jan a Tereza Jelínkovi, Václav Brunka nebo sama městská obec (vedle 700 zl. od Jana Václava Janouška i za dalších 350 zl.). Pasiva ve výši 63 zl. 44 kr. zahrnují mj. platy děkanovi za odsloužené mše, zvoníkovi, kantorům nebo fakulantům.[172]

Přílohou inventáře byl také protokol z nařízené dražby mobiliáře arcibratrstva, která se konala v Turnově 10. srpna. Z utržených 20 zl. 22 kr. bylo do Prahy odvedeno o 1 zl. 9 kr. méně za obě prodané knihy. Nejvíce zaplatil Josef Bušek, jenž byl se čtyřmi získanými položkami ještě s představeným konfraternity Františkem Svobodou a Janem Vejrichem nejpilnějším nákupčím, za blíže neurčenou dřevěnou sošku Panny Marie – 1 zl. 46 kr.[173]

Na samém sklonku roku 1785 se růžencovým arcibratrstvem zabývala pražská likvidační komise. Díky zachovanému konceptu přípisů pro mladoboleslavský krajský úřad, dvorní duchovní komisi a samotné české gubernium můžeme postihnout výtky tohoto úřadu vůči způsobu finančního vypořádání majetku zrušené konfraternity. Např. krajský úřad měl především zajistit dodání chybějících nadačních listin k vykazovaným donacím a vymáhat nedoplacené úroky. Do doby, než budou jednotlivé nadace doloženy písemnými dokumenty, neměly být v nich obsažené náboženské úkony praktikovány. Povoleny byly pouze mše pojištěné janouškovskou donací, přičemž platy určené děkanovi měly být odvedeny dvorské duchovní komisi do náboženského fondu. Do chudinského fondu při českém guberniu zase měla být předávána Janouškem určená částka 4 zl. 40 kr.[174]

Alespoň částečný obrázek o tom, nakolik a jak rychle se nařízení likvidační komise promítlo do převodu jmění zrušené zbožné komunity, si můžeme udělat např. z relace Františka Svodoby krajskému úřadu z října 1786. Poslední pokladník k vyúčtování příjmů (70 zl. 45 kr.) a výdajů (79 zl. 45 kr.) do konce září 1786 přiložil šest kvitancí, mj. od Josefa Boudy na 4 zl. 40 kr., které byly rozděleny žebrákům, nebo třeba od P. Václava Neplechy, tehdejšího administrátora turnovského děkanství, na 10 zl. 30 kr. za odsloužené mše z janouškovské nadace.[175]

K znovuoživení *Bratrstva sv. růžence* mělo dojít v roce 1855, jak nás v rámci přehledu katolických spolků v Turnově k roku 1890 informuje zápis z děkanské kroniky. V čele sto dvaceti pětičlenné komunity, která se měla *„modliti sv. růženec o poslední neděli každého měsíce a jiných příležitostech,"* stál Petr Řeháček.[176]

□

Předložená studie si nechce a nemůže činit nároky na konečné zpracování tématu barokních náboženských bratrstev v Turnově. Konečně tak od počátku ani nebyla zamýšlena. Spíše jsme se snažili vytěžit dosud nepříliš zpracované prameny především z fondu AM Turnov s vědomím, že podrobnějšího zpracování by si zasloužil celý okruh námětů v textu pouze zmíněných nebo načrtnutých. Kromě samotného náboženského působení máme na mysli zejména oblast hospodaření bratrstev a jeho provázanost s místním trhem, resp. bohaté materiály vzniklé v souvislosti s jejich rušením. S určitou výjimkou literátů se nám nepodařilo objevit ani pro jednu turnovskou zbožnou komunitu regule, podle jejichž návodu se měla činnost konfraternit uskutečňovat. I proto je třeba chápat tuto práci jako pokus o jakousi sondu do praktického života bratrstev 17. a 18. století v prostředí nepříliš významného poddanského města. Necháváme na posouzení laskavého čtenáře, nakolik se náš záměr zdařil.[177]

Poznámky

[1] Srovnej např. MIKULEC, Jiří: *„Piae confraternitates" v pražské arcidiecézi na sklonku 17. století* (dále jen: *Piae confraternitates).* In: Folia historica bohemica (dále jen FHB), *15*, Praha 1991, s. 269-342 (v poznámce č. 1 na s. 302-303 uvádí Mikulec výběrový přehled starší literatury); týž: *Kult svatého Izidora sedláka v českých zemích. K působení církve v prostředí venkova v 17. a 18. století.* In: Kultura baroka v Čechách a na Moravě, Praha 1992, s. 65-84; týž: *Zbožná bratrstva při farnostech pražské arcidiecéze a jejich majetkové zázemí před josefinskými reformami.* In: FHB, *16*, Praha 1993, s. 171-219; týž: *Náboženská bratrstva v procesu pobělohorské rekatolizace.* In: Rekatolizace v českých zemích, Pardubice 1995, s. 39-48; týž: *Barokní náboženská bratrstva, šlechta a slavnosti.* In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku. Opera historica 8, České Budějovice 2000, s. 345-358; shrnutí dosavadních výsledků Mikulec podal ve 13. svazku Knižnice Dějin a současnosti, srovnej týž: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách* (dále jen: *Barokní náboženská bratrstva).* Praha 2000. 154 s.

Zatím naposledy, pokud je mi známo, se Mikulec k problematice vyslovil na pražské vědecké konferenci *Barokní Praha – barokní Čechie 1620 – 1740* (proběhla ve dnech 24. – 27. září 2001 v Anežském klášteře a v Clam-Gallasově paláci) ve svém koreferátu *Náboženská bratrstva – institucionalizovaná zbožnost* (konferenční sborník je v tisku, ale tento příspěvek by v něm bohužel neměl být).
Z novějších prací ostatních badatelů zmiňme alespoň HIML, Pavel: *Zbožné bratrstvo svaté Barbory v Mirovicích mezi vrcholným barokem a josefínskými reformami.* In: FHB, *17*, Praha 1994, s. 183-196.

[2] K vymezení pojmu bratrstvo, ke středověkému původu a tradici v českých zemích např. MIKULEC, Jiří: *Barokní náboženská bratrstva*, zejména s. 5-13; srovnej také WINTER, Zikmund: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století.* Praha 1906, passim, zejména však s. 50-69; Wintra doplnil např. MENDL, Bedřich: *Počátky našich cechů.* In: Český časopis historický (dále jen ČČH), *33*, Praha 1927, s. 1-20 a 307-346, zvláště s. 7-13. Ke středověkým korporacím v Čechách nejnověji např. PÁTKOVÁ, Hana: *Středověká bratrstva v katedrále sv. Víta v Praze.* In: Sborník archivních prací (dále jen SAP), *47*, Praha 1997, s. 3-73. Podrobnějšímu rozboru vztahu bratrs-

tev a cechů se na tomto místě nebudeme věnovat; nevyhneme se mu v připravované práci o turnovském kamenářském cechu.
V této studii akceptujeme Mikulcovo chápání barokního náboženského bratrstva; na určité zvláštnosti upozorníme přímo v textu.

[3] MIKANOVÁ, Eva: *Hudba v Turnově a okolí od nejstarších dob do začátku 19. století.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší (dále jen ZČRP). Sv. 1. Bystrá nad Jizerou 1988, s. 61-78 (dále jenom *Hudba v Turnově*); táž: *Hudební kultura na valdštejnských panstvích v 17. a 18. století.* In: ZČRP. Sv. 8. Bystrá nad Jizerou 1995, s. 121-129 (dále jen *Hudební kultura*).

[4] O literátských kůrech obecněji např. MIKULEC, Jiří: *Barokní náboženská bratrstva*, s. 13-18; základní prací potom stále zůstává KONRÁD, Karel: *Dějiny posvátného zpěvu staročeského od XV. věku do zrušení literátských bratrstev.* Praha 1893, kde turnovskému kůru věnovány zejména s. 151 a s. 292-293. Konrád bohužel vycházel především z práce Justina V. PRÁŠKA: *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště.* Turnov 1879, zejména s. 126-127 a 169-170, který i na tomto malém prostoru stačil *napáchat* několik přehmatů, zatěžujících posléze v případě Turnova i dílo Konrádovo. Nejlépe opět obstála, a to po téměř jednom století od svého vzniku, práce Josefa Vítězslava ŠIMÁKA: *Příběhy města Turnova nad Jizerou, 1*, Turnov 1903, passim, zvláště s. 186-187, mapující i činnost literátů do roku 1620.
Nejvíce jsme čerpali z neuspořádaného archivního fondu Literátské bratrstvo Turnov (1644 – 1750), uloženého ve Státním okresním archivu Semily. Dále jen SOkA Semily, Literáti Turnov.

[5] SOkA Semily, Literáti Turnov, stará inventární čísla 1931 (budeme označovat *kniha 1*) a 1932 (*kniha 2*). Posledním záznamem vůbec je bohužel nedokončený zápis o obnově kůru v roce 1750, přičemž se nejspíše jedná o pouhý omyl neznámého písaře, než o skutečné znovuoživení činnosti; srovnej kn. 2, fol. 145v; na fol. 144r záznam z roku 1717 *„za papír na registra [dáno] 6 kr."*, svědčící o existenci další, dnes bohužel nezvěstné knihy.

[6] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 1r.

[7] Ibidem, fol. 19r. Možným torzem této *„knihy slove matrix"* je arch papíru stejného formátu jako registra se seznamem literátů, kteří k 3. prosinci 1662 dlužili precium, tj. každoroční členský příspěvek.

[8] Státní ústřední archiv Praha (dále jen SÚA Praha), Náboženská bratrstva (dále pouze NB), pro Turnov sign. II/32 (literáti), II/33 (růžencové bratrstvo) a II/34 (arcibratrstvo sv. Františka). K likvidaci bratrstev během josefínských reforem např. MIKULEC, Jiří: *Barokní náboženská bratrstva*, zejména s. 131-134.

[9] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 2r, 10r, 12r, 14v a 17v.

[10] SOkA Mladá Boleslav, Literátský kůr Mladá Boleslav, kn. 1361, sign. 18/1, fol. 1r-6v; citované ukázky fol. 3v-4r. Zápis z roku 1649 (srovnej nepřesnost datace MIKANOVÁ, Eva: *Hudba v Turnově*, s. 64) *„při přepisování artikulův a statut v městě Boleslavi, co od vyslaného za víno a pivo vynaloženo, bylo zase mu nahrazeno 35 kr"*. svědčí o předloze turnovských statut, viz SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 19r; ibidem, fol. 21r shromáždění, na kterém byly bratrstvem přijaty. Mladoboleslavské artikuly často zmiňuje také KONRÁD, Karel: op. cit., např. s. 166-169 nebo s. 176-179.

[11] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 68v. K úloze kantorů, servusů nebo školních dohlížitelů kromě statut např. KONRÁD, Karel: op. cit., mj. s. 10-14, 173, 177-179, 260-262.

[12] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 2, fol. 17r.

[13] Srovnej PAZDEROVÁ, Alena: *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Boleslavsko.* Díly 1–2, Praha 1994, s. 628, kde je uveden *„písař radní Václav Subitan, 37 let, katolík"*; ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Příběhy města Turnova nad Jizerou. Místopis.* Díl 3., Turnov 1904 (dále jenom *Místopis*), s. 171, kde u čp. 88 (staré čp. 184) ve Skálově ulici k lednu 1683 zápis o prodeji domu *„po nebožtíku Václavovi Aug. Subitanovi"*.

[14] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 94v – kn. 2, fol. 54r.

[15] KALISTA, Zdeněk: *Česká barokní pouť.* Žďár nad Sázavou 2001, kde na s. 33-34 srovnání středověkého a novověkého pojetí starobylosti. Ještě podrobněji k starobylosti – *„základnímu principu při stanovování hodnot* [...] *plynoucího z podstaty lineárního, středověkého času"*. MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích.* Díl 1. Praha 1992, zejména s. 37-39.

[16] Pro příklad si uveďme zápis z obnovení kůru *„v první neděli adventní 1685"*, kdy *„za představený témuž bratrstvu jsou zvolený osoby tyto: za*

pány trybuny Václav Strejcmanda, Daniel Mazánek; za pány seniory Samuel Vocloň obit 1686, Jan Vilím Bouda, Daniel Tázler, Kristián Naymon; za inspektory školy Jeremiáš Labe, Jan Vylím Bouda; za písaře a kantora Jan Vylím Bouda; za servusa Jan Jiří Nezdara"; SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 2, fol. 37v. Nepočítáme-li výdaje na papír, údržbu hudebních nástrojů nebo liturgické záležitosti, které si servus, kantor a písař nechávali pouze proplácet, byl jejich příjem např. ve stejném účetním roce 1685/1686 následující: „*servusovi literátskému* [za] *jeho služby dáno 1 zl. 30 kr.; témuž servusovi za koladu, aby pánův bratří neobtěžoval, vydáno za to 2 zl.; kantoru Štědrého večera dle obyčeje na husce 1 zl.; písaři a servusovi za službu v konventu dáno 12 kr.*"; ibidem, fol. 38v. Dále byli pravidelně odměňováni kalkant (většinou ve třech splátkách o jarmarcích) a školní oficiálové.

Obávám se, že E. Mikanová přeceňuje nejen význam hudební produkce turnovského kůru či kantora samého v druhé polovině 17. století, ale také údajný vliv jednoty bratrské či utrakvistů na jejich činnost, srovnej MIKANOVÁ, Eva: *Hudba v Turnově*, např. s. 68-72 s řadou nepřesností, svědčících o nepříliš pečlivém pročítání turnovských pramenů.

17 SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 2, fol. 141v. Ustanovení a postupné zvyšování počtu inspektorů školy ibidem, fol. 30v (dva), 108v (1706, čtyři), 110v (1707, tři), 119r (1709, čtyři), 132r (1714, šest) a 141v (1716, dvanáct). Na přechodnou dobu 1694 – 1698 shromáždění jmenovalo pět seniorů, ibidem, fol. 65r-78r; navýšení tribunů ibidem, fol. 124r.

18 SOKA Mladá Boleslav, Literátský kůr Mladá Boleslav, kn. 1361, fol. 18/1, fol. 4r.

19 Nebylo by účelné rozepisovat všechna folia literátských účetních knih, na kterých se zápisy ze shromáždění nacházejí. Pro určení dnů srovnej např. FRIEDRICH, Gustav: *Rukověť křesťanské chronologie.* Praha – Litomyšl 1997[2].

20 „*Léta Páně 1640 ve čtvrtek, den svatého Lukáše* [18. 10] [...] *léta 1612 v outerý vánoční* [25. 12.] [...] *léta 1613 v outerý po svatým Duše* [tj. po letnicích, zde 28. 5.] [...] *léta 1646 v pondělí, den svatého Barnabáše, tj. dne 11. junii, páni literáti starší i mladší do domu farního shromáždění vyřídili počet od léta 1640 až do léta 1646* [...] *léta Páně 1663 v pondělí po svatém Ondřeji, apoštolu Páně, 3. dne měsíce decembris* [pondělí] [...] *anno Domini 1692 dne 9. augusti* [...] *anno 1710 dne 19. februarii*[...] *anno 1719 dne 2. decembris* [sobota před první nedělí adventní]." SOkA Mladá Boleslav, Literátský kůr Mladá Boleslav, kn. 1361, fol. 18/1, fol. 32r-63v.

21 SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 30v. Jako „*přední správce kůru*" je děkan zmíněn v záznamu z roku 1678, ibidem, kn. 2, fol. 11v.

22 Ibidem, kn. 1, fol. 81v. Podobně v letech 1689 a 1707, ibidem, kn. 2, fol. 51r a 110v. Krátce po svém uvedení do Turnova byli františkáni zváni pravidelně (1654 – 1657). Výjimkami potvrzujícími důsledné uvádění přítomnosti děkana na shromáždění jsou zápisy z let 1696 – 1697 a 1704, ibidem, kn. 2, fol. 69r, 73r a 105r. „*Jinší duchovní*" doprovázeli P. Blažejovského v letech 1656 a 1657, ibidem, kn. 1, fol. 36r a 38r; v roce 1663 „*pan děkan turnovský* [J. K. Benda] *tehdejší, též p. pater kaplan jeho* [...] *přítomni býtiráčili*", ibidem, kn. 1, fol. 65r.

23 Ibidem, kn. 1, fol. 14v. Ke konfesi v roce 1647 nově přijatých literátů srovnej PAZDEROVÁ, Alena: op. cit., s. 626 („*Jindřich Bílský, ouřad konšelský, 41 let, n -*") a s. 634 („*Václav Čejka, sládek, 48 let, n -*").

24 SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 3r-3v (1644); fol. 59r-60r (1662). Posledně jmenovaný seznam je na volném archu stejného formátu, přičemž na úvod je soupis dlužníků za precium z 3. 12. 1662, srovnej poznámku č. 7. Další členské seznamy jsou z let 1700 (ibidem, kn. 2, fol. 88r-89r) a 1716 (ibidem, fol. 140r-141r).

25 Pro turnovský soupis obyvatel podle víry viz PAZDEROVÁ, Alena: op. cit., s. 625-643 (z této edice i následující citace v souvislosti s určením konfese). Údaje ze třetího seznamu na volném archu papíru jsou totožné.

26 ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary turnovské z let 1620 – 1696.* Dále jen *Listář fary.* In: Věstník Královské české společnosti nauk – třída filosoficko-historicko-jazykozpytná. Ročník 1910. Praha 1910, č. 189 (25. 10. 1652), s. 89. Srovnej také *Popis spravedlností odběhlých nekatolíků na některých gruntech turnovských, což do fisku býti má*, SOkA Semily, Archiv města Turnov, sign. I-F-123 (post 31. 10. 1659). Šimák podává pouze výtah, *Listář fary*, č. 248 (1659), s. 111-112. Seznam měšťanů, kteří v září 1651 nechtěli přijmout katolické náboženství a byli na příkaz regenta Králíka z Brocenberka uvězněni viz SOkA Semily, Archiv města Turnov, sign.

I-F-74 (15. 9. 1651); totéž i ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 181, s. 86.

[27] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 17v. Další zmínění nekatolíci ibidem, fol. 12r (Jan Bílský, zřejmě *„nájemník v domích p. Jana Staršího a p. Jaroslava, bratří Radvanovských"*) a fol. 21r (Zikmund Crinit, *ouřad konšelský*).

[28] Ibidem, kn. 1, fol. 12r-50v.

[29] Ibidem, kn. 1, fol. 12r-12v. Pekař Řešetář byl vykázán jako nekatolík, u kterého je naděje na jeho obrácení.

[30] SÚA Praha, NB, sign. II/32, *Počet na příjem a vydání peněz při andělským kůru literátským v městě Turnově nad Jizerou pro Anno 1784.*

[31] *„Praecium za rok docházející i jiných zadržělých, což se tak dostati mohlo, přijato 6 zl. 45 kr."*, SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 36r.

[32] Nejvyšší příjem jsme zaznamenali za roky 1662 (6 zl. 41 kr. 4 1/2 d. včetně dluhů), 1701 (6 zl. 36 kr.), 1646 (6 zl. 12 kr. s dluhy), 1677 (6 zl. 6 kr.), 1657 (6 zl. 5 kr. 4 1/2 d. i s nedoplatky) a dvouletí 1643 – 1644 (6 zl. 10 kr.); nejmenší naopak 1654 (3 zl. 18 kr.), 1652 (3 zl. 30 kr.) , 1653 a 1713 (shodně 3 zl. 54 kr.). V několika letech (1695, 1702 – 1706 a 1710) nebyly, bohužel, příjmy z precia vykázány.

[33] Ibidem, kn. 1, fol. 51v, 56v, 62r a 66r. U roku 1662 nesmíme zapomenout na zahrnuté dluhy z minulých let.

[34] Srovnej např. ibidem, kn. 1, fol. 8v (1644), kn. 2, fol. 89r (1700) a zejména samostatný arch z 3. 12. 1662, na kterém uvedeni i tři rekordmani – Jan Jeník Zásadský z Gemsendorfu (1 zl. 54 kr. za 19 let), hruboskalský hejtman Friedrich Hoberk z Hendersdorfu a turnovský měšťan Daniel Vitacius (oba po 1 zl. 42 kr. za 17 let).

V sedmém článku je kromě peněžité pokuty zmíněno i vyloučení při opakované neomluvené neúčasti: *„A jakož někteří všeteční takové zpoury požívají, že jsouce podruhé i potřetí obeslání, z oumysla se stavěti nechtějí, a tak znamení neposlušnosti na sobě pronášejí, protož kdož by se koliv toho dopustil, podruhé i potřetí obeslán jsa do společnosti se postaviti, obzvláštně nemaje toho slušné příčiny a obrany, obmeškával, takový každý z počtu spolubratří kůru literátského vyloučen a jméno jeho z Catalogum vymazáno býti má. A potom více, byť se za něj kdo chtěl přimlouval, do společnosti přijat nebude."* Srovnej SOkA Mladá Boleslav, Literátský kůr Mladá Boleslav, kn. 1361, fol. 18/1, fol. 4r-4v.

[35] K přijetí Václava Stěhulky viz ibidem, kn. 1, fol. 74r.

[36] Výčet místní drobné šlechty zatím nejúplněji podal ŠIMÁK, J. V.: *Erbovní a šlechtické rodiny turnovské v 16. – 17. století.* In: Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze (ČSPSČ), *10*, Praha 1902, s. 83-92 a 116-142.

[37] Někteří z nich však členy nebyli a bratrstvo jim pouze asistovalo na pohřbu, srovnej SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 3r, 34v (splátka dlužného precia), 59r a arch z 3. 12. 1662 (Jiří); ibidem, fol. 3r, 59r, arch 1662, ibidem, kn. 2, fol. 2v (*„Anno 1676 dne 14. februarii od pánův Jeníkův Zásadských od vyprovázení mrtvého těla nebožtíka urozeného pana Jana Matesa, bratra jejich, od takového průvodu 3 zl."*.); ibidem, kn. 1, fol. 65v (*„Od pana Jindřicha Zásadského od zapůjčení příkrovu a svěc k vyprovázení mrtvého těla synáčka jeho do Přáslavic v recompensu přijato 1 zl. 10 kr."*); ibidem, fol. 82r-83v (pohřeb manželky) a kn. 2, fol. 10r (*„Od urozeného a statečného rytíře pana Maximiliána Jeníka Zásadského, jsouce do společnosti bratrské přijatý za jednoho spolubratra, za tu volnou lásku prokázanou příjemného dal na penězích 1 zl. 30 kr."*); ibidem, kn. 2, fol. 19v (pohřeb syna) a 38r (*„Od vyprovázení těla mrtvého urozeného p. Václava Jeníka Zásadského přijato 2 zl."*); ibidem, kn. 2, fol. 78v, 90v (*„Příjemného od vnově přistoupených p. bratrův: od urozeného a statečného rytíře pana Vilíma Jeníka Loučeckého 2 zl."*).

[38] Ibidem, kn. 1, fol. 2r (pohřeb manželky), 3r, 59r. Viz také pozn. č. 34.

[39] Ibidem, kn. 1, fol. 25 v (přijetí 1651), 55v (dlužné precium); kn. 2, fol. 78v (*„Od pana Vilíma Jeníka od průvodu p. Jana Kyse*[lo]*vského mrtvého těla 3 zl. 24 kr."*).

[40] Ibidem, kn. 1, fol. 3r.

[41] Ibidem, kn. 1, fol. 80r (*„Od vyprovázení mrtvého těla urozeného p. Jiřího Matyášovského až za bránu přijato 1 zl."*); kn. 2, fol. 34v (*„Od pohřbu neb. paní Matyjášovský přijato 1 zl. 30 kr."*) – oba nejsou uvedeni v seznamech literátů a zřejmě byli pouze členy pro funere.

[42] Ibidem, kn. 2, fol. 2v (pohřeb dcery manželky Kateřiny), fol. 6r (*„Urozený pan Václav Ladislav Šašek, přistoupíce do kůru literátského za jednoho bratra, příjemného dal 1 zl. 30 kr."*), 62v-63r (*„Na vejš psaný rest doupomínáno od pana Václava Ladislava Šaška 1 zl. 30 kr."*), fol. 88r, fol. 114v (pohřeb *Marie starý Šaškový*).

[43] Ibidem, kn. 1, fol. 89r. Z dalších uveďme ales-

poň purkrabího nudvojovického statku Daniela Skrbka (fol. 60r, 65v přijetí 1663), důchodního písaře skalského panství Jiřího Vrše (fol. 69r vstup do bratrstva 1664) nebo obročního písaře téhož dominia Pavla Krejbicha (ibidem, kn. 2, fol. 10v přijetí 1677).

[44] Ibidem, kn. 1, fol. 36v. Bližší popis několikadenních slavností na přelomu února a března 1657 např. ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 215, s. 97-98.

[45] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 76v. Záznamy o uložení tří dětí Ferdinanda Arnošta do rodinné krypty srovnej Státní oblastní archiv Zámrsk, Řád františkánů Turnov, sign. B-59 Archivum conventus Turnoviensis etc. (dále jen SObA Zámrsk, ŘF Turnov, Kronika), pag. 535-536: *„Anno 1667 Pragae in Domino pie obiit Illustrissimus Dominus Ferdinandus Franciscus, sacri Romani imperii comes de Waldstein, Excellentissimi D. Ferdinandi, secundi fundatoris filius secundogenitus, et in eadem crypta ante majus altere repositus. Anno 1668 die 7. januarii depositum est corpus Illustrissimi D. Joannis Maximiliani* [...] *in eandem cryptam. Eodem anno die 27. januarii Pragae advectum est corpus Illustrissimae Herulae Mariae Barbarae, natae Comitissae de Waldstein,* [...] *quod in eadem crypta sepultum fuit.“*

[46] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 2, fol. 111r (2 zl. 30 kr.) a 119v (1 zl. 48 kr.; zápis najdeme, zřejmě v souvislosti s pozdější platbou, až v účetním roce 1709/1710). Srovnej také SObA Zámrsk, ŘF Turnov, Kronika, pag. 536 *(„Margaretha nata comitissa de Waldstein“)* a 537 *(„Anno 1708 20. augusti* [...] *Maria Josepha“).*

[47] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 42v. Srovnej chybné vročení (1661) Králíkovy smrti ŠIMÁK, J. V.: *Erbovní a šlechtické rodiny turnovské v 16. - 17. století.* In: ČSPSČ, *10,* Praha 1902, s. 127.
V roce 1669 nejenom půjčili funerálie, ale navíc i vyprovodili *„urozeného pana Jana Václava Švartle z Třebska, někdejšího regenta“*, za což inkasovali 6 zlatých, srovnej SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 82r.

[48] Ibidem, kn. 1, fol. 66r; dále 56r (*„26. decembris od J. M. paní hraběnky Des Fours od zapůjčeného příkrovu, když p. hrabě umřel, v recompensu darovaných při*[jato] *6 zl.“*). Nesrozumitelně působí zápis z roku 1663: *„Na 2 dukátích od propůjčení příkrovu na onen čas dobré paměti panu hraběti starému Desfours, že nevážné se dostaly, jeden více nežli o půl tolaru se nacházel projdělku a slevení se dostalo sraziti 36 kr.“*; ibidem, kn. 1, fol. 63v. Že by nekvalitní mince?

[49] Ibidem, kn. 1, fol. 30v (1653 Hruška); fol. 74r (1666 Hybler). V soupise poddaných podle víry z roku 1651 najdeme v Semilech *„hospodáře Daniela Hyblera, 57 let“*, srovnej PAZDEROVÁ, Alena: op. cit., s. 558.

[50] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 26r. K hraběti Isolani např. SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* Díl 10. – Boleslavsko. Praha 1895, s. 267-268; KOLÁŘ, Martin: *Isolani.* In: Ottův slovník naučný, *12,* Praha 1897, s. 810.

[51] Naposledy se rozlišení na domácí a přespolní objevuje v seznamech z roku 1662; podobně po roce 1675 i v úvodní formulaci k obnově kůru, kdy byl nadále většinou používán obrat *„za přítomnosti* [...] *všech pánův bratří“*, srovnej SOkA Semily, Literátský kůr, kn. 1, fol. 94v (1674) a kn. 2, fol. 2r (1675).
Literáti se nezdráhali o příspěvek za zapůjčené funerálie otevřeně požádat: *„Poslu, který na Kurovodice Zásadským psaní nosil, aby od průvodu neb. paní matky své ňákou památku kůru literátskému činili,“* ibidem, kn. 1, fol. 75r (1666); a když nepochodili, svoji žádost o rok později opakovali: *„Poslu,* [který] *chodil na Kurovodice k pánům Zásadským o recompens od pohřbu jejich paní matky,“* ibidem, kn. 1, fol. 77v. Zjevně napodruhé uspěli, neboť ještě v roce 1667 bylo do společné pokladny *„od pohřbu neb. paní Anny Zásadský z Gemsendorfu* (manželka Jiřího Karla, pozn. autora) *přijato 3 zl.“*, ibidem, kn. 1, fol. 76v.
K složení městských rad ŠIMÁK, J. V.: *Konšelé turnovští v letech 1620 - 1778.* In: Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907 – 1920. Turnov 1921, s. 1-89.

[52] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 2, fol. 112r. Jan Vodsloň hostil literáty v letech 1651 a 1656, Samuel Vodsloň 1680 a 1682 – 1683, Jan Jiří Těžký v roce 1661, Šimon Střelecký 1644 (druhý den se přesunuli k Šimonu Fabriciovi) a 1652, Šimon Fabricius 1645 a konečně Zikmund Rudolf Crinit 1667 – 1668.

[53] Částka byla zaokrouhlena, neboť jsme pro výpočet museli převést zjištěné zůstatky na dekadickou soustavu a poté zpět do sexagesimální.

[54] Ibidem, kn. 1, fol. 42r (1658); kn. 2, fol.

73v (1697), 124v (1711) a 128v (1712). Několikrát dokonce vykázali záporný zůstatek, jako např. v roce 1692, kdy *„po předešlém počtu zůstalo peněz za restant na hotově i na dluzích, totiž na dluzích 5 zl.“*, ibidem, kn. 2, fol. 60r; dále např. kn. 2 fol. 62v (1693), fol. 69v (1696) nebo fol. 128v (1712): *„Po předešlém počtě nezůstalo peněz na hotově žádných, nýbrž převyšuje vydání nad příjem. Počet vedoucí, co svých peněz založil, k oplacení zůstává 8 zl. 13 kr.“*

Nejvíce peněz mělo bratrstvo k dispozici na začátku účetního roku 1652/1653 (51 zl. 34 kr.), 1699/1700 (50 zl. 4 kr. 3 d.) a 1654/1655 (49 zl. 7 kr. 3 d.), naopak méně než 10 zlatých, kromě nulových zůstatků, celkem dvacetkrát, např. 1644/1645 (17 kr.), 1668/1669 (1 zl. 8 kr. 4 1/2 d.) a 1674/1675 (1 zl. 45 kr. 1 1/2 d.); ibidem, kn. 1, fol. 28r, kn. 2, fol. 83v, kn. 1, fol. 32v, resp. kn. 1, fol. 2r, 79v a 94v.

Výjimkami potvrzujícími pravidlo o nijak mimořádné majetnosti bratrstva jsou krátkodobé půjčky, jako např. 20 kop míšeňských *„v létu 1646. za povinnosti purkmistrské Simeona Fabriciusa pod půjčkou k obci na rejstřík purkmistrský k outratám obecním“*, kn. 1, fol. 7r; a 70 zlatých *„panu purkmistru a pánům starším obce zdejší při kupování dvoru hořeního od pana Karla Šenkyrcha k dobrému obecnému“* v roce 1659, kn. 1, fol. 45r, srovnej také SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 31, fol. 36r-39r (1653 – 1654 prodej tzv. Nejdekovského domu a dvora obci ve Svěrácké ulici Karlem Janem Vilémem z Schönkirchu).

55 Ibidem, kn. 1, fol. 87r (rest) a 87v (výdaje na pohoštění). Více než 15 zlatých utratili za *tractati* ještě ve dvanácti případech z celkem 64 záznamů.

56 Ibidem, kn. 1, fol. 2r a 2v (1644); kn. 2, fol. 17r a 20r (1679), fol. 69v a 70r (1696).

57 Ibidem, kn. 1, fol. 10v (1645). Ryby zřejmě pocházely z nejbližšího okolí, srovnej např. položky na fol. 11r (1645/1646) *„poslu, který pro ryby na Svijana a odtud na Zichrov k congregati poslán byl dáno 12 kr.“*, na fol. 16v (1647/1648) *„za ryby k lonské* [sic!] *congregati z sádek zichrovských* [sic!] *vzaté dáno 2 zl. 39 kr.“*, nebo na fol. 38v (1657) […] *„za rozdílné victualie, ryby ze Skal, husy, kachny, slepice dle specificati a sečtení vydáno 5 zl. 21 kr.“*

58 Ibidem, kn. 1, fol. 66r (1663). Víno mohlo být importem (moravské, rakouské nebo uherské?), o způsobu jeho získávání svědčí mj. zápis z roku 1673: *„za půl vědra* (asi 28 litrů) *vína koupeného od formana dáno 3 zl. 30 kr.“*, ibidem, kn. 1, fol. 92v.

59 Ibidem, kn. 2, fol. 115v (1708).

60 Ibidem, kn. 2, fol. 49r; krocan zmiňován ještě na fol. 55r v roce 1690 *„za 3 husy, 1 indyána, 4 pečeně vepřové, 5 klobás, jelita, jitrnice a jiné potřebné věci, i od strojení 3 zl. 25 kr.“* Zřejmě se opravdu jednalo o krocana, neboť v roce 1715 zaplatili 2 zlaté *„za 2 krůty krmné ptáky, klobásy, chléb a konfekty, i od strojení jídla“*, srovnej ibidem, kn. 2, fol. 138r.

61 Ibidem, kn. 2, fol. 133r-133v. Tzv. korigování nebo pořádnost počtů (tedy jakási účetní uzávěrka), spojené s obligátním vydáním za pivo, se pravidelně objevuje od roku 1663, a to buď na závěr účetního roku, nebo později spíše při hlavním shromáždění. Srovnej ibidem, kn. 1, fol. 63r a zejména 67r: *„13. novembris* [1664] *při korigování a spravování počtu tohoto v přítomnosti všech seniorův, inspektorův, též pana purkmistra a pánův, za pivo a víno vydáno 45 kr.“*, resp. fol. 74r: *„Item při učiněném počtu před hlavním shromážděním* [1666] *a jeho přehlížení za pivo a víno dáno 1 zl. 9 kr.“*

62 Již v roce 1643 např. obdržel truhlář Jan Stavil 9 krejcarů *„od opravení kruchty, která byla od soldátův rozházena“*, ibidem, kn. 1, fol. 5v; o rok později potom *„za basu do chrámu Páně koupenou, mimo z pronajetí řeky obecní pasírování Janovi Houdětovi přidáno hotových 1 zl. 30 kr.“* nebo *„Janovi Stavilovi, truhláři, za novou truhlici k konventu bratrstva literátského ku potřebě koupenou dáno 1 zl. 20 kr.; zámečníku za zámeky* [sic!] *s klíčem a od ukování té truhlice dáno 45 kr.“*, *„Janovi Stavilovi od udělání zábradlí na kruchtě, aby se zamykati mohla, v klášteře dáno 24 kr.*[…] *jako i od udělání zábradlí nad brankou u kruchty v chrámě Páně dáno 45 kr.“*, ibidem, kn. 1, fol. 6r-6v a 19r.

Rozsah požáru popisuje Tomáš Lyšovský, *ten čas písař městský* a samozřejmě také člen bratrstva, na úvod městské trhové knihy: „[…] *v rynku oheň vyšel, od něhož samých domův na straně řečené, skalské, i s některými domci na obci ležícími 116, kostel větší, klášter, s pěkným a nedávných lety předtím vnově postaveným pozitivem, též pergamenovým českým graduálem* […],“ SOkA Semily, Archiv města Turnov, rkp. 8 (*Kniha červená vom Jahre 1643*), fol. br (pag. 4r).

O nově pořizovaných muzikáliích podrobně MIKANOVÁ, Eva: *Hudba v Turnově*, s. 65-68.

[63] Již v roce 1649 platili 4 kr. *„od přenešení armary z malého kostela* (sv. Mikuláše, pozn. autora) *do kláštera, do kteréž se partes ukládají“*; SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 18v; o rok později obdržel truhlář 36 kr. *„za novou jarmaru pro partes literátské i jiné kantorské do chrámu Páně koupené“* (s pozdějším přípiskem *„v škole zůstává za kantory“*); ibidem, kn. 1, fol. 22r.

[64] *„Při postavování nových varhanův v chráměPáně od udělání theatrum pro též varhany tesařů*[m] *a zedníkům za řebíky podlažní dáno 1 zl. 24kr.; formanům, když varhany přivezli, za maso, chléb a pivo dáno 28 kr.; Václavovi Jíkavci od udělání dvou heftovníků dlouhých do zdi, též prutův železných, nimiž varhany nové ubezpečené jsou a petlice, též 1 kopy hřebu podlažního a 50 hrubých cvekův k též potřebě dáno 1 zl. 4 kr.; provazníku za špagát tlustý a tuplovaný oprátky k varhanům koupený dáno 10 kr.; poslu, který s týmž varhaníkem, když z Turnova domů se navracoval, až do Reychemberka chodil, maje koně vypůjčeného, nemoha s ním toho dne domů dostačiti, co na cestě přes noc na toho koně vynaložil, navráceno 12 kr.; jinému poslu, který z Žitavy nad nové varhany řezbou udělané okrajky, slove krancle, přinesl, spropitného dáno 24 kr.“* Ibidem, kn. 1, fol. 19v-20r.
Varhaníkem byl v té době Samuel Klofec, srovnej ibidem, kn. 1, fol. 13r (*„Samuelovi Klofeciusovi, varhaníku, za husci Štědrého večera mu darovanou dáno 30 kr.“*), 16r a 18v (*„za husci Štědrého večera k varhanické službě“*); jeden z jeho nástupců, Ondřej Volný, byl přijat v roce 1658 za spolubratra, ibidem, kn. 1, fol. 42v.

[65] Ibidem, kn. 1, fol. 33v. Zálohu na *„nový opus s šestmi mutacími do menšího kostela“* ve výši 30 zl. složili literáti *„z depositi obecní, kteréž p. Adam Tomášek z restantu svého za pšenici upomínanou odvedl“*; ibidem, kn. 1, fol. 27r-29r.
Zmínka o platbě *„truhláři od udělání mříže a stolice pro muzikanty okolo varhanův, aby tam od chasy se škoda nečinila“* (1655, ibidem, kn. 1, fol. 33v) zřejmě patří kostelu P. Marie, neboť v roce 1657 opravoval Stavil kruchtu *„v malém kostele, že nízká byla“* a vzápětí obdrželi senioři klíče *„k nové kruchtě literátské v větším kostele“* (ibidem, kn. 1, fol. 36v-37r).
V dalších letech jsou zaznamenány nejrůznější opravy, když např. 1660 *„při velikých varhaných škoda učiněna“* a přivolaný truhlář udělal i dva nové heftovníky a koutníky *„k přitažení toho“* (ibidem, kn. 1, fol. 52v-53r); *„11. februarii* [1662] *varhaníkovi z Prahy, spravujíce nám varhany* [...] *za nový z dobrého železa udělaný šín, kterým se mutací při varhanných v menším kostele vytahuje“*; ibidem, kn. 1, fol. 56v-57r; 1665 (*„sprubírování varhanův, když nový pondera na měchy při varhaných u Matky Boží dávané byly“*; kn. 1, fol. 70r) nebo v září 1677 *„měchů, byvše prošoustaný“* v P. Marii (kn. 2, fol. 11v) či *„Kryštofovi kováři od spravování jedné mutace při varhanech* [u] *sv. Mikuláše“* (1696, kn. 2, fol. 68r).
Snad na jaře 1710 byla uzavřena smlouva o *„štemování varhan“* a o dvě léta později je v této souvislosti zmíněn *„varhanář z Vrchlabě“*; srovnej ibidem, kn. 2, fol. 120v a 125v.
Celkem podrobně, ale nepřesně, k turnovským varhanám také MIKANOVÁ, Eva: *Hudba v Turnově*, s. 68.

[66] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 16r, 19v, 31v, 49r, 72r. Do Českého Dubu vypravili v roce 1657 posla *„s psaním o udělání nových vlaských bubnů dřevěných“*; ibidem, kn. 1, fol. 39r. Pořizování dalších nástrojů např. ibidem, kn. 1, fol. 43v (*„housle altovní“*); kn. 2, fol. 8v a 80r (*„diškant nový“*); kn. 2, fol. 92r (*„za nový velký violon do kůru, který od jednoho Slezáka s vědomím J. M. p. děkana, též smlouvy koupený dáno 11 zl.“*); kn. 2, fol. 137v a 143v (*„pár polních nových trub“* z Prahy). K uložení nástrojů např. záznam z roku 1665 o platbě truhláři *„za římsu v chrámě Páně velkým* (P. Marie, pozn. autora) *pro zavěšování instrumentův“*; ibidem, kn. 1, fol. 70r. Inventář nástrojů z 27. listopadu 1712 (doplňovaný až do dubna 1718) přibližuje MIKANOVÁ, Eva: *Hudba v Turnově*, s. 72.

[67] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 19r. Související záznam vypovídá o 30 krejcarech vydaných *„za cynobř k novým rorate na malování a ilumírování“*; ibidem, kn. 1, fol. 19v.

[68] Prodej muzikálií Ortlíkem a jeho manželkou ibidem, kn. 1, fol. 74v a 95v; srovnej také MIKANOVÁ, Eva: *Hudba v Turnově*, s. 65. Odkazy Tobiáše Kohouta a Kateřiny Hořické viz SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 19v (žalmy) a kn. 2, fol. 46v (kancionál).

[69] Ibidem, kn. 2, fol. 4r.

[70] Záznamy o opravách nástrojů najdeme prakticky v každém účetním roce; k nákupům strun o jarmarcích např. ibidem, kn. 2, fol. 38v-39v.

[71] Např. v roce 1692 *„víceji za jeden celý palík* [sic!] *strun i pro budoucí potřebu z Prahy skrze p. Karla*

koupených dáno 1 zl. 54 kr."; ibidem, kn. 2, fol. 58v; podobně „*měsíce augusti za koupené struny od Vlacha dáno 20 kr.*"; kn. 2, fol. 71r (1697); nebo „*4. maii za 1 celý balík římských strun na housle materialistovi dáno 1 zl. 6 kr.*"; kn. 2, fol. 143v (1717).

[72] Ibidem, kn. 2, fol. 1r-1v (1712); SÚA Praha, NB, sign. II/32, *Commissions-Protocoll über die auf hohen befehlter anlaßte Licitation etc.*

[73] SÚA Praha, Archiv pražské arcidiecéze (dále jen APA), sign. D 85-90, Turnov, *Inventarium ecclesiae decanalis Turnoviensis etc., praes. 19. Septembris 1737.*

[74] Ibidem, *Inventarium seu consignatio omnium rerum mobilium ecclesiae decanalis Turnoviensis etc.* Knihy jsou vykazovány také v sakristii; ve škole se kromě škamen a lavic nacházela jedna „*tabula pro musicis aut musicam discentibus*".

[75] Srovnej MIKANOVÁ, Eva: *Hudba v Turnově*, zejména s. 72-73; v poznámce č. 47 uvedený „*dosud nenalezený inventář z roku 1785*" je s velkou pravděpodobností jeden ze soupisů literátského mobiliáře, pořizovaných při rušení bratrstva, viz SÚA Praha, NB, sign. II/32.

[76] MIKANOVÁ, Eva: *Hudba v Turnově*, s. 73; táž: *Hudební kultura*, s. 123-124. Jenom na okraj připomínáme např. řadu dnes již klasických prací Zikmunda Wintra, ze kterých úloha hudby a zpěvu v rámci cechovních organizací, neřku-li při církevních obřadech a slavnostech, vyplývá dostatečně zřetelně, aniž by ovšem byla schopnost *hrát na jakýkoliv nástroj* a priori podmínkou pro přijetí k učení se řemeslu nebo k jeho provozování. Srovnej také první bod zápisu z 10. června 1729, kterým před městským aktuárem omezovali podmínky pro přijímání nových učedníků, pravděpodobně naopak v důsledku jedné z mnoha hospodářských depresí, samotní turnovští kamenáři: „*Aby jeden každý do téhož bratrstva šteinschneidrovského přijímající býti učedlník napřed buďto musique na jakýkoliv instrumentum uměti, aneb pokudž by k tomu schopný nebyl, dostatečně počty a psáti dokonale dřív vycvičený a instruirovaný byl.*" SOkA Semily, Cech kamenářů Turnov, neinv. Mikanová zřejmě vycházela právě z tohoto dokumentu.

[77] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 39r.

[78] Ibidem, kn. 1, fol. 76r.

[79] Ibidem, kn. 1, fol. 81v.

[80] Ibidem, kn. 1, fol. 89v.

[81] Ibidem, kn. 2, fol. 6v.

[82] Ibidem, kn. 2, fol. 41r.

[83] Ibidem, kn. 1, fol. 42v.

[84] Srovnej např. MIKULEC, Jiří: *Barokní náboženská bratrstva*, s. 5 a 9.

[85] „*In civitate hac Turnoviensi praeter Confraternitatem Seraphici Patris Francisci est praeterea ab antiquo Congregatio lit*[t]*eratorum, a decano dependentium, qui in ecclesia tempore matutino diebus festivis et adventu Domini laudes Deo occinunt. Et corpora mortuorum, si quem ex illorum numero mori contingat, veneranter ad sepulturam commi*[t]*tantur, cum cantu et luminibus.*" SÚA Praha, APA, sign. B-12/11, fol. 27v. Všechny otázky uvádí např. PODLAHA, Antonín: *Dějiny arcidiecéze pražské od konce století XVII. do počátku století XIX.* Díl 1. Praha 1917, s. 191-193.

[86] Týká se především majetkového zázemí literátů („*unum agrum pro 4 et medio modio*") a jejich organizační struktury.

[87] Vztah farářů k relacím a případnému zařazení kůrů mezi vykazovaná bratrstva naznačuje MIKULEC, Jiří: *Piae confraternitates*, např. na s. 271-277.

[88] „*Penes decanatum et ecclesiam parochialem est schola sat magna, in qua juventus a tribus officialibus, organista, cantore et subcantore ab alphabeto usque ad principia et in musica aliisque instrumentis instruitur* [...] *Schola visitatio saepius fit cum inspectoribus.*" SÚA Praha, APA, sign. B-12/11, fol. 27v.

[89] Ibidem, fol. 32r-33v. Procesí je zmiňováno jenom u kostela sv. Matěje na Hruštici; ibidem, fol. 28v.

[90] „*Confraternitates nullae praeter Chorum litteratorum, quia apud Franciscanos Confraternitas est.*" SÚA Praha, APA, sign. B-14/2, fol. 7r.

[91] Ibidem, fol. 7v; dále fol. 5r („*Patroni ecclesiarum mearum quae in civitate mea sunt, in una minori nempe sanctus Nicolaus, in maiori Assumpta Beatissima Virgo Maria*") a fol. 8r (školy). Šimák ale k roku 1618 nazývá „*malým kostelem*" turnovský chrám Panny Marie, viz ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou, 1*, Turnov 1903, s. 179; pro rozlišování velikosti kostelů v polovině 17. století srovnej třeba pozn. č. 62 a 63. Velice jasně oba svatostánky popsala městská rada v červnu 1651: „*Při témž městě nacházejí se* [...] *kostely dva. Jeden malý, založení sv. Mikuláše, biskupa božího, druhý větší, při ruině města vypálený a zase v nově větším dílem vystavený a vyzdvižený, při kterémž lidská*

mrtvá těla se pohřbují, založení Narození [sic!] *blahoslavené Panny Marie, Matky boží.*" PAZDEROVÁ, Alena: op. cit., s. 643.

92 SOkA Semily, Literáti Turnov, passim; např. jenom pro účetní rok 1644/1645 kn. 1, fol. 2v („*Tobiášovi Ludvíkovi od udělání po 2 knot* [?] *svíc na o*[l]*tář dáno 10 krejcarů*"), 5v („*od udělání svíček voskových na oltář literátský*"), 6r („*od předělání 8 svíc valených na oltář literátský*"), 6v (*vydání vosku – „k rorate jak na oltář, tak k půlpitu na svíce vydáno 2 1/2 libry"; „k hodem* [sic !] *velikonočním na hrubou svíci též na oltář po dvakráte dáno 2 libry*"), 7v.

93 Ibidem, kn. 1, fol. 13r (černý mezulán, loket za 10 kr.), 35r (antipendia, 5 zl.) a 44r (mříž).

94 Ibidem, kn. 2, fol. 11r (za 1 zl. 6 kr.; k tomu „*truhláři za nový rámec pro natažení téhož antipendium dáno 8 kr.*" a „*o jarmarce svatojilském cvilinku za 2 lokte k našití jednoho ubrusu na oltář literátský k sv. Mikuláši, loket po 13 kr. 3 d., dáno 27 kr.*"); předešlého roku zaplatili 33 kr. 1 1/2 d. „*za 7 1/2 lokte plátna černého k zastření oltáře času postního literátského v chrámě Páně sv. Mikuláše*", dále 9 kr. „*za 1 loket plátna bílého k témuž na kříž*" a ještě jednou 9 kr. „*krejčímu od ušití téhož obestření*", fol. 8r.

95 Ibidem, kn. 2, fo. 11v.

96 Ibidem, kn. 2, fol. 14v-15r. Zmiňovaný seznam dárců jsme však nenalezli.

97 Ibidem, kn. 2, fol. 15v-16r. Šest krejcarů dostal také kovář „*za 2 řetízky ku potřebě postavení týž archy*".

98 ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 275 (26. 1. 1672), s. 122-123.

99 COGAN, Miroslav: *Valdštejnský malíř Jan Jiří Hertl.* In: ZČRP, *13*, Semily 2000, s. 50-71, připsání Hertlovi na s. 53; popis tzv. kamenářského oltáře na s. 50, srovnej ŠIMÁK, J. V.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Turnovském.* Praha 1909, s. 189. Dále jen *Soupis památek.*

100 Srovnej např. SUCHOMEL, Miloš: *Umělecká díla Josefa Jiřího Jelínka v kontextu výtvarné činnosti ostatních členů kosmonoské sochařské rodiny.* In: Josef Jiří Jelínek (1697 – 1776). Praha 1997, zejména s. 10-11, kde Václavu Jelínkovi připisuje kromě údajně nezachovaných „*dvou figurálních dřevořezb P. Marie a Ukřižovaného Krista*" pouze „*sochu Ukřižovaného Krista v presbytáři kostela sv. Barbory v Debři a sochu Vzkříšeného Krista ze sbírky Okresního muzea v Mladé Boleslavi*".

101 Pro ikonografii Immaculaty a neméně důležité Assumpty srovnej např. ŠTAJNOCHR, Vítězslav: *Panna Maria Divotvůrkyně.* Uherské Hradiště 2000, s. 139-140 (Assumpta) a s. 204; nebo HEINZ-MOHR, Gerd: *Lexikon symbolů.* Praha 1999, s. 146-148 a 169-170 (Mariino Nanebevzetí).

102 „*Vyslaným na Hradiště, též do jinších míst ku pánům bratřím kůru literátského s listem fedrovním pro pomoc nákladu k omalování týž archy, dáno od cesty 37 kr. 3 d.*", resp. „*item 2 osobám, kteří v městě ku pánům bratrům o fedruňk chodili za jejich práci vydáno na trunk piva 12 kr.*" SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 2, fol. 16r. Ambrožův tovaryš obdržel také 15 krejcarů *na spropitný.* Ve stejné době nechali literáti vyprat staré a ušít nové ubrusy a koupili „*špendlíky ku potřebě přišpendlování r*[o]*uch na oltáři*".

Souhrnně o malířských řemeslnících v Turnově např. ŠIMÁK, J. V.: *Malíři turnovští.* In: Památky archaeologické a místopisné, *21*, Praha 1906, s. 70-76; kde odkaz na Ambrože a literátskou archu na s. 72-73. Dále jenom *Malíři turnovští.*

103 SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 2, fol. 19v (před 25. 3. 1680); účetní zůstatky ibidem, kn. 2, fol. 12v a 14r (1678/1679), resp. fol. 17r (při uzávěrce odlišný rest 8 zl. 25 kr. 4 1/2 d.) a 19r (1679/1680).

104 Ibidem, kn. 2, fol. 4r (1676); dále fol. 24v, 26v (1682, „*k svatému Janu Křtiteli přistrojení oltáře*"), 29r, 32r (1684), 35v, 39r (1686, „*na obraz svatého Jana při památce na špendlíky a jiné k tomu věci dáno 3 kr.*").

105 „*Za špendlíky, cveky a špakát* [sic!] *k okrášlení obrazu při procesí na den památky sv. Jana Křtitele dáno 4 kr.*", resp. „*na okrášlení oltáře a obrazu k procesí sv. Jana* [...] *dáno 6 kr.*" Ibidem, kn. 2, fol. 42v (1687), 46v (1688); dále třeba fol. 49v (1689, „*od okrášlení oltáře a obrazu sv. Jana při slavnosti*"), 52v, 55v, 58v (1691, „*na okrášlení obrazu při slavnosti svatého Jana dle obyčeje vydáno 10 kr., od vyprání ubrusu na oltář bratrský dáno 6 kr.*"), 61v, 64r, 68r (1696, „*za špendlíky a cvečky k ozdobě sv. Jana dáno 4 kr. 3 d.*"), 70v (1697, „*k ozdobě obrazu sv. Jana dáno Šimonovi 7 kr.*").

106 Snad nejlépe o každoročních přípravách na svátek oblíbeného světce vypovídají zápisy z roku 1701, kdy byl současně pořízen i nový závěs na mensu: „*K oltáři literátskému za cajk*

k novýmu antipen[d]*ium okolo toho kusu od p. Lysandra darovaného a vprostřed všití, jak za cajk, kalouny, krejčímu od ušití, [tak] za cveky, přibití k rámci téhož v sumě dáno 2 zl. 42 kr. 3 d.; při procesí slavné* [sic!] *na den sv. Jana Křtitele dle dovolení J. M. pana děkana oficiálům za troubení na trunk piva dáno 18 kr.; od okrášlení obrazu a oltáře literátského kapelníku na trunk piva dáno 9 kr.*" Ibidem, kn. 2, fol. 92v; viz také fol. 75r (1698, „*k ozdobě sv. Jana dáno kapelníkovi*"), 80r (1699, „*při slavnosti sv. Jana Křtitele při procesí dle dovolení pana děkana za trunk piva kantorům dáno 18 kr.; kapelníku při okrašlování obrazu sv. Jana… dáno 9 kr.*") a 85v.

Adam Lysander z Pardubic býval hruboskalským hejtmanem, srovnej SÚA, Nová manipulace, sign. 234/5 (1695 – 1697).

[107] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 2, fol. 97v; někdy na podzim 1702 obdržel truhlář Samuel Svoboda 51 krejcarů „*od spravení stupňův před oltářem, též za futro a rámec nový pro antipen*[d]*ium a za dva lavičníky, řebíky* [k] *přibití stupňův*", fol. 98r.

[108] ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 294, s. 131 „[…] *dne 25. aprilis léta běžícího 1688, přijdouce já domů z pouti a procesí přáslavské, na které procesí z města ani jedna radní osoba, ani kdo z rychtářův a starších obce přítomen byl* […]"; č. 300 (26. 4. 1696), s. 139-140.

Upozornit bychom měli i na ojedinělé zmínky o procesích ve čtvrtek po sv. Trojici – ve svátek Božího Těla – a v Křížové dny po Rogate, viz SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 8r (snad 15. 6. 1645 nebo 31. 5. 1646) a fol. 29r (19. – 21. 5. 1653).

[109] ŠIMÁK, J. V.: *Soupis památek*, s. 75 (nápis rozluštil jako „*Svatý Jene Křtiteli, prosíme tebe poddaní…*" a ve spodní části viděl letopočet *1700*); PROUSEK, Jan: *Starožitné památky města Turnova a okolí.* Turnov 1887 (nepublikovaný rukopis), fol. 2; týž: barevná kresba *Vnitřek kostela v Nudvojovicích roku 1887*, OMČR Turnov, inv. č. U – 358.

Na praporu (OMČR Turnov, inv. č. HM–23) je dnes čitelný opis S[va]tý Jen[e] Křtiteli [pros… …lo]dd[a]n[s.. P] a místo, kde je uveden letopočet, pouze tušíme.

[110] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 77v-78r. Již v roce 1650 však platili 36 kr. za „*tři lokte plátna na dvě korouhve do chrámu Páně, kteréž má malovati Jeroným Palingenius*", fol. 24v; také ŠIMÁK, J. V.: *Malíři turnovští*, s. 71.

[111] „*Za damašek na korouhev, za loket po 1 zl. 45 kr., za 11 loket učinilo dle smlouvy vydati 19 zl. 15 kr.; za hedbáví* [sic!] *na francle 9 zl.; Leblovi Židu od udělání takových franclí k té korouhvi z něho a šnůrky dlo*[u]*hý, strupsy, byvše takového hedbáví 35 lotů, od lotu po 8 kr., vydáno 4 zl. 40 kr.; za 6 lotů hedbáví, co se nedostalo na šnůrky, za lot po 24 kr., dáno 2 zl. 24 kr.; za 6 loket bílých šnůrek a černý hedbáví k šití dáno 12 kr.; item zase k šití za 3 čtvrti hedbáví zeleného dáno 20 kr.; za 3 čtvrti cajku zeleného pod korouhev dáno 15 kr.; za 7 loket pametly* [sic!] *dáno 13 kr. 3 d.; za hůl a kříž, též štengle k ní udělání pro zavěšení takové korouhve, truhláři a zámečníku dáno 1 zl. 34 kr.; od ušití takové korouhve Janovi Jiráčkovi dáno 1 zl. 45 kr. A tak nákladu na takovou korouhev i outraty vzešlé (mimo obraz) 41 zl. 24 kr. 3 d.*" SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 78r. Četné půjčky a dary např. fol. 76v (Jakub Šípek, Kristián Naymon), 77r (Jan Cibulák), 80r a 82r (seznam dárců), 84v (Jan Poselt mydlář); resp. splátky půjček fol. 78v, 81r.

[112] Ibidem, kn. 1, fol. 72v (obdobně také ŠIMÁK, J. V.: *Malíři turnovští*, s. 71). V dalších letech lze v registrech nalézt pouze záznamy o běžných opravách, např. kn. 1, fol. 95v (1675); kn. 2, fol. 39r (1686) nebo fol. 70v (1697).

[113] Ibidem, kn. 1, fol. 13v (1647) a 16r (1648, „*Danielovi Bohdaneckýmu od přinešení ze Skal příkrovu*"); již předtím „*6. martii* [1646] *po dobytí zámku Skal od lidu J. M. C. jednomu kaprálu od conficírování příkrovu literátského i při navrácení za něj za pivo dáno 30 kr.*", fol. 10v; pořízení truhlice fol. 2v (1644) a její opravy třeba kn. 1, fol. 35r (1655/1656); k samotného příkrovu např. kn. 1, fol. 49r (1660, „*za francle černé hedbávné k opravení příkrovu literátského, že v kolika místech potrhaný se nacházel, dáno Židu 45 kr.; krejčímu od spravení téhož příkrovu i za hedbáví dáno 15 kr.*"), fol. 77v (1668, „*Janovi Pelikovskému od spravení příkrovu literátského, podobně podruhé, když kříž celý vypáral, jej pěkně vypral, kousky plátnem vynastavoval a co děravého zašil, vydáno od toho všeho 1 zl. 15 kr.*") nebo kn. 2, fol. 133v (1714, „*od vobarvení a přišití franclí od literátské korou*[h]*ve zase k příkrovu dáno 11 kr.*").

[114] Ibidem, kn. 1, fol. 66v.

[115] Ibidem, kn. 1, fol. 23v (Jiří Jeník), 51r (Blažejovský) a kn. 2, fol. 19v (Zaremba).

[116] Ibidem, kn. 1, fol. 46v a 52r; viz také fol. 38v,

kde *„10 zl. gruntovních peněz“* Jana Loužeckého, které *„byly odkázány kšaftem kůru literátskému“*.

[117] OMČR Turnov, inv. č. UŘ-830; viz také ŠIMÁK, J. V.: *Soupis památek*, s. 198-199.

[118] *„29. novembris Janovi Stavilovi za nový rámec do okna v klášteře udělaný, na kterýž od kůru literátského náklad se činil, podle smlouvy dáno 1 zl. 40 kr.; Davidovi Kobrovi, sklenáři na dílo téhož vokna do kláštera, do kteréhož nám p. Kašpar Poselt, purkrabě semilský s p. Jiřím Baunovským* [za] *8 kop míš. prohlédacích koleček na pohledávání představených osob darovali, zavdáno 3 zl. 30 kr.; za 2 kolečka malované pamětní dosti nemot*[o]*rně způsobené do vokna literátského v klášteře hutníku rokytnickému dáno 45 kr.; Jiříkovi Kratochvílovi, kováři od předělávání prutův a jiných věcí, co zapotřebí bylo na rámec k voknu literátskému, za všecko dáno 39 kr.“* a nakonec *„Davidovi Kobrovi od udělání vokna literátského v klášteře, mimo předtím na to dílo 3 1/2 zl. daných, vedle smlouvy dodáno 3 zl. 30 kr.“* SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 13v a 15v.

[119] Ibidem, kn. 1, fol. 44r (1659) a 52v (1661), resp. fol. 51v (1660).

[120] ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou, 1*, Turnov 1903, s. 187; týž: *Místopis*, s. 135; srovnej také SObA Zámrsk, ŘF Turnov, Kronika, pag. 375-378 (opis smlouvy o prodeji domu), resp. SÚA Praha, ŘF Praha, inv. č. 2873 (plán).

[121] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 7r; splátky Fabricia fol. 7r, 10r a 15r; Střeleckého fol. 15r; Lyšovského fol. 18r.

[122] Ibidem, kn. 1, fol. 42v; koupě od Daniela Vitacia fol. 39r; detailní rozpis stavebních prací fol. 39v-40r. Srovnej ŠIMÁK, J. V.: *Místopis*, s. 93, kde uvedena celková kupní cena 240 kop míš.

[123] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 85r-85v; odkoupení zbytku dluhu (se slevou 5 kop!) od Martina Slavíka fol. 84v; splátky Františka Stehlíka po 6 kopách až do roku 1682, resp. doplatek poloviny poslední částky kn. 2, fol. 34v (1684/1685); ŠIMÁK, J. V.: *Místopis*, s. 17.

[124] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 10r, k tomu zřejmě již v listopadu 1644 *„závdavku Jiříka Borče náležejících k konventu přijato 5 zl. 50 kr.“* (tj. 5 kop míšeňských), fol. 2r; srovnej ŠIMÁK, J. V.: *Místopis*, s. 265.

[125] *„Capitalia na domě Jana Svobody* (čp. 88, resp. staré čp. 184) *50 zl.; na domě Josef Benáckým* (čp. 2, staré čp. 119) *35 zl.; na domě Samoel Pacovským* (čp. 3, resp. čp. 120) *30 zl.; na domě Floriána Bělohoubka* (sic!, správně Bělohlávka, čp. 31, staré čp. 135) *9 zl. 20 kr.; summa 124 zl. 20 kr., interesse 4 per cento za p. Janem Svobodou 2 zl.; za p. Josefem Benáckým 1 zl. 24 kr.; za p. Samoelem Pacovským za rok 1783 a 1784 2 zl. 24 kr.; též on starý rest interesse 24 kr.; za p. Florianem Bělohoubkem* [sic!] *23 kr.; summa 6 zl. 35 kr.“* SÚA Praha, NB, sign. II/32, *Počet na příjem a vydání peněz při andělským kůru literátským v městě Turnově nad Jizerou pro anno 1784.* K určení čísel popisných viz ŠIMÁK, J. V.: *Místopis*, s. 3 (Benátský), 4 (Pacovský), 97 (Bělohlávek) a 172 (Svoboda). Pro ověření jmen a starých čísel jsme použili pramen, který bohužel Šimák neznal, a sice elaborát tzv. josefínského katastru, srovnej SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 95, *Mappa und Grundbuch über die zur Stadt Turnau ob der Iser zugehörige Grundstücke, als Garten, Wiesen, Felder, Hudwaiden und Waldungen* [...] *nach der Ausmessung Anno 1785.* Připravovaná edice by se měla objevit v prvním díle vznikající druhé řady supplement našeho sborníku *Archivum Paradisi Bohemici (aetatis novae et recentioris)*, jehož vydání předpokládáme v roce 2003.

[126] SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 2, fol. 101v (půjčka), 111v (úrok 1707/1708) a dále až do konce sledovaného období. Zikmund Crinit zřejmě vrátil půjčku, z níž neodváděl pravidelné úroky, začátkem roku 1669, když kůr inkasoval 15 zlatých 45 krejcarů *„za 27 korců ovsa, postoupeného od pana Zikmunda Crinita“*; ibidem, kn. 1, fol. 80r; záznam o půjčce, stvrzené společně vypitým pivem za 10 krejcarů, fol. 67r.

[127] Ibidem, kn. 1, fol. 21r (1649), 26r (1651) a 36v (1657). Od roku 1664 pronajímali jakousi *„louku za klášterem“*, nejdříve za 1 zl. 30 kr. ročně (do r. 1679 Václavu Augustinovi Subitanovi, poté např. turnovskému děkanovi) a později za 6 zl; ibidem, kn. 1, fol. 69r (Subitan), kn. 2, fol. 23r (děkan) a fol. 125r.

[128] Ibidem, kn. 1, fol. 48v. Ke konečnému vyrovnání s obcí došlo až v roce 1688: *„Do počtu pana Daniele Tázlera, poněvadž v knihách městských se vynašlo, že role literátská obci zdejší doplacena nebyla, pročež nyní teprva taková doplatiti se musí vše, jest témuž Danielovi Tázlerovi do počtu*

jeho obecního odvedeno a doplaceno 8 kop míš. 34 gr. 2 d., což na zlatý činí 10 zl."; ibidem, kn. 2, fol. 46v.

[129] K Holanovi např. MIKANOVÁ, Eva: *Hudba v Turnově*, zejména s. 71-72. Holan měl být podle autorky v roce 1688 *„proti vůli své vrchnosti"* varhaníkem v Turnově; literátská registra snad ze září toho roku pouze uvádějí, že *„jednomu varhaníku o posvícení zdejším dožádanému, poněvadž náš nemocen byl, za trunk piva, vína a jídlo dáno 30 kr."*, SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 2, fol. 46r (1687/1688). Zda se jednalo opravdu o Holana, jenž snad měl v té době dle Mikanové působit na Vyšehradě, z uvedeného záznamu nepoznáme. Nemocným turnovským varhaníkem byl s největší pravděpodobností Ondřej Volný; viz ibidem, kn. 2, fol. 15r (1678/1679, *„za starou bassu a již zpotřebovanou Andreasovi Volnýmu, varhaníkovi prodanou, přijato 30 kr."*), fol. 24r (1680/1681, *„syn Andreasa Volného, varhaníka"*); nebo ŠIMÁK, J. V.: *Listář k dějinám školství na Turnovsku.* Turnov 1908, č. 102–103 (ante et 3. 5. 1702), s. 82-83, k Holanovi č. 101 (1700 – 1708), s. 81.
Srovnej také MIKANOVÁ, Eva: *Hudební kultura*, zejména s. 125-127, kde autorka podala *„přehled dat, která jsou podložena prameny"* (s. 125). Mj. se tu opět objevuje tvrzení, že Holan byl v roce 1668 varhaníkem v Turnově. Pomineme-li možný překlep (1688) v předešlém případě či nikoli, odvolání se na pramen – *Dějiny Rovenska pod Troskami a okolí* Jaroslava Podobského (!) – neodpovídá skutečnosti. Srovnej ŠIMÁK, J. V.: *Listář k dějinám školství na Turnovsku.* Turnov 1908, č. 81 (1. 6. 1668), s. 64-65, kde *„smlouva rady městečka Rovenska s Václavem ml. Holanem, kantorem"*.
K Holanovi jako poustevníkovi např. VOJTÍŠKOVÁ, Marie: *Poustevnictví v českém baroku.* In: ZČRP. Sv. 8. Bystrá nad Jizerou 1995, s. 130-151. Na s. 133 a v poznámce č. 20 autorka píše o údajné poustevně na Valdštejně, přičemž uvádí, že kromě Holana tu působil Simplicián (sic!) Svoboda s odvoláním se na Šimáka. Bude užitečné, když její pramen ocitujeme in extenso: *„Poustevník Simplicián Svoboda umřel 14. února 1762, jsa stár 72 léta ve své poustevně (snad na hradě Valdštejně), i pohřben na turnovském hřbitově. (IV. matrika zemřelých v archivu děkanském, fol. 334)"*; srovnej Od Ještěda k Troskám, *6*, Turnov 1927, s. 95.
Obávám se, že Šimákova domněnka v závorce nemůže být brána jako dostatečný důkaz pro tvrzení autorky. Navíc jsem dosud ve fondech turnovských františkánů a např. bozkovského farního úřadu kromě jediného nenašel žádný dokument o eremitech, který by potvrzoval další autorčino tvrzení, že *„františkáni z Turnova obsazovali místa poustevníků a někdy i světských duchovních v dosti širokém okruhu svého okolí"* (pozn. 35), a tedy i údajné poustevny v Jesenném. Na obranu kolegyně Vojtíškové uveďme, že se nechala svést ne právě důvěryhodnou popularizační prací P. Jana Křtitele Štajnygra. Onou výjimkou potvrzující pravidlo je zápis v kronice turnovského konventu snad z roku 1768 o příspěvku na novou křížovou cestu, kterou poskytli mj. *„eremita Ferro-Brodensis et Waldsteinensis singillatim per 12 fl."*, srovnej SObA Zámrsk, ŘF Turnov, Kronika, pag. 167. Dá se předpokládat, že oba donátoři budou uvedeni i v účetní knize pro léta 1758 – 1822 (ibidem, sign. B-5), kterou jsem dosud neprošel. Odlišně poustevnu na Valdštejně, resp. kapli v Jesenném zmiňuje také SCHALLER, Jaroslaus: *Topographie des Königreichs Böhmen. Vierter Theil. Bunzlauer Kreis.* Prag 1786, s. 58 (*„Waldstein... Im J. 1722 haben die Grafen Waldstein... eine Kirche unter dem Tit. des h. Johann v. Nep. samt einer Eremitage errichtet"*) a 312 (*„Jeßeney... einer Eremiten Kapelle unter dem Namen Kreuzerhöhung"*).
Zajímavé jsou údaje v duchovenských fassích tereziánského katastru, kde v rubrice *Kaple bez lidu / titulové kostelův* v roce 1713 tehdejší turnovský děkan P. Karel Korvín uvedl: *„Jedna kaple na Valdštejně, kterou milostivá vrchnost* (tj. hrabata z Valdštejna, dost možná právě František Josef, pozn. autora) *vystavěla, kdežto dva poustevníci bydlejí. / Titulus S. Jana Nepomuckého* [sic!]." SÚA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 427, fol. 1v-2r. Odpustkové privilegium srovnej SÚA Praha, ŘF Praha, inv. č. 353 (5. 2. 1717); dále ibidem, APA, kn. B 16/7, fol. 6v (21. 10. 1709) a fol. 186r (5. 2. 1717); ke sporu např. ibidem, inv. č. 2869 nebo SObA Zámrsk, ŘF Turnov, Kronika, pag. 415-426. Vysvětlení by snad mohla přinést analogie s funkcí poustevníka-kostelníka na Strašíně, srovnej KALISTA, Zdeněk: op. cit., s. 185.

[130] Např. *„Janovi Mečířovi, který mnohem víceji nežli*

jiní, jak plat dosahují, kalkovati napomáhá při varhaních, na pár střevíc dáno 36 kr.", nebo „*za 3 1/4 lokte sukna Mikulášovi, synu Václava Paula koupeného, který při kůru diškant zpíval, podle snešení od konventu na šaty darované dáno 2 zl. 25 kr.*" a hned „*item od ušití takových šatů dáno 30 kr.*" či „*Andreasa Volného, varhaníka, synu jeho na přímluvu J. M. pana děkana na sukno darováno podle snešení p. tribunův a seniorův 1 zl. 30 kr.*" SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 53r (1661, Mečíř), 82v (1669, Paul) a kn. 2, fol. 24r (1680/1681, Volný).

131 Ibidem, kn. 2, fol. 111r.

132 SÚA Praha, NB, sign. II/32, např. *Licitations Prothocoll vom 7. April 1786*; *Gerichtliche Abschätzung vom 24. März 1786*; *Literatenchors Haubtvermögen* post srpen 1785. Pro určení výsevku zřejmě bylo použito starých českých zemských měr, kde se korec rovnal čtyřem věrtelům. Literáti museli odevzdat také stříbrný typář, který vykazovali jako jediný cenný kus v inventáři z 22. 12. 1783.
K lokalizaci literátských polí viz např. SÚA Praha, Tereziánský katastr, inv. č. 508, sign. 34, kart. 101: „*Literátské... kus role*[v]*zdálené pod Hrušticí blíž Stibně pro 4 str. 2 v. a pod ní kus vokrajku v mokřině pro 1 vozejk sena, takový užitek dle speněžení na rozličné musikanské instrumenta, též na světla funebrální a na oltář, též na jiné vydání se obrací. To se vše tak vynašlo, však ty 4 str. 2 v. jsou secundae classis.*" Za sdělení děkuji kolegovi Janu Boháčkovi.
K rušení konfraternit v souvislosti s josefínskými reformami naposledy MIKULEC, Jiří: *Barokní náboženská bratrstva*, zejména s. 131-134.

133 SOkA Semily, Pohřební sdružení Literáci Turnov, staré inv. č. 1930, *Kniha základních pravidel společnosti p. p. choralistův při zdejším svobodným městě Turnově, též počty jejich celoročních příjmů a vydání, počínajíc od roku 1792*, fol. 2r; členové přistoupivší v roce 1792 ibidem, fol. 53r-53v.
V roce 1796 se zapsal také „*důstojně velebný a vysoce učený p. p. Fortunatus Durych, expaulanus, císařo-král. český učených společností spoluoud*"; ibidem, fol. 55r; a předešlého léta např. František Antonín (?) Ederer, malíř (fol. 54v), který se na představenstvo snad v prosinci 1795 písemně obrátil s uctivou žádostí, aby „[...] *jemu, supplikantovi, z dobročinnosti aneb z dobré jejich vůle, proti zasloužené své práce malířský v onýchjim pánům povědomých šesti obrazích, nad těch jemu zaplacených 6 zl. něco více na penězích nevyměřivě přidati sobě oblíbili*"; ibidem, suplika post 12. 11. 1795.

134 Ustanovení představenstva během shromáždění 26. prosince 1793 ve složení jeden *senior*, dva *tribuni*, dva *praecantores rorátův*, dva *praecantores při kancionálu* a jeden *servus společnosti* ibidem, fol. 4r-4v; *počet na příjem a vydání peněz* za účetní rok 1792/1793 na fol. 5r.
Někdy po roce 1808 signoval „*Přivtělené cnosti* [sic!] *k zachování k Bohu a k bližnímu hodlivých oudův společnosti k choralistův z města Turnova nad Jizerou*", sepsané Františkem Verichem (Vejrichem), nový turnovský děkan František Hájek, srovnej ibidem, staré inv. č. 1929, *Kniha lásky k Bohu a k bližnímu.*
Seznam katolických spolků v Turnově k roku 1890 viz SOkA Semily, Děkanský úřad Turnov, sign. KR – 378, pag. 316, kde *bratrstvo literácké* o dvou stech členů, přičemž „*ze starých zápisek vysvítá, že stávala jednota již před r. 1644, že císařem Josefem byla zrušena a záduší svého zbavena, r. 1792 poznovu zaražena a r. 1868 opět potvrzena*". Následuje *bratrstvo lásky k Bohu a bližnímu*, k němuž „*náleží všickni členové bratrstva literáckého*" a jehož znakem „*jest umbella, která se při pohřebním průvodu nosí před členy, růženec za nebožtíka se modlícími*". V kolonce *rok zaražení* najdeme v obou případech „*XV. století*".
Bez zajímavosti snad nebudou ani údaje ze spolkového katastru, srovnej SOkA Semily, Okresní úřad Turnov, kn. 118: *Katolický spolek paní v Turnově k uctění Srdce Pana Ježíše a svátosti oltářní* (č. 52), který měl v roce 1890 za předsednictví děkana Josefa Svobody 95 a o čtyři roky později dokonce 172 členů, přičemž hlavní náplní jeho činnosti bylo „*die Verehrung des Herzen Jesu und des Altarsakramentes*"; dále např. *Literátský spolek čili spolek lásky k Bohu a bližnímu* (č. 166), jenž měl pod předsednictvím Maxmiliána Juny za úkol „*pěstování zpěvu kostelního a podporování chudých členů*" nebo *Spolek sv. Vincence z Paula pro dobrovolné ošetřování chudých pro Turnov a okolí* (č. 214), v jehož čele stál c. k. okresní sekretář František Sonnleitner. Cílem spolku bylo „*svým údům dobře činiti, uče je skutkům lásky; ty jsou: návštěva chudých v jich příbytcích, zvláště chudých bez rodin bez rozdílu vyznání a národnosti atd.*" Literácký spolek zanikl v roce 1939,

zbývající potom o dvanáct let později, viz ibidem, kn. 119a, Spolkový katastr 1934 – 1951, č. 66, 67 a 90.

K josefínským charitativním konfraternitám např. MIKULEC, Jiří: *Barokní náboženská bratrstva*, zvláště s. 124-131.

[135] Kromě Jiřího Mikulce (ibidem, např. s. 19-22, kde podle mého mínění oprávněně zdůvodňuje zařazení terciářů mezi náboženská bratrstva) se konfraternitám spojeným s františkány věnoval také ELBEL, Martin: *Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století.* Olomouc 2001, zvláště s. 70-77. Oba autoři v těchto pracích podávají poměrně obsáhlou charakteristiku opaskových arcibratrstev i třetího řádu, a tak vzhledem k dostupnosti jejich děl upustíme od obšírnějšího líčení účelu těchto zbožných společenství. Navíc byly některé základní údaje především k turnovskému bratrstvu sv. Františka nedávno publikovány, srovnej NOVOTNÝ, Robert R.: *Uvedení františkánů do Turnova.* In: ZČRP. Sv. 14. Semily 2001, s. 53-68, zejména s. 58 a 61; týž: *Františkáni v Turnově.* In: Sborník referátů z vědecké konference Barokní Praha – barokní Čechie 1620 – 1740 (v tisku).

[136] K založení bratrstva kromě výše uvedeného článku o uvedení řeholníků do Turnova srovnej např. SÚA Praha, ŘF Praha, kn. 22, WRBCZANSKY, Severinus: *Nucleus Minoriticus, seu vera, et sincera Relatio Originis, et Progressus Provinciae Bohemiae, Conventuum, et Residentiarum, Fratrum, et Sororum Sancti-Monialisum etc.*, Vetero-Pragae 1746, kde na s. 246 v oddíle *N.VIII Confraternitas, Tertius Ordo, cum Via Crucis. Cryptae* k oběma bratrstvům: „*In ecclesia Turnoviensi erecta est Archi-Confrat. S. P. Franc. Anno 1651. Tertius autem Ordo vigere caepit* [sic!] *ab Anno 1704*“, případně trochu odlišně pro terciáře ibidem, s. 65 „[...] *Archi-Confraternitas Chordigerorum Sancti Francisci* [...] *Turnovii, 1651* [...] *Tertius Ordo S. P. Francisci* [...] *Turnovii, Anno 1701* [...]“. Zajímavý je rozpor ve vročení založení terciářů v Turnově. Na s. 64-65 Wrbczansky publikoval dekret kardinála Harracha z 9. 10. 1632, kterým byla arcibratrstva oficiálně schválena „*in ecclesiis nostris per Bohemiam*“.

[137] SObA Zámrsk, ŘF Turnov, Kronika, pag. 223, kde tato věta končí popis příchodu řeholníků do města 17. ledna 1651.

[138] Podrobný seznam existuje až pro obnovenou konfraternitu, srovnej SObA Zámrsk, ŘF Turnov, sign. B-54, *Seznam bratří a sester kajících III. řádu sv. Františka Serafínského od roku 1859*, který je doveden do října 1949 a obsahuje na fol. 2r – 29r celkem 646 položek.

[139] SObA Zámrsk, ŘF Turnov, Kronika, např. pag. 118 k Valdštejnům nabízenému členství („*zu unserer Confraternität im Leben und Todt an und aufnehmen*“); pag. 226-228 k festivitám spojeným s kanonizacemi řádových světců. Kromě řady záznamů v účtech z roku 1713 nemáme zatím doloženou případnou slavnost při kanonizaci sv. Kateřiny Boloňské, srovnej ibidem, sign. B-17 *Ratiocinia conventus Turnoviensis*, kde např. na fol. 54r příjem z 9. 3. 1713 „*a senatu Gitczinensi pro canonizatione S. Catharinae de Bononia 6 fl.*“, o týden později „*a senatu Boleslaviensi pro solemnitate S. Catharinae 6 fl.*“, nebo fol. 57v, kdy 23. 4. „*reverendissima et illustrissima abbatissa ad S. Jacobum Viennae submisit pro canonizatione S. Catharinae de Bononia 20 fl.*“, případně vydání, jako na fol. 56v z 18. 3. „*pictori residuum pro labore quem fecit pro canonizatione S. Catharinae 5 fl.*“ V inventáři pozůstalosti děkana Jana Karla Bendy z 8. 12. 1669 je zmíněn jeho nevypořádaný dluh 5 zlatých „*do bratrstva svatého Františka vypůjčených*“, srovnej ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 274 (1669), s. 122.

[140] „*Inhibet venerabile diffinitorium praesidi confraternitatis S. P. Francisci in conventu Turnoviensi ne in futurum pro S. Tertio Ordine induendis praesumat mutare homen baptizmatis.*“ SObA Zámrsk, ŘF Turnov, Kronika, pag. 346.

[141] Ibidem, pag. 346-347: „[...] *intra quadrantem Anni semel a P. concionatore ordinario tempore et loco bene viso de consensu P. quardiani exhortatio et instructio fieri possit, usque dum forte eorum numerus auctus fuerit* [...] *personae honestae et vitae inculpatae* [...] *personas illas ad recipiendum habitum tertiariorum juxta modum solitum praesentabit P. quardiano suo, qui eas induet S. habitu et nomina eorum in libello specialiter praeparato annotabit.*“

[142] Ibidem, pag. 347-348. Při stanovení dat svátků jsme vycházeli z *Františkánsko-kapucínského misálu*, který je digitalizován na přílohovém CD-ROM k poslední edici Ctirada Václava POSPÍŠILA, OFM: *Františkánské prameny I.* Olomouc 2001, 998 s. Pouze sv. Ludvíka degli Albertoni v misálu uvedena

není, proto jsme použili příslušného hesla z práce SCHAUBER, Vera – SCHINDLER, Hanns Michael: *Rok se svatými.* Kostelní Vydří 1995, s. 46.

[143] SObA Zámrsk, ŘF Turnov, Kronika, pag. 349: *„Venerabile Diffinitorium agnoverit* [...] *et praesenti decreto statuit, ut praefatis saecularibus Tertii Ordinis quotannis duodecim, videlicet quolibet mense una, spirituales exhortationes fiant."*

[144] SOkA Semily, AM Turnov, sign. I-ZA-19, fol. 13v-14r (Lebedová a Čermáková), fol. 25v (Lasenská), fol. 26r (Svobodová a Kettnerová). Díky poškození dokumentu není jisté, zda šestou nebyla Kateřina Krušovská (fol. 26r).

[145] SObA Zámrsk, ŘF Turnov, Kronika, pag. 554-559. Dalšími byly *„devota virgo Elisabetha viridiana Neumannin"* († 1733), Alžběta Košťálová *„tertiaria, benefactrix conventus"* († 1736), *„honesta vidua et matrona, tertii ordinis S. P. S. Francisci soror"* Rozina Tomášková († 1750) a ctihodná vdova Barbora Černovická († 1753).

[146] Je dost těžko představitelné, že by se pravidelně na činnosti bratrstva aktivně podíleli třeba pardubičtí a poděbradští měšťané nebo vesničané z Chotětova či Horního Slivna. Vymezení obvodu sbírky almužen srovnej ibidem, pag. 199-205. Turnovské františkánské konfraternity měly v okolí konkurenci např. v Českém Dubu, Mnichově Hradišti, Jičíně, Sobotce, Jilemnici nebo Bozkově, srovnej SÚA Praha, NB, kart. 17 – 22 (Boleslavský kraj); případně MIKULEC, Jiří: *Piae confraternitates*, s. 316-332 (soupis bratrstev ve farářských relacích); nebo týž: *Zbožná bratrstva při farnostech pražské arcidiecéze a jejich majetkové zázemí před josefinskými reformami.* In: FHB, *16*, Praha 1993, s. 195-216 (soupis zbožných komunit v hlášeních vikářů v roce 1768). Zapomínat samozřejmě nesmíme ani na místní literáty.

[147] SObA Zámrsk, ŘF Turnov, Kronika, pag. 551-559. Výjimkou a nejvzdálenějším uvedeným místem jsou Strakonice, odkud přijel začátkem srpna 1731 svého syna, laického profesa Jeremiáše, navštívit Jakub Pešek a po týdenní nemoci v Turnově skonal, ibidem, pag. 555.

[148] Ibidem, pag. 349.

[149] SCHALLER, Jaroslaus: op. cit., s. 230 (Český Dub): „[...] *wird der Gottesdienst daselbst wechselweis deutsch und böhmisch gehalten"*; s. 316 (Jenišovice): *„In diesem Kirchspiel prädominirt die böhmische Sprache, doch spricht man auch deutsch daselbst, dieser Ursache wegen wird hier etlichmal des Jahres deutsch gepredigt."* Mimo uvedené lokality připisuje převládající němčinu např. libereckému allodiu (zde zmiňuje i vzájemné výměnné pobyty dětí kvůli učení se druhému zemskému jazyku) nebo příchovické farnosti. Samotný kraj popisuje po jazykové stránce následovně: *„Die böhmische Sprache prädominirt in diesem ganzen Kreise, bis auf einige wenigen Gegenden, die an Laußnitz, Schlesien und den Leutmeritzer Kreis gränzen"*. Ibidem, s. 2; další místa s. 228 (Rychnov u Jablonce nad Nisou), 265 (Liberec) a 308 (Příchovice).

[150] SÚA Praha, ŘF Praha, inv. č. 2867, *Inventarium sacristiae conventus nostri Turnoviensis ad Sanctum Franciscum Anno Domini 1678 novissime confectum*, nepaginováno. V článku dvacet osm jsou mj. celkem podrobně popsány všechny tehdejší oltáře.

[151] SObA Zámrsk, ŘF Turnov, sign. B-18 *Archivum Conventus Turnoviensis ad S. P. N. Franciscum Ord. etc.*, kde na fol. 286r–308v *Inventarium sacristiae in ordinem compilatum post infaustam conflagrationem ecclesiae et conventus nostri, quae evenerat die 20. Aprilis Anno 1707.* Konkrétně fol. 306v–307r *Annotatio oblatorum B. V. Mariae Brunensi, tam ex voto, quam gratuito factorum etc.* s řadou votivních darů, nejčastěji ověsků. Mezi uvedenými donátory nacházíme terciářky Rosinu Tomáškovou (1726) a Alžbětu Košťálovou (1734). K pořízení kopie Madony Svatotomášské srovnej SObA Zámrsk, ŘF Turnov, Kronika, pag. 28 a 601 (autorizace *„imaginis B. V. Mariae Brunensis in altari privilegiato"*). Nový oltář zasvěcený Panně Marii byl zřízen v roce 1725 a nahradil původní, který padl za oběť požáru, stejně jako další sv. Kříže a Bolestné P. Marie, jenž zhotovil na vlastní náklady v roce 1688 turnovský truhlář Adam Fiala, ibidem, pag. 25 a 164.

[152] SÚA Praha, ŘF Praha, inv. č. 2867, nepag., kde v článku dvacet osm dále *„togae pro maiori statua B. V. diversi coloris"*, resp. *„pro minori statua"*, stejně jako *„pro Jesulo maioris statuae"* a *„pro minori statua"*, jakož i čtyři korunky *„pro maiori B. Virgine"* a *„pro minori B. Virgine"*.

[153] SObA Zámrsk, ŘF Turnov, sign. B-18, fol.

308r *„Oblata statuae B. V. Mariae Heindofiensis ad altare S. P. Francisci"*.

[154] Panna Marie Turnovská je v únoru 1758 zmiňována jako *„ochranitelka města našeho"* v obšírném popisu prosebného procesí za odvrácení epidemie, která Turnov sužovala po prosincovém *„přestěhování sem špitálu vojanskýho kurfiřta bavorskýho ze zámku velkorohozeckého"*, zřejmě raněných v prohrané bitvě u Leuthen (5. 12. 1757) ve Slezsku, srovnej SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 31, fol. 8r – 10v. Ve sbírkách turnovského muzea je uložena dobová mědirytina, viz OMČR Turnov, Osobní fond Karel Kinský, sign. P-KK 1071c.

[155] SÚA Praha, ŘF Praha, inv. č. 2867, nepag., závěr článku dvacet osm, kde mj. dalším čtyřem blíže neurčeným obrazům malovaným na dřevě předchází celkem dvacet dva obrazů na plátně.

[156] SÚA Praha, NB, sign. II/34, relace z 2. 11. 1785, kde mj. uvedeno, že *„der für die veraußerte Gerätschaften noch der aufgehobenen S. Francisci Bruderschaft zu Turnau eingegangene Betrag per 57 fl. 9 kr. ist untern 10. Octobris an den Herrn Kammeralkassa Officier Fritz bereits übergeben worden."*

[157] Ibidem, v inventáři z 22. 12. 1783 vykázal kvardián Jáchym Wolfram v pasivech k tíži konventu částku 12 zl. z peněz získaných almužnami na úhradu voskových svící, resp. v druhém inventáři stejného data nerozepsanou sumu 62 zl. 27 kr., zatímco ve vyžádané *Specification* této položky z 31. 10. 1785 uvedl kvardián Damián Beran 20 zlatých na mše za žijící členy bratrstva, dalších 20 zlatých za zemřelé a konečně 22 zlatých 27 krejcarů za více než 20 liber voskových svící. Podle tehdy platné dolnorakouské či vídeňské soustavy měr a vah měla 1 libra (560,06 g) 32 lotů a 1 lot (17,50 g) 4 kventlíky. Gubernium několikaměsíční dohadování ukončilo v červnu 1786, kdy se obrátilo na mladoboleslavský krajský úřad s požadavkem, aby turnovský konvent dlužnou částku uhradil; ibidem, revidovaný koncept z 1. 6. 1786. Nebylo by zřejmě účelné rozebírat také další akta z podzimu 1785, kdy si obě strany v čilé korespondenci ujasňovaly domnělé i oprávněné nedostatky finančního vypořádání majetku zaniklého bratrstva.

[158] Ibidem, *Commissions Prothocoll über die auf Hohen Befehl veranlasste Licitation* [...] *im Gerichtsorte der Stadt Turnau de dato 10. Augusti 1785*, resp. *Commissions Prothocoll de dato 20. Octobris 1785.*

[159] Ibidem, potvrzení mladoboleslavského hejtmana von Ehrenburga (7. 3. 1785); dále *Consignation* [...] *an das Prager Münzeinlösungsamt abgegebene Silber* z 31. 5. 1785, kde *„1 silberner Kelch mit Paten vergoldt, 1 silberner Kelch mit Paten vergoldt, 1 Pacifical oder silbernes Kreutz mit compositions Steinen, 24 Stücke das Beschlag von Bruderschaftsbüchern... Betragen am Gewichte 10 M. 7 L. 1 Q."*; také *Inventarium* z 10. 8. 1785 s těmito předměty v oddíle *Bruderschafts-Gerätschaften von Silber.*

[160] ŠIMÁK, J. V.: *Paměti Václava Antonína Meissnera, souseda turnovského, z let 1538 – 1744.* In: Od Ještěda k Troskám (dále: OJKT), *1*, 1923, s. 174-182, 214-219, konkrétně s. 181-182. Srovnej také OMČR Turnov, Sbírka rukopisů, sign. R-131, fol. 4r – 4v, zápis k 18. 11. 1736. Dále jen *Meissnerovy paměti.* Zde také uvedeno patrocinium *„arcibratrstvo svatého růžence pod titulem Nejsladšího jména Pána Ježíše a Marie Panny"*.

[161] SÚA Praha, APA, kn. B 16/11, fol. 349v-350r (15. 8. 1734). O rok později vydal řádový generál pro Turnov další zakládací listinu, tentokrát pro bratrstvo Nejsvětějšího jména Ježíšova, srovnej ibidem, sign. B 16/11, fol. 350v- 352v (5. 8. 1735). Vysvětlení nabízí vložený koncept arcibiskupské konfirmace *„confraternitatem Sanctissimi Rosarii sub invocatione Sanctissimi Nominis Jesu"*, ibidem, nefol. Děkan si zřejmě nechal vystavit zakládací listiny pro oba typy dominikánských bratrstev, ale z nějakého blíže neznámého důvodu nakonec v Turnově působilo pouze jedno se spojeným titulem. Dle sdělení dr. Mikulce bylo v Čechách takových případů více.

[162] Např. František Josef Jiří hrabě z Valdštejna (protektor), Karel Josef hrabě z Desfours (rektor), František Inigo Lamotte z Frintroppu (vicerektor), Jan Alexander Klofecius, děkan ledecký (fundátor), Václav Planický, děkan turnovský (správce), Václava Meissner, aktuár (sekretář), Daniel Lang, hejtman rohozecký, Jan Christmon, primátor turnovský a další, srovnej OMČR Turnov, *Meissnerovy paměti*, fol. 4v.

[163] Takto pojem *arcibratrstvo* charakterizuje MIKULEC, Jiří: *Barokní náboženská bratrstva*, s. 29-31, kde u růžencových arcikonfraternit

zmiňuje mj. význam velkého společenství nebo jejich přednostního postavení, za které vděčily kultu Panny Marie.

164 Sporu mezi světským a řeholním klérem, vrcholícím v letech 1737 – 1738, bude věnována připravovaná studie. Výmluvně o postoji veřejnosti k této roztržce vypovídá Meissnerův komentář: *„A*[nno] *1737 po smrti nebožtíka veleb*[ného] *pana děkana Václava Planického dostal se sem do Turnova veleb*[ný] *pan Jan Jozef Teutsch za děkana, rodič pražský*[...] *ten začal ponejprv zdet* [sic!] *kázání neb exortati ranní, kteréžto potom skrze vysoce slavnou konsistoř pražskou jak hrubé služby Boží, tak také ranní kázání slova Božího mezi veleb*[ným] *panem děkanem a veleb*[ným] *konventem františkánským skrze prošlý decret, kdy kde mají držané býti, v roce rozdělené byly, kdež prve nikdá dvoje kázání nebývalo, což pro čeleď velmi prospěšné jest, že můžou také kazání slyšeti a Pán Bůh bude toho začínatele hojným odplatitelem".* OMČR Turnov, *Meissnerovy paměti,* fol. 9v. Děkanu Teutschovi, možná oprávněně, připisují hlavní vinu za vyhrocení situace turnovští františkáni, srovnej např. SObA Zámrsk, ŘF Turnov, Kronika, pag. 415: *„Dum per 87 annos continuos* [...] *per alternativam divinorum celebrationem in nostra et decanali ecclesia cum V. D. decanis Turnovii commorati fuissemus in summe pacifica et populi aedificatoria harmonia, tandem circa annum 1737 hanc alternativam celebrationem divinorum v*[enera]*b*[i]*lis D. decanus Joannes Josephus Teutsch impugnare incepit."*

Možnost existence zbožné komunity při zaniklém dominikánském konventu v Turnově vylučoval již ŠIMÁK, J. V.: *Paměti Václava Antonína Meissnera, souseda turnovského, z let 1538 – 1744.* In: OJKT, *1,* 1923, s. 181, pozn. 1.

165 OMČR Turnov, *Meissnerovy paměti,* fol. 9v.

166 *„Anno 1737., dne 13. Julii, velebný pan děkan Jan Jozef Deutsch* [sic!] *(titul), pošlouce sobě pro mně, Václava Meißnera a p. primátora Jana Krystmona, před náma toto se milostivě prohlásil, an by jej Pán Bůh dle své dobrolíbezné vůle z tohoto světa povolati měl bez kšaftu, aneb kšaft k ztracení, jak se to stává, přišel, tehdy že ustanovuje a míti chce po sobě za dědice na jeho jmění, které by po něm zůstalo, veleslavné arcibratrstvo svatého růžence, čehož bychom svědkové byli, se nás dožádal a v tom* [nás] *zavázal.* Ibidem, fol. 10r.

Základní nadace 500 zl. měla být při aktu slavnostního založení rozmnožena na 607 zl. 47 kr. 3 d., ibidem, fol. 4v. Pro srovnání se zmiňme o hlášení vikáře pražské arcibiskupské konzistoři z roku 1768, podle něhož mělo mít bratrstvo majetek ve výši 500 zl., viz MIKULEC, Jiří: *Zbožná bratrstva při farnostech pražské arcidiecéze a jejich majetkové zázemí před josefínskými reformami.* In: FHB. Sv. 16. Praha 1993, s. 171-219, konkrétně s. 213.

167 OMČR Turnov, *Meissnerovy paměti,* fol. 10r.

168 SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 31, fol. 30v–33v. Odtud také další citace.

169 *„První dne 7. januarii za zachování vysoce hraběcí familie z Valdštejnské, druhá dne 24. dito za v Pánu usnulé z týž familie, třetí dne 3. februarii za velebný pány správce církevní v městě Turnově pohřbený, čtvrtá dne 4. martii za Boží požehnání městu Turnovu, pátá dne 4. maii ke cti a chvále svatého Floriána za odvrácení ohně, šestá dne 5. dito za živý pány bratry a sestry z bratrstva růženeckého, sedmá dne 6. dito za mrtvý z téhož bratrstva, osmá dne 24. aprilis k cti a chvále svatých Čtrnácti pomocníků, devátá dne 6. junii za svatý pokoj, desátá dne 13. julii za duše v očistci, jedenáctá dne 9. augusti za společný pány oficíry na všech panství* [sic!] *valdštejnských zemřelý, dvanáctá dne 14. septembris za udělení Božího požehnání společných poddaných na týchž panství* [sic!], *tři- a čtrnáctá dne 9. decembris za šťastnou hodinku mé a své milé manželky smrti, po vykročení pak z této častnosti* [sic!] *do věčnosti za naše oboje duše spasení."*

170 SÚA Praha, APA I, sign. D 85 – 90, Turnov.

171 SÚA Praha, NB, sign. II/33, fasse z 23. 12. 1783. Předcházejícím dnem je datován inventář, ve kterém se neobjevuje žádná hotovost, ani bohoslužebné náčiní z drahých kovů nebo kamenů.

172 Ibidem, účet z 13. 8. 1785. Současně s inventářem a účetní uzávěrkou měl být mladoboleslavskému krajskému úřadu odeslán také nadační list Jana Václava Janouška.

Ještě jeden velice podrobný seznam mešních fundací vznikl nejdéle začátkem ledna 1786 a byl opatřen potvrzením komorního platebního úřadu v Praze ze 17. 1. 1786 o jejich převzetí.

173 Ibidem, *Commissions-Prothocoll.* Josef Bušek koupil také obě mosazné korunky *„zur Statue der Marien-Bildnüß gehörig"* a *Scepter* ze stejného materiálu. Relace krajského úřadu, se kterým byly do Prahy poslány mj. sepsané

inventáře nebo účetní uzávěrka, je datována 14. 9. 1785.

[174] Ibidem, revidovaný koncept byl datován 29. 12. 1785 a schválen 17. ledna následujícího roku.

[175] Ibidem, *Rechnung über den Empfang und Ausgaben bei der aufgehobenen Bruderschaft Sancti Rosarii vom Tage der Abgebung bis ultima Septembris 1786* ze 14. 10. 1786. Kvitance jsou však vesměs datovány rokem předcházejícím.
Nejmladším dokumentem je *Rosengranzbruderschafts Haubt-Vermögen* (sic!), podepsaný v Turnově 27. 3. 1787 novým děkanem Josefem Gautschem, městským radním Josefem Antonínem Erfurtem a Františkem Svobodou, ve kterém je drtivá většina z celkového příjmu 3 160 zl. 54 3/4 kr., s výjimkou 20 zl. 23 kr. v pokladně, vykázána v pohledávkách. Výdaje nebyly žádné.

[176] SOkA Semily, Děkanský úřad Turnov, sign. KR–378, pag. 316. Ve spolkovém katastru OÚ Turnov však zmiňováno není.

[177] Rád bych alespoň touto formou poděkoval za cenné připomínky PhDr. Jiřímu Mikulcovi, PhDr. Zdeňku Hojdovi, PhDr. Ivo Navrátilovi a v neposlední řadě Janu Boháčkovi. Kolegiální vstřícnost je třeba ocenit také u kolektivu badatelny Státního ústředního archivu v Praze pod vedením PhDr. Klímové.

Robert NOVOTNÝ: *Religionsbruderschaften in Turnov (Turnau) der Barockzeit*

Die Tätigkeit der Religionsbruderschaften in böhmischen Ländern der Barockzeit erfreut sich in letzten Jahren in unserer Historiographie erhöhten Interesses der Forscher. Es fehlt jedoch in größerem Maß an mikrohistorische Sonden in die konkreten Orte, in denen die Bruderschaften im 17. und im 18. Jahrhundert wirkten. Die vorgelegte Studie ist deswegen als ein Versuch gedacht, ins Leben und seinen Hintergrund, dabei die Wirtschaftsbasis nicht ausgenommen, der Turnauer Bruderschaften einzusehen.

Die Hauptquelle dafür wurden erhaltene Rechnungsbücher des literarischen Chores aus der Zeit 1644 – 1717, die jedoch der Ansicht der diplomatischen Kriterien nach wahrscheinlich nicht nur zufälligerweise analogisch zur aktuellen Stadtkanzlei auch als Ortschroniken, Kaufbücher oder sogar Mitgliedsmatrikeln dienten. Die zweite meistbenutzte Quelle war die Agende, die mit Auflösung und Liquidation der Religionsbruderschaften in den 80er Jahren des 18. Jahrhunderts verbunden ist.

Bisherige Forschung öffnet eine ganze Reihe der Teilthemen, die der expliziten Verarbeitung sicher Wert sind. Nennen wir zumindest die Frage der konfessionellen Angehörigkeit der Mitglieder des literarischen Chores im Zusammenhang mit Rekatholisierung nach dem Weißen Berg, die Aktivitäten der Bruderschaften in wirtschaftlichen Angelegenheiten, Angehörigkeit der Mitglieder zu ethnischen Gruppen oder zu örtlichen Eliten, aber auch tatsächlicher Anteil des Chores selbst an der Musikproduktion in Turnau.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

Barokní divadlo v Podkrkonoší[1]

Vojtěch Ron

Na počátku je třeba vyřídit několik nezbytností.

Není to snadné s divadelní minulostí. Divadelní dílo má život kratší než jepičí. Výtvarná díla zůstávají, literatura přečkala v knihovnách, hudba v notách. Divadlo zaniká hned při své produkci. Poláci říkají, že divadlo je ułotne, uletí. Ale něco peří po něm zůstane, ale jenom tu a tam. Víme, kde se to peří zachovalo, pak pomocí analogií, kritického srovnávání, si postupně vytváříme obraz o divadelním dění minulých dob. Jsme tedy zcela závislí na dochovaných dokladech různého druhu. I kdyby se hrálo vynikající, ba přelomové představení, a nezachovala se o něm ani zmínka, vlastně neexistuje. Navždy zaniká s koncem života posledního účastníka představení.

Také si vymezme region a čas: Liberecký kraj, plus okres Trutnov a Jičín. V obcích podle toku Kamenice se posune časová mez baroka až na samotný konec 19. století, do roku 1891. Budeme mít příležitost nahlédnout do jedinečnosti tohoto teritoria, jehož hranice vytvořily divadelní dějiny. V krajinách nad a pod naším regionem nic podobného nenajdeme. Podobnou aktivitu nabídne pak až východní Šumava, ale převážně v obcích obydlených německým obyvatelstvem.

□

Divadlo vstoupilo do našich dějin už ve 12. století. První mohutná divadelní tvorba se projevila ve století *kulturní exploze*, jak 14. věk nazval Josef Válka.[2] Leč její další cestu zastavilo husitství, přesněji husitská spiritualita, třebaže staroutrakvisté v pražském Týnském chrámu pěstovali česko-latinskou hru tří Marií ještě na konci 16. století[3] a patrně v tom pokračovali i v dalších letech. Divadlo se udržovalo v katolických enklávách jižních Čech.[4] Na

monumentálním pozdně středověkém měšťanském divadelnictví Evropy v 15. a 16. století se česká kultura nepodílela, pouze antihusitský německý Cheb držel krok v třídenní inscenaci biblických dějin od stvoření světa po vzkříšení.[5] Bylo hráno do doby, než město duchovně proniklo luterství. Ani éra luterského divadla, pěstovaného zásadně pouze ve škole – mimo kultovní sféru, nikdy tedy v kostele, či s podporou fary – u nás nezakořenila. Bránila tomu kalvínská orientace české reformace. Dokazuje to případ Komenského, který mohl uskutečnit své divadelní ideály až v emigraci.[6] Jeroným Šlik se vyjádřil o *Tobiášovi* reformačního duchovního Pavla Kyrmezera, že *„nemá tak s Písmy zacházeno býti, aby hříčky z těch věcí byly strojeny"*.[7] Až do Bílé Hory o českém divadle ve vymezeném regionu nic nevíme. Jen v německých luterských městech: Liberec,[8] Frýdlant,[9] Česká Lípa,[10] Benešov nad Ploučnicí,[11] Trutnov[12] .

Nepochybně možno přijmout fakt, ba axiom, o preferenční pozici divadla v baroku. Lze o něm říci, že je to období, které se nejplněji a nejsnadněji vyjadřovalo divadelními prostředky. Divadlo pronikalo osobním i společenským životem. Sotva tomu mohl uniknout zvířený náboženský život, ač existovala spiritualita jedinců i hnutí s kritickým zaměřením vůči divadelním dílům a postupům.

Abychom si učinili obraz o šíři barokního divadelnictví, vězme, že vedle šlechtického, dvorského divadla, vedle divadla potulných divadelních společností italských, anglických a německých, vedle folklórního, včetně smíchového, ale i karnevalového a zejména masopustního divadla ulic, návsí a rynků, světnic, často i hospod a nádvoří, se reprezentuje náboženské divadlo v tisících divadelních institucionálních i dobrovolných produkcí. Jejich pořadateli byly řádové i farní instituce, zbožná bratrstva i iniciativa zbožných jednotlivců. Mnohé jsou pia exertitia, zbožným cvičením, nábožensky motivovanou teatralizovanou pobožností. Samozřejmě, že vedle zbožnosti se na nich podílí také tvůrčí ludická chuť a radost, potěšení z hravé proměny, ze společné tvorby a prezentace. Nejednou i toto svaté divadlo zapomene na své poslání a promění se v pustou teatrománii.

Z podnětů skrytých v románském, italském a španělském katolicismu pronikají do naší země a inspirují veškerou kulturní aktivitu, a sytí i předpoklady pro intenzívní, nezbytnou, nezastupitelnou divadelní tvorbu. I v našem kraji můžeme od bělohorského převratu pozorovat nevídaný rozvoj divadelnictví. Byl to proces závislý na konfesionální proměně regionu, na genezi barokního člověka a utváření barokního společenství. Vývoj k tomu však směřoval daleko pomaleji, než chtěly císařské dekrety a krajská či místní nařízení a příkazy. I divadelní rozvoj nebyl náhlý, spíše postupný, vázaný z počátku pouze na jičínskou jezuitskou kolej. Intenzita divadelního tvoření

se stupňovala a rozšiřovala až po čtvrtstoletí, když si divadelní prostředky a postupy osvojili i tvůrci z laických vrstev. Prostí věřící v nich našli nejen zalíbení, ale také potřebné verbální i obrazné informace a duchovní zážitky. Průvod s živými obrazy a kostýmovanými postavami – figurami nebyl jenom parádou, dekorem, ale také pokusem o sdělení či osvojování důležitých obsahů ve formě živé podívané, s tvůrčím, především diváckým podílem na produkci. Nebylo snadné *číst* tento neverbální *text*, ani pro badatele není vždycky snadné sestavit ze sledu jednotlivých emblematických obrazů (tzv. pegmat) figurálního procesí původnímu záměru odpovídající souvislý myšlenkový celek.

Tehdy se postupně v nových pobělohorských generacích utvářel svérázný, tzv. lidový katolicismus. Jeho odlišnost od kanonického, řekněme katechismového vzoru se netýká, soudím, ani tak obsahů a výkladů, ale zejména výrazových prostředků v kultové sféře. Utváří je snaha po konkretizaci, teatralizaci, vizualitě, narativnosti, dějovosti, sentimentalitě, dolorismu, dramatických antitezích atd. To jsou nároky přímo obecně barokní, z nich vyvěrají východiska k tvořivému úsilí učinit neviditelné, dávné i přítomné děje a obsahy viditelnými, modelovat *skutečné v neskutečném a neskutečné ve skutečném.*[13] Často se soudí, že jsou to potřeby a prostředky pokleslé. Je tomu opravdu tak? Byl český barokní člověk opravdu tak méněcenný a omezený, že si liboval pouze v povrchnostech? Nesuďme předpojatýma osvícenskýma očima. Kde měl člověk této doby, vržený do naprosto vizualistického světa, brát potřebné obrazy a osvojovat si obsahy, společné, sjednocující obrazy duchovního světa? Ona povrchnost má široký obsah. Snad vroucnost hudby a zejména písní by nás usvědčila z omylů. Škoda, že nemůžeme posoudit horoucnost tehdejšího společného kostelního zpěvu, či vroucnost herecký výkonů a oddanost společnému divadelnímu dílu účinkujících i diváků.

Jezuita a účastník ignaciánských duchovních cvičení vytvářeli rovněž *divadlo*, každý v míře své osobní představivosti. Ale pouze v duchu, v mysli, v představách, v jakémsi *divadle pro sebe.*[14] Prostí věřící si v divadelním obecenství tyto představy zviditelňovali, materializovali, konkretizovali v dílo vytvořené divadelními prostředky. V podstatě obojí je divadlem, ono procítěně myšlené – neviditelné, i druhé zviditelněné myšlení, každé je jinak artikulované a má jiné publikum. Jedno zůstane němé, v obraznosti, a druhé se vypovídá v konkrétních obrazech a situacích před veřejností, před publikem.

□

Když Albrecht z Valdštejna zakládal po Bílé hoře první jezuitskou kolej v Jičíně, měli jezuité s divadlem mnoho zkušeností ze svého dřívějšího půso-

bení. Znali samozřejmě význam a moc i sílu divadla, jeho nezastupitelnou schopnost učinit z připravované produkce naléhavé dění, sensuálně duchovní událost. Úkoly, které před sebou měli, vedly je k tomu, že svou divadelní činnost ještě zintenzívněli. Stali se nejpilnějšími reprezentanty a propagátory divadla. Zpočátku autoritativními a výlučnými. Ale právě díky jim se divadlo integrovalo do české kultury. Zdaleka se nemohly jičínským jezuitům připodobnit divadelní produkce jiných řádů na území námi vytyčeného regionu. Ani piaristé v Kosmonosích či augustiniáni eremité v České Lípě a ve Vrchlabí, kapucíni v Zákupech, nebo františkáni v Turnově a v Hejnicích.

V Jičíně začali s divadlem hned, a to ve všech třech vrstvách své divadelní činnosti.[15] Ve školském divadle, institucionálně zavedeném do výchovného systému, vedle toho také ve veřejném mimoškolním divadle, hraném studenty pod vedením jezuitů – učitelů a posléze divadlem kultovým, či pobožnostním, nebo *pastoračním* divadlem malých produkcí kostelních, u jesliček, u Božího hrobu, o Božím těle, při postních pobožnostech,[16] o Květné neděli apod., tedy produkcemi, které přímo navazovaly na bohoslužbu – liturgii církevního roku. Konečně i divadlem, jehož producenty byla různá zbožná bratrstva vedená duchovními. Toto divadlo se objevuje v generaci narozené po Bílé hoře, ke konci třicetileté války. Divadlo pěstované na školách bylo zakotveno v pedagogickém systému. Ve školských představeních se žáci učili veřejně vystupovat, mluvit, chovat se i tančit a zvládat mluvenou latinu.

Jičínské jezuitské anály popisují, kterak *děti husitů* stavěly jesličky, a když byly hodné, pak za odměnu hrály pastýře, anděly atd. Učily se pastýřské zpěvy a zkoušely divadlo. O Vánocích pozvaly do koleje rodiče. Nevídané dosud jesle a pastýřské hry se líbily, žáci obdrželi dárky a dostalo se jim od rodičů mnoho chvály a obdivu.[17]

Jako ve vánočním období stavěny jesličky, také o Velikonocích, přesněji ve Svatém týdnu, býval stavěn boží hrob. U této božíhrobové scény se pořádala jakási produkce rétorského (recitačního) či dramatického tvaru. Některý z chlapců představoval Marii Magdalenu, která s pláčem hledala u hrobu Spasitele, další chlapci hráli naduté strážce hrobu a další postavy. Které? Piláta, Nikodéma? Určitě ne Matku Marii. Ledaco bylo v jezuitském divadle zobrazitelné, ale realistické jednání nejsvětějších, ústředních postav tam rozhodně nepatřilo. Nezapomeňme, hrála mládež stará 13 až 17 let. Zmíněná jičínská božíhrobová hra byla pětkrát opakována, tak se líbila.[18]

Žáci se představili se svými výstupy i o božítělové eucharistické slavnosti. V průvodu svátku Božího těla vychází Bůh v Eucharistii, umístěné v monstranci, do profánního prostoru. Krása, nádhera, vznešenost nebe prochází

šedí a slabostí všedního, porušeného světa. Průvod, kterým toto boží nebe putuje Jičínem, musí být daleko nejnádhernější, nesrovnatelný s leskem hlavního města frýdlantského knížectví. Proto tolik třpytu a barev, zlata, nádherných kostýmů, o které se postará sama kněžna, Albrechtova druhá žena, Isabela Harrachová. Vzpomeňme, že si oblíbila divadelní představení, a pokud byla v Jičíně, nevynechala žádné. Po představení vždycky podělila účinkující studenty dary.[19]

Při sledování tehdejší divadelní aktivity musíme mít v patrnosti, že rozsah produkcí barokního divadelnictví je značně širší. K němu patří mnohé, dnes už zapomenuté žánry nebo postupy. Jakémusi recitačnímu pásmu lze připodobnit jičínské výklady katechismu. U oltáře byli rozestavěni zvláštně kostýmovaní žáci, kteří deklamovali své texty zpaměti, jedna skupina kladla otázky a druhá na ně odpovídala. V análech je uvedeno, že *„lid si tuze liboval, říkaje, že tomu tak lépe rozumí, než kdyby kněz sám vykládal"*.[20] I taková produkce byla náležitě připravenou inscenací zvláštního tvaru.

S těmito produkcemi zajížděli i do okolních, ale i vzdálených obcí, podle toho, jak bylo zapotřebí. Víme o jejich hostování v obcích na Trutnovsku (Hostinné, Vlčice aj.).[21] V prvních letech své činnosti také půjčovali texty svých her do městských škol, jako kupř. do Liberce v padesátých letech 17. století.[22] Divadelní život se v jičínské koleji nelišil od kolejí stejného postavení v decentralizovaném systému celé provincie. Měl však své zvláštnosti, které se odrazily i v divadelním podnikání. Od roku 1658 byl zde silně zdůrazňován také kult římské světice sv. Sekundiny, oslavovaný každoročními figurativními, dramatizovanými procesími. I ta samozřejmě patřila k divadelním aktivitám. Pravidelně byly divadlem oslaveny i svátky zakladatele řádu, ale také indického misionáře svatého Františka Xaverského, patrona města. Připomínají se i hry komické, které doprovázely poslední masopustní dny. První představení byla latinská. Ale české představení na sebe nedalo dlouho čekat. Už v roce 1631, tedy ještě za Valdštejnova života, je k Velikonocům připravena česká hra.[23]

V jeden a půl století historii jičínské koleje se nedochovaly z každého roku doklady k divadelní činnosti, ale lze říci téměř s jistotou, že do poloviny 18. století nebylo roku bez nějakého divadelního vystoupení. Napočítáme nejméně pět set představení za dobu její existence 1623 –1773. Bohužel, velmi bohaté a významné jičínské jezuitské divadlo není dosud teatrologicky zpracováno. A dlouho nebude. Jičínská jezuitika jsou také ve Vídni a dokonce i v Římě, takže musíme být trpěliví.

□

Podle dostupných dokladů máme právo říci, že první české divadelní představení v našem divadelním regionu bylo inscenováno v Sobotce už o tři roky dříve, než u jezuitů v Jičíně. V registrech záduší soboteckého je zapsáno, že se v roce 1628 bakalář přičinil o provedení velikonoční komedie v kostele. Podobná položka je také z roku 1630. Je to výmluvný doklad, a je třeba, aby byl správně přečten a vysvětlen. Jestliže velikonoční hra byla inscenována v kostele, je to svědectví o tom, že Sobotka patřila ke katolickým městům, už na konci 16. století ji získali Lobkovicové. V reformačním prostředí by divadlo v kostele bylo vyloučené.[24]

Jesličky a Boží hrob jezuity společně zaváděné v jednotlivých farnostech patří rovněž divadelní kultuře. Vždyť jsou to vlastně scénické projevy, scénická díla. Navíc tyto scénické objekty přímo provokovaly svou zpřítomňovací potencí k různým produkcím dramatickým, deklamačním, a zcela určitě hudebním a rétorským, smíme-li tak charakterizovat barokní kázání. Jen pro zajímavost vzpomeňme, že nejstarší zpráva o betlému pochází z Rumburka z roku 1583[25] a Boží hrob je doložen z tehdy české Žitavy v roce 1572, když tam působila první jezuitská misie.[26] Četné zprávy o těchto mimetických (napodobivých) scénických objektech jsou doloženy ve farních archiváliích až do konce 18. století.

Ještě je třeba pečlivého studia starších vrstev vánočních her. Stále se nevyznáme v té pavučině vazeb, vztahů, antecedencí různých tvarů vánočních představení folklórních – zvykoslovných, měšťanských a školních. Zpráv je dost, ale je třeba je kriticky zařadit do vývojových a morfologických souvislostí. Protože je to velmi složitý případ, spokojme se jen s holými fakty. Už v luteránských dobách se hrálo vánoční divadlo v Trutnově (1562, 1583, 1593)[27] a v Liberci, kde lze zachytit rozvojovou linii vánoční dramatiky v dějinných proměnách až do 19. století.[28] Ovšem, není to pouze jeden, stále jeden a týž opakovaně používaný text a jedno stabilní, tradicí fixované představení. Tradiční je pouze místo a čas pro hru o vánočních svátcích, společná je látka, ale podání, témata, texty, herci, místo pro jeviště a další realizační podrobnosti, jsou odlišné a poplatné své době a tedy stále proměnlivé.

Z poloviny 17. století je zachycena v jednom z Praetoriových rýbrcoulských příběhů zpráva o tom, jak na rozdíl od německých krajů v české části Krkonoš chodívali dospělí mladí muži s vánoční tříkrálovou hrou po horských hospodách a boudách.[29] S tímto zvykem patrně souvisí zpráva misionáře P. Diriga, působícího v roce 1679 v horách krkonošských. V tehdy ještě nekatolickém prostředí hráli zdejší horalé vlastně tříkrálovou hru, tzv. chození s hvězdou, čímž popudili jezuitského misionáře pastorujícího také v Rokytnici nad Jizerou.[30]

Bohužel, doklady z českých míst naší oblasti do té doby chybějí, kromě zmíněné Sobotky. Ještě vzpomeňme, že v českém prostoru horního Pojizeří je nejstarší zpráva z roku 1699. Tehdy byla v Železném Brodě sehrána tříkrálová komedie, odměněná pivem v ceně 30 krejcarů.[31] Byla to žákovská hra, nebo hra mládenců, či dospělých občanů, jevištní nebo obchůzková?

Vedle vánočního divadla projevila se velmi intenzívní tvorba divadla pašijového. Pašijové produkce, hry o umučení a ukřižování Ježíše, nejrůznějších žánrů, bývaly provázeny krvavou podívanou na skupiny flagelantů, sebemrskačů.[32] Úkaz pro nás nepochopitelný, ale tenkrát častý a dokonce populární v celé katolické Evropě.

Až zakládáním zbožných laických bratrstev byly dány předpoklady k rozvoji – k představením dramatického divadla. Nejdříve zjišťujeme figurální procesí – pašijová, velkopáteční, svatotýdenní: v roce 1662 v Liberci,[33] pak v České Lípě,[34] Mimoni[35] atd., v nichž měšťané zatím nehrají, ale pouze představují biblické či abstraktní postavy – třeba Piláta se suitou, nebo Satana, Anděly, Hříchy, Ctnosti a pod., nebo kráčející persónu zvanou *Genius Ježíše*, jakousi jeho neosobní podobu.

□

Další významnou, dokonce nejcharakterističtější vrstvou podkrkonošského barokního divadelnictví je tzv. lidové sousedské divadlo. V tomto dvojjazyčném regionu vyrůstá ze svatotýdenních pašijových akcí a produkcí od sklonku 17. století. Výskytem lidového sousedského divadla se oblast horního Pojizeří, Železnobrodska, Semilska a Vysocka zásadně liší od ostatních regionálních oblasti českých zemí. Nikde jinde u nás nenajdeme analogickou lidovou divadelní aktivitu v takové tvůrčí kvalitě, iniciativě, houževnatosti a svéráznosti. Právě tím je tento kraj jedinečný. Máme doloženo, že v uvedeném mikroregionu se do posledního představení ve Vlastiboři (1891) realizovalo ve více než dvaceti českých lokalitách. Jistě, podobné divadlo se utvářelo i v Podorličí, převážně německé na Šumavě a našem Slezsku, ale ne v takové kvalitě, šíři umělecké a časové.

Tzv. sousedské divadelnictví se i v letmém pohledu zřetelně vymezuje jako celistvý, dobově proměnlivý fenomén. S jezuitskou produkcí je spojen náboženskou inspirací a náboženským cílem. Sousedské představení pak nápadně připomene útvar známý z divadla středověkého: ludus neboli mystérium. Najdeme zde tutéž snahu o zpřítomnění biblického děje, realizované a organizované týmiž prostředky a totožným tvarem.

Divadlu ochotnickému se pak divadlo sousedské podobá svou sociální základnou. Obojí, sousedské i ochotnické, vytvářejí pro svou potřebu nepro-

fesionálové, prostí venkované – liší se však svou funkcí. Ochotnictví vyrůstá a žije z ducha osvícenského a později liberalistického, z úsilí povznést kulturní úroveň venkova přijetím, nikoli už jen napodobením kultury městské. Ochotnické divadlo tedy napodobuje divadlo městské, přesněji pražské, divadlo bratří Thámů, Šedivého a dalších nadšenců ve Vlasteneckém divadle v Boudě na Koňském trhu v Praze. Přijímá jeho scénické konvence, používá jeviště kukátkové, nevytváří vlastní dramatické texty, nýbrž přebírá soudobou obrozenskou dramatickou tvorbu tiskem vydávanou. Ochotnictví spontánně vlastenecky přijímá změnu, odmítá tradiční kulturu a touží navázat na ducha a prostředky nové, měšťanské, osvícenskými a obrozeneckými ideály prodchnuté kultury.[36]

Sousedské divadlo naopak se utváří v barokní teatralitě, ale neochvějně setrvává v konvencích středověkého divadelnictví, nepřesně řekněme gotického. Dokonce lze tvrdit, že v podstatě není barokní, ale barokní segmenty nelze přehlédnout. Je tedy ve všem všudy konzervativní. Na rozdíl od zásadně světského divadla ochotnického si divadlo sousedské až doposledka uchovává svůj autentický náboženský ráz. V prolozích sousedských her se znovu a znovu vrací pokorné připomenutí, že autor i herci jsou si vědomi své neučenosti, neumělosti a své malosti před Stvořitelem. Vyznávají až zalíbení z jakési své *sprostnosti*, tedy vědomí, které by ochotník nikdy nepřipustil.

Odlišnost od divadla ochotnického je i ve způsobu, jakým byl zajišťován repertoár: zatímco ochotníci přejímají hry městské, zpravidla prostřednictvím jejich knižních vydání, sousedští divadelníci si své texty pořizují a vytvářejí sami. V každém středisku sousedského divadelnictví, v každé lokalitě vznikaly dramatické texty vlastní, místní samostatná díla nebo varianty.

Zůstává zatím záhadou, v kterém z českých měst horního Pojizeří vznikla nejstarší produkce, která mohla působit jako vzor a příklad. Úvahy, spíše než doklady, poukazují na Turnov. Široko daleko v Čechách neznáme do té doby doklad o podobné inscenaci. Víme o ní jen proto, že si v roce 1780 stěžoval Václav Šetřil mladší, bydlící v domě na náměstí vedle radnice, u krajského úřadu v Mladé Boleslavi na představenstvo města, že plýtvá obecním majetkem, když nechalo v obecním lese porazit několik stromů, aby z nich byla vyrobena jím zcizená část jeviště k pašijové truchlohře z radničního skladu. Vznikl spor, který krajský úřad rychle vyřešil zákazem každoroční inscenace dva dny před Velkým pátkem, s výhrůžkou potrestání starosty vězením. Rozhodnutí se odvolává na předcházející zákazy, na zbytečnost takových her, které škodí veřejnosti a obci způsobují marné výdaje. Divadlo se tu zakořenilo. Byla-li zakázána obecní inscenace, předváděná na jevišti před radnicí, pak již po třech letech (1783) získávají dva turnovští měšťané povolení *„komedyji o Kristu Pánu producirovati a sobě theatrum na rathauze vystaviti."*

Novošvec Karel Staněk a kamenář Antonín Zich se tak stávají samostatnými místními divadelními producenty.

Od druhé čtvrtiny 18. století byl Turnov městem mimořádným, do světa otevřeným. Vyráběla se tu skelná kompozice, imitující přírodní drahokamy. Tehdy obchodovali turnovští kamenáři také se zlatníky ve Švábském Gmündu, kde rovněž od konce 17. století až do počátku 19. století byla tamějšími sousedy inscenována pašijová hra s podobným titulem, ale dvoudenní a bez kalvarských sekvencí. Stopy vlivu gmündské inscenační praxe nacházíme zde na severu pouze v českých – a nejen pašijových – spektáklech. Turnov byl patrně prostředníkem principu gmündského jeviště, jehož modifikace shledáváme v teatru pro železnobrodskou hru z 18. století i ve Vodseďálkově jevišti ve Staré Vsi u Vysokého nad Jizerou v druhém desetiletí 19. století, v Bozkově, Jablonci nad Jizerou, ale také ještě v roce 1891 ve Vlastiboři.

Turnovská *Truchlohra o hořkém utrpení a smrti našeho Spasitele* je v listinách zmiňována jako *prastará,* což v dobovém významu toho slova znamená, že ji pamatují nejstarší občané ze svého mládí; byla tedy založena čtyřicet až padesát let před rokem 1780, někdy ve 30. – 40. letech 18. století. Lze pak předpokládat, že inscenace v Železném Brodě, prvně provedená roku 1752, vznikla po příkladu turnovského představení. Vazby Železnobrodských na Turnov vyplývají především z blízkosti obou měst a jsou doložitelné zejména v občanských a cechovních záležitostech. Kromě jiných vazeb a styků je třeba také poukázat na soukenickou výrobu v obou městech. Pak je třeba uvažovat o Turnově jako o nejstarším dějišti českých jevištních pašijových představení v horním Pojizeří.[37]

Ze Železného Brodu se dochovala vzácná situační zpráva o vzniku tamější inscenace. Její poslední vůdce komedie, soukeník Jan Tepr, připsal k dochovanému textu hry také Krátkou zprávu o původu a začátku toho pobožného představení. Jak vznikla? *Mládenci železnobrodský se radili, co by sobě před sebe vzali. I připadlo jim, že by nějakou comediji. Tak si něco z rozličných knih vypsali, ale jen sprostě, potom s tím šli k duchovnímu pastýři a jeho v tom za radu a pomoc žádali, kterýžto vida jejich dobrý oumysl spíše v pobožnosti nežli v rozpustilosti se cvičiti, projevil nad tím velkou radost. P. Ferdinand, rodič z Heřmanova Městce, ustanovil kaplany Václava Hudského a Václava Jelínka, kterýžto uposlechše svého principála, jakožto otec tomu se postavil. Hned tu materyji, co mládenci měli, přijal, ji zlepšil a srounal, persony sepsal, jak mládence, tak muže, kdo se k čemu šikoval, vybral a na zdejším rathúze je tomu učil, čímž jak panu faráři, tak i celý obci velké zalíbení tou svou prací učinil, až také pak na rynku veřejně to spravujíc, představil...*

Během čtyřiceti let byla hra několikrát inscenována a se souhlasem herců upravována. Jejím autorem je turnovský rodák, kaplan P. Václav Jelínek

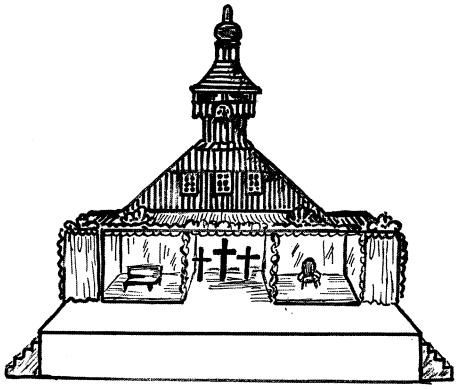

Pokus o hypotetickou rekonstrukci jeviště železnobrodské hry Theatrum Passionale podle rukopisu Jana Tepra. (V. Ron.)

(1706 – 1758). Byla inscenována na náměstí, před půvabnou dřevěnou radnicí na teatru – paláci se dvěma jevišti, mezi nimiž vzniklo ještě jeviště třetí – *místo Kalvárie* – a proscéniový prostor před nimi. Zdejší teatrum se ještě nepodařilo rekonstruovat, pouze hypoteticky. Bylo rozsáhlé, neboť v některých okamžicích bylo na něm více než 50 herců z celkem 100 – 130 účinkujících. Zajímavý je původ dochovaného rukopisu hry *Zrdcadlo(!) umučení.* Vznikl až po inscenaci, jako poněkud zlepšená a budoucím inscenátorům určená verze. Když se Jan Tepr přesvědčil o beznadějnosti dalších repríz, musel hru sdělit písmem s náročnou snahou učinit *potomky oučastnými* úctyhodného obecního díla. Svůj dojemný zápis dokončil v roce 1793. Neobvykle podrobnými scénickými poznámkami a komentáři, s převážnou pozorností k hereckým úkolům, patří rukopis k mimořádným dokumentům, jakých naše starší divadelní literatura nemá mnoho. Jan Tepr náleží k předním osobnostem našich starších divadelních dějin nejen pro pečlivý zápis hry, ale řadí se k nim především jako náročný a tvořivý divadelník – ředitel – vůdce, dramaturg, režisér, básník a herec.[38]

V padesátých letech 18. století se ohlašují pašijové produkce z Lomnice nad Popelkou, inspirované z Vrchlabí.[39] V téže době (1749) Jan Šourek (1693 – 1779), rychtář, hostinský, obchodník a sklářský forman v Zásadě, staví ve své rodné obci kostel větší než farní v Držkově. K tomuto účelu složil nadační kapitál 5000 zlatých. Později se domáhá stále důrazněji zřízení fary v obci. Jistě také proto, aby poukázal na významnost Zásady, zavádí inscenaci pašijové hry, jejíž text si prý přivezl z Bavorska, z jedné obchodní cesty se sklem. Pro hru, inscenovávanou místními sousedy až do roku 1859 na ochozu před kostelem, založil fundace. Kajícně v ní představoval Jidáše.[40] Inscenace paši-

jí se rovněž připomíná ve Vysokém nad Jizerou. Naposled se tu hrálo asi v roce 1784.[41] Z Vysocka pochází nedávno objevené torzo zvláštního dramatického textu *„Křížová cesta loučení – asi v městě Vysokém a okolí začátek 19. st.“*, z něhož zbyly role Evangelisty a Ježíše, který se loučí před pašijovými událostmi se svou matkou Marii a s přáteli, Magdalenou a apoštoly. Role Marie chybí. Z jejího textu zbyly jen narážky, poslední slova replik její role. Otázkou zůstává, jak byl tento text realizován. Jevištně sotva. Pak tedy mohl být čten a přednášen v kostele, nebo ve světnici, třeba u Petrušků?[42]

V Němci osídleném Cvikově byla inscenována pašijová hra na několika jevištích, rozestavěných po městě. Ukřižování se odehrálo na vršku za městem, kam vedla cesta lemovaná kapličkami křížové cesty.[43] Českolipské augustiniánské procesí se proměnilo v jevištní hru,[44] vrchlabské ve stacionární hru pouliční. Stojí za to věnovat jí více pozornosti, když byla nezvykle podrobně popsána turnovským rodákem Josefem Wanderem z Grünwaldu (1759 – 1822), českým kartografem, stavitelem silnic a autorem přírodovědných spisů. Jako jedenáctiletý chlapec z kamenářské rodiny se v roce 1770 zúčastnil této originální produkce, když se u svých prarodičů v tehdy německém Vrchlabí doučoval němčině. Po padesáti letech zapsal své vzpomínky na *zbožný karneval* do rodinné kroniky, dnes ztracené.

Pašije vrchlabských Němců jsou určitě středoevropskou kuriozitou. V roce 1770 začaly na Květnou neděli a pokračovaly předváděním událostí pašijové fabule až do Bílé soboty. Prostorem, v němž se rozehrál, nebylo jeviště, ale celé město – Vrchlabí. Městské objekty si ponechaly pro hru svou původní funkci. Šatlava se stala vězením Kristovým. Zámek se proměnil v sídlo jeruzalémského místodržícího Piláta a děkanství bylo v tomto týdnu sídlem nejvyššího kněze Kaifáše. Na Velký pátek postupovala křížová cesta od děkanského kostela. Průvod došel k cíli – na místní popraviště, na němž, jako na Kalvárii, byly až do noci představovány události kolem ukřižování. Všichni Vrchlabští se stali nikoli diváky v dnešním pojetí, ale komparsem – účastníkem Ježíšových pašijí.

Nejzajímavější, nevídaný a neuvěřitelný je obsazovací systém. Klíčem k přidělování rolí byla především momentální role a postavení občanů ve společenské struktuře města. A tak záporné postavy pašijí hrála místní honorace. Piláta představoval skutečný vládce panství – ředitel morzinovského zámku; Kaifáše, nejvyššího kněze, patrně místní děkan. Římskými vojáky byli zámečtí zaměstnanci. Vrchlabský dráb byl Malchusem. Některé role se staly tradičním vlastnictvím herců. Ježíše hrál chudý švec a Marii budoucí jeptiška. Velice zajímavé bylo obsazení Marie Magdalény. Ta *„musela kuchařce pana děkana ukázat své krásné tělo“* a *musela být „toho roku padlá“*. Obsazení bylo tedy pranýřem. Přidělení některých rolí bylo vskutku chápáno jako trest

a jako způsob pokání, jako veřejný kající akt. Jen tak si vysvětlujeme účast městské honorace v negativních postavách hry.[45]

Mezi německými inscenacemi pašijí v druhé polovině 18. století byla představení sousedů neuwaldských (Neuwald = Neuwelt = dnes část Jablonce nad Nisou Nový Svět). Hráli je ve velkých místnostech, stodolách či hospodských sálech.[46]

Že divadlo v životě lidových vrstev bylo značně bohatší, než o tom svědčí dochované doklady, ukazuje následující případ. *Žandovští divadelní diletanti* navštívili v letech 1780 a 1781 Hrádek nad Nisou. Své produkce představovali v Panském domě, kde hráli jakousi hru, v níž vystupoval Hanswurst zvaný *Pajazzo.* Když 10. září 1781 uspořádali propagační průvod herců s trumpetou a bubnem, splašil se kůň u sochy sv. Anny. Protože právě tato událost zaujala místního kronikáře, jen proto známe o jeden důležitý divadelní doklad více.[47]

Už za vlády Marie Terezie, roku 1751, byl vydán patent, jímž se zakazovaly tyto hry. Světské úřady pak v tom pokračovaly stále častěji. Šířící se osvícenský duch této *lidové zábavě* nepřál, pokládal ji za pouhou ztrátu času, a když se jí poddaní horlivě oddávali, předpojatě v tom viděly snahu vyhnout se užitečné práci. K striktním zákazům se přidaly i josefinsky naladěné církevní úřady. Během 90. let zaniká úplně sousedské divadlo v německých městech – Liberci, Chrastavě, Frýdlantu, Sloupu v Čechách, Stráži pod Ralskem, Neuwaldu, Lindavě, Mikulášovicích aj. Marně se pokoušeli obnovit pašijové inscenace v prvních desetiletích 19. století v německém Cvikově, Jablonném v Podještědí, Lindavě a snad ve Sloupu v Čechách, zůstalo jen u jednoho představení.[48] V českých pojizerských lokalitách se rovněž vytratily, ale jen na chvíli, za deset dvacet let se objevily a rozvíjely znovu.

□

Tehdy končí první etapa v dějinách sousedského divadla v horním Pojizeří i v německých obcích a začíná etapa druhá. V etapě druhé se divadlo vymaňuje z vázanosti na církevní rok a farní obec, osamostatňuje, byť je nadále prodchnuto lidovou zbožností. Inscenace se přesunují do letních měsíců, pořadatelé začínají vybírat vstupné k uhrazení provozních nákladů, ale také k odměně některých účinkujících. Velikou proměnou prochází repertoár sousedských divadelníků. Jednak k velikonočním hrám přibývají velké hry vánoční, jednak je připomínána řada dramatizací starozákonních látek: *Mojžíš, Tobiáš, Ester, Josef Egyptský, Samson, Daniel, Šalamoun, Samuel.* Vyskytují se i hry o světcích: *Ivan, Petr a Pavel, Jenovéfa, Magdalena, Jan Nepo-*

mucký, Václav, Eustach, Jan Křtitel, Barbora (i v Podkrkonoší?), *Kateřina.* Později se repertoár rozšiřuje i o látky světské, přejaté zpravidla z tisků lidového čtení a zdramatizované pak s výraznou náboženskou tendencí. K takovým hrám patří např. proslulá *Komedie o Františce, dceři krále anglického, též o Honzíčkovi, synu kupce londýnského,* nebo *Nová komedije o Libuši, Hra o Felsenburgovi, Repsina, Komedie o Heleně, tzv. Komedie o Anešce, Šilok, Grizelda, Lomek, Ubald.* Do repertoáru patří také dvě pozoruhodné sousedské morality: *Labyrint* a *Komedie o osidlech.*

Sousedští divadelníci přehlíželi ochotnická představení, nepodíleli se na nich, a naopak, ochotníci nespolupracovali na inscenacích sousedských. Pozorujeme jakousi tichou rivalitu mezi těmito dvěma uměleckými tábory. Ještě koncem 70. let minulého století si na Vysocku mohl vzdálený pozorovatel znalý zdejších poměrů poznamenat: *„Slýchati je od starších lidí o nějaké komedii (tj. sousedské hře, pozn. autora), nikdy však bez příkrého odsouzení divadel nynějších (ochotnických, pozn. autora).“*[49]

Patrně nejznámějším dramatikem této druhé etapy je staroveský František Filip Vodseďálek. Narodil se 25. dubna 1762 ve Staré Vsi u Vysokého nad Jizerou. Vyučil se krejčím, proslavil se jako zedník, stavitel mnoha domků v obci i okolí, byl kamnářem, ševcem, otcem dvaceti děti ve třech manželstvích. Jeho oblíbenou četbou byla Bible, spíše postila či biblická dějeprava. Roku 1811 Vodseďálek dokončil svou první hru *Mojžíš* a stihl ji i nacvičit se svým souborem. V následujícím roce byl hrán *Tobiáš.* V rychlém sledu pak Vodseďálek sepsal a nastudoval hry *Nová komedie o sv. Petroji a Pavloji, Nová komedyje o Davidoji, Ester, Nová komedije o Libuši,* snad i *Daniel* a *Šalamoun.* Roku 1827 přibyla ještě *Nová komedije o Samsonoji.* Ve svém činorodém životě věnoval divadlu intenzívně pouze několik let. Zemřel 14. března 1843.[50] Po jeho smrti pokračoval jeho syn František (1807 – po r. 1877). Inscenoval jen patřičně upravené hry svého otce.

Jiný přední představitel druhé etapy sousedského divadelnictví je Josef Havel, řečený Vilím Lastibořský. Narodil se 17. března 1778 ve Vlastiboři (do roku 1919 Lastiboř), v usedlosti č. 8, *u Vilímu,* kde po celý život žil a kde též 8. září 1838 zemřel. Jediná událost jeho života, o níž s určitostí víme, je jeho (jediná) svatba dne 24. února 1800. Oženil se tehdy s Kateřinou Doležalovou, rovněž z Vlastiboře, jejíž bratr Josef Doležal později, po Havlově smrti, převzal péči o jeho texty i vedení inscenací. U Doležalů se pak tato funkce dědila. Posledním inscenátorem byl Petr Doležal.[51] O Havlově divadelní činnosti píše bozkovský rodák a pozdější farář Josef Alois Kouble v Květech z roku 1845: *„... jistý literák při kostelním kůru v Držkově, po horách našich známý pod jménem Vilím Lastibořský. Oněť byl spisovatel z diletantství. On byl spisovatel, režisér, opisovatel rolí. Bez Vilíma si ani netroufli hru začnouti, neb kde Vilím*

napovídal (tj. režíroval, pozn. autora), tam prý se jistě dobře hrálo."[52] Prameny uvádějí jmenovitě čtyři hry: *O narození, O umučení* a *O vzkříšení,* tvořící monumentální kristologickou trilogii o 14 000 verších, *Tragedyi o Tobijášovi* a dosud nezvěstnou hru *O Jenovéfě.*[53]

Sousedské divadlo v Pojizeří v 1. polovině 19. století nebylo jen výsadou Vodseďálkovy Staré Vsi či Havlovy Vlastiboře, právě tato dvě střediska proslula nejvíce. Hrálo se např. také v Bozkově, v Haraticích, v Jablonci nad Jizerou, v Jilmu, v Tříči, v Zásadě i jinde. Říká se, že významné středisko sousedského divadla bylo také v Roprachticích,[54] ale odtud nevíme o divadle tohoto druhu vůbec nic. Velmi plodná sousedská divadelní společnost působila ve Stanovém, kolem poloviny 19. století hrála doma i v okolních obcích.[55] Ne všude se podobná činnost dařila. Určitě ne v městech. V roce 1812 chtěli hrát tříkrálovou hru v Jilemnici, ale panský úřad ji zakázal.[56]

Pak ale přišel rok 1848 a s ním hluboké a rozsáhlé změny, které ve svém důsledku znamenaly rozbití zdejší tradiční kultury. Končí druhá etapa a začíná třetí, poslední, úpadková. Sousedskému divadlu se věnuje už jen starší generace, ale z ní se už vytratil tvůrčí duch. Nové texty nevznikají, pouze jsou reprízovány texty staré, a to ještě ne všechny, nýbrž nejtradičnější a nejoblíbenější – pašije a hra vánoční, ve Staré Vsi *Mojžíš* a *Samson,* nové úpravy komedií *Ester* a *Tobiáše* jsou připraveny v opisech. Hry ztrácejí svou původní zbožnou motivaci a charakter, stávají se jen zábavou a podívanou, ale také výdělkem, spíše přilepšením. Sousedská představení jsou již také předmětem posměchu, zejména v měšťanských kruzích. V Turnově se v roce 1872 krutě vysmáli Vlastibořským, když tu hostovali s *Umučením Páně.* Znovu proti nim vystupují úřady, několikrát zasahují i četníci. Divadelní produkce v pojizerských vsích jedna po druhé mizí, až roku 1891 se uskuteční poslední sousedské představení – pašijová hra ve Vlastiboři. Jím historie podkrkonošského sousedského divadla končí.[57]

□

Sousedské divadlo jsme zastihli na kraji 18. století. V té době ale také začíná šlechtické divadlo ve Šporkově Kuksu. Hrají zde ve zvláštní divadelní budově, prý krásnější než bylo Šporkovo divadlo v Praze Na poříčí, profesionální italské společnosti Denziova, principála Brunia. Hrál se tu Vivaldi, Molière, Faust, ale také opera o *Libusi a Premislauo,* který ovšem nebyl oráčem, ale šlechticem.[58] Tu a tam se ohlašují ojedinělá divadelní představení v zámeckých sídlech v České Lípě a ve Frýdlantě.

Zmíněný již Alois Kouble připomíná v souvislosti se sousedskou divadelní tvorbou také loutkové divadlo, ale v dokladech nic konkrétního není

k nalezení. Známe jen několik jmen kočujících loutkářů, pocházejících z našeho kraje.[59]

□

Sousedské divadlo, ocitající se v mrtvém bočním rameni vývoje středoevropského divadla, je považováno za zaostalé až zpátečnické, ač s sebou nese poselství velké středověké divadelní kultury, která živě přináší do tvořícího moderního světa a jeho divadla prastaré divadelní principy a praxi, ba dokonce i šlechetné obsahy a ideje, poněkud posunuté teatralismem barokní exprese. Navazuje přerušenou kontinuitu, která vede až k počátečním tvarům divadla v naší zemi. Dobré je v této souvislosti připomenout slova F. X. Šaldy z roku 1935, třebaže jsou inspirována znalostí dějin české slovesnosti: *„Působí to na mne dojmem, jako by český barok ještě doháněl, co jsme pominuli za renesance, ano víc, co jsme minuli za gotiky.“*[60] Vskutku, náš středověký divadelní rozvoj byl narušen, nepodíleli jsme se na monumentální pozdně středověké evropské divadelní tvorbě 15. a 16. století. Šaldův dojem potvrzuje význam starých žánrů v divadelně dramatické tvorbě barokní Čechie.

V divadle našich časů zůstalo u nás pochopení pro dávnou tvorbu, a tedy i životodárné hledání v úrodné půdě se starými kořeny, jak to dokazuje tvořivé pokračování našeho pozdně gotického divadla, oživlého v postbarokním údobí, v současných inscenačních reminiscencích sousedských her, pocházejících právě z Podkrkonoší.

Poznámky

[1] Rozšířená přednáška pro cyklus *Barokní Čechie v Českém ráji* v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově 8. září 2001.

[2] VÁLKA, J.: *Karel IV. Společnost, politika, kultura.* In: Studia comeniana et historica. Sv. 8, 1978, č. 8, s. 60-778.

[3] POLIŠENSKÝ, J.: *Teatralia v díle J. A. Komenského.* In: Z Kralické tvrze. Sv. 13, 1986, s. 46.

[4] LOMNICKÝ Z BUDČE, Š.: *Triumf aneb Komedie kratická o přeslavném Syna božího nad smrtí, peklem a ďáblem vítězství 1586* (viz věnování); WINTER, Z.: *Život a učení na partikulárních školách v 15. a 16. století.* Praha 1901, s. 728.

[5] GRADL, H.: *Deutsche Volksaufführungen.* Prag 1895, nově: LEHNEN, B.: *Das Egerer Passionsspiel.* Frankfurt – Bern – New York – Paris 1988.

[6] CESNAKOVÁ- MICHALCOVÁ, M.: *Osudy humanistické divadelní tradice v emigraci a doma.* Dějiny českého divadla. 1. díl. Praha 1968, s. 155-161.

[7] *Divadelné hry Pavla Kyrmezera,* úvodní studie M. Cesnaková-Michalcová, Bratislava 1956, s. 39.

[8] RON, V.: *O starém divadle v Liberci.* Zprávy České besedy, č. 77. Liberec 1994, také týž: *Nejstarší zprávy o divadle v Liberci.* In: Kniha o Liberci (ed. R. Karpaš). Liberec 1996, s. 21.

[9] HELBIG, J.: *Beiträge zur Geschichte der Stadt und Bezirkes Friedland.* 4. díl. Friedland 1895, s. 91.

[10] MIKANOVÁ, E.: *Hudební kultura v České Lípě a okolí.* In: Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních

Čechách. Praha – Česká Lípa 1980, s. 194-229.

[11] PAUDLER, A.: *Pastor Schlegel's Chronik von Bensen.* Bensen (Benešov nad Ploučnicí) 1887.

[12] MENČÍK, F.: *Příspěvky k dějinám českého divadla.* Praha 1895, s. 153.

[13] CÍSAŘ, J: *Proč potřebují lidé divadlo.* Divadelní revue, 1996, č. 2, s. 18-32.

[14] JEVREJNOV, N.: *Divadlo pro sebe.* In: Listy pro umění a kritiku, *3,* 1935, č.19-20, s. 605-608.

[15] MENČÍK, F.: *Příspěvky k dějinám českého divadla.* Praha 1895; týž: *Školní divadlo v Jičíně.* Krakonoš, *5,* 1882, č. 10 a 11; FILIP, F.: *Dějiny divadla, zpěvu a hudby v Jičíně od roku 1624 do roku 1900.* Rkp. Okresní muzeum Jičín.

[16] KASKA, F.: *Kajícné průvody v Jičíně před 300 lety.* Český ráj, *3,* 1935, č. 4; MENČÍK, F.: *Školní divadlo v Jičíně.* Krakonoš, *4,* 1882, s. 73 an.

[17] SVOBODA, P. Josef: *Katolická reformace a mariánská Družina v Království českém.* 2. díl. Brno 1888, s.62 an.

[18] Tamtéž.

[19] MENČÍK, F.: *Školní divadlo v Jičíně.* Krakonoš, *4,* 1882, s. 73 an..

[20] Viz pozn. 16, s. 63.

[21] Viz: pozn. 15.; též: BLASCHKA, A.: *Die Arnauer Jezuitenresidenz.* In: Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgs-Vereines. Bd. 15, 1929, s. 69 an.

[22] RON, V.: *Divadelní aktivity 17. a 18. století.* In: Kniha o Liberci (ed. R. Karpaš). Liberec 1996, s. 51-54.

[23] Viz pozn. 12.

[24] Registra záduší soboteckého. SOkA Jičín, AM Sobotka, SR I/36; BÍLEK, K.: *Dějiny správy a archivu města Sobotky.* Sobotka 1961. Dipl. práce, strojopis. Týž: *Sobotka a divadlo,* Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, *4,* 1983; též MIKANOVÁ, E.: *Literátské bratrstvo v Sobotce (hudební život v Sobotce v 17. a 18. století).* In: Sobotka 1968 (Vlastivědný sborník). Sobotka 1968, s.15 a 16, pozn. 16.

[25] Viz pozn. 12, MENČÍK, s. 152.

[26] Národní knihovna ČR, Praha, C 41, Hist. Coll. Prag 1572, viz KARASEK, A. – LANZ, J.: *Krippenkunst in Böhmen und Mähren.* Marburg 1974, s. 21.

[27] Viz pozn. 11, s. 153.

[28] Viz pozn. 8.

[29] PRAETORIUS, P. J.: *Krakonoš.* Hradec Králové 1970, s.134 (Krakonoš obdaruje svaté tři krále).

[30] PODLAHA, A.: *Missie P. Kašpara Diriga v horách Krkonošských vykonaná r. 1679 – 1680.* In: Věstník král. české společnosti nauk. Č. 18. Praha 1900, s. 1-18; ŠIMÁK, J. V.: *Missie P. Kašpara Diriga z Tovaryšstva Ježíšova v horách Krkonošských r. 1679 – 1680.* Krkonoše, *2,* 1939, s.15 an.

[31] SOCHOR, F.: *Ochotnické divadelnictví v Železném Brodě.* In: Památník divadelních ochotníků v Železném Brodě 1860-1960. Železný Brod 1960, s.10-11.

[32] RON, V.: *Poznámky k vrchlabským pašijím.* In: Strahovská knihovna. Sv. 18-19. Praha 1983-1984 (recte 1990), s. 177-221.

[33] Viz pozn. 8, též: RON, V.: *Divadelní aktivity 17. a 18. století.* In: Kniha o Liberci (ed. R. Karpaš). Liberec 1996, s. 51-54.

[34] RON, V.: *Poznámky k vrchlabským pašijím,* s. 178-184.

[35] BIENERT, K. J.: *Das Niemeser Passionspiel.* Varnsdorf, s. d.

[36] LADECKÝ, J.: *Příspěvky k dějinám českého divadla.* Praha 1895, s.118n. Též MATĚJEC, T.: *Dvě sousedské hry o Tobiášovi.* Diplomová práce KČLLVD FF UK. Praha 1998, s.1-94.

[37] RON, V.: *Sousedské divadelnictví severních Čech v 18. století.* In: Divadlo v Kotcích. Red. F. Černý. Praha 1992, s. 355-356, včetně pozn. 52-61.

[38] RON, V.: *První poznámky k železnobrodským pašijím.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 6. Bystrá n. Jiz. 1993, s. 35-52.

[39] PETRÁK, J.: *Letopisy divadel na Lomnicku.* Lomnice nad Popelkou, *2,* 1921-1922, s. 70; též: FUČÍK, J. J.: *Cechovní korouhve a příkrovy.* Lomnicko nad Popelkou, *3,* 1922-1923, s. 159-160.

[40] HRDÝ, J.: *Ves Zásada u Navarova a její rodové,* s. d. (po r. 1908), s.20; LHOTA, J.: *Vývoj ochotnického spolku Jos. K. Tyla v Zásadě.* In: Sborník okresu železnobrodského. Sv. 1, 1923-1924, s. 59.

[41] MAŘATKA, F.: *Ochotnické divadelnictví ve Vysokém nad Jizerou.* In: Památník vysockého Krakonoše. Vysoké nad Jizerou 1886, s.9; týž: *Vysoké nad Jizerou.* In: Almanach Matice divadelní. Praha 1881, s. 180.

[42] Rukopis je deponován ve Vlastivědném muzeu pro Vysoké nad Jizerou a okolí, prozatím je veden v rámci sign. RK-426 jako

pořadové číslo 122 v soupisu manželů Schreiberových.

[43] FRIEDRICH, J.: *Das Zwickauer „Charfreitagsspiel"*. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen, *48,* 1910, s. 80 an.

[44] Viz pozn. 32, s. 182-183.

[45] Viz pozn. 32.

[46] RON, V.: Poznámky k neuwaldské pašijové hře. In: Kalmanach. Liberec 2003, s. 47-51.

[47] *Sandauer Theater-Dilettanten*; SCHUBERT, Josef: *Aus der Chronik Gedenkseine* (Nach Akten des Grottauer Stadt-Archives und des Aufzeichungen des ehemaligen Kantors Gabriel Berndt). In: Mitteilungen des Vereines für Heimatkunde des Jeschken – Isergaues, *10,* 1916, s. 119.

[48] MIKOVEC, F. B.: *Stopy selského či sousedského divadla v Čechách.* Lumír, *5,* 1855, s. 811.

[49] KOCHÁNEK, J.: *Hra o Narození Pána Krista.* Světozor, *11,* 1877, s. 61.

[50] MIKOVEC, F. B.: *Stopy selského či sousedského divadla v Čechách.* Lumír, *5,* 1855, s. 811; též SOCHOROVÁ, L.: *Sousedské divadlo doby národního obrození.* Praha 1985; též KOPECKÝ, J.: *České barokní divadlo lidové.* In: Dějiny českého divadla. Díl 1. Praha 1968, s. 328-331.

[51] RON, V.: *Josef Havel,* návrh encyklopedického hesla. In: Blateňákovi v Liberci aneb Panu profesorovi s láskou (red. E. Koudelková). Liberec 2002, s. 42-66.

[52] KOUBLE, A.: *Od paty Krkonošů.* Květy, 20. 3. 1845.

[53] MATĚJEC, T.: *Dvě sousedské hry o Tobiášovi.* Diplomová práce KČLLVD FF UK. Praha 1998, s. 1-94; týž: *Tragedya o svatém Tobiášovi.* Čeština doma a ve světě, *7,* 1999, č. 3-4, s. 197-204.

[54] LUKÁŠ, V.: *Malá roprachtická kronika 1766 – 1866.* In: Muzejní a vlastivědná práce, *36,* 1998, č. 3, s. 153.

[55] Viz pozn. 48; STAŠEK, A.: *Verše a povídky.* Praha 1962, s. 141-168.

[56] *Místopis českého amatérského divadla.* Díl 1. Praha 2001, heslo: Jilemnice, s. 329. SOkA Semily, Archiv města Jilemnice, Zákaz her 1812.

[57] RON, V.: *K poslední inscenaci sousedského divadla (Vlastiboř 1891).* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 4. Bystrá n. Jiz. 1991, s. 140-143.

[58] *Dějiny českého divadla.* Díl 1. Praha 1968, s. 202 an., 228, 256 an.

[59] BARTOŠ, J.: *Loutkářská kronika.* Praha 1963; DUBSKÁ, A.: *Ve znamení pimprlat. Z nejstarších vzpomínek na loutkové divadlo.* Loutkář, 1993, č. 2, s. 42-43.

[60] ŠALDA, F. X.: *O českém baroku cizím a domácím.* In: Šaldův zápisník, 1935-1936, s. 282-307.

Vojtěch RON: *Barocktheater im Riesengebirgsvorland*

Das Theater der Barockzeit im Riesengebirgsvorland (Gebiet der gegenwärtigen Liberecký-Region mit ehemaligen Kreisen Trutnov und Jičín) entwickelte sich seit Anfang der Zeit nach dem Weißen Berg, wuchs auch über die widrige Zeit der Aufklärung und endete als ein postbarockes Residuum im toten Arm der Theaterentwicklung knapp an der Schwelle der modernen Zeit im Jahre 1891 in Vlastiboř. Es drückte sich in zweierlei Sprachversion aus: der deutschen (Česká Lípa, Liberec, Mimoň, Vrchlabí, Frýdlant, Zákupy usw.) und der tschechischen (Bozkov, Jablonec nad Jizerou, Tříč, Turnov, Sobotka, Stanový, Stará Ves u Vysokého nad Jizerou, Zásada, Železný Brod usw.). Der Untergang des deutschen Theaters war mit den Tätigkeitsverboten der josephinischen Bürokratie in den 90er Jahren des 18. Jahrhunderts verbunden. Sobald verklang der Anfall der josephinischen Beschränkungen, lebte das tschechische auf. In dieser definierten Region präsentierte sich Theater in mehreren Theatersystemen, Aufführungsverfahren und eigenartigen Aufführungspoetiken. Wir finden hier Aktivitäten des schulischen Ordenstheaters (Jesuiten, Jičín), volkstümliche Theaterausdrücke der Jahresvolksbräuche (Weihnachtskrippen, Dreikönig- und Weihnachtsspiele, Fastnachtumzüge, Adventspiele, Nikolaustage usw.) in Gemeinden mit deutscher sowie auch tschechischer Bevölkerung, dann besonders in deutschen Städten Theater der Religionsbruderschaften und Pfarrinstitutionen (insbesondere Karfreitag-Umzugstheater und Schau). Im Rahmen des ganzen böhmisch-mährischen Gebietes wurde hier einzigartig das sog. Nachbartheater realisiert, das von einfachen Leuten in monumentalen Inszenierungen der Advents- und Osterspiele, hagiographischen Spiele – Mysterien (in deutscher Fachliteratur als Großspiel genannt) und endlich auch in den sog. *„rytírnách"* (Ritterspielen) oder anderen Komödien dargestellt wurde. Es wirkte hier auch Adelstheater, das vor allem von Šporks Kuks repräsentiert wurde. Weiter wurde hier auch Marionettentheater aufgeführt, davon haben sich leider fast keine Berichte erhalten.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

Ohlas Matice české ve východních Čechách

František Jirásko

Zdálo by se, že tématika národního obrození a s ní spojená historie Matice české je vyčerpána. Tolik autorů mnohdy různé úrovně se jí zabývalo a tolik samostatných monografií, statí časopiseckých i ve sbornících čeká v takřka nepřehledné řadě na toho, kdo si chce utvořit samostatnou představu o době a jejích lidech.[1] Šlo o dílo skupinky naivních, ale zapálených jednotlivců – takřka zázrak? Či o logický zákonitý výsledek přechodu k industriální společnosti, jehož paralely proběhly u dalších národních pospolitostí středo- a východoevropského prostoru na územích habsburské monarchie, carského Ruska a osmanské říše? Byl boj za získání českého národního sebeuvědomění, vedoucí v důsledcích ke vzniku samostatného státu, projevem píle, statečnosti a hrdinství jednotlivců i kolektivů, nebo zbytečným plýtváním tvůrčích sil části lidské populace slovansky mluvících obyvatel České kotliny, kterou stejně v budoucnu čeká osud rozplynutí ve velkém a cizím nadnárodním celku? Až sem docházejí ve svých závěrech někteří publicisté.

Tyto krajnosti však nejsou na zábranu tomu, abychom se nemohli vracet znovu do období počátků formování našeho novodobého národa, v němž sehrál rozhodující roli národní jazyk, literatura, kultura a vzdělanost. Do doby, kterou stále většina našeho národa považuje za epochu významnou, s důležitým podílem i našeho regionu, dosud nikoli dostatečně zmapovaným a zhodnoceným.

A právě založení i činnost Matice české k tomu dává příležitost. Jména jejích *oudů*, členů zakládajících, dopisujících i podporovatelů z východních Čech a jejich části z krkonošsko-jizerského podhůří by neměla být zapomenuta. Jejich přehled, hlavně těch poněkud pozapomenutých, by mohl být jako impuls pro regionálně historickou badatelskou činnost, která by ukázala osobní přínos našich krajanů z východních Čech do činnosti Matice

a obráceně. Jaký vliv na rozvoj vlasteneckých snah tato instituce průběžně vykonávala svým tiskem nejen úctyhodných monografií (Jungmannův *Slovník*, Šafaříkovy *Slovanské starožitnosti*, Palackého *Dějiny* atd.), ale také periodiky, tj. *Muzejníkem*, *Živou* a *Památkami archeologickými* i v nejodlehlejších částech našeho venkova.

Těžké počátky

První generace národních buditelů viděla hlavní cestu k povznesení národního celku ve zdokonalení češtiny a vybudování národní literatury. Snahy o založení tzv. České společnosti, která by zajišťovala hmotně vydávání české literatury (slovníku atd.), vyzněly pro nepřízeň úřadů do prázdna. V čele zakladatelských snah stál historik a jazykovědec, aklimatizovaný Východočech z Rychnova nad Kněžnou, odchovanec zdejších piaristů a královéhradeckých jezuitů, zaměstnaný v Praze u Šternberků a později jako knihovník a archivář u hraběte Nostice, František Martin Pelcl.

Podruhé svitla hvězda naděje vlastencům v roce 1818 v souvislosti se založením Národního muzea. Nevyšel bohužel plán hraběte Bedřicha Berchtolda a jeho přátel (Jungmann a Presl), aby sloužilo výhradně českým potřebám, mj. také k povznesení českého písemnictví a umění. Zvítězila zatím skupina konzervativní šlechty (Kašpar a František Šternberkové a d.), která prosadila ústav v duchu zásad zemského patriotismu jako dvojjazyčný. Přesto Krameriovy noviny poněkud předčasně jásají: *„Vlastenci! Ejhle, dávná žádost naše, založení společnosti pro zachování a zvelebení jazyka českého vyplněna jest."* Stálo ještě mnoho úsilí a námahy další generace buditelů v čele s Josefem Jungmannem, aby překonali neochotu úředních míst monarchie a kupř. i skepticismus stárnoucího Dobrovského.[2]

Velkou posilou národního hnutí je příchod Františka Palackého do Prahy roku 1823. Mladý, nově příchozí vědec, nejen energický, ale též obezřetný a společensky na výši, postupně krok za krokem získal část šlechty ve vedení Muzea pro uskutečňování národních snah. Mezi jeho první úspěchy patří založení muzejního časopisu, který byl zpočátku vydáván ve dvou jazykových verzích, ale německá brzy zanikla.[3]

Čtvrtletní periodicita české verze Muzejníku zajišťovala pravidelný kontakt vlastenců. Aby bylo vyhověno jejich zájmu podle počtu předplatitelů, bylo vytištěno 500 kusů prvního ročníku. Zájem byl především v Praze, asi 100 odběratelů, za ní pak Plzeňsko díky profesoru Sedláčkovi, něco Morava a *„východočeské kraje kupodivu nejsou v popředí"*.[4] Škoda, že se neudržel v dalších letech. V roce 1831 počet předplatitelů povážlivě poklesl na 225, což vyvolalo hospodářské potíže. Pouze první ročník skončil výdělkem, ale pak

dochází ke krizi. Knihkupec J. G. Calve vypovídá smlouvu o vydávání Muzejníku od roku 1832 jako ekonomicky pro něj nezajímavou. Naštěstí je tu však už Matice česká...

Muzejník a jeho východočeští odběratelé

Muzejní časopis, založený už v roce 1827 a vycházející do roku 1830 (čtyři ročníky) pod jménem *Časopis Společnosti vlasteneckého Museum v Čechách*,[5] sehrál klíčovou roli při ustavení Matice české, ale nejen jí. Učiňme si přehled o jeho odběratelích ve východočeském regionu, který nám poskytne jistou, i když poněkud nepřesnou informaci o rozložení zdejších ostrůvků národního obrození v době předbřeznové, to je počátkem let třicátých 19. století. Na první pohled je patrné, že jde většinou o nadšené jednotlivce nebo malé skupinky s nimi spřízněných duší, jimž je Muzejník důležitým a mnohdy jediným pojítkem s metropolí našeho národního života, Prahou.

Upřesněme si nejprve, co budeme považovat v našem sledování vlivu Muzejníku a později Matice české za území východočeského regionu. Vždyť územní organizace se od první poloviny 19. století několikrát změnila a rozhodně zcela nesouhlasí s dnešním krajským zřízením (Hradec Králové, Pardubice, Vysočina). Naší představě velmi vyhovuje území hradeckého biskupství, zahrnující krajinu od úrodného středního Polabí k horským pásmům Krkonoš, Jizerských hor a hor Orlických a k nim přiléhajícímu rozsáhlému podhůří. Vyjděme od branského kaplana Josefa Mirovíta Krále, když započal a bohužel nedokončil *Průvodce po biskupství Královéhradeckém*.[6] Hradecká diecéze v jeho době zaujímala zhruba území tehdejších čtyř krajů: Hradecka, Bydžovska, Chrudimska a Čáslavska. Tohoto členění se drží seznam předplatitelů na rok 1827, k němuž pro naši potřebu přiřadíme část Boleslavska.

Sám *voják v poli* je na Bydžovsku a v jeho nejbližším okolí kaplan v Lužci Václav Branžovský. Předtím ho čteme jako seminaristu v Hradci Králové a dál jako kaplana v Žehušicích. Dál následují někteří jeho profesní kolegové, mladí duchovní, často odchovanci hradeckého biskupského semináře s kladně působícím vlivem Josefa Liboslava Zieglera. V Turnově odebírá a čte Muzejník kaplan Hoření, v Jaroměři Václav Pelikán, v Dobrušce J. E. B. Havelka a v Náchodě Josef Myslimír Ludvík (1796–1856), autor prvního česky psaného krkonošského cestopisu.[7]

Mezi další – poněkud a někdy pouze zdánlivě osamělé odběratele Muzejníku – patří František Alois Vacek (1779-1854), děkan v Kopidlně, a markvartický farář František Vetešník (1784-1850). Nesmí chybět ani Antonín Marek (1785-1877), tehdy již libuňský farář po pestré pouti v kraji jako

kaplan. Odchovanec a pozdější přítel Josefa Jungmanna se významně začlenil do celonárodního kontextu národního obrození a v požehnaném věku přežil své vrstevníky. Objednával dva exempláře Muzejníku. Pro koho byl asi druhý výtisk?[8] Trojici těchto přátel svými působišti od sebe nepříliš vzdálených je třeba vyzvednout pro jejich aktivní vztah k Muzejníku. Máme s nimi co činit nejen jako se čtenáři a šiřiteli, ale podílejí se na vytváření jeho obsahu. Kopidlanský Vacek přispívá svými historicko-topografickými pracemi česky i německy, Antonín Marek pak různě.

Z oblasti blíže k horám mezi čtenáře Muzejníku se hlásí z Horní Branné kaplan a později farář Josef Mirovít Král, pilný literát a spolupracovník Pospíšilovy hradecké *impressí*.[9] K němu z Branné bezpečně přiřadíme Jana Tomíčka, v roce 1827 *posluchače filosofie* v Praze, pozdějšího básníka, kritika a žurnalistu. Téměř zapomenuti jsou profesní spolubratři Královi, kaplani Josef P. Kaun z Lomnice nad Popelkou a František Lampa z Vysokého. Zcela pod Krkonošemi poblíž česko-německé etnické hranice v Dolní Kalné je předplatitelem Muzejníku tamní farář František Vejda. Buďtež jmenováni i další jednotlivci: z Jičíněvse Jan Rotta, důchodní ze Starých Hradů, Karel Proft, sládek, z Jaroměře kaplan Václav Pelikán, z Třebechovic farář Václav Vích, z Dohaliček farář J. Brechensbauer a ze Dvora Králové Josef Bernáček, magistrátní tajemník.

Z Čáslavska krom města máme zachyceny tyto lokality: Lipnice, Pravonín, Světlá, Studenec, Březnice, Kacov, Kreuzberk, dnes Křížová, Německý Brod a Přibyslav. Z Chrudimska, kromě krajského města, Poličky a Litomyšle, o nichž bude ještě řeč, to jsou: Ústí nad Orlicí, Budislav, Holice, Mikolovice, Mladoňov, Proseč, Trhová Kamenice, Zderaz. Jména odběratelů ponecháme bližší pozornosti místních badatelů.[10]

Menší skupinky kolem výraznější osobnosti zaznamenáváme v Rychnově, kde právě působí Magdalena Dobromila Rettigová a roku 1830 je vedena mezi odběrateli.[11] První ročník ovšem s mužem Sudipravem čtou v Ústí nad Orlicí. Významná je Polička se šesti předplatiteli. Společně se čtyřmi kněžími, děkanem Josefem Štefkou a kaplany Antonínem Hájkem, Janem Ehrenbergrem a Janem Kleslem, s měšťanem Václavem Douskem, zde mezi nimi nacházíme osobu ve městě velmi váženou, samotného purkmistra Šebestiána Hněvkovského (1770 –1847). Zapsal se do naší literární historie jako druhý nejdůležitější představitel Puchmajerovy novočeské básnické školy. Ve městě působil v létech 1826-1836.[12] Na témže seznamu čteme z Litomyšle děkana Antonína Vorla a *filosofa* P. M. Waltera. V čele skupinky odběratelů Muzejníku v Hořicích je jméno duchovního správce města, děkana Aloise Hanla, a kaplana Václava Zahradníka. Jako vzácný, byť ne zcela ojedinělý případ mezi odběrateli, tu nacházíme i ženu, *direktorku* Annu Pelikánovou.

V závěru pojednáme o dvou větších ohniscích národně uvědomovacích snah v krajských městech českého severovýchodu. Jičín jako sídlo krajských úřadů tehdejšího Bydžovského kraje byl důležitý pro kulturní ruch oblasti činností gymnázia a Kastránkovy tiskárny. Mezi skrovným počtem odběratelů Muzejníku – jsou zpočátku při založení pouze dva – nalézáme vybočení z téměř jednotvárné řady katolického duchovenstva. Jsou to gymnaziální profesor František Šír a c. k. první krajský komisař Josef Hansgirg, později to jsou další profesoři Antonín Fähnrich, František Wihan a *apotékář* Václav Seifensieder.

Město a vojenská pevnost u soutoku Labe a Orlice jako kulturní středisko kraje si však udržuje intenzitou vlasteneckých snah prvenství. Mezi čtenáři Muzejníku jmenujme čelné představitele z trojhvězdí literátů, patřících do východočeské literární družiny, profesora gymnázia Václava Klementa Klicperu (1792 – 1859) a jeho kolegu Josefa Chmelu (1793 –1847). Třetí z nich, Josef Liboslav Ziegler (1782 – 1846), bytostně spjatý s Hradcem jako svým rodištěm a později profesor *bohomluvectví* na biskupském semináři, zůstává Muzejníku věrný od třicátých let i jako děkan v Chrudimi. V Hradci ho po něm odebírá i jeho nástupce v semináři, profesor teologie J. Stárek. Klicpera a Chmela se účastní v Muzejníku i autorsky.

Jan Hostivít Pospíšil (1785 – 1868), zasloužilý hradecký *impresor,* objednává dokonce deset výtisků časopisu s tím, aby neležely v jeho *knihoskladě,* ale dostaly se ke čtenářům. Dva svazky předplácí kupec Fiala a jeden kupecký mládenec I. J. Straník, přestože částka dvou zlatých předplatného za rok nebyla pro něj jistě sumou zanedbatelnou.

Jako další hradeckou kuriozitu, která by možná měla figurovat na předním místě v části o hradeckých předplatitelích, uveďme jméno vysokého státního úředníka s plným titulem: Jan Krtička, rytíř z Jadnu, c. k. guberniální rada a hejtman kraje Hradeckého.

Po prvotním zájmu (asi tři desítky odběratelů Muzejníku z východních Čech) nebyl v choulostivém období poklesu roku 1831 (cholerová epidemie?), kdy celkový počet předplatitelů čítal jen něco přes dvě stovky, zájem zrovna zanedbatelný. Zvláště proto, že k oněm třem desítkám můžeme jako Východočechy přiřadit některé studenty v Praze, duchovní a úředníky služebně rozmístěné různě v Čechách a na Moravě, ale spjaté s domovem. Jako příklad uveďme Václava Michala Pešinu z Čechorodu (1782 – 1859), faráře v Blučině na Moravě, později kanovníka kapituly Pražského hradu. Tento královéhradecký rodák byl stále korespondenčně spjatý s literárně vlasteneckou družinou svého rodného města.

Muzejník a tiskař Pospíšil

Poslední roky dvacátých let a léta třicátá 19. století jsou v Hradci krom jiných vlasteneckých aktivit ve znamení zvýšené ediční činnosti *impressí* Jana Hostivíta Pospíšila. *Hradecký Veleslavín* vedle množství titulů lidového čtení a užitkové literatury vydává Klicperovy hry, ale také ve vysokém počtu výtisků Komenského *Orbis pictus* – Svět v obrazech.[13]

Jde o produkci značně různorodou, obsahově přepestrou a neubráníme se dojmu, že sleduje především odběratelský a hospodářský zisk. Když hradecký Hostivít pronikl podnikatelsky roku 1826 do Prahy, kde získal další tiskárnu, navázal širší spolupráci se zástupci Muzea. Již dříve byl v dobrém kontaktu s bibliotekářem Hankou. Nebylo tedy nesnadné, aby přijal po odběratelské krizi od roku 1832 do komise tisk a rozprodej Muzejníku v počtu 500 kusů. Krize v odběru byla překonána a v roce 1833 se tisklo již 600 exemplářů. Docházely však stížnosti na špatné doručování, zvláště z Uher a z Moravy. Proto bylo vydávání Muzejníku s ostatními tiskovinami Matice svěřeno závodu Kronbergerovu.[14] Bližší podrobnosti této změny neznáme.

Vztah Pospíšilův k Muzeu a jeho orgánu nelze vidět jako ryze vlastenecký. Nezapřel se v něm nikdy *jinak přičinlivý* podnikatel, hledící na zisk. Životopisci mezi Hostivítovy *hříchy* neopomenou krom jiného zaznamenat podezřelé machinace s penězi jím shromažďovanými pro Muzeum, které musel řešit Ziegler.[15]

V souvislosti s nápadně malým odběrem prvních ročníků Muzejníku v oblasti krkonošsko–jizerského podhůří napadá otázka, proč např. v lidnatých českých městech jako Jilemnice a Vysoké nezaznamenáváme žádného předplatitele. Nabízí se odpověď, že zájem o českou četbu tu plně uspokojovala právě Pospíšilova hradecká *impressí*. Prodej jejích knih tu zprostředkovával již od roku 1825 Josef Mirovít Král z Branné.

Muzejník na mapě hradecké diecéze

Předchozí řádky asi zapůsobí na čtenáře poněkud chaoticky snůškou jmen a míst. Proto nebude nyní na škodu upřít na tento materiál se značnou výpovědní hodnotou třídící pohled. Zmapujme nejprve místa, kam Muzejník rozličnými cestami putoval podle tehdejšího krajového členění.

Zájem o první ročník na Hradecku se sídlem biskupství a jeho seminářem, gymnáziem a Pospíšilovou *impressí* tu není vzhledem k významu místa příliš valný. Je to kupodivu, ale dá se to opět vysvětlit tím, že potřebu číst v českém jazyce tu hodně pokrýval Pospíšil. Seznam tu krom města (4 předplati-

telé) vykazuje pouhých osm míst se 13 předplatiteli: Hořeněves, Jaroměř, Náchod, Přepichy, Třebechovice, Častolovice, Dvůr Králové a Králíky. Během doby se počty měnily.

Bydžovsko s rušným administrativním a správním centrem v Jičíně, gymnáziem a tiskárnou Kastránků si nestojí o mnoho lépe. Pod Valdickou branou předplácejí Muzejník zatím jen dva, i když významní jednotlivci: krajský komisař a gymnazijní profesor. Potom následují s jedním odběratelem Lužec, Jičíněves, Hořice, Staré Hrady, Kopidlno, Horní Branná a Horní Kalná. V Bydžově nikdo! Tedy osm míst s devíti čtenáři.

Přilehlé Boleslavsko je zastoupeno 12 místy v čele s Libuní (2). Za ní následují po jednom Libnov, Markvartice, Mšeno, Rychnov, Dobrovice, Loučín, Rochpratice, Svijany, Vosenice, Žerčice a Rohozec.

Čáslavsko vykazuje celkem 10 míst a 13 odběratelů. V samotném městě čtou nebo jen předplatili *cichorní fabrikant* Antonín Kubát a kupec Dlábek, v Lipnici učitel Karel Holcman a dále po jednom obce Pravonín, Světlá, Studenec, Břevnice, Kacov, Kreuzberk – Křížová, Německý Brod a Přibyslav.

Poměrně dobře je podle počtu míst pokryto Chrudimsko. Jeví se tu vliv děkana Zieglera, litomyšlských piaristů či též purkmistra Poličky Hněvkovského? Jde o jedenáct míst a sedmnáct odběratelů: v Poličce šest abonentů, v Litomyšli dva, po jednom v Ústí nad Orlicí, Budislavi, Chrudimi, Holicích, Mikolovicích, Mladošově, Proseči, Trhové Kamenici a Zderazi. Do regionu putuje tedy celkem 65 výtisků Muzejníku na 49 míst.

Seznam předplatitelů Muzejníku z roku 1827 poskytuje také důležitý vhled do jejich sociálního rozvrstvení. Na koho se obraceli Palacký, Jungmann a další z pražského centra se svými myšlenkami a kdo je uváděl v život? První ročník Muzejníku tedy oslovil podle našeho výpočtu u nás přes šest desítek osob. Zřejmě jde o určité specifikum regionu, ale z uvedených údajů vidíme, že největší počet čtenářů tvoří členové římskokatolického duchovenstva. Jde tu o čtyřiatřicet kněží, z nichž patnáct stojí na nejnižším žebříčku hierarchie jako kaplani, případně lokalisté. K nim přiřaďme ještě dva seminaristy – studenty bohosloví z Hradce a jednoho *filosofa* od piaristů v Litomyšli. Po nich následují v počtu třinácti osob faráři a skrovný počet šesti děkanů. Přítomnost špiček hierarchie kolem biskupské konzistoře postrádáme.

Pokud jde o ostatní odběratele, registrujeme dále osm státních nebo vrchnostenských úředníků, čtyři profesory, dva učitele a jedenáct ostatních (např. Karel Proft, sládek za Starých Hradů, nebo zmiňovaný *fabrikant* Kubát z Čáslavi).

Všeobecně se uznává hlavní vliv na vlastenecké uvědomění východočeského katolického duchovenstva v působení Josefa Liboslava Zieglera v hradeckém semináři v létech 1817 –1825. Nabízí se úvaha, zda jeho lásku k čes-

kému jazyku a kazatelské dovednosti, které vštěpoval svým studentům, netrpělo biskupství proto, že bude dobrou výzbrojí mladých kněží v boji proti nastupujícímu protestantismu. Ten po vydání tolerančního patentu Josefem II. roku 1781 na různých místech kraje navazoval na staré předbělohorské tradice. Šlo tu o záměr nebo o projev velkorysé tolerance?

V době od roku 1812 do roku 1830 působil jako hradecký biskup – v pořadí šestnáctý – Alois Josef Kolovrat Krakovský († 1833), jehož příbuzní vycházeli vstříc českým národním snahám. Dotkneme se jich později. Biskupský seminář v Hradci založil sice už roku 1803 pro pětadvacet bohoslovců jeho předchůdce Maria Tadyáš z Trautmansdorfu i *ústav světské moudrosti* v Litomyšli (filosofie u piaristů),[16] ale osoba biskupa Kolovrata zřejmě nepřekážela Zieglerovu působení v semináři. V roce 1831, po svém jmenování pražským arcibiskupem, skládá *Jeho knížecí milost pan Alois hrabě Krakovský z Kolovrat, kníže arcibiskup Pražský,* příspěvek 100 zlatých nově založené Matici české. Je třetím v pořadí za Rudolfem Kinským a Kašparem ze Šternberka.

Dosti tu zaráží skutečnost, že mezi odběrateli Muzejníku nečteme žádné jméno duchovních pastýřů východočeských protestantských obcí (Křížlice, Libštát, Heřmanovy Sejfy ad.). Přitom Uhry (Slovensko) se ozývají. V Budíně jsou tři předplatitelé v čele s Martinem Hamuljakem a v Pešti čtyři v čele s Janem Kollárem, pěvcem *Slávy dcery*, tamějším duchovním správcem slovenské evangelické obce a učitelem k ní příslušející školy Samuelem Matějovským. Toto učitelské místo obsadil později krkonošský evangelík Jan Kadavý z Jestřabí, působící též nějaký čas *v Mydlicích*, to je na evangelické škole v Heřmanových Sejfech – Bolkově (dnes Rudník). V roce 1846 zaplatil zakladatelský podíl Matice. Přiklonil se k přívržencům Štúrovým a patří mezi národní buditele Slováků.[17] Jen jediná výjimka z regionu se přece jen hlásí: je to evangelický pastor náboženské obce v Kreuzberku (Křížové) Jiří Holeček.

Počátky Matice české

U Palackého Muzejníku jsme se zastavili poněkud déle zejména proto, abychom měli přehled o jeho působení v regionu. Je třeba zdůraznit význam časopisu pro celkový průběh národního obrození, zvláště potom při založení Matice české. Muzejník se stal *„hlavním duševním střediště v literatuře české, jakého se jí posud nedostávalo, i pokládati jej sluší jistou měrou za předchůdce konečného založení Matice České“.*[18]

Dle energického redaktora bylo nutné urychleně reagovat na základní požadavky v oblasti povznesení českého jazyka jako prostředku pro rozvoj

česky psané odborné i krásné literatury, to je sestavení slovníku českého jazyka s terminologií pro všechna odvětví vědy i techniky a souběžně s ním i české encyklopedie. Muzejní výbor usnesením z 11. ledna 1830 k tomu účelu zřídil Sbor k vědeckému vzdělávání řeči a literatury české a jmenoval tři redaktory naučného slovníku: Jungmanna, Presla a Palackého. Na otázku, jak finančně zajistit tuto náročnou ediční činnost, předpokládající i vydávání dalších titulů české literatury, odpověděly zkušenosti jižních Slovanů, kteří již roku 1826 založili v Pešti Matici srbskou. Odrazovým můstkem pro práci na encyklopedickém slovníku, k jehož vydání však nedošlo, bylo sestavení sboru osmadvaceti spolupracovníků v bytě u Josefa Jungmanna. Píšeme o této skupině proto, že v ní svůj podíl měli také Východočeši. Vedle muzejního bibliotekáře Václava Hanky, rodáka z Hořiněvsi, který měl zajistit oddíl o české archeologii a dějepise slovanských zemí, tu nacházíme dva jičínské profesory. Karel Simeon Macháček stojí v seznamu jako odborník na teorii básnického umění a František Šír na nordickou a orientální mytologii a archeologii. Hradec Králové je zastoupen také hned dvakrát: profesorem Josefem Chmelou pro obor řecké a římské archeologie a učitelem hlavní školy Karlem Šádkem pro mechaniku. Libuňský Antonín Marek, autor *Umnice,* byl určen pro filosofii a František Vetešník z Markvartic k nové geografii a statistice, *jsa prý k takovým věcem narozen.*[19]

Za datum zrodu Matice české se všeobecně považuje 1. leden 1831, kdy bylo v Muzejníku otištěno provolání *Vlastencům národní literatury naší milovným,* ačkoliv bylo sestaveno již 2. března 1830 a schváleno výborem Muzea 14. března 1830. Obsahem výzvy je seznámení se záměrem Sboru vytvořit *zvláštní pokladnici,* finanční fond k vydávání české literatury, knih *vědeckých aneb krasořečných,* mj. též slovníku českého jazyka, *jakož i reálné encyklopaedie.* Fond měl vzniknout z darů *vlastensky obětovaných.* Ti, kteří složí částku nejméně 50 zlatých ve stříbře, najednou či po splátkách, budou považováni za *zakladatele,* s právem dostávat zdarma po jednom výtisku vydaných knih.[20]

Do čela instituce byl jmenován obětavý kníže Rudolf Kinský jako její první kurátor, který se uvedl do vínku Matice vysokým peněžitým darem 1000 zlatých. Palacký naivně předpokládal, že jeho příkladu bude hromadně následovat *česká* šlechta, ale ta krom výjimek výzvu jako celek přijala poměrně chladně.[21] Mezi následovníky Kinského jmenujme jako prvního Kašpara ze Šternberka, zakladatele Muzea, ale s částkou příspěvku desetkrát nižší. Za ním se řadí hrabata Krakovští z Kolovrat, a to Jan (Hanuš) Karel, pozdější druhý kurátor Matice, a Alois Josef, nový pražský arcibiskup, který do té doby spravoval jako biskup hradeckou diecézi. S příspěvkem se po stovce zlatých ale také nepředali. Thunové z Hohenšteinu (František Antonín a Lev Leopold), kteří také přistoupili, se *reprezentovali* jen základním vkladem 50

zlatých. Málo početný zástup urozenců, který se teprve později poněkud rozrostl, uzavírá zajímavá osoba polského šlechtice se statky na Haliči – Adama Rosciszewského z Rosciszewa, horlivého pěstitele česko-polské vzájemnosti. Daroval Muzeu množství polských knih a české nakupoval pro knihovnu Ossolinea, tenkrát ve Lvově, dnes ve Wroclawi.[22]

V seznamu prvních *zakladatelů* čteme jména Palackého, Jungmanna, Presla a dalších, zejména pražských vlastenců. Mezi Východočechy tu nalézáme Antonína Marka, Václava Pešinu z Čechorodu a Josefa Myslimíra Ludvíka. Václav Hanka, muzejní bibliotekář, shromáždil na konci roku 1831 od *zakladatelů* a dalších dárců, kteří nemohli najednou složit celou částku 50 zlatých, *jistinu* 2 363 zlatých. V roce 1846, po který sledujeme vývoj Matice a Muzejníku podrobněji, má už Matice na kontě 37 627 zlatých, o které se zasloužilo svými příspěvky 1 879 členů. Z nich se nalézá v abecedním seznamu téměř šest stovek *zakladatelů.* Tento cenný dokument zachycuje i podíl Východočechů, včetně jizersko-krkonošského podhůří.[23]

Složení čtenářské obce z řad *zakladatelů* Matice se příliš při pohledu na seznam neliší od minulosti a od odběratelů prvních ročníků Muzejníku. Vedle málo početné skupiny mnohdy *pošlechtěných* státních a vrchnostenských úředníků následují někteří profesoři a učitelé, *sousedé* z venkovských měst a začínající podnikatelé. Nejpočetnější skupinu *oudů matičních* tvoří ve svém celku opět příslušníci venkovského katolického kléru, počínaje kaplany, lokalisty a faráři. Od hodnosti děkana jejich počet řídne. Výjimka však potvrzuje pravidlo. Aby si nezadal, skládá svůj příspěvek Matici po arcibiskupu Aloisi Kolovratovi (zemřel roku 1833) teprve roku 1841 jeho nástupce Alois Josef, svobodný pán Šrenk z Morcinku.

K bohatě rozvrstvené a diferencované nejpočetnější skupině duchovních pastýřů volně přiřaďme ještě jednotlivce z řad studující mládeže v Praze, Hradci a Litomyšli s dobrým hospodářským zázemím z domova. Vždyť málo platné: 50 zlatých, to byl peníz! Příkladem je zámožný synek ze semilského mlýna František Rieger (1818 – 1903), toho času pražský *filosof,* který částku složil nadvakrát a *zakladatelem* se stal roku 1834.[24] Podobné štěstí neměli však všichni jeho spolustudující, jimž chybělo mnohdy i na jídlo, a tak skládali účastnický příspěvek po dobu několika let!

Pro úplnost dodejme, že se ve své opatrné mecenášské činnosti pohnuly i některé další šlechtické rodiny, z nichž jmenujme Černíny z Chudenic (1832 a 1844) a Schwarzenbergy (1843). Od roku 1841 je mezi *zakladateli* i František Arnošt hrabě z Harrachu, majitel jilemnicko-branského panství. Po něm v zájmu o činnost Matice a vůbec o české národní snahy pokračoval Jan Nepomuk Harrach. O něm však později.

Ediční činnost Matice

Díky vydatné podpoře vlastenecké veřejnosti mohla Matice rozvinout svou vydavatelskou činnost. V třicátých a čtyřicátých létech byly uskutečněny hlavní úkoly, které si instituce vytýčila, přes potíže, které se jí stavěly v cestu ze strany úřadů a cenzury. Podezření hned z počátku vyvolalo její jméno. Zaváněl totiž monarchii poněkud nebezpečným panslavismem.

K rozptýlení pochybností o oddaném vztahu k vládnoucí dynastii Habsburků měl posloužit první ediční počin Matice. *Hlasy vlastencův ke dni 1. měsíce března 1832 na památku čtyřicetiletého slavného panování J. M. císaře a krále Františka I.* soustředily příspěvky patnácti českých literátů jako povinnou úlitbu panovníkovi. Mezi autory nechyběli též Východočeši: vedle vždy úslužného Václava Hanky jičínští profesoři Šír a Macháček, Josef Jaroslav Langer z Bohdanče, Antonín Marek, kopidlanský František Alois Vacek a hradecký Klicpera. Místo očekávané finanční podpory ode dvora za dílo *tak skvostné co do typografických okras* přišlo z Vídně pouze ... poděkování![25] Teprve roku 1845 obdaroval Matici 50 zlatkami arcivévoda Štěpán (1817 – 1867), člen habsburského domu a místodržitel v Čechách v létech 1843 – 1847.[26] Je to stejná částka, jakou složil po splátkách do roku 1835 student Karel Tomíček (1814 – 1903), poslední ze třinácti dětí rychtáře Matěje Tomíčka z Poniklé v Krkonoších. Na členský vklad si v Praze vydělával od roku 1832 kondicemi v bohatých rodinách.[27]

Váha vydavatelské činnosti Matice spočívala ovšem jinde a mířila jinam než *Hlasy*, které finančně kryl kurátor Rudolf Kinský. Vzala si především do péče Muzejník a dvě základní díla nové české vědy: *Česko-německý slovník* Josefa Jungmanna, vycházející v létech 1834 –1839 ve třiadvaceti sešitech, a Šafaříkovy *Slovanské starožitnosti* v šesti sešitech v létech 1836 – 1839. Krom těchto děl měli členové zajištěny další knihy z různých vědních oborů společensko- i přírodovědných. Matice po roce 1840 svou ediční činnost rozčlenila do čtyř řad, a to na Bibliothéku staročeskou, novočeskou, klasiku a domácí. Do roku 1846 vyšlo její péčí na dvě desítky knižních titulů a osm zeměpisných map, které dostávali zakladatelé zdarma. Pouze na *Slovník* se muselo doplácet.

Jungmannovo veledílo putovalo i do východních Krkonoš, o kterých se má za to, že v této době tu šlo o kraj kompaktně německý. Ne však zcela. V Maršově tehdy působil jako farář František Bohuslav Petera Rohoznický (1798 – 1877), vlastenec a amatérský archeolog, *zakladatel* Matice od roku 1837. Aby získal pro odběr *Slovníku* svého farníka Jana Čtvrtečku, kantora v Albeřicích (něm. Albendorf nebo Kolbendorf – v seznamu Aberovice!), musel ho *založit*. Částku 39 zlatých a 45 krejcarů na něm potom ještě roku

1856 marně vymáhal. Otec pozdějšího významného preláta, broumovského opata Schtwertetschky, ho pro bídu opět *odložil.*[28]

V Matici dále vyšel např. Paulického *Domácí lékař* (1833), Všehrdovy *Knihy devatery* (1841), některé Jungmannovy spisy a překlady (*Slovesnost,* Miltonův *Ztracený ráj*), Preslův *Všeobecný rostlinopis,* Zapův *Zeměpis* a pod. Svou činnost zahájil nesmírně pilný žák a pomocník Františka Palackého, Václav Vladivoj Tomek (1818 – 1905), který si z Police nad Metují odvedl do Prahy zámožnou nevěstu, dceru tamějšího hospodářského správce Dáni.[29] Jeho *Krátký všeobecný dějepis* (1842), *Děje země České* (1843) a *Děje mocnářství Rakouského* (1845) jsou díla, po nichž následovalo vyvrcholení jeho činnosti dvanáctisvazkovým *Dějepisem města Prahy.* Ačkoliv ve čtyřicátých letech nastoupil jako sekretář Matice, je podivné, že ho nenalézáme v seznamech *zakladatelů.*

Matice na mapě východních Čech

Seznam *zakladatelů* Matice podle stavu z konce roku 1846 z východočeského regionu[30] nám při hlubším rozboru ukazuje rozložení národních sil v předvečer vzepětí občanské aktivity v roce 1848. Jde o osoby, které složily dle svých možností nejméně 50 zlatých příspěvku, případně 100 zlatých, pokud šlo o kolektivní členství (školy, knihovny, vikariáty...). Samozřejmě, že jde o uskupení názorově velmi rozrůzněné od radikálních demokratů po krotké přívržence zemského patriotismu.

Umístění některých osob mnohdy nemusí souhlasit se situací v roce 1846, včetně označení jejich služebního zařazení, zejména u duchovních. Složení celé vstupní částky mezi *zakladatele* po splátkách někdy trvalo několik let, během nichž zejména kaplani byli často překládáni či jmenováni do vyšších funkcí. Studenti též hledali vhodné zařazení ve společnosti zprvu jako vychovatelé v bohatých rodinách, domácí učitelé a další ve státních nebo vrchnostenských službách jako úředníci.

Zahajme naše putování od východu Podorličím. V Rychnově nad Kněžnou se k Matici hlásí jako *zakladatel* prefekt gymnázia Roman Ježovský a studující Hynek Kumpošt, oba teprve ve čtyřicátých letech, první roku 1845 a druhý 1844. V Opočně zaplatil povinnou částku roku 1841 vrchní panství Daniel Machek. U Dobrušky čteme jména kaplanů Jana Havelky (od roku 1834) a Josefa Rozšlapila (1842) v Novém Městě nad Metují od roku 1845 je *zakladatelem* Pelhřim Novák, kaplan.

Další pouť nás vede do Litomyšle. Zde vedle *kněze řádu pobožných škol* piaristy Kasiana Rachlíka čteme jméno Josefa Justina Michla, osobnosti velmi známé jako literárního historika (1810 – 1862), ale především jeho pohnu-

tým osudem, posloužívším jako předloha pro román Terezy Novákové *Drašar.* Oba dva vede agenda Matice jako zakladatele od roku 1836.

Tehdejší krajské město Chrudim představuje poměrně pestřejší společnost. Kromě duchovního pastýře, děkana a doktora teologie Antonína Stránského, který přistupuje roku 1837, je tu značný počet osob světských: Tomáš Stocký, kriminální rada (1838), Vojtěch Wurm, magistrátní rada (1846), Jan Josef Jirout, kupec (1835), Jan Chlebeček, měšťan (1837), František Plaček, krajský sekretář (1846), Václav Josef Paur, auskultant (1846) a Theodor Čížek, měšťan (1835).

Čáslav je také zastoupena, a to Josefem Mužíkem, advokátem (1846) a Antonínem Paceltem, *fabrikantem* (1846). Třebechovice, rodné město pražského doktora lékařství Jana Theobalda Helda, *zakladatele* Matice od roku 1833, mají v seznamu tři jména, a to kaplanů Václava Brože, Václava Brandejse a magistrátního radu Josefa Kohouta (všichni od roku 1845). Je zajímavé, že v Poličce, kde jsme zaznamenali tak značný zájem v roce 1827 o Muzejník, máme nyní prázdné místo.

A Hradec Králové s okolím? Bývalý krajský hejtman v Hradci Jan Krtička (1836) povýšil a jako vicekancléř dvorské kanceláře se odstěhoval do Vídně. Jako kolektivní zakladatel tu však zůstává rodina Pospíšilova (od roku 1836), dále profesoři Jan Stárek (1833) a Ignác Lhotský (1840) a Antonín Fülleky, auskultant, od roku 1844. Další *Hradečáky*, na př. Pešinu, Hanku a další nalezneme v Praze nebo jinde. Ostatní hradečtí vlastenci z méně majetných vrstev, zvláště pak studenti gymnázia nebo bohosloveckého semináře měli možnost ediční činnost Matice sledovat v místních knihovnách, a to hned na třech místech. Od roku 1836 je kolektivním *zakladatelem* gymnázium, o dva roky později seminární institut a od roku 1840 dokonce *měšťanstvo v Hradci Králové.* Tím si lze celkem jednoduše vysvětlit poměrně malý počet jednotlivců – *zakladatelů* na tak lidnaté město.

Z okolí neopomeňme ovšem Josefa Myslimíra Ludvíka (1832) nyní už lokalistu ve Studnici, dále Matěje Kaspara, kaplana v Hořicích (1831), Václava Zahradníka, také odtud, ale nyní lokalistu v Sendražicích (1831) a Jana Černého, faráře v Miletíně (1838).

Ve jmenném seznamu zakladatelů, ač je to podivné, chybí byť jediné jméno jednotlivce z Nové Paky, přestože zde víme o čilém vlasteneckém ruchu, zejména za působení, byť nedlouhého v místě (též na Pecce), kněží Josefa Pravoslava Kordiny, Jana Tobiáška a Antonína Hrubého.[31] Nicméně Matice a její literární produkce tu byla sledována. Zakladatelský kolektivní příspěvek od *Spolku v Nové Pace* byl složen roku 1846.

Pro úplnost připomeňme znovu poněkud kuriózní ostrůvek vlastenců ve východních Krkonoších na panství Maršov. Patřilo totiž do historického úze-

mí Hradeckého kraje. Farář František Petera a albeřický učitel Jan Čtvrtečka jsou zakladateli Matice už od roku 1837 a lze předpokládat, že její spisy putují k přečtení do kroužku jejich přátel – Čechů v okolí: faráře ve Velké Úpě Františka Říhy, *čackého a učeného ranaře marešovského* Františka Buluška a kaplana Antonína Petery, bratra Františkova.[32]

Za dalšími zakladateli Matice

Začněme povodím řeky Cidliny a jeho přilehlým okolím. Požádáme o prominutí, odbočíme-li někdy trochu dál mimo hranice bývalého Bydžovského kraje s úřady v Jičíně, který tenkrát sahal z úrodných rovin vysoko do hor až k hraniční lince s pruským Slezskem, podobně jako Hradecko.

Od roku 1838 zaznamenáváme konečně i v Bydžově konkrétního přívržence českých národních snah: *zakladatele* kaplana Josefa Šafránka, a to ve stejném roce společně s Janem Jindřichem Markem, kozojedským farářem. K nim se připojují později (v roce 1846) Josef Podstránský, kaplan ve Žlunicích, a Vavřinec Otto, písař vrchnostenského úřadu v Dymokurech, v Libáni pak kaplan Václav Černohouz (1846).

Mezi nimi ovšem daleko nejpřednějším je František Alois Vacek, děkan v Kopidlně (1779 –1854), *zakladatel* Matice už od roku 1833. Do historie regionu se zapsal svou všestrannou veřejnou činností, zejména pedagogickou, jako *arciotec učitelů*, ale i jako pilný vlastivědný publicista, mj. i v Časopise českého muzea. Jméno tohoto *rytíře řádu Františka Josefa* zůstává poněkud ve stínu novodobého badatelsko-publicistického zájmu, soustředěného hlavně na libuňského Antonína Marka. S ním a Jungmannem se dostal Vacek do ostré diskuse kvůli své dosavadní praxi v užívání obou *zemských* jazyků v publicistice.[33]

O hlavním východisku do oblasti Českého ráje, jíž budeme věnovat nyní pozornost, o městě Jičíně a jeho významu pro okolí v době národního obrození, jsme se již zmínili dosti v souvislosti s odběrateli a čtenáři Muzejníku. Antonín Fähnrich-Praporecký (1802 – 1852), doktor filosofie a gymnaziální profesor, složil svůj zakladatelský příspěvek z Jičína Matici nejdříve, tj. už roku 1832. V pořadí druhý za ním následoval *kněhtlačitel* František Kastránek (1837), dále později roku 1840 Karel Bayer, *profesor gramatikální,* a roku 1844 též František Šír (1796 – 1867), filolog a pedagog, od roku 1855 ředitel gymnázia.

Markovu Libuň netřeba zvlášť rozsáhle připomínat a opakovat fakta z rozsáhlé literatury o životě a činnosti *libuňského jemnostpána*. Antonín Marek se jeví nejen jako ústřední postava národního života na Jičínsku a Turnovsku, ale zasahuje významně do celonárodního kontextu obrození.[34] Místa, obsa-

zená zakladateli z řad jeho přátel jakoby až na malé výjimky kopírovala jeho pastorační působení v Českém ráji. Sám Marek se stává *zakladatelem* hned v roce 1831 a jeho kaplan v Libuni Václav Verunáč roku 1837. V Tatobitech působí lokalista Michael Preisler, zakladatel od roku 1835, v *Tejně nad Rovenskem* Jan Bernard, farář (1843).

A Hrubá Skála? Ta si zaslouží zvláštní pozornosti, protože v letech 1837 až 1838 tu vstupuje do řad *zakladatelů* takřka hromadně celá skupina vrchnostenských úředníků v čele s hospodářským správcem Josefem Čermákem, kancelářskými A. Čermákem, F. Hlaváčkem, Josefem Kühnelem a kontribučním Em. Melchiorem. V roce 1846 se k nim připojuje Antonín V. Šlechta, *doktor lékařství,* zakladatel oblíbených lázní Sedmihorek. Je to ohlas zdejšího působení Markova v letech 1815 – 1820 nebo osobní příklad majitele panství Aloise Lexy, rytíře z Aehrenthalu? Člen původně měšťanské rodiny z Prahy, která údajně nesmírně zbohatla na válečných dodávkách za napoleonských válek, že si postupně mohla zakoupit několik panství a k nim šlechtický predikát, jako *nejmenovaný* vstoupil roku 1834 mezi *zakladatele* Matice, ale zemřel roku 1843.[35]

S jistotou do Markova okruhu zařadíme děkana v Sobotce Františka *Matějovice* Vetešníka (dříve v Markvarticích) (1784 – 1850), *zakladatele* od roku 1832,[36] a zdejší kaplany Damiána Šimůnka (1833) a Antonína Učíka (1844). Zda pod jeho vliv patřili i další *zakladatelé* z okolí, by ukázal detailnější průzkum. Jde např. o lokalistu ve Vyskři Jana Šolze (1832) a jeho jmenovce, zámeckého kaplana na Sychrově (1837), a Františka Hanče, aktuára na Kosti (1842).

Z Pojizeří do hor

Své putování za *zakladateli* Matice proti proudu řeky Jizery zahájíme v rodném městě Antonína Marka, v Turnově. Setkáme se tu s poměrně početnou čtenářskou obcí Matice, která odpovídá kladnému vztahu obyvatel k českým národním snahám. V čele místní obce *zakladatelů* stojí od roku 1842 zdejší děkan Josef Šourek a časově ho předběhnuvší kaplani Josef Pohořelý (1838) a Václav Horák (1841). Jako kolektivní člen je zapsán od roku 1844 *důstojný vikariát turnovský.* Z řad měšťanů nelitují poměrně vysoký zakladatelský příspěvek Vincenc Verich, obchodník (1837), Antonín Svoboda, *fabrikant* (1838), a Antonín Županský, obchodník (1843).

Zvláštní pozornosti však zasluhuje turnovský Michal Kotler, *obchodník ve granátech* (1800 – 1879), dokonce ze dvou důvodů. Předně proto, že se zapisuje už roku 1836, avšak jako kolektivní člen (*rodina Michla Kotlera v Turnově*) s dvojnásobným vkladem. Dále poněvadž jako úspěšný podnikatel tento

synovec Antonína Marka se svým druhým strýcem Františkem Markem pomáhali na svých obchodních cestách mezi prvními pro českou veřejnost odkrývat pohádkově rozsáhlé (a bohaté!) asijské části carského Ruska – od Uralu na Sibiř. Jeho život a cestovatelské zážitky jím zachycené a na pokračování uveřejňované v Muzejníku by zasloužily, aby se jich ujal beletrista, neboť by daly na dobrodružný román.[38]

Také Semily prostřednictvím *zakladatelů* Matice a jejího Muzejníku i další literární produkce nezůstávají bez spojení s kulturním centrem země, s Prahou. Jsou to zdejší kaplani – *zakladatelé* Josef Damašek od roku 1834 a František Brousek od roku 1838. Na tomto místě nesmíme ale vynechat celoživotní spojení s Maticí u semilského rodáka a pokračovatele politického odkazu Františka Palackého – Františka Ladislava Riegra (1818 – 1903). Součinnost s ní zahajuje složením účastnické částky 50 zlatých už jako student akademického gymnázia. Ve čtyřicátých letech se účastní nejprve jako host jednání Sboru matičního, zejména pokud jde o přípravy k realizaci plánu budoucího tchána na vydání českého encyklopedického slovníku. Od roku 1861 je řádným členem orgánu. Když plán vydat encyklopedii v Matici selhal, ujímá se této myšlenky a realizuje ji v letech 1858 – 1874 s nakladatelem Kobrem. Riegrův jedenáctidílný naučný slovník se třemi svazky dodatků je dodnes cenným zdrojem poznatků a faktů.[39]

Proti toku řeky Jizery nedaleko Semil v našem výčtu nemůžeme pominout ves Loukov. Seznam, se kterým pracujeme, zde udává působiště duchovního správce farnosti sv. Stanislava Josefa Koubleho (1825 – 1886), *zakladatele* Matice už od roku 1833. Tento bozkovský rodák a kněz prošlý řadou *štací* po okolí (udává se Držkov, Vysoké nad Jizerou, Osečné, Příchovice, Semily a nakonec Bozkov), tu získal pro Matici i svého farníka, loukovského souseda Josefa Najmana (1837). Poměrně rozsáhlá literární činnost Koubleho, zejména v časopisech, patří sice už více na stránky literární historie, ale lingvisté a etnografové stále oceňují jeho stati v Muzejníku o nářečí jeho domova.[40] V živé místní tradici je jeho láska ke knize a ochotnickému divadlu na Vysocku. Objednával prý *pro celé okolí knihy a spisy*. Ve Vysokém nad Jizerou byl po dobu osmnácti let *ředitelem* zdejšího ochotnického divadla. To jsou řádky z *pohrobního* projevu,[41] velkoryse přehlížejícího některé jeho konzervativní postoje, které zaujal nebo z titulu zastávaného úřadu musel zaujmout proti některým svobodomyslným učitelům (Josef Petrák v Lomnici nad Popelkou).[42]

Přes P. Koubleho jsme došli do Vysokého nad Jizerou, v širším povědomí známého svou velmi starou, slavnou a dosud živou tradicí ochotnického divadla. Ale vysočtí *herci z libosti* byli též pilnými čtenáři. Mezi příznivce Matice jako *zakladatelé* od jejích počátků patří hned dva zdejší Kramářové,

oba shodou okolností Josefové. Také bývají zaměňováni. Nositelů jejich příjmení ve Vysokém byla i je dosud celá řada díky povaze místa, které bylo kdysi významným tržním střediskem pro široké okolí.

Josef (Michal) Kramář (1783 – 1851), *zakladatel* Matice od roku 1834 a zdejší rodák, v městečku zprvu kaplanoval a pak byl farářem v poutním Bozkově. Ve Vysokém nastoupil opět jako farář po J. Nigrínovi, aktivním *liboherci* roku 1821. Jako vikář působil od roku 1823 do roku 1841. Pak byl jmenován děkanem. Byl také velkým příznivcem divadla, ale na rozdíl od svého předchůdce Nigrína jen pasivním. Na každé představení měl zvlášť upravené a rezervované sedadlo, za které přispíval spolku 20 kr. vstupného, zatímco ostatní platili jen 6 kr., stojící dokonce pouze 3 kr.[43] V kroužku svých přátel – spolubratří býval honosně označován latinsky jako *fautor linguae čechicae clarus* – slavný příznivec české řeči.

Jmenovec děkana Kramáře Josef Kramář (1814 – 1895) je uveden jako lékárník bez označení místa a jako *zakladatel* Matice od roku 1838. Že jde o vysockého rodáka, poslance na říšském sněmu roku 1848 a vysockého starostu od roku 1850, je mimo jakoukoliv pochybnost. I když později přesídlil na Moravu, vydal své paměti, neocenitelnou studnici poznatků všeho druhu o životě v regionu.[44]

Uzavřeme tedy, že horní Pojizeří je oblastí hojně zalidněnou *zakladateli*, ale i jinak spolupracujícími příznivci Matice, např. organizačně nebo spoluautorsky v Muzejníku. Nelze tu přehlédnout, jak brzy uvidíme, nápadný rozdíl proti Jilemnicku.

Za Jizerou u Harrachů

Pohlédneme-li přes údolí horního toku řeky Jizery na jihovýchod a východ, shledáváme, že jde o oblast, pokud se týče *zakladatelů* Matice, velmi chudou, a nezařadíme-li sem hrstku *odrodilců*, kteří existenčně zakotvili jinde, dokonce pustou. Je to ku podivu.

Jde o území bývalého jilemnicko-branského panství rodiny Harrachů, jíž patřily mnohé další statky nejen v Čechách, ale na Moravě i v Rakousku. Podstatná část tohoto krkonošského panství krom nejsevernějších částí (Harrachov, Rokytnice nad Jizerou) byla obydlena českým etnikem. Městečko Jilemnice a lidnatá obec Horní Branná nepostrádají už v první polovině 19. století silné stopy národního ruchu. Připomeňme tu znovu osobnost branského kaplana a později faráře Josefa Mirovíta Krále, odběratele Muzejníku a spolupracovníka Pospíšilovy hradecké *impressí*.

Majitelé panství, jak známo, nestáli v cestě českým národním snahám, které se v náznacích objevovaly už u předchůdců Královských a stopově u hra-

běcích úředníků, přicházejících z českého vnitrozemí. František Arnošt však na známou Palackého výzvu ke šlechtě *Pozvání k Matici české* zachoval roku 1831 mlčení. Jeho Osvícenost se stala zakladatelem teprve v roce 1841, to je v době, kdy v rodině působil v letech 1839 – 1942 jako vychovatel u jeho synů Jana Nepomuka a Alfréda Jan Erazim Vocel (1802 – 1871), pozdější dlouholetý funkcionář Muzea a Matice, *otec české archoelogie.*[45] Je důvodné v zájmu o Matici vidět vliv Vocelova působení na Harrachy. Ten vrcholí u jeho svěřence z mládí Jana Nepomuka (1828 – 1909), ovšem později, poněkud mimo námi sledované období.

Dnes už legendární postava Jana z Harrachu zaštiťuje činnost Matice ve špičkové funkci kurátora od roku 1862 do roku 1890. Poněkud nadnesená charakteristika jeho osobnosti u příležitosti jeho úmrtí vystihuje jeho profil: sice Rakušan, ale *jeden z nejpřednějších, ale i nejšťastnějších křisitelů národa našeho.* Leccos o Janově vztahu k Matici by řekl také průzkum bohemik zámecké knihovny Harrachů v Hrádku u Nechanic.

Vraťme se ale zpět na Jilemnicko s neodbytnou otázkou, proč zde nalézáme účastnický podíl zakladatelů minimální či dokonce téměř nulový.

Nabízejí se tu dvě možnosti vysvětlení tohoto jevu. Pomineme-li všeobecné a nekonkrétní konstatování o celkové chudobě venkovského obyvatelstva, zvláště v horách, nelze si nepovšimnout přece určitých souvislostí s historickými událostmi. Cholerový rok 1832 a období následující tvrdě hospodářsky dopadly na etnikum regionu. Nedostatek peněz se projevil nápadně v Královych záznamech o prodeji Pospíšilových knih. A částka zakladatelských 50 zlatých byla zřejmě dosti vysoká i pro lépe situované sousedy podhorského městečka nebo zámožné venkovany. Jako doklad uveďme snad jediný případ sedláka z dlouhého seznamu *zakladatelů,* ovšem mimo region, Jana Krouského, *gruntovníka v Katusicích* (1839). Smíme k tomuto vskutku osamělému představiteli rolnictva přiřadit také loukovského *souseda* Najmana?

A druhé vysvětlení bílého místa na mapce *zakladatelů* Matice, jímž je Jilemnicko? Kdo cítil potřebu česky číst, a ta tu byla, kupoval raději (nebo si vypůjčoval) jednotlivě laciné Pospíšilovy svazečky lidového čtení, tištěné na špatném papíře, od Krále v Branné, dokud tento nadšenec předčasně roku 1841 nezemřel.[46]

Uveďme tedy aspoň zakladatelská jména těch, kteří se v horách narodili, ale obživu a existenci našli jinde. Z Poniklé je vzpomínaný rychtářský synek Karel Tomíček (1806 – 1866), *zakladatel* od roku 1835, ale v roce 1846 už psán jako doktor práv v Praze, pozdější poslanec říšského sněmu ve Vídni roku 1848. Z evangelické náboženské obce v Křížlicích vyšel v Jestřabí narozený Jan Kadavý (1810-1883), *učitel v Pešti* u Kollára, *zakladatel* od roku 1846.

V témže roce přistupuje k Matici rodák z Horní Branné, v té době dobře známý v hudebních kruzích pražské metropole František Kaván (1818 – 1896).[47] Poslednímu z nich, též rodákovi a odchovanci národně probudilého prostředí z Horní Branné, věnujme zvláštní pozornost.

Branský radikál a Matice česká

Jméno Jana Slavomíra Tomíčka (1805-1866), hornobranského rodáka usedlého v Praze, básníka a žurnalisty ostrého pera, nenajdeme do roku 1846 v seznamech *zakladatelů* Matice. Zřejmě musel ve svém skromném živobytí literáta bez stálého příjmu každou zlatku z hubených honorářů dvakrát obrátit, než ji vydal. Asi i Muzejník si vypůjčoval...[48] Přesto se záhy uplatnil při tvorbě jeho obsahu jako autor. Pokouší se zprvu proniknout jako básník už v prvním ročníku roku 1828. Čteme zde tituly *České nivy, Český luh, Zpěv Plavců* a o dva roky později *Národní zpěvec.* Lépe se však uplatnil v různých časopisech jako obratný publicista a břitký kritik, ovládající dobře svou mateřštinu. V řadě periodik pracoval jako redaktor, mj. s F. L. Čelakovským v Pražských novinách (1834 – 1844). Ve vlasteneckých kruzích bylo veřejným tajemstvím, že v roce 1835 byl autorem stati ostře odsuzující postoj ruského cara Mikuláše k polskému povstání. Na udání do Vídně, které se přičítá vždy servilnímu Hankovi, byl Čelakovský, protože se odmítl od obsahu stati distancovat a kryl autora, zbaven profesury na univerzitě a redaktorství, tedy existenčních prostředků. Tomíček vyklouzl z aféry bez úhony.

Literární historie Tomíčkovi nikdy neodpustí tvrdou kritiku *Máje* Karla Hynka Máchy. Její vlastenecký tón nevadil tehdy všemocné cenzuře. Ta ale tvrdě zaútočila na Tomíčkovo dílo knižní, zpracované pro Matici. Druhá aféra, vzniklá po vydání *Doby prvního člověčenstva* (1846), znamenala málem konec Matice.

Už se asi nedovíme, odkud Tomíčkovi přišel první popud k napsání dílka s podtitulem *Ouplnější vylíčení stavu prvního pokolení lidského,*[49] které odvážně stanulo vedle základních pilířů novočeského odborného písemnictví – Jungmannova *Slovníku* a Šafaříkových *Starožitností.* Snad to byla jeho poměrně rozsáhlá stať k tématu, otištěná roku 1842 v Muzejníku, která se zalíbila v Matici.[50] Rukopis knížky, určený jako VII. svazek Novočeské bibliothéky České matice, kladně zhodnotili Josef Jungmann a Josef Čejka s doporučením k tisku. Po vytištění v arcibiskupské tiskárně (!) bylo vydání uchystáno roku 1846 na cestu ke čtenářům.

Autor se v knize zabývá etnografií přírodních mimoevropských civilizací a dle nich usuzuje, jak mohly vypadat počátky lidstva. Potom v proudu eklekticky shromážděných informací sleduje vývoj jednotlivých sídelních oblastí

ve starověku (Indie, Čína, Egypt, Přední východ). Vysvětluje, že vývoj společnosti závisí především na přírodních podmínkách. *Zákony přírody* s připuštěním zásahů *všemocného Tvorce* jsou na prvním místě. Pro dnešního čtenáře nic rebelantského. Přesto však se proti dílu roztočila kola církevní cenzury.

Ačkoli se Tomíček obratně zajistil úvodním věnováním své práce vlivné osobnosti – Františkovi z Thunu a Hohenšteina, byl její prodej v březnu 1847 pozastaven. Arcibiskupská konsistoř podala na Tomíčkův spis a Matici žalobu souběžně v Praze i u dvora ve Vídni.

Do záležitosti se vložil i samotný kníže – arcibiskup Alois Josef Kolovrat, kterého známe jako *zakladatele* Matice, rozsáhlým německým dopisem, *ostrým ač zdvořilým.*[51] Jeho diplomatické a stylistické obratnosti (či jeho kanceláře zhotovivší koncept) se nelze nepodivit. V úvodu konstatuje, *als treuer Sohn des Vaterlandes* (jako věrný syn vlasti) svou radost a uspokojení nad úspěchy, kterých dosáhla v nedávno uplynulé době česká literatura. Pak po stručné připomínce *některých míst* v Tomkově *Všeobecném dějepise* rozsáhle rozebírá Tomíčkovy *prohřešky*, které ve svých důsledcích vedou prý ke zlehčování autority Písma. Mohou způsobit u čtenářů pochyby o správnosti křesťanské věrouky. Obratně potom zdůrazňuje škodlivost tohoto působení na širokou obec věřících. Vždyť právě většina čtenářů a podporovatelů Matice je z řad členů katolického kléru.

V obraně Matice a Tomíčkova spisu zvlášť, *které ani v nejmenším neohrožují zásady našeho svatého náboženství*, museli nasadit všechny své síly Josef Jungmann a Jan Erazim Vocel. Díky příslovečné pomalosti byrokratického aparátu habsburské monarchie stížnost zapadla v aktech a kniha se po událostech roku 1848 pak od roku 1850 znovu prodávala.[52]

Fakta o aféře dlouho odpočívala v archiváliích Muzea a Matice. Její podrobnější vylíčení nacházíme až později, doplněné zmínkou o roli neznámého udavače. Jde o Tieftrunkovu práci, vydanou jako oficiální publikaci k 50. výročí Matice. Autor v poznámce upozorňuje, že mu není znám stížný spis arcibiskupského ordinariátu, resp. arcibiskupa.[53]

Ke cti vedení Matice budiž doplněno, že pro spis, ani ne tak *důležitý svým obsahem jako pamětihodný nesnázemi, jež Matici způsobil*, se nepostavila vůči jeho autorovi zády. Sbor sice odmítl pro finanční tíseň vydat jeho *Drobné cestopisy*, které Tomíček potom uveřejnil soukromým nákladem, ale ujal se roku 1849 jeho *Dějů anglické země.*

Vylíčením trampot kolem Tomíčkova spisu končíme naši rozpravu o podílu Východočechů a zvláště pak našeho podhůří na vzniku Matice české. Můžeme konstatovat, že jejich účast na výstavbě této významné instituce pro český národ není zanedbatelná. Význam Matice při Národním muzeu pro

rozvoj našeho národního hnutí je zcela souměřitelný s výstavbou Národního divadla. Založení a počátky činnosti Matice byly jakousi generální zkouškou pro zahájení úsilí o výstavbu *Zlaté kapličky* nad Vltavou. Výčet obětavých dárců, jmenovitě představený na mapě regionu jako *zakladatelé*, představuje ovšem jen zlomek těch obětavců, kteří nejen chtěli, ale hlavně mohli naší literatuře pomoci. Jména dalších, která jsme byli nuceni zatím ponechat stranou, protože nemohli oželet oněch pět desítek zlatých a přispívali méně – avšak rádi – nebudou zapomenuta. Jejich seznamy v Muzejnících, případně v zachované archivní evidenci Matice, dojdou jistě v budoucnu další badatelské pozornosti.

Poznámky

[1] Orientaci k tématu možno hledat různě. Na př.: KOČÍ, Josef: *České národní obrození.* Praha 1978; HAUBELT, Josef: *České osvícenství.* Praha 1986; URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918.* Praha 1982. Žádný z přehledů není však vyčerpávající.

[2] SKLENÁŘ, Karel: *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea.* Praha 2001.

[3] ŘEZNÍČEK, Václav: *Velký Čech.* Praha 1896. JETMAROVÁ, Milena: *František Palacký.* Praha 1961.

[4] SKLENÁŘ, Karel: cit. dílo, s. 124.

[5] Dílčí proměny jména viz: *Časopis Národního muzea 1827-1956. Rejstřík 125 ročníků muzejního časopisu.* Praha 1961, I. s. V.

[6] KRÁL, Josef Mirovít: *Průvodce po biskupství královéhradeckém, aneb Topografické a historické popsání všech měst, městeček, panství, hradů, klášterů, statků, sídel rytířských, vesnic a zbořených hradů i s památnými událostmi jejich, v témž biskupství se nacházejících.* Hradec Králové, 1825-1827. 3 svazky.

[7] JIRÁSKO, František: *Český křtitel Krkonoš.* In: Krkonoše 1998, č. 9, s. 35.

[8] MAREK, František: *Severočeské kulturní kapitoly.* I. – II. Liberec 1978. I. s. 108-117.

[9] JIRÁSKO, František: *J. M. Král a jeho místo ve východočeském národním obrození.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 3. Semily 1990, s. 9-28.

[10] Viz seznamy: Muzejník, *1,* 1827, sv. 1, za s. 140, sv. 2, za s. 148, sv. 3, za s. 144.

[11] Pohyb předplatitelů do roku 1833 možno sledovat dále – Časopis Národního muzea 1827-1956. Rejstřík...sv. 1, s. 20.

[12] JOHANIDES, Josef: *Magdalena Dobromila Rettigová.* Rychnov nad Kněžnou 1995.

[13] *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století.* Praha 1973, s. 106-107.

[14] DOUBRAVA, Aleš: *J. H. Pospíšil a jeho královéhradecké nakladatelství v 1. polovině 19. století.* In: Národní obrození severovýchodních a východních Čech. Hradec Králové 1971. TIEFTRUNK, Karel: *Dějiny Matice české.* Praha 1881, s. 38.

[15] VLADYKA, Josef: *Jeden ze starých nakladatelských podnikatelů.* In: Kytice 1945-1946, s. 135.

[16] KRÁL, Josef Mirovít: *Průvodce.*

[17] BANÁRY, Boris: *Ján Kadavý,* Martin 1982.

[18] TIEFTRUNK, Karel: cit. dílo, s. 17.

[19] Tamtéž, s. 20-21.

[20] Text provolání viz: TIEFTRUNK, cit. dílo, s. 264-266 nebo SKLENÁŘ, cit. dílo, s. 410-412, případně Muzejník, *5,* 1831, s. 117-118.

[21] Palackého vlastnoruční seznam šlechtických rodin, na něž se obrátil 6. ledna 1831 se žádostí o podporu. Archiv Národního muzea, Akta Matice české 1831-1850.

[22] TIEFTRUNK, Karel: cit. dílo, s. 33.

[23] *Jména pp. zakladatelův na konci roku 1846 v abecedním pořádku.* In: Časopis Českého muzea, *20,* 1846 – příloha s. 5-16.

[24] SAK, Robert: *Rieger. Příběh Čecha devatenáctého věku.* Semily 1993, s. 25.

[25] TIEFTRUNK, Karel: cit. dílo, s. 39.

[26] Po něm rozhledna Štěpánka (Hvězda) nedaleko Příchovic u Kořenova, započatá 1847, dokončená 1892.

[27] TOMÍČEK, Karel: *Upomínky na doby národního uvědomění a na postavení jeho v sněmu říšském a zemském.* Olomouc 1889.
[28] JIRÁSKO, František: *Vlastenci na horní Úpě.* In: Krkonoše, 1986, č. 4, s. 26-27.
[29] Týž: *Jak se v 19. století cestovalo do Krkonoš.* In: Krkonoše, 1970, č. 4., s. 30-31.
[30] *Jména pp. zakladatelův* ... viz pozn. č. 23.
[31] JANŮ, Otakar: *Josef Pravoslav Kordina – národní buditel Podkrkonoší.* In: Beseda, *6,* 1949, č. 21, s. 306-307.
[32] RAIS, Karel Václav: *Vzpomínky* I. - II., Praha 1927.
[33] Ottův slovník naučný, svazek 26, s. 282.
[34] PLCH, Jaromír: *Antonín Marek.* Praha 1974.
[35] Viz *Zakladatelé zemřelí do konce roku 1846.* Součást přílohy ČČM, *20,* 1846, s. 17.
[36] PICEK, Josef: *Soboteckýjemnostpán František Matějovic Vetešník.* In: Beseda, *6,* 1949, s. 292-293.
[37] KINSKÝ, Karel: *O Turnovanu Michalu Kotlerovi.* In: Beseda, *6,* 1949, č. 19-20, s. 268.
[38] KOTLER, Michal: *Cestování Michala Kotlera v evropejském Rusku a Sibirii. Od něho samého vypsané.* Časopis Českého muzea, *16,* 1842, s. 133-141, 259-288, 423-452, 526-551, *17,* 1843, s. 259-285.
[39] SAK, Robert: cit. dílo, s. 126-7.
[40] KOUBLE, Josef: *Podřečí severních Čech.* In: Časopis Českého muzea, *38,* 1864, s. 49-55. Týž: *Dodatky k rozpravě o podřečí v severních Čechách.* Tamtéž, s. 56-57.
[41] Týž: *Dodatky k rozpravě o podřečí ve východních Čechách.* Tamtéž, s. 250-254.
[42] MAŘATKA, František: *Památník vysockého Krakonoše,* Vysoké nad Jizerou – Praha 1886.
[43] JIRÁSKO, František: *Josef a Eduard Petrákové.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 12, s. 73 a násl.
[44] MAŘATKA, František: cit. dílo v pozn. č. 41.
[45] KRAMÁŘ, Josef: *Příběhy svého života.* Olomouc 1878.
[46] SKLENÁŘ, Karel: *Jan Erazim Vocel.* Praha 1981.
[47] JIRÁSKO, František: *K prodeji Pospíšilových knih v Podkrkonoší.* In: Acta Musei Reginaehradecensis, XVI. 1983, s. 45-48, zvl. tabulka na s. 46.
[48] SCHMID, Ludvík: *Horní Branná,* 2002.
[49] Tomíčkův životopis krom slovníkových hesel a časopiseckých statí dosud chybí. JIRÁSKO, František: *Muži roku 1848 z Krkonoš. Jan Slavomír Tomíček.* In: Krkonoše, 1988, č. 4., s. 26-28.
[50] TOMÍČEK, Jan Slavomír: *Doba prvního člověčenstva aneb Ouplnější vylíčení stavu prvního pokolení lidského.* Praha 1846.
[51] Týž: *O vznikání lidské společnosti.* In: Časopis Českého muzea, *16,* 1842, s. 482-526.
[52] TIEFTRUNK, Karel: cit. dílo, s. 92.
[53] Tamtéž, s. 100-101.

František JIRÁSKO: *Anklänge des Böhmischen Kulturvereines in Ostböhmen*

Der Autor erforscht den Anteil der Ostböhmen und besonders dann des Riesengebirgsvorlandes an der Entstehung des Kulturvereines und stellt fest, dass ihre Teilnahme am Aufbau dieser bedeutenden Kulturinstitution keinesfalls unbedeutend ist. Die Bedeutung des Kulturvereines beim Nationalmuseum für Entwicklung unserer Nationalbewegung war mit Bau des Nationaltheaters völlig vergleichbar. Die Gründung und Anfänge der Tätigkeit des Kulturvereines waren gewissermaßen eine Generalprobe für Anfang der Bemühungen um Bau unserer Goldenen Kapelle an der Moldau. Die Aufzählung der opferbereiten Gönner, auf der Regionskarte als Gründer namentlich vorgestellt, stellt jedoch nur eine Bruchzahl von denen dar, die nicht nur wollten, sondern auch konnten unserer Literatur helfen.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

Puškař a odborný spisovatel Bedřich Brandejs

Gustav Novotný

V roce 2003 jsme si připomněli nejen 85 let od smrti Bedřicha Brandejse, ale i 95 let od jeho odchodu ze Semil. Tento neobyčejně zajímavý, svérázný a pozoruhodný muž je dnes bohužel zapomenout; zná ho a právem se mu obdivuje jen hrstka znalců a nadšenců z oboru dějin českého puškařství.

Bedřich Brandejs se prosadil v prostředí pražských puškařů vlastně již jako dvacetiletý na samém počátku sedmdesátých let 19. století. V úvodu k příspěvku o životě a práci jedné z největších individualit českého puškařství je třeba říci několik skutečností. Byl jeho přední praktik, vynálezce a zlepšovatel, dále pak vynikající odborný spisovatel, poctivý redaktor, autor slovníkových hesel a přehledů, spolupracovník a pokračovatel zakladatele české myslivecké a puškařské terminologie Františka Špatného. Spolu s některými předními českými výrobci a s vývozci českých zbraní byl Bedřich Brandejs jedním z těch, kdo usilovali o evropskou a světovou úroveň českého puškařství a o uplatnění nejlepších zahraničních zkušeností u nás. Jeho práci odborného publicisty je zapotřebí považovat za naprosto ojedinělou u nás i v tehdejší střední Evropě a v celoevropském kontextu byl jedním z předních své doby.

Bedřich Brandejs se uznání za svou záslužnou a mnohovrstevnatou činnost, která tvoří spojovací článek mezi puškařskou minulostí a dneškem, za svého života vlastně nedočkal. Tato skutečnost padala na vrub nepřízni rakouských úřadů, nedostalo se mu ani zasloužené odměny za úsilí, které vyvinul v otázce zkušeben zbraní v Čechách, ani nedostal přislíbené místo vedoucího v pražské zkušebně, ale také toho, že k oživení českého puškařství prosazoval zásady osvědčené z dob rukodílné výroby, které se v období tovární výroby již vlastně nedaly uskutečnit.

□

Puškařství se v rodině Brandejsů dědilo z otce na syna. Dílnu pražského puškaře Matěje Brandejse převzal jeho synovec Dominik. Odstěhoval se však do východočeských Třebechovic pod Orebem, oženil se a tam také provozoval svou živnost.[1] Vynalezl ve dvacátých letech 19. století mj. zahrdlení hlavně.[2] Dominikův syn Alois,[3] vyučený puškař a vynálezce několika dobrých, ale málo povšimnutých systémů palných zbraní, se před rokem nebo během roku 1848 přistěhoval do Prahy do farnosti svatého Jakuba, kde po několik desetiletí, snad do roku 1881, pracoval v dílně c. k. privilegovaného továrníka Antonína Vincence (též Čeňka) Lebedy. Jeho puškařská dílna již dorostla továrních rozměrů, poněvadž zaměstnávala na 50 lidí. Antonín Lebeda[4] byl Aloisi Brandejsovi za svědka na svatbě v kostele u svatého Jakuba dne 27. 8. 1848[5] a převzal dřívější dílnu Matěje Brandejse. Alois měl dceru Karolínu Marii a syna Bedřicha.

Bedřich Brandejs se narodil dne 1. května 1851 v Praze. Studoval nejprve Akademické gymnázium v Praze 1 a nedokončil ho. Snad ho více lákaly pokroky zbraní než latinská a řecká slovíčka. Zvítězilo jeho vrozené technické nadání a skutečnost, že vyrostl mezi zbraněmi. Vyučil se puškařem a v roce 1871 se stal obchodním vedoucím tehdy nejvýznamnější puškařské firmy či dvorní továrny na zbraně A. V. Lebeda a synové v Praze.[6]

Bedřich Brandejs si vybral i šťastnou dobu. Řečeno s Vladimírem Dolínkem a s Josefem Pojezdným, na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 19. století prožívalo mohutný rozmach zbrojířství, přezbrojovaly se všechny armády, lovci nahrazovali předovky zadovkami. Končila tedy staletá éra předovek a desítky konstruktérů usilovaly o sestrojení pušek nabíjených zezadu. K nim se tedy přiřadil i mladý Bedřich Brandejs, poněvadž stále platilo: co puškař, to vynálezce, a v roce 1872, ve svých jednadvaceti letech, sestrojil a vystavil na průmyslové výstavě, uspořádané Jednotou pro povzbuzení průmyslu v Čechách, svou první loveckou zadovku vlastní konstrukce. Tak se mu také podařilo vstoupit v Praze do povědomí.

V letech 1872 až 1873 a znovu v roce 1874 pracoval Bedřich Brandejs na zjednodušení a zdokonalení nabíjecího systému zadovek. Postrádáme však o nich, stejně jako o jeho dalších konstruktérských pokusech a počinech, potřebné informace.[7] Jako vynálezce však pronikl i do jiné oblasti. O několik let později referoval *Světozor* v čísle 43 ze dne 22. 10. 1878: *„Pan Bedřich Brandejs obdržel patent na novou, jím vynalezenou zádržku na inkoust, kteryžto přístrojek poskytuje tu výhodu, že pery jím opatřenými může se i patnáctkráte déle psáti nežli obyčejným perem ocelovým. Vynález páně Brandejsův poctěn byl na průmyslové výstavě ve Slaném první, na průmyslové výstavě pražské druhou cenou.“*

Inzerát ve stejném čísle uvedl, že Bedřich Brandejs dostal ještě čestný diplom Průmyslové jednoty v Praze v roce 1872 a 1875: Jeho „... *patentovaná zádržka na inkoust, která se při mnohých veřejných zkouškách a přednáškách velmi skvěle osvědčila, an totiž pero, kterým se po jediném namočení sotva pět řádků napsalo, po přiložení zádržky na 50 až i 65 řádků vystačilo, aniž se mezi psaním kaňky dělaly, což je ovšem při rychlopisu, jak ve školách, tak i v úřadech velmi důležité, prodává se po 5 kr. za jeden kus ve všech řádných papírnických obchodech v Praze i na venkově. Hlavní sklad pro Rakousko i cizinu má F. B. Batovec, obchodník v papíru a psacích potřebách v Praze, na Příkopech č. 10.*"

Kolem roku 1881 Bedřich Brandejs zase zhotovoval napínáčky vlastní konstrukce a v roce 1895, jak psaly písecké *Lesnické listy*, dostal patent na mušku k míření za soumraku, tzv. Brandejsovu noční mušku. Ve stejné době nabízel i *patentovou hůl sedlovou*, tedy loveckou hůl uzpůsobenou k sezení. V Písku patentoval kombinované barevné tužky a křídy. V roce 1895 se objevil v regionálních novinách tento článek: „*Pan Bedřich Brandejs, odborný spisovatel v Písku, patentoval v těchto dnech nové, jím vynalezené kombinované tužky. Novinka záleží v tom, že dvě* [?] *neb vícerobarevných tužek jest v jedno spojeno, popřípadě v témže dřevěném obalu umístněno. Výhody tím docílené jsou, že i při rychlém psaní neb kreslení lze barvu písma libovolně měniti a při poznámkách, kde se pravidelně několika barevných tužek užívá, lze veškeré poznámky touže tužkou, aniž by bylo třeba ji obraceti, provésti. Vynález jest sice jednoduchý, praktickou cenou zamlouvá se však zejména při pracích kancelářských a v obchodě...*"[8]

Časopis *Věda a práce*, který vydával pražský nakladatel F. Šimáček a do kterého Bedřich Brandejs takřka pravidelně přispíval, otiskl v roce 1897 zprávu: „*Kombinované barevné tužky a křídy jsou vynálezem českým, jenž se v praktickém užívání dojista osvědčí býti velmi výhodným. Nové tužky dopouštějí, aby se touže tužkou a tímže jejím hrotem psalo buď více barvami střídavě, nebo vedle sebe současně; při tom jsou různé barvy buď od sebe ostře odděleny, nebo splývají duhovitě navzájem do sebe. Této výhody dosáhl vynálezce tím, že hranolky různobarevných tužek nebo křídů spojil v hranol jediný, který pak podle strany, s níž dolů otočen jest, píše tou či onou barvou neb i dvěma, třemi barvami jedním tahem současně. Jestliže se pak tužky upraví tím způsobem, že na každém konci jsou umístěny barvy rozličné, nabýváme tím možnosti mít v téže tužce čtveré až osmeré barvy. Vynález tento jest v Rakousku patentován a také způsob výroby...*"

Dnes víme, že svůj nepřekročitelný pomník si Bedřich Brandejs zbudoval v oblasti teorie, technologie výroby a historie moderních palných zbraní, ale i jako tvůrce českého zbrojířského názvosloví, odborný spisovatel a vydavatel, propagátor střeleckého sportu a turistiky.

Bedřich Brandejs nejprve sbíral odbornou literaturu, studoval při zaměstnání puškařskou technologii a učil se cizím jazykům. Nevynechal žádnou pří-

ležitost k cestě do ciziny – víme např. o jeho pobytu v Anglii, Francii a v Belgii. Navštěvoval tam továrny na zbraně[9] – příslušnost k slavné pražské firmě mu otevírala dveře a různé taje, sbírky a muzea zbraní; pátral po pracích starých českých puškařů a poznatky si pečlivě poznamenával.

Je třeba říci, že vedle technické stránky zbraní ho zajímala i jejich výzdoba, které věnoval pozornost v několika svých článcích z pozdější doby. Také v této oblasti měl jistě bohaté znalosti. Puškařství se totiž vyučil v době rozkvětu *pražské rytiny.*[10] Pamatoval poslední léta života slovutného Josefa Mánesa, který pro A. V. Lebedu vytvořil návrhy na výzdobu pažeb a kovových součástek zbraní, a řezbáře Vorlíčka, který mnohé Mánesovy návrhy přenesl na pažby a na jiné předměty. K Brandejsovým vrstevníkům patřil rytec Decastello, člen pražské puškařské Besedy (viz dále), J. L. Kottner a malíř a ilustrátor Václav Leo Anderle.[11] Udržoval spojení se zručnými, často bezejmennými umělci, kteří mu ryli, cizelovali a řezali do dřeva a kovu drobné motivy ve francouzském, anglickém a českém stylu nebo podle originálních kreseb. Těchto styků s českými umělci a uměleckými řemeslníky se snažil prakticky využít ve prospěch českého puškařství. Zvláště v pozdějších letech pokládal Bedřich Brandejs za jedno z východisek z puškařské krize nejvyšší technickou i uměleckou úroveň českých zbraní. Proto zdůrazňoval význam vzorníků, které poznal u Lebedů a které obsahovaly řadu svazků s technickými údaji i s malířskými návrhy na výzdobu.[12] Sám pak byl také zručný kreslíř, kresbami ilustroval atlasy a své spisy, rýsoval mapy a pokoušel se také o olejomalbu.[13]

Dne 26. 11. 1871 se v Černém pivovaře sešlo 28 pražských puškařů na ustavující schůzi spolku s názvem *Beseda vzájemně se podporujících dělníků puškařských v Praze.* Hned následující den se konala její první výborová schůze a Bedřicha Brandejse zvolila členem zábavního výboru. Stal se tak organizátorem a vykonavatelem různých funkcí s povahou údajně *„až příliš výbušnou“*. V roce 1874 ho zvolila valná hromada Besedy členem čtyřčlenné knihovní komise. Funkci však nepřijal, protože byl tehdy již předsedou dělnického klubu v Lebedově továrně, pravděpodobně prvního dělnického klubu v Praze. Dne 23. či 27. 7. 1873 přislíbil výboru Besedy přednášku, kterou nazval *O dějepisu střelných zbraní od začátku po nynější dobu.* Později se staral i o spolkovou knihovnu, kterou pečlivě vedl a v květnu 1875 zkatalogizoval. Již na konci roku 1875 se však s výborem Besedy *„dosti bouřlivě“* rozešel. Přesto spolku v dalších letech pomáhal a angažoval se pro pořízení jeho praporu u příležitosti desátého výročí od založení v roce 1880 a při velké slavnosti pražských puškařů, kde se spolkový prapor světil.[14]

Mladý Bedřich Brandejs zahájil počátkem sedmdesátých let, tedy v době, kdy byl obchodvedoucím Lebedova závodu, v pražské Průmyslové jednotě

cyklus přednášek pro střelce, lovce a milovníky zbraní o dějinách a o pokrocích ve zbrojním průmyslu. Při svých proslovech se snažil úzkostlivě užívat tenkrát neobvyklé, často zapomenuté české názvosloví. Tím vzbudil pozornost mj. Jana Nerudy a Františka Douchy, kteří jej měli pobídnout či vícekrát pobízet k literární činnosti. V lednu 1874 přednášel na téma *O původu a zdokonalování palných zbraní*, opět pod záštitou Průmyslové jednoty. Jistě velmi úspěšnou přednášku doplnily muzeální sbírkové předměty a předpokládáme, že Bedřich Brandejs znovu seznámil posluchače s českou loveckou, střeleckou a zbrojní terminologií. Mezi jinými ji vyslechl i Jan Neruda, sám majitel revolveru pro vlastní obranu, a vyzval Bedřicha Brandejse k další práci. Jednota slíbila podporu při vydání připravované velké české zbrojířské monografie.[15]

V roce 1845 přispěl do *Časopisu Českého musea* profesor českého jazyka na vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě Tomáš Burian článkem s názvem *České puškařství*, ve kterém pojednal o počátcích střelné zbraně u nás. České vojáky seznamovalo se zbraněmi a se zacházením s nimi několik soukromých překladů služebních předpisů. Po vyzbrojení rakouské armády ručnicemi systému Console-Augustin vyšel v Praze tiskem Jana Spurného anonymní jednadvacetistránkový *Výtah z poučení o zpořádání ručnice a o jejím zachování*, za jehož autora považoval Josef Pojezdný rovněž zmíněného Tomáše Buriana. Se soustavou Lorenzovou, *„s níž šlo Rakousko do války v roce 1866"*, seznamoval české zájemce osmnáctistránkový překlad služební pomůcky s názvem *Předpis o nakládání se zbraní, pokud se týká vojáků a poddůstojníků cís. král. pěchoty*, který vydal vlastním nákladem nadporučík Harfel a vytiskl ho Jaroslav Pospíšil v Praze v roce 1865. Do známého Riegrova slovníku naučného z let 1860 až 1872 přispíval články o zbraních Emanuel Salomon Mírohorský z Friedbergu, Karel František Procházka a Ferdinand Čenský. Teprve později se objevil sedmnáctistránkový spisek nevalné ceny dr. V. Šela *O střelbě loveckými puškami* (Plzeň, Spolek svobodných střelců 1893).[16]

Na počátku sedmdesátých let zahájil svou literární činnost také Bedřich Brandejs, vytvářel české zbrojířské názvosloví a podrobně se zabýval naukou o palných zbraních. K tomu mj. přispělo navázání styků se známým slovníkářem a zemědělským spisovatelem Františkem Špatným,[17] jemuž pomáhal při práci na technologických slovnících. Kromě 22 slovníků v češtině a v němčině mj. pro řemeslníky, živnostníky, průmyslníky, obchodníky, polní a lesní hospodáře se dále uvádějí i spisy[18] a František Špatný přispíval i do zmíněného Riegrova slovníku naučného.

František Špatný nepovažoval svůj slovník z roku 1843 v žádném případě za definitivní. Soustavně ho doplňoval a nahrazoval německé zkomoleniny.

Nalezl nadaného a nadšeného spolupracovníka v Bedřichu Brandejsovi a pak i v dělnících Lebedovy firmy.[19] Po více než třiceti letech začal Bedřich Brandejs od 15. 6. 1907 otiskovat na pokračování v časopisu *Lovecký obzor* svůj příspěvek *Brus názvosloví zbrojířského, pokud se týká zbraní loveckých.* Připojil mj. tuto zajímavou vzpomínku:[20]

„V Čechách radili se o vhodných názvech českých spisovatelé i technikové, ale nešlo to k žádnému cíli a konci. Vzato konečně útočiště k puškařům z povolání. Byl to neúnavný v tom ohledu slovíčkář František Špatný, který vešel do kvetoucí tehdá továrny na zbraně ‚Lebedy synů' a sbíral zobecněné názvy různých nástrojů a pod.

Dospěl k choulostivé otázce, jak by se mohly pojmenovati slovem krátkým, ale významným a každému pochopitelným ručnice, které se nabíjejí od předu? – Po krátkém mlčení ozval se hlas: ‚Ty mohly by se jmenovati přednice.' – Druhý namítnul: ‚Ženská sukně má také přednice' – opět jiný: ‚Jak bys teda pojmenoval takovou, která se nabíjí od zadu ?' – ‚Zadnice,' ozval se zpozadí skupiny rokujících, ovšem za všeobecné veselosti. – Jeden ze starších puškařů továrny, jménem Gustav Dörfl (otec záhy zemřelého básníka Gustava Dörfla) nedbal veselosti ostatních a navrhnul vážně slova ‚předovka' a ‚zadovka', což se setkalo s jednomyslným souhlasem ostatních ..."

Bedřich Brandejs při tvorbě českého zbrojířského názvosloví navázal na články o zbraních svých předchůdců, na hesla v Riegrově slovníku naučném a učil se především od českých dělníků v Lebedově firmě. Vyšel jistě

Kresba B. Brandejse z časopisu Der Waffenschmied s návrhem na reliéfní výzdobu lancasterky s damaškovou hlavní.

i z pamětí a zkušeností svých příbuzných a z rodinných zápisků a hledal pomoc i u ostatních slovanských jazyků, poněvadž české zbrojířské názvosloví upadlo téměř v zapomenutí a jeho uživatelé se rádi spokojovali jen se zkomoleninami německých názvů. Výsledky Brandejsovy mravenčí slovníkářské práce a sebraný materiál se staly základem zbrojířského názvosloví v několika tisíci položkách v díle s názvem *Německo-český slovník*, který sestavil prof. dr. Josef Sterzinger (Praha, J. Otto 1893). Ztratil se však jeho *Naučný slovník puškařský*, o němž se zmínil ve svých poznámkách populární spisovatel jazykových učebnic František Vymazal, který zemřel za první světové války v Brně. Bedřich Brandejs mu prý poslal k revizi přes deset tisíc starých a nově utvořených českých zbrojířských a střeleckých termínů. I tak však podle Josefa Pojezdného naštěstí znovu naučil česky mluvit české puškaře, střelce a myslivce.

Publicistická činnost Bedřicha Brandejse byla systematická a kladla si za cíl dát českému puškařství učebnici moderní výroby zbraní i časopis (viz dále), který by odborníky seznamoval s nejnovějšími domácími i zahraničními konstrukcemi. Jak už to chodí, musel přes nepochybnou pomoc zmíněných známých a do jisté míry vlivných pražských osobností vydat své nejvýznamnější práce pouze německy. Pro svou velkou českou zbrojířskou monografii nakonec nenalezl nakladatele a musel ji přeložit do němčiny. Vyšla potom pod názvem *Die moderne Gewehrfabrikation* čili Moderní výroba pušek (Weimar, B. F. Voigt 1881, 2. rozšířené vyd. 1886) se samostatným atlasem jeho vlastních kreseb a rytin k technice i výzdobě zbraní.[21] Dílo mělo velmi příznivý a zasloužený ohlas, což mj. potvrzuje jeho druhé vydání po několika letech. Doplnila ho další závažná práce *Handbuch des Schiess-Sports* čili Příručka střeleckého sportu (Wien, A. Hartleben 1881).[22] Dále se připomíná Brandejsův spis *O zbrani myslivecké* (1882), (?spis) *Der Waffenschmied* čili Zbrojíř (1884), *Die Probe der Feuerwaffen* čili Zkoušky palných zbraní (Praha, nákl. vl. 1892). Německá a rakouská vláda založily podle jeho návrhu zákonné zkoušení střelných zbraní a zařídily zkušební ústavy a puškařské školy v Durynsku a v Korutanech (viz dále).

Zřejmě v roce 1893 Bedřich Brandejs sepsal větší české dílo *Zbraně střelné, lovecké, terčovní a obranné. Nauka o soustavě střelných zbraní vůbec, se zvláštním zřetelem k nejnovějším vymoženostem zbrojní techniky.* Upravil ho a vydal známý obchodník se zbraněmi v *lesnické metropoli* Písku Emil Eggerth.[23] Dále zpracoval obšírný spis o střelectví a balistice loveckého výstřelu *Der Schuss* čili Výstřel.[24] Podle Josefa Pojezdného se jednalo *jen* o sebrané a doplněné přednášky konané v Jednotě pro povzbuzení průmyslu v Čechách.

Podle anonymního sdělení regionálních novin Bedřich Brandejs oslavil dne 16. 5. 1902 *„čtvrtstoleté jubileum své literární činnosti způsobem zvláště*

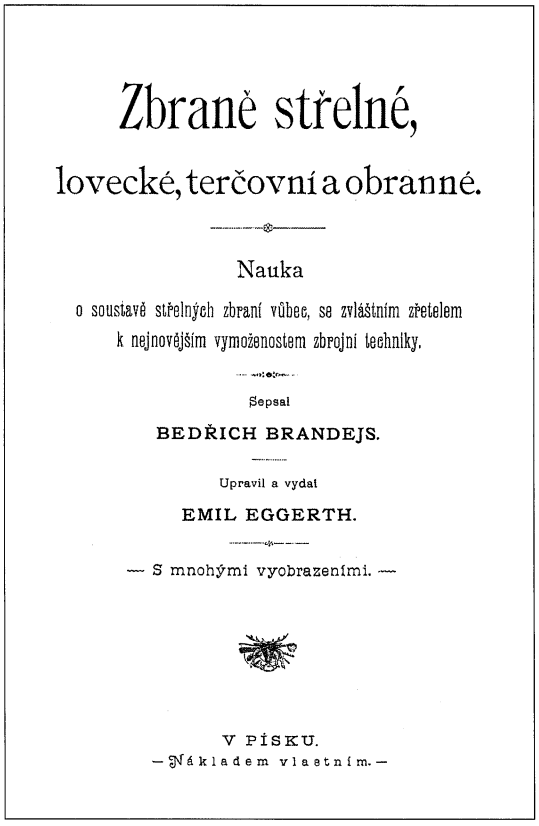

Zbraně střelné,

lovecké, terčovní a obranné.

Nauka

o soustavě střelných zbraní vůbec, se zvláštním zřetelem k nejnovějším vymoženostem zbrojní techniky.

Sepsal

BEDŘICH BRANDEJS.

Upravil a vydal

EMIL EGGERTH.

— S mnohými vyobrazeními. —

V PÍSKU.

— Nákladem vlastním. —

Brandejsova kniha Zbraně střelné, lovecké, terčovní a obranné, věnovaná Řemeslnické besedě v Semilech.

významným, anižby kdo i v nejbližším jeho okolí měl tušení o významu dne". Jeho vůbec první práce měla vyjít tiskem dne 16. 5. 1877. Po 25 letech dne 16. 5. 1902 se objevilo v knihkupectvích další jeho obsáhlé dílo s názvem *Zacházení střelnou zbraní, „které, jak nás povolaný znalec ubezpečil, tvoří vrchol dosavadní odborné činnosti téhož autora a v literatuře vůbec jest zjevem v každém ohledu samostatným."*[25]

Od počátku 20. století psal Bedřich Brandejs již jen česky. Vydal nejprve zmíněnou knihu *Zacházení střelnou zbraní*,[26] která měla být podle Josefa Pojezdného českým zpracováním Výstřelu, a *Cvičení ve střelbě – návod těm, kdož se chtějí státi dovednými střelci a dobrými lovci* (Knihovna Loveckého obzoru, sv. 5, Písek, J. V. Rozmara 1906). Dále pro všechny české knihy o myslivosti Bedřich Brandejs zpracoval oddíl o mysliveckých zbraních. Bylo to mj.

obsáhlé pojednání *O zbroji myslivecké* v *Myslivosti* Josefa Václava Černého[27] (Praha, F. Borový 1881), kapitola s názvem *Zbrojířství* ve třetím dílu almanachu či monumentálním sborníku *Sto let práce. Zpráva o Všeobecné zemské výstavě v Praze 1891* (Praha 1895),[28] pojednání o českém puškařství ve sborníku *Myslivost v zemích českých* vydaného J. L. Kobrem (Praha 1902),[29] a *Kniha o myslivosti* Josefa Václava Rozmary.[30] Dále poskytl bohatý materiál Janu Evangelistu Chadtu-Ševětínskému[31] pro kapitolu *Lovecká zbraň* v díle *Dějiny lovu a lovectví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (Louny, nákl. vl. 1909).[32]

Kromě zbrojní tématiky Bedřicha Brandejse zaujaly i další obory. Napsal článek *Jistý prorok povětrnosti*, podepsal ho šifrou Br. An.de.is a otiskl v časopisu *Světozor* v čísle 35 z roku 1874, vydávaném Františkem Skrejšovským. Na lidovou meteorologii nezanevřel a vrátil se k ní po čtvrtstoletí knižně.

CVIČENÍ VE STŘELBĚ.

NÁVOD TĚM, KDOŽ SE CHTĚJÍ
STÁTI DOVEDNÝMI STŘELCI
- - - A DOBRÝMI LOVCI. - - -

SEPSAL

BEDŘICH BRANDEJS,
PŘÍSEŽNÝ SOUDNÍ ZNALEC ZBRANÍ A STŘELIVA.

(S 23 VYOBRAZENÍMI.)

NÁKLADEM „LOVECKÉHO OBZORU".

Tiskem Theodora Kopeckého v Písku.

Knížka Cvičení ve střelbě byla autorem rovněž věnována Řemeslnické besedě v Semilech.

Dále se uvádějí jeho spisy *Vycpávání ptáků a ssavců*,[33] *František Gregora, hudební skladatel český*,[34] *Určování počasí*[35] a *Průvodce po král. městě Písek a jeho okolí* (Písek, Klub českých turistů 1902). V Písku byl Brandejs jednatelem místního odboru Klubu českých turistů a zřejmě z Písku měl manželku Marii (viz dále).

Ale nejenom to. Pod pseudonymem B. Podorebský napsal Bedřich Brandejs dosud nejobsáhlejší knihu o vábení s názvem *Vábnice a upotřebení jich na lovu* (Písek, J. V. Rozmara 1909). Nevyšel však jeho spis *Ptactvo vodní a bahenní* a zůstal v rukopisu u pražského nakladatele Wiesnera.

Bedřich Brandejs napsal i řadu hesel do osmidílné německé lesnicko-lovecké encyklopedie s názvem *Allgemeine Enzyklopädie der gesammten Forst- und Jagdwissenschaften* Raoula von Dombrowského (Wien a Leipzig, 1886-1890) a do Ottova slovníku naučného, který začal vycházet od roku 1888. S ohledem na neobyčejné pochopení jeho redaktora, profesora pražské české techniky ing. Josefa Šolína, v něm Bedřich Brandejs publikoval důkladně zpracovaná několikastránková hesla, mj. *Bambitka, Dělo, Elektrické zbraně, Fruhwirthovka, Gasserův revolver, Gatlingův kulomet, Ghayeovka, Henryovka, Komora, Opakovačka, Puškařství, Ručnice, Střela a Zadovka*, vedle drobných hesel z oboru zbrojířství a životopisů vynálezců zbraní. Josef Pojezdný konstatoval, že porovnání slovníkových statí Bedřicha Brandejse o dějinách zbraně a z puškařské technologie s články přispěvatelů souběžných francouzských (Larousse) a německých (Brockhaus a Meyer) encyklopedií, přesto nebo právě proto, že věnovaly zbrojířství velkou pozornost, vycházelo jasně pro Bedřicha Brandejse. Jeho hesla vynikala především obsáhlostí a odborností.

Bedřich Brandejs přeložil z němčiny dokonce i několik divadelních kusů. Josef Pojezdný nalezl v katalogu pražské Univerzitní knihovny *Ultimo, veselohru o pěti jednáních od Gustava z Moserů. Pro české divadlo upravil Bedřich Brandejs.* Její premiéru přivítal časopis *Světozor* v čísle 37 ze dne 11. 9. 1874. Dále pak víme, že Bedřich Brandejs psal do novin historické fejetony.

Pozoruhodná je dále Brandejsova činnost redaktora a vydavatele. Zprvu spolupracoval s prvním českým lesnickým časopisem *Háj* vydavatele Jana Doležala.[36] Domníváme se, že v tomto listu byl autorem celé řady pojednání o zbraních, střelivu a o střelectví, dále i některých loveckých, přírodopisných a beletristických článků. Své jistě zajímavé příspěvky však ukládal i do jiných českých a německých lesnických a loveckých časopisů a jejich soupis je dnes, stejně jako v případě historických fejetonů, bohužel neproveditelný.[37]

V případě dalších časopisů byl Bedřich Brandejs již méně úspěšný. Po skoro deset let, v letech 1881 až 1891, redigoval z Prahy mnichovský časopis *Der*

Waffenschmied (Zbrojíř) s podtitulem *Erste illustrierte Zeitschrift für die gesammte Waffenfabrikation und alle damit verwandten Geschäftszweige ... für die Fabrikanten und Händler von Waffen, Munitionen, Jagd- ec. Requisiten, Büchsenmacher, Militärs, Forstbeamte, Jagd- und Waffenfreunde.* Tiskl ho Heinrich Killinger. Odborný časopis si kladl za cíl pomoci i našim puškařům. Jeho případné vydávání v češtině však nemělo naději na dostatečný odbyt a znalost němčiny ve zmíněných kruzích byla u nás dostatečná. O dlouhé přípravě na vydávání Bedřich Brandejs napsal v úvodníku prvního čísla pod titulkem *Náš program*:

„Chtěli jsme již v roce 1877 vydávat odborný list pod názvem ‚Der Waffenschmied', od kteréhožto úmyslu nás však spřátelení zkušení autoři odvrátili s poukazem na to, že nejprve musí být k dispozici důkladná učebnice pro puškaře a pak teprve může vycházet odborný list. Nyní již učebnice existuje a má se stát základem, na němž se bude dále stavět prostřednictvím tohoto časopisu."[38]

Ačkoliv se jednalo o časopis vysoké úrovně, který přinášel řadu cenných příkladů, zkušeností i údajů o novinkách z výroby zbraní téměř z celé Evropy a Brandejsovy články se překládaly do časopisů anglických, francouzských, polských a ruských, po nenaplněném deceniu trvání zanikl.[39] Bedřich Brandejs utrpěl navíc velkou finanční ztrátu. Mnichovský vydavatel vyřešil svou tíživou finanční situaci útěkem do Ameriky.

V době nejednoduché etapy redigování mnichovského Zbrojíře se Bedřich Brandejs nerozpakoval založit další odborný časopis. Jmenoval se *Český střelec* a jeho první číslo vyšlo v Mladé Boleslavi dne 20. 4. 1883 nákladem vlasteneckého knihkupce Karla Vačleny. Samozřejmě hned v úvodníku seznámil Bedřich Brandejs čtenáře s cílem časopisu:

„Naše po městech i venkově roztroušené spolky jsou při nedostatku odborného časopisu osamoceny, s okolními se ani nestýkajíce; čeští střelci, lovci, přátelé vojenství i vyrabitelé zbraní, chtějí-li seznati pokroky a novoty nynější doby, jsou odkázáni na odborné listy cizojazyčné, jichž zejména v řeči německé po tuctech vychází, kdežto u nás tento obor dosud se zanedbává. Tomuto nedostatku odpomoci jest účelem Českého střelce. Český střelec bude poučovati střelce, lovce, přátele vojenství i vyrabitele zbraní o nových vynálezech střelby a střelné zbraně se týkajících se zvláštním ohledem na vynálezy domácí, přinášeti články věnované zájmům střeleckým, loveckým i zbrojířským a životopisy, dle okolnosti i podobizny vynikajících odborníků, hlavně českých. Zvláštní rubrika bude věnována zprávám spolkovým..."

Časopis však již po šesti číslech naplněných výhradně Brandejsovými příspěvky po 25. 7. 1883 ztroskotal. Poslední číslo uvedlo zprávičku: *„Za příčinou nedostatečného účastenství je nakladatelstvo nuceno Českého střelce až na příznivější dobu zastaviti."*[40] Zdá se, že se k *Českému střelci* přihlásil jen Sbor městských ostrostřelců ve Slaném, Měšťanský sbor střelecký v Jičíně a v Prostějově.

V roce 1891 svěřil Karel Vačlena Brandejsovi redigování svého dalšího časopisu s názvem *Rozhled všeobecný*. Podle úvodního článku prvního čísla ze dne 20. 5. 1891 bylo jeho účelem *„sledovati a uveřejňovati veškeré důležité vynálezy a novinky v oboru práce řemeslné a tovární, průmyslu hospodářského i řemeslného, jakož i v oboru technických věd a umění"*. Měl vycházet 1. a 15. každého měsíce. Čtvrtletní předplatné činilo 1 zlatý 25 kr. Ale ani tento pokus neslavil úspěch. Pražská Univerzitní knihovna opatruje jen osm čísel, naplněných nepodepsanými, tedy zřejmě opět jen Brandejsovými příspěvky. Zbrojířství se však netýkal již žádný. O novinkách v oboru palných zbraní pak Bedřich Brandejs informoval české střelce svými články hlavně v *Loveckém obzoru*, který vydával od roku 1898 J. V. Rozmara, časopisech *Věda a práce* a *Vynálezy a pokroky* (Praha, F. Šimáček) a *Epocha* (Praha, E. Weinfurter).

Po neúspěchu s časopisem *Der Waffenschmied* si Bedřich Brandejs hledal stálé místo. Našel ho ve státní službě, protože byl doslova materiálně zničen a Lebedův puškařský závod mezitím zanikl a stal se jen velkoobchodem se zbraněmi. Pravda, Bedřich Brandejs nejprve čekal na splnění slibu, že se stane v uznání svých zásluh o uzákonění povinné zkoušky palných zbraní na základě rakouského říšského zákona čís. 89 ze dne 23. 6. 1891 správcem jednoho ze čtyř nově zřízených zkušebních ústavů.[41] Již v roce 1879 totiž předložil Jednotě pro povzbuzení průmyslu v Praze pamětní spis, ve kterém doporučoval zřízení zemského zkušebního ústavu pro ruční palné zbraně.[42] Navrhl tak jednu z cest, jak zachránit proslulé české zbrojířství před úplným zánikem. Dožadoval se dále zřízení odborné puškařské školy, pro kterou vypracoval i učební plán. Nedošel však nakonec uznání a myšlenky se ujali cizinci. Vídeňská vláda na návrh Herrmanna Heissiga, zkušeného odborníka a ředitele odborné školy pro zbrojařský průmysl v korutanském Ferlachu, otevřela již dne 20. 11. 1882 první rakouskou zkušebnu v tomto zbrojířském středisku.[43]

Brandejsovo úsilí slavilo úspěch až za řadu let. V roce 1891 byl vydán v Rakousku-Uhersku zákon o povinném zkoušení civilních ručních palných zbraní, který vstoupil v platnost dne 1. 1. 1892 v zemích pod rakouskou svrchovaností a dne 18. 5. 1892 v Uhrách. Dne 9. 11. 1891 vyšlo ještě *Nařízení o povinné zkoušce střelných zbraní v Rakousku*, podle něhož se zřizovaly státní zkušebny zbraní ve Ferlachu, Praze, Vejprtech[44] a ve Vídni. Zkoušky zmíněné a deset let fungující ferlašské zkušebny se pak staly povinnými. Na možnosti českého puškařství nemělo zřízení zkušeben podstatný vliv, poněvadž většina menších rukodílných dílen u nás už mezitím zanikla. Tato naděje se tedy Bedřichu Brandejsovi nenaplnila.

V roce 1894 přišel Brandejs do Písku, kam se přistěhoval na pozvání nakladatele Jaroslava Buriana. Krátce pracoval v jeho odborných *Listech*

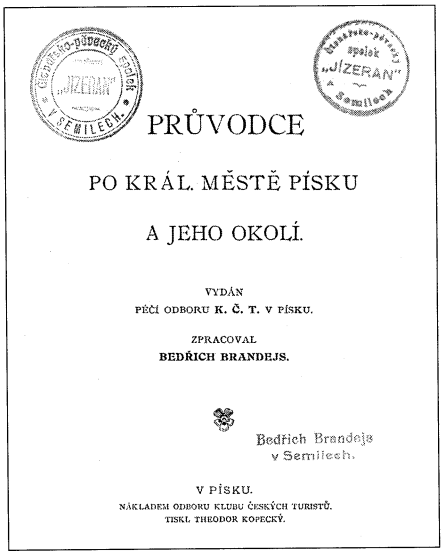

Tento výtisk Průvodce po královském městě Písku a jeho okolí věnoval Brandejs Čtenářsko-pěveckému spolku Jizeran v Semilech.

loveckých a *Listech lesnických*, které vycházely v letech 1895 až 1896, a pak i v *Jagdzeitung* (Lovecké noviny). Když od něj nedostal slíbené místo redaktora, přijal Bedřich Brandejs místo protokolisty berního inspektorátu či manipulačního úředníka berní správy. V roce 1896 vstoupil ještě i do redakce místního časopisu *Otavan*, přispíval i do *Loveckého obzoru* (1898) a do *Českých lesnických rozhledů* (1900) J. V. Rozmary a do místního tisku.[45] Podle sdělení zmíněného Jana Evangelisty Chadta psal Bedřich Brandejs *„pilně odborné články z lovectví do časopisů Myslivna (1874), Listy Lesnické (1895), Lovecké Listy (1898), Lovecký Obzor (1899), Stráž (1904), Lesnický Týdenník (1909), Háj (1909)"*.[46]

Je třeba připomenout, že v době svého píseckého působení našel Bedřich Brandejs čas i na propagaci turistiky. V lednu 1900 začal uveřejňovat *Časopis turistů* ve svém 12. ročníku delší článek Adolfa Heyduka s názvem *O Zlaté stezce Šumavské.* Vzbudil zaslouženou pozornost a zájem o tento časopis, Klub českých turistů a o jeho činnost.[47] Ve stejné době přešel písecký týdeník *Otavan* do rukou nového vydavatelství a *„v listu čileji byly přetřásány místní otázky, v nichž nebyla poslední otázka turistiky na Písecku"*. Zvláště se jednalo o nepodepsaný článek s názvem *Jak by u nás mělo a mohlo být* v čísle 34 ze dne 25. 8. 1900, který napsal na přání redakce její hlavní spolupracovník Bedřich Brandejs. V něm se rozepsal o úkolech, *„jež by v zájmu města vykona-*

ti měla některá korporace, aby se zvýšením půvabů krajiny a pohodlí obecenstva podporoval zájem cizích návštěvníků". Poukazoval na skutečnost, že jinde pracovaly okrašlovací spolky nebo odbory Klubu českých turistů, a všechny vybídl, *„aby se věc již neodkládala, aby se k práci přikročilo hned"*.

K ustavení odboru KČT v Písku skutečně došlo krátce po přednášce poslance říšské rady za píseckou městskou skupinu a tehdejšího místopředsedy Klubu českých turistů prof. dr. Viléma Kurze 14. 9. 1900 v Měšťanské besedě.[48] Brandejs byl zvolen členem výboru a jednatelem.

V sezóně 1902 vydal *Průvodce po král. městě Písku a jeho okolí.* Knížka měla 13 obrázků a vyšla ve 3 000 výtiscích, které se rozdávaly nebo prodávaly po 20 haléřích a poštou po 30 haléřích. Polovinu z 80 stránek totiž obsadily inzeráty střídající se s textem. Podle anonymního pisatele v regionálním listu spisek příjemně překvapil *„vkusnou svou úpravou, jakož i obsahem a uspořádáním"* a vyjádřil naději, že další vydání budou ještě dokonalejší.[49]

Bedřich Brandejs také vydal výletní mapku píseckého okolí jako doplněk *Průvodce* se všemi novými skutečnostmi a důležitými údaji pro turisty.

Podle operátů sčítání lidu z roku 1900 bydlel Bedřich Brandejs v Písku na Budějovickém předměstí na Husově čís. 99, a to zřejmě od roku 1894. Jako domovskou obec uvedl Třebechovice, okres Hradec Králové, a jako povolání – protokolista berního inspektorátu.[50] Za účinnou propagační práci a za zásluhy o místní vlastivědu se písecká obec na zasedání obecního výboru dne 28. 5. 1904 Bedřichu Brandejsovi na jeho vlastní žádost odměnila udělením čestného měšťanství a domovského práva s prominutím obvyklých poplatků.

Z Písku však Bedřicha Brandejse přeložil erár do Semil, kde nastoupil dne 1. 3. 1905 jako kancelářský oficiant u berního úřadu. Po dobu svého pobytu

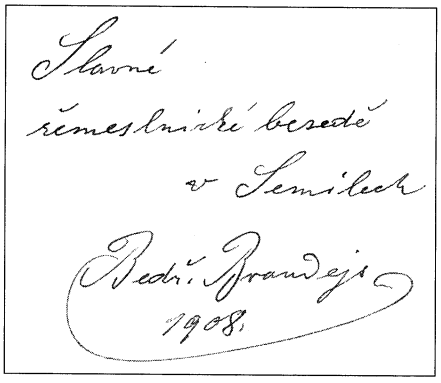

Vlastnoruční věnování autora Řemeslnické besedě v Semilech.

zřejmě stále bydlel v hostinci Aloise Housy *V ráji* čp. 20 na semilském Riegrově náměstí. Bydlely tam tři rodiny úředníků berní správy a rodina hostinského. Předpokládáme, že pobyt v Semilech Brandejs považoval za krátkodobý a přechodný. I tak však pracoval v redakci *Pokrokového Podkrkonoší.*

Dne 21. 10. 1908 odešel Bedřich Brandejs na další služební místo do Loun, kde setrval až do penze.[51] Bydlel v domě čís. 205 ve Hřbitovní ulici na Žatecké předměstí, který patřil úředníku Jaroslavu Behovi, a zaměstnával se až do smrti jako správce učňovské besídky.

Bedřich Brandejs si zřejmě stále myslel, že se vrátí do Písku. Tento úmysl stárnoucího muže však zmařila světová válka a závažná onemocnění. Nadějeplný rok 1918 se stal pro manžele Brandejsovy již jen dobou trápení. Dne 29. 3. 1918 byl Bedřich Brandejs hospitalizován pro srdeční potíže a 7. 4. 1918 ho do lounské nemocnice následovala jeho paní s pokročilou rakovinou zažívacího ústrojí. Tam také po třech dnech ve věku 64 let zemřela.[52]

Bedřicha Brandejse z nemocnice propustili dne 11. 5. 1918, ale jen na několik dní. Podle účtu ošetřovného se ho ve stejném zařízení ujali opět od 23. 5. do 22. 8. a pak od 26. 9. do 22. 10. 1918.[53]

Někteří přátelé a ctitelé Bedřicha Brandejse usuzovali, že hospitalizace zachránila jejich spoluobčana před smrtí hladem. Opírali se jistě o nepodepsanou zprávu uveřejněnou v *Lounských rozhledech* dne 5. 10. 1918. Bedřich Brandejs však musel být dobrým hospodářem. Usuzujeme tak z toho, že se včas postaral o své důchodové zabezpečení přijetím úřednického místa. K roku 1918 měl na spořitelní vkladní knížce vcelku slušnou částku ve výši 1 060 korun. Lounská nemocnice účtovala na ošetřovném v tehdejší druhé třídě 2,90 koruny za den, takže si ošetřovné musel platit sám. Kdyby se Bedřich Brandejs octl v tísni, spadal by bezesporu do třetí třídy, v níž se za ošetření ani za operace neplatilo. Jako technik a technolog znal dobře cenu svých vynálezů. Příslušné listiny pečlivě ukládal, poněvadž znamenaly stále určitý kapitál, stejně jako patentové doklady, zbraně a jejich součásti vlastní konstrukce. Vlastnil i pěkné bytové zařízení.[54]

Vřelý vlastenec a ryzí Čech Bedřich Brandejs, zakladatel vědeckého přístupu k dějinám a k vývoji loveckých palných zbraní v Čechách, průkopník českého zbrojířského písemnictví a tvůrce české puškařské a střelecké terminologie, muž, který dával celý život přednost svým ideálům před hmotným ziskem a ochotně a bez váhání na ně doplácel, zemřel jako osamocený a zapomenutý člověk v nemocnici v Lounech týden před rozpadem Rakouska-Uherska a před koncem války dne 22. října 1918 na infarkt myokardu.[55]

Již dne 24. 10. 1918 Bedřicha Brandejse pohřbil na lounském hřbitově kaplan místního arciděkanství P. Alois Vosátka do zvláštního hrobu vedle manželky Marie.[56]

Ve shonu a v událostech v souvislosti s 28. říjnem 1918 ušlo úmrtí Bedřicha Brandejse pozornosti našich časopisů. Ani Josef Václav Rozmara, vydavatel populárního *Loveckého obzoru*, nepřipomněl svého věrného a spolehlivého spolupracovníka a přítele, ba o úmrtí asi ani nevěděl.

Jako dědici se přihlásili pouze příbuzní ze strany manželky. Ti také přiznali: spořitelní vkladní knížku na jméno Bedřich Brandejs, dále dvě postele, skříň, niklové hodinky, náušnice, snubní prsteny a brož. Věřitelé přihlásili pohledávky ve výši 1 446,10 K. Za tohoto stavu soud vyřídil pozůstalost bez průtahů. Konstatoval, že je předlužená, a celou ji odevzdal *iure crediti* čili po právu věřitele švagru Josefu Čermákovi jako hlavnímu věřiteli. Tak tedy skončily pozemské věci Bedřicha Brandejse.

Nakonec ještě v roce 1940 zrušila lounská obec hrob Bedřicha Brandejse a jeho manželky na místním hřbitově v odd. XIX, řada 1, čís. 20, protože od roku 1930 nikdo neplatil poplatek za údržbu. Tady Brandejsova stopa bohužel definitivně končí. Ani Josef Pojezdný z Jičína nenašel již vůbec nic z jeho literární pozůstalosti, patentních spisů vynálezů a atlasů kreseb.[57]

Poznámky

[1] Podle L. LETOŠNÍKOVÉ: *Lovecké zbraně v Čechách.* Praha 1980, s. 243 (z bývalého Městského archivu v Třebechovicích, kniha 27, a podle písemného sdělení F. Probošta z 16. 6. 1959) se D. Brandejs přistěhoval počátkem 19. století z obce Radostivic u Častolovic do Třebechovic pod Orebem. Dne 30. 6. 1810 požádal o udělení měšťanského práva a koupil na náměstí dům č. 14, zděný, s pavlačí v prvním poschodí. Zařídil tam dílnu, která ještě v roce 1820 a později vyráběla zbraně s jeho vlastními zlepšeními (viz dále). Srov. dále hodnocení práce L. Letošníkové od Jana TETŘEVA z 3. 2. 2002 na internetovém serveru www.guns-info.cz: *Ludiše Letošníková: Lovecké zbraně v Čechách.* Na internetový server mě laskavě upozornil Mgr. David Pazdera, redaktor Střeleckého magazínu.

[2] Tento vynález hlavní zúžených u ústí se plně uplatnil až o půl století později jako objev birminghamského továrníka Greenera, zdokonalený továrníkem Pieperem v Lutychu. Srov. B. BRANDEJS: *Zbraně střelné, lovecké, terčovní i obranné.* Písek 1894, s. 20; L. LETOŠNÍKOVÁ, *Lovecké zbraně*, c. d., a článek Davida PAZDERY z 18. 9. 2001 na internetovém serveru www.guns-info.cz: *Lidé kolem zbraní: Bedřich Brandejs, I. část.*

[3] Alois Brandejs, narozen 23. 10. 1819 v Třebechovicích. Srov. např. L. LETOŠNÍKOVÁ, *Lovecké zbraně*, c. d.

[4] A. Lebeda, syn, žil v letech 1823 až 1890 a stal se po roce 1854 nástupcem A. V. Lebedy.

[5] Srov. L. LETOŠNÍKOVÁ, *Lovecké zbraně*, s. 243-244.

[6] Podle archivářky dr. V. HRADECKÉ ze Státního oblastního archivu Praha (SOA A-4339/60-02 ze dne 6. 1. 2003) „*samostatný archivní fond této firmy se nedochoval. Ve firemním rejstříku Krajského soudu obchodního v Praze se sice nachází spis firmy Lebeda a synové (ukončila činnost v r. 1889), jméno jejího obchodního vedoucího B. Brandejse se zde však nenachází.*"

[7] V nákresech, tvořících samostatnou přílohu Brandejsova díla *Die moderne Gewehrfabrikation* (viz dále), nalezneme několik dalších jím sestrojených loveckých zbraní, kromě zadovky vystavené v Praze v roce 1872.

[8] Srov. *Písecké listy* 1, 1895, č. 17, ze dne 28. 7. 1895. Kopii laskavě zaslala ředitelka Státního okresního archivu (dále: SOkA) v Písku Mgr. Jindřiška Mošanská.

[9] Návštěvy významných puškařských továren

ve Francii, Belgii, Švýcarsku i v Německu; znal prý osobně Kuchenreutery, Vetterliho, Mausera, Werdera a další významné konstruktéry a výrobce zbraní. Srov. L. LETOŠNÍKOVÁ, *Lovecké zbraně*, s. 244-245.

[10] Podle L. LETOŠNÍKOVÉ, c. d., s. 249-250, soustavně propagoval styl, označovaný jako *pražská rytina*, a tento název pravděpodobně sám zavedl. Termín nebyl označením dekoratérského stylu z pražských dílen, který navazoval na starší, domácí pražskou tradici. Šlo o druh technicky náročné rytecké výzdoby, která vznikla přímo v dílně A. V. Lebedy. Dělala se pouze tam, před Lebedou nenajdeme žádný předchozí vývojový stupeň podobného typu práce. Nenapodobitelnost této dekorace spočívala v neobyčejně precizním, drobnohledně propracovaném detailu a ve výběru motivů, které přímo nabízely možnost k uplatnění této drobnopisné přesnosti. Svou mimořádnou náročností se lišila od rutinně prováděné, schematické a podstatně snadnější rytecké výzdoby ze zahraničí i z jiných českých závodů. Charakterizovaly ji zkadeřené vinné listy, odstíněné do všech vlasových podrobností a jako ornament páskové rozvliny, připomínka *staročeských vzorů*, jimiž Josef Mánes zdobil iniciály Rukopisu královédvorského podle předloh z nejstarších českých iluminací. Rostlinné ornamenty několika typů se kombinovaly s náměty lovné zvěře a ptactva a efekt dekorace někdy zvyšovala kombinovaná inkrustace ze stříbra a zlata několika odstínů. Lebeda se snažil dostat pražskou výrobu na světovou úroveň a Brandejs v pozdějších letech pokračoval v tomto jeho úsilí. Je jasné, že v mezinárodním měřítku bylo možné soutěžit pouze kvalitou práce tak vysokou, jakou mohli poskytnout jen pražští rytci v pražských poměrech, jakou by však nemohl zaplatit anglický nebo belgický tovární velkopodnik.

[11] Srov. např. G. NOVOTNÝ: *Portrét z Hlinecka. Lesní rada a malíř ing. Václav Leo Anderle. 1859-1944.* Chrudimské vlastivědné listy, 7, 1998, č. 2, s. 1-5.

[12] Podle jednoho z ceníků jednotlivých typů výzdoby přišla nejjednodušší rytina bez motivů zvěře a beze zlata – pouze s rozvilinami – na 5 až 16 zlatých, nejjemnější provedení rytiny s figurálními motivy, reliéfně cizelované a bohatě zlatem zdobené, na 150 až 300 zlatých (!). U řezbářských prací se ceny pohybovaly od 4 do 8 zlatých za jednoduchou rytinu, až do 100 zlatých za nejjemnější řezbu na krku pažby a na pažbě. Do časopisu *Der Waffenschmied* (viz dále) Bedřich Brandejs zařazoval také četné ukázky řezačských i řezbářských prací na luxusních zbraních pražské výroby. Je na nich jasně vidět vliv Josefa Mánesa a staré lebedovské školy. Srov. L. LETOŠNÍKOVÁ, c. d., s. 250.

[13] Srov. šestistránkový hustě psaný strojopis článku dr. Josefa Pojezdného z Jičína do Střelecké revue č. 8. a 9 z roku 1969, který v roce 1981 zaslal řediteli SOkA Písek se sídlem v Mirovicích.

[14] Srov. mj. L. LETOŠNÍKOVÁ, *Lovecké zbraně*, s. 245n.

[15] Bedřich Brandejs se přátelil nejen s Janem Nerudou a s Františkem Douchou, ale i s Josefem Barákem a s Vojtou Náprstkem. Srov. např. J. POJEZDNÝ: *Bedřich Brandejs. Zapomenutý propagátor střeleckého sportu.* Střelecká revue, 1969, č. 8-9, s. 16-17; -le-: *Konstruktér, puškař a publicista. K 125. výročí narození Bedřicha Brandejse.* Střelecká revue, 1976, č. 5, s. 16n., a L. LETOŠNÍKOVÁ, c. d.

[16] Srov. poznámku č. 13.

[17] F. Špatný, narozen 8. 3. 1814 v Protivíně, zemřel 9. 6. 1883 v Praze. Nejprve studoval zemědělství na univerzitě a na technice, potom na věhlasném schwarzenberském Ekonomickém ústavu v Českém Krumlově. V letech 1835 až 1849 pracoval ve službách knížete Schwarzenberga, kterou opustil v hodnosti správce. Až do roku 1862 působil ve službě státní a v letech 1862 až 1872 jako *výslužník* na místě koncipisty u C. k. vlastenecko-hospodářské společnosti v Praze.

[18] Např. *Slownjk hospodářsko-technický pro auřednjky, mysliwce, stawitelské mistry a hospodáře česko-německy* (Praha, A. Špinková 1843) a *Deutsch-böhmisches Wörterbuch für Wirthschaftsbeamte, Thierärzte, Technologen, Forst- und Weidmänner, Land- und Teichwirthe, Gärtner, Bau-, Maurer- und Zimmermeister, Mühlbauer, Müller und Bräuer, mit gehöriger Berücksichtigung der hierauf Bezug nehmenden Hilfswissenschaften und Gewerbe* (Praha, A. C. Kronberger 1849); *Příruční knížka k úřadování představených obecních* (Praha 1852 a 1861), *Holubářství v Čechách* (Praha 1862), *Zábavy myslivecké* (14 sv., Praha 1860-1864), *Stručný dějepis C. k. vlastenecko-hospodář-*

ské společnosti v Čechách (Praha 1863), *Hedvábnictví* (Praha 1868), *Rybnikářství čili hospodářství na rybnících* (Praha 1870), *Příspěvky k dějepisu štěpařství v království Českém* (1872) a *Naučení, jak mají topiči parní kotle topiti a obsluhovati* (2. vyd., Praha 1878).

[19] Zřejmě roku 1872 Bedřich Brandejs navázal na práci Františka Špatného a začal sestavovat slovník české terminologie pro střelce a milovníky i výrobce zbraní. V nekrologu o Františku Špatném vzpomíná vděčně na to, jak ho tehdy v sedmdesátých letech zasloužilý lexikograf sám vyhledal a nabídl mu všestrannou pomoc. *Český střelec* 1, [Mladá Boleslav] 1883, č. 6 ze dne 25. 7. 1883, s. 43. Brandejsův nekrolog Františka Špatného.

[20] Srov. *Lovecký obzor* 10, [Písek] 1907, 7, s. 97n.

[21] *Moderní výrobu pušek* Bedřich Brandejs považoval za novou učebnicí puškařství a za své nejvýznamnější dílo, které dokončil krátce předtím, než začal vycházet odborný list *Der Waffenschmied* (viz dále).

[22] Srov. *Handbuch des Schiess-Sport*, Wien, Hartleben 1881 (Ústřední zemědělsko-lesnická knihovna, Slezská 7, 120 56 Praha-Královské Vinohrady – dále jen ÚZLK – sign. E 21 881 či E 7472). Tuto knihu podle dr. Josefa Pojezdného doporučoval po letech Richard MAHRHOLD ve slovníku *Waffenlexikon für Jäger und Schützen* (München 1937) a věnoval Bedřichu Brandejsovi samostatné heslo.

[23] Tuto knihu a dílo *Die moderne Gewehrfabrikation* vydali jako *novotisk z původního originálu* na Slovensku v roce 1994 a u nás v roce 1997 v nakladatelství ARS/ARM. Dále srov. *Zbraně střelné, lovecké, terčovní a obranné.* Písek, E. Eggerth 1894 (ÚZLK - MLD 103, D 3325).

[24] Srov. *Der Schuss. Erklärung aller den Schusserfolg, beeinflussenden Umstände und Zufälligkeiten*, Wien, Hartleben 1896 (ÚZLK - D 13 269).

[25] Srov. *Písecké listy, 8,* 1902, č. 21 ze dne 21. 5. 1902.

[26] Srov. *Zacházení střelnou zbraní. Příruční kniha pro lovce, střelce a milovníky zbraní.* Praha, A. Wiesner 1902 (ÚZLK - ML G 41, E 3247).

[27] J. V. Černý, narozen 1841 ve Sklenné Huti u Dobříše, zemřel 5. 12. 1906 v Praze, lesník, odborný spisovatel. Srv. FRIČ, J.: *Velké vzory našeho lesnictví.* Praha 1958, s. 122-124.

[28] Příslušný svazek nese název *Obraz, kulturní význam a výsledky výstavy.* B. Brandejs v něm psal o zbrojní výrobě v Čechách na s. 381-383. Na internetu Bedřich BRANDEJS: *České zbrojířství.* I. část (David Pazdera, 7. září 2001), II. část. (týž, 10. září 2001), III. část (David Pazdera, 11. září 2001), IV. část (týž 12. září 2001), V. část. (týž, 13. září 2001).

[29] Srov. *Myslivost v zemích českých* (bez bližších údajů; ÚZLK - IK C 13).

[30] J. V. Rozmara, narozen 16. 9. 1872 ve Skořici u Mirošova, zemřel 4. 6. 1951 v Praze, lesník, odborný spisovatel, redaktor, vydavatel. FRIČ, J.: *Velké vzory našeho lesnictví,* s. 228-230.

[31] J. E. Chadt, narozen 26. 2. 1860 v Kubově Huti pod Boubínem, zemřel 15. 3. 1925 v Praze-Krči, lesník, odborný spisovatel. Srv. G. NOVOTNÝ: *Pět výročí Jana Evangelisty Chadta (Ševětínského). 1860-1925.* Lesnictví-Forestry, *41,* 1995, s. 437-438.

[32] V případě historických statí podléhal B. Brandejs podle J. Pojezdného *„ostatně jako většina jeho současníků neblahému vlivu německého zbrojířského romantika Aug. Demmina".*

[33] Srov. *Vycpávání ptáků a ssavců.* Praha, E. Šolc 1889 (ÚZLK - II G 203).

[34] Srov. *František Gregora, hudební skladatel český. V upomínku na desáté výročí jeho úmrtí.* Písek, T. Kopecký (?1897), 24 s. (Knihovna SOkA Písek, sign. C II 925/64).

[35] Srov. *Určování počasí. Souhrn návodů, dle nichž bezpečně souditi lze o povětrnosti, jaká nejen v nejbližší, ale i v pozdější době nastati má. Ze starých i novějších spisů, jakož i lidového podání sebral a výklady opatřil Bedřich Brandejs.* Praha, A. Reinwart 1899, 69 s. (ÚZLK - II E 2220 či E 21 599).

[36] Jan Doležal, nar. 30. 6. 1846/7 myslivna Na Posekanci u Proseče, zemř. 25. 12. 1901 Žďár nad Sázavou, lesník, redaktor, vydavatel. G. NOVOTNÝ: *Jan Doležal (1846/1847-1901) a jeho Háj (1872).* In: Chrudimský vlastivědný sborník. Sv. 3. Chrudim, Okresní muzeum 1998, s. 55-73.

[37] Podařilo se mi soustředit: *Zhuštěné plyny náhradou střelného prachu.* Lověna, *19,* 1896, s. 3-5; *Fotografování výstřelu.* Český lesnický týdenník Háj, *38,* 1909/10, s. 99-101, 4 obr.; (B. PODOREBSKÝ) *Jest zvěř jměním movitým či nemovitým?.* Tamtéž, s. 124-125, *O upotřebení střelných zbraní.* Tamtéž, s. 182-183, *Cvičení ve střelbě na středních školách.* Český lesnický týdenník Háj, *39,* 1910/11, s. 325-326, a (B. PODOREBSKÝ) *Mluvící pes.* Tamtéž, s. 358-359 a 368.

[38] Srov. L. LETOŠNÍKOVÁ, *Lovecké zbraně*, s. 246-247.

[39] Varování se tedy ukázalo jako správné. České řemeslnické kruhy postihla naplno krize puškařského povolání, nejenže nebyl odbyt pro český časopis, ale bohužel ani německý nezískal dostatek odběratelů.

[40] Český střelec, *1*, [Mladá Boleslav] 1883, ze dne 25. 7. 1883, s. 41. Cituje L. LETOŠNÍKOVÁ, *Lovecké zbraně*, s. 247-248.

[41] O výrobě, zkoušení a o označování ručních palných zbraní na území našeho státu ve třech obdobích (období cechovního zřízení, manufakturní a tovární výroba, tovární výroba hlavní i jiných polotovarů zbraní, z části dovážených, z části vyráběných v tuzemsku) srov. např. internetový server www.guns-info.cz: *Historie zkoušení ručních palných zbraní.*

[42] K tomuto velice aktuálnímu požadavku ho vedly hlavně tyto skutečnosti: zanikání individuálních puškařských dílen v Čechách, nejrůznější formy konkurence v rámci Rakouska-Uherska, prosazování bezdýmného střelného prachu, účinnějšího než dosavadní černý, a růst produkce továrního zboží. Tovární výroba hlavní zaplavovala trh zbraněmi s hlavněmi z různých, dosud neznámých druhů oceli i množstvím laciného, nekvalitního a mnohdy střelci nebezpečného zboží. Srov. L. LETOŠNÍKOVÁ, *Lovecké zbraně*, s. 250-251.

[43] Ústavy, které zkoušely a značkou ověřovaly nové zbraně, existovaly již koncem 18. a počátkem 19. století především v Anglii, Francii a po roce 1830 také v Belgii. V Čechách fungovala po jistou dobu zkušebna vojenských zbraní ve Vejprtech, ta však zkoušené zbraně neopatřovala ověřovací značkou. Zahraniční výrobky, ověřené zkušebnami, měly pochopitelně lepší odbyt než zbraně nezkoušené. Na nebezpečí, které vzniká z nedostatku zkušebny zbraní v hlavním městě Českého království, upozornil B. Brandejs již v článku *O ústavech ke zkoušení hlavní ručničních.* Nedostatek zkušebny v něm uvádí za jednu z příčin úpadku puškařství v Čechách mj. těmito slovy: „... *Tím se stalo, že výroba svářených hlavní v Čechách časem úplně zanikla, a kdežto druhdy množství českých zbraní do ciziny se vyváželo, přiváží se nyní cizích zbraní do Čech mnohem více, než se jich v Čechách zhotoví ... Konečně 20. listopadu 1882 na návrh bývalého setníka dělostřelectva Hermana Heissiga, nyní ředitele c. k. odborné školy pro průmysl zbrojířský ve Ferlachu v Korutanech, zařízen první podobný ústav, který ministr obchodu Pino vlastnoručním vypálením 68 zkoušených hlavní otevřel ...*
Pakli ve Ferlachu kroky učiněny, aby každý ke zkoušce byl nucen, pak jest ovšem důvěra k ferlašským hlavním do budoucna pojištěna, puškařství v Čechách a ostatním Rakousku však zasazena rána smrtelná. Každá sebebídnější ručnice ferlašská – třeba za 3 nebo 4 zlaté výrobní ceny – opatřena bude úředním znamením na důkaz přestálé zkoušky ... Nemá-li tento důležitý průmyslový obor v Čechách úplně zaniknout, jest nevyhnutelné zřízení stejného ústavu v Čechách“. Český střelec, tamtéž, s. 9 a 10. Cit. L. LETOŠNÍKOVÁ, *Lovecké zbraně*, s. 250-251. V závěru článku vyzval autor puškaře v Čechách a na Moravě, aby mu lístkem oznámili souhlas s jeho návrhem na zřízení české zkušebny zbraní. Srov. též např. www.guns-info.cz: *1000 let loveckých střelných zbraní v Čechách (z historie a současnosti českého puškařství)* od Jiřího HANÁKA.

[44] O výrobě, výrobcích (Gustav Fükert, * 8. 7. 1844, † 12. 5. 1918; Bittnerové; Morgensternové) a o zkoušení zbraní (1790-1865, 1889n.) ve Vejprtech srov. např. na www.guns-info.cz: Vladimír DOLÍNEK: *Gustav Fükert a konec slávy vejprtského puškařství.* Zaslal David Pazdera, 22. 4. 2000. Od této doby se nepřetržité zkoušejí ruční palné zbraně na území nynější České republiky.

[45] B. Brandejs měl v Písku napsat zřejmě jen do *Otavanu* na 40 úvodníků, 462 úvahy do rubriky *Rozhledy politické*, řadu fejetonů a cyklus zajímavostí z městského archivu s názvem *Ze starých listin.* V roce 1901 uveřejňoval obsáhlou studii *Písek v XIX. století.* Pro písecké ochotníky přeložil z němčiny veršovanou tragédii *Kateřina Smiřická* prefekta písecského gymnázia, básníka a historika Josefa Schöna (1790-1834).

[46] Srov. X: *Odborný spisovatel Bedřich Brandejs.* Otavan, *3*, 1918-19, 5-7, s. 81.

[47] První sjezd českých turistů se měl konat ve dnech 14. až 17. 8. 1895 v Měšťanské besedě v Praze a dne 15. 8. pak výlet na Karlštejn. Srov. Písecké listy, *1*, 1895, č. 17.

[48] Vilém Kurz st., 13. 6. 1847 – 6. 3. 1902, zoolog, pedagog, politik.

[49] Srov. *Průvodce po král. městě Písku a jeho okolí* ..., Písecké listy 1902, č. 21. Činnost spolku je

zachycena zejména v SOkA Písek, Klub českých turistů Písek 1899-1955, I Bb/29, Zprávy o činnosti KČST 1901-1945, kart. 3; I C/49. Propagační letáky, brožury, kart. 5; KOPECKÝ, Th. – VESELÝ, J.: *Prvé čtvrtstoletí Odboru Klubu čsl. turistů v Písku. 1900-1925.* Písek 1925, s. 6-11.

[50] SOkA Písek, AM Písek, evidenční kniha hlášených rodin 1893-1908, kniha č. 2698. Srov. dopis ředitele SOkA (OA čj. 80/1981) Josefu Pojezdnému ze dne 17. 4. 1981.

[51] Kdy přesně se do Loun přistěhoval, nevíme, poněvadž o domovské právo tam nepožádal a z počátku 20. století se bohužel nedochovala evidence obyvatel.

[52] Podle dopisu Josefa Pojezdného ze dne 1. 4. 1981 (došlo 14. 4. 1981) se na základě sdělení ze SOA Třeboň tato žena v matrice narozených pro město Písek a rok 1853 nenachází. Jméno Čermák se tam vůbec nevyskytuje a v období let 1851 až 1880 se uvádí pouze zápis o narození Olgy Marie Čermákové ze dne 22. 1. 1876. V operátu sčítání lidu z roku 1900 uvedl B. Brandejs, že se jeho manželka narodila dne 7. 6. 1871 (?1841) v Praze a že tam měla i domovskou příslušnost. Srov. SOkA Písek, fond Miscellanea, sign. 114, kopie dopisů, dopis ředitele SOkA Písek v Mirovicích (OA čj. 80/1981) Josefu Pojezdnému ze dne 17. 4. 1981.

[53] Srov. S. LÁNO: *Dvě výročí – dva dluhy. 10 let cenzurovaného článku Dr. Josefa Pojezdného k 135. výročí narození Bedřicha Brandejse – 1. 5. 1851.* Střelecká revue, *26,* 1995, 12, s. 14.

[54] Všechny dokumenty a předměty dědicové s nejvyšší pravděpodobností včas uklidili a k pozůstalostnímu řízení přihlásili jen to, co nezbytně museli a s čím soud podle ustálené praxe počítal. Kdyby po B. Brandejsovi nezůstalo slušné jmění, sotva by švagr Čermák (viz dále) vypravil poměrně nákladný pohřeb a po něm opatřil ještě na hroby obou manželů pamětní kříže. Manželé Brandejsovi kupovali viktuálie, jak bylo tehdy v úřednických rodinách zvykem *na knížku.* Nákupy se zapisovaly do sešitku a platily se až v den výplaty mzdy – u státních úředníků vždy prvého dne měsíce. Poněvadž Brandejs zemřel během měsíce, přihlásila hokyně Charvátová svou pohledávku k pozůstalostnímu řízení. V ní je zaznamenán poslední nákup z 13. 10. 1918, zřejmě Brandejsovy hospodyně – sám byl od 26. 9. v nemocnici – a sice 1,15 kg mouky, 0,5 kg máku a 1 kg cukru. Jestliže si tedy B. Brandejs v době své hospitalizace mohl nechat upéci makové buchty, smrt hladem mu rozhodně nehrozila. Srov. S. LÁNO, *Dvě výročí,* s. 15.

[55] SOkA Louny, AM Louny, kniha zemřelých, sign. O 8 z let 1908-1922; OS Louny, sign. A 649/18. Soud prý jeho pozůstalost neprojednával. Sdělení dr. B. Roedla ze SOkA Louny.

[56] Podle i tehdy platných přísných hygienických předpisů nesměl být totiž její hrob otevřen před uplynutím desetileté tlecí doby ani k pohřbu manžela. Srov. S. LÁNO, *Dvě výročí,* s. 14.

[57] Srdečně děkuji za cenné rady a podněty dr. Vladimíru Dolínkovi, CSc., z Vojenského muzea v Praze, Mgr. Jindřišce Mošanské ze SOkA Písek, dr. Bohumíru Roedlovi ze SOkA Louny, dr. Ivo Navrátilovi ze SOkA Semily, dr. Soni Bartošové z ÚZLK Praha a ing. Ctiradu Rakušanovi z Českého Brodu.

Další použitá literatura

DOLÍNEK, V.: *Život a dílo Bedřicha Brandejse.* Nestránkovaný úvod reprintu (*Zbraně střelné, lovecké, terčovní a obranné. Nauka o soustavě střelných zbraní vůbec, se zvláštním zřetelem k nejnovějším vymoženostem zbrojní techniky, Die moderne Gewehrfabrikation,* ARS/ARM 1997)

DOLÍNEK, V. - KARLICKÝ, V. - VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo.* Praha 1998, s. 29

FRÖHLICH, J.: *Písecké hory známé i neznámé.* Písek 1999

Hospodářský slovník naučný 4 (R-Ž). Praha, Šolc a Šimáček 1924

L.: *Bedřich Brandejs.* Háj, *47,* 1918, s. 207-208.

LUGS, J.: *Ruční palné zbraně.* Sv. 2. Praha 1956, s. 158

POJEZDNÝ, J.: *Bedřich Brandejs* (2). *Střelecká revue,* 1969, č. 9, s. 16-17

POJEZDNÝ, J.: *Poslední roky Bedřicha Brandejse.* Střelecká revue, 1986, č. 4, 5 a 6, vždy s. 19-20

Rš (= C. Rakušan): *Osmdesát let od smrti Bedřicha Brandejse.* Střelecký magazín, *3,* 1998, č. 12, s. 36

ŽELTVAY, Votoček a kol.: *Československá lesnická bibliografie do roku 1933. Bibliografie Háje (1872-1924).* Lesnická dokumentace. Sv. 24. Zbraslav-Strnady, VÚLHM 1967

Gustav NOVOTNÝ: *Büchsenmacher und Fachschriftsteller Bedřich Brandejs*

Der Prager Landsmann Bedřich Brandejs (1851 – 1918), eine der größten Individualitäten des böhmischen Geschützwesens (er war dessen vorderer Praktiker, Erfinder und Verbesserer, weiter dann ein hervorragender Fachschriftsteller, tüchtiger Redakteur, Autor von enzyklopädischen Stichwörtern und Übersichten, Mitarbeiter und Fortsetzer von František Špatný, Begründers der tschechischen Büchsen- und Jägerterminologie) bemühte sich zusammen mit manchen vorderen böhmischen Waffenherstellern und –Exporteuren um europäisches und Weltniveau des böhmischen Geschützwesens und um Anwendung der besten ausländischen Erfahrungen bei uns. Sein Werk eines Fachpublizisten wird für absolutes Einzelwerk bei uns sowie im damaligen Mitteleuropa gehalten. Für seine verdienstvolle und mannigfaltige Arbeit, die ein Verbindungsglied zwischen der Vergangenheit und der Gegenwart des Geschützwesens bildet, wurde er jedoch zu seinen Lebzeiten nicht geschätzt und anerkannt.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

Po stopách Židů na Jilemnicku

Pavel Jakubec

Oblast jilemnického politického okresu, jak tomu v hornatějších regionech naší země bývá, patří k místům s krátkou historií židovské populace. I přes to, že zde nikdy nevzniká silná komunita a židovské rodiny či jednotlivci vyhledávají Jilemnicko až od 19. století, přičemž zde téměř vůbec nevytvářejí vícegenerační osídlení, můžeme vysledovat zajímavé skutečnosti. Až na několik výjimek se místní Židé soustředili do center soudních okresů, tedy Rokytnice nad Jizerou, Vysokého nad Jizerou a Jilemnice. Oprašme tedy po letech ta zapomenutá jména a jejich osudy.

Harrachov-Rýžoviště

V Rýžovišti (něm. Seifenbach) čp. 51 byl od 2. prosince 1920 hlášen židovský úředník firmy Seidler, Weiss & Comp. Karel Steindler, narozený v roce 1890 v Hostomicích. Byl ženatý s katoličkou Idou Švandovou (nar. 6. prosince 1904) z Rokytnice nad Jizerou, s níž vychovával syna Jindřicha (nar. 11. srpna 1923), který zůstával bez vyznání. Pravděpodobně po oddělení pohraničí se rodina uchýlila do domu čp. 556 v Nové Pace, neboť tato adresa je uváděna jako jejich poslední předválečná. Ruka teroru jako první zasáhla nejmladšího Jindřicha, který byl 9. 6. 1943 odvezen transportem Dc do Terezína. Až o dva roky později jej následoval otec Karel, který byl určen k tzv. uzavřenému pracovnímu nasazení v Terezíně, kam byl deportován transportem AE 2 v dubnu 1945. Za čtvrt roku byli oba osvobozeni a rodina se opět šťastně shledala. Poté se přestěhovali do Harrachova čp. 155 a Karel Steindler byl v červenci 1948 jmenován zmocněncem nad firmou Seifenbašská tkalcovna hedvábí, Rýžoviště-Harrachov. Jaké byly další osudy Steindlerových, nám prozatím není známo.[1]

Jablonec nad Jizerou

Jedinou židovskou rodinou, jejíž domovinou se stal Jablonec nad Jizerou, byl klan Schückových a Freundových. V Podkrkonoší začíná historie této rodiny snad kdesi u rokytnického hostinského Heinricha Hirschlera (viz heslo Rokytnice nad Jizerou), který měl s jistou pravděpodobností bratra Paula. Paul a Rosalie Hirschlerovi jsou totiž rodiči Arnoštky (nar. kolem r. 1860), která se se svým stejně starým manželem Adolfem Schückem, obchodníkem, usazuje v Jablonci nad Jizerou. Společně vychovali čtyři děti – Pavla (26. listopadu 1891), Růženu (1. srpna 1893), Josefa (24. září 1895) a Marii (4. května 1902), která se jako první narodila v Jablonci čp. 64.[2] Městečko mělo na počátku 20. století po Rokytnici nad Jizerou největší potenciál židovských obyvatel z celého jilemnického okresu (r. 1900 12 osob).

Osud zavál Schückovic děti do různých stran. Pavel získal jako úředník, ženatý s křesťanskou dívkou Ludmilou Bílkovou (nar. 1897), domovské právo v Praze, Josef se ve druhém městském obvodu stal jeho sousedem, Marie zůstala svobodná a vdala se prý až v Terezíně a s Růženou se oženil obchodník Angelo Freund (1. března 1893), s nímž zůstala v Jablonci, aby zde společně přivedli na svět trojici dětí Olgu (1922), Hanu (1925) a Jiřího (1929).[3] V r. 1935 získávají Freundovi domovské právo ve Vysokém Mýtě a buď zde, nebo v blízkém okolí měli spravovat malou železniční stanici.

Druhá světová válka obě rodiny zdecimovala, hroby Adolfa a Arnoštky, umístěné na jabloneckém komunálním hřbitově, zničili nacisté a všichni ostatní členové rodiny, kromě Ludmily Schückové, která válku jako nežidovka přežila, a Olgy Freundové, jejíž osud není znám, zahynuli v koncentračních táborech.[4]

Jablonecký dům čp. 64, před válkou majetek Arnoštky Schückové, byl po osvobození zkonfiskován, ale na odvolání její snachy Ludmily byla konfiskace na jaře 1947 zrušena.[5]

Jilemnice

První zmínku o přítomnosti Židů na území pozdějšího jilemnického okresu přináší ve svém pátém díle *Hradů, zámků a tvrzí* August Sedláček.[6] Připomíná událost, ke které došlo 6. prosince 1541 na královské silnici mezi Jilemnicí a Mříčnou (tehdy jako Smiřično), kdy skupinku čtyř Židů jedoucích z Jilemnice přepadli lotři a dva zabili a oloupili. Jeden z napadených, jistý Kolman z Turnova, podal u komorního soudu o loupeži a bezpráví, které bylo Židům učiněno ze strany vrchnosti, barvité svědectví:

Když byl vůz s židovskými obchodníky přepaden, Kolman uprchl do Jilemnice na zámek za synem tehdejšího pána Arnošta z Újezdce, Závišem, s prosbou, aby *honiti a k šturmu zvoniti rozkázati ráčil.* Záviš se svým úředníkem Balcárem a služebnictvem začal zlosyny pronásledovat, ale ti zmizeli na sousedním panství Viléma z Valdštejna. Kolman se tedy vydal k Vrchlabí pro Jana Belvice, Vilémova úředníka, zpravil jej o loupeži a jmenoval některé z lotrů, které poznal. Donutil úředníka, aby se s ním vydal na jilemnický zámek k Závišovi. Když *maličkou chvíli byli tu na zámku,* přiběhl Závišův služebník Jan Hovýzna s tím, že dva z lotrů, jednoho pěšky a druhého koňmo, spatřili nedaleko zámku. Kolman tehdy prosil Belvice, *aby nemeškal a honiti rozkázal,* ale ten se údajně na Žida obořil, aby mu neradil a raději se, když zjistil, že lotři patří pod jeho správu, odebral zpět k domovu. Později prý Jan Belvic před Vilémem z Valdštejna a Kolmanem přiznal, že jednoho z lupičů, Jiráska z Javůrka, chytil, dozvěděl se od něj jména zbylých komplic a poté jej opět pustil.

Jelikož úředník Belvic zanedbal svou povinnost, vdovy po zavražděném Samuelu *ze staré školy*[7] a Librtrautovi z Prahy jej pohnaly ke komornímu soudu, který si právě vyslechl Kolmanovu výpověď.

Ač v sídle politického okresu a přirozeném centru zkoumané oblasti, nezanechala občasná přítomnost Židů ve městě žádných významných stop.

Konkrétní jména přinášejí prameny teprve na jaře 1799, kdy jilemnická radnice vydává na základě předchozího šetření zákaz, aby nikdo ze sousedů žádnému Židu neposkytoval nocleh nebo dokonce pronajímal dům či byt k bydlení. Bylo totiž zjištěno, že se ve městě již značnou dobu bez vědomí úřadu zdržují novobydžovští Židé Jacob Schnabl se syny a Aron Schnitzer, jeho zeť. Schnabl měl u zdejšího občana Johanna Hanusche za 10 zlatých celoročně pronajatou místnost jako sklad svého zboží a podle protokolu se na zdejším panství věnuje podomnímu obchodu asi dvacet let, neboť mu živnost a zařízení skladu u zdejšího přítele povolil bývalý vrchnostenský inspektor. Schnitzerovi, ubytovanému v hostinci Johanna Zubatého, pronajímal prostory ke skladování Josef Jírů za 3 zlaté ročně. Měšťanům se ovšem příčí, že Schnabl a jeho synové v Jilemnici pobývají většinu roku a slaví zde i své svátky *(und seinen Schabes hier halte).* Nechybí ani nařčení, že skrz jeho obchodování přicházejí lidé ke zbytečným dluhům a roste nehospodárnost.[8]

Snad je to právě tentýž Schnabl, na nějž se nám dochovala vzpomínka v podobě jedné z postav ve vysocké *poudačce* Prokopa Háska *Kaplan Pruďas*:[9] *„Velle fary na rohu měl krámek Izák Šnábel, jedinej žid, kerej to ve vobci vyderžal, a ten istej čas ležal pádem. Poudá pan falář: ‚Se Šnáblem to je prej špatný. Bylo by potřá dáť mu z křesťanský lásky a jako sousedoj outěchu, aby se mu lehčej vodcházelo. Staute se u něj, až pujdete večír na pivo.' Kaplan zaverčal, že jo, a šel radši dřiu,*

aby na něj nečkali dlouho s mariášem. Šnábel vopraudu mlel už z poslenního a zle nařikal. Kaplan ho chvíli nechal a pak ho vokřik: ‚Hernajs, dědku, hdo to má poslouchať! Čerta-li tu lamentujete, dyž polle tý vaší machometánský víry máte bejť šťasnej a radovať se, že už za chvíli budete hodovať s Abrahámem!' Šnábel zaverčal: ‚S timlle mně mužte jiť, velemnej pane, do perdele! Pámbu ví, že bych radši nežral!'"

Můžeme jen spekulovat, do jaké míry nejstarší známý jilemnický Žid posloužil jako předloha literárního Šnábla, čili vlastně *alter ego* vysockého izraelity Grünbergera. Každopádně z první poloviny 19. století nemáme o Židech v Jilemnici žádných zpráv.

Teprve na přelomu století se díky matrikám jičínské židovské obce seznamujeme s prvními jmény. Dne 12. března 1850 byli v Lužanech oddáni třicetiletý Adalbert Winternitz, obchodvedoucí u Eliase Mautnera ve Smiřicích, a třiatřicetiletá Theresie, dcera Israela a Antonie Winternitzových z Jilemnice čp. 5.[10] Zdá se tedy, že Winternitzovi z Theresiiny strany žili ve městě již před polovinou 19. století a zřejmě nebyli jediní, neboť tamtéž zemřel 21. června 1842 teprve sedmiletý syn Joachima Vondörfera, Sallomon, pohřbený záhy až ve vzdáleném Turnově.[11] Za tři měsíce po sňatku, 21. června 1850, Theresie porodila v domě čp. 15 synka Antona, který byl tamtéž obřezán,[12] a 27. září 1851 dcerku Marii. Ta se však narodila v domě čp. 27 a otec Adalbert byl již tehdy pachtýřem vinopalny.[13]

Z 8. listopadu 1852 pochází dotazník,[14] který nám vypovídá, že v Jilemnici žili a nyní se neznámo kde zdržují židovský kramář Mautner (nar. 12. října 1809), jeho žena Anna (nar. 25. ledna 1812), dcera Josefa Wilhelmine (nar. 17. července 1839) a syn neznámého jména (nar. 20. srpna 1832). Další pramen podobného charakteru přináší zmínku o Isaku Reinholdovi, jenž se z Jilemnice odstěhoval v lednu 1875, a o Eduardu Malburgovi, který ovšem již *před 40 lety* (tj. někdy kolem r. 1875) přestoupil ke katolické víře. Údajně však nežil přímo v Jilemnici. Pravdou zůstává, že v roce 1913 byl jistý JUDr. Osvald Malburg majitelem nám již známého domu čp. 5, v němž provozoval obchod lihovinami J. Neumann.

Další Židé přicházejí do Jilemnice víceméně ze služebních důvodů. Nejprve to byla rodina strážmistra Bernharda Reina, který byl již tehdy ženatý s Amálií Sternovou z Liběšic u Žatce a 27. června 1881 se jim v domě čp. 15 narodila dcera Irma a 5. listopadu 1882 v domě čp. 151 syn Otto.[15] Roku 1900 ve městě však již nežijí.

Ve stejné době působí na místním nádraží úředník Benjamin Freund s manželkou Emilií, rozenou Markusovou z Kutné Hory, což dokazuje zápis o narození dcery Rosy 21. září 1891.[16] Zde je nutné podotknout, že železniční nádraží pro Jilemnici se od r. 1871 nalézalo v Martinicích a teprve r. 1899 byla zprovozněna odbočka z Martinic do Rokytnice nad Jizerou přes Jilem-

nici. Podle zprávy z února téhož roku byli na její stavbě zaměstnáni přinejmenším čtyři židovští dělníci – Eugen Hertzka, Adolf Frankl, Hugo Lichtenstern a Max Spitzer.

Výkaz o pobytu Židů v Jilemnici z října 1893 zachycuje jedinou osobu – osmadvacetiletého okresního zvěrolékaře Maxmiliána Rosenfelda v domě čp. 217. Jak vyplývá z práce Jaromíra Horáčka,[17] doktor Rosenfeld buď pocházel, anebo se později odstěhoval do Nového Bydžova, neboť když 28. července 1918 obdržel dovolenou vrchlabský zvěrolékař Vilém Steindler, který ovšem ordinoval i v Jilemnici a okolí, zastoupil jej právě Maxmilián Rosenfeld z Nového Bydžova.

Jak nepatrný a ve většině případů krátkodobý byl výskyt Židů v Jilemnici, zachycují i sčítací operáty. V roce 1880 je zde hlášeno šest osob židovského vyznání, pak čtyřicet let nikdo, i když nyní již víme, že v mezidobích mezi jednotlivými sčítáními zde dočasně několik Židů pobývalo, a teprve roku 1921 jeden a roku 1930 čtyři Židé.

Zcela výjimečně byl v Jilemnici zaznamenán i jeden židovský pohřeb. To když 8. ledna 1938 zemřel v místní nemocnici bezmála dvouletý chlapeček Petr Angert, syn pražského obchodníka Rudolfa Angerta a Gertrudy, rodem Krusové, a 12. ledna byl pohřben na jilemnickém hřbitově. Záhy byl však převezen do rodné Prahy a pohřben na blízku svým rodičům.[18]

Sumář z počátku II. světové války zachycuje v Jilemnici židovskou firmu Müller und Thiem majitelek Erny Gansové a Ilsy Tolnauerové na výrobu bavlněných kapesníků s centrální kanceláří v Praze. Firma, zanesená do obchodního rejstříku v r. 1928, zaměstnává r. 1940 celkem 43 dělníků, 40 domácích zaměstnanců, 10 úředníků v Jilemnici a 12 úředníků v Praze. Obrat textilky se r. 1939 pohyboval ve výši 8 500 000 Kč, což bylo o 850 tisíc Kč méně než v roce předchozím. 7. října 1939 byl do firmy jmenován tzv. *treuhänder* Fritz Leidemann a závod byl arizován.[19]

Martinice

Na základě sčítání obyvatel zjišťujeme, že Martinice obývala zřejmě vždy pouze jedna židovská rodina, a to zhruba od konce 80. let 19. století do druhého decenia století následujícího.

Technický pokrok a židovská emancipace druhé poloviny 19. století způsobily, že častou živností Židů se stalo zaměstnání u dráhy. Koncem 19. století přichází do Martinic drážní skladník Adolf Friedländer, příslušný do Zbyslavi u Čáslavi, s manželkou Mathildou, dcerou Bernharda a Josefiny Schlesingerových z Golčova Jeníkova. V domku čp. 103 přivádějí na svět dcerky Irmu (nar. 1900) a Elsu (nar. 1902).[20] Obě děvčátka se obřadu udě-

lení jména podrobila v matčině rodišti a rodina se asi brzy stěhuje do jiného působiště, neboť již v červnu 1905 se v budově martinického nádraží narodila židovská dívka Františka Budlovská, dcera místního železničního úředníka Gustava Budlovského a Agnes, rozené Schwarzkopfové z Českých Budějovic.[21] Další osudy této rodiny se odehrávají také mimo Martinice.

Adresář jilemnického okresu z r. 1913 zastihuje v Martinicích obchodníka Josefa Pfefferkorna.

25. října 1883 zřídil v Martinicích drobnou pobočku své tkalcovny, založené r. 1880, židovský továrník M. J. Oberländer z Úpice. Filiálka byla jednou z mnoha, jež firma provozovala, neboť vlastní továrnu na tkalcovské zboží Oberländer neměl, pouze obchod s plátny, a tak byl závislý na domácích tkalcích, za nimiž každých čtrnáct dní přijel firemní zřízenec a v pronajatých prostorách domu čp. 103 jim vydával potřebnou přízi a mzdu a od nich přijímal zhotovené bavlněné a lněné zboží, hlavně plátna prostého druhu. V době vzniku martinické sběrny zaměstnával z okolí, zejména pak ze Studence a Roztok 30 – 40 osob, které týdně produkovaly až 40 kusů zboží. Během čtyř let se počet domácích tkalců zvýšil v zimním období na sto, v létě asi na padesát.[22] Příze se do obce dopravovala z Úpice po železnici. Jako zástupce firmy, který s tkalci jednal, figuroval Max Lewith z Náchoda.

Jak dlouho martinická sběrna fungovala, nevíme, ale v Úpici bylo jméno Oberländer symbolem textilního průmyslu ještě před II. světovou válkou.

Mříčná

Dům čp. 26 v Mříčné v r. 1913 obýval rolník Josef Neumann, příslušný do Kozárovic, kde se roku 1855 narodil, a jeho o jedenáct let mladší choť Berta, původem z Kovanic u Nymburka. Operáty následujícího sčítání prozrazují pozoruhodnou skutečnost, že manželé toho času nevyznávají žádné náboženství, kdežto jejich dcery Eugenie a Vlasta, narozené v letech 1896 a 1898 v Lidkovicích, jsou vyznání židovského.[23] Roku 1930 už rodina v Mříčné nežije.

Rokytnice nad Jizerou

Přítomnost Židů v Rokytnici registrujeme až od druhé poloviny 19. století a vděčným pramenem k objevení jejich dávno zapomenutých jmen nám jsou opět matriky židovské obce v Jičíně, kam byly jejich narození, sňatky a úmrtí zanášeny. Jako první zde figuruje manželský pár podomního obchodníka Eduarda Bauera a Louise Löwitové z Náchoda, jimž se 19. února 1856

narodil v Dolní Rokytnici čp. 17 a o týden později byl tamtéž obřezán syn Arnold.[24] Radost v podobě narození dalšího potomka, dcery Lambertiny, přichází 2. března 1859.[25] Zato narození Eleonory o několik let později se v matrice vůbec neodráží. Její brzké úmrtí v jednom roce života 12. září 1870 v domě čp. 20 zde ale již zaneseno je.[26] Otec Eduard, zde jmenovaný jako Elias, byl tehdy již místním hostinským. Dcerku uložil k věčnému spánku na vzdáleném židovském hřbitově v Jičíně. Druhá rodina, kterou nám matriky představují, jsou Hirschlerovi. Jméno matky se sice z žádného zápisu nedozvíme, ale otec Heinrich Paul byl hostinským v Dolní Rokytnici čp. 74. Víme, že do rodiny přišly nejméně tři děti, které ale brzy umírají. Nejdříve je to Isidor (9. července – 20. října 1867),[27] po něm Ernestine (3. – 16. srpna 1868)[28] a nakonec bezejmenný syn (srpen – 24. září 1869)[29]. Zda se Hirschlerova rodina později stává součástí klanu Freundových z Jablonce nad Jizerou, se můžeme pouze domnívat.

Dne 19. září 1883 se v jičínské synagoze uskutečnil sňatek čtyřiatřicetiletého lékaře MUDr. Moritze Krausze z Rokytnice, syna Isaka Löbla a Reginy Krausz z uherské Papy, s Henriettou Kantorovou, dcerou Benjamina a Rosalie z Jičína.[30] Plody svatební noci přišly na svět příštího léta, 25. července, kdy rokytnickému páru přibyla starost o synka Rudolfa. Druhé známé dítko, dcera Regina, přichází na svět až za sedm let, 23. září 1891, v Dolní Rokytnici čp. 309.[31]

Zdaleka nejpočetnější rokytnické židovské rodiny byli Thanovi a Glaserovi. V matrikách máme zanesena jména celkem pěti dětí obchodníka a destilatéra Emanuela Thana z Rokytnice čp. 302, rodem ze středočeské Litně, a jeho manželky Henrietty Goldmannové, a dvě jména dětí téhož s druhou manželkou Judith Halbkramovou z Vranovské Vsi u Znojma.[32] Manželka Henriette mezitím ve věku 42 let, 8. prosince 1894, několik dní po porodu dcery Idy, zemřela a byla pohřbena, jak se zde již stalo zvykem, na městském hřbitově v Rokytnici.

Daniel Glaser se narodil 8. března 1859 v Polici nad Metují a do Rokytnice nad Jizerou byl příslušný od 20. ledna 1889. Tou dobou se o jeho domácnost již nějakou dobu stará manželka Hedvika, rozená Bauerová z Humpolce.[33] V rodinném domě čp. 445 v Horní Rokytnici se manželům narodily děti Markéta (15. července 1892),[34] Emmy (10. května 1894),[35] Anna (31. prosince 1895 – 28. května 1897),[36] Pavel (27. srpna 1896)[37] a Marie (2. února 1899).[38] Daniel začal brzy podnikat a záhy to byla především místní tkalcovna bavlněného a lněného zboží v Horní Rokytnici čp. 437, která přinesla Glaserovým věhlas. A jak se zdá, i Danielův mladší bratr Gustav (nar. 1863 v Polici) opouští rodné východní Čechy a přichází uplatnit své schopnosti do Krkonoš. 3. června 1895 se v pražském hotelu Stein oženil s Lilly

Schückovou (nar. 1868), dcerou Ignaze Schücka a Marie Roubíčkové.[39] V domě Gustavova bratra tak bylo zaděláno na další větev potomků.

První se narodil Fritz (21. března – 18. července 1898). Pak Wilhelm (13. července 1899), Hermann (24. listopadu 1903), ten výjimečně v Horní Rokytnici čp. 283, a nakonec Elli (23. dubna 1905).[40]

Gustav Glaser začínal v Rokytnici jako obchodník, později však po vzoru bratra vstupuje do textilního průmyslu. Své blízké ale 18. července 1921 nadobro opouští, když ve věku 58 let umírá v hornorokytnickém domě čp. 164.[41]

Třetí větev rokytnických Glaserů představuje rodina místního továrního úředníka Otty Singera (nar. 19. září 1882 v Jablonci n. Nis.), který ve 27. roce věku pojal za manželku Toni, dceru Daniela Glasera. Toni se narodila ještě v Polici nad Metují, ale do Rokytnice byla příslušná již od svého třetího měsíce.[42] Sčítání z r. 1921 uvádí, že rodina žila s dcerou Grete (nar. 22. prosince 1909 v Horní Rokytnici čp. 62) a synem Janem (nar. 29. května 1911) v domě čp. 485, jehož majitelem byl Tonin otec. Z neznámých důvodů však rodinná idyla končí tragicky, když si hlava rodiny 9. září 1936 sahá ve Vysokém nad Jizerou na život.

Právě díky Glaserovým a Thanovým byla Rokytnice nad Jizerou až do počátku II. světové války obcí s největším počtem Židů v jilemnickém okrese, i když čísla 22 (v r. 1890) nebo 23 (v r. 1900) se mohou oproti zbytku českého území jevit jako zanedbatelná.

Úspěšné podnikání zavedlo Daniela Glasera už pouhé desetiletí od příchodu do městečka za jeho hranice – do Buřan. Zde kromě továrny, ve které začínala vysocká firma *Herzfeld & Fischel* svou rozsáhlou činnost, nechali v r. 1876 postavit další tovární objekt – budovu čp. 39 – Josef Dufke a Karolina Gebrtová z Rokytnice. Dva roky nato tu začínají tkalcovat, ale už příštím rokem jsou nuceni dát továrnu do dražby. Té se za 5300 zlatých ujal Jan Palme z Rokytnice, po jehož smrti ji zdědil majitelův chovanec Josef Veith a doplnil ji 52 stavy. Po krátkém držení v rukou Šíny a Krause (1895 – 1899) získal celý tovární areál v dobrovolné dražbě konečně Daniel Glaser.[43] V tomto podniku, který se specializoval mj. na výrobu pásek do psacích strojů, zaměstnával až do r. 1937 vesměs jen české úředníky. Někteří z nich v podniku zůstali i po jeho poválečném začlenění do národního podniku Pojizerské bavlnářské závody.

V ideologiemi nasyceném prostředí 40. a pozdějších let nedostal židovský původ Glaserových příliš mnoho šancí. Pod tíhou říšské orlice a rudé hvězdy se rodina roztříštila. Daniel Glaser i s dcerami je nucen ze zabrané Rokytnice v polovině září 1938 odejít do Prahy, ale ještě předtím, 2. července 1938, skládá dobrovolný dar 25 000 Kč na obranu státu. 10. března 1949 žádá refe-

rát národních správ při Ústředním národním výboru hlavního města Prahy Místní národní výbor v Rokytnici nad Jizerou o zaslání zprávy, zda bylo proti zemřelým Danielu Glaserovi a jeho dcerám Marii Kurzové, Emě Bauerové a Antonii Singerové vedeno řízení podle dekretu prezidenta republiky č. 16/45 Sb. nebo 138/45 Sb. a neprovinili-li se proti národu českému nebo slovenskému. Odpověď z počátku května téhož roku obsahuje svědectví Anny Lenhardové z Rokytnice, bývalé služebné Otty Singera a textilní dělnice v továrně Daniela Glasera, která uvádí, že bylo všeobecně známo, že majitel vycházel s osazenstvem závodu dobře a zaměstnával ve výhradně německé Rokytnici i velkou část českých dělníků. I přes kladné reference ale dochází k náhlému obratu a 14. května 1949 bezpečnostní komise při MNV v Rokytnici informuje, že *„podle dosavadního šetření všichni členové rodiny Glaserových byli známí jako Němci, kteří zaměstnávali na vedoucích místech jen Němce a tímto zp[ůsobem] přispívali ke germanizování okolí. Na podřadných místech (služebné a pod.) byly osoby české národnosti...Daniel Glaser, továrník, jednal s dělníky zaměstnanými v Buřanech tak, že byli nuceni 1,5 roku stávkovat. Těsně před vánočními svátky pro maličkost propustil dělníka, a to otce 4 malých dětí. Oproti tomu podporoval německou sociální péči a mládež, zatímco české sociální péči nevěnoval ani haléře.* "Kdo takové zvěsti podal, či zda si je bezpečnostní orgán vymyslel pro ukojení svých majetnických choutek sám, dnes již samozřejmě nezjistíme, ale proti jeho tvrzení zasílá ÚNV hl. m. Prahy opis protokolu sepsaného s bývalým Glaserovým zaměstnancem a synovcem Arnoštem Sládkem, dříve Süsslandem, z Prahy. Ten vzpomíná, že továrna nebyla příliš rozsáhlou. Vrchní vedení po stránce technické i obchodní si ponechal jako znalec sám Daniel Glaser, úředníci měli pouze podřízená subalterní místa, závislá jen na vykonávání Glaserových pokynů. Na těchto místech to byli hlavně Otto Singer a jeho syn Jan, který obstarával nákup příze, a Glaserův synovec Jan Bauer, zajišťující společně s Marií Kurzovou, Hansem Grottem a zpovídaným Arnoštem Süsslandem (Sládkem) styk se zahraničím. Značný počet zaměstnanců exportního oddělení byl způsoben asi dvoutřetinovým vývozem veškerého zboží do zahraničí. V účtárně, která byla druhým a posledním oddělením podniku, pracovaly pouze osoby české národnosti,[44] mezi dělníky pak byli jak Češi, tak Němci. K vysvětlení, proč se v r. 1930 Glaserovi a Singerovi přihlásili k německé národnosti, Sládek uvádí, že všichni majitelé ostatních továren byli Němci, a chtěl-li Glaser s místním veskrze německým obyvatelstvem a svými dělníky vycházet v dobrém, musel se životu v Rokytnici přizpůsobit. Mezi národnostmi nedělal žádné rozdíly a dokonce některým svým dělníkům poskytoval za minimální nájemné byty v domech, které k tomuto účelu skoupil. Zcela objektivně tak zavrhuje nepravdivé výsledky šetření rokytnického MNV.[45]

Jistou dobu fungovala v Rokytnici čp. 373 ještě pobočka svatoňovické přádelny a mechanické tkalcovny lněného a bavlněného zboží bratří Buxbaumů. Bělidlo, barevna a mandlovna byly zřízeny v Úpici, kreslírna v Rokytnici. Ta však byla 1. října 1937 zrušena a přesídlena také do Úpice.[46]

O další přítomnosti Židů v Rokytnici nebo jejím okolí máme už jenom několik kusých zpráv. Dne 28. listopadu 1915 se zde kupříkladu narodil Mojžíši a Anně Schnappovým, židovským uprchlíkům z ukrajinského města Černovcy, syn Michael. Byli ubytováni v Dolní Rokytnici čp. 8.[47]

Několikrát jsme se také dotkli skutečnosti, že se na rokytnickém městském hřbitově často odbývaly židovské pohřby. K tomuto rozhodnutí nepochybně vedla značná odlehlost Rokytnice od nejbližších židovských hřbitovů. Prokazatelně zde bylo pohřbeno šest osob židovského vyznání, ale zdá se, že i další z dětí Thanových a Glaserových, u nichž v matrice není místo pohřbu uvedeno, spočinuly v Rokytnici. Dodnes se zde zachoval jediný

Jediný dochovaný židovský náhrobek v Rokytnici nad Jizerou – Johanna Schönová. (Foto P. Jakubec 2002.)

německo-hebrejský náhrobní kámen, pod nímž odpočívá Johanna Schönnová (4. listopadu 1824 – 5. června 1903). Na tmavém žulovém obelisku kdysi býval upevněn ještě portrétní medailon.

A krátce v Krkonoších pobyl ještě zástupce berlínské firmy *Hirsch Kupfer u. Messingwerke* Arnold Lilienthal, kterého sčítání obyvatel v r. 1921 zastihuje na Vosecké boudě v Rokytnu.

Roztoky u Jilemnice

V Roztokách byla v r. 1908 založena mechanická tkalcovna židovských majitelů J. Hahna a E. Kanna. Hlavní kancelář sídlila v Praze, roztocký provoz byl zařízen v domech čp. 216, 217 a 228 a firmě patřil ještě dům čp. 233. Už pouhé tři roky po zahájení provozu vypukla v továrně stávka a o rok později ji zaměstnanci vyhlásili znovu. Ve sdělení, které podávají 9. března 1912 okresnímu úřadu, požadují, aby parní stroj *„šel svým během jako dříve“*, aby byl kvalitní materiál a zaměstnanci *„nemuseli čekat na vály“*, v opačném případě aby dostali náhradu 60 haléřů denně, a za čtvrté aby pobírali desetiprocentní přídavky. Jelikož se nedočkali odpovědi, zastavili 23. března práci. Průběh stávky musel být značně dramatický, neboť i po jednání s ředitelem podniku bylo 29. března z celkem asi 110 dělníků 51 propuštěno, ale 1. dubna opět přijato. Zástupci z řad zaměstnanců se s ředitelstvím nakonec dohodli na všech čtyřech bodech své žádosti.[48]

Bohužel nesnáze provázely roztockou továrnu i v budoucnu. Ve dnech 31. srpna až 14. září 1925 vstoupili zaměstnanci do všeobecné stávky, v dubnu 1926 pak ředitel Josef Janďura oznamuje, že v Roztokách bude zastavena výroba, protože na výrobky není odbyt. Tou dobou pracovalo v podniku asi 100 osob, z toho 60% žen.[49]

Během druhé světové války byl židovský majetek pochopitelně arizován a podnik se stává firmou *Norbert Langer a synové*. Původní majitelé Emil a Štěpán Kannové se zachránili emigrací do Velké Británie. Po válce získali tkalcovnu do národní správy pánové Doubek a Rein, v provozu bylo tehdy na 135 strojů. Výměr ONV č. 1266/46, který nabyl právní moci 6. lednem 1947, majetek firmy konfiskoval s poznámkou, že i v předválečné době byli ředitelé firmy vždy Němci, *„takže důvod pro konfiskaci jako u germanizátorů je zde dán“*. Brzy poté byla továrna včleněna do národního podniku Pojizerské bavlnářské závody.[50]

Jeví se až příliš nápadné, že dům čp. 232 obývá židovská rodina Seinerových. Jeho majitel Hugo Seiner se narodil roku 1874 v Neveklově, byl však příslušný do Trutnova. V Roztokách provozoval s manželkou Adou obchod střižním zbožím.[51] Rodina se musela ale mezi lety 1921 až 1926 přestěhovat,

neboť když pan Hugo 12. října 1926 umírá, je to v domě čp. 215. Pohřeb se pak koná až na Novém židovském hřbitově v pražských Strašnicích.[52] Nicméně 26. listopadu 1942 sděluje roztocký starosta okresnímu úřadu v Semilech, že dům čp. 232 je stále v majetku Aliny Seinerové, posledně bytem v Praze, nyní, podle sdělení nájemce domu, železničního zaměstnance ve výslužbě Jana Pecha, je majitelka *„evakuována neznámo kam"*.[53]

Souběžně s první textilkou běžel v Roztokách ještě provoz větší tkalcovny, jejímž majitelem byl Karel Simon, který zaměstnával až 210 osob. Továrník sám zde 18. dubna 1919 v domě čp. 47 umírá ve věku 66 let. Ač příslušný do Malé Šitboře u Chebu, pohřben byl na židovském hřbitově v Jičíně.[54]

Studenec

O přítomnosti židovských rodin ve Studenci se dovídáme z místní vzorně zpracované kroniky v hesle o vinopalně (čp. 178).[55] Ta byla posledním zbytkem bývalého dvora ve Studenci, neboť původně šlo o zaklenuté stáje pro koně. Když byl ale dvůr zrušen, byla z této budovy zřízena vinopalna, kterou do nájmu získala židovská rodina Willigova a vyráběla zde líh a kořalku.[56] Asi na začátku 60. let 19. století za tohoto nájemce ale kořalna vyhořela. Částečně opravené stavení pak získalo dvě obytné místnosti a ve zbytku budovy byl zřízen sklad lihovin židovského obchodníka Lewitha z Vrchlabí. Poslední výčepní, který měl sklad na starost, vinopalnu přeměnil v hostinec a posléze koncem dubna 1900 se započalo s přestavbou celého objektu na obytné stavení. Nějakou dobu tu pak byla umístěna pošta a ostatní místnosti se pronajímaly rodinám k bydlení.

V první polovině 20. století přichází do Studence židovský lékař MUDr. Robert Seidler (nar. 16. listopadu 1874 v Plaňanech). Žil společně s matkou Aloisií (nar. 5. ledna 1854 ve Velimi) a Bedřiškou Seidlerovou (nar. 28. února 1880 v Plaňanech), která mohla být jeho sestrou, nebo manželkou, v nájmu v domě Antonína Bukovského čp. 118. Rodina dočkala ve Studenci počátku druhé světové války, a tak i v kronice se o jejím osudu můžeme krátce dočíst. Doktor Seidler byl zbaven možnosti provozovat lékařskou praxi a v březnu 1942 jej místní začali vídat se žlutou šesticípou hvězdou našitou na prsou. Po necelém roce ponižování a čelení stále dalším zákazům a nařízením je rodina Seidlerova zahrnuta do transportu Cl, který ji odvezl do Terezína a odtud příští zimu 15. prosince 1943 do Osvětimi, odkud se nikdo nevrátil.

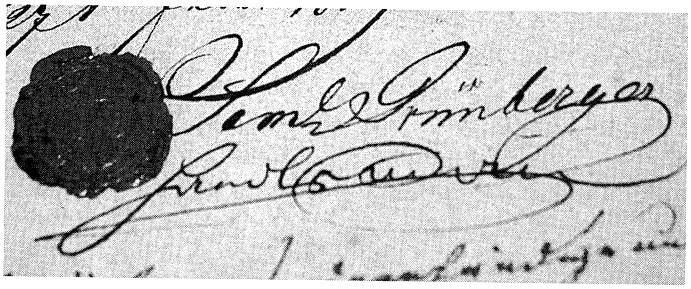

Podpis a pečeť obchodníka Samuela Grünbergera (1809).

Vysoké nad Jizerou

Můžeme směle prohlásit, že Vysoké nad Jizerou je místem, kde se Židé (v hranicích Jilemnicka) prvně usazují natrvalo. Četnější zmínky lze vysledovat již od druhé poloviny 18. století, kdy ve Vysokém získávají tržní místa Židé Izák Vítek ze Smržovky (1760) a Vít Markus z Malé Skály (1775).[57]

V r. 1773 vzniká ve městě filiální sklad tabáku, jehož prvním nájemcem se stává Abraham Grünberger.[58] O několik let později se vysocká obec ohrazuje proti usazení jeho syna Samuela a písemnosti, dochované na základě tohoto sporu v městském archivu, vypovídají o počátcích této rodiny ve Vysokém.

Před rokem 1773 žil Abraham Grünberger, tehdy ještě jako Abraham Herschl, a jeho předkové v Turnově, kde pravděpodobně požíval hruboskalské vrchnostenské ochrany.[59] Když pak téhož roku přesídlil do Vysokého, nezískal zde žádné familiantské číslo a za několik let (někdy mezi roky 1786 a 1793) musel v rámci josefínských reforem přijmout nové německé jméno. Z nájemce tabákového skladu, obchodníka kůží a smíšeným zbožím Abrahama Herschla, či někdy jako Abrahama Hochstadta,[60] se stává Abraham Grünberger a toto jméno rodině už zůstává. Podle soupisu z r. 1793 už požívá ochrany semilského panství a žije ve Vysokém (zřejmě v čp. 135) společně se ženou Esther a dětmi Simonem, Samuelem a Rosalií. V domě tehdy pobýval ještě židovský vychovatel dětí Alexander Nagel z Kolína.[61]

Několik let před svou smrtí přenechal sklad tabáku svému druhorozenému synovi Samuelovi, neboť se usazuje na Pecce. Zde také 11. června 1812 ve věku 64 let jako nájemce místní vinopalny umírá.[62] Obchod s lihovinami mu nebyl cizí, už v letech 1783 – 1810 držel na semilském panství monopol na pálení kořalky. Vdova Ester poté odchází k synovi Samuelovi zpět do Vysokého, kde žije až do svých osmašedesáti let (zemřela 1. února 1824).

Víme o čtyřech dětech, jejichž rodiči byli Abraham a Ester Grünbergerovi. Simon se snad později stal obřezávačem (*mohelem*) v Novém Bydžově, neboť osoba takového jména a funkce je připomínána v r. 1808 v turnovské matrice. Osudy dcer Rosalie a Sary (nar. 1794) nejsou známy a ve Vysokém zůstal pouze druhorozený syn Samuel, který ale musí čelit nepřízni ze strany vysockých měšťanů, kteří v letech 1818 – 1819 vedou spor proti jeho usazení.

Svatební konsens *(Heurathskonsens)*, a tudíž i familiantské číslo na semilském panství získává 31. prosince 1803 a od té doby pravděpodobně Vysoké neopouští. Živnost rozšiřuje na obchod s kůží, obilím, přízí a kořením a věnuje se až do otcovy smrti tabákovému skladu, neboť poté přechází pod správu katolíka Jana Špiky. Zřejmě v r. 1818 pronajala Agnes Janatová, rozená Patočková, Samuelovi dům čp. 126 po Jiřím Patočkovi, na patnáct let za roční nájemné 200 zlatých s tím, že si zde Grünberger zařídí obchod, což vyvolalo značný nesouhlas ve vysocké obci. Dům se totiž nalézá v těsném sousedství kostela. Měšťané se hájí tím, že o křesťanských svátcích a pobožnostech se Židé v domě zabývají hlučnými pracemi, že z jejich domu je vidět přímo do kostela a že z výčepu, který Grünberger provozuje (lihoviny získával od semilského Josefa Schönfelda), vybíhají na ulici u kostela opilci, kteří křičí, zpívají a poškozují prostranství, a tak se odvolávají také na knížete, který svou zbožností stojí proti jakémukoli zlehčování a znevažování křesťanské víry, a že vcelku prý usídlení Žida v křesťanském domě v blízkosti

Dům čp. 126 (vlevo) ve Vysokém nad Jizerou r. 1904.
(Muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí, sign. OV 21.)

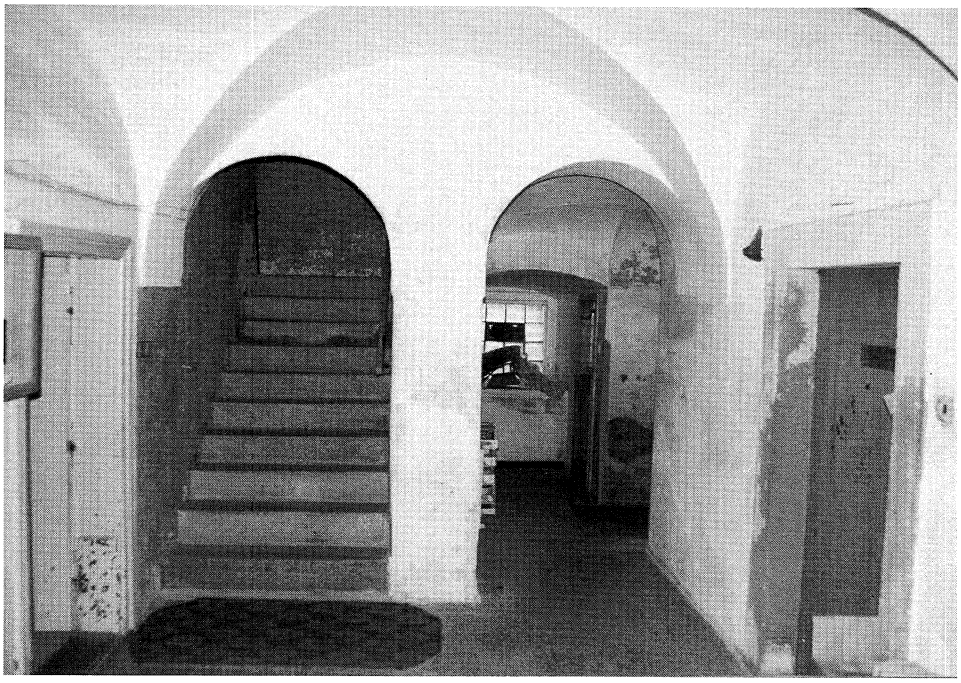

Interiér domu čp. 126 ve Vysokém nad Jizerou. Vlevo schodiště do patra, vpravo vzadu východ na dvůr. (Foto P. Jakubec 2002.)

kostela vyvolává u obyvatel zlobu. Navíc podle patentu z 3. srpna 1797 nesmí být v žádném místě trpěn Žid, nebyl-li zde již nějaký usazen před r. 1725, anebo není zrovna nájemcem tabákového skladu či vrchnostenské půdy, řezníkem nebo palírníkem. A podle výpovědi nejstarších pamětníků v r. 1725 ve Vysokém žádný Žid nežil.[63]

Ačkoli uvedla mnoho důvodů, vysocká obec ve sporu neuspěla a 29. října 1820 získává Samuel Grünberger tržní místo k prodeji železného zboží. Stejné privilegium tehdy ve Vysokém požívali ještě novobydžovští Židé Markus Kaufmann a Josef Schick (od 26. května 1816) a Bernard a Israel Sternové (od 8. července 1816).[64]

Při katastrofickém požáru města 29. července 1834 nebyl Samuelův kamenný dům jako jeden z mála úplně zničen, navíc se na něj vztahovala pojistka proti ohni, kterou mělo tehdy ve Vysokém uzavřeno pouze jedenáct občanů. Tento dům stojí na rohu ulice z náměstí ke kostelu dodnes. Patří městu, jsou zde umístěny byty a obchody a v přízemí lze díky minimálním stavebním zásahům sledovat původní klenby a další drobné stavební prvky.

Náhrobní kámen Amalie Grünbergerové na židovském hřbitově v Turnově. (Foto P. Jakubec 2003.)

S manželkou Sárou (asi 1774 – 1832) měl nejméně tři děti – Antona (nar. asi 1805), Alexandera a Albertha. Čtvrtý Hartwig zemřel v r. 1809 po devíti měsících života.

Alexander Grünberger je u příležitosti narození syna Siegfrieda v r. 1846 označován jako mladoboleslavský familiant a podnikatel s bavlněným zbožím *(Baumwollenwaarenfaktor)* ve Vysokém čp. 54. S manželkou Kateřinou Geduldigerovou, dcerou rožátovského vinopalníka, byl nejspíše trvale usazený v Mladé Boleslavi. Třetí syn Alberth se stal lékařem a s manželkou Theresií Krausovou z Pardubic se usadil v Hrádku nad Nisou, kde se jim také v letech 1845 a 1846 narodily děti Johanna a Ludvík. Ve svém rodišti zůstal ze Samuelových synů pouze Antonín. Když 28. dubna 1880 zemřel, zanechal za sebou život se třemi manželkami – Amálií Poláčkovou z Mimoně (sňatek 1836), Františkou Katzovou z Veltrus (sňatek 1845) a Helenou Hlawatschovou z Nového Bydžova (sňatek 1848), s nimiž počal nejméně šest dětí.[65] Žádné z nich však po otcově smrti v rodinné tradici nepokračuje

a jméno Grünberger tak navždy z Vysokého nad Jizerou mizí. Jediné, co nám rodinu, která zde žila dlouhých sto let, dnes připomíná, je pět náhrobních kamenů na židovském hřbitově v Turnově, pod nimiž odpočívají Anton, Amalia, Helena a Marie Grünbergerovi.

Na přelomu 70. a 80. let 19. století žil v domě čp. 10 židovský obchodník Alois Pick s rodinou.

Venkovskou atmosféru Vysokého nad Jizerou rozvířila počátkem 20. století postava pokrokového lékaře Adolfa Švába. Jeho vazby na Podkrkonoší byly určeny již dávno předtím, než do Vysokého přišel. Zaostřeme tedy drobnohled na Švábovy rodinné vztahy.

Pocházel z rodiny přednosty stanice v Bystřici u Benešova, kde se také v domě čp. 138 dne 18. dubna 1876 narodil. Snad koncem roku 1902, anebo v roce příštím, se oženil s Marií Markétou Martou Taussigovou (nar. 7. března 1879 v Benešově čp. 162, zemř. 1958 v Plzni), která se krátce předtím, 8. října 1902, nechala pokřtít. Marie byla totiž nejmladším z jedenácti dětí benešovského advokáta židovského původu JUDr. Jakuba Taussiga a jeho ženy Julie Meislové z Žehušic, tety Olbrachtovy matky Kamily, rozené Schönfeldové. A tu, v okamžiku spojení s významnou semilskou židovskou rodinou, nalézáme první vazbu na kraj, v němž MUDr. Šváb zanechal tak významnou stopu.[66]

Primářský post ve vysocké *Všeobecné nemocnici císaře Františka Josefa* zaujal v roce 1902.[67] Jak vzpomíná Františka Jandová, byly to pro nemocnici zlaté časy.[68]

Krátce nato, 8. srpna 1903, přichází na svět první potomek, syn Vladislav. Později působí jako internista na klinice prof. Hynka v Bratislavě a coby primář interního oddělení v Táboře, kde také mlád 23. října 1947 umírá.[69] Ve Vysokém se Švábovým narodily ještě tři děti – bankovní úředník v Plzni Adolf Šváb (1905 – 1976), dcera Věra (1910 – 1985) a architekt Kamil Šváb (1907 – 1982), absolvent Vysokého učení technického v Praze, projektant na Smíchově, autor několika vil v Protivíně a v Tróji, rodinných domků a jejich interiérů. První manželství uzavřel s Augustou Hyblerovou (1911 – 1960), dcerou Otakara Hyblera a Marie Schönfeldové ze Semil, tentokrát neteře Olbrachtovy matky.[70]

Doktor Šváb platil ve Vysokém za velmi milého a zručného lékaře s širokou klientelou. Za jeho působení disponoval ústav Roentgenovým přístrojem a kuchyní. Do vysockého povědomí však nevstoupil jenom díky své mimořádné péči. Fotografie dochované ve Vlastivědném muzeu pro Vysoké nad Jizerou a okolí nám odhalují Adolfa Švába seniora jako milovníka moderních technických výdobytků. Snímek z roku 1902, vydaný nedávno jako pohlednice, zachycuje šestičlennou skupinku velocipedistů, kterou zle-

JUDr. Julius Taussig (1862-1941), švagr MUDr. Švába a přítel T. G. Masaryka.

va uzavírá vzrůstem malá postava Dr. Švába. O rok později se už po krkonošských cestách prohání na motocyklu, v sajdkáře doprovázen manželkou, a svůj obdiv k technice nakonec asi v roce 1907 korunuje zakoupením automobilu – prvního ve Vysokém nad Jizerou. Paní Jandová vzpomíná, že jej měl složen v Turpišově stodole (čp. 133), jezdil pomalu a vydával ohromný rámus.

O pět let později svůj vozový park inovuje, či snad rozšiřuje novým modelem, ale to je již krátce předtím, než se Dr. Šváb i s rodinou stěhuje z Vysokého do Plzně a nastupuje zde na místo lékaře u dráhy. V západočeské metropoli zůstává po zbytek svého života a 26. února 1954 zde umírá.

Podkrkonoší se ve druhé polovině 19. století stalo symbolem rozvoje textilního průmyslu na našem území. Rozsáhlá výstavba továrních areálů sice v největší míře postihla oblast na východ od jilemnického okresu, to však neznamená, že by se na zdejším regionu textilní průmysl výrazně nepodepsal. Naopak, textilní tradice zde přetrvává dodnes. Už jenom nahlédnutím do některých vybraných prací, zachycujících mimo jiné vývoj krkonošského průmyslu, zjistíme, že značné procento podniků patřilo židovským majitelům. Podobná situace byla i zde na Jilemnicku.[71]

27. listopadu 1889 byla u Krajského soudu v Jičíně zapsána do obchodního rejstříku firma *Herzfeld & Fischel* majitelů Augusta Fischela a Johanna Herzfelda. Hlavní závod vznikl již roku 1872 ve Vysokém nad Jizerou, po

dvanácti letech se ale tkalcovna hedvábí, vlny a bavlny odstěhovala do Buřan (16. července 1884 vydán živnostenský list) s odštěpným provozem ve Vídni.[72] Firma tehdy zaměstnávala v Rokytnici nad Jizerou a jejím okolí asi dvanáct domácích tkalců, kteří pracovali na svých vlastních stavech.[73]

Tovární budova čp. 36 v Buřanech byla postavena roku 1870 majiteli Josefem Glingerem a Dufkem z Rokytnice, od kterých ji nejdříve koupili společníci Schilhan, Scholz a Steinert, kteří zde zařídili soustružnictví a přistavili dům čp. 38. Teprve třetími majiteli se stali Herzfeld a Fischel, kteří přistavují k továrně obytnou vilu čp. 42 a roku 1884 rozšiřují původní dům čp. 36.[74] Tkalcovna se rychle rozrůstá a roku 1890 zřizuje pobočku ve Vysokém nad Jizerou – Hradsku, která se o dvě léta později stává hlavním továrním sídlem firmy.[75]

Objekty v Buřanech koupil Arnošt Šlejhar a v letech 1895 – 1896 je dále rozšiřuje. Továrnu poté v dražbě kupuje Úvěrní ústav v Hradci Králové a od něj židovští továrníci Roubitschkové a Ehrlich. Roubitschkové se jí záhy zprošťují a oslabený Ehrlich je nucen továrnu roku 1906 prodat v dražbě Leopoldu Eisenmannovi z Červeného Kostelce a jeho společníkovi Brunovi.[76]

Herzfeld a Fischel se v Hradsku stěhují do hotových budov. Hradský dům čp. 156 byl totiž postaven již roku 1884 niťárnou Schilhan, Scholz a Steinert na místě tzv. *Hradského mlýna* Františka Mohra. Noví majitelé se v ní tento-

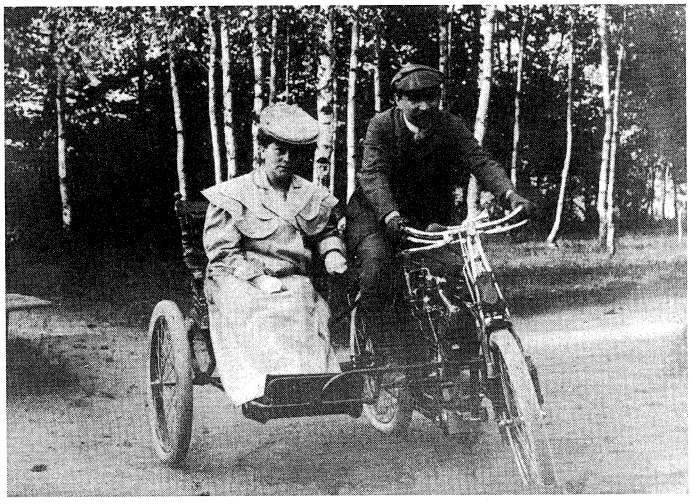

Prvopočátky motorizace Vysocka – manželé Švábovi v r. 1903. (Muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí, sign. OP 132592.)

krát usazují nadobro a zřizují zde tkalcovnu a šlichtovnu hedvábí se specializací na kostelní roucha. Hned po svém příchodu v r. 1890 se firma začíná slibně rozvíjet. U bývalého továrního bělidla, nyní nepotřebného, zařizuje dělnické byty (čp. 264) a zároveň žádá o povolení k přestavbě domů čp. 261 (bývalé skladiště), čp. 262 (býv. písárna) a skladiště u čp. 262 na obytná stavení. Ještě do října 1890 bylo vše realizováno. O čtyři roky později je k továrně *dvorním* stavitelem Herzfelda a Fischela, Františkem Hájkem z Rokytnice nad Jizerou, přistavěn další jednopatrový obytný dům a v r. 1897 vzniká projekt na přístavbu velké tovární budovy. Téhož roku je ovšem vedení podniku nuceno čelit nečekané povodni, která strhla most, poškodila obecní cestu, tovární taras a jez. Továrně byla v jejím bezprostředním okolí způsobena škoda za 7950 zlatých.[77] Další smutná událost poznamenala chod firmy 13. ledna 1899, kdy ve starém hradském domě čp. 156 umírá následkem mozkové příhody ve věku 72 let jeden z majitelů Johann Herzfeld, který je i přes svůj židovský původ pohřben na městském hřbitově v Rokytnici nad Jizerou.[78]

Podnik se však dál živelně rozrůstá, a tak je v r. 1905 přestavěna kotelna, zámečnická dílna a na ploše více jak 1200 m^2 vyrůstá během dvou let podle plánů vídeňského inženýra Arnolda Stössela třípatrová tovární hala se stavy na hedvábí.[79] Název *Seidenwaren- & Kirchenstoff-Fabrik Herzfeld & Fischel* se stává skutečným pojmem.

6. září 1915 postihla Hradsko další ničivá povodeň, která tentokrát dřevěný jez odnesla úplně. Projekt masivního betonového jezu mohl být ovšem uskutečněn až r. 1921. V tomtéž roce se firma stává veřejnou obchodní společností se společníky Augustem Fischelem, později Oskarem Fischelem,[80] Oskarem Löwem,[81] továrníkem ve Vídni, k nimž v r. 1926 přistupuje vídeňský obchodník Quido Kurt Fischel[82] a v r. 1938 Erich Löw,[83] taktéž továrník ve Vídni.

V červnu 1922 vypukla v závodě stávka. Neklid, jak informuje Okresní nemocenská pokladna ve Vysokém nad Jizerou, se projevoval již od ledna, a to zejména zvýšenou nemocností dělníků. Některé nároky k náhradě v době nemoci proto byly uznány za neoprávněné, což vyvolalo bouřlivé nálady vůči úředníkům nemocenské pokladny. Ta se doslova obává *hromadného teroru* a volá o pomoc. K žádnému násilí ovšem nedošlo.[84] Další nepokoje se objevují v červnu 1927 kvůli mzdové situaci. Část ze 457 dělníků (z toho pouze 135 mužů) tehdy hrozila stávkou, která se však nesetkala se všeobecným souhlasem. 12. června přijíždí do Hradska tajemník národně sociální organizace textilního dělnictva a o den později sám majitel z Vídně. Díky jejich dohodě s důvěrníky hradských dělníků je pak hrozba stávky zažehnána.[85]

Během 20. let si firma vybudovala sklady a kanceláře v Praze a v Hradsku staví dvojitou Francisovu turbínu (plány z r. 1926), upravuje náhon, odpadní strouhu a hodlá zvýšit jez. Veškeré úpravy a manipulace s vodní sílou ovšem vždy vyvolaly nesouhlasné reakce majitelů pozemků a továren na dolním toku Jizery z důvodu reálné hrozby snížení hladiny. Vodoprávní řízení skončila až kolaudací jezu roku 1933, ale úpravy vodního díla pokračovaly až do druhé poloviny 30. let.[86] Vyrůstá ještě nová kancelářská budova (1925), je rozšířena kantýna (1927) a tovární hale přibývá další patro (1927).

Podepsání mnichovské dohody znamená pro podnik nebezpečí, jakému dosud nečelil. Blízkost demarkační čáry nutí společníky přeložit v září 1938 sídlo hlavního závodu z Hradska do Prahy na adresu Oskara Fischela.[87] Ve dnech 16. – 21. listopadu probíhají v Hradsku evakuační práce a za nové sídlo továrny je vybrán Nový Bydžov. Do nového působiště bylo převezeno na 120 vagónů strojů, zařízení a surovin. Bylo zde v krátké době zprovozněno přes 150 tkalcovských stavů, na nichž pracovalo asi 130 osob. Látky zde vyráběné byly často jedinými svého druhu na zbytku českého území.

Hradská továrna v 80. letech 20. století.

Vzhledem k židovskému původu majitelů byl 17. dubna 1939 jmenován správcem firmy její dosavadní prokurista Heřman Prokop, který dostal od veřejných společníků plnou moc k likvidaci podniku, aby nepadl do německých rukou.[88] Ministerstvo obchodu tedy 4. ledna 1939 oznámilo vznik nové akciové společnosti *Východočeská továrna na hedvábí v Novém Bydžově* se sídlem v Praze a provozem v Bydžově. V této podobě ale továrna dlouho neexistovala. Úřední soud ve Vídni ustanovil 4. dubna 1939 jejím *treuhänderem* Herberta Burgstallera, doposud komisařského správce firmy, jehož za bezmála čtyři měsíce, 22. července, nahradil říšským protektorem dosazený vídeňský obchodník Max Führer, který továrny v Novém Bydžově a Hradsku i ústřední kancelář a sklady v Praze koupil do svého vlastnictví. A tak od 15. června 1940 existuje nová veřejná obchodní společnost *Seidenweberei, Führer & Co.* se sídlem v Hradsku.[89]

Po osvobození museli oba společníci Max Führer a Rudolf Christ majetek opustit.

Nad podnikem byla zřízena státní správa s dočasnými národními správci Josefem Hejnou, technickým úředníkem ve Rtyni v Podkrkonoší, a Rudolfem Fišerou, disponentem v Rokytnici nad Jizerou, a 22. ledna 1946 se ve firemním rejstříku objevuje poprvé znění *Krkonošská tkalcovna hedvábí, dř. Herzfeld a Fischel.* Krátce nato, 6. září, sděluje JUDr. Václav Nykl na plenárním zasedání Okresního národního výboru v Jilemnici, že byla zamítnuta žádost bývalého majitele firmy Herzfeld a Fischel o navrácení majetku, protože *„majitelé firmy byli nejenom Němci, ale germanizátory okolí. Všichni úředníci a mistři v továrně byli Němci, pouze dělnictvo bylo české.“*[90] Není známo, kdo konkrétně o navrácení požádal, víme pouze, že Oskar Fischel jako jeden ze společníků zemřel ještě r. 1939. Rozhodnutím ONV v Jilemnici pak byly národní správou pověřeny 11. března 1948 *Tkalcovny hedvábí, národní podnik, Praha* a během r. 1949 byla firma znárodněna.

Bývalí majitelé se zřejmě pokusili ještě o několik kroků k znovunabytí továrny, nicméně *„podle pokynů bývalého ZNV má být odvolání společníků firmy Herzfeld a Fischel v Hradsku proti konfiskaci majetku jejich nástupce z doby okupace firmy Führer & Co. zamítnuto podle § 78, odst. 1, vl. nař. č. 8128 Sb.* [?], *pro nedostatek aktivní legitimace, leč by odvolatelé prokázali svou legitimaci tím, že by předložili právoplatné rozhodnutí o tom, že převod firmy Führer & Co. je právně neplatným jednáním ve smyslu dekretu č. 5/45 Sb. a zákona č. 128/46.“*[91]

Ve druhé polovině 20. století tak vstupuje továrna do povědomí jako národní podnik Silka Hradsko.

□

Pokud dnes na území bývalého jilemnického okresu žijí lidé židovského původu, veřejně se k němu nehlásí a autorovi není známo, zda alespoň symbolicky vyznávají židovské náboženství.

Poznámky

[1] SOkA Semily, ONV Jilemnice, inv. č. 390, sign. VII/19, kart. 117; tamtéž, zápisy ze schůzí rady a pléna, kn. 4, fol. 282.

[2] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 682, zápis č. 1144.

[3] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 682, zápisy č. 1250, 1257 a 1259.

[4] Terezie Hirschlerová (11. 6. 1875), sestra Arnoštky, která zůstala svobodná, odjela transportem Cf 5. 12. 1942 do Terezína a odtud transportem Dr 15. 12. 1943 do Osvětimi, tímtéž transportem odjeli do Terezína také Angelo, Růžena, Jiří a Hana Freundovi a Marie Schücková a na východ byli všichni shodně odvezeni krátce nato 23. 1. 1943 transportem Cr. Pavel Schück přijel do Terezína transportem G/H stejně jako jeho bratr Josef, ale do Osvětimi byl vypraven jakožto manžel ze smíšeného manželství až 15. 5. 1944 transportem Dz. Josef Schück přijel do Terezína s bratrem, ale jeho zastihla smrt zřejmě nejdříve, neboť již 9. 1. 1942 odjíždí transportem O do Rigy. SOkA Semily, Osobní fond Oldřicha Rydvala, korespondence s Radou ŽNO v Praze z 2. 5. – 16. 8. 1984, neuspořádáno.

[5] SOkA Semily, ONV Jilemnice, Zápisy ze schůzí rady a pléna, kn. 3, fol. 82v.

[6] SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl V. Podkrkonoší.* Praha 1887, s. 245-247.

[7] Starou školou se s největší pravděpodobností míní nejstarší známá pražská synagoga, doložená v první polovině 13. století, která byla zbořena r. 1867 a na jejímž místě vyrostla v maurském slohu nová tzv. Španělská synagoga.

[8] SOkA Semily, AM Jilemnice, inv. č. 259, sign. V, 2/1799, kart. 1; tamtéž, inv. č. 263, sign. IX, 17/1799, kart. 2.

[9] HÁSEK, Prokop: *Floriánovy úsměvy.* Hradec Králové 1982, s. 103-104.

[10] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 684, zápis č. 44.

[11] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 686, zápis č. 10.

[12] Tamtéž, HBMa 682, zápis č. 138.

[13] Tamtéž, zápis č. 158. Tento záznam je zatím jediným důkazem o existenci židovské modlitebny v Semilech, neboť právě tam bylo Marii 5. října 1851 za přítomnosti Josefa Schönfelda a Ignatze Löwita z Vrchlabí uděleno jméno.

[14] SOkA Semily, AM Jilemnice, inv. č. 581, sign. II/993, 1852 – 1904, kart. 53.

[15] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 682, zápisy č. 786 a 810.

[16] Tamtéž, zápis č. 1008.

[17] HORÁČEK, Jaromír: *Jilemnicko. Světová válka – převrat.* Jilemnice 1938, s. 189.

[18] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 686, zápis č. 698 a SOkA Semily, AM Jilemnice, kn. 66.

[19] SOkA Semily, ONV Jilemnice, inv. č. 220, sign. VII/15, sl. 25, kart. 55.

[20] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 682, zápisy č. 1126 a 1146.

[21] Tamtéž, zápis č. 1171.

[22] SOkA Semily, OÚ Jilemnice, inv. č. 408, sign. 11/28, sl. 205, kart. 45.

[23] SOkA Semily, OÚ Jilemnice, Sčítání obyvatel 1921, inv. č. 1342, kart. 358.

[24] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 682, zápis č. 280.

[25] Tamtéž, zápis č. 969.

[26] Tamtéž, HBMa 686, zápis č. 252.

[27] Tamtéž, HBMa 2201, zápis č. 558.

[28] Tamtéž, HBMa 686, zápis č. 227.

[29] Tamtéž, zápis č. 244.

[30] Tamtéž, HBMa 684, zápis č. 223.

[31] Tamtéž, HBMa 682, zápisy č. 857 a 1007.

[32] Děti z prvního manželství: Herrmann (10. 7. 1889 – 31. 3. 1890), Paul (nar. 26. 7. 1890), Otto (25. 11. 1892 – 29. 3. 1893), Ida (nar. 23. 11. 1894) a Erwin (zesnulý 26. 4. 1897 ve dvaceti letech jako účetní a pohřbený také v Rokytnici). Děti z druhého manželství: Alfred (13. 9. 1898 – 23. 3. 1900) a Elisabeth (nar. 20. 3. 1901). SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 682, zápisy č. 963, 985, 1025, 1056,

1108 a 1129, tamtéž, HBMa 686, zápisy č. 425, 454, 477 a 501.

[33] SOkA Semily, OÚ Jilemnice, Sčítání obyvatel 1921, inv. č. 1353, kart. 383.

[34] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 682, zápis č. 1022.

[35] Tamtéž, zápis č. 1050.

[36] Tamtéž, zápis č. 1078; tamtéž, HBMa 686, zápis č. 479.

[37] Tamtéž, HBMa 682, zápis č. 1080.

[38] Tamtéž, zápis č. 1112.

[39] Tamtéž, HBMa 684, zápis č. 264.

[40] Tamtéž, HBMa 682, zápisy č. 1101, 1116, 1154 a 1167; tamtéž, HBMa 686, zápis č. 486.

[41] Tamtéž, HBMa 686, zápis č. 648. Pohřben byl v Jablonci nad Nisou.

[42] SOkA Semily, OÚ Jilemnice, Sčítání obyvatel 1921, inv. č. 1342, kart. 358.

[43] SOkA Semily, MNV Buřany, Pamětní kniha obce Buřany 1900 – 1976 (KR 28), s. 97-98.

[44] Jeden z účetních, Václav Kadavý, musel v r. 1938 utéci do Prahy, ale po válce se vrátil a byl zaměstnán v Pojizerských bavlnářských závodech v Jilemnici. Při podobné výpovědi, jaká byla sepsána s Arnoštem Sládkem, se vyslovil také ve prospěch Glaserových.

[45] SOkA Semily, MěstNV Rokytnice nad Jizerou, neuspořádaný fond, čj. 1374/49.

[46] SOkA Semily, OÚ Jilemnice, inv. č. 1006, sign. VI/2B, sl. 42, kart. 233.

[47] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 682, zápis č. 1222.

[48] SOkA Semily, OÚ Jilemnice, inv. č. 641, sign. 15/H, sl. 349, kart. 120.

[49] SOkA Semily, OÚ Jilemnice, inv. č. 905, sign. 15/H, sl. 538 a 565, kart. 195.

[50] SOkA Semily, ONV Jilemnice, Zápisy ze schůzí rady a pléna, kn. 1, fol. 18v a kn. 15, fol. 56v.

[51] Ada Seinerová se podle sčítacího operátu narodila 18. ledna 1884 ve Světlé nad Sázavou (SOkA Semily, OÚ Jilemnice, Sčítání obyvatel 1921, inv. č. 1346, kart. 366), ale v matričním zápise je při narození dcery v roztockém domě jmenována jako Alina, rodem Vantochová z Karlína. SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 682, zápis č. 1237.

[52] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 686, zápis č. 666.

[53] SOkA Semily, AO Roztoky u Jilemnice.

[54] Tamtéž, zápis č. 639.

[55] SOkA Semily, MNV Studenec, Pamětní kniha obce Studence (KR 602), 1937 – 1955, fol. 20r-21v.

[56] Nevíme, odkud Willigovi přicházejí, ale toto rodinné jméno lze častěji zachytit ve východních Čechách.

[57] SOkA Semily, Kniha pamětní pro město Vysoké nad Jizerou 1612 – 1890 (KR 389), fol. 12r a 16v.

[58] Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí, RK 167 (snad výpisky P. Josefa Voborníka, vysockého kaplana).

[59] Z dochovaných seznamů familiantů ve fondu SOA Litoměřice, Velkostatek Hrubá Skála, nevyplývá, do jaké turnovské rodiny Abraham patří, ačkoli jméno Herschl jistě poukazuje na osobní jméno otce.

[60] SÚA Praha, Soupisy Židů, HBS, sign. S II, II. Boleslavsko 1783, kart. 10, SOkA Semily, Pamětní kniha 1745 – 1835 (KR 427), s. 183 a 184.

[61] *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, sv. I.*, ed. BOHÁČEK, J. – HÁLEK, J. – KUČEROVÁ, K. – MÁDLOVÁ V. SÚA Praha 2002, s. 176.

[62] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 2208.

[63] SOkA Semily, AM Vysoké nad Jizerou, inv. č. 198, sign. I/2, kart. 1.

[64] SOkA Semily, Pamětní kniha 1745 – 1835 (KR 427), s. 233 a 240.

[65] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 2201, zápisy č. 9, 43, 61, 128, 130, 134, 135 a 182; tamtéž HBMa 2202, zápis č. 65.

[66] Také Taussigův vnuk od dcery Gabriely, Kamil Weiner, navázal sňatkem s Augustou Iltisovou na schönfeldovský rod. Jeho bratr ing. Richard Weiner (1884 – 1937) byl naším známým básníkem a prozaikem.

[67] *100 let nemocnice ve Vysokém nad Jizerou 1899 – 1999, s. 2.* Propagační skládanka.

[68] Poznatky o Švábově působení ve Vysokém pocházejí z vánoční vzpomínkové poznámky Františky Jandové z r. 1943, dochované v držení jejích potomků ve Vysokém n. Jiz.

[69] Rozrod rodiny Švábovy zpracoval M. Rechcigl a byl stažen v květnu 2003 z internetové adresy http://awt.ancestry.com. Další rodinné memoáry publikoval Švábův synovec SYLLABA, Jiří: *Vzpomínky a úvahy lékaře.* Praha, Avicenum 1992.

[70] Manželství Hyblerových bylo rozvedeno a zetěm Marie, podruhé provdané Štorchové, je známý malíř Kristián Kodet.

[71] Např. WLASCHEK, Rudolf M.: *Zur Geschichte der Juden in Nordostböhmen.* Marburg/Lahn 1987, tentýž: *Jüdisches Leben in Trautenau / Nordostböhmen.* Dortmund 1991; KEILOVÁ, Eva: *Židovský textilní průmysl a židovská obec ve Dvoře Králové nad Labem.* Diplomová práce na FFUP v Olomouci. Olomouc 2000.

[72] SOkA Semily, OÚ Jilemnice, inv. č. 1012, sign. VI/2H, sl. 108, kart. 237.

[73] SOkA Semily, OÚ Jilemnice, inv. č. 515, sign. 11/36, sl. 167, kart. 89.

[74] SOkA Semily, MNV Buřany, Pamětní kniha obce Buřany 1900 – 1976 (KR 28), s. 97 - 98 a tamtéž, OÚ Jilemnice, inv. č. 1522, kart. 337.

[75] SOA Zámrsk, HLÁVKOVÁ, Jana: *Krkonošská tkalcovna hedvábí dř. Herzfeld a Fischel Nový Bydžov 1888 – 1948.* Inventář fondu. Zámrsk 2000 (dále jen SOA Zámrsk, inventář).

[76] SOkA Semily, MNV Buřany, Pamětní kniha obce Buřany 1900 – 1976 (KR 28), s. 97-98.

[77] SOkA Semily, AM Vysoké nad Jizerou, inv. č. 313, sign. V/24, kart. 34.

[78] SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa 686, zápis č. 491.

[79] SOkA Semily, OÚ Jilemnice, inv. č. 614, sign. 11/7H, sl. 55, kart. 113.

[80] Nar. 17. 10. 1883 ve Vídni, příslušný do Tříče, bytem Praha II, Havlíčkovo nám. 28, a Hradsko, vyznáním evangelík.

[81] Nar. 10. 12. 1865 ve Frýdku – Koloredově, bytem Vídeň XIII, ul. Leopolda Müllera 10.

[82] Nar. 20. 5. 1889 ve Vídni, bytem Chantilly, Francie.

[83] Nar. 15. 6. 1903 ve Vídni, bytem Budapest.

[84] SOkA Semily, OÚ Jilemnice, inv. č. 641, sign. 15/64, sl. 1144, kart. 121.

[85] Tamtéž, inv. č. 905, sign. 15/6H, sl. 682, kart. 195.

[86] Tamtéž, inv. č. 860, sign. 11/H, sl. 37, kart. 173.

[87] Tamtéž, inv. č. 1012, sign. VI/2H, sl. 108, kart. 237.

[88] Q. K. Fischel byl v Kanadě, Oskar a Erich Löwovi v Anglii a Oskar Fischel v Praze.

[89] SOA Zámrsk, inventář.

[90] SOkA Semily, ONV Jilemnice, Zápisy ze schůzí rady a pléna, kn. 2, fol. 14v.

[91] Tamtéž, kn. 16, 20. ledna 1950, fol. 16r.

Pavel JAKUBEC: *Nach Spuren der Juden im Gebiet um Jilemnice (Starkenbach)*

Der dritte Teil unseres Wanderns nach Schicksalen der Juden im Böhmischen Paradies und Riesengebirgsvorland führt uns diesmal ins Gebiet der Starkenbacher Region (d. h. ehem. Hauptmannschaft Starkenbach / Jilemnice), wo sich die jüdischen Familien mit einigen Ausnahmen erst ab der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts niederließen. Manche Juden lebten hier zwar schon am Ende des 18. Jahrhunderts und die erste Erwähnung über die auf dem Wege aus Starkenbach nach Mříčná ermordeten jüdischen Handelsleute kommt aus dem Jahre 1541, den ständigen Aufenthalt kann man aber nicht in Erwägung ziehen.

Der Artikel fängt in allen neun Lokalitäten auf, wo die Juden wirkten. Und zwar in Seifenbach, Jablonec a. d. Iser, Starkenbach, Merzdorf, Mříčná, Rokitnitz a. d. Iser, Roztoky bei Starkenbach, Studenec und Hochstadt. In Seifenbach finden wir nur die Familie des Karl Steindlers, eines Beamten in der Seidler, Weiss & Comp. Fabrik, die die Plagen des II. Weltkrieges überlebt hat und die hier noch am Ende der 40er Jahren erscheint. Im Jablonecer Haus Nr. 64 lebten einige Jahrzehnte lang zwei verwandte Familien Schück und Freund, die aber von der Maschinerie den Konzentrationslagern völlig dezimiert wurden.

Die ersten bekannten Juden in Starkenbach waren die Neubidschower Verwandte Jacob Schnabel und sein Schwiegersohn Aron Schnitzer. Beide haben hier trotz dem Unwille der Obrigkeit für ein paar Jahre ein Zimmer verpachtet und haben hier hausiert. Der Name Schnabel erscheint auch in einer Plauderei genannt „Kaplan Pruďas" (Kaplan Hitzkopf) von Prokop Hásek. Der aber situiert den Schnabel nach Hochstadt. Später, ab der Hälfte des 19. Jahrhunderts finden wir einige jüdische Namen (Winternitz, Mautner, Malburg, Rein u. a.), die Familien haben hier jedoch ihr Zuhause nicht gefunden.

In den anderen oben erwähnten Lokalitäten erscheinen jüdische Familien vor allem im Zusammenhang mit der Textilindustrie, und zwar meistens in Rokitnitz an der Iser und in Roztoky bei Starkenbach. Große Bedeutung für diese Region hatten hiesige Fabriken der Gustav und Daniel Glaser (Rokitnitz) und die Gesellschafter J. Hahn und E. Kann (Roztoky). Ebenso die berühmte Seidenweberei und Herstellung der Kirchenstoffe der Johann Herzfeld und August Fischel in Hradsko bei Hochstadt, die im Jahre 1872 gegründet wurde und die zu einem weltberühmten Betrieb wurde. In Hochstadt selbst lebte am Ende des 18. Jahrhunderts nur eine jüdische Familie. In die Stadt kam der Tabakhändler Abraham Grünberger aus Turnau. Seine Familie lebte im Haus Nr. 126 noch in den 80er Jahren des 19. Jahrhunderts.

Auch der Arzt Adolf Šváb war eine bedeutende Persönlichkeit der Stadt, er eignete das erste Auto in Hochstadt (1907). Seine Ehefrau Marie Markéta Marta war jüdischen Ursprungs (geb. Taussig) und ihre Familie war mit den Semiler Schönfelds verwandt.

Die jüdische Population der Starkenbacher Region wurde während des II. Weltkrieges vernichtet. Die auf den Kommunalfriedhöfen in Rokitnitz und Jablonec a. d. Iser zerstreuten jüdischen Gräber wurden auch von den Nazis vernichtet.

In dieser Region war die jüdische Gemeinde nie fest konstituiert, trotzdem war ihre Bedeutung in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und im ersten Drittel des 20. Jahrhunderts sehr wichtig.

(Übersetzt von Pavel Jakubec)

Oheň na Strážníku

Procesy s tzv. Zelenou internacionálou na Jilemnicku

Ivo Navrátil

„Tato skupina darebáků pracovala podle direktiv ultrareakčního jádra mezinárodní buržoazie, utvořivšího se z řad zrádců národů lidově demokratických států, kteří si dali honosné jméno Zelená internacionála; direktivy předával zrádce národa Josef Zeman, řídící agent CIC a organizátor velezrádných a špionážních band. Svou temnou protistátní činnost prováděli do té doby, nežli byli bedlivostí našich bezpečnostních orgánů dopadeni.“[1]

(Žaloba státní prokuratury v Praze)

Po padesáti letech je velmi obtížné rozplétat předivo konspiračních sítí třetího odboje a neméně komplikovaných protiakcí Státní bezpečnosti. Náš pohled může být jen jedním z mnoha – odlišně situaci viděli protagonisté z obou stran, ale i soudci z počátku let padesátých, konce let šedesátých nebo nedávných devadesátých, kteří rozhodovali o vině a nevině. Leccos zůstává dodnes nevyjasněno, většina zúčastněných osob již nežije. Cítíme povinnost i k nim, abychom se pokoušeli nalézt pravdu.

Většina dostupných zpráv bohužel pochází z pera těch, kteří pomáhali upevňovat komunistickou moc a mísí v sobě pravdivé, polopravdivé i zcela smyšlené informace. Otevřeně nemohli až donedávna mluvit ani jejich oběti – za trestné činy velezrady a špionáže byli stíhatelní podle § 78 a 86 trestního zákona. Svou ilegální činnost popírali před vyšetřovateli, před soudem, mlčeli o ní před ostatními mukli a bagatelizovali ji i v rehabilitačním řízení v letech 1968 – 1970. K soudní rehabilitaci podle zákona č. 119/90 Sb. zase nebylo žádných nových výpovědí zapotřebí, a tak jsme odkázáni na řídká svědectví dosud žijících pamětníků. K nejcennějším patří desetistránkový dopis Václava Petráka, zaslaný autorovi tohoto článku 16. 5. 2001; zemřel v Dolních Štěpanicích 30. 3. 2002 ve věku 81 roků.[2]

V našem článku chceme ukázat, že ani v Podkrkonoší se lidé komunistickému režimu masově nepodrobili a že mnozí z těch, kteří byli v politických procesech roku 1952 odsouzeni k vysokým trestům, skutečně s nasazením vlastního života čelili nastolenému nedemokratickému řádu a pomáhali k jeho odstranění.

Předúnorová demokracie?

Košický vládní program vytvořil pro poválečné období podivný politický systém, nazývaný *lidovou demokracií*. Jejím základem byla tzv. Národní fronta Čechů a Slováků, vzniklá ze zástupců šesti (4 českých a 2 slovenských) povolených politických stran[3] na popud KSČ, která si v ní také činila nárok na vedoucí místo. Úloha KSČ byla ještě zesílena ustavením *Národního bloku pracujících měst a venkova* dohodou mezi KSČ, národními socialisty a sociálními demokraty: díky němu se podařilo socialistům prosadit jednotnou ÚRO nebo JSČZ.[4] Komunisté chápali Národní frontu jako důležitý nástroj zápasu o monopol jejich moci – KSČ šla tvrdě za svým cílem, maskovaným falešnými sliby a proklamacemi. U nekomunistických stran bohužel převládaly iluze o změně KSČ ve stranu demokratickou a vlasteneckou, nevěřily v její možnou volební majoritu a přály si pokračovat ve spolupráci na obnově válkou poničené země, na budování nové, sociálně spravedlivé společnosti.[5] Zákaz agrární strany, v meziválečném období nejsilnější, a odstranění jejích reprezentantů z politického života do jisté míry vyhovovalo stranám ostatním. Profitovala z toho však hlavně KSČ, neboť nemálo rolníků, tradičně volících republikánsky, uvěřilo jejím slibům a podporovalo ji v naději na příděl půdy z parcelovaných velkostatků.

Hovořit o parlamentní demokracii v období let 1945 – 1948 je tak velkým nedorozuměním: Národní fronta stála nad parlamentem a mimo něj, nepodléhala žádné demokratické kontrole, její rozhodnutí byla přitom závazná pro všechny straníky ve státní správě. Byla koalicí stran, předurčených k vládnutí, postupně více a více zneužívanou pro politické záměry KSČ.[6] I Národní shromáždění nevzešlo z voleb, ale dohodou stran Národní fronty. Byly zakázány noviny, jež nepatřily Národní frontě nebo uznaným stranám, potlačena svoboda tisku. Odstranění politické opozice bylo jednou z hlavních příčin tragédie února 1948.

Komunistická strana v posledních předválečných parlamentních volbách r. 1935 získala na území okresů Jilemnice, Semily a Turnov jen 6 – 12 % hlasů. Mnohem úspěšnější byla Československá strana národně socialistická (16 – 23 %), o další místa se dělila Československá sociálně demokratická strana dělnická (18 % v okrese Semily) s Republikánskou stranou zemědělské-

ho a malorolnického lidu (28 % na Turnovsku, kde dokonce vyhrála, a 13 % na Jilemnicku, kde ji ovšem předběhla Sudetoněmecká strana s 15 %).[7] Po druhé světové válce se změnila národnostní mapa severních Čech, kde vznikly nově osídlené okresy se silnou komunistickou většinou (nad 60 %).

Volby do Ústavodárného národního shromáždění roku 1946 sice přisoudily komunistům i na Jilemnicku (45 %), Semilsku (42 %) i Turnovsku (36 %) vítězství, hned za nimi však byli národní socialisté, jejichž voliče doplnili i stoupenci nepovolených stran, agrární a národně demokratické (Jilemnicko 26 %, Semilsko 29 %, Turnovsko 35 %), na třetím místě se ve všech třech zmíněných okresech umístili lidovci (Jilemnicko 21 %, Semilsko 16 %, Turnovsko 17 %).[8]

V atmosféře zastrašování proběhly první popřevratové volby 30. května 1948, kdy se volila tzv. *jednotná kandidátka Národní fronty,* složená z kandidátů KSČ a *obrozených* stran (pod dohledem KSČ zbavených osob s demokratickými ideály). Jedinou možnost odporu, vhodit do urny bílý lístek, využilo při zhruba 86 % účasti na Jilemnicku a na Semilsku 13 % voličů, na Turnovsku dokonce 15 % voličů.[9] V těchto volbách šlo jen o potvrzení legality převzetí moci komunisty – v dalších letech *diktatury proletariátu* budou o složení národních výborů, o poslancích, soudcích, lékařích, právnících, o vedoucích úřadů a společenských organizací i jejich řadových členech a zaměstnancích, o studiu dětí nebo zahraničních cestách rozhodovat samozvané akční výbory Národní fronty, posuzující u každého z nich upřímnost vztahu k lidově demokratickému zřízení a k pracujícímu lidu (rozuměj ke KSČ). Nastala doba nejtvrdšího teroru dělnické třídy, ve skutečnosti však osob, maskovaných stranickou legitimací rudé barvy.[10]

Josef Zeman

Jedním z nejpřednějších organizátorů politického života v Podkrkonoší po osvobození byl Josef Zeman (1917 – 1984). Jméno donedávna tabuizované, což působilo soudruhům nemalé trampoty – vždyť z téže písmácké rodiny pocházeli strýc Antal Stašek a bratranec Ivan Olbracht! Jeho otec Václav byl majitelem hospodářské usedlosti ve Stanovém čp. 42 s 12 hektary půdy. Syn dostal výbornou průpravu prostřednictvím různých funkcí v republikánském dorostu – byl jednatelem okresního sdružení, později předsedou a tiskovým referentem republikánského sdružení v Mladé Boleslavi. Mimoto zastával řadu funkcí odborných, byl delegátem zemědělské rady pro okres Vysoké nad Jizerou, členem ředitelství tamní okresní hospodářské záložny a členem ústředního odboru mladých družstevníků ÚJHD v Praze, byl i náčelníkem SKI-klubu ve Vysokém nad Jizerou. Po absolvování kursu Svo-

bodného učení selského[11] se v dubnu 1939 stal krajským náčelníkem mládeže Národního souručenství v Mladé Boleslavi, jehož činnost se nesla hlavně v duchu sportovním, kulturním a sociálním. Po heydrichiádě na tuto funkci rezignoval, protože nemohl přijmout nově zavedený pozdrav vztyčenou pravicí a „*Vlasti a vůdci zdar!*" 16. 2. 1943 byl Josef spolu s otcem zatčen, podařilo se mu však uprchnout. Matka a tchán byli zatčeni o rok později pro ukrývání podplukovníka Jindřicha Ulmana, zvláštním soudem odsouzeni k smrti a 24. 6. 1944 na Pankráci s osmi dalšími popraveni, otec byl umučen 22. 10. 1944.[12]

Josef se až do konce války skrýval a svou statečností, osudem svých rodičů, čestností a organizačními schopnostmi si získal u obyvatel hor velkou důvěru. 3. května 1945 byl zvolen předsedou Okresního národního výboru v Jilemnici a o rok později, když jeho místo zaujal komunista Oldřich Rydval, členem Zemského národního výboru, ve kterém byl členem rady, zemědělské komise a komise pro pozemkovou reformu. V národně socialistické straně, do níž vstoupil na přelomu srpna a září 1945, zastával rovněž významné funkce – byl členem krajského výkonného výboru, krajským zemědělským referentem, od února 1947 členem ústředního výkonného výboru a zemědělsko-lesnického odboru strany. Hodně se věnoval veřejným schůzím, kde referoval o aktuálních zemědělských problémech, na pražských i venkovských úřadech vedl intervence za rolníky, kterým se děla nějaká křivda, byl talentovaný žurnalista (ve Svobodném severu, Zemědělských družstevních novinách a ve Stráži severu). Často kritizoval opatření Ďurišova ministerstva zemědělství, nepokrytě sloužícího zájmům KSČ, Kopeckého ministerstvo informací dokonce požadoval zrušit.[13] Nechtěl se také smířit se stále bobtnající státní správou a administrativou znárodněného průmyslu, jejíž rostoucí platy považoval za nemorální.

Od poloviny roku 1947 začala komunistická strana nevybíravými způsoby usilovat o získání většího vlivu na veřejný život. Ministerstvo vnitra, zcela ovládané komunisty, v létě 1947 zasáhlo proti zemědělské slavnosti, soutěži a závodům Selských jízd v Nechanicích.[14] Přípravný výbor Jednotného svazu českých zemědělců v Jilemnici, jehož byl Zeman místopředsedou, přijal 11. 7. 1947 protestní rezoluci, kterou zaslal vládě a ústředním výborům strany národně socialistické, lidové a sociálně demokratické. Ani to mu soudruzi nikdy nezapomněli.

Již 18. března 1948 byl Zeman zatčen a vyslýchán Státní bezpečností v Jičíně. Zlomit vaz mu mělo obvinění z kontaktů s bývalými představiteli agrární strany. Nejvýznamnějším z nich byl bývalý předseda vlády a strany Rudolf Beran (1887 – 1954), vykonávající trest na velkostatku Javorník u Vrchlabí.[15] Přátelé mu chtěli nějak pomoci a Zeman měl zjistit, co Beran potřebuje.

Josef Zeman.

Cestu uskutečnil počátkem ledna 1948. Beran nabídnutou pomoc důrazně odmítl a řekl, že o milost nikdy a v žádném případě žádat nebude a že jeho soudcem budou jednou dějiny českého národa. Zeman při výslechu vypověděl, že se ho také tázal, co soudí o utvoření tzv. Zelené internacionály, o které v té době proběhla zpráva denním tiskem. Beran prý tento způsob hájení zemědělských požadavků odsoudil, neboť kdo se dává do služeb jiného státu, jako v případě Zelené internacionály, stává se automaticky služebníkem tohoto státu, čímž by utrpěl zájem národa vlastního. Beran nepodpořil ani myšlenku zřízení páté, zemědělské strany v ČSR, protože by neprospěla zemědělcům: stala by se středem útoku ostatních politických stran a byla by jí připisována i odpovědnost za případné hospodářské neúspěchy státu. Projevil souhlas, aby se zemědělci zapojili do některé povolené politické strany, národně socialistické nebo lidové.

Zemana rozhovor s Beranem ovlivnil tak, že na veřejných schůzích v lednu až únoru 1948 mluvil o nutnosti politické aktivity venkovského lidu ve stávajících politických stranách (především národně socialistické) a veřejně na nich odsuzoval kalkulace se Zelenou internacionálou, generálem Prchalou, či pátou politickou stranou.

Přesto byla Státní bezpečnost přesvědčena, že *„vešel ve styk přímý či nepřímý s domácími i zahraničními cizími činiteli, aby na území ČSR byla odstraněna lidově demokratická forma státu, za tím účelem navazoval styky s bývalými exponenty agrární strany, kteří jsou v zajištění i na svobodě; dále je jmenovaný v podezření, že ve svých veřejných i tiskových referátech rozšiřoval takové zprávy, které nelze pokládati za pravdivé a které byly s to, aby znepokojily vážně obyvatelstvo některého kraje nebo místa anebo část obyvatelstva. Svým jednáním značně sledoval ten úkol, aby byla zřízena tzv. pátá strana v ČSR.“*[16]

Dosud nezmanipulovanému Státnímu zastupitelství v Jičíně důkazy StB (dodnes jsou součástí spisu texty jeho projevů, novinových článků a dopisů) k podání obžaloby nestačily. Po amnestii musel být Zeman 21. června 1948 z vazby propuštěn a národní správa nad jeho majetkem byla zrušena.

Josef Zeman však dobře věděl, že komunisté použijí jakoukoliv záminku, aby si s ním vyřídili staré účty. Roky strávené v ilegalitě ho naučily ostražitosti, uměl se pohybovat v lesích, znal základy konspirativní práce. Začátkem září se svěřil manželce Marii, že se připravuje k odchodu do ciziny. Bylo to pro něj nesmírně těžké rozhodnutí, doufal však, že se mu podaří dostat rodinu brzy ven.

Odlákat pozornost StB měl dopis, kterým se 6. října 1948 rozloučil s rodinou – že současné poměry jej nutí hledat si práci někde na Moravě nebo na Slovensku. O den později byl večer u Tachova zadržen bývalý tajemník národně socialistické strany Josef Tuček, který prozradil, že se o přechod pokusil s Josefem Zemanem ze Stanového; tomu se však podařilo při zatýkání uprchnout. V listopadu poslal ženě lístek, v němž ji informoval o tom, jak přišel při přechodu hranic o vše, co měl s sebou, a že je ubytován v uprchlickém táboře. Toužil po prádlu a slušných šatech, ale také po svém psacím stroji, plnicím peru a rozhlasovém přijímači, které si nemohl pořídit, jsa úplně bez prostředků. Těžko překonatelný problém pomohl vyřešit Mariin známý Pavel Kašťák z Jesenného, jehož syn Miloš sloužil u Pohraniční stráže v Chebu a neskladný kontraband někdy na přelomu roku přenesl do Německa. Až po dvou letech žalovala okresní prokuratura v Jilemnici Josefa Zemana, že překročením státní hranice do americké zóny v Německu za účelem úkladů o republiku a přímým stykem s cizí mocí spáchal zločin přípravy těchto úkladů.[17] Okresní soud v Jilemnici měl překročení hranic za neprokázané a 24. dubna 1951 ohodnotil skutkovou podstatu jen jako zločin nedokonané přípravy úkladů o republiku podle § 8 tr. zákona z r. 1852 a § 2 zákona č. 50/23 Sb.V nepřítomnosti byl potrestán třemi roky odnětí svobody nepodmíněně a propadnutím veškerého majetku státu.[18] Z rozsudku je též zřejmé, že ani v dubnu 1951 ještě naše policejní orgány s jistotou nevěděly, zda Zeman emigroval.

S poměry v české emigraci nebyl Josef Zeman spokojen, trápila ho vzájemná řevnivost, stranictví a netolerance.[19] Stále více však cítil, že zvrat poměrů v Československu a návrat k demokracii, který si představoval jako nové volby pod patronací OSN, nebude krátkodobou záležitostí. Od počátku roku 1949 se snažil dostat do zahraničí i svou rodinu – v tom smyslu psal dopisy manželce a přátelům a prosil ji o to při svých pozdějších návštěvách

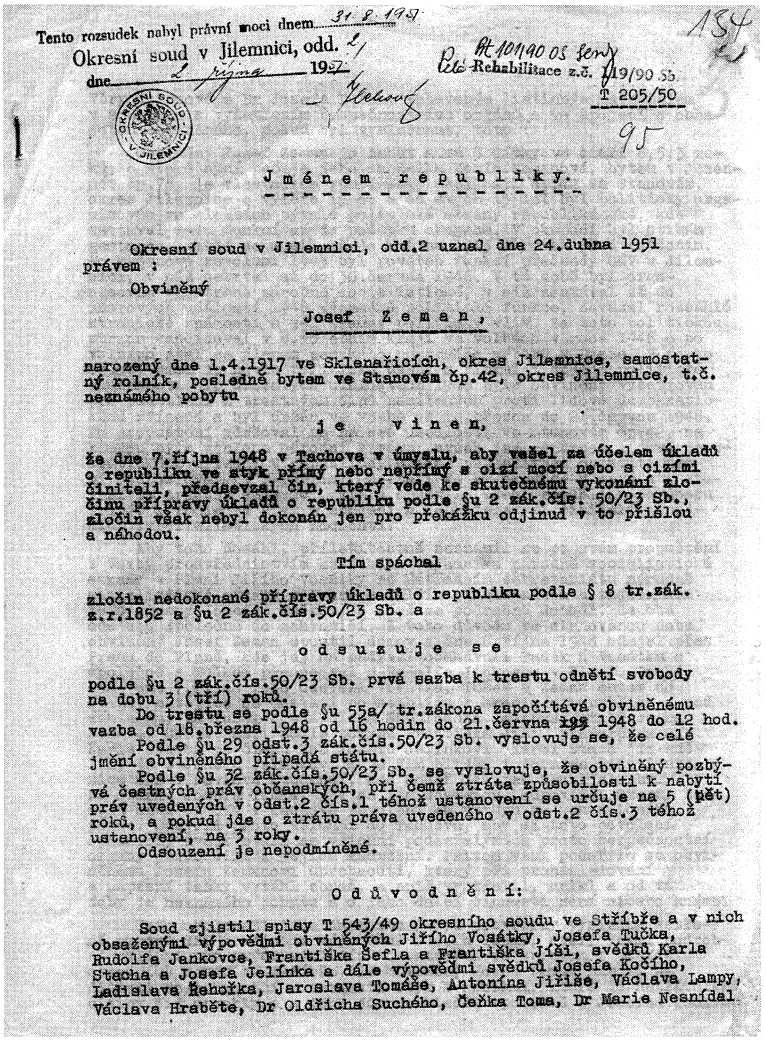

Tento rozsudek nabyl právní moci dnem 31. 8. 1951
Okresní soud v Jilemnici, odd. 2
dne 2. října 1951

Rt 10140 OS Semy
Rehabilitace z.č. 119/90 Sb.
T 205/50
95

J m é n e m r e p u b l i k y.

Okresní soud v Jilemnici, odd.2 uznal dne 24.dubna 1951 právem :

Obviněný

Josef Z e m a n ,

narozený dne 1.4.1917 ve Sklenařicích, okres Jilemnice, samostatný rolník, posledně bytem ve Stanovém čp.42, okres Jilemnice, t.č. neznámého pobytu

j e v i n e n,

že dne 7.října 1948 v Tachova v úmyslu, aby vešel za účelem úkladů o republiku ve styk přímý nebo nepřímý s cizí mocí nebo s cizími činiteli, předsevzal čin, který vede ke skutečnému vykonání zločinu přípravy úkladů o republiku podle §u 2 zák.čís. 50/23 Sb., zločin však nebyl dokonán jen pro překážku odjinud v to přišlou a náhodou.

Tím spáchal

zločin nedokonané přípravy úkladů o republiku podle § 8 tr.zák. z.r.1852 a §u 2 zák.čís.50/23 Sb. a

o d s u z u j e s e

podle §u 2 zák.čís.50/23 Sb. prvá sazba k trestu odnětí svobody na dobu 3 (tří) roků.
Do trestu se podle §u 55a/ tr.zákona započítává obviněnému vazba od 18.března 1948 od 16 hodin do 21.června ~~1949~~ 1948 do 12 hod.
Podle §u 29 odst.3 zák.čís.50/23 Sb. vyslovuje se, že celé jmění obviněného připadá státu.
Podle §u 32 zák.čís.50/23 Sb. se vyslovuje, že obviněný pozbývá čestných práv občanských, při čemž ztráta způsobilosti k nabytí práv uvedených v odst.2 čís.1 téhož ustanovení se určuje na 5 (pět) roků, a pokud jde o ztrátu práva uvedeného v odst.2 čís.3 téhož ustanovení, na 3 roky.
Odsouzení je nepodmíněné.

O d ů v o d n ě n í:

Soud zjistil spisy T 543/49 okresního soudu ve Stříbře a v nich obsaženými výpověďmi obviněných Jiřího Vosátky, Josefa Tučka, Rudolfa Jankovce, Františka Šefla a Františka Jíši, svědků Karla Stecha a Josefa Jelínka a dále výpověďmi svědků Josefa Kočího, Ladislava Řehořka, Jaroslava Tomáše, Antonína Jiřiše, Václava Lampy, Václava Hraběte, Dr Oldřicha Suchého, Čeňka Toma, Dr Marie Nesnídal

Rozsudek Okresního soudu v Jilemnici z 24. 4. 1951 proti Josefu Zemanovi.

republiky. Marie se však k emigraci nikdy neodhodlala. Bránila jí v tom láska k jejím třem dětem a k matce, jež se jediná z rodiny vrátila z koncentračního tábora a na niž by zloba režimu dopadla nejdříve. Usedlost ve Stanovém byla konfiskována a Marie se přestěhovala do rodného Jesenného, kde se snažila uživit broušením skla. S manželem si občas prostřednictvím Pavla Kašťáka nebo Oldřicha Vodseďálka vyměnila dopisy, které nepřekročily rámec rodinných a osobních záležitostí, protože se Josef o ni strachoval a nepřál si, aby byla do konspirativních záležitostí zatahována. K nejbližším lidem kolem Marie Zemanové patřil ještě její bratr Rudolf Kodejš, ironií osudu strážmistr Sboru národní bezpečnosti v Jablonci nad Jizerou. Ačkoliv byl o Zemanových návštěvách dobře informován a občas posloužil i jako kurýr, dokázal zachoval vše v tajnosti – jen mu vytýkal, že svými příchody ohrožuje své blízké.

Vytváření tajné organizace

Zeman byl zpočátku novinářem, přispíval do různých emigrantských novin a pro své články a zejména pro Rádio Svobodná Evropa potřeboval informace z domova.[20] Obracel se proto na své přátele. Pavel Kašťák provozoval ve Sklenařicích faktorství návleku korál, tradičního krkonošského zaměstnání. Jeho syn Miloš osvědčil hodně odvahy a statečnosti; převáděl do zahraničí významné představitele politického života, mezi nimi předsedu národně socialistické strany Petra Zenkla a generála Kudláčka. Prostřednictvím Miloše, o jehož osudech zatím nic nevíme, udržoval spojení i s Josefem Zemanem v Německu.

Akademický malíř Oldřich Vodseďálek pocházel stejně jako Zeman ze Stanového a od dětství byli kamarády a později blízkými přáteli. Také on pomýšlel na útěk a zajímala ho proto situace v uprchlických táborech. Když Zeman na podzim 1949 zřídil v Ostřeticích u Klatov mrtvou schránku,[21] právě Vodseďálek ji každý měsíc vybíral. Malířské povolání mu poskytovalo volnost pohybu a nenápadnost. V roce 1950 navštívil schránku asi osmkrát, podobně jako v dalším roce. Od pražského ateliéru dokonce půjčil Zemanovi klíče, aby ho mohl při návštěvách republiky používat jako úkryt.

O emigraci vážně uvažoval také Josef Plecháč, který se seznámil se Zemanem v roce 1944, když žil ještě v ilegalitě; do r. 1948 mu patřila továrna na prádlo v Horkách u Staré Paky. Pomáhal vytvářet odbojové hnutí v Podkrkonoší, organizoval úkryt pplk. Jindřicha Ulmana a npor. Vojtěcha Lavického. Od května 1945 zastával významné funkce prvního náměstka a průmyslového referenta na Okresním národním výboru v Jilemnici. Zemanovi pomohl k útěku – zavezl ho do Prahy a na cestu mu dal peníze.

S Josefem Plecháčem se dobře znal bývalý národní demokrat Augustin Kubát, hoteliér v Benecku. Plecháč si u svého přítele schoval v září 1951 obálku s letáky a pistoli a ten na svou dobrou vůli později tvrdě doplatil, když u něj StB věci našla při domovní prohlídce.

Také Bohuslav Šír patřil k Zemanovým blízkým spolupracovníkům.[22] V září 1948 byl Akčním výborem Národní fronty vystěhován z Rokytnice nad Jizerou do Kořenova, protože hlasoval proti znárodnění firmy Gebert. Domluvil se s Václavem Petrákem z Dolních Štěpanic, že se pokusí vejít v kontakt s někým v zahraničí. Po čase se dohodli na bývalém lidoveckém ministrovi dr. Procházkovi. Petrák napsal dopis jménem všech lidovců a prosil o informace, jaké jsou naděje na změnu, jak se dívá na věc a co jim radí.

Jaroslav Dlabola ve Vysokém nad Jizerou zprostředkoval písemný kontakt Bohuslava Šíra a Václava Petráka s emigrací tím, že jejich žádost předal v listopadu 1948 Vodseďálkovi a v dubnu 1949 jim opět přinesl odpověď. Z ní vyrozuměli, že vzkaz ministru Procházkovi doručen nebyl a že se jich ujímá národní socialista Josef Zeman. Lidovec Petrák tím nebyl nijak nadšen, avšak Šír jej přesvědčil, že v této vážné době není politická příslušnost to nejdůležitější. Od srpna 1949 začal Zeman (zřejmě již jako agent – chodec) budovat v Podkrkonoší svou zpravodajskou síť; ve Stanovém se tehdy setkal s B. Šírem a O. Vodseďálkem.

V lednu 1950 se Zeman znovu nečekaně objevil, ale už druhý den odjel vlakem do Prahy. Potřetí (a asi naposledy) se do Čech vypravil v květnu 1950. Tentokrát si přál hovořit s O. Vodseďálkem, J. Plecháčem a M. Jakoubem. Zeman konkretizoval úkoly skupiny. Podávat měla zprávy vojenského, politického a hospodářského charakteru.[23] Plecháč ho pak odvezl do Prahy. Cestou mu Zeman předal šifrovací klíč, špionážní dotazník a plánek tajných schránek v jilemnickém okrese – měl z nich vybírat zprávy a převážet je do schránky u Klatov.[24] Podle některých členů skupiny (Šíra a Vodseďálka) dostali tyto pomůcky již na podzim 1949.

Důležitým úkolem skupiny bylo zajištění dočasných úkrytů pro Zemana nebo jeho spolupracovníky. Zemanovi poskytoval obvykle úkryt rolník Jaroslav Šimůnek v Košťálově, který na svém pozemku vybudoval také jednu mrtvou schránku. Některé důvěryhodné osoby mu poradil předválečný okresní důvěrník republikánské strany, bozkovský rolník Václav Lampa (bohužel je také při krutých výsleších všechny prozradil StB) – přijal od něj sedm dopisů, které předal Jindřichu Novotnému, Aloisi Melichovi, Josefu Vítovi, Karlu Kylouškovi, Josefu Šedivému, Jaroslavu Šimůnkovi a Miroslavu Zajícovi.[25] Neznámou osobu, kterou přivedl v prosinci 1951 B. Plecháč, ukryl Josef Šedivý v Chuchelně, brzy potom tři cizí lidi v opuštěném domku v sousedství.

Rovněž jméno *Oheň na Strážníku* dal skupině Josef Zeman. Měli tak označovat i své zprávy, říkali tak tajným schránkám.[26] Bylo stanoveno také heslo, jež znělo *Pšenice nekvete.*[27]

Na Jilemnicku v této době probíhala nepříliš úspěšná kolektivizace zemědělství. Okresním komunistickým funkcionářům byli solí v očích samostatně hospodařící rolníci, se svými rodinami tvrdě pracující na špatných horských půdách, a přesto plnící přemrštěné dodávky produktů. Patřili k nim například František Jiránek z Dolní Branné, který se po letech v žádosti o rehabilitaci domníval, že *„jako dobrý zemědělec jsem měl být znemožněn proto, že jsem měl výhrady k tvořícím se družstvům, zejména ke způsobu jejich zakládání."*[28] Podobně i Bohuslavu Balatkovi z Bozkova se dařilo plnit plán dodávek na téměř sto procent, normy překračoval i Josef Vít z Čikvásek. I tito lidé měli být do vyšetřování zavlečeni a příkladně odsouzeni, ačkoliv Zemana neznali vůbec nebo jen z doslechu.

Špionáž

Jen nejbližší Zemanovi přátelé se dověděli, pro koho vlastně pracují, i když samozřejmě nepochybovali, že informace slouží naší poúnorové emigraci.[29] Až po mnoha letech mohl Václav Petrák otevřeně napsat, že Zeman jejich skupinu podrobně a dlouho dopředu informoval o poslání rozhlasové stanice Svobodná Evropa, a svěřit se, jakou měl radost, když hlasatelka v prvním vysílání uvedla dvě věty, které sám napsal – o nadějích, které ve vysílání vkládali.[30] Někdy v květnu 1950 jim Zeman prozradil, že jeho představeným je generál Moravec a že je agentem CIC. Od podzimu 1949 do konce roku 1951 mu skupina předala několik desítek zpráv.

Obžaloba a rozsudek mluví ještě o zvláštní špionážní síti Jana Nováka na Vrchlabsku. Novák byl předválečný člen agrární strany a předseda místní osvětové komise ve Vrchlabí, po revoluci činný v národně sociální straně a jako národní správce penzionu. Měli ji tvořit ještě Jiří Cerman, úředník ONV Vrchlabí Josef Göbl a František Jiránek. Jan Novák a Jiří Cerman se seznámili v mlékárně v Hartě, kde byl Cerman účetním, počátkem června 1950 se Novák s Jiránkem setkali s Josefem Zemanem a dostali od něj instrukce a plánek další mrtvé schránky. Zdá se, že i tato skupina prováděla poměrně systematickou špionážní činnost, orientovanou na běžné výrobní podniky, národní výbory a stranické organizace.

Spojení s Emilem Weilandem a jeho důvěrnickou sítí na Liberecku za účelem přípravy protistátního povstání měl zajišťovat Miroslav Zajíc, rolník z Kyjů, který byl před rokem 1948 krajským zemědělským tajemníkem národně socialistické strany v Liberci.

O obsahu zpráv, které byly odesílány na Západ, nás spisy informují jen v náznacích – vždyť šlo o přísně tajné záležitosti! Naprosto kuriózní je i sám tajný posudek *„znalce z oboru politicko-hospodářského a vojenského zpravodajství"* ppor. SNB Karla Sirotka. Bez důkazů tento *génius* svědčil, že *„všichni obvinění byli členy protistátní špionážní organizace. Tvořili špionážní síť, která vyvíjela svoji činnost ve prospěch americké špionážní služby CIC a byla řízena přímo agentem CIC Josefem Zemanem."* Lampa měl být podle Sirotka důvěrníkem a tipařem, plnil prý i funkce agenta spojky a agenta rezidenta, Zemanová plnila funkci agenta spojky a přepážky a tvořila záchytný bod a výchozí základnu Zemanovi. Všichni obvinění pracovali ve prospěch americké špionážní služby a *„získanými a odeslanými špionážními zprávami způsobili lidově demokratické republice, zejména její bezpečnosti a obraně škodu takového rozsahu, že tuto nelze ani zhodnotiti a tudíž ani nahraditi. Veškerá špionážní činnost byla prováděna konspirativním způsobem za používání krycích jmen, konspirativních hesel, šifrovacích klíčů a mrtvých schránek, tedy zvláště nebezpečným způsobem."* Obezřelý příslušník svou zprávu vypracoval tak, aby naznačovala mnohem více, než byla skutečnost. Nemohu si odpustit, abych alespoň na některé Sirotkovy perly neupozornil. Zprávy se měly týkat například těchto témat: *„výroba určitého skleněného výrobku a jeho zpracování, organizace určitého závodu, rozložení hlavních středisek určitého průmyslu, stav čs. zahraničního obchodu, otevření dolů v Harrachově, dislokace určitého n. p., personální obsazení úřednických míst na jeho ředitelství s uvedením jejich politické příslušnosti a odborné kvalifikace, obranná opatření na určitém úseku státních hranic, nálady obyvatelstva, vnitropolitická situace, vydání nových vojenských knížek, rozmístění stanic SNB v určitém okrese, seznam příslušníků s vyznačením jejich politické příslušnosti do února 1948 a po něm, stav JZD v okrese a o určité velkovýkrmně, výroba určitého důležitého podniku pro obranu státu s počty zaměstnanců a označením vedoucích, stav a výzbroj milice, plánek umístění určitého letiště, zásobovací situace, výroba a personální změny v n. p. TESLA, složení milice a personální problémy v AZNP, problémy při budování JZD, opatření při zajištění výživy obyvatelstva, plnění plánu v určitém podniku, stavu a problémech zásob surovin, pracovní morálka osazenstva, zaměstnanci ONV, seznamy příslušníků SNB, OAV NF, místa pro uskladnění obilí ze sklizně"*. Podle projevených aktivit pak jednotlivé členy hodnotí jako rezidenty nebo členy či spolupracovníky špionážní skupiny, informace klasifikuje jako tajné nebo tajné zvláštní důležitosti (hranice, letiště, důl v Harrachově, příslušníci SNB, milice apod.).

Aby bylo možné porovnat závažnost špionážní činnosti s udělenými tresty, shrňme z různých zdrojů jejich konkrétní provinění. Něco z reálií zakukleně zaznělo již při hlavním přelíčení, další pak po mnoha letech při rehabilitačním řízení. Např. Pavel Kašťák získal seznam soudců z lidu jednoho okresu Libereckého kraje a zprávu o výrobě optického zaměřovače, Franti-

šek Jiránek podával zprávy o stavu JZD a o situaci v zásobování masem a jinými potravinami, Václav Petrák o náladách obyvatelstva a o hospodářské a politické situaci. Ladislav Řehořek napsal asi 4 – 5 zpráv o zakládání JZD, v jedné zmínil jméno jednoho předsedy MNV a upozornil, že vyvíjí značnou budovatelskou činnost a žádá rozorání mezí. Informoval, že na Liberecku shořely dva generátory a hospodářství tím utrpělo velkou škodu, a že nějaká Hanušová z úřadu ochrany práce odebírá lidi ze zemědělství, čímž je oslabuje. Miroslav Exner poskytl Šírovi volně dostupné schéma uspořádání závodů n. p. Kapnar ve Víchové. Ing. Šádek, agronom ONV Vrchlabí, opatřil seznam referentů tohoto ONV a plánek vrchlabského civilního letiště, zaměstnanec téhož ONV Josef Göbl dodal jména okresního velitele SNB a několika členů akčního výboru Národní fronty. K nejpilnějším patřil Bohuslav Šír, jenž předal 10 – 12 zpráv. Jaroslav Dlabola přiznal pět zpráv v roce 1950 a tři v roce 1951. Josef Plecháč, Marie Zemanová a Václav Lampa se od špionáže distancovali.

Provokatéři

K připravovanému velkému procesu se Státní bezpečnosti dlouho nedostávalo potřebných důkazů. Rozhodla se proto na podezřelé nasadit své agenty a dokonce i provokatéry z řad vlastních příslušníků.

20. listopadu 1951 zatkla odborného učitele Bohumila Červu, který v letech 1945 – 1948 zastával funkci okresního důvěrníka národně socialistické strany v Turnově, byl členem rady ONV, předsedou okresního školního výboru a okresní osvětové rady. Nelidským utrpením a snad i použitím drog oslabila jeho vůli a přiměla ho ke spolupráci. On to byl, kdo mezi Zemanovy přátele přivedl záhadného inženýra Václava, za nímž se skrýval příslušník ministerstva vnitra, podle Červy ve vysoké hodnosti majora. V prosinci téhož roku navštívili společně Josefa Plecháče v Poděbradech a přemlouvali ho, aby pomohl Červovi za hranice, protože se údajně skrýval před Bezpečností.[31] Měl k tomu využít svého známého Zemana. Později již chodil údajný ing. Václav sám a žádal peníze pro ukrývaného Červu a o pomoc při jeho přechodu hranic. Jeho skutečnou identitu si Plecháč uvědomil teprve ve chvíli, kdy byl v Poděbradech, kam ho Václav telefonicky pozval, zatčen Státní bezpečností.

Na přelomu roku 1951/1952 se ing. Václav dostavil i k M. Štěpánkovi a žádal jej o opatření ilegální cesty přes hranice; ten však podle značky auta poznal, že jde o příslušníka StB.[32]

O metodách práce Státní bezpečnosti si jistě nemůžeme dělat velké iluze, zdá se nám však, že aktivity milého Václava překračovaly rozkazy, které od

svých nadřízených dostal – navštěvoval totiž rodiny zatčených a jejich přátele a doslova z nich vydíral peníze pro osoby, které prý ukrýval před zatčením.[33] Jindy se vydával za partyzána Václava a hrozil vyvražděním celé rodiny, kdyby ho někdo prozradil. Namlouval také V. Lampovi, že někde u Nymburka při prohlídce bytu vytrhali vyšetřovatelé i podlahy, a snažil se tak vzbudit jeho důvěru. Za ním zřejmě přišel v doprovodu rolníka Josefa Šedivého z Benešova u Semil.[34] 27. prosince 1951 vymámil týž Václav z Augustina Kubáta obálku s letáky, kterou si u něj uschoval Plecháč, když se prokázal Plecháčovým doporučením.[35] V lednu 1952 navštívil Václav Miloslava Štěpánka s žádostí o pomoc pro ukrývaného Plecháče, který se chce dostat do ciziny; jestliže mu nepomůže, zastřelí Plecháče i Štěpánka.[36]

Za dalšího údajného spolupracovníka StB označil Ladislav Řehořek faráře Josefa Kužela z Křížlic – ten jej prý lákal, aby s ním odešel za hranice, a když to odmítl, žádal, aby mu vysvětlil, jak by se tam mohl sám dostat.[37]

Ještě jedna podivná postava se objevila v červnu 1950 – tvrdila o sobě, že se jmenuje Pepík, prokazovala se obálkou se Zemanovým podpisem a loudila poněkud neagentsky peníze. Jan Novák jí půjčil 12 tisíc Kčs, které si musel půjčit od Göbla, Jiránka a Cermana. Pepík je nikdy nevrátil.[38]

Teprve po letech se oběti výjimečně svěřovaly rehabilitačním soudům, k čemu byly vyšetřovateli získávány – vázal je časově neomezený slib mlčenlivosti, který musely při odchodu z vazby a při propuštění na svobodu podepsat. L. Řehořek měl být vysazen za hranice a dostat Josefa Zemana do ČSR, což odmítl a u rehabilitačního soudu pak použil jako argument, že jeho zločiny nemohly být tak velké, když ho byli ochotni pustit do ciziny.[39]

Vyšetřování

V druhé polovině roku 1951 se Státní bezpečnosti podařilo objevit několik mrtvých schránek skupiny *Oheň na Strážníku* a celou síť postupně rozkrýt. První byl zatčen Josef Plecháč, a to den před Štědrým dnem. Pak přišel na řadu 6. ledna 1952 Pavel Kašťák a 31. ledna celá skupina nejbližších Zemanových spolupracovníků – dr. Čech, dr. Dufek, Dlabola, Kodejš, Kubát, Lampa, Šedivý, Štěpánek, Vodseďálek a Zemanová; další pak následovali v únoru a březnu.

Díky rehabilitačním žádostem po roce 1968 a 1990 jsme informováni o otřesných poměrech v libereckých vyšetřovnách StB. Vyžádaní právní zástupci nebyli zpravidla připuštěni, teprve den před přelíčením se objevil advokát ex offo.

Každý obviněný měl svého vyšetřovatele. Výslechy byly některými vedeny s příkladnou surovostí – M. Exner byl několikrát fackován, nucen k dře-

pům, mlácen příložníkem přes prsty, strkán mu trojúhelník do nosu; J. Novák, J. Göbl a V. Lampa přišli při výsleších o přední zuby. Stále se opakující výslechy byly často prováděny v noci, vyslýchaní přivazováni řetízky k židli nebo ke zdi s rozpaženýma rukama, v zimě u otevřeného okna (Jiránek, Cerman), oči i při výslechu zakryté páskem kůže.

Režim ve vyšetřovací vazbě byl psychicky velmi depresivní – zima a hlad, ustavičná chůze od pěti ráno do devíti večer. Dozorci byli nadáni velkou mocí. Vyšetřovancům, kteří například po výslechu odmítli podepsat administrativní protokol, zamykali na celách sklapovací stoličky, nutili je stále chodit (Zemanová), a pokud dozorci zjistili, že se někdo zastavil nebo se dokonce opřel o stěnu a zavřel oči, okamžitě jej odvedli do studené sprchy, v níž byli přivazováni řetězem za ruku, a v mokrých šatech jej nechali celý den (Dlabola, Balatka), nebo jej potápěli do sudu s ledovou vodou (Ševčík, Melich). Spát bylo povoleno jen na znaku, s rukama na dece, proti ostrému stropnímu světlu. Cely v Pastýřské ulici byly vlhké, stěny pokryté plísní, nevytápěné. K ponižování přispívaly nadávky dozorců, jídlo podávané nohou a přijímané v pokleku (dr. Čech). Psychické vydírání bylo Státní bezpečností velmi oblíbeno – vyhrožovala zatčením manželky (Cerman), odebráním dětí matce (Zemanová). Na příkaz velitele věznice přijela za M. Zemanovou její matka i s třemi malými dětmi. Po celou dobu vyšetřování bylo J. Plecháčovi hrozeno, že bude odsouzen k trestu smrti a že bude též odsouzena i jeho žena Eliška, která byla zatčena a odvezena do Liberce (dokonce ji donutili napsat z vazby dopis manželovi, aby se doznal a ona nemusela trpět).[40] Také dr. Čecha vyšetřovatel strašil, že mu zničí rodinu, dceru dají do ústavu a manželka půjde na ulici.

U odsouzených se po návratu běžně objevovaly psychické poruchy, spojené s úzkostnými stavy. Nelidsky týrán byl také Alois Melich. Když se vrátil z vězení domů, nemohl se ani postavit na nohy, museli ho vodit i na záchod, nebyl schopen sám jíst, jak se mu třásly ruce. Zemřel již roku 1959 ve svých 56 letech.[41]

Je obdivuhodným svědectvím jejich statečnosti, jestliže přes všechno mučení někteří obvinění vytrvali a lživé protokoly nepodepsali, jako Josef Vít: *„Vyšetřovatelé přímo zuřili, když ze mne nemohli vytlouci doznání, i když mne nenechali třeba tři noci spát, vázali mě jednou rukou ke křeslu při výslechu, pouštěli na mne prudká světla a bili mne tak, až jsem s křesla spadl na zem, načež na mne lili vodu ze kbelíku, tři dny mi nedali před výslechem jíst a nenechali mě spát, měli zamčeny sedačky ve zdi a nutili mě pořád chodit, až jsem měl nohy tak oteklé, že jsem na nich již nemohl ani stát, vytloukli mi také zuby, zkopali mě tak, že mám dodnes patrny známky a následky, z 52 kg váhy to u mne dotáhli na 37 kg do takové slabosti, že jsem padl na chodníku před vyšetřovnou StB a byl jsem estébákem odvlečen*

k pohoršení osob, které to pozorovaly, doznání na mě bylo lákáno i různými triky, třeba troubením na auto před vyšetřovnou a s poukazováním, že už na mě auto čeká, abych byl odvezen domů, když se doznám, atd., atd., vyhladovělý jsem byl tak, že když mě přivedli do věznice z vyšetřování, snědl jsem naráz půl bochníku chleba, který jsem si koupil. Ovšem vyšetřovatel StB mi kladl i pistoli s náboji na stůl s vyzýváním, abych se zastřelil."[42] Podobně neústupný byl Bohuslav Balatka, jenž během vyšetřování u StB zhubl ze 75 na 44 kg: „*Jídla bylo moc málo, 15 dkg chleba, pár lžic černé bryndy, pár lžic polévky a brambor v poledne, večer trochu černé bryndy, chléb byl těch 15 dkg na celý den.*"[43] Přesto nepodepsal.

O konfrontacích s V. Lampou, jenž byl korunním svědkem vůči řadě obviněných, vypověděl: „*Podepsaný seděl v místnosti v jednom rohu na židli, která byla pevně spojena s podlahou, navíc byl připoután pravou rukou, v protějším rohu seděl vyšetřovatel, který přivedl osobně Lampu s páskou na očích. Před tím vyšetřovatel hrozil podepsanému pěstí u obličeje s tím, že do toho nesmí ani ceknout. Když přivedl Lampu, tento nevěděl, kdo je v místnosti, neboť na očích měl stále pásku, tak zvané kožené brýle. Referent vyzval Lampu, aby sdělil obvinění proti podepsanému, což tento udělal a na to byl odveden.*"[44]

□

První velký český proces s příslušníky tzv. Zelené internacionály[45] se odehrál již ve dnech 23. – 26. 4. 1952 před Státním soudem v Praze, kdy byli mezi jinými souzeni významní katoličtí básníci Josef Kostohryz a dr. Václav Renč. Ostatní byli též z intelektuálských kruhů, většina byla členy bývalé republikánské strany – např. poslanec Antonín Chaloupek, dr. Vlastimil Klíma a dr. ing. Otakar Čapek. Kostohryz měl navázat spojení s agenturou Zelené internacionály u nás, aby mohl zvrátit státní zřízení. V čele skupiny byl prof. Josef Kepka, který po únoru 1948 uprchl do Rakouska a později se vrátil na území republiky. Obžaloba o něm tvrdila, že byl agentem americké špionážní služby a současně také agentem Zelené internacionály. V závěrečné řeči legendární státní prokurátor Miroslav Kolaja uvedl: „*Zrádci polského, maďarského a českého lidu, bývalí agrární funkcionáři Mikolajczyk, Nagy a smutně proslulý ministr vnitra z předmnichovské republiky vytvořili v USA pod patronací amerických monopolistů tzv. Zelenou internacionálu, ve skutečnosti mezinárodní sebranku vyvlastněných velkostatkářů, která v souhlasu s Trumanovým válečným plánem si vytkla za cíl vytvořit z lidově demokratických zemí ve střední a jihovýchodní Evropě americký protektorát, to je středoevropskou federaci, která se má stát polokoloniálním zázemím Spojených států, hospodářsky i politicky závislým na americkém krvavém dolaru.*" Tažení komunistů proti české kulturní pravici se spojilo s pokořením představitelů bývalé agrární strany. Josef Kepka byl popra-

ven, Antonín Chloupek, František Topol, Otakar Čapek, Vlastimil Klíma a Josef Kostohryz odsouzeni na doživotí, Václav Renč k 25 letům vězení.[46] V červnu 1952 byla v Ústí nad Labem souzena v třídenním procesu první severočeská skupina Zelené internacionály.[47]

Proces se skupinou Václava Lampy

Pak již přišla na řadu skupina Marie Zemanové, s těmi nejtěžšími *zločinci.* Tvořili ji Marie Zemanová, dělnice z Jesenného, Václav Lampa, rolník z Bozkova, Josef Plecháč, bývalý továrník z Čisté, Jiří Cerman, účetní, Jan Novák, laborant v mlékárně, Josef Šádek, agronom ONV, a Josef Göbl, úředník ONV, všichni z Vrchlabí, Jaroslav Dlabola, úředník z Vysokého nad Jizerou, Miroslav Exner, úředník z Jablonce nad Jizerou, Ladislav Řehořek, okresní tajemník JSČZ z Víchové, Bohuslav Šír, účetní z Kořenova, a Oldřich Vodseďálek, akademický malíř ze Stanového. Náměstek státního prokurátora dr. Mykiska formuloval žalobu tak, že čtyři strany vyhradil agitačně marxistickému výkladu o agrární buržoazii, která *„dovedla zvláště rafinovaným způsobem a současně použitím surových metod ve spojení s byrokratickými rakušáckými manýrami oklamat určitou část maloměšťáckých vrstev, zejména rolnictva, a tím udržovat moc buržoazie v kapitalistickém Československu".* Hodil se mu dokonce trapný výrok Z. Nejedlého z roku 1920 o *dvojí tváři* agrárníků: *„Naši agrárníci vystrkují každou chvíli jinou tvář podle toho, jak se jim to hodí, jednou tak, po druhé jinak: dnes to jsou pracující sedláci a zítra ti nejprohnanější obchodníci."*

Mykiska z toho bystře učinil argument vůči hlavní překážce, kterou byla Zemanova autorita v regionu, plynoucí z jeho odbojové činnosti za druhé světové války. Pokusil se jej znemožnit tím, že prý jako každý agrárník odboj jenom předstíral: *„Agrární vyděrači a krvopijci pracujícího lidu jako celek současně sloužili fašistickým okupantům, dávali se do služeb zrádců vedených Háchou a jeho loutkovou vládou a při tom klamali pracující lid zdáním, jako by někteří z nich prováděli odbojovou činnost proti okupantům. Typickým představitelem agrární buržoazie, ve kterém se projevila tato agrárnická dvojí tvář, byl agrární statkář Josef Zeman. Na jedné straně se spojil s Háchou,*[48] *který věrně sloužil okupantům, a na druhé straně klamal pracující lid zdánlivou odbojovou činností."* Připomíná se *ilegální* Zemanova schůzka s Rudolfem Beranem, od nějž přijal *„bezprostředně instrukce k účasti bývalých agrárních velmožů k provedení kontrarevolučního puče za pomoci vedoucích činitelů strany národně socialistické".* Pak se opakuje, jak *„obvinění se do této protistátní velezrádné a špionážní organizace svou činností a výslovně zapojili a stali se členy této špionážní organizace, řízené Josefem Zemanem".*[49]

Také charakteristiky ostatních obžalovaných byly pokud možno co nejodpornější. Malíř O. Vodseďálek *„jest typickým příslušníkem měšťáckých ‚umělec-*

kých' vrstev, které namísto aby umění postavily do služeb národa a pracujícího lidu, zůstávají ve své bezideovosti a zaostalosti typickými lokaji buržoazie", B. Šír zase *„byl velmi bigotně založen a každou neděli navštěvoval římskokatolický kostel v Harrachově"*.

Ve dnech 8. až 10. července 1952 stanulo před senátem Státního soudu v Liberci v čele s předsedou Karlem Bautzem dvanáct obžalovaných. Měsíc měli na to, aby se naučili zpaměti své administrativní protokoly, a vyšetřovatelé je z nich přezkoušeli – běda, kdyby se od nich při soudním přelíčení odchýlili! Protože vyšetřování ukázalo, že Marii Zemanovou nebude možné považovat za hlavu skupiny, musela být přejmenována na *Václav Lampa a spol.* – snad proto, že Lampa byl jediným aktivním rolníkem ve skupině, v níž jinak převažovali úředníci. Navíc už od roku 1919 aktivně pracoval v republikánském dorostu, kde byl jednatelem a později předsedou okresního sdružení, od roku 1922 členem republikánské strany a posléze jejím okresním důvěrníkem; od roku 1945 členem ONV Semily a zemědělským referentem.

Nebyly připuštěny důkazy obhajoby o dobrém poměru bývalého továrníka Plecháče k dělníkům a o tom, jak jako starosta Studence pomáhal občanům, hodilo se však pochybné svědectví Julie Peterové, které měl v době její nemoci vyhrožovat, že ji pošle do říše.[50] Marie Zemanová, Josef Plecháč a Václav Lampa se znovu bránili z nařčení obžaloby, že podávali špionážní zprávy. Zatímco státní prokurátor v závěrečné řeči rozšířil žalobní návrh u těch obžalovaných, kterým bylo prokázáno vyzrazení tajemství zvláštní důležitosti, obhájci navrhovali jejich mírné potrestání.

Soud udělil doživotní tresty Josefu Plecháčovi a Bohuslavu Šírovi, na 25 roků odnětí svobody odsoudil Oldřicha Vodseďálka, 24 roků ing. Josefa Šádka, 23 roků Jaroslava Dlabolu, 22 roků Jana Nováka, 20 roků Václava Lampu a Jiřího Cermana, 18 roků Marii Zemanovou, Ladislava Řehořka a Josefa Göbla, 10 let dostal Miroslav Exner. U všech odsouzených bylo prohlášeno propadnutí celého jmění, ztráta čestných práv občanských (u Plecháče a Šíra dokonce navždy) a propadnutí nalezených věcí. Jak bylo u Státního soudu milým zvykem, nikdo z obžalovaných nedostal do rukou obvinění ani rozsudek.

Z rozsudku se k Nejvyššímu soudu odvolali Josef Plecháč a Marie Zemanová. Zatímco Plecháčovo odvolání do výše trestu bylo zamítnuto, Marii soud vyhověl: *„Nalézací soud pečlivě a svědomitě uvážil procesní materiál, zhodnotil jej bezvadným způsobem a logickými a přesvědčivými úvahami dospěl ke správným skutkovým zjištěním. Pochybil však v právním posouzení ohledně činnosti Marie Zemanové potud, pokud dospěl k závěru, že obviněná se dopustila trestného činu vyzvědačství spolčením jako člen organizace, jejímž účelem bylo vyzvídat státní tajemství*

podle odst. 3 § 86 tr. z. Její špionážní činnost spočívala v tom, že ukrývala Zemana a že mu zprostředkovala ilegální schůzky s jeho spolupracovníky. § 86 odst. 3c postihuje každého člena vyzvědačské organizace bez ohledu na to, zda skutečně státní tajemství vyzrazuje nebo vyzvídá – stačí pouhé začlenění do takové organizace buď vysloveně projevenou vůlí (za souhlasu jejích členů) nebo takovým konkudentním jednáním, z něhož jde nade vší pochybnost najevo, že pachatel vykonávající určité služby pro několik společníků činí tak u vědomí, že jde o sdružení osob k vyzvědačským cílům, jehož činnost vykazuje určitou soustavnost a plánovitost a že to činí dle intencí společníků jako jeden článek této organizace. K tomuto závěru u Zemanové nelze dospět – do činnosti nebyla zasvěcena, Zeman s její účastí nesouhlasil. Soud též nepřihlédl k jejímu dosavadnímu řádnému životu pracujícího člověka, její svedení manželem, jednání pod vlivem jeho energické povahy a svého citového vztahu k němu, aniž by vkládala do své trestné činnosti vlastní iniciativu."[51]

Díky amnestii byli všichni odsouzení po 10. květnu 1960 propuštěni na svobodu, předtím v r. 1955 byl snížen doživotní trest Bohuslava Šíra a Josefa Plecháče na 25 let odnětí svobody. Krutá vazba a tresty vykonávané v uranových dolech podlomily všem zdraví, po návratu do normálního života nenalezli vůbec žádné nebo jen velmi špatně placené zaměstnání. Pronásledovány byly i jejich děti – Jiří Lampa byl vyloučen z posledního ročníku studia práv a pracoval pak jako námezdní dělník. On i řada dalších členů rodin odsouzených nesměli být při čistkách r. 1958 prověřeni a znovu končili u manuální práce. Konfiskací pozbyli majetek, který se jim jen málokdy podařilo od státu koupit zpět. Křivdy, ponižování, nespravedlivé pronásledování vedly k rozvratům rodin a osobním tragédiím. Uplynulo mnoho let, než si státní podniky všimly, že je škoda nevyužít schopností bývalých politických vězňů – a ukázalo se, že např. Ladislav Řehořek v oddělení přípravny n. p. Cutisin Jilemnice *„patří k nejlepším pracovníkům na oddělení, svěřené úkoly plní svědomitě. Svou prací je příkladem pro ostatní zaměstnance,*" podobně akad. malíř Oldřich Vodseďálek jako brusič skla n. p. Dioptra Turnov, závod Tanvald, byl hodnocen jako jeden z nejobětavějších a nejspolehlivějších pracovníků, působil jako vedoucí výtvarného kroužku v ZDŠ Desná a v ochraně přírody při ONV. Jiří Cerman pracoval v přádelně Tiby Dvůr Králové, závod Vrchlabí-Podhůří, po roce 1968 byl vedoucím dopravy a samostatným zásobovačem, členem výboru TJ Podhůří, knihovníkem v obci a vedoucím filatelistického kroužku, Miroslav Exner se stal skladníkem v Jednotě Jilemnice, pracoval v osvětové besedě, Sokole a dalších organizacích. Velmi těžce se protloukala životem Marie Zemanová, která byla po propuštění z trestu zaměstnána v n. p. Prefa Jesenný, pak jako zemědělská dělnice v JZD, nakonec jako sklářská dělnice v závodě Technosklo v Držkově. Bohuslav Šír se stal jedním z nejlepších vedoucích prodejen Jednoty v okrese, a takto bychom mohli pokra-

čovat. Cynismus komunistických úřadů je patrný z jednání s Václavem Lampou, propuštěným na základě amnestie v r. 1960. 72letému starci byl až po dvou letech práce mazače stavů v Sebě ve Vysokém nad Jizerou vyměřen důchod 230 Kčs a s touto almužnou živořil až do své smrti v roce 1975. Vynikající manažér Josef Plecháč směl být celý svůj zbývající život jen pomocným dělníkem Komunálních služeb města Poděbrad...

O přezkoumání rozsudku požádal jako první v červenci 1968 Miroslav Exner. Krajský soud v Ústí nad Labem si kromě příslušného spisu Státního soudu vyžádal u KS MV v Ústí nad Labem také vyšetřovací svazek Státní bezpečnosti čj. V-512/L. Protože většina odsouzených měla trvalé bydliště ve východních Čechách, probíhaly jejich výslechy u hradeckého soudu. Teprve 10. 11. 1969 poslala inspekce náčelníka KS SNB Ústí n. L. požadovaná data vyšetřovatelů bývalé KS StB Liberec: ml. strážmistra Josefa Adolfa, strážmistra Miroslava Kaplana, podporučíka Miloslava Kopeckého, strážmistra Jaroslava Scholze, vrchního strážmistra Josefa Ulrycha, strážmistra Antonína Žáka. Agenta Václava inspekce nevypátrala, a ani upozornění Jaroslava Dlaboly v březnu 1971, že je totožný s tehdejším velitelem stanice SNB ve Studenci a mohl by vypovědět o tom, jak bylo do jejich bytu instalováno odposlouchávací zařízení pod záminkou, že tam přijde Zeman, nepřimělo vyšetřovací orgány k žádné aktivitě.

Veřejné zasedání v obnovené trestní věci proti M. Exnerovi a spol. se konalo až ve dnech 20. – 22. 8. 1972 v Hradci Králové, tedy již za tuhé normalizace.[52] Mimořádnou délku zasedání si vynutilo čtení protokolu o hlavním líčení z r. 1952, které přineslo zajímavá zjištění – např. M. Zemanová a M. Exner si všimli, že protokol je daleko obsáhlejší, než bylo skutečné jednání – oba dostali jednu až dvě otázky a hned si šli sednout, podle Dlaboly svědek Štěpánek vůbec u soudu nebyl, M. Exner si vzpomněl, že protokol měli všichni soudci z lidu před sebou a že tudíž musel být připraven předem Státní bezpečností.

V závěrečné řeči prokurátor zopakoval, že šlo o organizovanou skupinu, která pracovala pro cizí zpravodajskou službu, a návrh doporučil zamítnout. Obhájce dr. Páv se naopak domníval, že je zde podstatný rozpor mezi původními a nynějšími zjištěními, vyšetřovací metody byly kruté a nesprávné, protokoly neodpovídaly výpovědím, je třeba uvěřit obviněným. Zjistil-li Nejvyšší soud, že Zemanová nevěděla o špionáži svého manžela, tím méně to mohli vědět ostatní obvinění. Špionážní zprávy nebyly prokázány. Senát se přesto usnesl, že návrhy obviněných se zamítají a každý musel uhradit 600 Kčs jako paušální náhradu nákladů řízení.

Až nedávný státní převrat umožnil alespoň částečnou nápravu starých křivd – u většiny osob ale již příliš pozdě. 28. 9. 1990 rozhodl týž Krajský

soud v Hradci Králové, že všech dvanáct odsouzených je účastno na soudní rehabilitaci podle § 2 zákona č. 119/90 Sb. a trestní stíhání se zastavuje.

Proces se skupinou Pavla Kašťáka

Hlavní líčení s pečlivě vybranými *vyvrheli* z regionu bylo připraveno jako autodafé Státního soudu pro širokou veřejnost v Jilemnici na dny 15. – 16. října 1952. Žalobu Státní prokuratury v Praze připravil dr. Mykiska již 8. září. Předsedou senátu byl určen JUDr. Karel Valenta, soudci z lidu Adolf Šír a vrch. strážmistr SNB František Holub, soudci z povolání mjr. JUDr. Antonín Srp a Karel Bautz.[53] Státními prokurátory byli Václav Nepomucký a JUDr. Pavel Barbaš, obhájci byli určeni ex offo.

Před soudem tentokrát stanuli JUDr. František Čech, úředník KNV z Liberce, František Jiránek, rolník z Dolní Branné, Pavel Vojtěch Kašťák, faktor ze Sklenařic, Rudolf Kodejš, člen SNB z Jablonce nad Jizerou, Miloslav Kochánek, sklářský dělník ze Lhotky, Augustin Kubát, hoteliér ze Štěpanické Lhoty, Václav Petrák, dělník z Dolních Štěpanic, Bohumil Rychtr, hostinský z Benecka, Rudolf Stránský, úředník z Jilemnice, Josef Ševčík, správce nemocnice ve Vysokém nad Jizerou, a Miloslav Štěpánek, národní správce z Pasek nad Jizerou.

Účast obecenstva, svezeného do závodní jídelny Technolenu z celého okresu, vytvářela hrozivou až nenávistnou atmosféru, Rudolf Kodejš při výslechu dvakrát omdlel. Dlouho připravovaný proces však nevyzněl úplně podle představ jeho organizátorů. Projev prokurátora Nepomuckého se po závěrečných slovech obžalovaných a jejich advokátů pokusil trochu *vylepšit* druhý prokurátor dr. Barbaš – ostře mluvil k členům senátu jako k soudruhům komunistům, aby se nedali zmásti vystoupením a výpovědí obžalovaných lotrů, taktéž tvrdě vytkl obhájcům jejich troufalost k obhajobě těchto lotrů a zavilých nepřátel státu.[54] Na argument obhájce dr. Zástěry, že obžalovaní jsou dosud bezúhonní a netrestaní, prohlásil dr. Barbaš, že všichni jsou lumpové, darebáci a gauneři od narození.[55] Právě obhájce Zástěra sice nosil na klopě stranický odznak, ale snažil se obžalovaným pomáhat. Jinou perlu z projevu prokurátora si zapamatoval V. Petrák: *„Naše justice není jako buržoazní justice. Naše justice je zbraní v rukou dělnické třídy k ničení svých nepřátel!“* Dodává: A sklidil za to potlesk vybraného publika a soud se neurazil.[56] Jak svědčí, každý obžalovaný měl za zády svého vyšetřovatele, který jej naučil odpovídat na otázky soudu. Přesto při závěrečné řeči statečně vypověděl: *„Podle mého názoru jsem sloužil pracujícímu lidu. Já si představuji, že KSČ nemůže dáti štěstí lidem, to je moje přesvědčení.“*[57]

Po vynesení rozsudku se všichni odsouzení vzdali odvolání a opravných prostředků. Pavel Kašťák byl odsouzen na doživotí, Rudolf Kodejš na 25 let odnětí svobody, František Jiránek, dr. František Čech a Augustin Kubát na 18 roků, Václav Petrák 17 roků, Josef Ševčík 16 roků, Miloslav Štěpánek

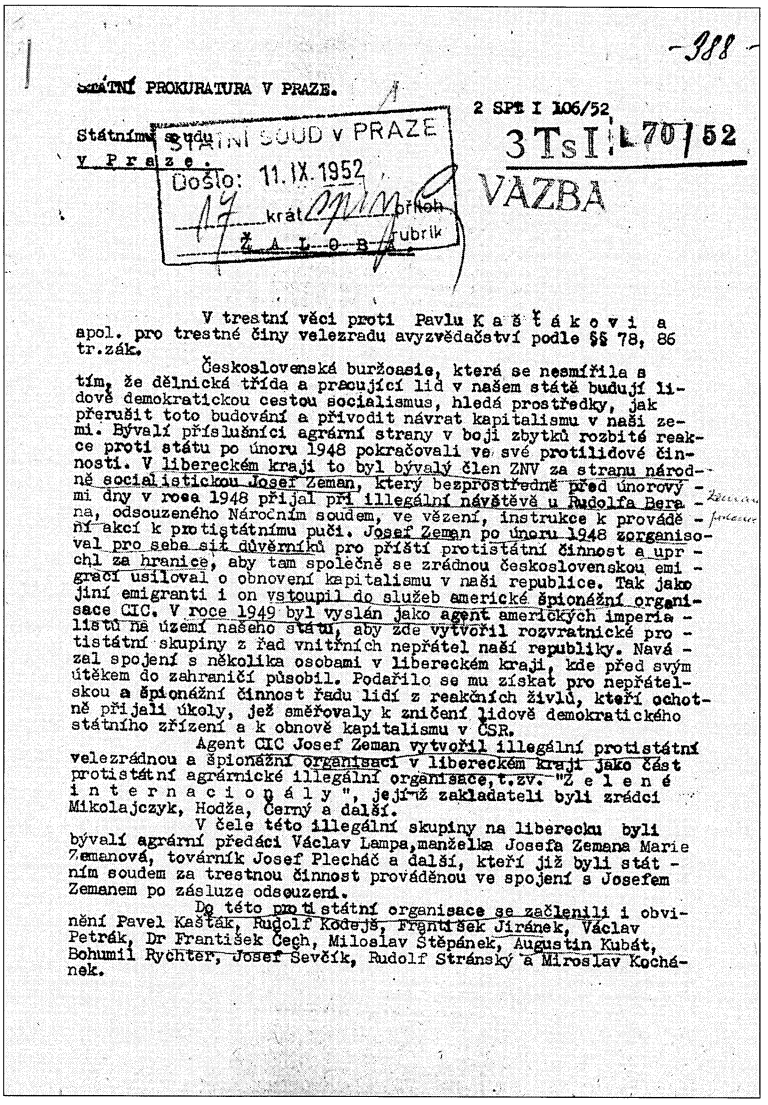

-388-

STÁTNÍ PROKURATURA V PRAZE.

2 SPt I 106/52

Státnímu soudu
v Praze.

STÁTNÍ SOUD v PRAZE
Došlo: 11.IX.1952
17 krát příloh
rubrik

3 TsI L 70/52

VAZBA

V trestní věci proti Pavlu K a š t á k o v i a apol. pro trestné činy velezradu avyzvědačství podle §§ 78, 86 tr.zák.

Československá buržoasie, která se nesmířila s tím, že dělnická třída a pracující lid v našem státě budují lidově demokratickou cestou socialismus, hledá prostředky, jak přerušit toto budování a přivodit návrat kapitalismu v naší zemi. Bývalí příslušníci agrární strany v boji zbytků rozbité reakce proti státu po únoru 1948 pokračovali ve své protilidové činnosti. V libereckém kraji to byl bývalý člen ZNV za stranu národně socialistickou Josef Zeman, který bezprostředně před únorovými dny v roce 1948 přijal při illegální návštěvě u Rudolfa Berana, odsouzeného Nárocním soudem, ve vězení, instrukce k provádění akcí k protistátnímu puči. Josef Zeman po únoru 1948 zorganisoval pro sebe síť důvěrníků pro příští protistátní činnost a uprchl za hranice, aby tam společně se zrádnou československou emigrací usiloval o obnovení kapitalismu v naší republice. Tak jako jiní emigranti i on vstoupil do služeb americké špionážní organisace CIC. V roce 1949 byl vyslán jako agent amerických imperialistů na území našeho státu, aby zde vytvořil rozvratnické protistátní skupiny z řad vnitřních nepřátel naší republiky. Navázal spojení s několika osobami v libereckém kraji, kde před svým útěkem do zahraničí působil. Podařilo se mu získat pro nepřátelskou a špionážní činnost řadu lidí z reakčních živlů, kteří ochotně přijali úkoly, jež směřovaly k zničení lidově demokratického státního zřízení a k obnově kapitalismu v ČSR.

Agent CIC Josef Zeman vytvořil illegální protistátní velezrádnou a špionážní organisaci v libereckém kraji jako část protistátní agrárnické illegální organisace, t.zv. "Z e l e n é i n t e r n a c i o n á l y", jejíž zakladateli byli zrádci Mikolajczyk, Hodža, Černý a další.

V čele této illegální skupiny na liberecku byli bývalí agrární předáci Václav Lampa, manželka Josefa Zemana Marie Zemanová, továrník Josef Plecháč a další, kteří již byli státním soudem za trestnou činnost prováděnou ve spojení s Josefem Zemanem po zásluze odsouzení.

Do této protistátní organisace se začlenili i obvinění Pavel Kašťák, Rudolf Kodejš, František Jiránek, Václav Petrák, Dr František Čech, Miloslav Štěpánek, Augustin Kubát, Bohumil Rychter, Josef Ševčík, Rudolf Stránský a Miroslav Kochánek.

Žaloba Státní prokuratury v Praze v trestním řízení proti Pavlu Kašťákovi a spol.

a Bohumil Rychtr na 14 roků, Rudolf Stránský 10 roků, Miloslav Kochánek 8 roků.[58] Soud prý přihlédl k třídnímu a osobnímu charakteru ožalovaných; vyzvědačství i velezradu Kašťák páchal dlouhou dobu a svedl i svého syna. Kodejšovi přitížilo členství v SNB, Čechovi právnické vzdělání, Ševčíkovi jeho statečnost (prohlásil, že byl ochoten plnit i další a významnější úkoly, kdyby mu byly svěřeny). O procesu byla publikována podrobná a velmi tendenční zpráva v jilemnické *Nové horské vsi*.[59]

S výjimkou vážně nemocných R. Stránského a M. Kochánka, kterým byl trest cestou milosti zkrácen, se dostali na svobodu všichni až po amnestii v roce 1960. Pokud soud vyslovil ztrátu čestných práv občanských, neměli nárok na starobní ani invalidní důchod a byli odkázáni na slitování svých rodin.

O rehabilitaci požádal 20. 5. 1968 nejdříve JUDr. František Čech, další členové skupiny se postupně přidávali. Městský soud v Praze stálými průtahy je všechny přinutil vzít návrhy zpět, vyjma dr. Čecha, jak o tom ještě bude řeč.

Teprve 4. leden 1991 přinesl určité zadostiučinění – neveřejné zasedání Krajského soudu v Hradci Králové u všech devíti odsouzených rozhodlo, že jsou účastni soudní rehabilitace podle § 2 odst. 1 písm. c) zákona č. 119/90 Sb. a trestní stíhání pro trestné činy velezrady a vyzvědačství se zastavuje. Rudolfa Kodejše rehabilitoval Vyšší vojenský soud Příbram zn. Rtv 269/91 dne 20. 11. 1991 (předseda senátu pplk. JUDr. František Knoll).

Mašinérie politických procesů semlela také život jednoho muže, který se do škatulky *Zelené internacionály* vůbec nehodil. Komunista JUDr. František Čech byl přednostou I. referátu na KNV Liberec a Zemana vůbec neznal. Do sítě se zamotal tak, že k žádosti Gustava Šrámka napsal doporučení jeho bratru Janovi, a sice pro svého známého dr. Schenka, jenž měl významné postavení v zahraničí. Státní prokurátor nabyl přesvědčení, že dr. Schenk byl *„prominentem zahraniční zrádné emigrace"*. V květnu 1951 měl B. Šír na Zemanův pokyn vyhledat dr. Čecha, vyřídit mu pozdrav od dr. Schenka a smluvit s ním mrtvou schránku, kdyby mu chtěl napsat – dr. Čech ji nikdy nevyužil. Odsouzen byl pro trestné činy velezrady a vyzvědačství na 18 roků odnětí svobody, propadnutí celého jmění, 10 roků ztráty čestných práv občanských. 10. května 1960 byl na amnestii propuštěn – s nesmazatelným puncem politického vězně, bez možnosti získat zaměstnání odpovídající svému vzdělání, vyloučen ze společenského života. Krajský soud v Ústí nad Labem 30. 5. 1962 dr. Čecha spolu s ředitelem národní školy v Bratříkově Antonínem Havlíkem odsoudil na 15 měsíců nepodmíněně za podvratnou činnost proti státnímu zřízení a společenskému řádu, kterou měl spáchat tím, že se stýkal s osobami propuštěnými z trestu po amnestii v r. 1960.

JUDr. Čech se ve vězení spřátelil zejména s Josefem Hrubým, za nímž pak jezdil do Horní Branné, ten mu sděloval zprávy ze Svobodné Evropy. Navštěvovali též Karla Horáčka. Doufali ve svobodné volby pod dohledem OSN nebo západních zemí, uvažovali o vytvoření velkého územního celku, jakési unie, která by spojovala další státy. V Liberci se Čech stýkal s Františkem Zimou, Weilandem a Vaníčkem, zatímco dřívější známí se od něj odtahovali. Krajský soud v Praze okamžitě připojil výkon zbytku amnestovaného trestu odnětí svobody v trvání 9 roků, 8 měsíců a 22 dní. Za dobrou pracovní morálku a ukázněné chování jej Okresní soud v Jičíně propustil 13. 7. 1965 na svobodu na zkušební dobu sedmi roků.

Dr. Čech byl také jediným z celé skupiny, komu se podařilo využít rehabilitací z r. 1968. Rozsudkem Městského soudu v Praze z 31. 5. 1974 byl výrok o vině a trestu z rozsudku Státního soudu zrušen a změněn tak, že dr. Čech se dopustil trestného činu pomoci k trestnému činu opuštění republiky podle § 7 a § 95 tr. z. a dále trestného činu neoznámení trestného činu podle § 165/1 tr. z., a protože na oba činy se vztahovala amnestie prezidenta republiky, bylo trestní stíhání zastaveno.

Překvalifikování obou skutků se stalo dr. Čechovi osudným – zbavil se nároku na rehabilitaci ze zákona podle § 2 odst. 1 písm. c) zákona o soudní rehabilitaci č. 119/90 Sb. Vdova Jana Skumancová proto požádala, aby v trestním řízení bylo pokračováno, a teprve 29. 5. 1992 Krajský soud v Hradci Králové podle § 33 odst. 1 zákona č. 119/90 Sb. ve znění zákona č. 47/91 Sb. dr. Čecha zprostil obžaloby, kterou podal státní prokurátor před čtyřiceti lety – neboť skutek již nebyl trestným činem.[60]

Proces se skupinou Josefa Víta

Konečně skupina rolníků, utvořená většinou z prvorepublikových členů agrární strany – byli do ní zařazeni Josef Vít, rolník z Čikvásek, Alois Melich, rolník z Podmoklic, Jindřich Novotný, rolník z Bořkova, Bohuslav Balatka, rolník z Bozkova, Rudolf Buriánek, dělník z Chuchelny, a Stanislav Jiříček, rolník z Libštátu. Po válce byli Vít, Jiříček, Novotný a Buriánek členy národně socialistické strany, tři z nich byli za tuto stranu poslanci místního národního výboru, Buriánek byl dokonce předsedou MNV Chuchelna. Až na Buriánka byli prý vesnickými boháči – měli kolem osmi hektarů zemědělské půdy, Jiříček 39 ha a Vít 19 ha. Spojovala je jediná věc: znal je Václav Lampa z Bozkova.

Zásadní problém, že pamatovali Zemana jen z republikánského dorostu nebo vůbec ne a ani žádnou výzvědnou činnost nevykonávali, zástupce státního prokurátora Mykiska lehce přešel a celou obžalobu opřel o svědectví

Lampy.[61] Jejich zločiny byly i na tu šílenou dobu směšné – Vít a Melich měli od Lampy převzít lístek se Zemanovou prosbou o zajištění úkrytu, což neoznámili SNB, Novotný a Jiříček lístek odmítli, ale nikoho neudali. Buriánkovi a Balatkovi měl Lampa v květnu 1950 vyprávět o svém setkání se Zemanem, Buriánek přijal od učitele Hampla 1800 Kč pro paní Zemanovou, přidal 200 a po Lampovi poslal peníze, což opět neudali SNB. Zdá se, že určitou roli tu hrály i nevyřízené osobní účty – vždyť Balatka s Lampou spolu již od roku 1920 nemluvili.[62]

Proces, který se odehrával 22. října 1952 u Krajského soudu v Liberci, nebyl vyšetřovateli dobře připraven, a kdyby se konal za účasti veřejnosti, musel by skončit naprostým fiaskem. Žádný z obžalovaných se necítil vinen. Jejich výslech se odbýval jednotlivě a odděleně, za zavřenými dveřmi, *„ježto by mohlo býti ohroženo státní tajemství"*. Žádné najevo nevyšlo v administrativním řízení ani před soudem, a tak jediným důvodem předsedkyně soudu JUDr. Růženy Dosoudilové a přísedících soudců z povolání Karla Bautze a Zdeňka Číhala, z lidu Adolfa Šíra a Františka Švece musela být obava, že by přelíčení mohlo být těžko stravitelné i pro otrlé uši mediálně zpracované veřejnosti.

Soud rozhodl o vině a trestech takto: J. Vít a A. Melich byli pro trestný čin vyzvědačství odsouzeni na 14 a 6 roků odnětí svobody, Buriánek pro schvalování trestného činu na 8 měsíců a pokutě 10 000 Kč, Balatka pro neoznámení trestného činu k odnětí svobody na 1 rok, propadnutí celého jmění a zákazu pobytu v okresech Semily a Jilemnice navždy, Novotný a Jiříček za týž čin k 18 měsícům odnětí svobody, propadnutí celého jmění, odnětí čestných práv občanských na tři roky, u Jiříčka zákaz pobytu v okresech Semily a Jilemnice navždy.

Josef Vít se proti rozsudku odvolal a Nejvyšší soud znovu vyslechl Lampu, který si najednou nebyl jist, zda Vítovi Zemanův dopis předal, o Zemanovi s ním opravdu nemluvil; vyslechl také Šimůnka, který přímo přiznal, že Víta křivě obvinil. Soud 11. 12. 1953 rozsudek zrušil a za pomoc k trestnému činu vyzvědačství Vítovi vyměřil 7 roků odnětí svobody, odnětí čestných práv občanských na 7 roků a ztrátu veškerého jmění. Po odpykání více než pěti let byl roku 1957 podmíněně propuštěn.

Roku 1968 svitla odsouzeným naděje na vrácení občanské cti, protože ne každý dokázal nalézt takové pochopení a společenské uplatnění jako třeba Jindřich Novotný, který se stal postupně skupinářem, agronomem, stájníkem a místopředsedou JZD, měl funkce v Sokole a MNV o něm v roce 1968 mohl soudu sdělit: *„Jmenovaný je zastáncem pokroku a svým jednáním si získal vážnosti občanů všech skupin."* Krajský soud v Hradci Králové však 17. 4. 1972 návrhy Novotného, Jiříčka a Balatky na přezkoumání rozsudku zamítl, protože neo-

známení trestného činu nepatří k trestným činům uvedeným v hlavě prvé zvláštní části trestního zákona, a proto zákon o soudní rehabilitaci na ně nedopadá. Podle čl. 3/1 zákona 70/70 Sb. nebylo-li rozhodnuto před dnem nabytí účinnosti tohoto zákona o návrhu a nynější znění na tento návrh nedopadá, soud návrh zamítne. 18. 10. 1972 Nejvyšší soud zamítl stížnost Bohuslava Balatky proti tomuto rozhodnutí.

Zbývaly ještě návrhy Josefa Víta a vdovy Marie Melichové. Krajský soud s nimi naložil stejně, jako s předchozími – 12. 12. 1972 je zamítl.[63] Nepodepsání protokolu Vítem nebylo porušením procesních předpisů, ježto rozhodnutí bylo založeno na jiných důkazech než na doznání.

Podle svého rozhodnutí 16. 8. 1990 zrušil Krajský soud v Hradci Králové rozsudek Státního soudu v Praze z 22. 10. 1952 zn. 3 Ts I 73/52, ve spojení s rozsudkem Nejvyššího soudu v Praze z 11. 12. 1953 zn. 5 To 62/53, a trestní stíhání zastavil.

Proces se skupinou JUDr. Josefa Dufka

Poslední protistátní skupinu, která byla souzena v souvislosti s Josefem Zemanem, tvořilo pět rolníků ze Semilska a Jilemnicka – Jaroslav Šimůnek z Horní Branné, posledně bytem v Košťálově, Miroslav Zajíc z Kyjů, Miloslav Jakoubě z Plavů, posledně bytem ve Lhotce, Josef Šedivý z Dolní Sytové, bytem v Muchově, a Karel Kyloušek z Chuchelny.

K nim byla připojena pozoruhodná osobnost, stanovský rodák a dlouholetý rodinný přítel Zemanových JUDr. Josef Dufek. Od roku 1935 byl poslancem za agrární stranu a okresním hejtmanem v Nové Pace, po roce 1949 byl úředníkem KNV Liberec. Zprostředkovával schůzky Josefa Zemana s jeho známými, s Kašťákem měl domlouvat zaslání vyžádaných předmětů Zemanovi, provokatérem ing. Václavem jednal o úkrytu pro Plecháče. Jeho syn Milan uprchl koncem roku 1949 do ciziny, a když se v lednu 1950 ilegálně vrátil, dr. Dufek se *„projevil jako nepřítel našeho zřízení, neboť neučinil své občanské povinnosti zadost"* a syna neudal.

Žalobu připravil 8. října 1952 náměstek státního prokurátora dr. Mykiska. Rozhodl se, že faktickou hlavou skupiny bude Miroslav Zajíc: bývalý zemědělský tajemník krajského sekretariátu národně socialistické strany v Liberci, jenž v roce 1948 zdědil po otci usedlost s 16 ha, na níž hospodařil. Měl spolupracovat s Emilem Weilandem na vytváření ilegální důvěrnické sítě této strany na Liberecku a připravovat ji ke státnímu převratu, od roku 1949 dostával od Lampy špionážní instrukce.

Hlavní líčení se konalo v Liberci ve dnech 23. a 24. října 1952, za předsednictví Karla Bautze. Je pozoruhodné, že soud se s obžalobou v plné míře

neztotožnil – dr. Dufek byl zproštěn žaloby z trestného činu vyzvědačství podle § 86/1, kterého se měl dopustit schůzkou se Zemanem, jelikož nebylo zjištěno, že by tato společná schůzka se nesla za účelem vyzvědačství, ani jeho doznání v administrativním řízení se nezdálo natolik jasné, aby mohlo být vzato za podklad rozhodnutí a uznání viny. Podobně ani Karel Kyloušek z Chuchelny se podle soudu nedopustil trestného činu vyzvědačství – dopis od Zemana ohledně úkrytu pro agenty spálil a neoznámil. Dr. Dufek při hlavním přelíčení popřel schůzku se Zemanem v r. 1949, kontakty s V. Lampou i svým synem, dovolil si dokonce stěžovat na nátlak, který na něj vyvíjela StB – prokurátor žalobu promptně rozšířil o trestný čin křivého obvinění.

Za trestný čin vyzvědačství byli odsouzeni Jaroslav Šimůnek na 14 let odnětí svobody, Miloslav Jakoubě a Josef Šedivý na 10 let, za trestný čin velezrady Miroslav Zajíc na 18 let, za velezradu a křivé obvinění JUDr. Josef Dufek 12 roků, Karel Kyloušek za neoznámení trestného činu na 3 roky odnětí svobody.[64] Ještě v roce 1957 byl Šedivý odsouzen Krajským soudem v Praze k odnětí svobody v trvání 4 roků, protože neoznámil, že přijal od Václava Lampy Zemanův dopis, kterým byl žádán o pomoc, a že se dověděl, že Šimůnek nosí do lesa nějaké zprávy.[65]

□

Protože neexistovaly politické prostředky, jimiž by bylo možné se otevřeně postavit proti panujícímu systému, musela opozice volit cestu konspirace a podle rad a pokynů představitelů v emigraci usilovat o návrat k demokracii. Josef Zeman patřil k významným organizátorům tohoto odporu. Prohlásil-li na jaře v roce 1950, že jeho nadřízeným je generál Moravec, potvrzuje to i nedávné svědectví Václava Petráka, že mu jednou přinesl Šír pro skupinu *Oheň na Strážníku* od generála Moravce písemné poděkování.[66] Po suspendování přešel brigádní generál František Moravec (1895 – 1966)[67] 19. 3. 1948 československé hranice do americké zóny v Německu a v roce 1954 odjel do USA, kde se stal poradcem v ministerstvu obrany.[68] I když se o tom ve vzpomínkách nezmiňuje, v mezidobí s největší pravděpodobností pracoval pro československý exil pod záštitou CIC, výzvědné služby americké armády.[69] Zeman jí byl zřejmě kontaktován v utečeneckém táboře.

Naopak se nezdá pravděpodobná výpověď Miloslava Kochánka při jilemnickém procesu v r. 1952 – v květnu nebo červnu 1950 se měl dovědět, že Zeman působí ve zpravodajské kanceláři generála Ingra.[70] O armádním generálu Sergěji Ingrovi (1894 – 1956)[71] naopak víme, že spolu s plk. Procházkou, mjr. Vrdlovcem a dr. Zavadilem založil počátkem roku 1949 v Lon-

dýně CIO (Czechoslovak Intelligence Office) jako součást britské zpravodajské služby SIS (Secret Intelligence Service). Vesměs bývalí důstojníci československé armády vedli pobočky v Bruselu, Kodani, Curychu, Vídni, Hamburku, Düsseldorfu, Bejrútu, Paříži a ve Washingtonu a řídili agenturu složenou z československých emigrantů i cizinců. Místo riskantních a drahých agentů-chodců využívala SIS raději legálně vyjíždějících osob. Když v roce 1956 zradil jeden z pracovníků CIO Karel Zbytek (agent Light), způsobil popravu dvou spolupracovníků a odsouzení osmi dalších osob k mnohaletým trestům, byla tato skupina rozpuštěna.[72]

Zřejmě musíme zamítnout přímé napojení *Ohně na Strážníku* na Mezinárodní rolnickou unii – tzv. *Zelenou internacionálu*. Nic tomu nenasvědčuje, Zeman se opravdu řídil doporučením Rudolfa Berana v Javorku. Jediná stopa, Mikolajczykův projev zaslaný Zemanem v roce 1951 podle obžaloby B. Šírovi, mohl být pastí nastraženou StB. V zahraničí se Zeman nesnažil prosadit v rodících se emigrantských organizacích a po zátahu Bezpečnosti na jeho skupinu odchází do USA, kde zakládá novou rodinu a věnuje se farmaření.

V našem článku jsme pojednali o čtyřech politických procesech, v nichž bylo odsouzeno 35 osob. Tři (Pavel Kašťák, Josef Plecháč a Bohuslav Šír) k doživotním trestům, ostatní k odnětí svobody v délce 442 let a 8 měsíců. V roce 1955 byly doživotní tresty změněny amnestií na 25 roků, součet tudíž činí neskutečných 517 roků. Všem bylo konfiskováno veškeré jmění (vyjma Rudolfa Buriánka, který dostal pokutu 10 000 Kčs, a i ta mu musela být pro nemajetnost prominuta). Odnětí čestných práv občanských bylo ve většině případů desetileté. Věkové rozvrstvení odsouzených bylo vcelku rovnoměrné – starší než šedesát let byli Buriánek, Lampa, Balatka a Kubát (prvním dvěma bylo dokonce 63 let), mezi 50 a 60 lety bylo 10 osob, mezi 40 a 50 lety 9 osob, mezi 30 a 40 lety 10 osob, pod 30 let 2 osoby (Zajíc a Cerman – tomu bylo 29). K věku nebylo při stanovení trestů vůbec přihlíženo – Lampa i Cerman dostali po 20 letech vězení. Zeman sám patřil k nejmladším, přesto byl svými druhy respektován; v době procesů mu bylo necelých 35 let. Zajímavé je sociální rozvrstvení: nejvíce bylo v našich procesech se *Zelenou internacionálou* odsouzeno úředníků – 14, dále 12 rolníků, 3 dělníci, další pak po jednom akademickém malíři, hostinském, faktoru, hoteliéru, národním správci a příslušníku SNB. Míru jejich aktivity je dnes obtížné vážit – téměř všichni obžalovaní se ji z pochopitelných důvodů snažili co nejvíce zlehčovat a zapírat. Přesto lze alespoň z rehabilitačních návrhů s jistotou dedukovat, že nejméně patnáct osob se aktivně a vědomě podílelo na shromažďování informací a jejich zasílání přes hranice. Domníváme se, že to není tak malé číslo. I když neznáme způsob využití těchto zpráv, je to v té

době strachu, politického fanatismu, ponižování lidské důstojnosti a stádnosti nesmírně cenný důkaz morální síly a odvahy, na který bychom neměli zapomínat.

Autor tohoto článku bude šťastný, přihlásí-li se semilskému okresnímu archivu dosud žijící účastníci Zemanova třetího odboje, nebo jejich příbuzní a známí, a opraví nebo doplní naše údaje. Je pravděpodobné, že ještě některá skupina či jednotlivci byli opomenuti – v obžalobách se vyskytují jména, o nichž nic nevíme. Určitě by měla být vypátrána totožnost provokatéra StB ing. Václava, poslanec Emil Weiland by si nepochybně zasloužil samostatnou studii.

Snad ani nemůžeme tento příběh skončit jinak, než moudrými slovy Václava Petráka:

„Zeman byl bezesporu člověk, jakých je málo. Jakou měl motivaci ke svému jednání, nevím. Vlastenectví, donquijotské ideály nebo kariérismus? Povinnost ke své pravdě, nebo od každého trošku? Ať je to jak chce, uvažme, jak by nás viděl západní svět: Tak jako my Němce za Hitlera jsme měli za nacisty, tak i my s těmi průvody, prapory a volebními výsledky jsme se prezentovali nejinak. Snad jsme přece trochu svým odporem narušovali ten obraz »demokracie a míru« a varovali ten naivní Západ. V té napjaté dob jsme brali režimistům jistotu a obrušovali hroty jejich agresivity. I to málo, co třetí odboj dokázal, bylo dobré a užitečné." [73]

Poznámky

1 KS Hradec Králové, zn. Rt 287/90, čj. 2 SPt I 98/52 - Václav Lampa a spol., z 23. 6. 1952.

2 Dopis uložen v SOkA Semily. Srv. též Petrákův medailónek, publikovaný v tomto sborníku, sv. 13, 2000, s. 215-218. Tímto článkem zároveň plníme slib, který jsme panu Petrákovi r. 1998 dali – objektivně zdokumentovat a zhodnotit *Zemanovu akci* na Jilemnicku, jak si přál.

3 V IX. kapitole Košického vládního programu se praví: *„Odhodlána vykořenit fašismus politicky a morálně do všech důsledků, vyhlásí vláda zákaz všech fašistických stran a organizací a nedovolí obnovení v jakékoli formě těch politických stran, které se tak těžce provinily na zájmech národa a republiky (agrární strany, její odnože tzv. živnostenské strany, Národního sjednocení, jakož i těch stran, které v r. 1938 splynuly s ludovou stranou). Z těchto opatření nevyplyne žádná újma na morální ani politické cti bývalému členstvu jmenovaných stran, které zůstalo věrno republice. Politicky odpovědným funkcionářům jmenovaných stran, kteří se kompromitovali a těžce provinili na zájmech národa a republiky, bude zakázána politická činnost a účast v organizacích demokratických stran."* Srv. DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik.* Brno 1998, s. 234.

4 K tomu výborná charakteristika v pamětech FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky.* 3. díl. Brno 1996, s. 253 an.

5 Srv. např. KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce.* Praha 1993, s. 17-28.

6 KOCIAN, Jiří: *Politické strany v Československu a sovětizace zemí střední a východní Evropy v letech 1945-1948.* In: Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny. Praha 2001, s. 380-381.

7 *Stalo se na severu Čech 1900/2000.* Liberec 2001, s. 60.

8 Tamtéž, s. 87.

9 Tamtéž, s. 92.

10 Z mimořádně již rozsáhlé literatury o vnitropolitickém vývoji v letech 1948-1954 uveďme alespoň nejvýznamnější monografie, přičemž

vynecháváme početnou řadu vydaných memoárů – HOFFMANN, Roland J.: *Die Anfänge der Emigration aus der Tschechoslowakei nach der kommunistischen Machtergreifung vom Februar 1948 und die provisorische Aufnahme der Flüchtlinge in der amerikanischen Besatzungszone Deutschland.* Praha 1996; JIRÁSEK, Zdeněk – TRAPL, Miloš: *Exilová politika v letech 1948-1956.* Olomouc 1996; KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1948-1953.* Praha 1991; týž: *K politickým procesům v Československu 1948-1954.* Praha 1994; týž: *Největší politický proces: M. Horáková a spol.* Brno 1995; týž: *Nekrvavá revoluce.* Praha 1993; týž: *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948-1956.* Brno 1999; *Pět kapitol o únoru. Brno 1997;* KRATOCHVIL, Antonín: *Žaluji.* Praha 1990, 3 svazky; MÁLEK, Jiří: *JUDr. Vlastislav Chalupa, agent StB.* In: Securitas Imperii. Sv. 2. Praha 1994; SLANINA, Josef: *Akce Toman.* In: Securitas Imperii. Sv. 1. Praha 1994; UTITZ, Bedřich: *Neuzavřená kapitola. Politické procesy padesátých let.* Praha 1990; *Za svobodu a demokracii* (uspoř. Jaroslav Cuhra). Praha 1999. Kvalitní studie jsou soustavně publikovány např. v periodikách Soudobé dějiny, Historie a vojenství, Historický obzor, Dějiny a současnost.

[11] Svobodné učení selské mělo za úkol vychovávat pracovníky pro kulturní a osvětovou činnost na venkově. Při SUS působilo též Ústředí venkovských divadelních souborů a Sdružení venkovských obecních knihovníků. DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana,* s. 292-293.

[12] RYDVAL, OIdřich: *Semilsko v boji za svobodu.* Semily 1985, s. 76-77. Jméno rodiny Josefa Zemana působilo komunistickému režimu stálé potíže – na pamětní desce na vysocké sokolovně, kde se sondergericht 15. 6. 1944 odehrával, se nesměla objevit jména obětí, při vzpomínkových aktech SPB se Zemanovo jméno zamlčovalo.

[13] SOkA Semily, LS Jilemnice, zn. T 205/50. Součástí spisu je také obsáhlý konvolut zabavené korespondence, poznámek a textů.

[14] JIRÁSEK, Zdeněk: *Nechanická aféra 1947.* Hradec Králové 1992.

[15] Rudolf Beran byl v r. 1938 zvolen předsedou Strany národní jednoty, v květnu 1941 zatčen a v červnu 1942 odsouzen pro velezradu k 10 rokům káznice. Odsouzení Rudolfa Berana a dr. Josefa Černého Národním soudem mělo prokázat, že jde o národní zrádce a zákaz republikánské strany je důvodný. Hlavní líčení probíhalo od 30. 1. do 4. 2. 1947, a zatímco Černý byl zproštěn obžaloby, Beran za dva projevy ve funkci předsedy vlády a za prodej zbraní Němcům odsouzen k 20 letům těžkého žaláře a konfiskaci majetku, přičemž polovina trestu měla být odbývána ve zvláštních nucených pracovních oddílech. V Leopoldově onemocněl zápalem plic, neléčen zemřel 28. 2. 1954 a pohřben v neoznačeném hrobě na poli za věznicí. Srv. DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik.* Brno 1998, s. 244-252.

[16] SOkA Semily, LS Jilemnice, zn. T 205/50.

[17] Samo opuštění republiky nebylo v roce 1948 trestným činem. Teprve v roce 1950 byl přijat § 95 tr. zákona, který umožňoval takový čin stíhat. Jen v letech 1948-1951 uprchlo do zahraničí 25 354 osob. Srv. HANZLÍK, Jan: *Československá emigrace očima tajných materiálů.* In: Securitas imperii. Sv. 9. Praha 2002, s. 269-270.

[18] Odvolání obhájce JUDr. Zdeňka Kováře z Jilemnice bylo krajským soudem 31. 8. 1951 zamítnuto. SOkA Semily, LS Jilemnice, zn. T 205/50. Zločin nedokonané přípravy úkladů o republiku podle § 8 tr. z. z r. 1852 a § 2 zákona č. 50/23 Sb. byl rehabilitován OS Semily 23. 8. 1990 usnesením zn. Rt 101/90.

[19] Rozpory v Radě svobodného Československa, založené r. 20. 2. 1949, vedly v lednu 1951 k odchodu 13 předních členů a založení Národního výboru svobodného Československa (dr. Zenkl, dr. Stránský, dr.. Ripka, dr. Klimek aj.). KALVODA, Josef: *Z bojů o zítřek. Dokumentace.* I. díl. Toronto 1995, s., 53-60. Protože se signatáři Košického programu a Socialistického bloku nezřekli svých podpisů a socialisté marxismu, uzavřelo 15. 5. 1953 Křesťansko-demokratické hnutí (S. Ghelfand, gen. tajemník), Čs. národní demokracie v zahraničí (předseda R. Kopecký) a Sdružení českých demokratických federalistů (předseda Vladimír Pekelský) dohodu o ustavení Ústředí demokratického exilu (UDE). K přístupu byly vyzvány republikánská strana a živnostenská strana (tamtéž, s. 119).

[20] Protokol o hlavním líčení 8. – 10. 7. 1952, výpověď Josefa Plecháče.

[21] Nepředstavujme si pod tímto pojmem nic

honosného – nejdříve to byla rozbitá láhev, později rezavá plechovka.

[22] Medailónek Bohuslava Šíra jsme publikovali v 13. svazku tohoto sborníku, Semily 2000, s. 219-221.

[23] Jaroslav Dlabola a Josef Plecháč při hlavním líčení proti Václavu Lampovi a spol.

[24] KS Hradec Králové, zn. Rt 287/90, protokol o hlavním líčení proti Václavu Lampovi a spol.

[25] Rozsudek v procesu proti Václavu Lampovi a spol., tamtéž, a pak zejména soudní akta proti Josefu Vítovi a spol., rehabilitační spis KS Hradec Králové Rt 33/90.

[26] Bohuslav Šír při hlavním líčení proti Václavu Lampovi a spol.

[27] Heslo sdělil krajskému soudu J. Novotný při procesu se skupinou Josefa Víta 22. 10. 1952.

[28] Žádost F. Jiránka o rehabilitaci 10. 3. 1969 – Městský soud Praha, 18 Tr 168/68. U hlavního přelíčení se podařilo dr. Zástěrovi přečíst výkaz o plnění dodávkového úkolu za r. 1951, diplom o obdržení čestného odznaku za vynikající pracovní výkon a uznání ministerstva zemědělství z 19. 12. 1948.

[29] Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 13. Semily 2000, s. 216.

[30] Rádio Svobodná Evropa zahájilo vysílání 1. května 1951 a bylo zpočátku financováno prostřednictvím CIA. Jeho mnichovskou redakci řídil Pavel Tigrid.

[31] B. Červa sepsal stížnost pro porušení zákona, kterou přiložil Josef Plecháč ke své žádosti o rehabilitaci v září 1968. Vypověděl v ní, že byl poprvé zatčen 1. 3. 1948 a dva měsíce bezdůvodně vězněn, znovu zatčen 20. 11. 1951 a obviněn z protistátní činosti. Jeho manželku informoval kapitán StB Karel, že se skrývá před zatčením a chce opustit republiku. Spolu s ní pak navštěvoval známé, aby je přiměl k podpoře nebo pomoci k Červovu útěku. Celonočními výslechy a týráním z něj udělali na StB bezmocnou loutku, psal manželce, rodičům a známým dopisy, aby mu posílali peníze, jídlo, oděv nebo boty na místo *úkrytu* – nic z toho nedostal. Dokonce jej příslušníci vozili na schůzku s Josefem a Bedřichem Plecháčem, aby je pak mohli usvědčit. Nabídli mu také propuštění, jestliže podepíše spolupráci s StB, což odmítl. Souzen byl Státním soudem v Liberci se skupinou funkcionářů národně socialistické strany – Jirásek, Červa, Zejdl, Musil, Uher, Slavíček, Pospíchal a Zajíc. Při domovní prohlídce mu byly zabaveny fotografie s Miladou Horákovou, s níž hovořil na krajském sjezdu národně socialistické mládeže r. 1947 v Turnově.

[32] Spis KS Hradec Králové, zn. Rt 386/90 - žádost M. Štěpánka z 12. 2. 1969 o rehabilitaci.

[33] Žádost Plecháče o soudní rehabilitaci z 26. 7. 1969 ve spisu KS Ústí n. L. zn. 12 Tr 0465/68. Na Plecháčovi agent vylákal asi 10 000 Kčs na pomoc při ukrývání Červy, na manželce Elišce 20 000 Kčs na ukrývání Plecháče.

[34] KS Hradec Králové, zn. Rt 287/90, čj. 2 SPt I 98/52 – Václav Lampa a spol., žádost o rehabilitaci V. Lampy z 14. 5. 1969; tamtéž, protokol o hlavním líčení 8. – 10. 7. 1952.

[35] KS Hradec Králové, zn. Rt 386/90, čj. 3 Ts I 70/52 – Pavel Kašťák a spol., protokol o hlavním přelíčení 15. 10. 1952.

[36] Tamtéž. Neplatí zřejmě beze zbytku tvrzení, že obvinění směli vypovídat jen to, co je vyšetřovatelé naučili zpaměti – v tomto případě Štěpánek soudu sdělil, že ho zřejmě navštívil provokatér, který se představil jako ing. Václav, a zapisovatel to dokonce zaprotokoloval.

[37] Žádost L. Řehořka o rehabilitaci z 21. 5. 1969 ve spisu KS Ústí n. L. zn. 12 Tr 0465/68.

[38] Protokol o hl. líčení 8. – 10. 7. 1952.

[39] Viz pozn. 25.

[40] Eliška Plecháčová byla po půl roce bez soudu z vazby propuštěna, těžce nemocná, musela se podrobit riskantní operaci, ztratila zodpovědné místo a jinde zaměstnání nesehnala. Žádost o rehabilitaci Josefa Plecháče z 26. 7. 1969 - rehabilitační spis KS Ústí n. Labem zn. 12 Tr 0465/68 Miroslav Exner a spol.

[41] Marie Melichová, vdova, protokol u KS Hradec Králové z 17. 12. 1970 - spis KS Hradec Králové zn. 12 Tr 0326/68.

[42] Josef Vít, invalidní důchodce, Čikvásky 26, zastoupený dr. Pávem, 11. 4. 1969 - spis KS Hradec Králové zn. 12 Tr 0326/68.

[43] Balatkův dopis pro KS Hradec Králové z 21. 12. 1970 - spis KS Hradec Králové zn. 12 Tr 0326/68.

[44] Bohuslav Balatka, zastoupený dr. Hengalem z AP Jablonec n. N., žádost o soudní rehabilitaci ze 4. 7. 1969. KS Hradec Králové, zn. 12 Tr 0326/68.

[45] Zelenou internacionálou (Green International) je míněna *Mezinárodní rolnická unie* (International Peasant Union), navazující na činnost *Mezinárodního agrárního byra*, založeného r. 1923 naším Antonínem Švehlou jako volná federace čtyř středoevropských stran (od r. 1927 mezinárodní organizace zemědělských stran pro zastupování zájmů venkovského obyvatelstva). Unie vznikla v r. 1947 v USA přičiněním maďarského ministerského předsedy Nagye a jejím předsedou byl v r. 1948 zvolen Stanisław Mikołajczyk (1901-1966), předseda exilové polské vlády v Londýně, po válce do své emigrace v říjnu 1947 vicepremiér a ministr zemědělství; funkci zastával po 16 let. MRU sdružovala emigrantské agrární kruhy z Bulharska, Chorvatska, Srbska, Maďarska, Rumunska, Československa, Albánie, Litvy a Lotyšska. Často apelovala na veřejné mínění, vlády a mezinárodní organizace, zasílala memoranda OSN, informovala o situaci v těchto zemích a varovala před ústupky agresivní politice SSSR. DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana,* s. 259-264; www.psl.org.pl/konf/biogrsm.

[46] DVOŘÁKOVÁ, Zora: *Z letopisů třetího odboje.* Praha 1992, s. 79-81; ČERNÝ, Václav: *Paměti 1945-1972.* Brno 1992, s. 340-341.

[47] Tamtéž, s. 186-187.

[48] StB někde získala fotografii, na níž Zeman podává ruku Emilu Háchovi, a snažila se jí vzbudit nedůvěru jeho přátel vůči němu.

[49] Státní soud Praha, 3 Ts I 48/52, list 533-553.

[50] 17 písemných dobrozdání je součástí spisu Státního soudu Praha 3 Ts I 48/52.

[51] Tamtéž, č. l. 706-709.

[52] Předsedou senátu byl JUDr. Josef Racek, soudci JUDr. Gustav Horák a prom. práv. Luboš Geisler, prokuraturu zastupoval JUDr. Antonín Hanuš.

[53] Karel Bautz byl předsedou senátu při procesu v Liberci a přísedícím při procesu v Jilemnici. Na V. Petráka působil na rozdíl od vzteklého a hrubého JUDr. Valenty sympaticky.

[54] Městský soud Praha, 18 Tr 168/68, žádost JUDr. Františka Čecha.

[55] Tamtéž, rehabilitační žádost J. Ševčíka z 22. 11. 1968 k OS Semily.

[56] Tamtéž, rehabilitační žádost V. Petráka.

[57] KS Hradec Králové, zn. Rt 386/90, čj. 3 Ts I 70/52 – Pavel Kašťák a spol. Protokol o hlavním líčení 15. – 16. 10. 1952.

[58] Důležitou informaci nám poskytl Václav Petrák. Při obědě je hlídal jediný bachař, čehož využil Jiránek a vyčetl Kašťákovi: *„Copak nevidíš, že ho posíláš na šibenici?"* Kašťák plačtivě: *„Já musím, jinak mi oběsí kluka!"* Jiránek: *„Tejď se na to vykašli, tejď jde o Kodejše!"* Šlo o obálku se seznamem soudců z lidu, která měla být poslána za hranice, a Kašťák zapíral, že by věděl, co v ní bylo. Při závěrečném slovu však přiznal, že již neví, zda byla zalepená. Proto prý dostal Kašťák nakonec doživotí a Kodejš jen 25 let.

[59] Nová horská ves. zvláštní vydání, článek: *Proces s vlastizrádci a špiony z Jilemnicka před státním soudem,* s. 1-4.

[60] Spis KS Hradec Králové Rt 386/90.

[61] V tomto směru jsou tak trestním spisem bohužel potvrzena slova Bohuslava Balatky – viz jeho paměti publikované v 15. svazku našeho sborníku.

[62] Lampa si tehdy ve funkci prokuristy družstevního mlýna v Bozkově údajně z prostředků družstva koupil potahovou plečku na ohnici a Balatka byl mezi těmi, kteří z toho na členské schůzi vyvozovali důsledky. Došlo i k roztržce mezi Balatkou a jeho strýcem Františkem Strnadem, který byl Lampovým tchánem. Také za okupace měl s rodinou Lampových neshody, které pramenily zejména z toho, že Lampův bratr byl ustanoven komisařem a předepsal mu nesplnitelné dodávky. Protokol u KS Hradec Králové 17. 12. 1970 – spis KS Hradec Králové zn. 12 Tr 0326/68.

[63] Předseda senátu JUDr. Josef Racek, soudci JUDr. Gustav Horák a prom. práv. Luboš Geisler, prokurátor JUDr. Antonín Hanuš, ohledně trestní věci proti Josefu Vítovi a Aloisu Melichovi.

[64] Kopie žaloby a rozsudku ze spisu Státního soudu Praha 3 Ts I 84/52 jsou obsaženy ve spisu KS Hradec Králové Rt 287/90. Dosud se nám nepodařilo objevit rehabilitační spis této skupiny a tím ani spis trestní.

[65] KS Praha, zn. 3T O 3/57. Jako rolníku s 18 ha půdy mu byl vyměřen trest při horní hranici zákonné sazby, jež činila pět let. Srv. rehabilitační spis KS Hradec Králové, zn. Rt 287/90.

[66] Dopis z 16. 5. 2001 v SOkA Semily, s. 4. Protože mu bylo líto tento doklad zničit, velmi dobře jej uschoval – po návratu z vězení už nebyl nalezen.

[67] Přednosta zpravodajského oddělení a zástupce náčelníka generálního štábu exilové vlády v Londýně, po osvobození bez zařazení, od r. 1946 do 1948 velitelem divize v Mladé Boleslavi.

[68] MORAVEC, František: *Špión, jemuž nevěřili.* Praha 1990.

[69] CIC – Couter Intelligence Center americké armády, založen 1942. O vysílání *kurýrů*, v terminologii StB *agentů-chodců* srv. TOMEK, Prokop: *Tajná operativní věznice Státní bezpečnosti ve Wintrově ulici v Praze v letech 1951-1955.* In: Securitas Imperii. Sv. 7. Praha 2001, s. 286 an.

[70] Viz pozn. 15.

[71] Ministr obrany v londýnské Benešově vládě (1940-1944) a potom hlavní velitel československé branné moci (1944-1945), pak na nucené dovolené a od r. 1947 vyslanec v Nizozemí.

[72] TOMEK, Prokop: *Agent LIGHT – tajný spolupracovník v britské rozvědné službě.* In: Securitas Imperii. Sv. 8. Praha 2001, s. 156-174.

[73] Dopis z 16. 5. 2001 v SOkA Semily.

Ivo NAVRÁTIL: *Feuer auf Strážník. Prozesse mit der sog. Grünen Internationale im Gebiet um Jilemnice (Starkenbach)*

Aufgrund der Strafakte, Zeitpresse und Zeitzeugen behandelt der Autor die politischen Prozesse mit der sog. Grünen Internationale im Riesengebirgsvorland, in denen im Jahre 1952 35 Personen wegen Spionage und wegen des Hochverrates zu 3 lebenslänglichen Strafen und zu mehr als 442 Jahren Freiheitsstrafe verurteilt wurden. Obwohl eine Reihe von ihnen keine Ahnung davon hatte, dass sie irgendwelcher Spionagegruppe hilft, es scheint zweifellos zu sein, dass der Bauer Josef Zeman aus Stanový, ein Vorkriegsfunktionär der republikanischen Jugend, in Jahren 1945 – 1946 Vorsitzender des Kreisnationalausschusses in Jilemnice und später Mitglied des Landnationalausschusses für Nationalsozialisten, nach seiner Emigration tatsächlich eine Gruppe organisierte, die er *„Feuer auf Strážník"* benannte und die dem General František Moravec, der für CIC (Nachrichtendienst der amerikanischen Armee) arbeitete, als Informationsquelle diente. Diese Nachrichten haben auch tschechoslowakisches Exil und die Rundfunkstation Radio Free Europe ausgenutzt. Die Verbindung mit der Internationalen Bauernunion (International Peasant Union) muss man für bloße Konstruktion der Staatspolizei halten, die auf solcher Weise die Repräsentanten der Agrarpartei los werden wollte.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

Podkrkonošský symfonický orchestr

Tereza Matlasová

Osobnost Jiřího Matlase

Z pozice vnučky je těžké hodnotit Jiřího Matlase jako propagátora hudby na semilském okrese.[1] Pro mě to byl především nejlaskavější dědeček a až poté ředitel LŠU, dirigent a skladatel. Pokusím se nechat své emoce stranou a podat obraz o člověku, jehož celoživotním úsilím bylo přiblížit vážnou hudbu všem generacím.[2]

Jiří Matlas se narodil 19. března 1926 ve Skalsku na okrese Mladá Boleslav. V roce 1946 byl přijat na varhanní oddělení Státní konzervatoře v Praze, spojené s oddělením kompozice a dirigování. Studia dokončil v roce 1951 s vyznamenáním. Absolvoval varhanním koncertem F dur F. X. Brixiho. Své vzdělání si doplnil na Pedagogické fakultě UK v Praze – dálkové studium hudební výchovy pro 3. stupeň (1955 – 1958) a na Státní konzervatoři v Praze – postgraduální studium, rozšíření o aprobaci hudební nauka a přípravná hudební výchova (1969 –1971).

I během výkonu základní vojenské služby ve Vysokém Mýtě a Praze-Kbelích zůstával Matlas hudebně činný. V obou posádkách založil pěvecké vojenské soubory, které nesly název *Suvorov* a dosahovaly velmi dobrých výsledků v armádních soutěžích.

Svou učitelskou dráhu začal na Pedagogické škole v Lomnici nad Popelkou, kam nastoupil v září 1954 jako profesor hudební výchovy. Je neuvěřitelné, že za pouhých 11 dnů působení ve městě se mu podařilo založit smyčcový orchestr. Po zrušení pedagogické školy přijal v roce 1958 místo ředitele LŠU v Semilech, kde setrval až do roku 1988. Ihned po svém nástupu založil smyčcový soubor, který se pod jeho vedením stal v roce 1959 vítězem celostátního kola Soutěže tvořivosti mládeže v Praze. Organizoval výměnné

koncerty s pražskými lidovými školami umění, zájezdy do NDR, výchovné koncerty, koncerty pořádané k různým společenským akcím apod. Vysoce kvalitní byla jeho práce v přípravné hudební výchově a v 1. a 2. ročnících hudební nauky. V Semilech založil varhanní oddělení a u výjimečně nadaných žáků se zaměřil na výuku kompozice; podílel se též na organizaci koncertů Kruhu přátel hudby.

Jiří Matlas se uplatnil i jako skladatel. Tvořil tonální díla kratšího rozsahu. Za všechny bych chtěla jmenovat *Pizzicato* (1955), *Tři písničky* (1955), *Chvalte ústa* (1956), *Už je léto* (1957), *Do školy* (1957), *Vánoční intráda ve starém slohu* (1966), *Bubeníček* (1970), *Fanfára k roku osvobození* (1975), *Třikrát tanečně* (1983), *Sousoší Antala Staška a Ivana Olbrachta* (1984). Za svou skladbu *Rex majestatis* (1967), psanou na latinský text a věnovanou 5. výročí tragické smrti J. F. Kennedyho, obdržel písemné poděkování senátora R. F. Kennedyho. V důsledku nedostatku notového materiálu byl Jiří Matlas nucen instrumentovat mnoho skladeb pouze podle klavírního výtahu nebo gramofonových desek. Dále psal úpravy lidových písní, vánočních koled, intrády k různým příležitostem, skladby pro houslový soubor LŠU Semily, atd.

Nejvíce vzpomínanými jsou dvě *miniopeřičky Hurá, jdeme do světa* (1986) a *Jitrnice* (1988). Tato díla vznikla pro žáky přípravných a prvních ročníků LŠU v Semilech na motivy leporel Jaroslavy Pechové a Věry Provazníkové. Matlasovi šlo o to, ukázat dětem význam operních děl a umožnit jim zpívat, hrát i tančit jako v klasických operách. *Miniopeřičky* měly velký ohlas nejen u dětí, ale i dospělých.

Závěrečným koncertem ve školním roce 1987/88, kde na programu dominovala 2. miniopeřička Jitrnice, ukončil Jiří Matlas svou činnost na LŠU v Semilech. Do kroniky školy napsal: *„Plných 30 let jsem věnoval semilské LŠU především vštěpováním pro nejmenší děti lásku k hudbě, aby ji pěstovala, měla ráda a nosila ji po celý život."*[3] Při mé návštěvě v ZUŠ Semily jsem byla mile přijata ředitelem Jiřím Kurfiřtem a učitelkami Ivou Olšovou a Zuzanou Valentovou. Na Jiřího Matlase vzpomínali: *„Byl velmi přísným, výbušným ředitelem, ale velkým muzikantem a člověkem, který se vždy dokázal postavit za své lidi. Dokázal nadchnout, obejmout a chytit, nebylo třeba žádných příkazů, lidé pracovali bez pobízení. U dětí měl přirozený, ne vynucený respekt. Byl obdarován zvláštní schopností rozpoznávat talentované děti."*[4]

Nesmím opomenout, že Jiří Matlas byl upřímným katolíkem a celý život docházel pravidelně na bohoslužby, kde hrál na varhany. To se přirozeně neslučovalo s funkcí ředitele socialistické školy a byl proto kárán okresním národním výborem: *„...byl upozorněn na to, že je velmi nevhodné, aby jako ředitel LŠU hrál na varhany při církevních bohoslužbách v Lomnici nad Popelkou. Tato skutečnost nepůsobí dobře výchovně na děti, ani na veřejnost. Soudruh ředitel si musí*

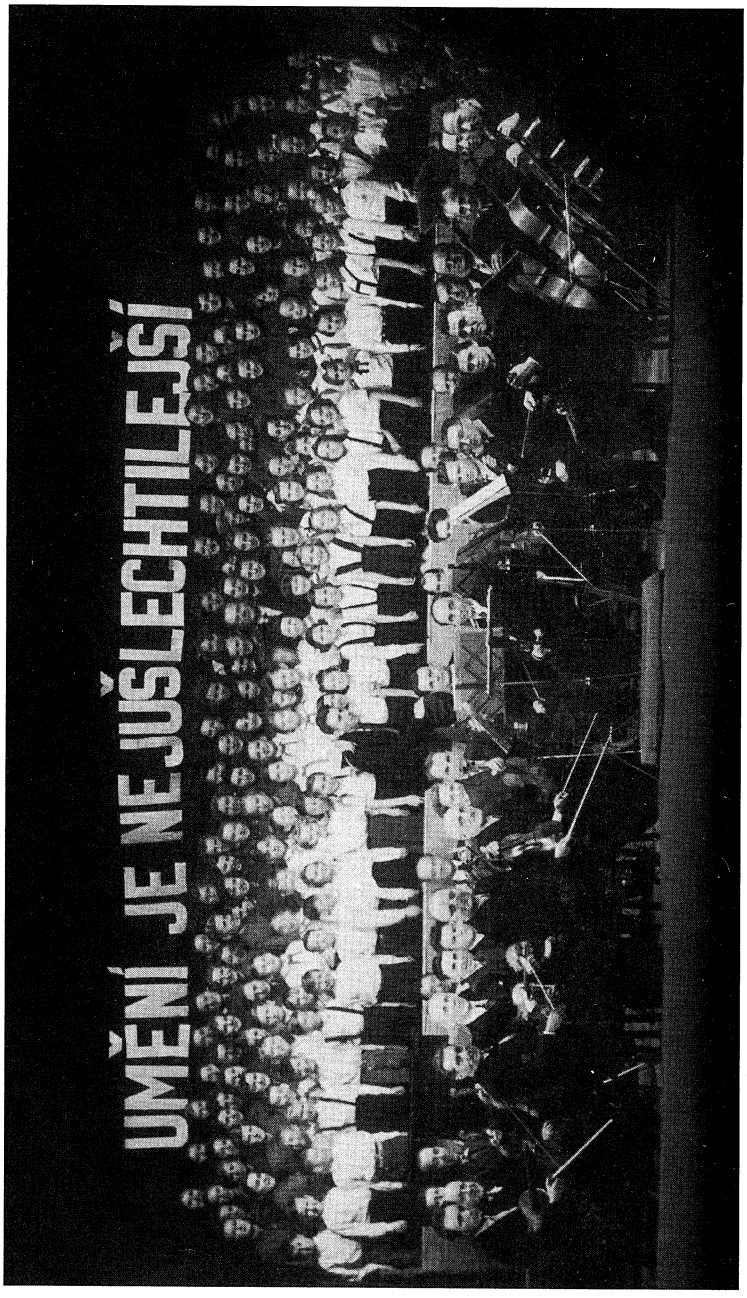

První koncert POZF, Lomnice nad Popelkou 22. 1. 1955.

uvědomit, že jeho hlavním úkolem kromě výuky hudbě je působit na žáka ve smyslu vědeckého světového názoru nikoliv jen proklamativně, ale také osobním příkladem a vystupováním..."[5] Veškeré snahy ONV zabránit Matlasovi ve hře na varhany v kostele nebyly úspěšné. Obdivný dopis obdržel od Františka Blahy: *„Velice Vám děkuji i za ta všechna slova o kostelničení. Och, jak Vám to závidím, že své přesvědčení nezapíráte, že jste mu věren, že je neskrýváte. Věříte, jedině proto všichni lidé za vámi jdou, obětují svůj volný čas, jdou blátem a deštěm, mrazem a sněhem, jdou za Vámi, protože Vás mají rádi a Vy jste jim vzorem. Velice si toho vážím i já – a je to pro mne ponaučením a posilněním.*"[6]

V roce 1990 se Jiří Matlas přestěhoval do Holic v Čechách. I zde se snažil o pozvednutí hudebního života, bohužel ale narážel z mnoha stran na nezájem a nepochopení. Zemřel 9. 10. 1995. V paměti svého orchestru však zůstává dodnes: *„Bylo to krásné období. Všichni přišli do styku s nádherným prostředím, hudbou. Nezapomenutelná byla naprosto skvělá atmosféra v kolektivu. Někdy Matlas děsně, děsně nadával. Člověk si říkal – už tam víckrát nepůjdu. Ale pak si uvědomil, že je potřeba železná ruka k udržení takového tělesa. Měl v sobě něco ohromně silného, dokázal přesvědčit. Tu hudbu z lidí vytáhl...*"[7] *„Byl to zápal nás všech. Matlas byl svůj, byla to osobnost. Za ta léta pro Lomnicko udělal mnoho. Pro amatéra, jako jsem já, je vrcholem všeho zahrát si celý cyklus symfonických básní Má vlast. Kde jinde by se mi to podařilo!...*"[8] *„Všichni moc vzpomínáme. Ošizovali jsme svá soukromí z velké lásky k hudbě. Pan Matlas byl výborný muzikant. Sice se říká: každý je nahraditelný, ale já dodávám – ne plnohodnotně... Odešli jsme v plné slávě, člověk se nemá vracet tam, na co má hezké vzpomínky...*"[9]

Vznik a vývoj orchestru

Jiří Matlas se brzy po nástupu na Pedagogickou školu v Lomnici nad Popelkou začal zajímat o kulturní dění ve městě. Tehdy obdržel reference o místních hráčích. Sešel se s nimi a díky jejich nadšení mohl 17. září 1954 založit orchestrální sdružení – smyčcový orchestr. Heslem orchestru se stalo: *„Za dobrou českou muziku, pro radost lidem.*"[10]

Zkoušky sdružení se konaly každé úterý večer v kreslírně pedagogické školy, později v prostorách Tylova divadla nebo radnice v Lomnici nad Popelkou.

Orchestr tehdy začínal svou uměleckou činnost pod názvem *Podkrkonošský orchestr Zdeňka Fibicha* (dále jen POZF) a působil nejdříve při Pedagogické škole v Lomnici nad Popelkou, po jejímž zrušení v roce 1958 se stal zřizovatelem Osvětový dům v Semilech. V prosinci 1960 byl přijat nový název – *Podkrkonošský symfonický orchestr* (PSO); to již měl symfonické obsazení. V září roku 1964 byl PSO přidělen novému zřizovateli – Osvětové besedě v Lom-

nici nad Popelkou. Se vznikem lomnického Jednotného klubu pracujících ROH (JKP) v roce 1975 se stala zřizovatelem tato instituce. Jeho úkolem bylo zajišťovat orchestru veškeré zázemí finanční a organizační.

Uměleckým vedoucím byl po celou dobu existence orchestru Jiří Matlas. Zástupcem pro věci politické, který odpovídal za výchovu souboru, kádrové záležitosti, vytváření plánu a politické zajišťování vystoupení, byl Jan Konopáč, člen sekce prvních houslí. Dr. Otakar Hošek zastával funkci organizačního pracovníka. Sjednával vystoupení, zajišťoval prostory pro vystoupení, organizoval zájezdy, vedl evidenci o docházce a vyřizoval administrativní záležitosti. Hospodářem byl zvolen Oldřich Havel. Jeho úkolem bylo spravovat finanční záležitosti souboru, pokladnu, účetnictví a pečovat o inventář. V průběhu činnosti tělesa bylo nutné zaznamenávat důležitá fakta – růst souboru, jeho problémy, kladná i záporná hodnocení umělecké práce, posloupnost jednotlivých vystoupení, zájezdy apod. Tohoto úkolu se ujal spolu se správou archivu Karel Motejl. Od ledna 1955 vedla kroniku, knihu provedených skladeb, evidenci o docházce a knihu koncertních programů učitelka Marie Křížová. Jaroslav Krása, ředitel Lidové školy umění v Lomnici nad Popelkou, se stal velmi úzkým spolupracovníkem dirigenta. Konzultoval s Jiřím Matlasem výběr materiálu, interpretaci skladeb, možné změny v instrumentaci atd.

Podkrkonošský orchestr Zdeňka Fibicha začínal svou uměleckou činnost v tomto obsazení:

7 prvních houslí, 6 druhých houslí, 3 violy, 2 violoncella, 1 kontrabas, 1 flétna, 1 klarinet, 1 lesní roh a klavír.

Hráči od počátku toužili po vytvoření symfonického tělesa, o čemž svědčí zápis v kronice: *„Přání všech je, aby počet členů sdružení vzrůstal, a touha všech je: veliký orchestr, v němž by byly zastoupeny všechny hudební nástroje.“*[11]

Většina hráčů se na prvních zkouškách s orchestrální hrou teprve seznamovala. Reakce na dirigentova gesta, technika samotné hry a souhra kolektivu byly prioritami, jimž věnoval dirigent největší pozornost. Z těchto důvodů volil pro nácvik rozsahem menší skladby českých skladatelů. Po necelých třech měsících mohl orchestr uvažovat o veřejném vystoupení. První koncert se konal 22. ledna 1955 v Tylově divadle v Lomnici nad Popelkou. Spoluúčinkoval stošedesátičlenný dívčí sbor Pedagogické školy a dětský sbor Osmileté střední školy v Lomnici nad Popelkou. Program byl sestaven z následujících skladeb: Z. Fibich: *Sostenuto z Nálad, dojmů a upomínek č. 23*; J. Matlas: *Pizzicato*; A. Dvořák: *Valčík A dur č. 1*; K. Kovařovic: *Gavotta*; A. Dvořák: *Valčík Des dur č. 4*; B. Smetana: *Předehry – Dr. Faust; Oldřich a Božena*; J. Křička: *Maršovský valčík* (z opery *Ogaři*); V. Dobiáš: *Polka míru*; A. Palouček: *Slunečný den*; J. Stanislav: *Pochod zemědělské brigády.*

Koncert POZF v Lomnici nad Popelkou 20. 2. 1958.

Reprízy druhého koncertu 14. května 1955 v Tylově divadle v Lomnici nad Popelkou se zúčastnil také skladatel Václav Dobiáš, který se ujal dirigování sboru a orchestru a také posluchačům předvedl některé své klavírní skladby.

Dirigent nevycházel při výběru sólistů pouze z řad svého orchestru, ale začal velmi brzy spolupracovat s koncertními umělci zvučných jmen. Tato skutečnost přispívala ke zvýšení prestiže tělesa v regionu. Prvním sólistou orchestru se stal koncertní mistr Jaroslav Krása, jenž se v dubnu 1956 představil v *houslovém koncertu G dur* Jana Jiřího Bendy. Zdena Holovská vystoupila s POZF v roce 1956 v *klavírním koncertu d moll* W. A. Mozarta a následně v roce 1957 v *klavírním koncertu c moll* téhož skladatele. Cituji její upomínku: *„Naše společné provedení Mozartova d moll klavírního koncertu bylo pro mne potěšením a požitkem, na který budu vzpomínat. Přijměte za ně můj dík.“*[12] Zasloužilá umělkyně Marie Zunová-Skalská[13] vystoupila poprvé s POZF v roce 1959 při výchovných koncertech. Ve skladbě *Slovácká suita* Vítězslava Nováka jí byl svěřen harfový part. Okresní tisk kladně zhodnotil provedení koncertu.[14] Umělkyně se ke spolupráci s POZF vyjádřila: *„Pro mládež nikdy práci neodmítám, přijela jsem ráda, ale když jsem viděla tu radostnou práci, úsilí a krásné výsledky, považuji za svou povinnost blahopřát orchestru i dirigentu – řediteli hudební školy Jiřímu Matlasovi – a zároveň poděkovat za milé přijetí i poctu,*

které se mi dostává, že mohu navštívit a pracovat v podkrkonošském kraji."[15] JUDr. Alexander Plocek[16] se Stanislavem Pfeifrem vystoupil s POZF v roce 1959. Zazněl *houslový koncert A dur* W. A. Mozarta a *koncert d moll pro klavír a smyčcový orchestr* J. S. Bacha. Další koncerty s orchestrem absolvovala Marie Zunová-Skalská v roce 1960. Na výchovných koncertech opět dominovala *Slovácká suita* a jako přídavek umělkyně zvolila 2. větu *koncertu pro harfu a orchestr C dur* Jana Ladislava Dusíka. Na koncertech k 15. výročí osvobození Sovětskou armádou zahrála 2 skladby pro sólo harfu a spolu s orchestrem *3. koncert pro harfu a orchestr C* dur J. L. Dusíka a *Slováckou suitu* V. Nováka.

Violoncellista Váša Černý[17] vystoupil v roce 1961 jako sólista PSO s *koncertem B dur* L. Boccheriniho a *Rondem pro violoncello a orchestr* A. Dvořáka. Ve stejném roce se představil v *koncertu B dur pro fagot a orchestr* W. A. Mozarta Josef Brožík. V dubnu 1962 zopakoval Dobiáš svou návštěvu v Lomnici nad Popelkou. Spolu se skladatelem Jiřím Strništěm byl přítomen na koncertu pěveckého sdružení Bořivoj, konaném k příležitosti jeho 100. výročí založení. Zde doprovodil PSO sbor ve skladbě B. Smetany *Česká píseň.*

V roce 1964 vystoupil s PSO Jiří Kaniak,[18] o rok později zazněl v podání Bohuše Herana[19] za doprovodu PSO *koncert G dur pro violoncello a orchestr* J. Zyky a *koncert A dur pro violoncello* A. Rejchy.[20] Ke spolupráci s PSO se umělec vyjádřil: *„Cítil jsem se výtečně, muzicírovalo se mi znamenitě. Děkuji Ti, Jiří, a jen tak dál.*"[21]

M. Zunová-Skalská s Jiřím Matlasem v Semilech 21. 5. 1959.

V roce 1966 přijal pozvání k hostování kytarista Milan Zelenka. Událostí roku 1968 bylo vystoupení Marie Podvalové, jež za doprovodu orchestru zazpívala árii *Za štíhlou gazelou* z opery Armida od A. Dvořáka, z opery Libuše B. Smetany *Modlitbu Libuše* a *Proroctví Libušino.* Před koncertem Podvalové v Turnově okresní tisk zkritizoval málo šťastné aranžmá jejího vystoupení v Semilech.[22]

V Turnově se zásluhou ředitele učňovské školy Václava Kuny uskutečnily i odpolední koncerty pro mládež. Zástupce ředitele učňovské školy ocenil výchovný význam koncertů: *„Půldruhé hodiny s Vámi vydalo víc, než deset hodin občanské výchovy. Prostě jsme žasli, jak se naši učni dokázali při koncertě vzorně chovat a soustředit.“*[23] Podle slov Jiřího Zahradníka se jednalo o vrcholový koncert, který měl profesionální úroveň a celostátní význam.[24]

Marie Podvalová se vedle Marie Zunové-Skalské stala druhou čestnou členkou PSO. Při koncertě v Turnově 12. listopadu 1968 přijala čestné členství a byla podarována šperkem z českých granátů. Obdiv dirigentovi vyjád-

Sólistka M. Podvalová na koncertu PSO v Turnově 12. 11. 1968.

Sólistka V. Klánská-Bouchalová na koncertu PSO v Lomnici nad Popelkou 26. 11. 1969.

řila těmito slovy: *„Zdar a slávu Vaší práci a Vašemu nadšení a velkému talentu, milý a vážený pane profesore Matlasi – nikdy nezapomenu na tyto společné koncerty. Vaše Marie Podvalová.“*[25]

V roce 1969 přijala pozvání ke spolupráci hornistka Vladimíra Klánská-Bouchalová.[26] Zvolila *koncert E dur pro lesní roh a orchestr* F. A. Rösslera-Rossetiho a *koncert Es dur* W. A. Mozarta. Stejný program zazněl v její interpretaci i o rok později. Orchestru věnovala tato slova: *„Díky za milé muzikantské prostředí, v němž je potěšením hrát, a s přáním mnoha úspěchů a radosti z muziky.“*[27] Její manžel, pianista Ivan Klánský,[28] vystoupil s PSO v roce 1970 v *klavírním koncertu c moll* L. van Beethovena. V roce 1971 přijal pozvání dirigenta František Hanták.[29] V jeho interpretaci zazněl *Hobojový koncert* S. Macha a v Soupisce kumštýřů čteme jeho povzbudivé vyznání: *„Nemáme mnoho takových nadšenců – burcovatelů hudební kultury, jakým je ředitel Jiří Matlas. Díky jim živá hudba ještě nevymřela!“*

Na aktivu k Roku české hudby v Tylově divadle v Lomnici nad Popelkou 22. září 1984 vystoupil PSO se sólisty Marcelou Machotkovou,[30] Zdenou

Holovskou, Ivanem Ženatým a Jiřím Zahradníkem. Taktovky se tentokrát ujal i hudební skladatel Jiří Strniště.

V roce 1988 doprovodil PSO Škampovo klavírní trio ve složení Martin Hršel, Pavel Fischer a Martin Škampa. Zazněl *Trojkoncert C dur* od L. van Beethovena. V tomtéž roce vystoupil v *Concertinu pro lesní roh a orchestr e moll* op. 45 od C. M. von Webera hornista Radek Baborák.[31]

V roce 1990 přijal Martin Hršel[32] pozvání ke spolupráci znovu a zvolil *koncert e moll pro klavír a orchestr* F. Chopina.[33]

V 70. letech se věhlas Podkrkonošského symfonického orchestru rozšířil za hranice kraje a získával významná ocenění. V dubnu 1971 natáčel zkoušku PSO Československý rozhlas Praha.[34] V roce 1975 udělila rada Východočeského krajského národního výboru v Hradci Králové PSO čestné uznání za interpretační hudební umění jako jedinému souboru v kraji. 15. 10. 1976 koncertoval PSO na Staroměstském náměstí v Praze se sólisty Ivanem Ženatým (housle), Věrou Jónovou (housle), Jaroslavem Zákouckým (pozoun) a Václavem Novákem (trubka).[35] 8. 12. 1976 natáčela Československá televize pro pořad Neděle v klubu[36] *Dvojkoncert A dur pro housle, echo a smyčce* A. Vivaldiho se sólisty Ivanem Ženatým a Věrou Jónovou a koncert B dur pro pozoun N. R. Korsakova se sólistou Jaroslavem Zákouckým. V červenci 1979 byl PSO pozván do Zhořelce, kde se sólisty V. Jónovou a J. Hlůžem uvedl díla B. Smetany, J. Haydna, A. Dvořáka, Z. Fibicha a J. Ch. Bacha. 5. září 1980 hostoval PSO v Polsku na Festivalu ruských a sovětských skladatelů. Program byl sestaven z děl J. Matlase, P. I. Čajkovského, N. R. Korsakova, A. G. Rubinštejna, A. Dvořáka, B. Smetany a S. Moniuszka. V rámci Roku české hudby 1984 vystoupil PSO na 29. ročníku Dvořákova Sychrova a Turnova. Zde interpretoval PSO vokálně instrumentální díla předních českých skladatelů za účasti pěveckých sborů Bořivoj, Antonín Dvořák a Pěveckého sdružení podkrkonošských učitelů.

V dobách své nejlepší formy si orchestr odvážně troufl i na významná díla klasického repertoáru. Ne vždy však byla tato interpretace hudebními kritiky nadšeně přijata. Série vystoupení s houslistou Alexandrem Plockem (v květnu, červnu a září 1963) se stala předmětem bouřlivé mediální diskuse. Jelikož otázka produkce náročných hudebních děl v podání amatérských těles zůstává stále aktuální, pojednáme o sporu poněkud šířeji.

14. května 1963 přinesl krajský deník KSČ a KNV Pochodeň kritiku Jiřího Valenty, v níž naznačil, že Beethovenův *houslový koncert D dur* op. 61 byl nad síly orchestru.[37] Odpověď v Zemědělských novinách se kvalitou vystoupení nezabývala – pochválila úsilí sedmdesáti nadšenců a vyčetla Pochodni, že orchestru nepomohla v jeho potížích a nepodpořila jej v dalším růstu.[38] Valentova následná reakce v Hudebních rozhledech nic nového nepřine-

sla.[39] V závěru vyzývá Valenta čtenáře, aby se k případu vyjádřili. V pozůstalosti Jiřího Matlase jsem objevila zřejmě nepublikovaný fejeton PhDr. Ing. Ludvíka Nováka, zaslaný do redakce Hudebních rozhledů. Účast sólisty Plocka je mu dostatečným kritériem kvality orchestru, a Jiřímu Matlasovi by rád zřídil pamětní desku s nápisem: *„S. Jiří Matlas, ředitel LŠU – v době největšího úpadku hudební výchovy – vedl lidi k tomu, aby amatérsky hráli nejcennější hudbu, a tak zasloužile a výborně odváděl lidi od hudebního braku a kýče k vážné hudbě.“*[40] Redaktor J. Valenta a jeho kolegové se v červnu 1963 sešli se členy orchestru: *„Výměna názorů vyzněla srdečně a schůzka skončila v přátelském ovzduší, s přáním vzájemné spolupráce.“*[41] V následujícím roce obdržel PSO dopis od Alexandra Plocka, ve kterém vzpomínal na společné putování s Beethovenem a na zanícenou a oddanou interpretaci orchestru.[42]

Nejvyšším cílem Jiřího Matlase však nebylo hrát při různých politických oslavách, pořádaných komunistickou stranou, i když to bylo po něm často žádáno a bez diskuse předpokládáno. Přál si uvést svůj orchestr do prostředí kostela. Teprve v době uvolnění, v lednu roku 1969, směl uspořádat dva chrámové koncerty, a to ve farním kostele sv. Mikuláše v Lomnici nad Popelkou a v děkanském kostele sv. Petra a Pavla v Semilech. Za spoluúčasti spojených chrámových sborů ze Semil, Lomnice nad Popelkou, Železného Brodu a Jilemnice mimo jiné zazněla *Česká mše vánoční Hej, mistře* od J. J. Ryby, vždy za mimořádného zájmu veřejnosti. O rok později Matlas bojoval za prosazení koncertu staré duchovní hudby marně.[43] Již v březnu byla žádost zamítnuta. Do Soupisky kumštýřů si Matlas poznamenal: *„Ne ‚od hradu dále‘, ale od kostela! Nic neprovedeno. Od roku 1968 cvičím sbory, a nadarmo.“*[44]

Teprve v roce 1985 mohla *Česká mše vánoční Hej, mistře* opět zaznít. Spoluúčinkovaly spojené pěvecké sbory z Jičína, Jilemnice, Semil, Turnova, Vrchlabí, Železného Brodu a Lomnice nad Popelkou. Následně ji uváděl PSO ve vánočním období již pravidelně.[45]

Poslední roky existence orchestru byly poznamenány oslabením smyčcové sekce. Sametová revoluce v roce 1989 v podstatě znamenala konec činnosti orchestru. V roce 1990 se rozpadl JKP, jeho zřizovatel. Nastaly i problémy s uvolňováním členů z pracovišť. Jiří Matlas se podruhé oženil a přestěhoval do Holic v Čechách. Nenašel se nikdo, kdo by ho byl schopen nahradit ve funkci dirigenta. Přesto se ale objevily snahy těleso udržet. Zkoušky se konaly jednou za tři týdny a hráči si platili jízdné z vlastních zdrojů. Všem ale bylo jasné, že toto řešení krizové situace je dočasné.

Dne 12. listopadu 1990 se konal slavnostní koncert k prvnímu výročí něžné revoluce a kanonizace svaté Anežky České. Na programu byl *Vyšehrad* a *Vltava* B. Smetany a *koncert pro klavír c moll* č. 24 W. A. Mozarta se sólistkou Hanou Forsterovou.[46]

PSO se se svými příznivci definitivně rozloučil *Českou vánoční mší Hej, mistře* na samém konci roku 1990. Za 36 let umělecké činnosti provedl celkem 483 veřejných koncertů, z nichž bylo 201 výchovných.

Komorní orchestr při Podkrkonošském symfonickém orchestru

V roce 1970 vzešel z PSO komorní orchestr, který zahrnoval výběr hráčů smyčcové skupiny symfonického tělesa. Uváděl především barokní a klasicistní hudbu, a to v populárních pořadech *Hudba minulých století;* koncerty byly vsazovány do stylového prostředí našich zámků. Na hráče byly kladeny větší nároky. Prioritami byly čistá intonace, přesný rytmus a muzikální projev jednotlivých kompozic, jež tvoří podstatu interpretace hudby 17. a 18.

Koncert Komorního orchestru při PSO ve Vladislavském sále Pražského hradu 16. 7. 1977.

století. Jednotlivé skupiny komorního orchestru tvořilo 7 prvních houslí, 7 druhých houslí, 4 violy, 2 violoncella, 2 kontrabasy, případně cembalo.

Na jaře roku 1971 se komorní orchestr poprvé představil na Hrubé Skále. Tak došlo k vystoupením na nádvořích zámků na Hrubé Skále, Pecce a Jičíně. Jako sólisté vystoupili členové tělesa MUDr. Ivan Hejduk (housle) a Václav Novák (trubka). Obohacením koncertu bylo provedení gregoriánských chorálů v podání Komorního dětského sboru LŠU Semily. Denní tisk napsal: *„Komorní orchestr PSO a Komorní dětský pěvecký sbor LŠU Semily zde předvedly hudbu starých mistrů, jež ve vzácném souzvuku s historickým zámeckým prostředím a grandiózní okolní přírodou se nesla širokým dvorním prostorem, tu velebně, tu opět s intimní něhou, až k protilehlému vyvýšenému cimbuří, kde dosahovala vrcholu svého akustického účinku. Útlý a přece tak plný zvuk houslí, sametový tón viol, mužný hlas violoncell i líbezné hlásky dětí spolu se zázračně křehkou melodií zobcové flétny sem doléhaly s jímavou čistotou a výrazností, podrobujíce se zároveň citlivě požadavku ukázněnosti komorní souhry."*[47]

Největším úspěchem první sezóny komorního orchestru byla účast na III. národním festivalu Musica da camera v Kroměříži ve dnech 1. – 4. července 1971. Uvedl tehdy *Concerto grosso č. VI, op. 6 g moll* G. F. Händela, sekvence gregoriánského chorálu, fragment svatební písně Kryštofa Haranta, *Ave verum* W. A. Mozarta, francouzské a české lidové písně.

Jiří Matlas po koncertu nadšeně referoval: *„Prostředí, přímý kontakt se členy těles, závažnost poslání, celkový rámec festivalu, výkony účinkujících, to vše donutilo naše hráče i zpěváčky k mimořádné koncentraci a odevzdání toho, co skutečně umějí. Velice jsem šťasten, že našich dvanáct dětiček dokázalo strhnout doslovně k frenetickému potlesku, takže muselo být přidáváno, rovněž tak tímto výkonem bylo inspirováno naše komorní tělísko, jako sólisté... Jsme: poučeni, unaveni, uznáni, šťastni!"*[48]

Národní festival v Kroměříži nebyl jediným festivalem, kde komorní orchestr účinkoval. V Moravské Třebové vystupoval každoročně v letech 1973 – 1976 na Festivalu amatérských komorních sdružení Východočeského kraje, roku 1979 na Národní přehlídce komorních sdružení v Prachaticích a v roce 1986 na Festivalu amatérských komorních sdružení v Ústí nad Orlicí.

Roku 1972 hostoval komorní orchestr spolu s komorním dětským sborem LŠU Semily v polském městě Boleslawiec na koncertech *Jarních her.* Se sólisty Ivanem Hejdukem a Václavem Novákem interpretoval orchestr a sbor *Concerto grosso č. 3,* op. 6 A. Corelliho, *Divertimento in G* F. L. Gassmanna, sekvenci *Veni creator,* Vivaldiho *Podzim* ze Čtvera ročních dob, anonymní *Arii in Re per clariono et orchestra, Májový úsvit O.* di Lassa, tři písně z Franusova kancionálu, *Panis angelicus* C. Casciolliniho, kánon *Ave* W. A. Mozarta, české a polské lidové písně.

Pro každé mimopražské těleso je vyznamenáním hostovat v našem hlavním městě. Poprvé se představil orchestr pražskému publiku 17. září 1973 v Zrcadlové síni Klementina již třetí řadou cyklu *Hudba minulých století* se sólisty Františkem Poštou[49] a Ivanem Hejdukem. V programu zazněly *Sinfonia in D* A. Bacchiho, *koncert G dur pro housle a orchestr* J. J. Bendy, *Largo pro kontrabas a smyčce* A. Vivaldiho, *Taneční suita* J. P. Rameaua a *koncert G dur pro kontrabas a smyčce* G. F. Händela. Mezi členy sdružení, dirigentem a Františkem Poštou vzniklo upřímné, dlouholeté přátelství.[50] Do Soupisky kumštýřů umělec vepsal: *„Milému panu řediteli Jiřímu Matlasovi, dirigentu PSO, s vřelými díky za krásný a citlivý doprovod, s přáním mnoha dalších uměleckých úspěchů v jeho záslužné a poctivé práci."*[51]

Dodejme ještě, že další koncerty s komorním orchestrem absolvoval Pošta v letech 1974 a 1975, v roce 1979 uvedl *Largo pro kontrabas a smyčce* A. Vivaldiho, v letech 1984 a 1985 pak *Elegii pro sólový kontrabas a smyčce* od J. Maštalíře a *Koncertantní symfonii pro kontrabas a smyčce* od K. Ditters von Dittersdorfa.

Komorní orchestr se představil v prostorách Zrcadlové síně Klementina 17. září 1973, 17. září 1974, 12. listopadu 1975 a 24. září 1977, ve Vladislavském sále Pražského hradu 16. července 1977, Velké aule Karolina 24. listopadu 1982 a 29. listopadu 1983 nebo na Staroměstském náměstí 15. října 1976.

22. 9. 1976 si komorní orchestr přizval do sálu LŠU Voršilská v Praze 1 sólisty Ivana Ženatého a Věru Jónovou: *„Na posledním zářijovém koncertu hrál vedle skladeb starých mistrů – Purcella, Vivaldiho a Českého anonyma i dílo soudobého skladatele Z. Zahradníka Návraty. Přestože celý pořad byl přitažlivý, sklidil největší úspěch čtrnáctiletý houslista Ivan Ženatý, který společně s Věrou Jónovou hrál Dvojkoncert A dur od A. Vivaldiho. Čistý tón, odpovídající dynamika a jisté smyky svědčí o tom, že sólista věnoval studiu koncertu mimořádnou pozornost. Hrál se zaujetím, rytmicky přesně, rychlé pasáže mu vycházely stejně precizně jako lyrické partie druhé pomalé věty. O rok mladší Věra Jónová se snažila, v roli echa, dokončit úspěšně myšlenku, kterou napověděly první housle."*[52] Následujícího roku koncertoval komorní orchestr se sólisty Ivanem Ženatým, Věrou Jónovou, Jiřím Zahradníkem a Ivanem Hejdukem ve Vladislavském sále Pražského hradu a Zrcadlové síni Klementina. Uvedli *Concerto Madrigalesco* a *Dvojkoncert A dur pro housle, echo a smyčce* A. Vivaldiho, *Ad festum hoc* F. X. Brixiho, *koncert G dur pro housle a orchestr* J. J. Bendy, *koncert c moll pro violu a smyčce* J. Ch. Bacha a *Čtyři návraty* Z. Zahradníka.

S komorním orchestrem spolupracovali vedle Františka Pošty také další významní interpreti české hudební scény. V roce 1977 s ním účinovali Milan Zelenka s Lubomírem Brabcem a zvolili *koncert G dur pro dvě kytary a smyčce* A. Vivaldiho.

Komorní orchestr při PSO. Sólista F. Pošta, zámek Sychrov 26. 5. 1977.

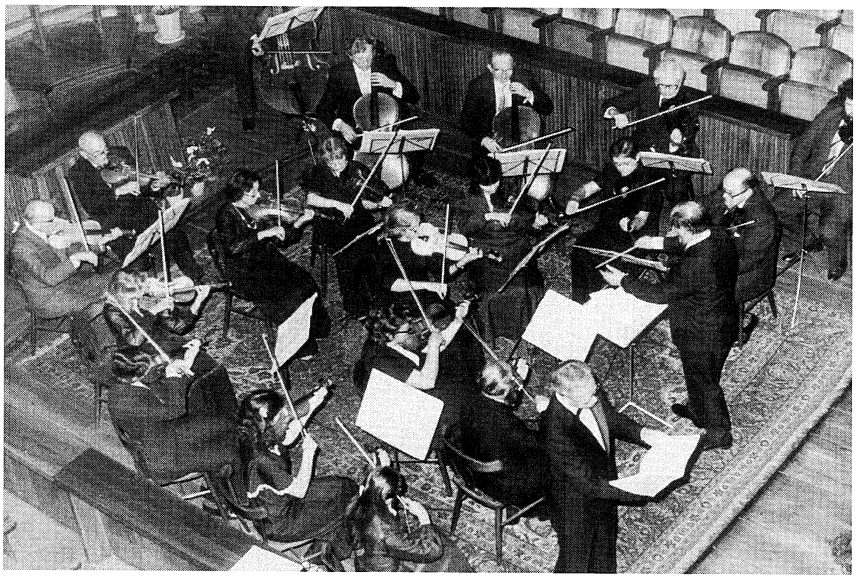

Komorní orchestr při PSO. Sólista J. Zahradník, Velká aula Karolina 24. 11. 1982.

Aktivita komorního orchestru nebývalou měrou obohacovala kulturní život Lomnicka, získával publicitu a popularitu pro PSO a jeho kvalita se zpětně promítala do hry celého symfonického orchestru.

Výchovné koncerty

V roce 1956 přišel Matlas s nápadem obohatit koncertní činnost orchestru pořádáním výchovných koncertů pro mládež. Při jejich přípravě a organizaci byl dirigentovi velkým rádcem František Blaha, učitel a člen Státní filharmonie v tehdejším Gottwaldově (Zlíně), který měl v této oblasti bohaté zkušenosti. Vývoj výchovných koncertů po 2. světové válce bezprostředně souvisel s rozvojem státních symfonických orchestrů v jednotlivých krajích. Ty se staly středisky hudebně výchovné práce. Roku 1949 založil Blaha s *Filharmonií pracujících Gottwaldov* tradici pořádání výchovných koncertů. Byly propracovány po stránce organizační i metodické[53] a staly se vzorem pro rozvoj výchovných koncertů v ostatních krajích.

Blaha výchovné koncerty definoval jako *„systém výchovných vlivů na dítě, které učíme kulturně žít. Dáváme mu co nejvíce vědomostí a zkušeností z hudby. Umožňujeme mu hojnost poslechových návyků. Výchovný koncert vede dítě k orientaci v hudebním díle i k aktivnímu provozování hudby. Výchovný koncert je podstatnou částí estetické výchovy mládeže.“* [54]

Výchovné koncerty v Gottwaldově byly nedílnou součástí školské hudební výchovy. Byly připravovány pět týdnů předem ve vyučovacích hodinách podle rozborových archů. Ten obsahoval popis hudebních nástrojů jednotlivé orchestrální sekce, vypracovaný životopis skladatele, témata rozebírané skladby, jež se žáci naučili zpívat. Blahovým záměrem bylo zdůraznit výchovnost a aktivní recepci hudby. Gottwaldovská koncepce výchovných koncertů se stala terčem kritiky zejména ze strany brněnských hudebních vědců, zvláště Zdeňka Kaňáka.[55] Odsuzovali *estrádní* ráz koncertů a soutěžní prověrky, neboť se jimi měly porušovat citové zážitky z poslechu skladeb. Přes veškeré nedostatky a nesouhlasné názory se gottwaldovské koncerty staly od poloviny 50. let 20. století vzorem pro Prahu, Ostravu, Olomouc, Brno, Plzeň, Prostějov, Jihlavu, Znojmo, Teplice, Kolín, ale i Lomnici nad Popelkou.

Zpočátku Jiřímu Matlasovi vypracovával metodické listy František Blaha. Ty byly rozesílány školám pět týdnů před vystoupením. V každé hodině se věnovala zhruba deseti až patnáctiminutová pozornost přípravě na koncert.[56] První výchovné koncerty POZF byly v podstatě kopiemi gottwaldovských výchovných koncertů. S přibýváním praktických zkušeností v této oblasti Matlas formoval podobu výchovných koncertů podle svých představ,

znalostí a dovedností. Zpracovával sám metodické listy i průvodní slova. Rozšířil věkovou kategorii posluchačů i na předškolní děti. V přípravě těchto koncertů se projevil jako mimořádný znalec dětské duše.

První výchovný koncert, zaměřený na dílo B. Smetany, byl proveden POZF 9. března 1956 v Lomnici nad Popelkou a o dva týdny později v Semilech. Hudba a průvodní slovo byly kombinovány obrazy ze života komponisty, promítanými na plátno. Následovaly další koncerty, přičemž každý z nich byl věnován jednomu významnému skladateli: A. Dvořákovi, W. A. Mozartovi, Z. Fibichovi, V. Novákovi. S nástroji symfonického orchestru se děti seznamovaly v tomto pořadí: smyčcové nástroje (k nim přiřazena harfa), žesťové nástroje, dřevěné dechové nástroje, bicí.

V libereckém periodiku Cesta míru byla oceněna koncepce koncertu: *„...Děti vyslechly ukázky hry na tyto nástroje a pak dovedly správně uhodnout, který z nástrojů ve tmě zahrál. Tyto výchovné koncerty se neobyčejně líbí, jsou sledovány s neutuchajícím zájmem nejen dětmi, ale i dospělými.“*[57]

Nastudované programy vyslechli žáci základních škol, ale i studenti gymnázií, středních odborných škol a odborných učilišť. Některé koncerty byly provedeny ve večerních hodinách pro veřejnost. Tímto způsobem se mohli rodiče přesvědčit o kvalitě a důležitosti těchto koncertů ve výchovně vzdělávacím procesu.

Počátkem 60. let vyšel ze semilské hudební školy nápad vytvořit z dětí, které navštěvují LŠU a ZDŠ v Semilech a Lomnici nad Popelkou, velký pěvecký sbor. První koncert dvousetčlenného sboru se konal 8. května 1964 k příležitosti oslav 15. výročí Pionýrské organizace ČSM a 19. výročí osvobození ČSSR Rudou armádou. Sbor se představil ve skladbách J. Křičky, V. Dobiáše, I. Hurníka, L. Podéště, M. Smatka, J. Matlase a O. Jeremiáše.[58]

Na popularitě, kvalitě a závažnosti výchovných koncertů se podíleli významní interpreti vážné hudby: Marie Zunová-Skalská, dr. Alexandr Plocek, Bohuš Heran, Milan Zelenka, Marie Podvalová, Vladimíra Klánská-Bouchalová, František Pošta, Jiří Kaniak, Ivan Ženatý, Radek Baborák. Většinou tito umělci seznámili mladé posluchače s historií svých hudebních nástrojů, předvedli jejich technické a zvukové možnosti a program zpestřili vyprávěním zajímavých zážitků z koncertních turné.

Na některých výchovných koncertech obohatilo program vystoupení např. tanečního oddělení LŠU Semily, pěveckého kvinteta ČSM v Libštátě, trubačských souborů ze škol v Čisté a Turnově. I děti ze základních škol se podílely na programu vybraných výchovných koncertů. Většinou si se svými zobcovými flétnami zahrály společně s PSO známou, předem nacvičenou lidovou píseň. Nebo mohly uplatnit na jevišti své recitátorské, popří-

padě pěvecké dovednosti. Tato skutečnost jistě přispívala k rozvoji sebevědomí dětí.

Tisk věnoval výchovným koncertům PSO velkou pozornost. Hodnotil je pozitivně, zdůrazňoval stručnost, jasnost a srozumitelnost rozboru skladeb a nezapomínal podtrhnout výborné a pozorné chování posluchačů.

Cílem výchovných koncertů bylo získat zájem dětí o vážnou hudbu, seznámit je s jejími základními hodnotami, předními interprety a skladateli. Jiří Matlas pevně věřil, že na těchto koncertech děti objeví kouzlo světa hudby, budou ji sami vyhledávat či provozovat.

Repertoár

Při zkoumání repertoáru PSO má zásadní význam kniha provedených skladeb PSO, která je zpracována formou tabulkových přehledů. Zachycuje jméno autora, název skladby a počet uvedení v rámci daného roku.

Komorní orchestr interpretoval skladby zejména z období klasicismu a baroka, jak již bylo uvedeno výše. Dominují zde J. Christian Bach, J. J. Benda, F. X. Brixi, A. Corelli, C. Ditters von Dittersdorf. Z autorů období romantismu mohu jmenovat pouze P. I. Čajkovského a A. G. Rubinsteina, ze skladatelů 20. století J. Maštalíře a Z. Zahradníka. Jednalo se o nástrojové koncerty s doprovodem orchestru, koncertantní skladby, orchestrální kompozice a o sólové skladby, k nimž orchestrální doprovod dotvořil Jiří Matlas (např. *Romance č. 6, op. 47 pro zpěv a violu* od P. I. Čajkovského).

Repertoár PSO byl rozsáhlý, o čemž svědčí počty nastudovaných skladeb. Celkově nejhranějšími skladateli byli B. Smetana, A. Dvořák, V. Dobiáš a Z. Fibich. Různorodostí se vyznačuje výběr hudebních druhů a žánrů, jako symfonie, symfonická báseň, nástrojový koncert s doprovodem orchestru, operní árie, kantáta, mše, píseň s doprovodem orchestru, charakteristický kus, orchestrální suita, předehra ad. Jiří Matlas instrumentoval pro orchestr některé sólové skladby, popř. sólové skladby s doprovodem klavíru (např. J. Kofroň – *Pohádka pro lesní roh*) a vánoční koledy. Pro potřeby výchovných koncertů instrumentoval pro symfonický orchestr lidové písně a úvodní znělky k dětským večerníčkům (např. *Mach a Šebestová*).

Velké oblibě se těšily hudební pořady skladeb tzv. vyššího populáru, nazvané *Popmusic koncert, Z melodie do melodie, Od operety k evergreenům, Známé melodie.* PSO je pravidelně uváděl v letech 1969 až 1972. Byly interpretovány zpopularizované skladby či melodie ze symfonických děl (E. Grieg – *Solvegina píseň*, A. Dvořák – *Humoreska č. 7*, ad.), písně z operet (O. Nedbal, F. Lehár, R. Friml), melodie z filmů (M. Böttcher – *Vinnetou*), valčíky J. Strausse, atd.

Doba, názory a způsob vlády KSČ se promítaly nejen do organizačních záležitostí PSO, ale i do jeho repertoáru. Mnohé koncerty se konaly u příležitosti nejrůznějších politických výročí a slavností. Nechybí mezi nimi slavnostní koncerty k výročí založení KSČ, k sjezdům KSČ, Měsíci Československo-sovětského přátelství, výročí Pionýrské organizace ČSM a výročí osvobození ČSSR Rudou armádou, k výročí VŘSR, k výročí uzavření smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československem a SSSR, k oslavě narozenin V. I. Lenina, výročí Vítězného února atd. Dramaturgie koncertů, obzvláště výše jmenovaných, podléhala požadavkům doby. Z dnešního pohledu tím nejviditelnějším byla tvorba v duchu socialistického realismu.

Jelikož cílem této práce je činnost PSO v historickém kontextu, považuji za potřebné krátce pojednat o fenoménu socialistického realismu, který ovlivňoval českou poválečnou hudební tvorbu. Pod tímto výrazem se mínil základní vývojově koncepční směr socialisticky orientované umělecké tvorby. V sovětské umělecké praxi byl koncept prosazen počátkem 30. let. V zemích, jež se po roce 1945 staly vazaly sovětského impéria, představovalo toto prosazení import zvenčí. Socialistické umění se nemělo podobat tvorbě meziválečné avantgardy.[59] Komunistická totalitní ideologie označila tuto umění za *„dekadentní odpad zahnívající buržoazie"*.[60] Hudba socialistického realismu se vyznačuje stylovým tradicionalismem, příklonem k naivně nebo i konjunkturalisticky aktualizovaným vzorcům hudebního vyjadřování 19. století (v českém prostředí ke smetanovsko-dvořákovské tradici a k folklorismu), preferencí monumentálních či sdělných žánrů (kantáta, programní hudba, opera, balet, masová píseň), zdůrazněnou funkčností, záměrným užíváním žánrových intonací.[61] Hudba měla podporovat etablovaný mocenský systém a jeho ideologii.

Tzv. *masová píseň*[62] představovala v očích kulturních politiků hlavní nástroj demokratizace kultury a východisko socialistické hudební kultury. Repertoár PSO zahrnoval výběr masových písní sovětských autorů I. O. Dunajevského, M. Blantěra a J. Miljutina. Z českých skladatelů na koncertních programech dominoval V. Dobiáš, dále R. Drejsl, L. Podéšť, J. Seidl, J. Stanislav.

Tituly některých skladeb, jež by mohly vzbudit pozornost vlivných politických míst, musely být rafinovaně měněny. Např. název pašijové opery Karla Loose *De passione Christi* byl zkrácen na *De passione*. Předcházelo se tak zbytečným konfliktům s OV KSČ, jako byl ten, který se vryl do paměti členům orchestru. K oslavě 50. výročí VŘSR byla nacvičena spojeným sborem žáků LŠU Semily a Lomnice nad Popelkou *Směs národních písní* O. Jeremiáše. Mezi nimi byla i známá píseň *Stojí voják na vartě*. Jiří Matlas byl po kon-

certu předvolán na OV KSČ a naříknut, že veřejně zesměšňuje Sovětskou armádu.[63]

Bez výtek se neobešlo ani koncertní uvedení *České mše vánoční Hej, mistře* Jakuba Jana Ryby v letech 1985 – 1989. O vysvětlení se postaral ředitel JKP Ladislav Novák: *„Nechcete, aby lidi chodili do kostela, tak je lákáme do divadla."*[64] Tento argument soudruhům postačil.

PSO nastudoval za 36 let své existence skladby od 139 autorů.

Závěrem

PSO byl v letech 1954 – 1990 významnou, neodmyslitelnou a integrující složkou hudebního života v Podkrkonoší. Byl jediným tělesem svého druhu v této oblasti. Pravidelně koncertoval v Lomnici nad Popelkou, Semilech, Turnově, Jilemnici, Jičíně, Nové Pace, Železném Brodě, Jilemnici, Vysokém nad Jizerou, Mnichově Hradišti, Hořicích, Sobotce, Jablonci nad Jizerou, Hostinném. Záslužná byla organizace koncertů v malých obcích, kam tento druh hudby pronikal obtížně, jako v Nové Vsi nad Popelkou, Studenci, Železnici, Libštátě, Malé Skále, Libáni, Košťálově, Radčicích, Paceřicích, Pěnčíně a dalších. Z těchto a dalších obcí se sjížděli členové orchestru na pravidelné zkoušky do Lomnice nad Popelkou. Počet lokalit dosahuje čtyřicítky, mnohdy překračují hranice regionu.

Umělecká činnost PSO byla neoddělitelnou součástí tehdejšího kulturně politického života. Orchestr se musel podílet hudební produkcí na oslavách různých politických výročí, čímž si získával náklonnost režimu. V komplexních hodnoceních Jiřího Matlase je pak tato skutečnost oceňována a vyzdvihována důležitost orchestru v kulturně politickém dění.

Mezi nejcennější aktiva orchestru patřily koncerty pro mládež, které plnily důležitou výchovnou funkci. Dodnes se v Lomnici nad Popelkou s vděčností i lítostí na tyto koncerty vzpomíná.

Nezapomenutelné jsou rovněž *monstrkoncerty*, kdy s PSO spoluúčinkovaly spojené amatérské sbory z oblasti Podkrkonoší. Pozornost věnoval Matlas i spolupráci s dětskými sbory. V prvních letech činnosti orchestru to byl sbor Pedagogické školy a Osmileté střední školy v Lomnici nad Popelkou, později spojené sbory LŠU a ZDŠ Semily a Lomnice nad Popelkou. Na pódiu se tak ocitlo až 200 malých zpěváků.

Významnou kapitolou v historii PSO byl vznik komorního orchestru v roce 1970. Byl žádaným hostem festivalů amatérských komorních sdružení a několika koncerty v Praze dokázal, že je kvalitním tělesem s nadregionálním významem.

Komorní orchestr při PSO. Sólista J. Hlůže, Ústí nad Orlicí 6. 3. 1986.

Za 36 let činnosti provedl PSO 282 veřejných vystoupení a 201 výchovných koncertů. Za těmito čísly se skrývá neúmorná píle dirigenta i členů orchestru, jejich obětavost, nadšení, trpělivost a odříkání. K PSO vázalo hráče silné citové pouto a pro mnohé z nich znamenal orchestr jedinou radost a potěšení v životě.

Poznámky

[1] Studie je přepracovanou a zkrácenou bakalářskou prací s názvem *Podkrkonošský symfonický orchestr,* obhájenou na katedře muzikologie Univerzity Palackého v Olomouci v r. 2002.

[2] Základní prameny k PSO uchovává rodina v domácím archivu. Patří k nim kniha koncertních programů, kniha provedených skladeb, kronika PSO I-II, Soupiska kumštýřů I-III a korespondence Jiřího Matlase. Pamětní kniha PSO je uložena v Městském muzeu v Lomnici n. P., kroniky LŠU Lomnice n. Pop. a Semily na ředitelství ZUŠ v těchto městech.

[3] Kronika LŠU Semily, uložená v ZUŠ Semily.

[4] Rozhovor s J. Kurfiřtem, I. Olšovou, Z. Valentovou v ZUŠ Semily, dne 21. 3. 2002.

[5] Státní okresní archiv (dále: SOkA) Semily, fond ONV Semily, osobní spis J. Matlase.

Zápis odboru školství ONV v Semilech ze dne 18. 9. 1974.

[6] Dopis F. Blahy J. Matlasovi ze dne 2. 5. 1977, pozůstalost J. Matlase.

[7] Rozhovor s M. Klapkovou v Lomnici nad Popelkou dne 20. 3. 2002.

[8] Rozhovor s L. Hofmanem v Lomnici nad Popelkou, dne 20. 3. 2002.

[9] Rozhovor s M. Valentou v Lomnici nad Popelkou, dne 20. 3. 2002.

[10] Kronika PSO I, domácí archiv.

[11] Kronika PSO I, domácí archiv.

[12] Matlas, J.: Soupiska kumštýřů I, domácí archiv.

[13] Harfenistka, bohatá byla její koncertní činnost v České filharmonii a Čs. rozhlasu, kde jako první nahrála znělku Prahy I.

[14] Rozvoj, 30. května 1959.

[15] Matlas, J.: Soupiska kumštýřů I, domácí archiv.

[16] Houslista, v letech 1937-1942 koncertní mistr České filharmonie, v roce 1935 založil s J. Páleníčkem a F. Smetanou České trio, v roce 1940 se stal primáriem Kvarteta prof. L. Černého.

[17] Váša Černý byl od roku 1923 koncertním mistrem České filharmonie, bohatá byla jeho činnost v komorních sdruženích (Pražské kvarteto, Trio bratří Černých v Olomouci, Moravské kvarteto).

[18] I. hobojista Smetanova divadla v Praze, člen komorního souboru Musica viva Pragensis, Pražského dechového kvinteta, sólový hobojista Pražského komorního orchestru.

[19] V letech 1928-1930 působil střídavě v symfonickém orchestru ve švýcarském Winterthuru a v Karlových Varech jako koncertní mistr Puppova koncertního orchestru, v roce 1930 se stal koncertním mistrem pražského rozhlasu, vyvíjel i publikační činnost (*Muzikantův skicář, Kdo byl Hanuš Wihan, Dvořákův violoncellový koncert očima interpreta* (metodická práce – *Základní etudy pro violoncello*).

[20] Rozvoj, 13. listopadu 1965, s. 3.

[21] Matlas, J.: Soupiska kumštýřů II, domácí archiv.

[22] Rozvoj, 6. listopadu 1968, s. 2.

[23] Rozvoj, 20. 11. 1968, s. 3

[24] Rozhovor s Jiřím Zahradníkem v Lomnici nad Popelkou dne 19. 3. 2002.

[25] Matlas, J.: Soupiska kumštýřů I, domácí archiv.

[26] Členka Symfonického orchestru hl. m. Prahy FOK. Od pol. 70. let se věnovala sólové a komorní hře (komorní duo s manželem, klavíristou, Ivanem Klánským, České dechové kvinteto, Pražské dechové kvinteto, České noneto).

[27] Matlas, J.: Soupiska kumštýřů II, domácí archiv.

[28] Klavírista, významná byla jeho komorní činnost (Smetanovo trio, Ars rediviva, Č. Pavlík – housle, M. Jerie – violoncello, V. Klánská – lesní roh), v roce 1981 se stal sólistou České filharmonie.

[29] Hobojista, v letech 1932-1943 1. hobojista České filharmonie, vedoucí skupiny hobojů Symfonického orchestru Čs. rozhlasu, roku 1966 byl jmenován řádným profesorem, spolupracoval s těmito komorními soubory: České noneto, Ars rediviva, České dechové kvinteto filharmoniků, České duo, České dechové trio, Komorní sdružení profesorů AMU.

[30] Zpěvačka, v roce 1960 se stala sólistkou Opery F. X. Šaldy v Liberci, v roce 1965 přestoupila do Divadla J. K. Tyla v Plzni, jako Mařenka z opery Prodaná nevěsta se představila poprvé v Národním divadle v roce 1965, uplatnila se i jako kantátová a oratorní pěvkyně.

[31] Hornista, v době studií se stal členem České filharmonie, od roku 1996 sólohornista Mnichovské filharmonie, intenzivně se věnuje komorní hudbě (dechový kvintet Afflatus, Mnichovský dechový kvintet, Hornový oktet českých filharmoniků).

[32] Klavírista, člen Pražského klavírního dua.

[33] Dodnes vzpomíná na PSO a dirigenta: „*Do kontaktu s panem Matlasem a neprofesionálním symfonickým tělesem PSO jsem se dostal v roce 1988 jako člen Škampova klavírního tria a o dva roky později jako sólista v Chopinově koncertu e moll. Obě tato setkání se mi vryla do paměti hned z několika důvodů. Velmi silný dojem musel mít každý, kdo sledoval pana Matlase při zkoušce, s jakou přirozenou autoritou a zkušeností dokázal skloubit značně nesourodé obsazení početného tělesa. A ještě se plně věnovat hře sólistů a za pochodu řešit tak složité problémy, jako jsou termíny zkoušek, doprava, finance, noty apod. Byl jsem na zkouškách v Lomnici nad Popelkou vícekrát a vždy jsem se rád podílel na onom setkání hudebních nadšenců, kteří s láskou hráli, jak uměli nejlépe, bez nároků na finanční odměnu. Nepochybně to bylo také zásluhou osobnosti pana dirigenta, že se nám*

všem podařilo překonat úvodní nervozitu (dokázal ke všem muzikantům přistupovat v roli laskavého rádce) a hudbě vtiskl ten správný charakter s takovou sugescí, že to každý nejen pochopil, ale i se ctí na koncertě zahrál. S panem Matlasem i členy orchestru jsme se vždy loučili jako přátelé." Rozhovor s Martinem Hršelem v Pardubicích dne 18. 2. 2002.

[34] V archivu Českého rozhlasu tato nahrávka nebyla nalezena.

[35] Rozvoj, 3. 11. 1976, s. 3.

[36] Ukázka zájmové a kulturní činnosti v Lomnici nad Popelkou. Účinkují: PSO, Bořivoj, Divadelní soubor Tyl, taneční orchestr Nonet. Pořad byl vysílán 6. února 1977. Režie: Petr Most. Archiv České televize, IDEC: 276 320 00958. Informace k pořadu Neděle v klubu. E-mail od J. Charouse, archiváře České televize, zaslaný dne 18. 6. 2002.

[37] *Pokus o Beethovena.* Pochodeň, 14. 5. 1963, s. 3: *„Stálo by věru za uvážlivé nehysterické zvážení, jakou cestou vést hudební tělesa, v nichž se soustřeďují amatérští hudebníci, a jaký program volit, aby posluchač ve věku rozhlasové, gramofonové, magnetofonové a televizní techniky necítil tak hlubokou propast mezi předkládaným Beethovenovým dílem a jeho skutečnou podobou."*

[38] *Dva krajíce – a kdo si víc ukousl.* Zemědělské noviny, 6. 7. 1963, s. 3.

[39] *O velkém krajíci, kritice a obětavosti aneb zpověď redaktora.* Hudební rozhledy, 1963, XVI, s. 823.

[40] Fejeton L. Nováka, domácí archiv.

[41] Kronika PSO, domácí archiv.

[42] Rozvoj, 21. 3. 1964, s. 3.

[43] Rozvoj 5. 8. 1970, s. 3.

[44] Matlas, J.: Soupiska kumštýřů II, domácí archiv.

[45] Jiří Matlas o tom r. 1990 napsal: *„Dal-li jsem v roce 1985 znovu zpěvy Rybovy mše na notové pulty z roku 1969 s početnými odvážlivci chrámových sborů z Jilemnice, Lomnice n. P., Jičína, Semil, Železného Brodu a později ještě z Vrchlabí, nesl jsem společně se zřizovatelem PSO za odvahu provedení Rybova díla mimo chrámové prostory následné a nevybíravé výčitky s pohrůžkami od tehdy proslule nadřazeného ideologického a školského oddělení OV KSČ. Je tomu tedy pět neporaženeckých let, co děláme „Hej, mistra" v tak početném obsazení s více než jedním stem účinkujících. Letos je naše provedení s tímto orchestrem naposledy. Nebýt nadšení a muzikantského projevu pěveckého sboru A. Dvořák z Turnova, nebylo by ani letošního provedení...* "Programový text k vánočnímu koncertu dne 26., 28., 30. 12. 1990.

[46] Programový text ke slavnostnímu koncertu dne 12. 11. 1990.

[47] *Podkrkonošský symfonický orchestr na Hrubé Skále.* Pochodeň, 30. 7. 1971, s. 5.

[48] Rozvoj, 21. 7. 1971, s. 3

[49] Kontrabasista, v roce 1939 se stal členem České filharmonie, od roku 1945 byl jejím sólokontrabasistou, během své umělecké dráhy velmi intenzivně propagoval sólovou hru na kontrabas, obnovil hru na historický violon, který pro něho vyrobil mistr houslař České filharmonie B. Pechar, roku 1964 založil se svými kolegy J. Horákem a Z. Pitterem komorní soubor Viola d'amour trio.

[50] Z dopisů Františka Pošty Jiřímu Matlasovi: *„To víš, milý Jiří, že je mi mezi vámi dobře a vždy se těším, že budeme spolu muzicírovat. Atmosféra mezi vámi všemi je tak skvělá, že jsem se vždy moc a moc těšil na to, až se s vámi setkám. Dávám váš kolektiv za příklad v tomto směru...Milý Jiří, stále sleduji vaše úspěchy a děkuji Ti za zaslané programy, které mě vždy potěší a připomenou mi krásné chvíle našeho společného muzicírování. Srdečně Tebe a celý orchestr zdraví a na všechny vzpomíná Tvůj František Pošta."* Dopisy F. Pošty J. Matlasovi ze dne 14. 2. 1976 a 14. 2. 1977, pozůstalost Jiřího Matlase.

[51] Matlas, J.: Soupiska kumštýřů III, domácí archiv.

[52] Pochodeň, 7. října 1976, s. 5.

[53] Předválečné koncerty byly nesystematické, metodicky nepropracované, většinou nepřiměřené věku, s nedostatečnou propagací.

[54] RUSKOVÁ, J.: *Koncerty pro mládež.* Diplomová práce. FF UP, Olomouc 1970, s. 10.

[55] KNAPKOVÁ, J: *Koncerty pro mládež v systému „mládež a kultura".* Diplomová práce. FF UP, Olomouc 1978, s. 22.

[56] Rozhovor s bývalou učitelkou hudební výchovy ZŠ v Lomnici nad Popelkou Zdenou Lokajovou dne 19. března 2002.

[57] Cesta míru (Liberec), 22. června 1956.

[58] Rozvoj, 2. května 1964, s. 3.

[59] Právě tato tvorba byla striktně zakázána a vyřazena z veřejného doslechu jakožto *rasově méněcenné zvrhlé umění* nejprve nacistickou ideologií.

[60] KORTE, O. F.: *Půlstoletí s hudbou Bohuslava Martinů.* In: CD booklet Selected Masterpieces. Praha 2001, s. 13.

[61] FUKAČ, J.: *Socialistický realismus.* In: Slovník

české hudební kultury. Praha 1997, s. 852; týž: *O socialistickém realismu: opravdu s odstupem?* Opus musicum, *33*, 2001, č. 5.

[62] Označení písňového žánru, který představuje formu kolektivní zpěvnosti proletářského hnutí a později typ oficiálně prosazovaný režimy totalitních komunistických zemí.

[63] Marta Klapková, bývalá členka orchestru, k této události poznamenala: *„On měl tu schopnost všechno vyvrátit a prosadit si svou. Takže nakonec přesvědčil přítomné soudruhy, že jde o omyl."* Rozhovor s M. Klapkovou v Lomnici nad Popelkou dne 20. 3. 2002.

[64] Rozhovor s Ladislavem Novákem v Lomnici nad Popelkou dne 19. 3. 2002.

Tereza MATLASOVÁ: *Riesengebirgsvorländer Sinfonienorchester*

Das Riesengebirgsvorländer Sinfonienorchester (Podkrkonošský symfonický orchestr, weiter nur PSO) entstand im Jahre 1954 in Lomnice nad Popelkou. Der Begründer und Dirigent dieses Amateurkörpers war Jiří Matlas, Absolvent des Staatskonservatoriums in Prag. In seiner Zeit bildete es einen bedeutenden Integrationsteil des Musiklebens in Riesengebirgsvorland. Durch die Veranstaltung der Konzerte für Jugend erfüllte es auch wichtige Erziehungsfunktion. Mit seiner Musikproduktion beteiligte sich das Orchester an politischen Feiern, was in der Zeit des kommunistischen Regimes eine bedeutende und höchstens bewertete Tätigkeit bedeutete. Im Jahre 1970 entstand aus PSO das Kammerorchester, das eine Auswahl von den Spielern der Streichgruppe einreihte. Es nahm auch an Festivals der Amateurkammerkörper teil. Seine einige Konzerte in Prag haben es bezeugt, dass es ein Körper von guter Qualität ist, von größerer als nur regionaler Bedeutung.

Zur allgemeinen Prestige beider Körper trug auch ihre Zusammenarbeit mit bedeutenden Konzertkünstlern wie Zdena Holovská, Marie Zunová-Skalská, Alexander Plocek, Váša Černý, Marie Podvalová, František Hanták, František Pošta und vielen anderen bei. Das Orchester beendete im Jahre 1990 seine Tätigkeit. Während der 36 Jahre vollführte es 282 öffentliche Veranstaltungen und 201 Erziehungskonzerte.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

MATERIÁLY

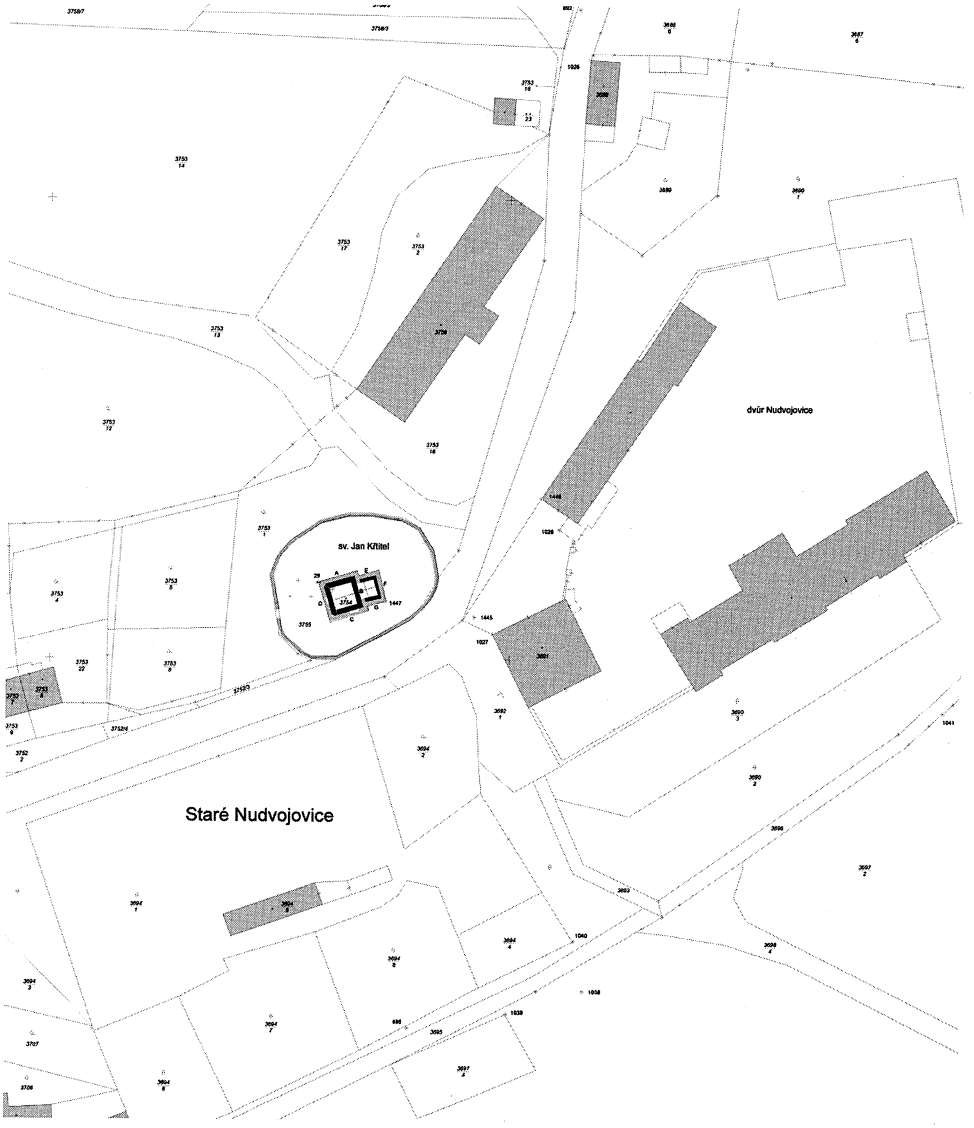

Obr. 1. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002. Geodetické zaměření kostela, půdorys nalezené starší stavby.

Archeologický výzkum románského kostela v Turnově-Nudvojovicích[1]

Jan Prostředník

1. Úvod

Od konce listopadu 2001 do února 2002 probíhal v kostele sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích (k. ú. Turnov, okr. Semily) archeologický výzkum. V letních a podzimních měsících došlo k opravě krovu a střechy. Další postup sanačních prací (svod dešťové vody a izolace zdiva) měl postihnout předpokládané středověké terény v interiéru kostela. Výzkum se zaměřil pouze na sanací dotčenou plochu – tj. sondáž do vzdálenosti 1,4 m od omítky po celém vnitřním obvodu lodi i presbytáře. Výzkum provádělo archeologické oddělení Okresního muzea Českého ráje ve spolupráci s firmou Peres – služby vědě a výzkumu. Následně po dokončení terénních prací byly nalezené relikty zdí a uloženin překryty geotextiliemi a zasypány inertním materiálem pro případ revizního výzkumu.

2. Dějiny bádání

První zmínka o archeologických vykopávkách v Nudvojovicích pochází z Výroční zprávy turnovského muzea za léta 1893 – 1896.[2] Lokalita byla do archeologické literatury uvedena v roce 1899, kdy J. L. Píč v prvním dílu své monografie *Starožitnosti země české* uvádí z prostoru Nudvojovice – Přepeře *popelovité jámy a střepy s píchanou výzdobou.*[3] Archeologický výzkum zde byl proveden již v roce 1896 V. Zappem a J. V. Šimákem, jednalo se o akci v poloze *Na Bubnu* a na poli pana Tomáše (J. Filip uvádí chybně rok 1886).[4] Popis nálezové situace se bohužel nedochoval, naštěstí byly nalezené střepy popsány na své vnitřní straně číslem jámy, kterých bylo prokopáno celkem devět. Osm jich bylo datováno do mladšího neolitu (StK), jedna do období raného středověku.[5] Další, ovšem nikterak rozsáhlé vykopávky proběhly

v roce 1904, kdy byla prozkoumána jáma kultury s vypíchanou keramikou. Na přelomu srpna a září 1909 provedl J. V. Šimák výzkum 11 objektů. Jejich popis i celkový plán (včetně jam prozkoumaných v roce 1896 a 1904) byl publikován J. Filipem.[6] Objekty byly datovány do období kultury s vypíchanou keramikou; výjimku tvořily dvě jámy, přiřazené mladšímu pravěku (kultura lužická;[7] popelnicová pole, tzv. turnovský typ[8]). Na lokalitě byla v nadloží objektů registrována též sídlištní vrstva s keramikou kultury lužické. Další výkopy na poli pana Tomáše prováděl J. Jiroš z Modřišic. Bohužel z jeho vykopávek se dochovaly jenom movité nálezy a nikoliv popisy objektů. Vedle již dříve doloženého osídlení v mladším neolitu bylo prokázáno osídlení i na počátku neolitu staršího.

Z Nudvojovic též pochází žárový hrob kultury lužické. V poloze *Na Bubnu* byl v roce 1896, pravděpodobně ve výplni jámy I, nalezen fragment nádoby spojovaný od počátku s časně slovanským horizontem jako doklad nej-

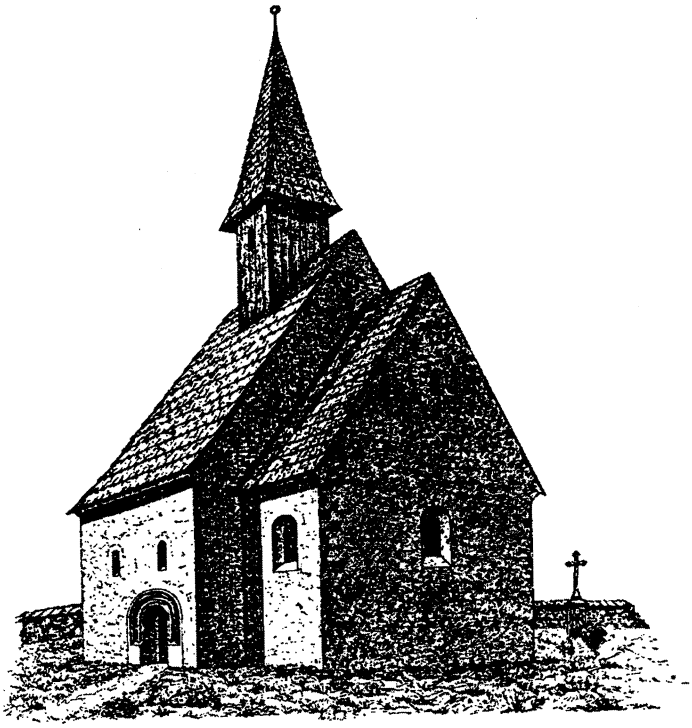

Obr. 2. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele (Lehner 1903, obr. 125).

staršího slovanského osídlení horního Pojizeří.[9] Slavinita nálezu však byla zpochybněna V. Vokolkem,[10] který datoval nádobu do mladší až pozdní doby římské. Průkazné doklady osídlení v časně slovanském horizontu v našem regionu přinesl až záchranný výzkum v Turnově – Maškových zahradách v roce 2000.[11]

3. Popis lokality

Kostel sv. Jana Křtitele je situován poblíž okraje sprašové terasy, od něhož ho odděluje zářez úžlabí, které se zahlubuje v jižním sousedství a klesá až na úroveň nivy řeky Jizery. Uvedeným úžlabím je v ohbí hrany sprašové terasy oddělen ostroh, převýšený nad nivou asi 10 m (255,5 m n. m.). Východní hranice přitom směřuje od úrovně východního obvodu hřbitova k mělkému široce rozevřenému úžlabí, zahloubenému do jižního svahu terasy (tudy sestupuje do nivy pěšina). Registrujeme zde opakované osídlování prostoru od staršího pravěku. Archeologické doklady osídlení 12. – 13. století pocházejí z plochy ostrohu, kde lze předpokládat existenci raného feudálního sídla, a z území západně od kostela.[12]

4. Popis stavby

První zmínku v literatuře o nudvojovickém kostelu sv. Jana Křtitele nalézáme u J. Schallera: *Nudwogowicze, Nudwowicz von 8 A, mit einer Kirche unter dem Tit. H. Johann Tauf., die im J. 1784 mit eigenem Seelsorger versehen war.*[13] Stavba se stala poměrně oblíbeným tématem pro vlastivědnou a odpočinkovou literaturu (Květy, Zlatá Praha, Světozor), kde se od 70. let 19. stol. objevoval.[14] Deskripci kostela ještě před rekonstrukcí v roce 1894, dějinám stavby i celé obce se věnoval dašický farář J. Nechvíle.[15] Po rekonstrukci pak V. Krch,[16] J. V. Šimák[17] a F. Lehner[18]. V 70. letech 20. století byla o otázce stáří nudvojovického kostela vedena diskuse.[19]

Jde o jednolodní stavbu bez věže s pravoúhlým závěrem, vystavěnou okolo poloviny 13. století, v roce 1894 proběhla rozsáhlejší rekonstrukce.[20] Loď má téměř čtvercový půdorys 7,23 x 6,93 m,[21] je plochostropá, síla zdiva 0,92 m, vnitřní výška stavby 4,52 m.[22] Prostý lomený vítězný oblouk ve světlosti 3,59 m, výška v ose 3,4 m. Chór zvýšený o 1 stupeň, půdorys nepravidelného obdélníka 5,06 x 3,44 – 3,58 m,[23] výška 3,62. Chór je zaklenut jednoduchou křížovou klenbou bez žeber a svorníků, mocnost zdi presbytáře kolísá mezi 0,8 m na jižní a 0,96 m straně severní (vnější rozměry: loď 8,15 x 7,85 m, chór 6,02 x 4,5 m, celkové 12,35 m x 8,15 m,vnitřní plocha kostela 67,75 m^2 – obr. 2).

Západní portál je mladší, jednoduchý oblouk s okoseným ostěním, původní portál jižní (*románský*), šířka v světlosti 1,49 m, výška v ose 2,23 m, profilované ostění z pískovce.

Loď je osvětlena 4 bočními přístropními špaletovými okénky (šířka 0,14 m), špaleta vně 0,97 m, uvnitř 0,47 m, vnitřní kolmá hloubka 0,72 m, v světlosti 0,69 m. Okénka měla původně oblouk slabě zahrocený, při obnově v roce 1894 byla zgotizována.

Okno ve východní zdi presbytáře je gotické – lomené, rozdělené podvojně středním prutem, lomený oblouk je vyplněný kružbou (výška špalety ve vnitřní světlosti 1,61 m, šířka 0,85 m, hloubka kolmá 0,72 m). Okna v severní a jižní zdi presbytáře jsou nově prolomená.

Stěny byly původně pokryty freskami, již v roce 1894 však byly shledány jako zcela zničené. Po levé straně vítězného oblouku se jevily nevýrazné stopy mandorly.

Při rozebírání původní mensy byla na počátku května roku 1894 nalezena cínová krabička s 31 závitky svatých ostatků (27 ve žlutém hedvábí, 3 v červeném, 1 ve fialovém). Krabička byla obalena kůží a zapečetěna 4 pečetěmi (tzv. autentikami – sigillum authenticum). V pečetním poli postava žehnajícího biskupa na sedilii s berlou v ruce (obr. 3). Okolo opis: S·D·G·PRAGENSIS EPC+DANIEL (s ohledem na stáří stavby předpokládal J. V. Šimák, že se jedná o pražského biskupa Daniela II: doba episkopátu 1197 – 1214). Tomuto nálezu se nejenom aktuálně, ale zároveň kriticky věnoval J. V. Šimák již v roce nálezu,[24] z této doby se nám zachoval i Šimákův povzdech nad víceméně živelnou *rekonstrukcí* kostela: *„Těskně vzpomínáme, že i při této stavbě hříchy spáchány byly na svatyňce. Dělníci, vesměs z osady, pracovali s láskou v ‚svém' kostelíčku, úřad děkanský patronátní prvním požadavkem kladl, aby bylo vše zachováno v původním slohu a podobě. Ale nebylo žádného vedení, nebylo odborného dozoru. Na stříšku, kde dříve seděla štíhlá vížka o svislých stěnách, posadili nyní vížku dole širší, nahoře užší, jako seříznutý jehlan. Šikmé boční stěny na gotické stavbě. V postraní zdi choru zedník prorazil okno, neměře, nekresle, od oka. Okno není ani v souhlasu s ostatními, ani nemá nutných proporcí. Portál průčelní, ještě románský, zdvihli sice do původní výše (byl svrchu zazděn), ale ovrhli cementem, pod nímž zmizel původní detail v kameni. Hrobku otevřeli a rozkopali. Při tom nebylo znalce, protokolu, nákresu. Naštěstí nenalezeno ničeho než kostí."*[25]

Původní starý vysoký krov a věžička na střeše byly v roce 1894 nahrazeny novými; ve věžičce pověšeny 2 zvony.

Loď byla zakryta plochým dřevěným stropem s polychromovanými kazetami (poč. 18. stol. – strop se nedochoval).

Do turnovského muzea byl předán před 1909 železný gotický klíč (dle J.V. Šimáka téměř zničen korozí). Gotický zámek na dveřích jižního portálu se

Obr. 3. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele. Rekonstrukce pečeti biskupa Daniela II. na ostatkové schránce nalezené v roce 1894 v oltářní mense (Šimák 1895).

ztratil při rekonstrukci v roce 1894. Dřevěná barokní kazatelna se však v inventáři turnovského muzea nalézá.

V interiéru se nachází epitaf Jiřího Reinolta ze Štiřína se 2 tabulemi ve společném renesančním rámci: *Poslední soud se Zeleným ďáblem*, hrubá malba, dole lépe provedená podobizna donátora s 5 ženskými figurami a synem.

Kostelní inventář dále obsahuje oltářovou predelu s malbou *Ecce homo*, P. Marií a Janem Evangelistou z počátku 16. století.[26] Pro datování *ante quem* stavebních aktivit nám významnou měrou napomohla kresba J. Prouska z roku 1870. Podlahu kostela již tehdy tvořily čtvercové pískovcové dlaždice (renesanční?), které přečkaly rekonstrukci kostela v roce 1894, neboť vzhledem k svému dobrému stavu dochování nevyžadovaly výměnu a zachránily tak historické terény před likvidací.

5. Metodika výzkumu

Metodika tvořila kompromis mezi potřebami sanačních prací a zároveň snahou o maximální zisk informací za co možná nejšetrnějšího zásahu. Terénní zásahy byly minimalizovány na prostor vnitřního obvodu lodi a presbytáře do maximální vzdálenosti 1,4 m od vnitřního líce zdí. Stávající stykovou plochu tvořila dlažba z pískovcových dlaždic, položená již před poslední rekonstrukci kostela v roce 1894.[27] Dlaždice ležely na pískovém polštáři, pod kterým pokračovaly uloženiny, spadající do oblasti zájmu

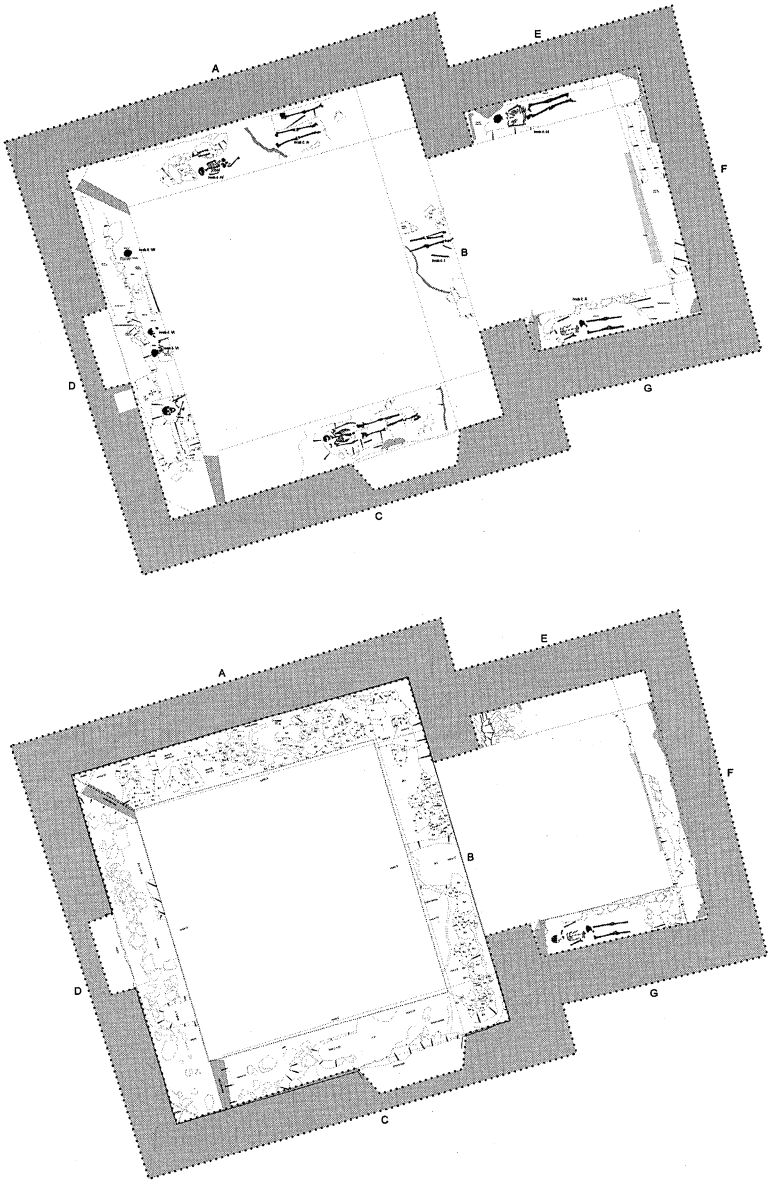

Obr. 4. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002.
4a – Hroby č. I – XII pocházejí z doby existence stávajícího kostela sv. Jana Křtitele. Pohřbívání zde bylo ukončeno v průběhu první poloviny 15. století.
4b – Relikt kamenné podezdívky kostela s pravoúhlým závěrem (12. stol.), který byl objeven při archeologickém výzkumu v letech 2001 – 2002.

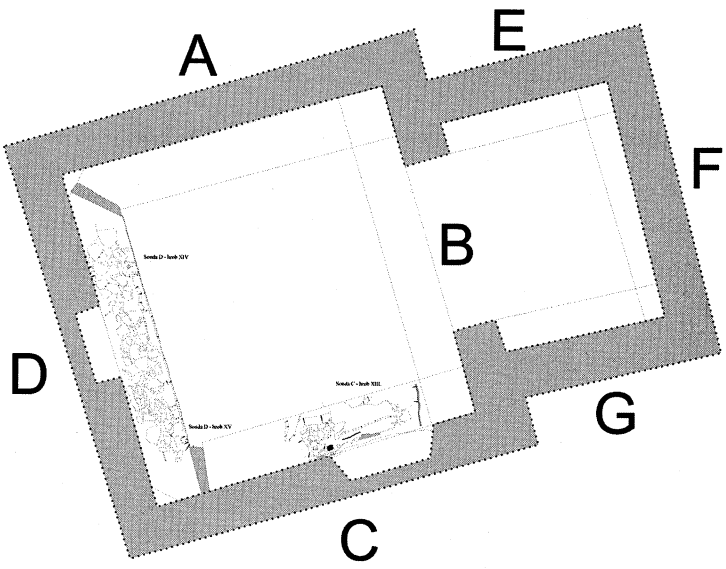

4c – Hrob č. XIII představuje nejstarší doložený pohřeb z doby existence dřevěného kostela (12. stol.). Hroby č. XIV a XV této stavbě dokonce předcházejí.

archeologie. Dlaždice byly vyjmuty ze své deponie dodavatelem stavebních prací. Vlastní historické terény byly rozebírány po přirozených vrstvách, byly dokumentovány a popisovány do databázových kontextových formulářů (formuláře tvoří přílohu NZ). Stejně tak prozkoumané kostrové hroby a relikty zdí byly jednotně zapsány do formulářů. Sondáž uvnitř kostela sv. Jana Křtitele byla rozdělena do sedmi sond, které respektovaly zeměpisné strany. Sonda A/2001 ležela při severní zdi lodi (4,93 x 1 m), sonda B/2001 při východní straně před triumfálním obloukem (6,23 x 1 m). Sonda C/2001 při jižní (4,93 x 1 m) a sonda D/2001 při západní (6,23 x 1 m), vstupní straně lodi. Sondy E-G/2001 se nacházely při vnitřním obvodu presbytáře. Sonda E při severní stěně (3,5 x 0,7 m), sonda F při východní (5,1 x 0,7 m) a sonda G při jižní zdi chóru (3,4 x 0,7 m). V sondách v lodi a ojediněle i v presbyteriu byla nalezena substrukce nasucho kladených kamenů, která tvořila pravidelný čtyřboký půdorys. Ta byla po preparaci ponechána v původním (nalezeném stavu), pouze na 4 úsecích byla protnuta menšími zjišťovacími sondami, které ověřily stratigrafickou situaci až na sterilní podloží.

V únoru 2002 po ukončení hlavní části terénní činnosti jsme byli dodatečně stavební firmou požádáni o provedení 2 čtvercových sond o straně

0,5 m pro ukotvení patek, které se nacházely v západní polovině lodi. Celková plocha prozkoumaná při výzkumu činila 32,51 m^2.

6. Interpretace a datování nálezové situace

Při výzkumu v lodi kostela byla ve všech 6 sondách (A – D, X – Y) registrována stratigrafická situace, která zachovává formálně a do jisté míry i proporčně obdobné parametry. Shodně lze klasifikovat sondy E a G v presbytáři, pouze sonda F v presbytáři vykazuje výraznější odlišnosti.

Bylo prozkoumáno 75 uloženin, ze 40 pochází datovací materiál, ostatní lze datovat pouze v kontextu. Z uloženin byly získány nálezy, které lze zařadit do intervalu od mladší doby kamenné po recent. Těžiště datace se pohybuje mezi obdobím RS4 (12. stol.) – VS2 (14./15. stol.). Nálezy z období pravěku – zlomky keramiky mladšího neolitu a neurčitelného mladšího pravěku (pravděpodobně období popelnicových polí) tvoří intrusi stejně jako nejmladší nález zlomku keramiky z 19. stol., který lze spojit s rekonstrukcí kostela v roce 1894 (rozbor nálezové situace je řešen přehlednou formou na grafu 1).

6.1. Kostrové hroby

V sondách A – G jsme prozkoumali 17 kostrových pohřbů (značeny I – XV), orientovaných v ose V – Z, v poloze na zádech (lebka orientována k západu). Dvanáct hrobů se podařilo vyzvednout, ostatní zůstaly ve svých deponiích.[28]

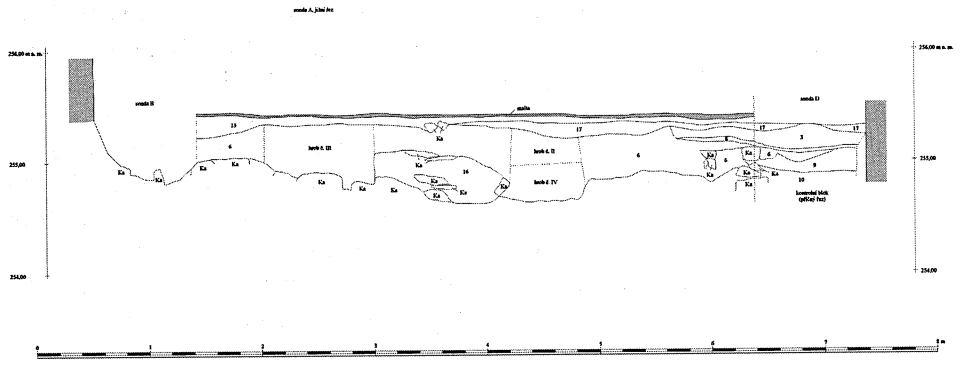

Obr. 5. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002. Sonda A – jižní řez.

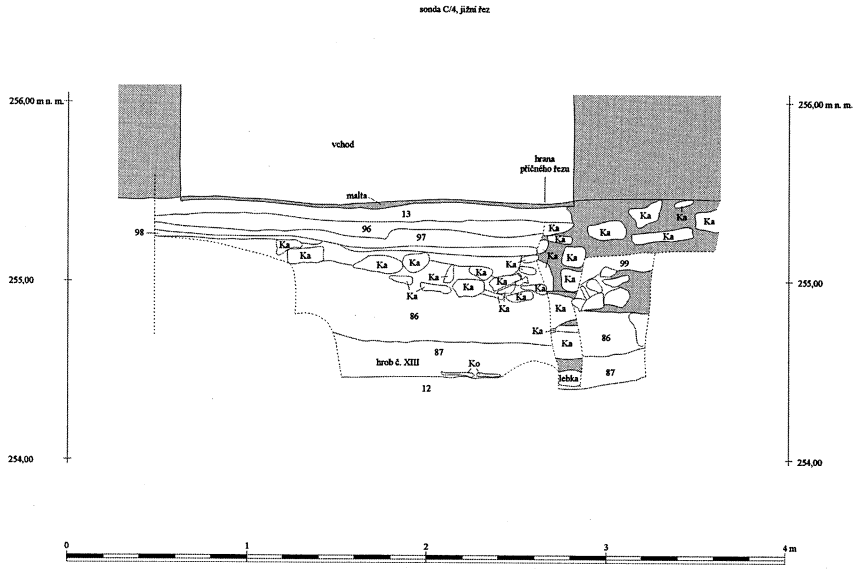

Obr. 6. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002. Sonda C/C4- jižní řez.

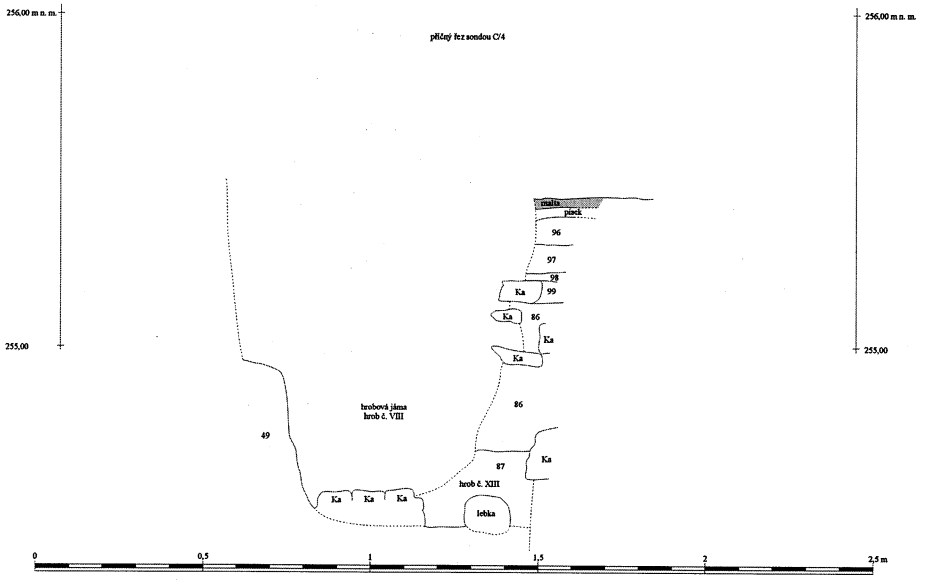

Obr. 7. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002. Sonda C – příčný řez C/4 – hrobová jáma hrobu č. VIII, hrob XIII.

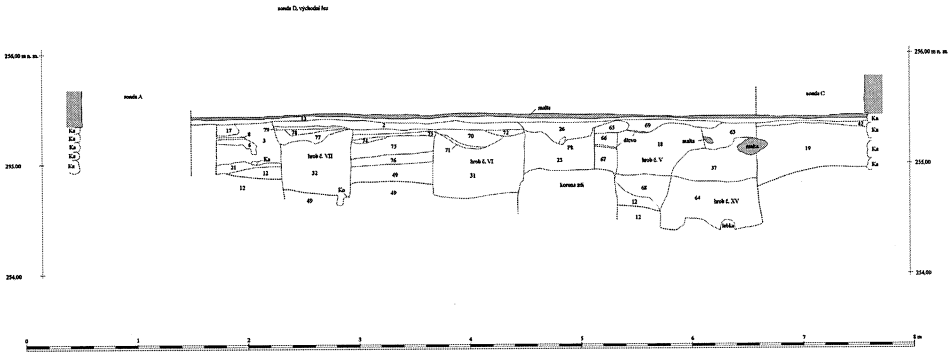

Obr. 8. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002. Sonda D – východní řez.

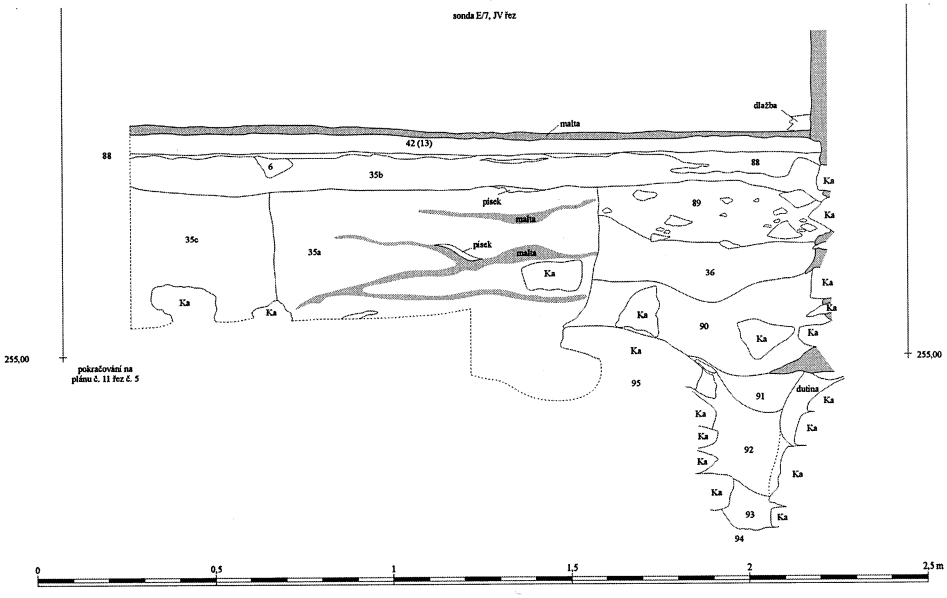

Obr. 9. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002. Sonda E/7 – jihovýchodní řez.

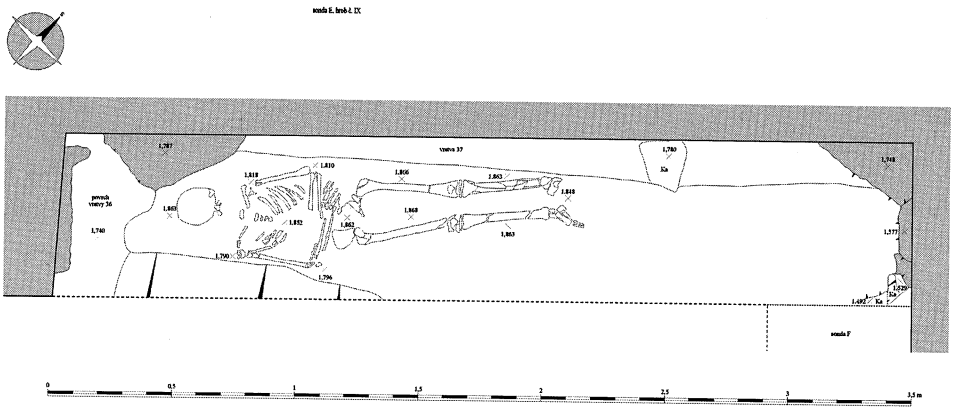

Obr. 10. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002. Sonda E – hrob č. IX.

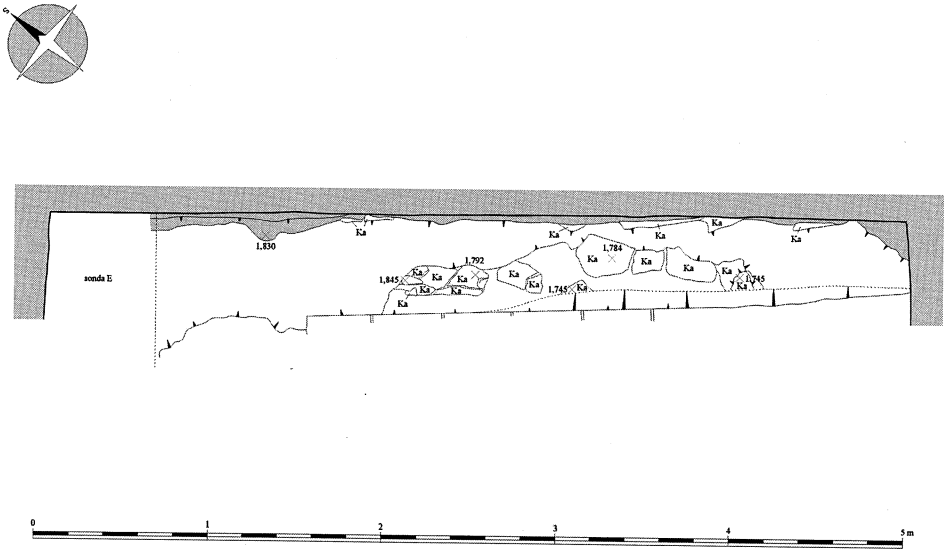

Obr. 11. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002. Sonda F – půdorys sondy – kamenná substrukce.

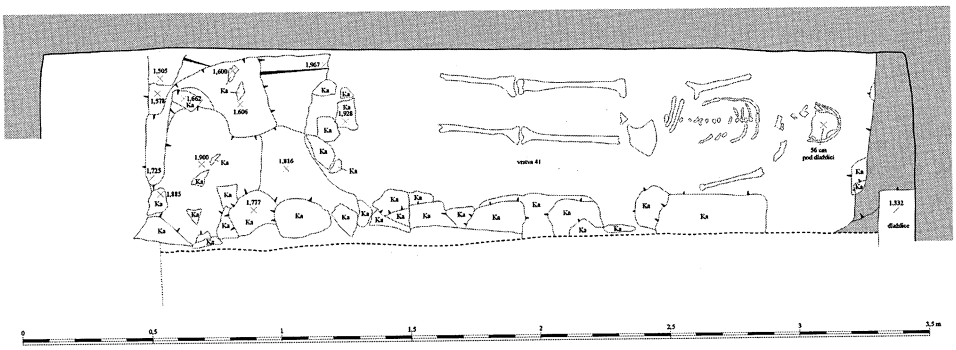

Obr. 12. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002. Sonda G – hrob č. X – 2. fáze výzkumu.

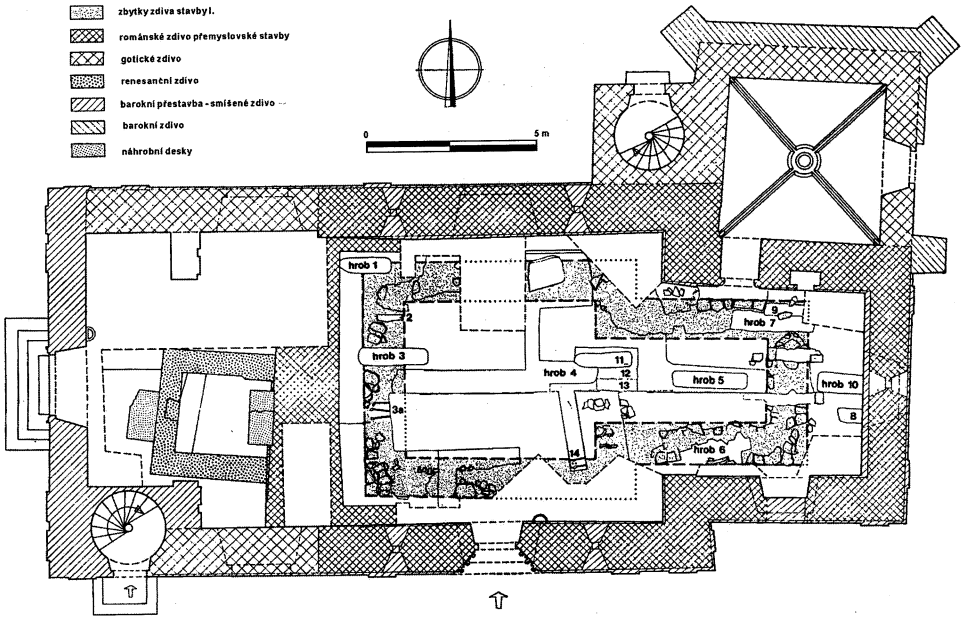

Obr. 13. Zahrádka (okr. Havlíčkův Brod). Románská stavba s pravoúhlým závěrem, objevená při výzkumu kostela sv. Víta (Hejna 1981).

Sporadicky jsme ve výplních špatně patrných hrobových jam registrovali fragmenty dřeva a ojediněle i železné hřeby. To byly také jediné hypotetické stopy po rakvích. Hroby, krom zlomků keramiky ve výplni hrobových jam, neobsahovaly žádné artefakty; zemřelí byli pohřbeni bez výbavy. V sondách v lodi a sporadicky i v presbytáři jsme nalezli substrukci lomových nasucho kladených kamenů střední velikosti z jemnozrnného pískovce o výšce zdi 0,4 – 0,5 m. Substrukce byla interpretována jako kamenná podezdívka stavby dřevěné konstrukce. Většina hrobů tuto podezdívku narušovala (viz kap. 7.3).

6.2 Movité artefakty

Pro přehlednost jsme použili vyhodnocení pomocí přehledových statistických tabulek. Nejčastějším nálezem byla keramika, dále mazanice, železné a bronzové předměty. Lidské kosterní pozůstatky byly předány k odborné expertíze RNDr. Vítu Kuželkovi z Antropologického oddělení NM v Praze. Kovové předměty laboratorně ošetřili a zkonzervovali studenti SUPŠ v Turnově v rámci odborných praxí.

6.2.1. Kovové artefakty

Při výzkumu byly získány 73 železné artefakty, které lze označit jako stavební železo. Pro deskripci bylo použito typologické schéma R. Krajice.[29] 66 artefaktů tvořily hřeby (pouze 4 typově neurčitelné), 4 jednoramenné skoby, 1 dvouramenná skoba, 1 plochý závěs a 1 oko s děleným trnem. Ke skupině

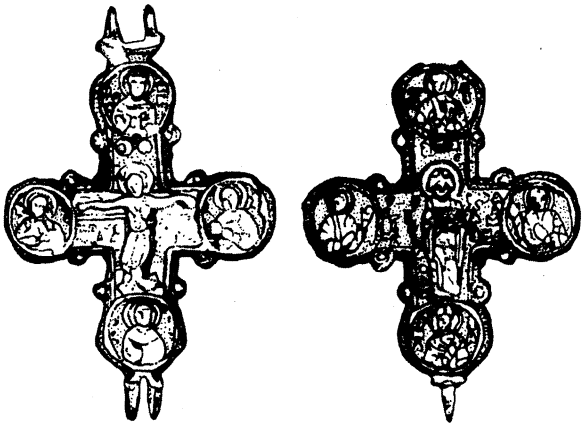

Obr. 14. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002. Sonda B, kontext 2. Bronzový ostatkový kříž typu enkolpion (kresba H. Macháčková).

kovových artefaktů dále patří bronzový náprstek a bronzový ostatkový kříž typu enkolpion ze sondy B, vrstvy 2 (nález lze datovat do 30.- 40. let 13. století[30]).

7. Vývoj a datování antropogenních aktivit

Ze 40 uloženin byl získán datovací materiál, který lze zařadit do relativně širokého intervalu od neolitu po recent. Těžiště datace se pohybuje mezi obdobím RS4 (12. stol.) – VS2 (14./15. stol.). Nálezy z období pravěku – zlomky keramiky mladšího neolitu a neurčitelného mladšího pravěku (pravděpodobně období popelnicových polí) tvoří intrusi, stejně jako nejmladší nález zlomku keramiky z 19. stol., který lze spojit s rekonstrukcí kostela v roce 1894. Pískovcové dlaždice, překrývající středověké terény, by mohly pocházet z období renesance, neboť bezprostředně korespondují s renesančními náhrobky rodiny Reinoltů ze Štiřína. Naznačený stratigrafický vývoj svědčí o nejrozsáhlejších aktivitách v období od 12. stol. do první poloviny 15. stol. Bohužel veškerý datovací materiál byl získán z uloženin, které nelze pro jejich charakter označit za uzavřené nálezové celky (jednalo se zejména o vrstvy). Situaci navíc ztěžuje přítomnost sedmnácti hrobů, které svými hrobovými jámami ještě více znepřehlednily nálezovou situaci. Bohužel žádnou z uloženin nemůžeme označit za jednoznačně intaktní, mladšími zásahy nenarušený středověký terén.

Substrukci nasucho kladených kamenů, která byla nalezena v lodi a sporadicky i v presbytáři, lze interpretovat jako kamennou podezdívku stavby dřevěné konstrukce – přímého předchůdce stávajícího kostela sv. Jana Křtitele (rozměry: celkové vnější rozměry – 9,5 x 6,23 m, mocnost zdiva cca 0,7 m – 1 m, vnější rozměry lodi 6,23 x 5,93 m, vnější rozměry chóru 5,06 m x 3,58 m, vnitřní rozměry lodi 5,23 x 4,93 m, vnitřní rozměry chóru 1,83 x 3,31 m, vnitřní využitelný prostor 31,84 m^2).

Stavbu lze datovat do intervalu mezi polovinou a závěrem 12. století. K zániku této stavby pravděpodobně došlo, s ohledem na nálezy spáleništních vrstev, čoček uhlíků a mazanice na koruně podezdívky, při požáru. Archeologické datování bohužel nepřispívá pro četná narušení hroby ani k absolutní, a příliš ani k relativní dataci stávající stavby. Hroby zde nacházíme ve 3 úrovních, nejméně ve 4 časových horizontech: nejmladší pohřby jsou hroby I, II, III, V, VI, VII, VIII, IX, X. Další horizont je tvořen hroby č. IV, XI a XII. Třetí horizont je prezentován hrobem č. XIII. Nejstaršími pohřby jsou hroby č. XIV a XV.

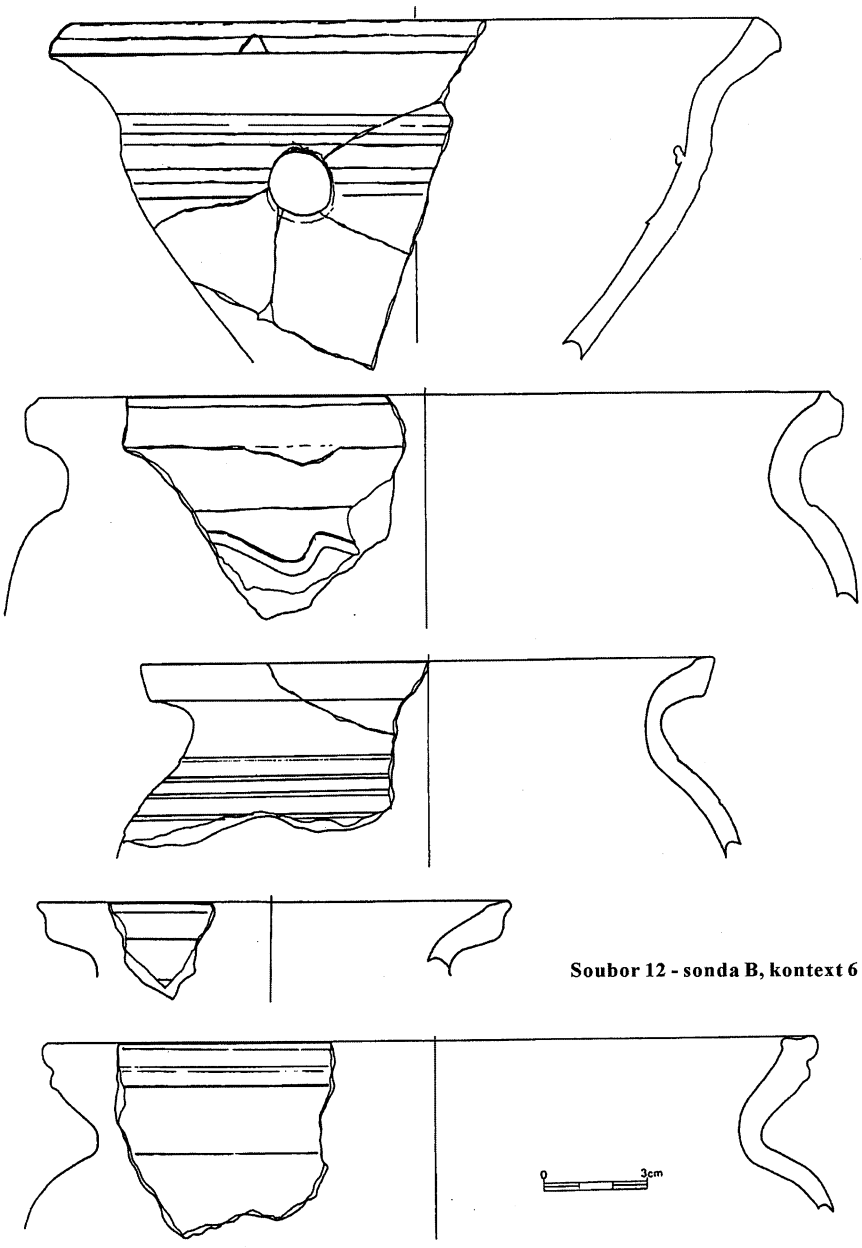

Obr. 15. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002. Sonda B. Kontext 6, soubor 12, keramika pol. 13. – 13./14. stol.

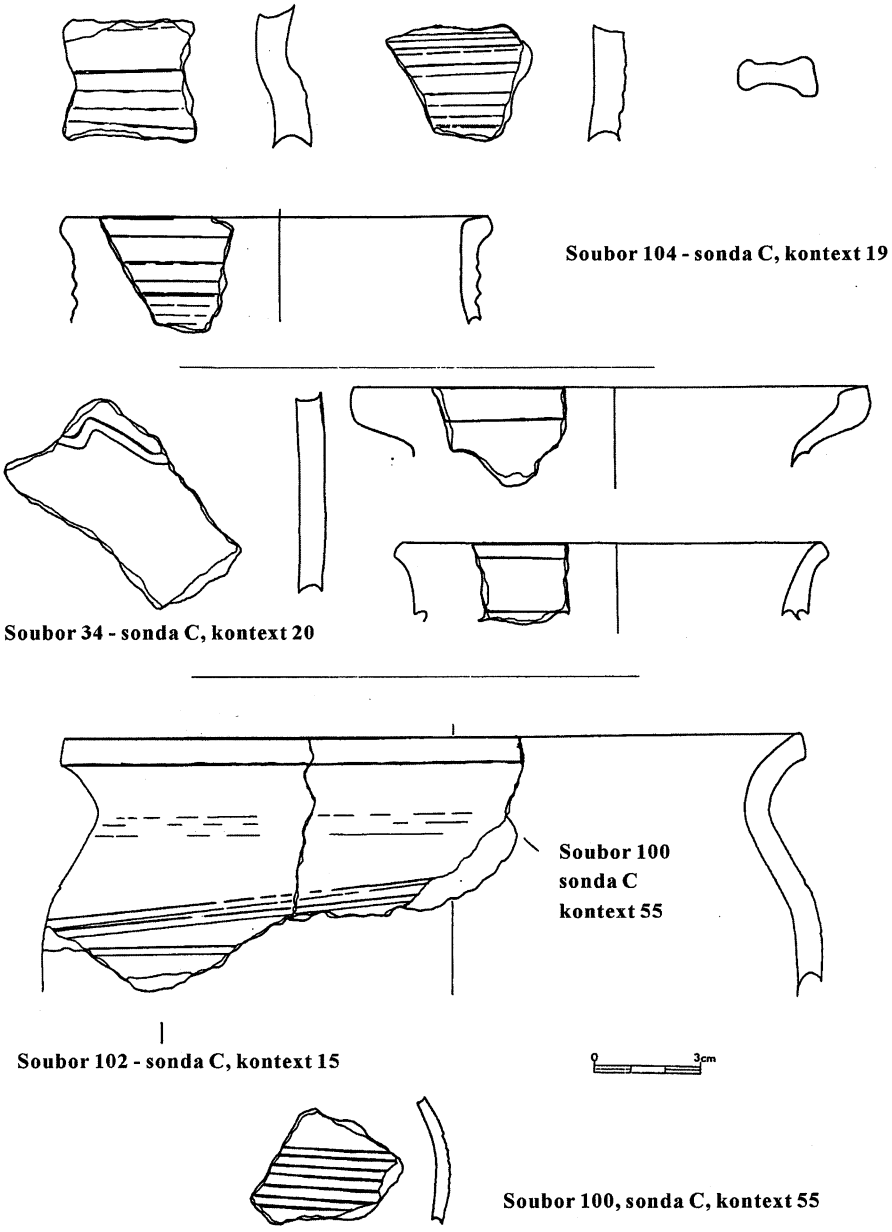

Obr. 16. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002. Sonda C. Kontext 19, soubor 104, keramika pol. 13. – 13./14. stol. Kontext 20, soubor 34: keramika 13./14. – 14. stol. Kontext 15, soubor 100, kontext 15, soubor 102: keramika 12. a 14. stol.

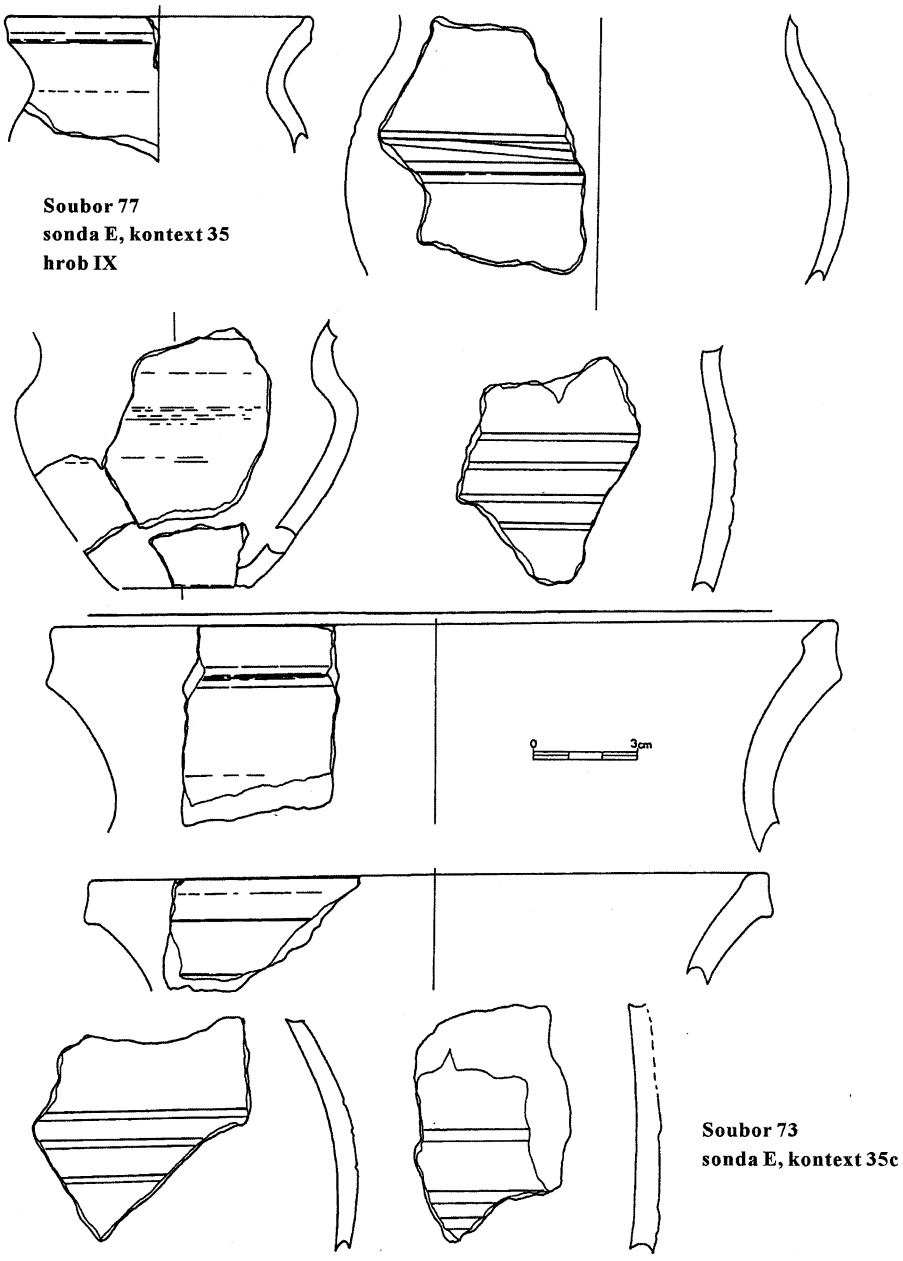

Obr. 17. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001/2002. Sonda E. Kontext 35 – hrob č. IX, soubor 77, keramika 13./14. – poč. 14. stol. – nekontaminovaný soubor. Kontext 35 , soubor 73, keramika pol. 13. – 14. stol.

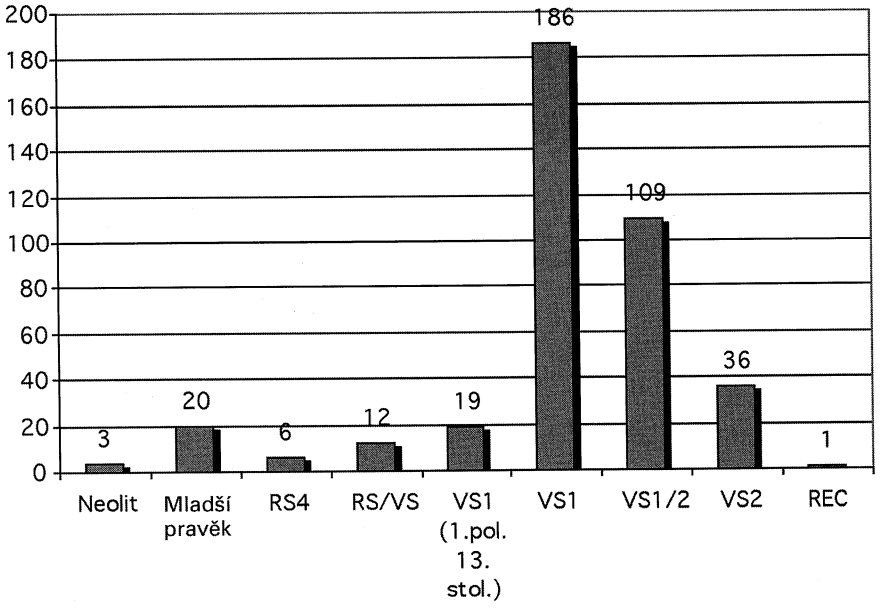

Graf 1. Turnov-Nudvojovice, kostel sv. Jana Křtitele, výzkum 2001-2002. Chronologické zastoupení nálezů.

Z naznačeného schématu vyplývá několik skutečností:

– hrobové jámy nejmladších hrobů začínají v hloubce 0,2 – 0,4 m a končí cca 0,8 m od úrovně dlaždic (9 hrobů)

– další horizont pohřbů je registrován v mezních hloubkách 0,8 – 1 m

– ve 4 případech registrována polohová superpozice hrobů

– mladší hroby (9) narušují korunu podezdívky (horizont I – II)

– v presbytáři kostela nalezeny 2 hroby s úpravou hrobové jámy (hrobky?) nasucho kladenými kameny (z podezdívky starší stavby – hroby IX a X); umístění i úprava svědčí o privilegovaném postavení pohřbených jedinců (horizont I, horizont II)

– nejstarší hroby tvoří horizonty III a IV. Jedná se o pohřby, které zasahují pod základ stávajícího kostela (hrob č. XIII – III. horizont)

– IV. horizont byl registrován pouze v sondě D v západní části lodi – hroby č. XIV a XV byly nalezeny pod úrovní kamenné podezdívky a svědčí o nejstarší antropogenní aktivitě v řešeném prostoru. Bohužel z obou pohřbů jsme nalezli pouze lebky bez milodarů, resp. jejich kalvy, postkraniální skelety se nacházely pod historickými terény v lodi kostela. Lebky proto nebyly ze své deponie vyzvednuty

– za určitou anomálii lze pokládat pohřeb nezralého lidského plodu (zřejmě potratu). Tento nález a zároveň nález kosti dalšího lidského plodu v druhotném uložení vyvolává úvahy, zda je možné u zkoumané populace předpokládat zvyk pochovávat i tak nezralé děti (nekřtěňátka?) v interiérech kostelů

Antropogenní aktivitu rozpoznanou při archeologickém výzkumu lze rozdělit do několika etap:

1) o nejstarším využití polohy svědčí pravěké nálezy ze dvou období – z neolitu a blíže neurčitelného mladšího pravěku (snad mladší doba bronzová);

2) před stavbou staršího kostela bylo místo užíváno jako řadové kostrové pohřebiště (se starší dřevěnou církevní stavbou?);

3) dobu existence nalezené stavby dřevěného kostela na kamenné podezdívce lze datovat mezi období poloviny 12. – počátek (první poloviny) 13. stol., uvnitř stavby se nepohřbívalo, vně kostela byla pohřební aktivita doložena;

4) v stávajícím raně gotickém kostele (resp. po jeho vnitřním obvodu) archeologicky doloženo pohřbívání až do 15. stol.;

5) nejmladší hroby zřejmě pocházejí z konce 16. stol., kdy zřejmě došlo i k položení pískovcových dlaždic.

8. Kostely s pravoúhlým závěrem v raném a vrcholném středověku v Čechách a na Moravě

Kostely s pravoúhlým závěrem byly u nás stavěny již na Velké Moravě. Nejstarším z nich je kostel sv. Jana Křtitele v Modré u Velehradu (před pol. 9. stol., mezi lety 830 – 840), jeho původ je dáván do souvislosti se západní misií, nejspíše pasovskou.[31] V západní Evropě (jižní Německo) byly obdobně uspořádané kostely běžné po dlouhou dobu, podobné stavby se však vyskytují i v jižní Evropě. J. Cibulka[32] pojil výstavbu kostela s působením iroskotské mise, tato teorie však byla dalším bádáním antikvována.

Možnou reakci na stavbu kostela v Modré by mohla představovat stavba pátého kostela v Mikulčicích (podélná loď s téměř pravoúhlým závěrem, lehce se zužujícím k východu, 9. stol.).

Mezi další kostely s pravoúhlým závěrem patří například kostel s křížovou dispozicí v Uherském Hradišti – Sadech z prvé třetiny 9. století.[33] Také kostel I-II v Mikulčicích, datovaný do 1. pol. 9. stol., by mohl náležet mezi stavby s pravoúhlým závěrem, přestože není vyjasněna otázka, zda se jedná

o pravoúhlý závěr[34] nebo o protaženou apsidu s vnějším pravoúhlým pláštěm.[35]

Mikulčický kostel X s krátkým obdélným chórem (9. stol.) měl vnější i vnitřní stěny zdobeny výrazně vystouplými lisenami, což jej řadí mezi kostely z chorvatsko-dalmatského prostředí.[36]

V 11. století, zejména na jeho sklonku, zakládali velmoži v okolí Prahy a ve středních Čechách drobné kostelíky, a to jak podélné, tak centrální. Patrně již v 11. století se u podélných kostelů, v jejich západní části, začínaly objevovat tribuny.[37] Ve 12. století pak velmi výrazně narostl počet jednolodních kostelů vybavených západní věží, panskou tribunou a apsidou (např. kostel P. Marie v Mohelnici nad Jizerou z 3. čtvrtiny 12. stol.[38]).

V první polovině 13. století postupně ztrácejí kostely středočeské oblasti relativní jednotný ráz, prezentovaný dříve kostely tzv. doksanské skupiny. Apsidy bývají nahrazovány pravoúhlým závěrem (kostel sv. Bartoloměje v Kyjích u Prahy, vystavěný pražským biskupem Janem II. v letech 1227 – 1236;[39] kostel sv. Kateřiny, Tetín – kolem 1200), někdy je navíc zakončen apsidou (např. kostel Matky Boží ve Veveří;[40] kostel sv. Šimona a Judy, Buřenice[41]).

Kostelíky severních a severozápadních Čech, hustě zalidňovaných v první polovině 13. století, v souvislosti s transformací tvořily relativně početnou a ucelenou skupinu, navazující na architekturu sousedního Saska.[42]

Do přechodního horizontu řadíme kostely tzv. vinecké skupiny (dle kostela sv. Mikuláše ve Vinci), které v sobě nesou vedle svých románských základů zároveň prvky nového slohu gotického.

Ve 30. a 40. letech 13. století v Čechách zdomácněla křížová klenba s jednoduše profilovanými žebry také u řady vesnických kostelů pozdně románského charakteru. Ještě před polovinou 13. stol. se objevil lomený tvar vítězného oblouku a portálu. Nejstarší gotické venkovské kostelíky mají pravoúhlý, převážně čtvercový chór, zaklenutý křížovou klenbou s žebry, neprofilovaný vítězný oblouk a obdélnou plochostropou loď, k výbavě takové stavby mohla náležet různě situovaná věž.[43] Do této skupiny náleží například kostel sv. Kateřiny na Tetíně (12. stol., 6,55 x 6,3 m, téměř čtvercový chór 4,7 x 4,22 m),[44] kostel sv. Filipa a Jakuba v Hejné (1. pol. 13. stol., 10 x 9 m, 5 x 6 m),[45] kostel sv. Michaela (původně sv. Matěje v Michalovicích, okolo pol. 13. stol., loď s pravoúhlým závěrem a opěráky, 13 x 9 m, 5 x 5 m);[46] kostel sv. Mikuláše v Nechvalicích (polovina až 3. čtvrtina 13. stol., tribunový kostel, 10 x 8 m, 6 x 6 m);[47] kostel sv. Voršily v Újezdu u Bělčic (1. pol. 13. stol. 11 x 9 m, 6 x 6 m, boční hranolová věž);[48] kostel sv. Víta v Zahrádkách (2. čtvrtina až pol. 13. stol., 10 x 8 m, 5 x 5 m).[49] Tento typ kostelní stavby – jedno (vícelodí) s pravoúhlým závěrem byl užit u všech spo-

lečenských vrstev, ve všech sociálních prostředích. S touto stavbou se setkáváme na vesnicích, v předměstských aglomeracích, v nově zakládaných městech i klášterech. Snahy o spojení půdorysného typu stavby s pravoúhlým závěrem buď s oblastí jihoněmeckou nebo balkánskou se poněkud míjejí účinkem. Neboť lze spíše uvažovat o čistě technologickém aspektu této problematiky, protože z konstrukčního hlediska je daleko jednodušší postavit kostel s pravoúhlým plochostropým závěrem než stavbu s apsidou zaklenutou klenbou.[50]

8.1. Archeologicky zkoumané středověké kostely s pravoúhlým závěrem

Některé církevní stavby z přelomu 12. a 13. stol. a poloviny 13. století s pravoúhlým závěrem byly nejenom archeologicky zkoumány, ale přímo archeologickým výzkumem objeveny.

Mezi poměrně rozsáhlé stavby náleží kostel (sv. Mikuláše) nalezený při výzkumu předměstské aglomerace v Tisové u Vysokého Mýta v roce 1986.[51] Typově lze stavbu klasifikovat jako protáhlé jednolodí s pravoúhlým kněžištěm, celková vnější délka kostela byla 23,4 m, vnější šířka 8,5 m (vnější délka lodi byla 18,7 m, délka chóru 4,7 m, šířka zdi z kamenů nasucho kladených byla v presbytáři 1,3 m, v lodi 1,1 m). Při pokračování výzkumu byla v interiéru kostela nalezena další církevní stavba, excentricky situovaná do severovýchodního sektoru. Kostel byl vymezen žlaby o šířce 0,6 – 0,7 m a hloubce 0,3 – 0,4 m; stavba – jednolodí s pravoúhlým závěrem – měla kvadratický půdorys lodi o straně 5 m, presbytář měl rozměry 3,7 x 4 m.[52] Interiér i exteriér mladšího kostela sloužily též jako pohřebiště, uvnitř starší stavby se nepohřbívalo. Zatímco starší stavba byla s největší pravděpodobností celodřevěná, mladší kostel měl pod dřevěnou konstrukcí podezdívku z nasucho kladených kamenů. Počátek mladší stavby byl datován do 40. let 13. století, stejně jako zástavba zemnic v jeho okolí.[53]

Mezi další archeologicky zkoumané objekty patří například i kostel Nanebevzetí Panny Marie z Brantic u Bruntálu.[54] Kostel byl zkoumán v roce 1999, došlo k nálezu stavby o rozměrech 15 x 11 m s kvadratickým půdorysem presbytáře o straně 5 m, výstavba kostela zřejmě souvisela s kolonizačním procesem, který proběhl okolo poloviny až třetí čtvrtiny 13. století.

V gemerské oblasti Slovenska nalézáme analogii v kostele sv. Máří Magdalény v obci Rakovnica – jedná se o jednolodní stavbu s pravoúhlým závěrem a tribunou – stavba kostela je datována k polovině 13. století, písemné prameny k uhlířské osadě, kde kostel leží, pocházejí až z roku 1327 (vnitřní rozměry: loď 6,55 x 5,1 m, chór 2,8 x 3,1 m).[55] Archeologickým výzkumem byla doložena další stavba s pravoúhlým závěrem v kostele sv. Jiljí v Milevsku. V roce 1978 zde provedl výzkum A. Hejna v souvislosti s přestavbou

románského kostela sv. Jiljí v rozlučkovou obřadní síň. Stavba kostela je zmiňována k roku 1184 a náležela k velmožskému sídlu Jiřího z Milevska. Jedná se o rozsáhlou jednolodní stavbu s emporou a západní věží. Stavba zachycená výzkumem měla vnější rozměry 14,5 x 9 m (vnitřní plocha 12,5 x 8 m), čtyřboký závěr měl rozměry 5 x 6,5 m (vnitřní 5 x 4,5 m), v chóru byla nalezena též mensa (2,25 x 1,35 m). Původní stavba měla celkové rozměry 19,75 x 9 m, na stavbu kostela navázala západní věž v plné šíři lodi o půdorysu 9 x 7,5 m, celý tento komplex je datován do poslední čtvrtiny 12. století.[56]

Další stavbou objevenou archeologickým výzkumem byl konventní kostel cyriaků (?) s dlouhým pravoúhlým chórem v Pardubičkách, založený mezi lety 1256 – 1295.[57]

Mezi stavby obdobného charakteru náleží dále zaniklý konvent dominikánů v Praze na Poříčí u kostela sv. Klimenta, kde nově příchozí řádoví bratři nechali v roce 1226 přestavět starší stavbu s apsidou na kostel s dlouhým pravoúhlým presbytářem.[58] Problematiku dřevěných kostelů shrnula naposledy D. Frolíková-Kaliszová.[59]

Za analogický objekt k staršímu nudvojovickému kostelu můžeme považovat stavbu prozkoumanou při archeologickém výzkumu v interiéru kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou.[60] A. Hejna zkoumal interiér kostela sv. Víta v letech 1976 – 1977 v souvislosti se stavbou vodního díla Želivka II. Kostel s výraznou stavební úpravou v baroku uchoval ve hmotě zdiva původní pozdně románské jádro (okolo r. 1225).[61] Z písemných pramenů vyplývá, že Zahrádka byla před rokem 1219 v majetku Přemyslovců, stávající stavba však náležela již vyšehradské kapitule. Vzhledem k patrociniu, které odpovídalo přemyslovskému založení, bylo možné předpokládat, že stojící stavbě předcházel starší sakrální objekt. Při výzkumu byl v ploše lodi objeven objekt, který lze jednoznačně interpretovat jako staršího předchůdce stávajícího kostela sv. Víta. V hloubce 1,2 m pod dnešní dlažbou byly nalezeny relikty zdiva z lomových kamenů kladených na sucho, které tvořily půdorys jednolodní stavby s pravoúhlým závěrem (zmenšená kopie následné pozdně románské stavby). Stavba byla orientována v ose Z-V, maximální šířka základového zdiva byla 1,2 m. Vnější rozměr lodi: 7 x 8 m, vnitřní rozměr 4,7 x 5,4 m. Na loď navazoval pravoúhlý závěr s vnějším rozměrem 5 x 5 m a vnitřním 2,5 x 5 m. Celkový rozměr nalezené stavby byl 7 x 13 m s rozsahem vnitřní plochy 4,7 x 10,7 m. Dochovaná výška základů byla 0,4 – 0,5 m. V úrovni předzákladu zachycena maltová kra, která doložila vyrovnání plochy. Při výzkumu bylo prozkoumáno kostrové pohřebiště s hroby bez milodarů. Chronologicky lze stavbu zařadit před rok 1219, kdy zřejmě došlo k výstavbě nového kostela, protože stávající nevyhovoval změněným podmínkám. Nejpravděpodobnější se jeví období sklonku dvanácté-

ho století až prvního desetiletí století třináctého.[62] Zahrádecký kostelík netvoří k námi nalezené stavbě pouze analogii chronologickou a půdorysnou, ale též co do typu stavby. V obou případech se nalezlo kamenné zdivo na sucho kladené, které nemohlo tvořit základ pro stavbu zděnou, nýbrž podezdívku pro stavbu dřevěné konstrukce. Další dřevěný kostel s kamennou podezdívkou prozkoumal V. Brych v Nesvěticích na Mostecku.[63] Také ve slovenském Kraskovu je uváděn jednolodní, pravděpodobně dřevěný kostel v interiéru mladší zděné stavby.[64]

Nudvojovický kostel byl menší oproti zahrádeckému, proporčně však odlišnosti nebyly shledány. Rozdíl lze nalézt v předpokládaných destrukcích staveb. Kostel v Zahrádkách byl zřejmě plánovitě rozebrán, zatímco nudvojovická stavba s největší pravděpodobností vzala za své při požáru.

K datování stavby nudvojovického kostelíku bohužel příliš nepřispěla archeologická datace, neboť středověké terény byly výrazně narušeny výkopy pro hrobové jámy. K dataci napomohl hmotný pramen poněkud odlišné povahy – svitek svatých ostatků, opatřených pečetí biskupa Daniela, které byly nalezeny při rekonstrukci kostela v roce 1894 v oltářní mense.

S nálezem starší fáze nudvojovického kostela však rázem vyvstal další problém, totiž kterému z pražských biskupů Danielů pečeť skutečně náleží. Zda Danielovi II. (doba episkopátu: 1197 – 1214), se kterým byla od roku 1895 spojována s ohledem na pozdní styl stávajícího nudvojovického kostela,[65] nebo biskupovi Danielovi I. (doba episkopátu: 1148 – 1167).[66]

8.2. Autentitky a pečetě pražských biskupů 12. a počátku 13. století

Pod pojmem autentika (authentica, authenticum) se rozumí originál listiny, tedy listina se všemi vnějšími i vnitřními znaky, které ji dal vydavatel, na rozdíl od konceptu, opisu nebo padělku. Zvláštního významu se autentikám dostalo v liturgii, kde se o nich hovoří v souvislosti s ostatky svatých.[67] Autentikou je označována listina, jíž diecézní biskup dosvědčuje pravost ostatků a dovoluje, aby v jeho diecézi byly veřejně uctívány.[68] Autentiky byly zpravidla ukládány do oltářních sklípků (hrůbků), někdy i spolu s listinami konsekračními. Vyjadřovaly zejména spirituální ráz daného aktu – konsekrace a udělení svatých ostatků. První autentiky, které se na našem území dochovaly, pocházejí až z poloviny 12. století.[69] O jejich vydání se zasloužil pražský biskup Daniel I. (doba episkopátu 1148 –1167). První autentika zachovaná v originále je listina z 30. května 1158, kterou udělil biskup Daniel I. kostelu sv. Petra a Pavla v Praze-Bohnicích. Další tři Danielovy autentiky pocházejí až z roku 1165. Časově první autentika (schránka s ostatky a listinou) byla vydána 11. října pro kostel sv. Ondřeje na Starém Městě pražském; originál se nezachoval, její přepis přejal do zbraslavské kroniky Petr Žitav-

ský.[70] Druhá autentika se váže ke kostelu Panny Marie v Řečanech na Pardubicku (14. listopadu), kde byla pod kamenem oltářní mensy v roce 1737 nalezena zdechovickým farářem Antonínem Procházkou olověná schránka s listinou. Třetí, s datem 19. listopadu, patří kostelu ve vsi Svatém Jakubu u Kutné Hory. V poprsní zdi empory kostela došlo při jeho rekonstrukci v roce 1845 k nálezu schránky, opatřené na víku voskovou pečetí biskupa Daniela I. Ve skříňce se nalezly ostatky svatých v hedvábných obalech a pergamenová listina.[71] Všechny tyto autentiky provázely svitky ostatků.

V roce 1873 byla v svatojakubském kostele při odstraňování hlavního oltáře nalezena v jeho tumbě olověná skříňka o rozměrech 7,5 x 7,4 x 2,5 cm. Na víčku byl vyryt nápis DANIEL XIII EPI E PRAG, skříňka byla opatřena značně zetlelou biskupskou pečetí. Ve schránce byly ostatky svatých, opatřené malými proužky pergamenů, listina však přiložena nebyla.[72] Tato poslední autentika byla kostelu udělena v roce 1166 před Danielovým odchodem do Itálie, kde v srpnu následujícího roku zemřel,[73] a je poslední v řadě českých oltářních autentik 12. století.

Nudvojovická autentika je co do formy i obsahu analogická schránce, nalezené v roce 1873 v kostele sv. Jakuba u Kutné Hory. Skříňka byla opatřena pečetí a nebyla přiložena listina. Podobný nález pochází z Holubic u Prahy, kde byla v roce 1865 objevena v oltáři olověná krabička s ostatky, opatřená pečetí biskupa Pelhřima (1224 – 1225) z bílého vosku.[74] V Chřenovicích na Ledečsku byla v kostele sv. Václava v roce 1780 nalezena kůží obalená olověná schránka s ostatky. Na schránce byla pečeť biskupa Jana (nejspíše Jana II., 1227 – 1236).[75]

První pražské biskupské pečeti pocházejí od Daniela I. (1148 – 1167). Dochovaly se na autentikách a schránkách na svaté ostatky. Skutečné listinné pečetě začal užívat až Jindřich Břetislav (1194 – 1197). Z doby jeho vlády se zachovalo osm originálů listin – na pěti byla přivěšena biskupská pečeť.[76]

Jindřichovy pečeti lze rozdělit do dvou typů:

1. typ (1182 – 1193): v pečetním poli sedící postava biskupa, oděného do církevního roucha a vybaveného pontifikáliemi. Na hlavě má biskupskou mitru, v pravé ruce drží berlu s vpravo otočeným zahnutým koncem *(baculum pastorale),* v levici drží knihu. Z křesla lze spatřit jen přední část stylizovaného románského prestolu *(sedis episcopalis).* Obraz pečeti je oddělen od ostatní pečeti jemným perlovcem, ponechávajícím místo pro opis:

+ HEINRICVS•DI•GRA•PRAGENSIS•EPS, pečeť je jednostranná o tloušťce 8 – 10 mm a průměru 80 mm.

2. typ začal užívat Jindřich Břetislav po svém vstupu na knížecí stolec, tedy v roce 1194. V této době spojil ve své osobě důstojenství knížete českého i biskupa pražského. Pečeť biskupská se stala zpravidla přední stranou (aver-

sem) pečeti knížecí, která byla o něco málo větší (průměr 86 mm), a musela se jí proto přizpůsobit. Má tedy rovněž průměr 86 mm. Spolu se změnou velikosti následovala i změna obrazu v pečetním poli i v opisu. Obraz představuje rovněž sedícího biskupa, který však berlu drží v levici a pravici má vztaženou k žehnání. Rouchová výbava je analogická předchozímu 1. typu. Biskupský stolec je proveden realističtěji a má strnulejší, téměř gotický ráz. Rozšířený opis rytý týmž druhem písma:

+ **HEINRICVS•DI•GRA•PRAGENSIS•ECCLE•EPC.** Tohoto druhého typu pečeti užíval Jindřich Břetislav zpravidla jako přední (aversní) strany oboustranné pečeti.

Ze tří originálů listů biskupa Daniela II. nemáme dochovanou jedinou pečeť. Není jasné, jak vyhlížela, ale patrně se obrazem a opisem příliš nelišila od vzhledu pečetí Jindřichových. Jediná pečeť, přisuzovaná Danielovi II. Milíkovi, pochází právě ze schránky na ostatky z Turnova-Nudvojovic.[77] Právě v pečetním poli lze nalézt analogický motiv biskupské pečeti Jindřicha Břetislava. Nový tvar pečeti se objevuje u následovníka Daniela II., u biskupa Ondřeje (1214 – 1223). Okrouhlý tvar byl vystřídán plně církevněkanonickým zašpičatěle oválným tvarem (z něm. *Spitzoval*). Pečetní obraz zachycuje sedící postavu biskupa s mitrou na hlavě a v levici s pastýřskou berlou. Pravá ruka je vztyčena k žehnání. Opis, vinoucí se v mírných polokruzích, zní:

+ **SIGILL•ANDREE•DEI•GRA•PRAGENSIS•EPI.**[78]

Biskupská pečeť tedy vznikla za biskupa Daniela I. v letech 1158 – 1165 a bylo jí zpočátku užíváno ke zpečetění schránek s ostatky svatých – tedy výhradně v záležitostech čistě spirituálních. O ryze spirituálním významu biskupské pečeti ve 2. polovině 12. století svědčí například listina, na jejímž základě získal biskup Friedrich 12. března 1177 pro pražský kostel rokycanský újezd. K této listině byla přivěšena nikoliv pečeť biskupská, nýbrž pečeť panovníkova – Soběslava II. Je tedy zřejmé, že biskupova pečeť neměla v této právní oblasti (směně pozemků) žádnou moc – výhradní autentičnost si zachovávala pouze pečeť panovníka. Naopak v záležitostech duchovních význam ověřovací měla.[79]

Pražští biskupové se samozřejmě snažili odstranit tuto politicko-ekonomickou závislost, jejímž zjevným projevem byla neschopnost biskupské pečeti být i v Čechách autentickou. To se podařilo až v samém závěru 12. století biskupovi Jindřichu Břetislavu (1194 – 1197). Knížecí hodnost, jíž se pražský biskup alespoň formálně vyrovnal českému knížeti, nejenom zvýšila jeho váhu v Čechách, ale zároveň nastala změna v platnosti pečeti, která se stala autentickou jak v záležitostech spirituálních, tak i v záležitostech, kde biskup vystupoval jako feudál.[80] Vážnost, které se dostalo pečeti Jindřicha

Břetislava, přešla i na Jindřichova následovníka – na biskupa Daniela II. (1197 – 1214).

Další důležitou funkcí biskupských pečetí byla jejich sankční úloha. Biskupské pečetě byly přivěšovány na panovnické listiny. Darující vystavil případného porušovatele daru nejhorší záhubě a pekelným trestům. Zpečeťování panovnických listin dostoupilo svého vrcholu pochopitelně za biskupa Jindřicha Břetislava, po jeho smrti počalo opět upadat a objevilo se spíše ojediněle (např. za biskupa Ondřeje, kdy zpečetil spolu s Robertem Olomouckým Přemyslovu listinu z 8. června 1216 pro plaský klášter[81]).

Na základě výše provedeného rozboru je nanejvýš pravděpodobné, že schránka, nalezená v nudvojovickém kostelu, byla opatřena pečetí sedmnáctého pražského biskupa Daniela II., zvaného Milík. S určitostí dále můžeme prohlásit, že se autentika, objevená v roce 1894 v oltářní menze, váže k námi nalezenému kostelu a nově postavené stavbě v polovině 13. století (stejně jako v případě Zahrádky se jednalo o větší kopii starší stavby) byla dána *do vínku*. Zároveň předpokládáme, že zde došlo k přenesení patrocinia sv. Jana Křtitele ze staré na stavbu novou.[82]

Jisté úvahy o ještě starších aktivitách na nudvojovické lokalitě nám poskytují hroby řazené do III. a IV. horizontu. Hrob č. XIII z III. horizontu zasahuje pod základ stávajícího kostela, respektuje však vnější líc podezdívky nalezeného předchůdce kostela. Do IV. horizontu náležejí hroby č. XIV a XV – ty byly registrovány pouze v sondě D v západní části lodi – hroby byly nalezeny pod úrovní kamenné podezdívky a svědčí o nejstarší antropogenní aktivitě v řešeném prostoru. Tyto hroby tedy zjevně předcházely dřevěné stavbě na kamenné podezdívce, zachovávaly však orientaci hrobů mladších. Neobsahovaly milodary a zároveň stav zachovalosti kostí byl téměř shodný. Můžeme proto, byť v hypotetické rovině, uvažovat o možné existence ještě starší stavby, která by předcházela oběma mladším kostelům.

8.3. Patrocinium sv. Jana Křtitele

Na poněkud vyšší datování starší nudvojovické stavby upomíná i samotné zasvěcení Janu Křtitelovi, které náleží mezi starší vrstvu kostelních titulů z období rané kolonizace (do poč. 13. stol.) a má spolu se sv. Petrem, sv. Vavřincem a sv. Martinem nejvyšší frekvenci.[83] Nudvojovický kostel by pak nutně nemusel náležet mezi nejmladší vrstvu patrocinií sv. Jana Křtitele, tj. mezi roky 1200 – 1250, ale mohl by se dostat do skupiny poloviny 12. až počátku 13. století.

Tab. 1. Přehledová tabulka chronologického rozvrstvení patrocinií sv. Jana Křtitele v Čechách (podle Boháče 1972)

do r. 1000	1
do r. 1100	4
do r. 1150	5
do r. 1200	6
do r. 1250	6

9. Závěr

Závěrem bych si dovolil naznačit pokus o interpretaci *transformačního procesu*, který byl v regionu zahájen již ve 12.století.

Jako příklad nám bude sloužit nejenom nalezený nudvojovický kostel, ale též románský kostel – jednolodní stavba s půlkruhovou apsidou – datovaný do 12. století. Kostel se nacházel v areálu o století mladší komendy rytířů řádu sv. Jana Jeruzalémského v Českém Dubu.[84] Základy kostela byly objeveny při výzkumu severního traktu komendy v roce 1994.[85] Stavba byla zděná na maltu a v tzv. první johanitské fázi (pozdně románské) po roce 1237 byla *zakomponována* do půdorysu jádra konventu, kde plnila funkci konventní kaple. Vnější rozměry stavby byly 12,4 x 8,15 m, vnitřní rozměry 8,9 x 4,15 m, šířka základového zdiva se pohybovala mezi 1,7 – 1,9 m. Pravděpodobně ve druhé johanitské fázi (románsko-gotické) došlo k stavbě kaple s polygonálním závěrem ve východním traktu komendy.[86] U románského kostela se nalezlo soudobé kostrové pohřebiště, které zasahovalo i do prostoru polygonálního presbytáře. Při stavbě této kaple došlo k narušení staršího hřbitova.[87] Před západním průčelím románského kostela se nacházel johanitský hřbitov s jednou hrobkou vyzděnou z románských kvádříků, ve které byl pochován představený řádu.[88] Uvnitř kostela nebyly žádné hroby objeveny.

Kaple s polygonálním závěrem byla s největší pravděpodobností zasvěcena patronovi řádu johanitů sv. Janu Křtiteli.[89] Nevyřešenou otázkou však zůstává, zda také starší kostel s apsidou byl zasvěcen tomuto světci, a zda došlo tedy pouze k přenesení patrocinia na novou stavbu, nebo zda si johanité pro nově vystavěnou kapli vybrali patrona jiného.

Románské církevní stavby, prozkoumané při archeologických výzkumech v Českém Dubu a Nudvojovicích (snad i stejného zasvěcení) vypovídají o několika skutečnostech:

Obě lokality leží na trase dvou důležitých komunikací – českodubský kostel v trase žitavské stezky, nudvojovický na stezce pojizerské. Obě stavby sloužily jako opěrné body, místa zastavení na cestě či místa odpočinku

a ochrany, a to v téměř stejné vzdálenosti od správního centra Mladé Boleslavi a zejména od Kláštera Hradiště nad Jizerou. Právě druhá lokalita mohla plnit důležitou fundační a ochrannou funkci. Je pravděpodobné, že před založením cisterciáckého opatství Panny Marie osazením cisterciáky z kláštera v Plasech v roce 1177 se zde nacházel klášter benediktinů. Bohužel krom zmínek v novověké literatuře a v poloze poněkud neobvyklé pro založení cisterciáckého konventu nemáme průkazné prameny.[90] Kombinací zlomků pramenů písemných a ještě více i zlomkovitých pramenů hmotných však lze naznačit možnou hypotézu:

Dubský kostel mohl být založen coby duchovní centrum újezdu Vladislavice, který po roce 1115 daroval Vladislav I. benediktinskému opatství Nanebevzetí Panny Marie v Kladrubech, od kterého újezd v roce 1237 získal Havel z Lemberka.[91] Benediktinský konvent na ostrožně Kláštera Hradiště nad Jizerou by zajišťoval ochranu prvního rozcestí žitavské i pojizerské stezky. Na založení nudvojovického kostela by tak mohli mít zájem také benediktini z Kláštera Hradiště, neboť lokalita vykazovala shodné znaky jako kostel českodubský, tj. vzdálenost a strategickou polohu, a navíc byla umístěna na křižovatce pojizerské stezky s cestou z Jičínska a Hradecka u předpokládaného brodu přes Jizeru. Rozdíl lze spatřovat v odlišné konstrukci obou staveb – zatímco dubský kostel byl zděný, nudvojovický byl konstrukce dřevěné. Ovšem dřevěné kostely tvořily ve středověkých Čechách nejběžnější typ sakrální stavby (tzv. *ecclesia lignea*). Dřevo bylo běžně dostupným a navíc tradičním materiálem a domácí stavitelství s ním mělo značné zkušenosti, zatímco kamenná stavba vyžadovala znalost nových stavebních technologií.[92] O zřejmém významu nudvojovického kostela svědčí dále nejenom autentika opatřená pečetí biskupa Daniela II., ale též křížek typu enkolpion, který je považován za import z Kyjevské Rusi nebo z okolí polské Přemyšle. Nález lze datovat do třetího až čtvrtého desetiletí 13. století.[93] Dosavadní nálezy českých enkolpií se omezily téměř výhradně na středočeskou oblast.[94]

V literatuře je prezentována též hypotéza o založení kostela s panským sídlem rodem pánů z Hruštice. S ohledem na přiřazení pečeti svitků ostatků Danielovi II. předpokládal P. Landr,[95] že (tehdy ještě hypotetický) starší kostel nechal vystavět Markvart z Března a z Hruštice mezi lety 1197 až 1214. Dále Landr uvažoval o možnosti, že po zhruba třicetileté existenci kostela přenesli Markvartici své sídlo na Hruštici do příhodnější polohy z hlediska obrany.

Dřevěná stavba kostela měla jen omezenou životnost cca 50 – 100 let, ovšem vzhledem k zjištěným dokladům požáru v interiéru stavby nelze s tímto intervalem příliš počítat. Navíc, jak bylo výše naznačeno, archeologická datace je s ohledem na narušení terénů hroby komplikovaná a nejedno-

značná. Přes všechny nejasnosti a komplikace lze nalezenou stavbu datovat do 2. poloviny 12. století. Další výzkum lokality by mohl prokázat či vyvrátit myšlenku o existenci starší stavby, která předcházela dřevěnému kostelu na kamenné podezdívce. Na základě výsledků našeho výzkumu nelze bohužel tuto hypotézu řešit.[96]

Poznámky

[1] Příspěvek tvoří zkrácenou verzi studie publikované ve sborníku Archeologie ve středních Čechách 7/2003.

[2] ČEPELÍK, F. a kol.: *Třetí zpráva Musea Tunovského za léta 1893-1896.* Turnov 1897, s. 71-72.

[3] PÍČ, J. L.: *Starožitnosti země české.* Díl I. Čechy předhistorické. Praha 1899, s. 211; STOCKÝ, A.: *Pravěk země české.* Díl I. Věk kamenný. Praha 1926, s. 168; VENCL, S.: *Hromadné nálezy neolitické broušené industrie z Čech.* Památky archeologické, *66,* 1975, s. 37-38; VENCL, S.: *Neolitická štípaná industrie ze Žichova, obec Měrunice, okres Teplice.* Archeologické rozhledy, *38,* 1986, s. 497.

[4] FILIP, J.: *Dějinné počátky Českého ráje.* Praha 1947, s. 230.

[5] ŠIMÁK, J. V.: *Soupis památek historických a uměleckých politického okresu turnovského.* Praha 1909, s. 65-66; FILIP, J.: *Dějinné počátky,* s. 230.

[6] FILIP, J.: *Dějinné počátky,* s. 232-235.

[7] FILIP, J.: *Dějinné počátky.*

[8] WALDHAUSER, J.: *Turnovský typ kultury lidu popelnicových polí v severních Čechách.* In: Archeologický výzkum v severních Čechách. Sv. 4. Teplice 1976, s. 74, obr. 16.

[9] FILIP, J.: *Dějinné počátky,* s. 236;. ZEMAN, J.: *Nejstarší slovanské osídlení Čech.* Památky archeologické, *67,* 1976, s. 130, obr. 2:1; SKLENÁŘ, K.: *Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870.* In: Prehistorie a protohistorie. Praha 1992, s. 159 (uvádí chybný rok nálezu 1866).

[10] VOKOLEK,V.: *Nálezy časně slovanské keramiky ve východních Čechách.* In: Život v archeologii středověku. Praha 1997, s. 654-658.

[11] PROSTŘEDNÍK, J.: *Výsledky archeologického výzkumu polykulturního pravěkého sídliště v Turnově. Předběžná zpráva.* In: Od Ještěda k Troskám, *8 (24),* 2001, č. 5-6, s. 134-142.

[12] KLÁPŠTĚ, J.: *O počátcích města Turnova.* In: Praehistorica VIII. Varia Archaeologica 2. Praha 1981, s. 289-293. KLÁPŠTĚ, J. a kol.: *Nudvojovice - jádro vsi, okr. Semily. Geodetická dokumentace situace při kostele sv. Jana Křtitele.* Nepubl. rukopis s geodetickým zaměřením situace. Praha 1982. ArÚ AV ČR.

[13] SCHALLER, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen.* IV. Teil, Bunzlauer Kreiß. Praha 1786, s. 68.

[14] A.P.S: *Znamení českých měst a míst: Čert se zeleným kabátem v Nudvojovicích.* Květy, *5,* 1870, č. 6, s. 46, obr. 48; A.P.S.: *Kostel v Nudvojovicích u Turnova.* Květy, 5, 1870, č. 7, s. 55, obr. 52.

[15] NECHVÍLE, J.: *Bývalá plebánie a filiální chrám Páně sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích.* Method, *14,* 1888, č. 2, s. 18-19.

[16] KRCH, V. J.: *Kostel v Nudvojovicích u Turnova.* Method, *21,* 1895, s. 1-5.

[17] ŠIMÁK, J. V.: *Nudvojovice, Samšina, Turnov.* Časopis Společnosti přátel starožitností českých, *2,* 1894, s. 57-59; ŠIMÁK, J. V.: *Soupis památek historických a uměleckých politického okresu turnovského.* Praha 1909.

[18] LEHNER, J. F.: *Dějiny umění národa českého.* Díl. 1, sv. 1. Doba románská, sv. 1. Architektura, část 1. Praha 1903, s. 305-307.

[19] MERHAUTOVÁ, A.: *Raně středověká architektura v Čechách.* Praha 1971; LÍBAL, D.: recenze práce A. Merhautové, Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971. Umění, *22,* 1974, s. 160-175.

[20] ŠIMÁK, J. V.: *Soupis památek, s.* 65-75.

[21] Rozměry 6,93 x 7,19 m – LEHNER, J. F.: *Dějiny umění národa českého.* Díl. 1, sv. 1. Doba románská, sv. 1. Architektura, část 1. Praha 1903, s. 305.

[22] LEHNER, J. F.: *Dějiny umění národa českého,* c. d., s. 305.

[23] Rozměry 4,93 x 3,58 m – LEHNER, J. F.: *Dějiny umění národa českého,* c. d., s. 305.

[24] ŠIMÁK, J. V.: *Nudvojovice, Samšina, Turnov,* s. 57-59.

[25] ŠIMÁK, J. V.: *Nudvojovice, Samšina, Turnov,* s. 57, pozn. 2.

[26] POCHE, E. a kol.: *Umělecké památky Čech.* Díl 2. Praha 1978, s. 510-511.

[27] Dlaždice kryly podlahu již v roce 1870, kdy interiér kostela zvěčnil na své kresbě PROUSEK, Jan: 1888, s. 760.

[28] KUŽELKA, V.: *Antropologický výzkum kosterních hrobů z kostela sv. Jana Křtitele v Turnově-Nudvojovicích.* In: Archeologie ve středních Čechách. Sv. 7. Praha 2003 (v tisku).

[29] KRAJÍC, R.: *Stavební železo a uzavírací mechanismy na vrcholně středověkých lokalitách Táborska.* Archaeologica Historica. Sv. 16. Praha 1991, s. 323-344.

[30] MACHÁČKOVÁ, H. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Nudvojovické enkolpion.* In: Archeologie ve středních Čechách. Sv. 7. Praha 2003 (v tisku).

[31] *Das Grossmährische Reich.* Tagung der wissenschaftl. Konferenz des Archeolog. Instituts Akademie der Wissenschaften. Brno-Nitra 1963. Praha 1966. HRUBÝ, V.: *Staré Město, velkomoravský Veligrad.* In: Monumenta archaeologica. Sv. 14. Praha 1966.

[32] CIBULKA, J.: *Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu.* In: Monumenta archaeologica. Sv. 7. Praha 1958.

[33] GALUŠKA, L.: *Uherské Hradiště – Sady. Křesťanské centrum říše velkomoravské.* Brno 1996.

[34] POULÍK, J.: *Mikulčice, sídlo a pevnost knížat velkomoravských.* Praha 1975.

[35] POŠMOURNÝ, J.: *Budownictwo murowane Slowian wielkomorawskich.* In: Kwartalnik historii kultury materialnej. Tom. 17, zesz. 4, s. 633-678.

[36] MERHAUTOVÁ, A.: *Velkomoravská architektura.* In: Chadraba, R. a kol.: Dějiny českého výtvarného umění. Praha 1984, s. 32-39.

[37] MERHAUTOVÁ, A.: *Velkomoravská architektura,* s. 32-39.

[38] MERHAUTOVÁ, A.: *Románská architektura v Čechách.* In: Chadraba, R. a kol.: Dějiny českého výtvarného umění. Praha 1984, s. 58-59.

[39] MERHAUTOVÁ, A. – TŘEŠTÍK, D.: *Románské umění v Čechách a na Moravě.* Praha 1984, s. 258.

[40] LEHNER, J. F.: *Dějiny umění národa českého.* Díl. 1, sv. 1. Doba románská, sv. 1. Architektura, část 1. Praha 1903, s. 380-381.

[41] LEHNER, J. F.: *Dějiny umění národa českého,* s. 326-328.

[42] MERHAUTOVÁ, A.: *Románská architektura v Čechách,* s. 45-73.

[43] LÍBAL, D.: *Gotická architektura.* In: Chadraba, R. a kol.: Dějiny českého výtvarného umění. Praha 1984, s. 154.

[44] LEHNER, J. F.: *Dějiny umění národa českého,* c. d., s. 292-298.

[45] LEHNER, J. F.: *Dějiny umění národa českého,* c. d., s. 300-301; MERHAUTOVÁ, A.: *Raně středověká architektura v Čechách.* Praha 1971, s. 121.

[46] MERHAUTOVÁ, A.: *Raně středověká architektura v Čechách,* s. 166.

[47] MERHAUTOVÁ, A.: *Raně středověká architektura v Čechách,* s. 175.

[48] MERHAUTOVÁ, A.: *Raně středověká architektura v Čechách,* s. 347.

[49] MERHAUTOVÁ, A.: *Raně středověká architektura v Čechách,* s. 363.

[50] BENEŠOVSKÁ, K.: *Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče II. Nejstarší kostel a otázka půdorysného typu.* Umění, *29,* 1981, č. 5, s. 404-411.

[51] RICHTER, M. – SIGL, J.: *Výzkum Starého Mýta v roce 1986.* Zpravodaj KMVČ v Hradci Králové, 14/1, 1987, s. 90-93, 95-96.

[52] RICHTER, M. – SIGL, J.: *Archeologický výzkum Starého Mýta v roce 1987.* Zpravodaj KMVČ v Hradci Králové, 15/1, 1988, s. 95-103.

[53] RICHTER, M. – SIGL, J.: tamtéž.

[54] PRIX, D. – ZEZULA, M.: *Archeologický výzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brantcích, okr. Bruntál.* In: Archaeologica Historica. Sv. 25. Praha 2000, s. 279-305.

[55] ORIŠKO, Š.: *Výsledky výskumu kostola v Rakovnici (Poznámky k stredovekým dedinským kostolom s kvadratickým chórom v Gemeri).* In: Archaeologica Historica, Sv. 24. Praha 1999, s. 333-344.

[56] HEJNA, A.: *Novější objevy románské sakrální architektury v Čechách.* Archeologické rozhledy, *33,* 1981, s. 644-646.

[57] ČURDA, T.: *Zjištění sakrálního areálu v Pardubičkách.* Archaeologica Historica. Sv. 21. Praha 1996, s. 87-101; VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D.: *Encyklopedie českých klášterů.* Praha 1993, s. 484-485.

[58] HUML, V.: *K počátkům kostela sv. Klimenta na Novém Městě pražském.* In: Archaeologica Historica. Sv. 3. Praha 1981, s. 83-93; HUML, V.: *Výzkum v kostele sv. Klimenta na Novém Městě pražském.* Archeologické rozhledy, *24, 1977,* s. 406 an.; VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D.: *Encyklopedie českých klášterů,* s. 484-485.

[59] FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ, D.: *Dřevěné kostely v Čechách v archeologických pramenech.* In: Archeologie ve středních Čechách 3/2. Praha 1999, s. 535-545.

[60] HEJNA, A.: *Novější objevy románské sakrální architektury v Čechách.* Archeologické rozhle-

dy, *33,* 1981, s. 636-648; HEJNA, A.: *Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče I. Archeologický výzkum.* Umění, *29,* 1981, č. 5, s. 399-404; BENEŠOVSKÁ, K.: *Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče II. Nejstarší kostel a otázka půdorysného typu.* Umění, *29,* 1981, č. 5, s. 404-411. RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, M.: *Ještě ke kostelu v Zahrádce u Ledče n. Láz.* In: Archaeologica Historica. Sv. 14. Praha 1989, s. 347-352.

[61] MERHAUTOVÁ, A.: *Raně středověká architektura v Čechách.* Praha 1971.

[62] HEJNA, A.: *Novější objevy románské sakrální architektury v Čechách.* Archeologické rozhledy, *33,* 1981, s. 643-644.

[63] RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, M.: *Ještě ke kostelu v Zahrádce u Ledče n. Láz,* s. 348.

[64] TOGNER, M.: *K průzkumu středověkých objektů v Kraskove a Kyjaticiách.* Archaeologia Historica. Sv. 11. Praha 1986, s. 377-379.

[65] ŠIMÁK, J. V.: *Nudvojovice, Samšina, Turnov,* s. 57-59.

[66] Nalezená autentika byla přiřazena biskupu Danielovi II. (doba episkopátu: 1197 – 1214) J. V. Šimákem zejména s ohledem na *pozdní sloh* nudvojovického kostela sv. Jana Křtitele. Výklad opisu pečeti PRAGENSIS EPC+ DANIEL S·D·G· [S(igillum) D(ei) G(racia)] však jednoznačně neurčuje, o kterého z Danielů se jedná.. Prof. Šimák opatrně naznačil i další možné vysvětlení, že autentika by mohla náležet biskupu Danieli I. (doba episkopátu:1148 – 1167). Právě objev starší stavby by mohl naznačovat starší dataci, než na samý přelom 12./13. stol. Ovšem kritický rozbor, který předložil počátkem 60. let 20. století R. Nový, se kloní k názoru, že tento typ pečeti (biskup na sedilii s berlou v levé ruce a pravou rukou žehnající) začal být užíván až biskupem Jindřichem Břetislavem (1194 – 1197) a byl převzat i jeho následovníkem – biskupem Danielem II. Milíkem. Archeologická datace stavby je bohužel neprůkazná, neboť nebyla nalezena žádná intaktní neporušena kulturní vrstva s chronologicky citlivým materiálem. Kostrové hroby, které s výjimkou hrobu č. 2 pocházely až z období existence mladší kostelní stavby, narušily nejenom relikty podezdívky staršího kostela, ale též původní terény.

[67] PAVLÍKOVÁ, M.: *O oltářních autentikách biskupa Daniela I.* Věstník Královské české společnosti nauk, 1951, č. 2, Praha 1952.

[68] PODLAHA, A.- TUMPACH, J.: *Český slovník bohovědný.* Díl 1. Praha 1912, s. 796.

[69] PAVLÍKOVÁ, M.: *O oltářních autentikách biskupa Daniela I.,* c. d.; NOVÝ, R.: *Listiny pražských biskupů 11. – 14. století. Diplomaticko-správní rozbor.* Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica V. Praha 1960, s.25-32, 43-48.

[70] *Fontes rerum bohemicarum.* Tom. IV. Praha 1884, s. 337.

[71] VOCEL, J. E.: *Byzantinský kostel ve vsi Svatém Jakubu.* ČČM, *1,* 1847, s. 223.

[72] BENEŠ, X. F.: *Obhlídky archeologické.* Památky archeologické, *10,* 1878, s. 140 an.

[73] PAVLÍKOVÁ, M.: *O oltářních autentikách biskupa Daniela I.,* s. 7.

[74] LEHNER, J. F.: *Dějiny umění národa českého,* c. d., s. 305-306; PAVLÍKOVÁ, M.: *O oltářních autentikách biskupa Daniela I,* c. d., s. 9.

[75] LEHNER, J. F.: *Dějiny umění národa českého,* c. d., s. 354.

[76] NOVÝ, R.: *Pečeť pražských a olomouckých biskupů.* In: Sborník archivních prací, Praha 1960, s.183.

[77] ŠIMÁK, J. V.: *Nudvojovice, Samšina, Turnov,* c. d., s. 57-59.

[78] NOVÝ, R.: *Pečeť pražských a olomouckých biskupů,* c. d., s. 184.

[79] Tamtéž, s. 207.

[80] Tamtéž, s. 208.

[81] Tamtéž, s. 209-210.

[82] Z oblasti horního Pojizeří máme doloženu ještě jednu autentiku. V semilském farním kostele sv. Petra a Pavla byla při bourání původní stavby nalezena ve zdivu pod hlavním oltářem zkorodovaná plechová ostatková schránka se dvěma útržky tkaniny a částečně dochovanou červenou pečetí. Z opisu pečeti se dochovalo čitelné pouze slovo episcopus, v pečetním poli se pak nacházel neurčitelný křížový ornament, v cípech kříže pak nezřetelné slabiky. Předměty byly již v roce 1908 zaslány znalci církevních pečetí dr. Lukschovi do Litoměřic, který přisoudil pečeť některému z římských biskupů (viz MIZERA, F.: *Paměti města Semil a jeho okolí. Svazek první. Dějiny náboženské, kostelní a farní,* Semily 1908, s. 43-44). Dataci však uvádí pouze F. Mizera, který předpokládal, že předmět pochází z 12.-13. století.

[83] BOHÁČ, Z.: *Patrocinia románských kostelů v Čechách.* Historická geografie, *8,* 1972, s. 31-53, a další práce: BOHÁČ, Z.: *K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie.* ČSČH, *16,* 1968, s. 571-584; BOHÁČ, Z.: *Časové vrstvy patrocinií českých*

měst a jejich význam pro dějiny osídlení. Historická geografie, *4*, 1970, s. 7-41; BOHÁČ, Z.: *Několik glos k novějším statím o českých patrociniích.* Zprávy Místopisné komise, *11*, 1970, s. 437-440; BOHÁČ, Z.: *Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení.* ČSČH, *21*, 1973, s. 369-388; BOHÁČ, Z.: *Patrocinia v Čechách v době předhusitské a barokní.* In: Pražské arcibiskupství 1344-1994. Praha 1994, s. 164-178.

[84] EDEL, T.: *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy.* Praha 1993.

[85] PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1995.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 9. Semily 1996, s. 152-155.

[86] EDEL, T.: *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy*; VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D.: *Encyklopedie českých klášterů*, s. 205.

[87] PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1995*, c. d., s. 149-180.

[88] Tamtéž, s. 154.

[89] EDEL, T.: *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy*, c. d., s. 46.

[90] VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D.: *Encyklopedie českých klášterů*, s. 296.

[91] EDEL, T.: *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy*, c. d. VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D.: *Encyklopedie českých klášterů*, s. 204.

[92] SOMMER, P.: *Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury.* Praha 2001, s. 76-85.

[93] GRÓDEK-KCIUK, E.: *Enkolpiony znalezione na terenie Polski. Próba klasyfikacji i datowania materiałów.* Przegląd Archeologiczny. Vol. 36. Warszawa – Wrocław, s. 99-134.

[94] NECHVÁTAL, R.: *Frühmittelalterliche Reliquienkreuze aus Böhmen.* Památky archeologické, *70*, 1979, s. 213-251.

[95] LANDR, P.: *Markvartici, Nudvojovice a biskup Daniel Milík.* In: Od Ještěda k Troskám, *5 (21)*, 1998, č. 1–2, s. 3-10.

[96] Autor děkuje Robertu R. Novotnému za kritické připomínky a náměty.

Jan PROSTŘEDNÍK: *Archäologische Untersuchung der romanischen Kirche in Turnov-Nudvojovice*

An der Wende der Jahre 2001-2002 lief in der Kirche des hl. Johannes des Täufers in Nudvojovice (Katastergebiet Turnov, Kreis Semily) eine vorläufige archäologische Untersuchung. Diese Untersuchung konzentrierte sich nur auf die von der Renovierung beschädigte Fläche – d.h. eine Sondierung bis in die Entfernung von 1,4 m vom Putz entlang des ganzen Schiff- und Presbyteriumsumfangs.

Die Kirche liegt am linken Iserufer, auf einer um ca. 10 m oberhalb der herumliegenden Landschaft erhöhten Landzunge (255,5 M. ü. M.). Es wird hier wiederholte Besiedlung seit der älteren Urzeit registriert. Archäologische Beweise der Besiedlung im 12. und 13. Jahrhundert stammen aus der Landzungefläche, wo man auch Existenz einer frühen Feudalsiedlung voraussetzen kann, und aus dem Gebiet westlich von der Kirche.

Es geht um einen einschiffigen Bau ohne Turm mit Quadratschluss, der um die Hälfte des 13. Jahrhunderts ausgebaut wurde, im Jahre 1894 liefen weitgehende Sanierungsarbeiten (Innenabmessungen: Schiff 8,15 x 7,85 m, Chor 6,02 x 4,5 m, Innenfläche der Kirche 67,75 Qm).

Bei Demontierung der ursprünglichen Mensa wurde im Jahre 1894 eine Zinnschachtel mit 31 Teilen der Reliquien gefunden. Sie wurde mit einem Siegel versehen, das wahrscheinlich dem Prager Bischof Daniel II. gehörte: Episkopatzeit 1197 – 1214.

Von 40 Ablagerungen wurde das Datierungsmaterial gewonnen, das man ins Zeitintervall von Neolithikum bis in die Gegenwart einreihen kann. Der Schwerpunkt der Datierung bewegt sich in der Zeit zwischen dem 12. Jahrhundert und der Wende der 14. und 15. Jahrhunderte. Die Funde aus der Urzeit – Keramikbruchstücke des jüngeren Neolithikums und nicht bestimmbarer jüngeren Urzeit – bilden eine Intrusion, ähnlich wie die jüngsten Funde aus dem 19. Jahrhundert, die man mit der Renovierung der Kirche im Jahre 1894 verbinden kann. Die Sandsteinfliesen, die mittelalterliche Terrains überdecken, könnten in die Renaissancezeit gehören, denn sie korrespondieren unmittelbar mit den Renaissancegrabmälern der Familie Reinolt von Štiřín. Keine der Ablagerungen kann leider als unkontaminiertes mittelalterliches Terrain bezeichnet werden. Die Substruktion der trocken aufgelegten Steine, die im Schiff und sporadisch auch im Presbyterium gefunden wurde, kann man als eine steinerne Untermauerung eines Baues mit Holzkonstruktion interpretieren – des direkten Vorgängers der bestehenden Kirche des hl. Johannes des Täufers (Abmessungen: gesamte Außenabmessungen – 9,5 x 6,23 m, Mächtigkeit der Mauer ca. 0,7 m – 1 m, Außenabmessungen des Schiffes 6,23 m x 5,93 m, Außenabmessungen des Chores 5,06 m x 3,58 m, Innenabmessungen des Schiffes 5,23 x 4,93 m, Innenabmessungen des Chores 1,83 x 3,31 m, Innennutzfläche 31,84 m). Zum Zusammenbruch dieses Baues kam es wahrscheinlich infolge eines Brandes. Die archäologische Datierung trägt leider wegen der Störwirkung der häufigen Gräber nicht einmal zur absoluten aber nicht viel auch zur relativen Datierung des bestehenden Baues bei.

Von den beweglichen Artefakten halten wir den Fund eines zweiteiligen Reliquienkreuzes aus Bronze des Typs enkolpion mit Motiven aus Neuem Testament für interessantesten.

Der Autor stellt auch Analogien zum Bau in der St. Veit-Kirche in Zahrádka u Ledče nad Sázavou, wahrscheinlich aus der Wende der 12. und 13. Jahrhunderte. In beiden Fällen wurde trocken aufgelegte Steinmauerung gefunden, bei der es nicht möglich war, einen Grund für einen gemauerten Bau zu bilden, sondern für einen Bau mit der Holzkonstruktion.

Am Schluss entfällt er eine Hypothese eines älteren Vorgängers beider jüngeren Kirchen, mit Funden aus Gräbern Nr. XIV und XV im IV. Horizont begründet, die unterhalb des steinernen Unterbaus gefunden wurden und von der ältesten anthropogenen Aktivität im Raum Zeugnis geben. Diese Gräber gehen also offenbar dem Holzbau auf dem steinernen Unterbau vorher, sie behalten jedoch Orientierung der jüngeren Gräber, beinhalten keine Gaben und auch die Erhaltungsstufe ist gleich.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

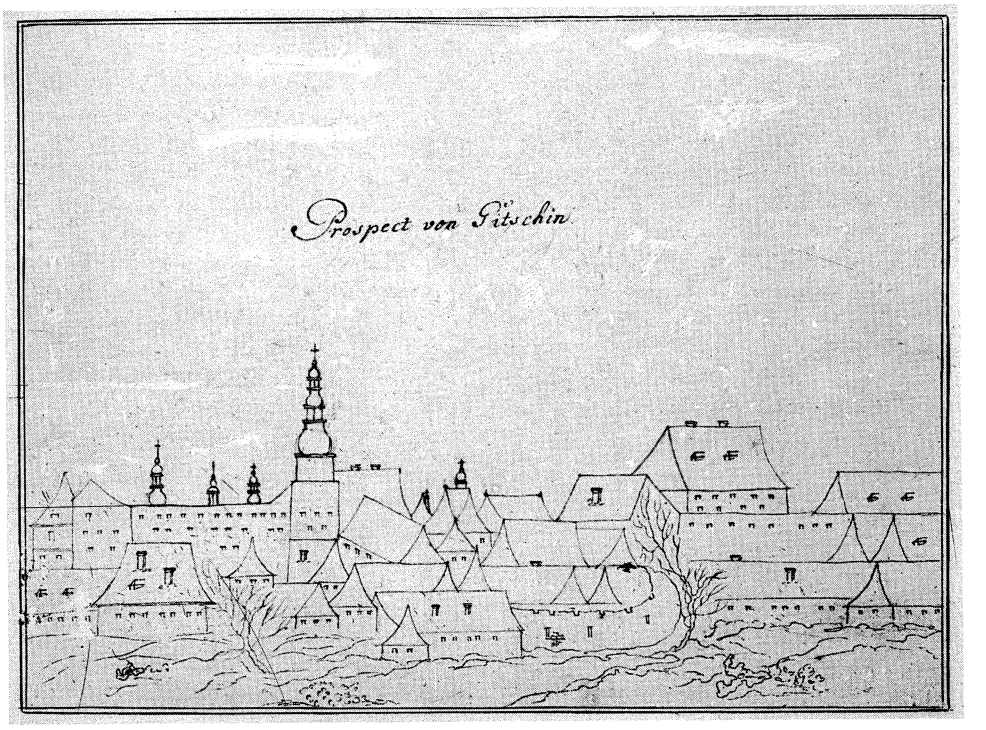

Obr. 1. Charles le Roy. Jičín. Pohled od jihu. 1745. Vlevo jezuitská kolej a věž kostela sv. Ignáce, uprostřed hradební zeď, vpravo dolní budovy Valdštejnova paláce. ÚDU AV ČR, DSF, W-A-274/2, Praha. Reprofoto Vlaho Bohdan, 2001.

K ikonografii města Jičína a okolí

Petr Uličný

Nejstarší známý pohled na město Jičín pochází z konce 17. století. Katastrofální požár města v roce 1681 byl tehdy zachycen na dřevorytu, ve kterém je od severu zobrazeno náměstí a hlavní dominanty města. Z tohoto pohledu pak vyšel Josef Hlubutchek, když v roce 1841 nakreslil *„stav před požárem"*.[1] Další příležitost k zachycení města nastala v roce 1737, kdy se Jičín stal kulisami pro slavnostní a velkolepé oslavy stého výročí přenesení divotvorného obrazu Panny Marie Rušánské do kostela sv. Ignáce. Pohled na město od jihu se pak stal součástí mědirytiny, otištěné na frontispisu knihy ministra jičínské jezuitské koleje Josefa Lauritsche *První Věk Rodičky Boží Rušánské* z roku 1743.[2]

Nedlouho poté, v roce 1756, vypracoval nejpodrobnější vedutu města v celé jeho historii jičínský stavitel Josef Sikora. Veristickým způsobem zachytil jak centrum s předměstími, tak i Nové Město a v perspektivě i alej vedoucí podél Čeřovského dvora k Libosadu. Pohled, provedený v lavírované kresbě i v olejomalbě,[3] je nevyčerpatelným zdrojem informací jak o podobě města v té době, tak i době Valdštejnově, ze které se jinak žádné veduty nedochovaly.

Svým způsobem kuriozitou je schematická veduta města od jihu, kterou za tažení francouzské armády provedl v roce 1745 Charles le Roy.[4] Je na ní zachycena větší část jádra města, chybí pouze východní konec města s Valdickou bránou. V levé části vidíme komplex jezuitských staveb s věží kostela sv. Ignáce, pečlivěji je ale vykresleno pouze ukončení věže s trojitou bání, pocházející z doby po požáru v roce 1681, které ale zaniklo dalším požárem v roce 1768. Kreslíře pak na monotónní fasádě jezuitských staveb zaujala již jen trojice věžiček, patřících hodinám na severním křídle koleje

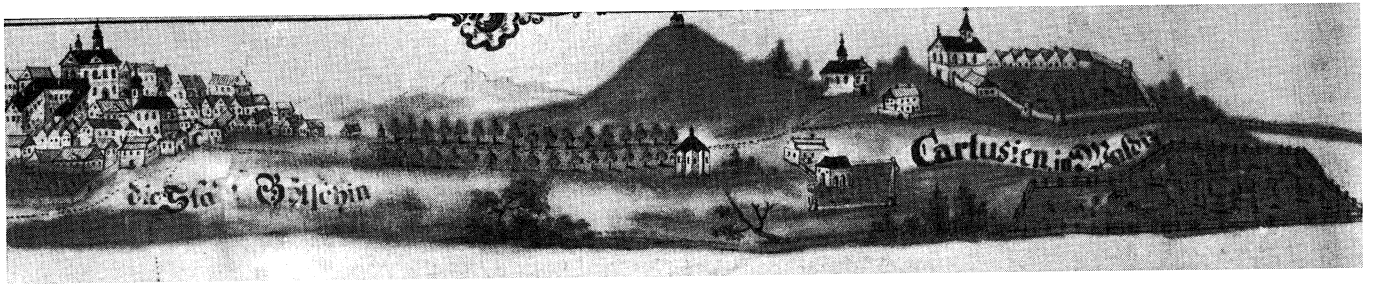

Obr. 2. Anton Graupar. Panorama jičínské krajiny s městem Jičínem, alejí, vrchem Zebínem, Libosadem, oborou a kartuziánským klášterem ve Valdicích. Detail z mapy harrachovského panství. 1765. Reprofoto Zdenko Feyfar, 1947. KM Vrchlabí.

Obr. 3. Anton Graupar. Jičín. Pohled od jihu. Detail z mapy harrachovského panství. V popředí ohradní zeď bývalé zámecké zahrady, vpravo brána Valdického předměstí, vlevo palác, nahoře kostel sv. Jakuba. 1765. Reprofoto Zdenko Feyfar, 1947. KM Vrchlabí.

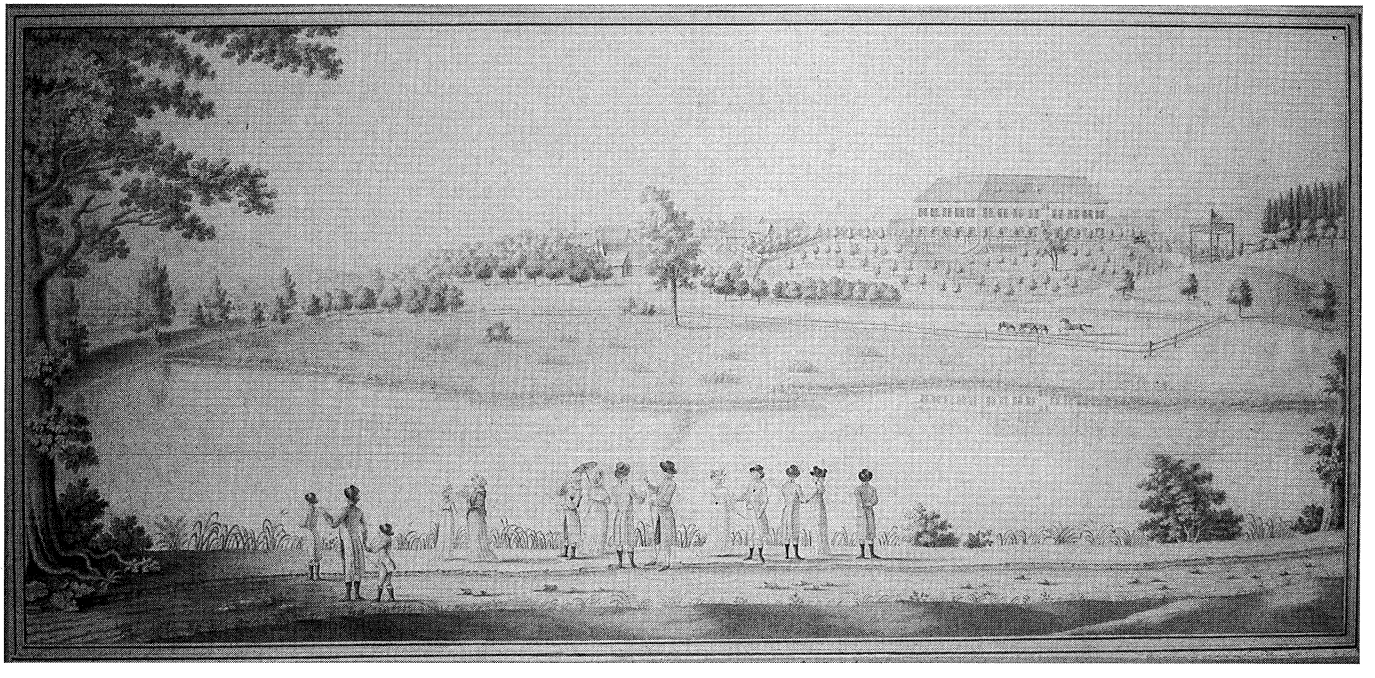

Obr. 4. Antonín Jan Venuto. Kamenice. Pohled od jihovýchodu. 1798. RMaG Jičín, zapůjčeno Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni, ze sbírek zámku Horšovský Týn. Reprofoto Petr Uličný, 2003.

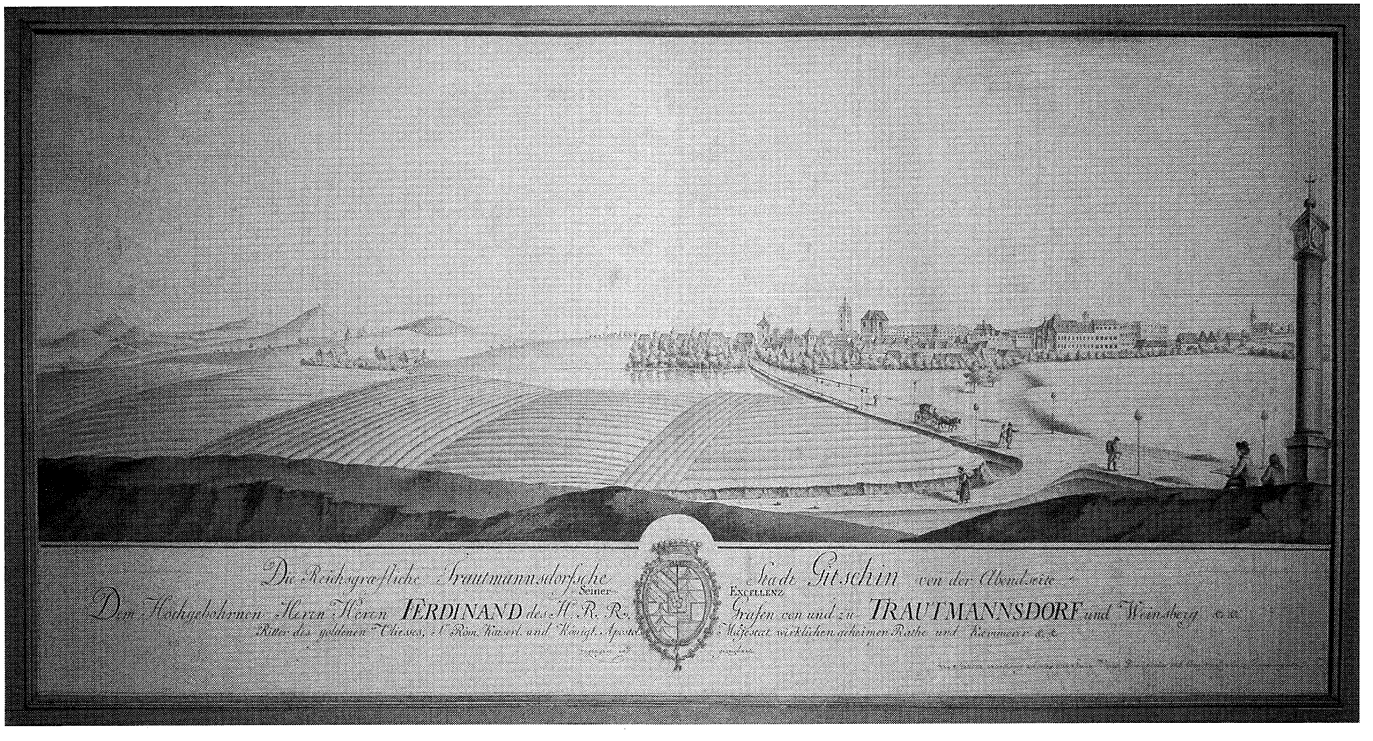

Obr. 5. Antonín Jan Venuto. Panorama s městem Jičín a okolí od severu. Vlevo vrch Zebín, hrady Kumburk, Bradlec a městečko Železnice. Před rokem 1788. RMaG Jičín, zapůjčeno Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni, ze sbírek zámku Horšovský Týn. Reprofoto Petr Uličný, 2003.

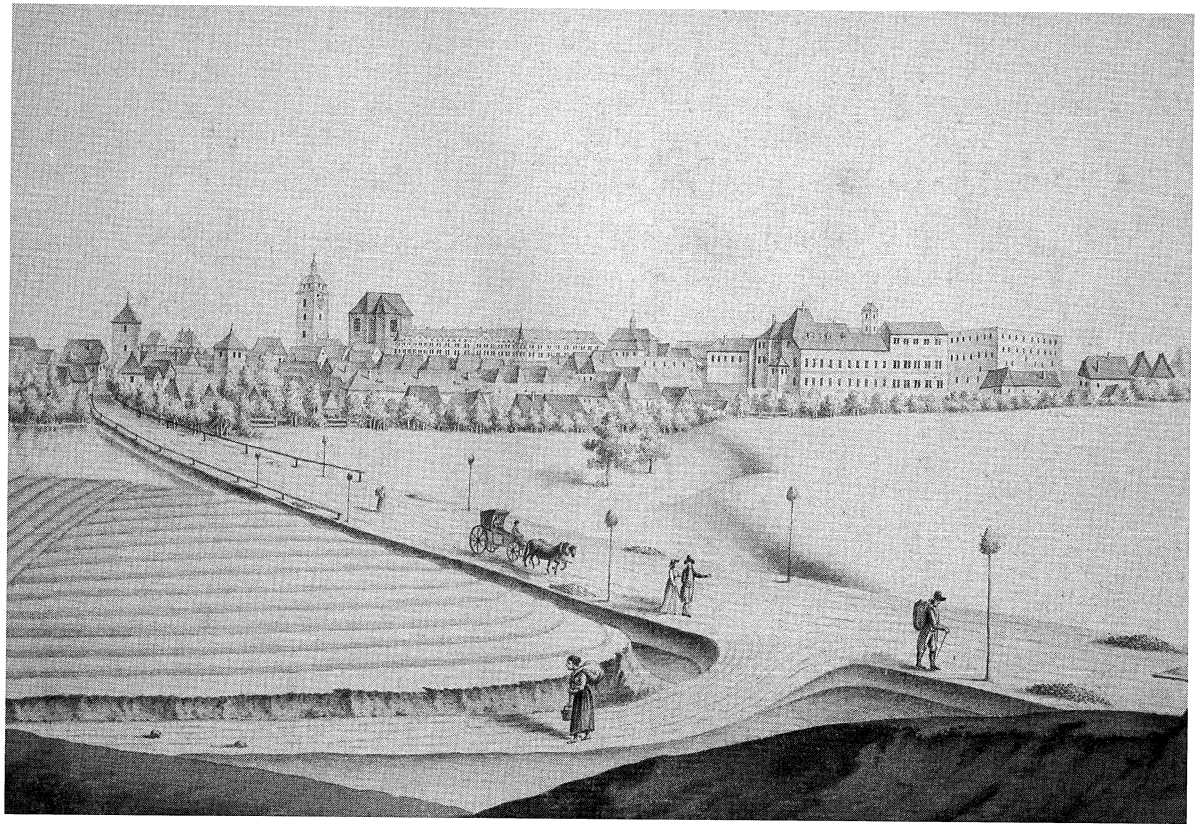

Obr. 6. Antonín Jan Venuto. Panorama s městem Jičín a okolím od severu. Před rokem 1788. Detail se středem města. RMaG Jičín, zapůjčeno Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni, ze sbírek zámku Horšovský Týn. Reprofoto Petr Uličný, 2003.

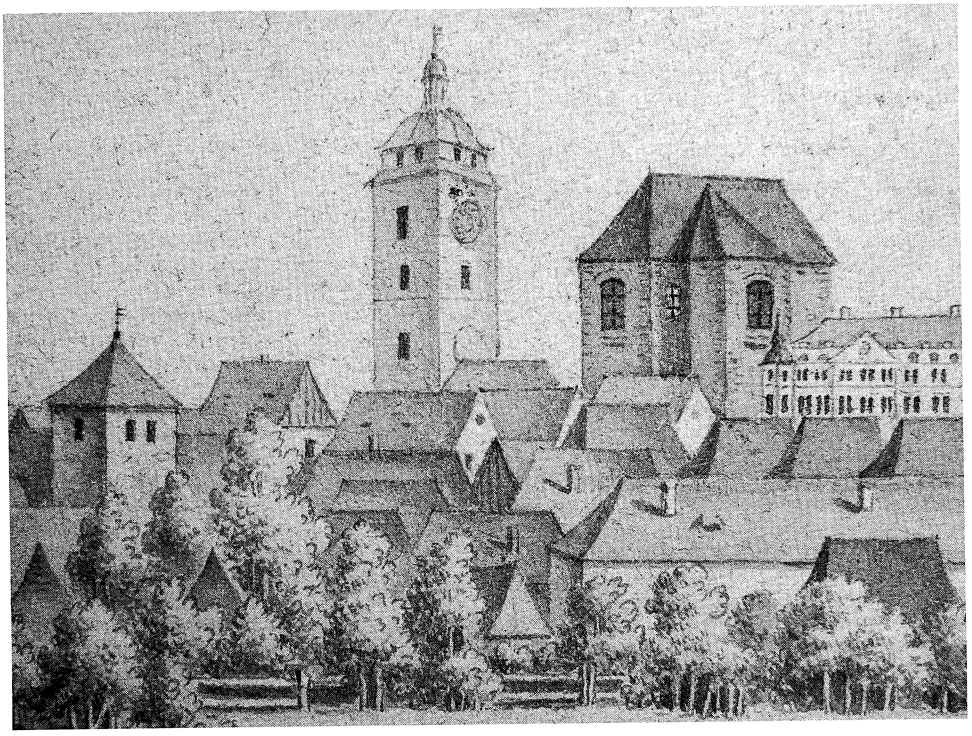

Obr. 7. Antonín Jan Venuto. Panorama s městem Jičín a okolím od severu. Před rokem 1788. Detail s Holínskou a Valdickou bránou a kostelem sv. Jakuba. RMaG Jičín, zapůjčeno Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni, ze sbírek zámku Horšovský Týn. Reprofoto Petr Uličný, 2003.

a zvonici gymnázia. V pravé části veduty je zobrazena zkratka Valdštejnova paláce, jeho zaniklých dolních stavení v popředí a nedostavěného kostela sv. Jakuba. Zajímavým detailem veduty je úsek hradby, členěný dnes již nedochovanými střílnami a cimbuřím.

Do poloviny 18. století je kladena perokresba města s alejí a kartuziánským klášterem ve Valdicích od Friedricha Bernarda Wernera.[5] Podobný panoramatický pohled od jihu si zvolil také Anton Graupar na málo známé vedutě, která je součástí velké pohledové mapy harrachovského panství z roku 1765.[6] V části zobrazující město Jičín jsou sice schematicky a nesprávně zachyceny hmoty nedostavěného kostela sv. Jakuba a zámku, také Valdická brána na této kresbě prošla nedůstojnou transformací, cenné je však zakreslení ohradní zdi zámecké zahrady, která již beze stopy zanikla. Zajímavé je také z jiných vedut neznámé zobrazení brány Valdického předměstí. Pano-

rama pokračuje alejí, která končí u pozoruhodné a záhadné hvězdovité stavby – patrně dnes již zaniklé grotty, jež byla asi ve skutečnosti, na rozdíl od schematizující kresby, přímou součástí zahrady Libosadu. Valdštejnovo casino s loggií je dosud kryto původní střechou, vyměněnou v roce 1784, a obklopeno dvorem a zahradou. Plaňkovým plotem je ohrazena stará – Trčkovská obora. V druhém plánu se za areálem Libosadu vypíná vrch Zebín s kaplí M. Magdalény. Kostelní stavba na úpatí kopce může být zebínský kostel Všech Svatých nebo valdický kostel sv. Josefa. V druhém případě by tak tato kresba byla jediným známým vyobrazením této dávno zaniklé stavby. Vedle stojící dvorec lze stejně přisoudit dvorci pod Zebínem jako ve Valdicích. Úplně vpravo je znázorněn areál valdické kartouzy s kostelem, charakteristickými domky otců kartuziánů a zahradou, členěnou věžemi.

Výčet vedut zakončím cenným souborem z přelomu 18. a 19. století, který pochází ze zámku v Horšovském Týně, kde je uchovávala rodina Trautmannsdorfů – sídlící do 2. světové války na zámcích obou měst. Autorem tří z nich je Antonín Jan Venuto, tehdejší konzistoriální rada v Hradci Králové,

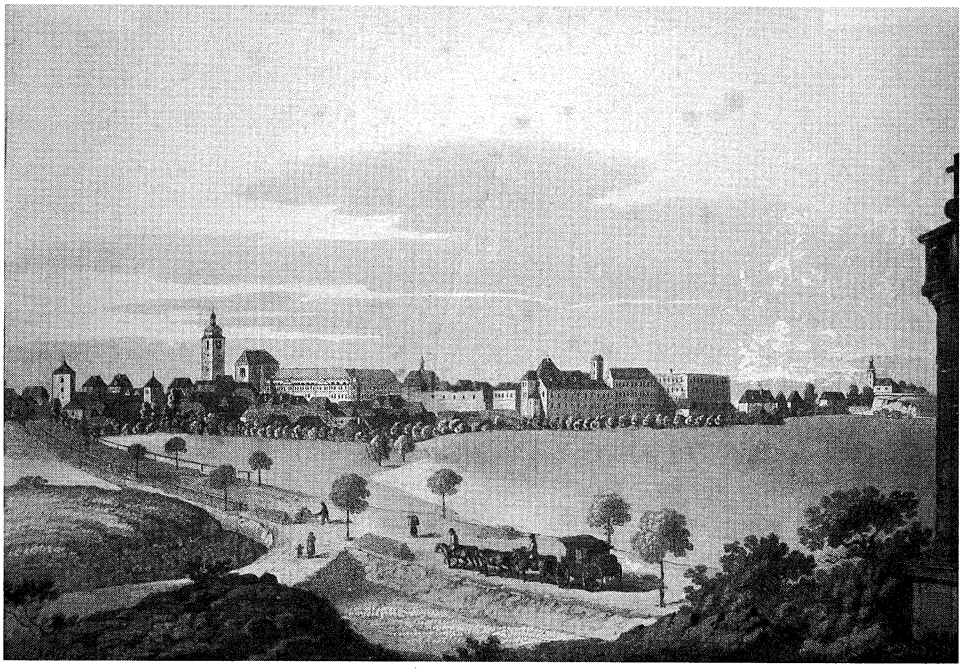

Obr. 9. Antonín Jan Venuto, G. Döbler. Jičín od severu. Před rokem 1788? RMaG Jičín, zapůjčeno Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni, ze sbírek zámku Horšovský Týn. Reprofoto Petr Uličný, 2003.

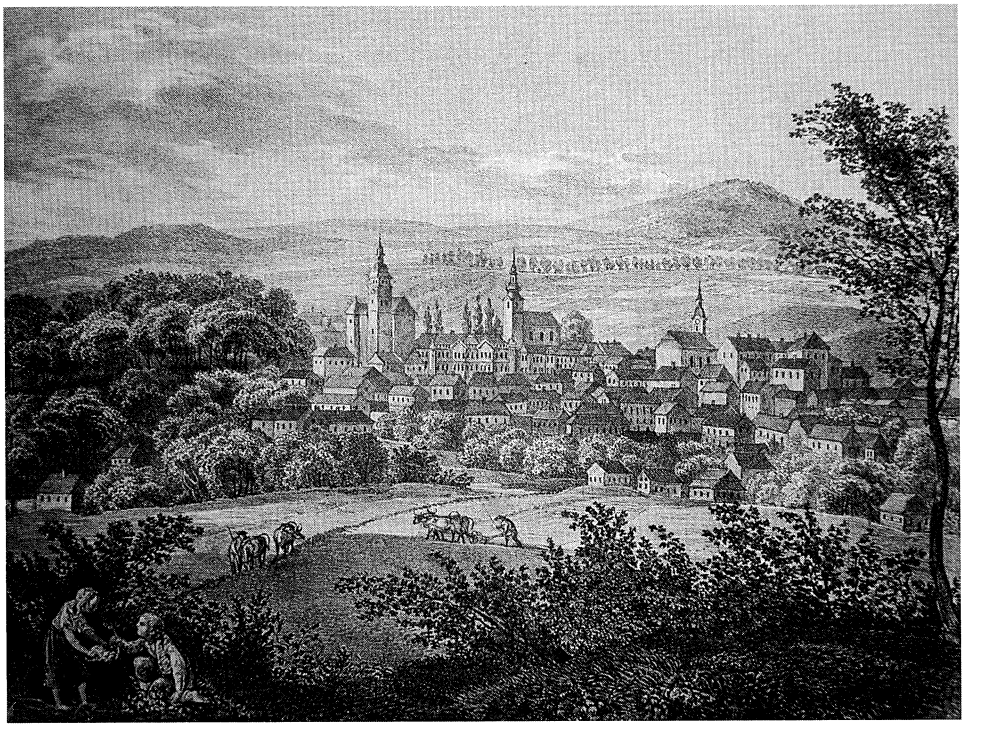

Obr. 10. Jičín od severu. Začátek 19. století. RMaG Jičín, zapůjčeno Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni, ze sbírek zámku Horšovský Týn. Reprofoto Petr Uličný, 2003.

který nám na celé řadě svých jemně kolorovaných kreseb zachoval podobu mnoha míst východních Čech.[7] Ze všech těchto pohledů je jedinou datovanou prací lavírovaná perokresba zámku Kamenice od jihovýchodu, provedená v roce 1798. Zobrazuje jak samotný zámek se zahradou, tak v pozoruhodném průhledu i nedaleké Valdštejnovo casino s loggií valdického Libosadu. Veduta je dnes o to cennější, že tento raně barokní zámek se středověkými základy byl posledním majitelem před třemi lety zbaven jak krovu, tak i celého prvního patra. Devastaci neušlo ani přízemí, které bylo zbaveno všech původních povrchů a detailů.

Venuto veristickým způsobem zobrazil i podobu Jičína z nezvyklého pohledu od severu, zachycující ale – jak bývalo dobrým zvykem – i panorama jičínské krajiny až k Zebínu a dokonce dále k městečku Železnici a k ruinám hradů Kumburku a Bradlce. Kreslíř zaujal své stanoviště před rybníkem Kníže, takže mohl v popředí města zachytit věž vodárny, vedle které

vyrůstá nevýrazná hmota brzy nato zbořené Holínské brány. Městu dominují Valdická brána a další prvky jeho struktury, zejména blok bývalých jezuitských staveb, na kterém zaujme nezvyklá podoba koleje, tehdy krytá jen nízkou pultovou střechou. Protože tato střecha byla nahrazena sedlovou již v roce 1788,[8] musela veduta vzniknout již před tímto rokem. Jak je patrné, byla na této severní straně města tehdy ještě nezastavěná městská hradba, členěná řadou střílen. Zajímavým objektem byl i bývalý Harrachovský palác na západní straně náměstí, krytý tehdy výraznou mansardovou střechou, odstraněnou při pozdně empírové přestavbě. Neméně zajímavá je vysoká a částečně ubouraná zeď s okenními otvory, která, jakoby ruina dvorního křídla, od této stavby pokračuje směrem k jezuitskému komplexu.

Venutova veduta Jičína se dočkala i vytištění od G. Döblera v Praze. Na tomto tisku, v horšovskotýnských sbírkách zastoupeném v kolorované podobě, se však z celého romantického panorámatu dostalo jen město Jičín.

Poslední ze čtveřice pohledů představuje anonymní a nedatovanou litografii ze začátku 19. století, zachycující Jičín ze stejného pohledu jako předcházející práce Venutovy. Tento pro stavební podobu města celkem nezajímavý pohled je spíše hodnotný svou celkovou výtvarnou kompozicí, dávající vyznít přírodním prvkům místa.

Poznámky

1 Jaroslav WAGNER: *Jičín.* Praha 1979, obr. na s. 76 a 77. SOkA Jičín, AM Jičín, Chronika seu liber memorabilium..., příloha č. 7 a 8.

2 Výklad rytiny přinesl Jan ROYT: *K ikonografii frontispisu Lauritschovy knihy První Věk Rodičky Boží Rušánské.* In: Ars baculum vitae. Sborník studií z dějin umění a kultury. Praha 1996, s. 236-242.

3 Kresbu publikoval například Jaroslav WAGNER, op. cit., obr. na s. 81. Reprodukce veduty jsou uloženy v Regionálním muzeu a galerii v Jičíně (RMaG Jičín), F 541 a F 1605a. Olejový obraz je součástí muzejní expozice.

4 Veduta je součástí více než 80 pohledů na česká a moravská města, vesnice a zámky, vzniklých při tažení francouzské armády v roce 1742, 1744 a 1745, jejichž publikaci připravuji do tisku.
Téměř ve stejné době, v roce 1743, kreslí svůj plán Jičína podplukovník Paul Wilhelm Ferdinand de Bohn, který byl součástí jeho popisu českých opevněných měst ve východních a severních Čechách. Plán otiskl Jan MORÁVEK – Zdeněk WIRTH: *Valdštejnův Jičín. Příspěvek k dějinám barokního stavitelství v Čechách.* Praha 1946, s. 12.

5 Jaroslav WAGNER, *op. cit.*, obr. na s. 83.

6 Originál mapy je uložen ve Státním oblastním archivu Zámrsk, kopie části plánu s jičínským panoramatem je uložena v KM ve Vrchlabí. K plánu viz Jindřich AMBROŽ: *Grauparova mapa Harrachovského panství z roku 1765.* In: Krkonoše, *2,* 1939, s. 5-7. K popisovanému detailu plánu s jičínskou krajinou viz též Petr ULIČNÝ: *Valdštejnovo casino u Jičína.* In: Průzkumy památek I/2003, s. 124, kde je otištěn detail s Libosadem.

7 Rudolf ZRŮBEK: *Antonín Jan Venuto, život a dílo.* In: Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově, 1998. Trutnov 1999, s. 129-132.

8 Pavel ZAHRADNÍK – Pavel VLČEK – Martin MÁDL: *Jičín, bývalá jesuitská kolej. Stavebně historický průzkum.* Praha 2003, s. 23.

The oldest known view of Jičín is a woodcut, depicting the city on fire in 1681. There is a much later copy of this print, showing *"the state of the city before the fire"*. Another occasion to sketch the city was the translation of the Holy Maria the Russia painting in 1737. A little time after, in 1756, the whole city was vividly shown on both painting and drawing made by the Jičín builder Josef Sikora. In 1745, the French Charles le Roy made a simple sketch of a part of the city while marching with the French army through Bohemia and Moravia. From the same time, from around the 1750th, comes the ink drawing made by Friedrich Bernard Werner, showing a part of the Jičín landscape with Zebín hill, alley, as well as the Charterhouse of Valdice. Anton Graupar executed the same panorama view in 1756 as a part of the large map of the Harrach manor. On the contrary to Werner, he also showed the Vallenstein casino complex with garden, court and large game reserve, which is the oldest view of this very important area. A collection of drawings and prints coming from Horšovský Týn castle is dated back to the end of the 18th century. Jan Anton Venuto, the author of three of them, made in 1798 a panorama view of Kamenice castle, placed close by Jičín, which was unfortunately almost entirely destroyed three years ago. He also made softly coloured panorama with Jičín, Zebín hill, and castle ruins of Kumburk and Bradlec, around 1800. Later on, G. Döbler in Prague printed this drawing. The last view of this collection is from the beginning of the 19th century, and obviously is more concerned with the natural elements of the area than with architecture of the city itself.

(Translated by author)

OSUDY

Stanislav Honsejk

akademický sochař, glyptik,
středoškolský profesor

narozen 10. 12. 1913 v Soboticích
zemřel 10. 5. 1988 v Turnově

odsouzen Krajským soudem v Liberci 29. 5. 1954 pro trestný čin sdružování proti republice podle § 79 tr. z. k 3 rokům odnětí svobody a ztrátě čestných práv občanských na 3 roky (zn. 1T 9/54), rozsudek potvrzen Nejvyšším soudem v Praze 1. 9. 1954
rehabilitován Krajským soudem v Ústí n. L. 26. 10. 1990

Stanislav Honsejk se narodil jako syn chudých rodičů. Vystudoval šperkařskou školu v Turnově (obor rytí a broušení kamenů u profesora K. Tučka) a ve studiích pokračoval na pražské UMPRUM u profesora J. Drahoňovského. Po celou dobu svých studií se potýkal s existenčními problémy, které mu pomáhal zvládat profesor Drahoňovský, jeho učitel a mecenáš. Roku 1935 musel Stanislav Honsejk ze zdravotních důvodů studia přerušit a posléze nastoupit vojenskou prezenční službu. V roce 1937 studia v Drahoňovského speciální škole obnovil, ten však roku 1938 umírá, a tak Honsejk dokončuje v roce 1941 svá studia u jeho nástupce, profesora K. Štipla. Téhož roku si zřizuje v Turnově samostatný ateliér pro sochařství a glyptiku. Pracoval pro několik železnobrodských firem a za své čtyřleté praxe zhotovil 62 portrétů a figurálních motivů v polodrahokamech a ve skle. Po válce začal vyučovat na turnovské šperkařské škole a to nejdřív jako externista a od roku 1946 již jako řádný člen profesorského sboru v oborech kreslení, modelování a občanská nauka.

Po celý svůj život ctil a hájil pravdu. Když za ním na škole přišli ostatní členové profesorského sboru a chtěli, aby s nimi vstoupil do KSČ, řekl jim, že kdyby chtěl do strany vstoupit z vlastní vůle a přesvědčení tak do ní vstoupí, ale nátlaku že nepodlehne. Když mu pak přinesli již hotovou stranickou legitimaci, kterou mu nechali udělat, hodil jim ji pod nohy.

To a řada dalších důvodů (přátelství s rodinou důstojníka ČSA Hošty, prázdninová emigrace jeho dvou žáků do Holandska) již stačilo k jeho obvinění ze sdružování proti republice a vyzvědačství a k jeho zatčení.

Toto zatčení si jeho dcera Libuše pamatuje takto: *„Stalo se to v neděli, třetího ledna 1954. Byla pracovní neděle, a tak byla matka v práci, zatímco otec pracoval na návrzích šperků. Napadl sníh, my jsme se šli s bratrem kolem druhé hodiny odpoledne po nedělní pohádce vozit na saních na Hruštici. A když jsme se v pět hodin vrátili, otec už doma nebyl. Ani vzkaz nám nemohl nechat. Až když se matka vrátila z kanceláře, přišla nám policie oznámit, že byl zatčen.“*

První noc strávil ještě v turnovském vězení a poté byl převezen do Liberce do Pastýřské, kde čekal ve vazbě necelý půlrok na první soud. Odvolací líčení, které proběhlo dne 1. září 1954 v Praze, jej zbavilo obvinění z vyzvědačství a nakonec byl odsouzen na tři roky jen podle § 79. Od těchto soudů vyvázla jeho manželka Marie (rovněž, spolu s dalšími lidmi, které ani neznala, zatažená do vykonstruovaného procesu a obviněná podle § 79) s podmíněným trestem na 2 roky, přišla ovšem o zaměstnání a byla z úřednického místa přeřazena do prodejny ŘEMPO, kde vykonávala pod přísným dohledem a za 700 Kčs měsíčně práci prodavačky. S tímto nevelikým příjmem také živila své dvě školou povinné děti, Libuši a Přemysla. Po celou dobu manželova uvěznění psala žádosti o milost prezidentu Zápotockému. Profesor Honsejk byl během výslechů i ve vězení podrobován psychickému i fyzickému týrání, což se projevilo po jeho návratu žaludečními vředy, problémy s dvanácterníkem a ztrátou sluchu. Po celou dobu svého uvěznění myslil zodpovědně na rodinu, o čemž svědčí těch několik jeho dopisů, které se k rodině z kriminálu dostaly.

Když byl nakonec 11. května 1955 na amnestii prezidenta Zápotockého z 9. května propuštěn, byl profesor Honsejk vyhozen ze Svazu umělců a z práce a nakonec se, po půl roce bez zaměstnání, kdy celá rodina žila z nevelkého matčina platu, uchytil jako dělník v Turnovských brusírnách. Jeho umělecká práce mu byla znemožněna a jeho práce úmyslně odmítány. Navíc jeho i celou jeho rodinu ještě dlouhá léta provázeli jako stíny příslušníci Státní bezpečnosti. V roce 1968 se jej snažila jeho dcera dostat zpět do školství, ale tamní funkcionáři se ho stále báli, a tak pracoval profesor Honsejk jako obyčejný dělník až do důchodu a ke své původní umělecké profesi se mohl vracet jen doma, ovšem i to jen sporadicky, protože si z vězení kromě poškozeného sluchu přinesl i třas v rukou, který se s postupujícím časem stále zhoršoval. Navíc neměl doma potřebný materiál a mohl tak tvořit jen rozměrově malé kameje či intaglie. Právě to, že se nemohl plně oddat tvorbě a svobodně vykonávat své umělecké řemeslo tak, jak se to naučil a jak mu bylo dáno, jej trápilo nejvíc. V pozdějších letech mu tuto jeho nejmilejší činnost znemožňoval i jeho špatný zdravotní stav. Na důchod se odstěhoval dál od lidí, do vlastnoručně postaveného domku v Rovensku pod Troskami, aby tam v zapomnění dožil svůj život.

(Matouš Jaluška)

Milada Patrmanová

v domácnosti

narozena 4. 2. 1912 v Novém Městě nad Metují
zemřela 2. 12. 1989 v Turnově

odsouzena 28. 11. 1962 Okresním soudem Semily pro trestný čin pobuřování podle § 100/1a tr. z. k trestu odnětí svobody v trvání 14 měsíců nepodmíněně (zn. T 03/62)
rehabilitována 21. 1. 1991 Okresním soudem Semily podle § 9 zákona č. 119/90 Sb.

Milada Patrmanová, rozená Vašková, se narodila 4. 2. 1912 v Novém Městě nad Metují v rodině drobného živnostníka Antonína Vaška a jeho ženy Emilie, jako prvorozené dítě.

Na začátku první světové války odešel Antonín Vašek do francouzských legií, a tak byla do svých dvanácti let vychovávána jen matkou. Šťastné shledání rodiny po návratu otce z legií však nemělo dlouhého trvání. V roce 1922 jí umírá matka, Emilie Vašková, při porodu jejího bratra Miloše. Chlapec zemřel o několik dní později. Milada tak zůstala jen se svým otcem. Ten se záhy znovu oženil, od své nové ženy se však nakazil tuberkulózou, které v roce 1924 podlehl.

Po osiření se Milady ujali její strýc a teta na Berounsku, kteří sami děti mít nemohli, a přijali ji za vlastní. Po ukončení povinné školní docházky se Milada vyučila v Praskolesích obchodní příručí. Poté pracovala na zemědělské usedlosti svého strýce až do uzavření sňatku s Adolfem Patrmanem, který byl v té době vedoucím výroby přesných nástrojů a později vedoucím nástrojárny v Turnově. Od této doby byla převážně v domácnosti.

V bytě paní Bartošové v Turnově se v letech 1961 až 1962 scházela se svými známými Marií Tomášovou, vedoucí prodejny Pramenu v Tázlerově ulici (později byla obviněna a souzena spolu s Miladou Patrmanovou), Alžbětou Bartošovou a Františkou Ouvinovou, kde diskutovaly, vzpomínaly a občas i vyjadřovaly názory na soudobý režim. Tomu však tehdejší zřízení státu rozhodně nebylo nakloněno. Jejich rozhovorům byla někdy přítomna i Věra Bankinová, která zde žila v podnájmu. Právě Bankinová byla osobou,

která Miladu Patrmanovou a Marii Tomášovou v roce 1962 udala a obvinila z hanobení hospodářských a politických poměrů v republice, z pronášení nepřátelských výroků, např. že v republice není svoboda, že komunismus je bič na lidi a že ve vyšších funkcích je jen komunistická lůza a žádní slušní lidé. Tvrdila o ní dále, že v době berlínské krize roku 1961 prohlašovala, že v republice dojde k politickému zvratu a že v zahraničí je již připravena nová vláda. Její svědectví bylo také to jediné, čím mohl soud argumentovat a o co se celá obžaloba opírala.

Musíme se zmínit o charakteru udavačky Věry Bankinové. Přídomek udavačka je zde použit zcela správně a zřejmě by nebylo těžké najít i jiný, mnohem tvrdší, zároveň však i mnohem výstižnější, neboť již za války udala svého otce a bratra pro poslech cizího rozhlasu (po roce 1968 pak raději emigrovala do Německa). Soud to však nevzal na vědomí a na základě tohoto obvinění byla Milada Patrmanová pro pobuřování dne 28. 11. 1962 odsouzena okresním soudem k odnětí svobody na 14 měsíců.

Před soudem byla Milada Patrmanová ve vazbě v Hradci Králové, kam ji odvezla 12. září 1962 hradecká kriminálka pod záminkou, že pouze potřebují podepsat určité dokumenty na SNB. Milada Patrmanová tak opustila svůj domov, aniž by si vzala cokoli s sebou v domnění, že do několika hodin bude zpátky. Vrátila se však až za 14 měsíců!

Příbuzní si vzpomínají, jak celé dny stával před jejich domem béžověrůžový Hillman s SPZ HK-54-11, zřejmě patřící hradecké kriminálce, a mapoval činnost každého člena rodiny. Došlo i k domovní prohlídce, při které byly objeveny obálky se známkami ze zahraničí (Milada Patrmanová byla vášnivou sběratelkou), to však muži od policie nebrali v potaz. Známky zabavili a celou věc samozřejmě oznámili vyšším orgánům. Naštěstí z toho nakonec nevznikly pro rodinu žádné další větší obtíže.

První tři měsíce trestu si Milada Patrmanová odbyla v ženské káznici v Pardubicích, zbytek pak v ÚNZ Želiezovce na Slovensku. O průběhu výslechů, podmínkách a zacházení ve věznici se před dětmi nikdy moc nezmiňovala, samo za sebe však hovoří to, že během svého pobytu v Želiezovcích zhubla o 30 kg.

Po návratu z vazby nesehnala nikde zaměstnání. Posléze jí byla přidělena práce na překládce ČSD v Turnově na nádraží, kam vždy krátce po půlnoci přijížděl rychlík z Prahy, který přivážel tiskoviny pro semilský okres, jež pak Milada Patrmanová obden do ranních hodin třídila. Důchod jí byl vyměřen ve výši 450 Kčs.

Opravdový pocit svobody již nemohla plně vychutnat, neboť krátce před svou rehabilitací, 2. 12. 1989, zemřela.

(František Jaroš)

RNDr. Josef Plíhal

továrník

narozen 12. 3. 1904 v Koberovech
zemřel 9. 10. 1973 v Turnově

odsouzen Státním soudem v Praze 18. 12. 1952 k trestu 4 let odnětí svobody, propadnutí veškerého majetku a ztrátě čestných práv občanských na 5 let
rehabilitace Krajským soudem v Hradci Králové 9. 8. 1990 in memoriam

Josef Plíhal se narodil 12. března 1904 jako syn zámečníka Josefa Plíhala a Marie Plíhalové rozené Škodové v Koberovech čp. 21. Do školy začal chodit v roce 1910, a to do obecné školy v nedalekých Loučkách. Poté přešel na chlapeckou měšťanskou školu v Železném Brodě a v roce 1918 na státní reálku v Turnově. Zde získal v roce 1922 maturitu a byl doporučen ke studiu na vysoké škole s technickým zaměřením. Od roku 1922 tedy studoval Přírodovědeckou fakultu Karlovy univerzity, kde byl zapsán jako mimořádný posluchač. V roce 1923 se stal pomocnou vědeckou sílou a dva roky poté asistentem při stolici aplikované matematiky a později i při Státním ústavu geofyzikálním. Od roku 1924 byl ve výboru Hlávkových kolejí a v roce 1926 se stal jeho předsedou. V roce 1927 byl studenty zvolen předsedou Spolku čs. filosofů a přírodovědců. Své vzdělání pak ještě doplnil na univerzitách v Paříži a ve Štrasburku.

Již jako student se seznámil s Jarmilou Valhovou, dcerou turnovského továrníka Valhy, kterou si později vzal za ženu a se kterou se v roce 1928 vrátil zpět do Turnova.

V Turnově zakládá vlastní továrnu – brusírnu perlí a imitací – a jako podnikatel se začíná plně věnovat kulturnímu a hospodářskému životu města. V Turnově pociťoval hospodářskou krizi, proti které se toho velmi málo podnikalo, a tak v roce 1934 vstoupil do živnostenské strany. V únoru roku 1934 zaslal Dr. Plíhal prezidentu Masarykovi memorandum o měnových a hospodářských otázkách s náměty na řešení této krize. Napsal také v letech 1935 – 1938 několik set článků do různých novin a časopisů, kde se těmito problémy zabýval. V roce 1935 byl Dr. Plíhal jmenován radou Obchodní a živ-

nostenské komory v Hradci Králové, rok nato členem předsednictva Národohospodářského ústavu v Mladé Boleslavi. V roce 1935 byl zvolen za živnostenskou stranu do okresního zastupitelstva a současně za člena okresního výboru. V této době se snažil prosadit výstavbu veřejné nemocnice. Pro své stanovisko, že za dané situace je Turnov schopnější nemocnici vystavět než okres a že městský pozemek je pro ni vhodnější, byl velmi napadán na schůzích a v denním tisku. Nakonec však jeho názor zvítězil a jako starosta města pak stavbu nemocnice uskutečnil.

V květnu roku 1938 byl Dr. Plíhal za živnostenskou stranu zvolen do obecního zastupitelstva a následně za starostu města. Byl zvolen hlasy živnostníků, sociálních demokratů, národního sjednocení, agrárníků a komunistů. Proti pak stáli národní socialisté a lidovci. Přestože byl nejmladší ze zastupitelstva, podařilo se mu brzy mezi všemi členy nastolit spolupráci a v Turnově realizovat řadu prospěšných věcí. Probíhala stavba veřejné nemocnice, uskutečnila se stavba dálkového plynovodu, opravy dlažby v ulicích, stavba činžovních domů, podpora velkého stavebního ruchu prodejem levných pozemků, nákupy rozsáhlých pozemků pro obchodní akademii nebo živnostenské školy, stavba chudobince a mnoho dalšího. K tomuto všemu bylo zapotřebí vydat mnoho energie, mít velký rozhled a schopnosti. Proto se nemůžeme divit, že byl Dr. Plíhal považován za jednoho z nejlepších starostů venkovských měst, což bylo uznáváno nejen úřady, ale také u turnovského obyvatelstva.

V podzimní krizi roku 1938 byla práce více než nesnadná. Při ohlášení výsledků mnichovského diktátu se u nádraží shromáždil rozhořčený průvod lidí, kteří chtěli bojovat a kteří se nechtěli s tímto potupným diktátem spokojit. Tehdy promluvil Dr. Plíhal z balkonu radnice o božích mlýnech, které melou pomalu, ale jistě, o dějinném kolu, které nás srazilo zdánlivě navždy dolů, ale které se neúprosně točí dále, a přijde čas, kdy nás opět vyzvedne vzhůru na světlo, bez ohledu na zrádné přátele a odvěké nepřátele. Tehdy se Dr. Plíhal zapojil i do organizování přesídlení Čechů z pohraničí, a to zejména tak, aby byl pro turnovský kraj uchován zdroj příjmů a výživy ze sklářského průmyslu. Byly s tím nesmírné obtíže, ale výsledky se brzy dostavily. Proto bylo už za 6 týdnů možné plně exportovat.

15. března 1939 asi ve 3.30 ráno byl Dr. Plíhal vzbuzen policií se zprávou, že Němci obsazují republiku, a že asi v 6 hodin budou v Turnově. Bylo tedy nezbytné okamžitě učinit opatření, aby byl zajištěn pořádek a klid, protože každá akce proti říšské armádě by zcela jistě měla nedozírné následky. Po učinění nezbytných opatření nasedl Dr. Plíhal ještě se svým náměstkem prof. Herbstem do automobilu a jeli městem vše zkontrolovat. Po válce byl obviněn, že jel prý Němce vítat, na čemž ale není ani trocha pravdy. Správa měs-

ta vůbec nepřišla s Němci po jejich příchodu do kontaktu, protože když přijelo první auto, tázalo se pouze na kasárna, kde se odehrávalo vše podstatné. Teprve odpoledne přišel velitel na radnici, kde ihned zabral několik místností pro svůj štáb. Jednání s ním proběhlo až o týden později.

V polovině roku 1940 přišel do městské rady jako zástupce Němců plukovník Švec (Schwetz). S jeho příchodem nastaly nesmírné obtíže. Nebylo dne či týdne, aby neposlal městské radě žádost o jednací řeči, o dvojjazyčnosti protokolů a mnoho dalšího. V květnu roku 1941 byl pak Dr. Plíhal upozorněn osobním tajemníkem ministra vnitra Dr. Rackem, že z úřadu říšského protektora přišel příkaz na okamžité zbavení funkce starosty města jako *„politisch untragbar"*. Za dva dny přijel Dr. Racek na radnici, ale tyto dva dny stačily ke zničení některých dokumentů, které by nové vládě neměly přijít do rukou.

16. června musel Dr. Plíhal přečíst na Střelnici gestapem nadiktovaný projev, ve kterém ale vynechal věty týkající se především Dr. Edvarda Beneše a Židů. To se později stalo gestapu záminkou, i když ne jedinou, k jeho zadržení a obvinění. Tentýž projev byl také po skončení války použit jako jasný důkaz spolupráce s Němci.

Po vyhlášení stanného práva přijelo samozřejmě gestapo i pro Dr. Plíhala. Shodou okolností nebyl v této době doma, ale v Praze na jakési služební cestě po úřadech. Gestapo se tedy vyptávalo jeho ženy, kde by ho mohli zastihnout. Paní Plíhalová však duchapřítomně odpověděla, že bude těžké ho zastihnout a že většinou jezdí na dva až tři dny. Po odchodu gestapa se urychleně spojila se svým švagrem a podařilo se jim Dr. Plíhala varovat. On se pak s pomocí svého řidiče pana Červy do odvolání stanného práva schovával.

4. července, když již bylo stanné právo odvoláno, si přišlo gestapo pro Dr. Plíhala znovu. Tentokrát ho zastihli a zatkli. Při zatýkání mu nebylo od gestapáka Richtera sděleno žádné obvinění, pouze to, že kdyby byl zatčen za stanného práva, tak by ho jistě popravili. Poté byl odvezen do Kartouz, kde strávil asi 6 týdnů. V sobotu 15. srpna 1942 byl odvezen na gestapo v Lipách a předveden před komisaře Fischera, který mu teprve teď sdělil řadu obvinění. Vinil Dr. Plíhala, že je známý benešovec a demokrat, skrytý nepřítel říše a příznivec Židů. Nakonec byl ale Dr. Plíhal propuštěn pod podmínkou, že podá do jednoho týdne písemnou zprávu, ve které všechna tato obvinění vyvrátí. Nemalou zásluhu na jeho propuštění měly paní Plíhalová a rodinná přítelkyně paní Klápšťová, která, ač byla německého původu, pomohla za války mnoha lidem. Po celou dobu vazby jezdila paní Plíhalová po úřadech a žádala o manželovo propuštění. Přestože nakonec gestapo Dr. Plíhala pustilo, jeho první záměr byl poslat ho do koncentračního tábora.

Naposledy šlo gestapo pro Dr. Plíhala ještě 1. května 1945 ve 4.30 ráno. Příkaz k zatčení byl ale odposlouchán odbojovou skupinou a Dr. Plíhal byl v půl druhé ráno varován.

Ale ani po skončení války nebyl definitivní klid. Už 27. prosince 1945 byl na základě dekretu prezidenta republiky ze dne 27. října 1945, č. 138/1945 Sb., obviněn z provinění proti národní cti. Hlavními důkazy měly být články uveřejněné v časopise *Rodný kraj* ze dne 17. a 24. 10. 1942 a některé projevy, ve kterých prý otevřeně propagoval nacismus. Jako další důvody zde byly udavačské výpovědi jeho bývalých zaměstnanců a zaměstnankyň, ve kterých se uvádí, že Dr. Plíhal se otevřeně hlásil k Němcům, že míval časté návštěvy jičínského gestapáka Fischera, že nutil zaměstnance k nadprůměrnému výkonu, popř. že jeho paní zaměstnance šikanovala. Dále někteří zaměstnanci uvedli, že když Němci vyhrávali, býval Dr. Plíhal veselý, a když prohrávali, tak naopak. Tyto výpovědi ale byly považovány spíše za vymyšlené a svědci za závistivé. Definitivní verdikt Okresního národního výboru v Turnově padl dne 9. 4. 1947. Zde bylo na základě usnesení nalézací komise trestní řízení zastaveno. Styk s Němci byl prokázán pouze jako nezbytný, spolupráce s Němci byla vyvrácena, nacionální jednání k zaměstnancům a jejich terorizování nebylo prokázáno, propagace nacismu formou projevů a článků vyvrácena, protože projevy byly nadiktované a Dr. Plíhal je pouze četl, popř. k nim byl donucen.

Po únoru 1948 přišla další rána. Po komunistickém puči mu byl okamžitě znárodněn veškerý majetek včetně bytu a on byl nucen se vystěhovat. Podle tehdy platných předpisů ho měla povinnost přijmout domovská obec. Nastěhoval se tedy se ženou ke svému bratru Ludvíku Plíhalovi do Koberov a nastoupil jako vedoucí Preciosy v Jiřetíně. Poté opět přišlo obvinění z provinění se proti národní cti, a nálezem trestní nalézací komise Okresního národního výboru v Turnově dne 31. července 1950 byl podle dekretu prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. odsouzen k peněžité pokutě 400 000 Kčs a v případě její nedobytnosti k náhradnímu trestu odnětí svobody v délce 6 měsíců. Uložená pokuta mu pak byla v důsledku amnestie snížena na 300 tisíc Kčs a od výkonu náhradního trestu bylo upuštěno. Včasné odvolání vše ještě o necelé tři roky posunulo a 22. ledna 1953 byla pokuta 300 000 Kč potvrzena a nebyla již žádná možnost odvolání. Obvinění spočívala v tom, že prý propagoval, chválil, obhajoval a podporoval nacismus, že udržoval přátelské styky s Němci a poskytoval jim výhody a úplaty. Bylo prostě znovu vytaženo všechno, z čeho byl v roce 1947 uznán nevinným.

To však nebylo jediné trestní stíhání, kterému musel Dr. Plíhal čelit. Dr. Plíhal byl před nástupem komunistů k moci předsedou Československé strany lidové a po únoru měl být majetek této strany předán Národní frontě.

To však Dr. Plíhal odmítl s tím, že finance, které strana má, jsou peníze členů nebo dárců, a peníze jim spravedlivě rozdal. Za to byl odsouzen k odnětí svobody v délce 4 let, která strávil ve věznici ve Valdicích. Jistě to ale nebyl jediný důvod. Dr. Plíhal byl zcela jistě pro tehdejší režim svým smýšlením a založením nepohodlný a pro takovéto lidi se důvod k uvěznění vždy našel.

O pobytu ve vězení toho není mnoho známo. Byl vázán mlčenlivostí a z obavy před režimem se o tom nikomu nesvěřoval. Ale i přes nepřízeň osudu se z vězení vrátil v poměrně uspokojivém zdravotním stavu.

Po návratu z Valdic si našel místo na Malé Skále ve Znaku, kde pracoval až do důchodu. Přestože měl v zahraničí mnoho známých a jeho manželka i rodinu, nepokusil se nikdy emigrovat. Snad proto, že nechtěl opustit kraj, který mu byl vždy víc než bližší, a který se ženou nadevše milovali.

V roce 1968 žádal Dr. Plíhal o rehabilitaci. Avšak okupace sovětských vojsk a následná normalizace Husákova režimu tomu zabránila. Krátce na to, v roce 1973, zemřel na rakovinu. Jedno tu však navždy zůstane – to, co pro Turnov a okolí udělal, a že byl tím, kým byl.

Pochován je na hřbitově u mariánského kostela v Turnově v rodinné hrobce Valhových.

(Tomáš Plíhal)

Otakar Štorch

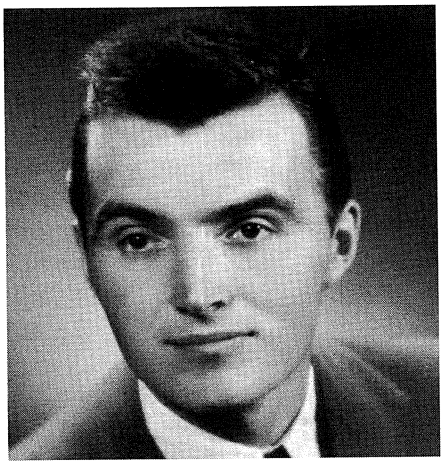

číšník
bytem v Semilech, od r. 1967 v exilu

narozen 10. 3. 1933 v Litoměřicích

odsouzen Krajským soudem v Liberci 28. 3. 1953 (zn. 1 T 6/53) pro trestný čin velezrady (§ 78 odst. 1c, 2a zákona č. 86/50 Sb.) k trestu 12 roků odnětí svobody, propadnutí celého majetku a ztrátě čestných práv občanských na dobu 5 roků
propuštěn na amnestii 9. 5. 1960
rehabilitován 26. 11. 1990 Krajským soudem v Ústí nad Labem

V roce 2002 nám pan Otakar Štorch ze svého švédského domova napsal:

Když mi bylo kolem sedmnácti let a z té desítky různých obživ jsem zrovna v městském hotýlku roznášel pivo (ani ne z vlastní chuti jsem měl později jít na státní hotelovou školu v Mariánkách), potkal jsem jednoho ze zakladatelů již existující ilegální skupiny. Jelikož jsem už v té době ve volném čase vlastně jen četl a debatoval věci politicko-veřejné s konsekvencí pro mne jaksi osudovou – obdiv pro demokratickou strukturu řízení společnosti – přijal jsem nabídku se zapojit. Asi pět textů zaměřených proti tehdejší stále terorističtější komunistické diktatuře vůči jinak smýšlejícím (hlavně v nepasivním slova smyslu smýšlejícím) jsem nadiktoval a pomohl v nocích rozhazovat. Pro velezradu jsem byl později odsouzen státním soudem na 12 let.

Ujišťuji, že jsem nikdy neměl zájem nepříteli přidávat ani ubírat eventuální plusy. Osmiměsíční pobyt ve vyšetřovací vazbě, okopírované dle sovětského modelu, to byla doba hrůzy. Že jsem za tu dobu byl na deset minut svým referentem vyveden jen jednou na vzduch, nebyl nejhorší komponent jejich systému, pokusit se změnit tě v jakousi onuci, typickou ponožku tehdejších vězňů. Předepsaná poloha spánku jen na zádech, s rukama nad dekou (nepředstavitelné samo již mučení) na železné desce potažené jakoby matračkou, jež se dala podle potřeby tak jako deska sedačky uzavírat do stěny. Po několika probuzeních za noc jako trest za porušení polohy spánku (někdy jsem si byl jist, že tomu tak vůbec nebylo) nařízená chůze po cele 2,5 x 5 m nebo studená sprcha. Pro ilustraci jen jeden z mnohých komponentů vymazat postupně vše podstatné z identity vězně. Dle mne mučení „nespánkem" byla nejkrutější část jejich vyšetřovací metody.

Po soudu v roce 1953 až do první „politické" amnestie v roce 1960 jsem kopal „černou smrt", jak dávní „horníci stříbra" nazývali uranovou rudu, když na ni narazili.

Po osmi letech jsem se tedy vrátil domů. Po kraťoučkém rozhlédnutí se sice také v ohradě, ale daleko větší, jsem podstoupil dvouroční vojenskou službu u tak zvaných silničních vojsk pro nespolehlivé. Pak lesní a meliorační dělník a před útěkem do Itálie přes Jugoslávii v roce 1967 (byl tzv. turistický rok a po známých opět kafkovsky laděných procedurách deset dní s Čedokem) jsem převážel s ještěrkou výbornou ruskou zmrzlinu a třeba mražené ryby ze Švédska, kam jsem mohl z Itálie později emigrovat. Po celou dobu svého exilu jsem se vedle existenčních nutností angažoval v demokratickém protestu proti diktaturám hlavně v zemích impéria zla, jak výstižně východní blok nazval Ronald Reagan.

Často je výsledkem extrémního konzumu krásné literatury snaha o vlastní tvorbu. Už v lágrech jsem se o to tajně pokoušel. V exilu mi vyšly vedle kolem padesáti básní, povídek a článků v různých exilových periodikách básnické sbírky „Naděje v poušti" a „Ohrady a exily" a ve Stockholmu také česky „Modrý ráj Pacifiku". Jsem také zastoupen v několika českých a švédských antologiích.

Po celou dobu exilu jsem si zachoval české občanství. Přestože jsem se stále zajímal o politické dění doma a kolem ve světě, byl jsem krásně překvapen návratem demokracie, jež zdaleka není dokonalá, ale i ta dle mne zaručuje vždy i tomu poslednímu občánkovi nezadatelné právo na politické a kulturní sebeurčení. Myslím, že jsem po dobu československého gulagu nezatrpknul, a pochopitelně si velmi vážím daru, že dodnes oproti méně šťastnějším z té nemalé armády pěšáků odporu ještě žiji.

SAMOTKA
(Ze sbírky Naděje v poušti)

Občas mu hodí
ždíbky z muších nožiček
Žaluzie beznaděje
mu zřídkakdy
nastrouhá malinko polární záře
V pavučině zavěšené do jiné galaxie
o které většina neví zhola nic
je jiný čas
jiné fatamorgány pro ty
o nichž je vrchností předepsáno
mluvit jen hadím způsobem

Jen kajmani
střežící pavučinu
si zachovávají zvyky bez jinotajů
– hra v kostky o to
kdo půjde tlejícím vykydat
Čas Čas
jiný čas ve stavu beztíže
tížen organizovanou silou dvaceti megatun
Ve vzdálených konírnách ale
se zapomíná na utrpení i smrt zmizelých
Zatímco v pavučině
naděje silných slábnou
a slabí
pokud neskonali
šílí

(Hana Dvořáková)

Ze švédského webu *www.immi.se/kultur/authors/osteuropeer/storch.htm* doplňujeme:

Samostatná díla:
Modrý ráj pacifiku = Havets blåa paradis / [omslag och teckningar av Jan Kristofori, Oslo]. – Stockholm : Immigrant-inst., 1975. – 37 s. : ill.
Naděje v poušti. – München : PmD, 1977. – 29 s.
Ohrady a exily. – München : PmD, 1988. – 54 s. : ill. – (Nová řada poezie svazek ; 41)

Sborníky:
Almanach české zahraniční poezie : 1979 / připravil a uspořádal Daniel Stroz. – München : PmD & Daniel Stroz, 1979. – 187 s.
Český kalendář 1979 / připravila Eva Střížovská. – Praha : Český dialog, 1979.
Český kalendář 1980 / připravila Eva Střížovská. – Praha : Český dialog, 1980.
Český kalendář 1981 / připravila Eva Střížovská. – Praha : Český dialog, 1981.
Jag fruktar för dig, mänsklighet : [en skönlitterär antologi om freden] / [av invandrarförfattare ; redaktör: Lajos Szécsi] ; [teckningar av Jaromir Svozilik]. – Stockholm : Invandrarnas kulturcentrum, 1987. – 48 s. : ill.
Prövosten : en litterär antologi omkring handikapproblematik / red.: Lajos Szécsi ; medarb.: Marie-Louise Öhlund. – Stockholm : Invandrarnas kulturcentrum, [1983]. – 76 s. : ill.
Livstecken : röster från när och fjärran : antologi invandrad poesi & prosa / Gun Ekroth och Agnete Hjorth (red). – Stockholm : Nordan : Fören. Liv i Sverige, 1988. – 183 s.

Vojtěch Valkoun

rolník

narozen 16. 7. 1897 ve Svijanském Újezdě
zemřel 8. 5. 1978 v Příšovicích

odsouzen Státním soudem v Praze 18. 12. 1952 pro trestný čin velezrady (§ 78 odst. 2a, odst. 1c tr. z. č. 86/50 Sb.) k trestu 9 let odnětí svobody, propadnutí veškerého majetku a ztrátě čestných práv občanských na 5 let
rehabilitace Krajským soudem v Hradci Králové 9. 8. 1990

Jeho syn, pan Vojtěch Valkoun, 12. ledna 1999 vzpomínal:

Líčení se konalo v Liberci, rozsudek zněl usnesením Státního soudu v Praze. Odsoudili ho, ale žádný rozsudek mu už nedali. Ani nám. Já jsem u toho soudu v Liberci byl a nakonec jsem byl i u toho celého konfliktu, pro který byli souzeni. Začalo to tak, že v roce 1948 měly být volby a vedení lidové strany na okrese Turnov dávalo dohromady takový volební fond od lidí, kteří měli peníze. Tak dali dohromady, já nevím, sto nebo dvě stě tisíc. A potom byl ten slavný únor a lidová strana byla vytvořená, taková ta prokomunistická, nebo se ji pokoušeli tvořit, a tak lidé, kteří byli v lidové straně, odešli. Distancovali se od toho, nezúčastňovali se ničeho a jediné provinění, co udělali, tak to, že ten volební fond nedali, protože komunistům ho dávat považovali za nesmysl, a tak si ho nechali pro případné oběti, které by se mohly vyskytnout případnou komunistickou perzekucí. Měl ho pokladník, Antoš myslím, a tak se dohodli a činnost ukončili, aby na ně nemohli, když byli v okresním vedení.

Chvíli se nic nedělo, až jednou takhle v zimě k nám přijel z Prahy nějaký tajemník lidové strany, tak v březnu nebo v dubnu, a že je bez zaměstnání, že ho vyhodili, že ho nepřijali do té obrozené strany, že má nemocné dítě a jestli by mu nemohli nějak pomoci. Načež otec řekl dobře, zajedeme k pokladníkovi. Tak tam dojeli, dali mu nějakých deset tisíc nebo kolik a on odjel. A aby to nebylo, že přijel jen pro peníze, tak říkal, že v Praze mezi poslanci se mluví o tom, že by se mohla založit nějaká jiná politická strana mimo tyhle obrozené, že v ústavě to je psané a ta že nebyla zrušená, že po sehnání určitého počtu podpisů je to možné. Tak nějak že ti vyhození poslanci neoficiálně uvažují. To se konalo u nás doma tady nahoře, já jsem u toho byl. No a naši hoši, otec taky, nad tím kroutili hlavou, že by komunisté povolili nějakou partaj. No a ten tajemník říkal, že to tam vysonduje, a dohodli se, že tam za ním dva dojedou z té naší par-

ty a že se ho zeptají, jak to opravdu vypadá. A tak potom dojeli Michal s Antošem do Prahy, tam se s ním sešli a on jim zase něco navykládal, prostě nic se ještě nekonalo, a oni se vrátili a zase se u nás sešli, aby řekli těm ostatním, bylo jich asi pět, co se od toho tajemníka dozvěděli. Usoudili, že jim nic pořádného neřekl, že si spíš vymýšlí a – náš otec to říkal snad nejvýrazněji – že je to nesmysl, že to komunisté nikdy nedovolí a že se nebude o něčem takovém uvažovat, že oni by to akorát využili a zavřeli lidi, kdyby někdo takovou iniciativu projevil. Že je to všechno předčasné, že sotva se toho komunisté ujali a že by všechny pozavírali, tak jako to dělali Němci.

No a pak se nic nedělo, až za nějaký měsíc najednou přijeli estébáci a tuhle partu pozavírali. Pro otce přijeli tatraplánem. Tady stáli na dvoře, pražské číslo, a to jsem věděl, že tatraplán u nás na dvoře není samosebou. Udělali prohlídku úplně všeho, kde máte zbraně, kde máte auto, my jsme samozřejmě nic takového neměli. Otec měl kolo. No a pak řekli otci: „Pane Valkoun, něco se Vás potřebujeme zeptat, připravte se a půjdete s námi!" Náš otec se přestrojil do svátečního a vzal si samozřejmě i klíče a já jsem tak na něj koukal, jak si mění ty šaty, a říkal jsem si, hochu, to už asi dlouho v těchhle šatech nepobudeš, když ti lumpové tě vezou do Liberce. To už ty procesy okolo probíhaly. A taky jo. Jak vyjeli za Příšovice, tak mu dali na oči neprůhledné klapky, to dělali se všemi, aby nevěděli, kam je vezou. V Liberci je vyslýchali, v Pastýřské ulici, tam měli kriminál, co je dopravní oddělení. Tam tyhle politické vězně soustřeďovali a vyslýchali, samozřejmě za použití všech možných metod násilí. Otec měl ještě půl roku po té době, co tam šel, rozbitý umělý chrup. To bylo první, co mu rozbili těmi ranami všelijakými, načež on tu jejich mizernou stravu musel kousat bez zubů a o to to měl horší.

Když s nimi sepsali protokoly, vynutili přiznání a naučili všechno možné, tak je dali do normální věznice a čekali na proces. Takže půl roku byli v té Pastýřské ulici a čtrnáct dní čekali na soud. My jsme nevěděli žádný důvod, proč byli vlastně zavření, a teprve tam jsme se dověděli, že založili protistátní skupinu za účelem rozvracení republiky, že se scházeli a zkrátka a dobře pak se ukázalo, že ten generální tajemník dělal konfidenta a objížděl ta okresní oddělení na vícero místech, protože když jsme se v roce 1969 odvolali, aby revidovali ten nespravedlivý rozsudek, tak jsme se dověděli, že ten tajemník jménem Štěpánek bydlí v Praze a dělá ředitele Parku Julia Fučíka.

Proces se konal v Liberci ve velké zasedací síni. Byl veřejný, ale oni vůbec nepozvali ani komunisty z okolí, aby se přesvědčili, co je to za zločince, protože věděli, že to divadlo by ani na ně nepůsobilo dobře. Tak jsme tam byli jen příslušníci rodin. Když jsme tam v Liberci u soudu hledali tu zasedací místnost, tak vidím, jak sestupuje se schodů pět chlapů v nějakých těch pruhovaných hadrech, ale bledých, bílých jak z koncentráku, vyhublých, krky v těch košilích měli prostě takhle volné, úplně k nepoznání. Já si říkám, sakra, tihle chlapi, nejsou to naši známí? Tak se lépe podívám a nakonec jsem poznal, že je tam otec, Michal a tihle všichni. Pak na ně v soudní síni hřímali, jací to jsou zločinci, že ve spojení se Zelenou internacionálou připravovali zni-

čení republiky a že se doznali. Když se ohradili, tak prokurátor říkal: Vždyť jste se doznali, tady to mám podepsáno v protokolech! – Přerušovali je, takže nemohli říct souvislou větu, a nějaká obhajoba vůbec neexistovala. Pamatuji, že Michal měl odvahu a na ten dotaz: Podepsal jste to, nebo ne? – říkal: Podepsal, ale víte, když nás vyslýchali, tak tenkrát... – Podepsal jste to, nebo ne?! – Nenechali ho domluvit, a on zničený fyzicky a nervově pak umlkl, ale bylo vidět, že měl chuť říct, že to bylo vynuceno. Tvrdý chlap byl taky Antoš. Ten se mi moc líbil. To se ptali mého otce, jestli má rád Sovětský svaz. Otec odpověděl, že když přišla Rudá armáda, tak u nás bydleli ruští důstojníci. To byla pravda, my jsme jim byli vděčni, že nás osvobodili. Prokurátor se do otce pustil, jestli si myslí, že mu někdo bude věřit, že jako vesnický boháč, který měl majetek, měl rád Sovětský svaz. Načež nastoupil Antoš a toho se ptal taky. Když slyšel, co řekli mému tátovi, tak odpověděl, že neměl. To se mi strašně líbilo, a jen ten, kdo ví, co tam zkusili a jak byli zpracovaní, to může dostatečně ocenit. Ten prokurátor začal řvát: Tak vidíte, jaký to je nepřítel lidu, on je tak zarputilý, že do očí nám tady tvrdí, že neměl rád Sovětský svaz! – To víte, v dvaapadesátém roce.

Našemu otci dali za velezradu devět let. Nejnižší sazba byla deset let a otci dali devět. Antoš dostal za velezradu čtrnáct let. To asi za ten Sovětský svaz. Byla to fraška, ti lidé byli strašně zbědovaní a úplně nervově vyřízení. Nedávali jim jíst, náš otec byl normální člověk, a najednou místo osmdesáti kilo neměl ani šedesát. Z hladu jedli třeba i zubní pastu nebo měli halucinace. Ráno jim zavřeli kavalec, to prkno zamkli ke zdi, a oni museli celý den stát a v noci je vyslýchali, takže se nemohli vyspat. Když se někoho báli, že by nevydržel nějaké to fackování a chtěl se bránit, tak jej posadili do rohu na židli, kde měli kruh na podlaze a k tomu kruhu mu přivázali ruce a mohli si s ním dělat, co chtěli. Když spali, museli ležet na zádech, a když se obrátili na stranu, tak bachař přišel a vzbudil je, zkrátka zkusili tam moc. Prostě v těchhle podmínkách nemohl nikdo vydržet. To bylo jako za gestapa. Ten člověk byl tak zlomený, že už chtěl mít jen klid, dostat najíst, aby se mohl vyspat, a jinak mu bylo všechno jedno. Nejlíp ještě vypadal Plíhal, ten tam před tím procesem nebyl tak dlouho. Ti ostatní, to byly trosky. Jako když vidíte koncentrák, prostě z profilu, jak šli dolů po těch schodech, ty lebky byly původní, lebka nezhubne, kdežto ty krky byly tak slabé v těch zapnutých košilích, že se mi zdálo, že vidím nějaké přízraky. Bílé, jako když je natřete tekutým pudrem. Otřesné to bylo. Když byli u soudu, to už byli čtrnáct dnů v té soudní budově, aby se trochu vzpamatovali. Aby vůbec jako trošku vypadali. A přitom byli tak hrůzní, že já jsem na první pohled ani vlastního otce nepoznal.

Říkalo se tam, že jsem byl mezi nimi, když se scházeli, ale o mě estébáci nestáli, mysleli si třeba, že nás mladé převychovají. Šlo jim hlavně o to, aby zlikvidovali organizátory z lidové strany. Propadnutí celého majetku, zákaz občanských práv. A zavřít je, aby měli zaručeno, že opozice žádná nebude. Peroutkovi a Plíhalovi sebrali fabriky, Michalovi mlýn, takže touto cestou to bylo hladce provedeno. Nám sebrali celý statek. Polovička byla sice matky, ale podle nějakého paragrafu to sebrali všechno.

Za tu dobu, co byl otec v kriminále, jsme ho viděli asi třikrát. Pamatuji si, že jsme na první návštěvě, po tom rozsudku, stáli na chodbě, bylo tam drátěné pletivo a za ně přivedli mého otce a Antoše, mezi nimi stál esenbák, na druhé straně jsme byli my. Mluvit se mohlo jen o rodině, to nám řekli předem. Toho esenbáka dělal kluk, který bydlel tady vedle v baráku. Ten měl službu. Možná proto šel od nás dál. Antoš otevřel pusu a ukazoval rodině, že ji má prázdnou, jak mu zvyráželi zuby. Viděli jsme, že když někdo tohle dokáže udělat, tak to s gestapem není žádný rozdíl.

Když otec přišel z kriminálu, dělal tu nejhorší práci tady v drůbežářských závodech. Dostával za to dvanáct stovek a bral čtyři sta korun důchodu. A to někomu ze soudruhů vadilo, že má důchod a ještě bere dvanáct stovek. Postarali se o to, že z okresu přišel papír, že vzhledem k tomu, že pracuje a že se provinil, tak se mu důchod odebírá, pokud bude pracovat. Ta závist někoho tady stačila k tomu, aby mu i ty ubohé čtyři stovky odebrali. To byl naprosto bezprávní stát. Když pustili Michala, přišel domů dřív než otec, tak pamatuji, jak vypravoval, že mu komunisté nabízeli, že mu umožní fingovaný útěk za hranice za to, když s nimi bude spolupracovat. Tady by měli manželku se čtyřmi dětmi jako záruku. Ale on jim řekl, že ne.

(Miroslav Havelka)

DROBNOSTI

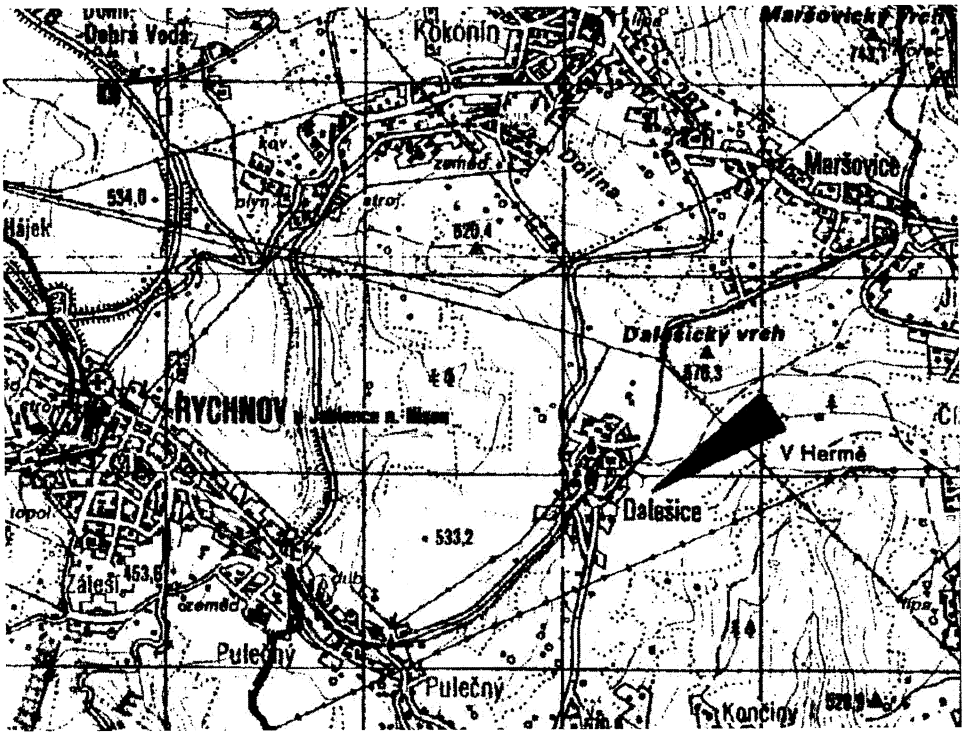

Lokalita vyznačena šipkou na výřezu mapy 1: 50 000 (Jizerské hory a Frýdlantsko, vydal KČT 1998).

Příspěvek k historii obce Dalešic a okolí

1. Lokalizace

Obec Dalešice (okres Jablonec nad Nisou, Liberecký kraj) leží cca 4 km jižně od Jablonce nad Nisou, na úpatí Dalešického kopce (676 m n. m.). Průměrná nadmořská výška katastru se pohybuje okolo 550 m n. m. Území podrobené průzkumu formou povrchového sběru se nachází cca 200 m východně od intravilánu obce a má rozlohu asi 4000 m^2, přičemž jižní strana je ohraničena cestou směřující východním směrem do obce Skuhrov. Severní a východní stranu limituje terénní vlna, která zároveň tvoří hranici nálezů keramiky. Střed sledovaného území lze vymezit na ZM 10:03-32-08 koordináty od ZSČ/JSČ: 458/200 mm. Sektor širšího historického zájmu lze vymezit obcemi Pulečný, Klíčnov, Mukařov, Skuhrov, Čížkovice, Maršovice. Autorovy povrchové sběry zde byly provedeny v dubnu roku 2000 z důvodu snahy o lokalizaci zdejší zaniklé středověké vesnice. Jelikož této lokalitě zatím nebyla věnována patřičná odborná pozornost, snažil se mimo jiné autor o prezentaci a vyhodnocení dosud známých i nových poznatků.

2. Přírodní podmínky

Sledovaná oblast se nachází na rozhraní Liberecké kotliny a východních výběžků Ještědského hřbetu.[1] Geologické podloží je tvořeno převážně staršími prvohorními vyvřelinami. Území se rozkládá v pásu hnědých lesních půd hlinitopísčitého charakteru[2] a vegetační pokryv je tvořen květnatými a bikovými bučinami. Průměrná roční teplota v této mírně chladné oblasti nepřesahuje 5 – 6 °C a roční úhrn srážek se pohybuje okolo 900 mm.[3]

3. Dějiny osídlení

Z pohledu historické geografie náležela oblast spíše k periferii. Tento pohled je samozřejmě ovlivněn stavem dosavadního poznání. Stopy po soustavném pravěkém osídlení nejsou dosud doloženy. Nejbližší dnes známé nálezy prvních zemědělských kultur neolitu pocházejí z lokality Záborčí (k. ú. Ondříkovice).[4] Ojedinělé nálezy kamenných vrtaných sekeromlatů a štípané pazourkové industrie reprezentují lokality Jenišovice,[5] Návarov[6] a Zásada.[7] K nejnovějším poznatkům náleží objevení neolitického těžebního areálu na katastrálním území obce Jistebsko.[8] Tento areál, sestávající z několika desítek dochovaných jam, měl zřejmě z hlediska distribuce suroviny středoevropský význam. Povrchově se zde těžil amfibolový rohovec, surovina vhodná k výrobě broušené neolitické industrie. Je to doklad, že lidská aktivita v této oblasti byla nezanedbatelná. Kromě několika zlomků keramiky doby bronzové (lužická kultura) z Bezděčína[9] a doby železné (bilendorfská kultura) z Frýdštejna,[10] je období až po raný novověk díky absenci písemných pramenů blíže nepopsáno. Určité vodítko nám může poskytnout bádání toponomastické. V této oblasti se například nevyskytují jména typu Lhota či Újezd, která jsou spojována s vrcholně středověkou kolonizací.[11] Na druhou stranu se zde hojně nacházejí relikty vesnických plužin (např. u Maršovic), které jsou patrně středověkého stáří a souvisejí se zdejší zemědělskou činností. Totiž pozdější novověké osídlení se zaměřilo zejména na pastevectví a plužiny by tedy nebylo nutné zakládat a udržovat.

První zmínka související se sledovanou oblastí je ze 14. století, kdy se v dobových písemných pramenech hovoří o farách v Rychnově, Bzí, Železném Brodě, Držko-

vě a Zlaté Olešnici.[12] Roku 1356 je vzpomínána ves Jablonec v souvislosti s obsazením její fary, která náležela klášteru cyriaků od Svatého kříže na Novém Městě pražském. Dozvuky revolučních husitských bouří a válek Jiřího z Poděbrad s lužickými městy postihly i tuto oblast. V roce 1469 byly lužickými žoldnéřskými vojsky vypáleny vsi Jablonec, Maršovice, Jistebsko a Stanovsko. Po těchto událostech se patrně zbylé české obyvatelstvo začíná přesídlovat do níže položených a úrodnějších oblastí Čech. Do příhraničních částí země poté postupně přichází zejména německé etnikum, což mimo jiné souvisí se zaváděním zdejší sklářské výroby.[13]

Přímé historické zmínky o Dalešicích pochází z 12. 3. 1543, kdy byl vložen do zemských desek objem panství Skalského, do něhož náležely mimo jiné i vsi Dalešice, Klíčnov, Skuhrov a pusté vsi Mukařov, Maršovice a Jistebsko.[14] František Roubík se ve svém soupisu zaniklých osad v Čechách zmiňuje o zaniklé vsi Janovsko (přípona *-sko* často označuje zaniklé osady[15]), kterou pouze rámcově lokalizuje mezi Klíčnov a Čížkovice. Uvažuje též o možném splynutí s Dalešicemi či Maršovicemi.[16] Je tedy zřejmé, že zdejší sídelní síť již byla poměrně hustá. První písemné zmínění jakékoli vsi je nutno brát spíše orientačně, jelikož je přímo závislé na majetkových přesunech a tedy nutnosti zápisu. Středověké stáří některých vsí nám tak z důvodu stability vlastnictví uniká. Takovým případem je asi i ves Dalešice.

4. Archeologické nálezy

Při povrchovém sběru byly v extravilánu obce (přesná lokalizace uvedena výše) nalezeny dvě desítky zlomků pozdně středověké a novověké keramiky, z toho 10 fragmentů typických. První okraj přehnutý oblý pochází pravděpodobně z hrncovité nádoby. Je vyroben z kvalitní hnědooranžové hlíny, přihlazený povrch, dobře vypálen. Jako ostřivo byl použit jemný křemenný písek. Tento okraj lze rámcově datovat do průběhu 15. století s možným přesahem do století následujícího. K obdobnému stáří se lze přiklonit i u okraje vytaženého s vnitřním prožlabením, okruží a dále u několika dalších atypických zlomků z těl nádob. Další keramické zlomky lze jen šířeji zařadit jako zboží novověké, projevující se specifickým výběrem kvalitní dobře pálené hlíny naoranžovělé barvy bez makroskopicky výrazného ostřiva.

5. Interpretace

Při povrchovém sběru nebyly pozorovány žádné výrazné lokální kumulace keramických zlomků. Lze tedy předpokládat, že zdejší nálezy nejspíše souvisí se středověkým a novověkým hnojením. V praxi to vypadalo asi tak, že každá zemědělská usedlost měla své hnojiště, kde byl deponován nejen organický odpad, ale i rozbité

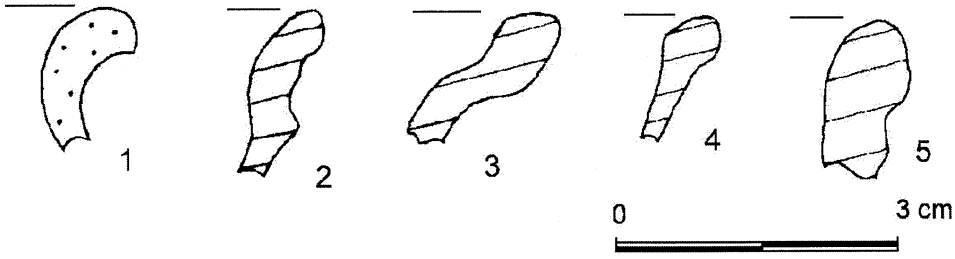

Dalešice. 1-5 nalezené okraje keramických nádob, kresba autor 2003.

nádoby apod. Tato velmi cenná komodita byla následně vyvážena na pole, čímž byla zvyšována úrodnost. Takto dislokované nálezy sice mají redukovanou vypovídací hodnotu, ale v našem případě je i tak získaná informace cenná. Každý poznatek vypovídající o osídlení, které předchází zmínky v písemných pramenech, je významný. První zmínka o Dalešicích je k roku 1543, nalezené artefakty tak mohou dokládat osídlení starší.

6. Závěr

Soubor pozdně středověké a novověké keramiky z katastru Dalešic vrhá alespoň trochu světla na historické počátky této obce, jelikož posouvá její vznik nejméně o půl století nazpět do období 15. století. Toto časové určení nelze vzhledem k množství a povaze nalezeného materiálu upřesnit. Je však možné nálezy spojovat i se zaniklou vsí Janovsko, která mohla Dalešicím předcházet. Samozřejmě zde bude nezbytné provést další sérii povrchových sběrů a sledovat zemní práce v intravilánu obce. Tyto akce by měly mít za cíl dokumentovat možné narušení archeologických situací a přispět tak k bližšímu poznání vývoje a historie obce.

Martin Nechvíle

Poznámky

1 DEMEK, J. a kol.: *Geomorfologie českých zemí.* Praha 1965, s. 89-93.

2 *Atlas ČSSR.* Praha 1972, s. 6-8.

3 MIKYŠKA, R. a kol.: *Geobotanická mapa ČSSR,* list M-33-X Liberec. Praha 1969.

4 VOKOLEK, V.: *Skalní sídliště nad Záborčím, k. ú. Ondříkovice.* In: Pojizerský sborník. Sv. 2/95, Turnov 1995, s. 13-36; BRESTOVANSKÝ, P. – STARÁ, M.: *Nástin osídlení Libereckého kraje.* In: Archeologie Libereckého kraje. Sv. 1. Liberec 1998, s. 13.

5 FILIP, J.: *Dějinné počátky Českého ráje.* Praha 1947, Tab. 4; NECHVÍLE, M.: *Archeologická povrchová prospekce horního Pojizeří v letech 1999-2002.* Zpravodaj muzea v Hradci Králové. Sv. 28, s. 35-48.

6 BRESTOVANSKÝ, P. – STARÁ, M.: *Nástin osídlení Libereckého kraje.* In: Archeologie Libereckého kraje. Sv. 1. Liberec 1998, s. 14.

7 VANÍČEK, V. – ZEMAN, J.: *Tisíc let na stráži.* Železný Brod 1939, s. 20-27.

8 ŠREIN, V. – ŠREINOVÁ, B. – ŠŤASTNÝ, M. – ŠÍDA, P. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Neolitický těžební areál na katastru obce Jistebsko.* In: Archeologie ve středních Čechách. Sv. 6. Praha 2002, s. 91-99.

9 STARÁ, M.: *Archeologická sbírka Severočeského muzea v Liberci.* Teplice 1992, s. 12.

10 FILIP, J.: *Dějinné počátky Českého ráje.* Praha 1947, s. 207.

11 ŠMILAUER, V.: *Osídlení Čech ve světle místních jmen.* Praha 1960, s. 17.

12 *Jablonec nad Nisou.* Ústí nad Labem 1975, s. 1.

13 Tamtéž, s. 1-2.

14 SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze království českého.* Sv. X. Praha 1932, s. 330.

15 PROFOUS, A. – SVOBODA, J.: *Místní jména v Čechách.* Sv. IV. Praha 1959, s. 161.

16 ROUBÍK, F.: *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách.* Praha 1959, s. 94.

Semilský původ novověkých řádů vysockých cechů

Josef Vítězslav Šimák při vydávání turnovských cechovních řádů[1] uveřejnil podnětný úvod, stručně upozorňující na smysl, obvyklou podobu a vývoj v čase, počtu i rozsahu cechů obecně, i na to, že měl v úmyslu obšírnější pojednání o turnovských ceších v *Příbězích města Turnova.*[2] Právě edice turnovských cechovních i tovaryšských řádů, či tradičněji artikulí, mu k tomu byla předpokladem jako právní základ vnitřního uspořádání cechů.

Tato cechovní pravidla buď vznikla přímo pro cech určitého města, nebo byla přebírána již v hotové podobě s většími, či spíše často s nepatrnými úpravami, a vznikaly tak filiační řady. Působnost otcovského

cechu na příkladu cechů jednotlivých pražských měst jako odvolacího místa při sporech o výklad řádů pro cech synovský naznačil již Zikmund Winter ve svém pojednání o zemských ceších v časopise Česká revue roku 1904.[3] Otcovskými cechy byly i řemeslnické pořádky českých venkovských měst i jiných obcí. Někdy cechy synovské získávaly řády, které otcovský cech sám získal odjinud. To se pravděpodobně týká i veškerých novověkých cechovní pravidel získaných vysockými cechy od cechů semilských.[4]

O případných semilských, či vysockých ceších nejsou do let 1699 a 1700 zprávy, ač velmi nejistě možnou existenci vysockého kovářského cechu s případnou působností pro tehdejší návarovské panství naznačuje jeden z pozdně středověkých reliéfů vystupujících z vnější omítky věžové zvonice z let 1511 – 1518 kostela sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově, tehdy částečně součásti návarovském panství. Reliéf zobrazuje zrcadlově obrácenou scénu obdobnou scéně ze starých vysockých pečetí, doplněnou o podkovu pod kopím mezi figurami medvěda a muže.[5]

Pečetidlo semilského tkalcovského cechu z roku 1699, SOkA Semily. (Foto I. Navrátil.)

Teprve rok 1699 přinesl změnu, neboť řemeslníci městyse Semil získali své první známé řády od cechů z okolí, které jim nejprve potvrdil v době pobytu majitele panství v cizí zemi jeho plnomocník a starší bratr Albrecht Maxmilián hrabě Des Fours. Tyto řády po svém návratu potvrdil v úterý 21. září 1700 pro celé tehdejší semilské panství sám Ferdinand Ignatius Magnus hrabě Des Fours. Z těchto vrchnostenských potvrzení se dochovaly tři listiny na pergamenu pro krejčí, sedmero řemesel a ševce pro město Vysoké nad Jizerou. Tohoto samostatného vyhotovení potvrzení pro vysockou část cechů semilského panství zjevně využili vysočtí řemeslníci. Oddělili se ještě roku 1700 od semilských cechů,[6] a ať to vyšlo ze záměrů vrchnosti, či jí to bylo jen připuštěno, tak semilské mateřské cechy tomu nebyly na odpor a vysockým své řády opsaly a potvrdily. Hned ve středu 22. září 1700 získali od semilských novoševců takovou listinu obsahující opis řádů, dokonce s vyobrazením cechovního znaku, novoševci vysočtí. Předával se tu, jak nebylo zastíráno ponecháním jména původního příjemce, obsah potvrzení z 28. března 1629 Ferdinandem II. a Ferdinandem III. privilegia krále Vladislava II. Jagellonce ze čtvrtka 3. ledna 1477 pro ševce na Starém Městě Pražském.[7] Ten zřejmě přejali Semilští od některého cechu v okolí, snad od lomnického cechu, který své řády stejného původu získal z Jičína. Vysočtí ševcovští tovaryši dostali potvrzení svých řádů až v pátek 29. října 1700. Teprve čtvrtkem 30. prosince 1700 jsou datovány opisy řádů pro vysocké krejčí, pro krejčovské tovaryše a pro tovaryše sedmera řemesel.

U řádů krejčovských, vycházejících z textu privilegia Maxmiliána II. z 30. května 1571 pro některé venkovské město, nejspíše přímo Jičín, vedlo některé badatele ke

Přivěšená pečeť na listině z 1. 3. 1699, vytvořená typářem novopackého cechu šesti spojených řemesel, s německým opisem, asi z r. 1649. (Foto I. Navrátil.)

spojování udělení tohoto privilegia přímo se semilským,[8] či s vysockým[9] cechem nahrazování jména města z původního privilegia pravidelně jménem nového příjemce. Tak nejen pečeť hornojilemnického krejčovského cechu ukazuje na jilemnický původ těchto řádů, získaných Semilskými 24. února 1699 a Jilemnickými roku 1683 od cechu z Jičína, kde se však originál nedochoval.[10] Na jejich jičínský původ odkazuje též opis jejich znění od lomnického cechu pro oddělený cech v Čisté dokonce až ze soboty 2. prosince 1797, zachovaný však pouze v knihovém zápise, dokončeném Jarolímem Jezdinským 5. dubna 1816!

U cechu sedmera spojených řemesel byly pravděpodobně opsány pro vysocký cech řády též roku 1700 jako jejich tovaryšům, což dokazuje výskyt tohoto data v textu pečetního obrazu pečetidla mistrovského i tovaryšského pro tento vysocký cech, kde se navíc objevuje v obou případech stejná rytecká chyba zmiňující osm řemesel,[11] což zjevně vzešlo právě z výčtu jmen těchto řemesel v cechovních řádech, tedy kovářů, kolářů, zámečníků a ručnikářů, bečvářů, hrnčířů, truhlářů a cankařů, tedy nikoli soukeníků, ale výrobců tvrdých udidel, slovensky zubadel. Zde totiž jediné řemeslo zámečníků a výrobců ručnic tvoří mylné zdání řemesel dvou. Semilský sedmerácký cech získal tovaryšské i mist-

Pečetidlo semilského sedmeráckého cechu z roku 1699, SOkA Semily. (Foto I. Navrátil.)

Pečetidlo vysockého sedmeráckého cechu z roku 1700, s chybným počtem osmi spojených řemesel, Vlastivědné muzeum Vysoké n. J. (Foto I. Navrátil.)

Malba ševcovského znaku na statutech, vyhotovených v r. 1700 semilským cechem pro cech vysocký, SOkA Semily. (Foto I. Navrátil.)

rovské řády, ty v neděli 1. března 1699, od novopackého cechu šesti spojených řemesel, který svá cechovní pravidla získal 16. února 1645 od cechu jičínského. V této souvislosti se objevuje Mizerovo tvrzení o vydělení se semilského truhlářského cechu z cechu sedmeráků ještě roku 1699 opět za užití cechovních řádů novopackého truhlářského cechu,[12] které se však snad netýkalo vysockých sedmeráků.

Zato jsou důležité jeho postřehy o češích řeznickém a tkalcovském.[13] Z nich první má zachován poměrně bohatý archiv pro cech semilský na rozdíl od nedochovaného vysockého a ku druhému se nedochoval archiv ani v Semilech. Mizerova zmínka o tom, že cechovní *pořádky semilské vypůjčily se roku 1700* vysockým řezníkům, *aby si je opsati a potvrditi dali*, tak vzešla ze semilských pramenů a doplňuje nedochované prameny vysocké. Pro pravděpodobnost zisku nějakých cechovních řádů tkalcovským cechem roku 1699 svědčila Františku Mizerovi ještě známá datace v pečetním obraze téhož cechu. Zde vzniká zákonitý předpoklad, že získal své nedochované řády od cechu semilského roku 1700 též vysocký tkalcovský cech, zmiňovaný ještě v osmdesátých letech devatenáctého století na závěr výčtu vysockých cechů obuvnického, krejčovského, sedmeráckého, pekařského a řeznického.[14]

Z těchto cechů zbývá ještě cech pekařů, mlynářů a pernikářů, jehož vznik se za ostatními cechy na semilském panství opozdil v Semilech i ve Vysokém. Vysocký

Pečetidlo tovaryšů sedmeráckého cechu semilského z roku 1699, SOkA Semily. (Foto I. Navrátil.)

Pečetidlo tovaryšů sedmeráckého cechu vysockého z roku 1700, s chybným počtem osmi spojených řemesel, Vlastivědné muzeum Vysoké n. J. (Foto I. Navrátil.)

cech získal cechovní řády i s pravidly pro tovaryše v neděli 18. února 1714 od cechu semilského, který je získal v neděli 10. dubna 1712 od cechu turnovského. Tyto cechovní řády byly vrchností následně stvrzeny pro Vysocké 20. února 1714.

Tak se dovršila novodobá ustanovení cechů na semilském panství, kde od té doby víme o šesti ceších pro město Vysoké nad Jizerou a potažmo sever panství, tedy řeznickém, společném pekařů, mlynářů a pernikářů, krejčovském, sedmeráckém, tkalcovském a novoševcovském, zatímco v městyse Semily pro jih panství snad doplněných ještě cechem truhlářským. Jiní řemeslníci, pokud nezůstali mimo cechy, se obvykle družili k sedmerákům,[15] či k cechu na jiném panství, jako semilští sladovníci k turnovskému cechu.[16] Další výzkum filiačních řad cechovních řádů bude snad možností doplnění našich znalostí o počtu řemesel v jednotlivých místech i o pravidlech jejich vnitřního uspořádání i tam, kde scházejí archivy některých cechů a výsledkem takového výzkumu snad jednou bude edice těchto řádů.

Michal L. Jakl

Poznámky

1 ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Řády cechů turnovských z XV.-XVIII. století.* [*Část první.*] In: Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907-1920. Turnov 1921, s. 91-164, a týž: *Řády cechů turnovských z XV.-XVIII. století.* [*Část druhá.*] In: Devátá zpráva Musea pro Turnov a okolí za léta 1921-1931. Turnov 1932, s. 1-161.

2 ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Řády cechů I*, s. 91-96.

3 WINTER, Zikmund: *Z městských živností.* Praha 1925, s. 27-36.

4 Tento text v zásadě vychází po úpravách, opravách, doplněních a především zkráceních z mé seminární práce vypracované ve školním roce 1999-2000 v semináři PhDr. Ivany Ebelové, CSc., na katedře PVH a AS

FFUK v Praze pod názvem *Cechy ve městě Vysokém.* Z originálních cechovních řádů a částečně i dalších pramenů jsem použil ty dochované v SOkA Jičín ve fondu cechu jičínských krejčích (1719-1859) a v SOkA Semily v cechovních archivech lomnických krejčích (1682-1847), kovářů, zámečníků, bednářů a truhlářů (1739-1808) a novoševců (1594-1834), semilských řezníků (1699-1739), pekařů, mlynářů a pernikářů (1712), krejčích (1699) a sedmera řemesel (1699-1842), vysockých mlynářů, pekařů a pernikářů (1714-1883), krejčích (1700-1853), sedmera spojení (1700-1884) a ševců (1700-1868) i čisteckých krejčích (1797-1816). U vysockých cechů jsou cenné i opisy řádů a vrchnostenských potvrzení od kaplana Josefa Voborníka (Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí, inv. č. 187, RK Voborník I 38, I 39 a I 40) a cechovní pečetidla i jiné památky uložené v témže muzeu.

[5] BARTOŠ, Martin - JIRÁSKO, František - LINHART, Zdeněk - ŠNAJDR, Václav: *Lánov 1355 – 2000.* Jilemnice 2000, s. 13-20.

[6] SOkA Semily, archiv cechu sedmera spojení Vysoké nad Jizerou (1700-1884), *Kniha památní počestného pořádku sedmera spojení 1860.*

[7] Viz FIALA, Michal - HRDLIČKA, Jakub - ŽUPANIČ, Jan: *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a nobilitační privilegia studentské legie roku 1648. Edice.* Praha 1997, s. 44-45 a 338-340.

[8] MIZERA, František: *Paměti města Semil a jeho okolí.* Praha 1887, s. 16-18; týž: *Paměti města Semil a okolí.* Semily 1930 i 1997, s. 140, i HRDÝ, Jan: *Podkrkonoší v historii. Paběrky o cechovním zřízení v horním Pojizeří.* Podkrkonošský kraj (Trutnov), *3*,. č. 12, 4. duben 1912, s. IV.

[9] JUNEK, Antonín: *Místní archiv ve Vysokém nad Jizerou. Cech sedmera spojení ve Vysokém nad Jizerou.* [Inventář.] Vysoké nad Jizerou 1960, s. 4.

[10] FRANCEK, Jindřich – SOUČKOVÁ, Eva: *Státní okresní archiv Jičín, ev. č. 245, č. JAF 105. Inventář. Cech krejčích Jičín 1719-1859.* Jičín 1998, s. 1.

[11] LUKÁŠ, Václav: *Vysoké nad Jizerou.* Vysoké nad Jizerou - Semily 1969, s. 10-11 i 15 a týž: *Vysoké nad Jizerou. Pohledy do minulosti daleké i nedávné.* Vysoké nad Jizerou 1992, s. 16-17.

[12] MIZERA, František: *Paměti města Semil a jeho okolí.* Praha 1887, s. 44; týž: *Paměti města Semil a okolí.* Semily 1930 i 1997, s. 140-141.

[13] Tamtéž, s. 141-146.

[14] SOkA Semily, AM Vysoké nad Jizerou, inv. č. 8, KR-389, *Pamětní kniha 1612-1890,* fol. 250v.

[15] SKRBEK, Josef: *Vo vysockejch řemesnících jacej bejvali, dokaď byli, pak ještě vo žengroutech co mívali a jak to tam se řemeslem dopadá tejď.* Pojizerské listy, *57*, č. 58. 24. 7. 1942, s. 5, a totéž, č. 60, 31. 7. 1942, s. 5-6.

[16] ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Řády cechů,* 1921, s. 96.

Ilustrátor, malíř a pedagog Miloslav Jágr

V pátek 28. února 2003 byla v Muzeu a Pojizerské galerii v Semilech zahájena výstava ilustrací semilského rodáka Miloslava Jágra. Otiskujeme úvodní slovo Antonína Langhamera, které upravil a doplnil bibliografickými údaji.

Malíř a ilustrátor Miloslav Jágr byl vynikajícím kreslířem. Sluší se připomenout, že to o sobě věděl a své kresbě se soustavně věnoval, zdokonaloval ji, protože s kresbou je to jako se hrou na hudební nástroj. Musí se stále cvičit. Čas od času s ní také experimentoval. I někteří velmi dobří kreslíři se spokojí s jednou dosaženým výsledkem a dál se nevyvíjejí. Jágr by si předčasné ustrnutí nikdy neodpustil.

Některé kresby vznikly napoprvé, jiné odpovídaly jeho náročným požadavkům až po několika pokusech, a tu a tam z několika kreseb vybral nejvydařenější detaily a spojil je v jakousi koláž, protože nejen pro něj, ale také pro čtenáře jím ilustrovaných knížek byl nejdůležitější reprodukovaný výsledek, a ten potom byl vynikající...

Miloslav Jágr svého kreslířského mistrovství využíval nejčastěji, a patrně také nejraději, při ilustrování knih pro děti, protože ty mu byly nakladatelstvími svěřovány nejčastěji. *„Jsem šťastný, že mi knížky pro děti dávají prostor k vymýšlení, že mohu vést dialog s textem, někdy se s ním třeba i rozejít,"* řekl v jednom rozhovoru, a pokračoval: *„Rád kreslím to, co je potom, když slovům odzvoní konec. Pokaždé se těším, až knížka, na které jsem pracoval, vyjde. A když udělá radost, zvláště pak dětem, tak si pomyslím, že být ilustrátorem je dobré..."* Od konce padesátých let až do smrti doprovodil černobílými nebo barevnými kresbami asi sto padesát knih.

„Každá knížka je pro mne maturita. Text pokaždé vyžaduje něco docela jiného. To hlavní je najít klíč. Hledání nápadu je vždycky nejnapínavější a najít nápad na celkovou koncepci je poloviční výhra. Teprve pak, když se to podaří, může být kresba dobrým partnerem literatuře. Ilustrátor se musí do textu zamilovat, jinak to nejde, vždyť s ním tráví někdy půl roku života i déle. Pomocí obrázků a někdy i textu chci dětem vyprávět o domově, o vztazích mezi lidmi, o vztazích mezi člověkem a přírodou, o vztahu člověka k domovu. Pohádka, to je cosi, v čem je zachován odkaz domova a národa, a já si myslím, že dnešní výtvarník ji má převyprávět tak, jako by vznikla právě v tom roce, který se zrovna píše, z pohledu a výtvarných zkušeností současného člověka."

Jako ilustrátor knížek pro děti byl opravdu dobrý, ale nepochybně by byl stejně dobrým – možná ještě lepším – ilustrátorem knih pro dospělé, kdyby mu byly svěřovány častěji, ale toto teritorium před možnými *vetřelci* pozorně střežili jiní výtvarníci. Výjimečné předpoklady právě pro tento druh literatury prokázal doprovodem k *Humoreskám* Antona Pavloviče Čechova. Tvrdím, že se mohl stát také naším druhým nejlepším ilustrátorem Haškova Švejka hned po Ladovi, kdyby mu některé nakladatelství tento úkol svěřilo. Před lety jsem viděl jeho kresby k dramatizaci několika kapitol ze Švejka v plzeňském divadle, a byly vynikající...

Miloslav Jágr se jako kreslíř a ilustrátor postupně vyvíjel. Když si jeho ilustrace prohlédneme pozorněji, snadno objevíme několik vývojových etap. Dvě z nich jsou nejpodstatnější. První tvoří ilustrace vzniklé od konce padesátých do sedmdesátých let. Z jeho nejranější tvorby sem patří výtvarný doprovod k výboru lidových říkadel *Špity, špity, bábo* a dětské leporelo *Zasadil dědek řepu*, z pozdější doby ilustrace k českým pohádkám, zejména ke knihám *Nepovídej pohádky* od Bohuslava Březovského, *Špalíčku českých pohádek* a *Novému špalíčku českých pohádek*, k *Plnému pytli pohádek* od Oldřicha Sirovátky a *Našemu Krakonoši* od Josefa Spilky, ale také půvabné kresby k vyprávění o *Polní žínce Evelínce* od Františka Nepila a *Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni* od Václava Čtvrtka. Patří sem také jeho ilustrace ke knížce Jiřího Žáčka *Ahoj, moře.*

Pro toto období je charakteristická téměř klasická, chtělo by se říci až líbivá kresba i barevnost, svým pojetím odpovídající jak požadavkům nakladatelství, tak představám autorů.

Druhé období začíná na konci sedmdesátých a končí jeho předčasnou smrtí ve druhé polovině devadesátých let. V něm se Jágrova kresba uvolňuje, na první pohled je snad méně líbivá, ale o to přesvědčivější a snad upřímnější. Jágr víc než kdykoliv před tím experimentuje. V osmdesátých letech mu to usnadňují knížky *Kluk s křídly, Osmý trpaslík pana Háby, Pan Tužka a slečna Pastelka o psu Gumovi nemluvě* a *Jak zrzci udělali tmu* s vlastními texty, ale také *Pohádky děda Vševěda* od Karla Jaromíra Erbena, *Pohádky lesního pacholíčka* od Marie Kubátové a *Nefňukej, veverko* od Věry Plívové, v devadesátých letech nová vydání Nepilových *Pohádek z pekelce* a *Polní žínky Evelínky* a Pavlem Šrutem převyprávěné *Ezopovy bajky.* Za ilustrace k nim byl Jágr odměněn

Miloslav Jágr (vpravo) s Františkem Nepilem na vernisáži ilustrací v semilském muzeu 7. 12. 1985. (Foto K. Bárta.)

Zlatou stuhou in memoriam. V tomto období vznikly i znamenité ilustrace k Nepilovu *Kněžninu prstenu*, které zmiňuji přesto, že jsou publikací určenou čtenářům bez rozdílu věku.

Semilská výstava záměrně představila Jágrovy ilustrace dětských knih ze druhé vývojové etapy, tvorbu z osmdesátých a devadesátých let, ze starší tvorby jen na rozhraní stojící kresby ke Čtvrtkovu vyprávění o Stázině, Frickovi a odbojných ševcích.

K Jágrovým specialitám patřily ilustrace s jedinou, jen v detailech pozměněnou kresbou, ale zato ve dvojím provedení, vybarvené tak, aby vyjadřovaly den a noc, zimu a léto, jaro a podzim.

Zřídkakdy měl Jágr možnost vytvořit podle svých představ knižní obálku, protože její návrh – přirozeně s použitím jeho kresby – patřil podle dobových nakladatelských zvyklostí k povinnostem úpravce knihy.

Jágr se proto, pokud mu to nakladatelství umožnila, kromě ilustrací soustředil na předsádky. Na nich se doslova vyřádil, využil je k nakreslení toho, co s knihou souviselo, ale obtížně se dalo promítnout do ilustrací. Na Jágrových předsádkách je tolik pozoruhodných uměleckých experimentů a nápadů, že by si zasloužily menší samostatnou výstavu.

Hovořím o Jágrovi kreslíři a ilustrátorovi, ale sluší se připomenout, že nebyl jen

kreslířem a ilustrátorem, ale vzácně všestranným umělcem, malířem, spolutvůrcem dvou desítek loutkových a kreslených filmů, příležitostným spolupracovníkem televize, výtvarníkem scén a kostýmů pro nejméně patnáct divadelních inscenací, tvůrcem nezaměnitelných plakátů a výtvarníkem řady výstav, úpravcem časopisu Čtenář, divadelních programů, propagačních prospektů i katalogů a přebalů gramofonových desek, stálým spolupracovníkem časopisů Pionýr, Sluníčko a Mateřídouška, sochařem-keramikem a spisovatelem.

Třiatřicet let učil na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze. Pedagogem se stal, když si ho do ateliéru kresleného filmu v roce 1960 za asistenta vybral profesor Adolf Hoffmeister, a zůstal jím i po jeho vynuceném odchodu ze školy. *„Udělal jsem do jeho ateliéru konkurs v roce 1960. Bylo obtížné se s ním seznámit, ale později jsme byli přáteli. Adolf Hoffmeister měl dokonalý přehled a kontakt se světovým moderním uměním. Byl vynikající organizátor, koncepční typ, důsledný a strašně pilný. Spisovatel, scenárista, scénograf, kreslíř a jednička mezi světovými karikaturisty. Byl provokující, vtipný, zábavný a lidský. Uměl moderně povolání vysokoškolského pedagoga. Byl skutečnou osobností...“*

Přes vynikající pedagogické výsledky a nepřehlédnutelné úspěchy *jeho* ateliéru se Jágr nestal v sedmdesátých, ani osmdesátých letech z politických důvodů profesorem, ba ani docentem, ačkoliv celkem třikrát o docenturu požádal. Zůstal asistentem, nejdříve pověřeným spoluvedením, potom vedením speciálního ateliéru filmové a televizní grafiky. Jmenování profesorem se dočkal až po pádu komunismu v roce 1990.

Nehodlám se podrobněji zabývat jeho působením na škole, jen připomenu, že byl dobrým, ale velice náročným až nekompromisním učitelem. Do ateliéru si vybíral jen skutečné talenty a odmítal přijímat protekční posluchače bez nadání. A byl-li mu tu a tam přece jen někdo z moci úřední vnucen, dlouho u něj nevydržel. Po dvou třech semestrech s neskrývanou úlevou přestupoval do jiného ateliéru...

„Se studenty jsem si rozuměl, věděl jsem za šest let o každém všechno a těšily mě jejich úspěchy. Státnice nebývaly jednoduché. Vymyslet 66 klauzur a jejich přípravu, to bylo velmi náročné. Přitom jsem byl ostře sledován. Psal se rok 1977, zrovna šedesáté výročí Velké říjnové revoluce. Na Letnou přijel sovětský cirkus Armenie. Obsahová náplň jako na dlani. Studenti kreslili po celý měsíc v cirkuse. Klauzura: cirkusová čísla, pak jejich animace a nakonec animovaný film. Výsledek se jmenoval Cirkus Animo, ale to už nebylo v pozornosti bystrých očekˇ.“

Zvláštní, žel nedopsanou kapitolou je Jágrovo přátelství se spisovatelem Františkem Nepilem. V doslovu k druhému vydání Nepilových *Pohádek z pekelce* o jeho začátku čteme: *„Pohádky z pekelce je první knížka pohádek pro děti, kterou František Nepil napsal. Vznikla v roce 1967 a vydalo ji malé jihočeské nakladatelství jménem Růže. Zásluhu na tom měl Boris Jachnin, který nás tenkrát oba pozval do redakce v Českých Budějovicích. Jeli jsme vlakem, cesta tam je dlouhá, ale František mi ji tak pěkně zkrátil, že jsem si pomyslel, co je to za človíčka, který mi tak pěkně vypráví, až je škoda vystupovat. Když jsme jeli zpátky, byli jsme už kamarádi. Tak jsem kamarádovi k jeho povedeným pohádkám nakreslil černobílé ilustrace. Protože Pohádky z pekelce jsou pořád pěkné, mám zato, že si zaslouží, aby je opět spatřilo oko čtenáře, ale už s barevnými obrázky. Je dobře rozeznatelné, komu František Nepil stranil. Neměl rád darebáky, lenochy a tupce, dával přednost legraci, rád si hrál se slovy i s příběhem.“* Tolik Miloslav Jágr.

Nepilovi potom ještě ilustroval knížky *Jak se dělá chalupa, Polní žínka Evelínka, Naschválníčci, Střevíce z lýčí* a *Kněžnin prsten,* Nepil mu za to na oplátku přesně na míru napsal texty k *Podívánkám,* které Jágr vymyslel, ale ještě se neodvážil sám otextovat...

František Nepil příteli Jágrovi zahájil několik výstav a do katalogu novopacké (1981) napsal: *„Čas od času se narodí malíř, který má dar včarovat na papír náš kraj, naši zem. Člověk otevře knížku a z ní na nás zase dýchnou ty naše palouky a dvory, ty potoky k přeskočení i k nepřeskočení, stráně a návsi, a tátové a dědečkové a strejdové, a mámy, tetky a babky našeho života, a nám je na chvíli o pár let míň a nadlouho jsme o mnoho bohatší. Ten jeden z mála takových malířů se jmenuje Miloslav Jágr.“*

Na závěr zbývá připomenout to, čím jsem mohl povídání o Jágrovi začít, totiž, že se narodil v Podmoklicích na Olešce, dětství prožil v Řekách a do obecné i měšťanské školy chodil na Komenského náměstí v Semilech. Na semilských jarmarcích a poutích potkával pro Podkrkonoší typické strejce a tetky, kteří ho již v klukovském věku natolik zaujali, že později vystupovali téměř ve všech jím ilustrovaných příbězích. Bylo v nich až cosi starosvětského. Na vědomí vzali jen málo z toho, čím již v těch letech žili lidé i na malém městě. V jejich životním stylu a zvyklostech přežívalo poselství ze starých časů, kdy prý ještě v horských chalupách žili lidé ve shodě s pohádkovými bytostmi.

Některé semilské figurky oživil a promítl do svého díla až později, zejména do *Kluka s křídly*, do kreseb své nejsemilštější, do několika jazyků přeložené knížky.

Semilskými vzpomínkami žijí také jeho *slohová cvičení* v dosud nevydané knize *Veverek Koudelka*. *„Vždycky jsem se měl dobře, neboť jsem jedináčkem. K obědu jsem dostával o knedlík víc, na brambory tvaroh i máslo a hrachové polévky třeba dva talíře. Ani o limonádu jsem se s nikým nepral, vypil jsem ji sám. Většinou jsem byl zdráv, ale někdy i nemocen, a v takových chvílích ke mně přicházel dědeček, který byl přírodním lékařem, a vždycky mě uzdravil. Měl jsem i hodinky na ruku, a to už od dvanácti let, ale stejně mi pořád něco chybělo. Teď, když mám vousy a brejle, už vím, že mi chyběl brácha. Ale dnes si nestěžuji. Mám jednoho přítele, tři kamarády a strýčka Karla.“*

Přesto, že se v roce 1945 s rodiči odstěhoval ze Semil do Jablonce nad Nisou, a již před tím pobýval víc v Železném Brodě, kde chodil na sklářskou školu a příležitostně pracoval pro Pastrnkův sklářský ateliér, hrál divadlo a seznámil se i s budoucí manželkou, alespoň ve vzpomínkách celý život zůstal Semilákem. *„V Železném Brodě jsme hráli a sami režírovali hry za pomoci starších přátel a bylo nám velice dobře. I když jsem se vyučil sklářem, po práci jsme se pilně scházeli v divadle a vytvořili partu – jak by se dnes řeklo – s ušlechtilými zájmy, která měla velice dobrou pověst ve městě. Někdy jsme si troufali na věci, na které se jiní neodvažují, uváděli jsme hry, na něž jsme třeba neměli, ale hráli jsme je s takovou chutí a drzostí, že jsme měli úspěch a museli jsme je opakovat i několikrát. To byla pro mě velká doba, protože jsme neztráceli čas – my ho totiž vůbec neměli, všechen čas po práci nám vyplňovalo divadlo. Tím jsme se také vzdělávali.“*

V Semilech měl roku 1961, ve stejných místnostech, kde výbor z jeho tvorby vystavujeme dnes, první samostatnou výstavu. V polovině osmdesátých let se do zdejšího muzea vrátil a koncem roku 1997 chtěl výstavou v Pojizerské galerii oslavit sedmdesátiny...

Třetí výstavu v Semilech bohužel pořádáme, až když se k jeho tvorbě hlásíme jako k časem prověřenému, ale živému kulturnímu dědictví.

Antonín Langhamer

Biografie

1927 – 8. června narozen v Podmoklicích

1942-1946 – studium na Odborné škole sklářské v Železném Brodě v oddělení malování skla u prof. Miloslava Janků, navrhoval figurky a malované sklo pro místní sklářský ateliér Pastrnek

1947-1952 – studia u prof. Josefa Nováka v ateliéru užité grafiky na Vysoké škole

uměleckoprůmyslové v Praze. Absolvoval prvním na VŠUP vytvořeným loutkovým filmem *Vincek sklář*

1952-1955 – aspirantem pro loutkový film u prof. Josefa Nováka na VŠUP

1958 – Státní nakladatelství dětské knihy vydalo *Pohádky pro rozcáplíky* od Marie Kubátové, první knížku s Jágrovými ilustracemi. Ve stejném roce získal 1. cenu za návrhy upomínkových skleněných figurek a navrhl grafické řešení expozic lázeňství a loutek pro čs. pavilon na EXPO 58 v Bruselu. Začal graficky upravovat časopis *Čtenář*

1959 – autorem plakátu a výtvarníkem Podkrkonošských slavností písní a tanců v Železném Brodě

1960 – jmenován odborným asistentem prof. Adolfa Hoffmeistra v nově vytvořeném ateliéru kresleného a loutkového filmu na VŠUP v Praze

1961 – první samostatné výstavy v Muzeu dělnického hnutí v Semilech a Muzeu skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou

1970 – pověřen spoluvedením ateliéru filmové a televizní grafiky na VŠUP

1978 – za ilustrace ke knize *Plný pytel pohádek* od Oldřicha Sirovátky získal Výroční cenu nakladatelství Albatros a čestné uznání MK ČSR v soutěži o Nejkrásnější knihu roku.

1979 – pověřen vedením ateliéru filmové a televizní grafiky

1982 – čestné uznání za režii animovaného filmu *Cirkus Animo* na XX. mezinárodním festivalu filmů pro děti v Gijonu

1987 – Výroční cena SČVU a ČFVU za rok 1986

1990-1992 – profesorem speciálního ateliéru filmové a televizní grafiky

1992 – Jágrovým nástupcem v ateliéru filmové a televizní grafiky na VŠUP se stal jeho žák Jiří Barta

1996 – Výroční cena nakladatelství Albatros za celoživotní tvorbu

1997 – 23. srpna zemřel v Praze

Ilustrace knih

KUBÁTOVÁ, M.: *Pohádky pro rozcáplíky.* SNDK 1958; Arista 2001

Špity, špity, bábo. Veselá říkadla z lidové poezie. SNDK 1959; Albatros 1969, 1995

JARUNKOVÁ, K.: *Můj tajný zápisník.* SNDK 1961

BARTOŠ, F.: *O veliké řepě.* SNDK 1961, 1964

BLAŽKOVÁ, J.: *Tóno, já a mravce.* Mladé letá 1962

ADLOVÁ, V.: *Honička nad Prahou.* SNDK 1962

ŠIKTANC, K.: *Pohádky chudé na řádky.* SNDK 1962

ERBEN, K. J.: *Dlouhý, Široký a Bystrozraký.* SNDK 1963

QUINCEY, A. O.: *Poslední drak.* SNDK 1963

BLAŽKOVÁ, J.: *Tonda, já a mravenci.* SNDK 1963

BROZSKIEWITZ, J.: *Velká, větší, největší.* Mladé letá 1963

PREUSSLER, O.: *Malá čarodějnice.* SNDK 1964

JÁGR, M.: *Pohádky.* SNDK 1964

HRUBÍN, F.: *Vítek hádá dobře.* SNDK 1964

ŠIKTANC, K.: *Kapela pana Anděla.* Albatros 1965

KRÜSS, J.: *Anneta a král Artuš.* Albatros 1966

NECHVÁTAL, I.: *Rozcuchaná říkadla.* Albatros 1966

NEPIL, F.: *Pohádky z pekelce.* Růže 1966, Sedistra 1996 (nové barevné ilustrace)

ŠIKULA, V.: *Trampoty s heligonem.* Albatros 1967, 1984 (nové ilustrace)

NEPIL, F.: *Jak se dělá chalupa.* Růže 1967

HABR, V.: *Údolí bláznů. Růže* 1968

FRANZEN, N. O.: *Veledetektiv Agaton Sax.* Albatros 1968

BLAŽKOVÁ, J.: *Ostrov kapitána Hašašára.* Mladé letá 1969

ERBEN, K. J.: *Liška Ryška.* Albatros 1969

POLÁČEK, K.: *Metempsychózy.* Čs. spisovatel 1969

PLEVA, J. V.: *Budulínek a ještě dvě pohádky navíc.* Albatros 1969

ČTVRTEK V.: *Jak šel Česílko Andulce pro bačkůrky.* Albatros 1970

BŘEZOVSKÝ, B.: *Nepovídej pohádky.* Svoboda 1970

JÁGR, M.: *Hledejte kolečka.* Albatros 1970

JÁGR, M.: *Hledejte čtverečky.* Albatros 1970

NIZURSKI, E.: *Podivuhodné dobrodružství Marka Piháče.* Mladé letá 1971

MAY, K.: *V zemi draka.* Albatros 1971

KÄSTNER, K.: *Matýsek z krabičky od zápalek.* Albatros 1971

JÁGR, M.: *Zvířátka a Petrovští.* Albatros 1971

NOHA, J.: *Panáčkoval zajíc v zelí.* Albatros 1971

DRAGUNSKIJ, J.: *Děvčátko na modré kouli.* Mladé letá 1971

Špalíček českých pohádek. Lidové nakladatelství 1972, ADONAJ 2003

ŠTÍPLOVÁ, L.: *Kočkám vstup zakázán.* Albatros 1972

KÁBELE, F.: *Škola řeči.* Albatros 1972

Nový špalíček českých pohádek. Lidové nakladatelství 1973

NECHVÁTAL, F.: *Říkadla.* Albatros 1973

SEEGER, P. and Ch.: *The Foolish Frog.* New York 1973

KUŠAN, I.: *Klameš, Melita.* Mladé letá 1973

SPILKA, J.: *Náš Krakonoš.* Lidové nakladatelství 1974, 1978

PETIŠKA, E.: *Už si čtu pohádky.* Albatros 1975

PETIŠKA, E.: *Půjdeme si pro pohádku.* Albatros 1975

JÁGR, M.: *Veselé seriály.* Albatros 1975

PROVAZNÍKOVÁ, V.: *Jak šlo vejce na houby.* Albatros 1975

ADLOVÁ, V.: *Pohádky pro Kačenku.* Albatros 1975

JÁGR, M.: *Svět naruby.* Albatros 1976

Sluneční prsten. Albatros – Mladé letá 1976

ŠTRUNCOVÁ, O.: *Když jsem já sloužil.* Albatros 1976

ŠMÍD, J.: *Čisté radosti života.* Čs. spisovatel 1976, 1988, 1997, Šulc a spol. 2002

JÁGR, M.: *Čert a Káča.* Albatros 1977

SIROVÁTKA, O.: *Plný pytel pohádek.* Albatros 1978; Výroční cena nakladatelství Albatros a čestné uznání MK ČSR za ilustrace (1978)

KUBÁTOVÁ, M.: *O heřmánkové víle a čarodějnickém učedníkovi.* Albatros 1978

KNITLOVÁ, J.: *Talent pro Julii.* Čs. spisovatel 1978

PETIŠKA, E.: *Birlibán.* Albatros 1978, 1980, 1988 .... 1998 (6. vydání)

NEPIL, F.: *Polní žínka Evelínka.* Albatros 1979; nové ilustrace: Sedistra 1995, Amulet 2002

ČTVRTEK, V.: *Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni.* Albatros 1979, 1984, 1989, 1998; čestné uznání MK ČSR za ilustrace (1979), Stříbrný orel za nejkrásnější knihu pro děti na Mezinárodním festivalu dětské knihy v Nice, Plaketa BIB Bratislava (1981)

ČECHOV, A. P.: *Humoresky.* Lidové nakladatelství 1979; čestné uznání MK ČSR za ilustrace (1979), 1988 (přepracované ilustrace a grafické řešení)

NEPIL, F.: *Naschválníčci.* Albatros 1981, Amulet 2000

ŽÁČEK, J.: *Ahoj, moře.* Středočeské nakladatelství 1980

JÁGR, M.: *Kluk s křídly.* Albatros 1980; čestné uznání MK ČSR za ilustrace (1980)

JÁGR, M.: *Mám já domek malovaný.* Albatros 1980

JÁGR, M. – NEPIL, F.: *Podívánky.* Albatros 1981, 1997; čestné uznání MK ČSR za ilustrace (1981)

MALÍNSKÝ, Z.: *Vánoční pohádky.* Albatros 1982

NEPIL, F.: *Střevíce z lýčí.* Práce 1982, 1988. Knižní klub 1994, Agentura VPK 1999, 2002

HILAROVÁ, Z.: *Věřte, nevěřte.* Albatros 1982
Pohádky přátel. Albatros – Mladé letá 1983
JÁGR, M.: *Všude dobře, doma nejlépe.* Albatros 1983
JÁGR, M.: *Pan Tužka a slečna Pastelka o psu Gumovi nemluvě.* Albatros 1983; čestné uznání MK ČSR za ilustrace (1983)
ŽÁČEK, J.: *365x Dobrý den.* Albatros 1983
SPILKA, J.: *Rozprávky z Krakonošovy zahrádky.* Mladé letá 1983
JÁGR, M.: *Osmý trpaslík pana Háby.* Albatros 1984; čestné uznání MK ČSR za ilustrace (1984)
KAHOUN, J.: *Pískací kornoutek.* Albatros 1984
POCHOP, A.: *Krakonošova mísa.* Kruh 1984
ERBEN, K. J.: *Pohádky děda Vševěda.* Albatros 1985
MAREK, J.: *Pohádkové vyprávěnky.* Albatros 1986
BRZECHWA, J.: *Ptačí klepy.* Albatros 1986
FLORIAN, M.: *Letokruh.* Albatros 1986
MARHOUNOVÁ, J.: *Miluji, tedy jsem.* Avicenum 1986
VANČUROVÁ, J.: *Úvahy o dětech a lidech v rodině.* Pedagogické nakladatelství 1987
MARHOUNOVÁ, J.: *Od osamění k nové rodině.* Pedagogické nakladatelství 1987
Chumelí se, sněží. Albatros 1987
NEPIL, F.: *Střevíce z lýčí* (výbor). Albatros 1987
MORÁVEK, F.: *Byl na Sázavě přívoz.* Čs. spisovatel 1987
HOFMAN, O.: *Dorian.* Albatros 1988
KUBÁTOVÁ, M.: *Pohádky lesního pacholíčka.* Albatros 1989
PLÍVOVÁ-ŠIMKOVÁ, V.: *Nefňukej, veverko!* Albatros 1989
JÁGR, M.: *Čí je Péťa?* Albatros 1989
JÁGR, M.: *Kam běží Péťa?* Albatros 1989
NEPIL, F.: *Kněžnin prsten.* Středočeské nakladatelství a knihkupectví 1990, VPK 2001
PAVEL, O.: *Zlatí úhoři.* Čs. spisovatel 1991
JÁGR, M.: *Jak zrzci udělali tmu.* Albatros 1992; Zlatá stuha 1992
HVÍŽĎALA, K.: *Fialoví ježci.* Albatros 1992
NEPIL, F.: *Dobrou a ještě lepší neděli.* Granát 1992
ŠMÍD, J.: *Malá Matty.* Šulc a spol. 1996
ŠMÍD, J.: *Údolí nejčistších radostí.* Čs. spisovatel 1998, Šulc a spol. 2002
ŠMÍD, J.: *Návrat čistých radostí.* Čs. spisovatel 1998, Šulc a spol. 2002
Ezopovy bajky (vypravuje P. Šrut). Albatros 1998; Zlatá stuha in memoriam 1998
KAHOUN, J.: *Ustrašená strašidla.* Albatros 1999
JÁGR, M.: *Veverek Koudelka. Slohová cvičení.* V rukopise.

Samostatné výstavy
Semily (1961, 1985, 2003), Jablonec nad Nisou (1961, 1997, 2002), Vysoké nad Jizerou (1975), Praha (1976, 1977 2x, 1980, 1982), Sobotka (1977), Chomutov (1978), Rychnov nad Kněžnou (1978), Liberec (1979, 1989), Český Dub (1982), Nová Paka (1981), Hořice (1981), Blansko (1983, 1987), Náchod (1983), Boskovice (1987), Malá Skála (1988) ...

Přehled animovaných filmů z let 1952 až 1985, scénických výprav a divadelních kostýmů z let 1960 až 1975 a spolupráce s Čs. televizí z let 1976 až 1980 obsahuje katalog výstavy Miloslava Jágra, který roku 1989 vydala Oblastní galerie v Liberci.

Absolventi Jágrova ateliéru na VŠUP
1970/71: Stanislav Holý; 1971/72: Marcela Halousková, Kateřina Nováková; 1972/73: Ivan Karásek, Nina Kovářová roz. Čampulková, Jan Ungár; 1973/74:

Vladimír Krb, Petr Sís, Blanka Šperková, Klára Trnková, To-Ngoc Thanh; 1974/75: Jiří Barta, Dagmar Doubková, Boris Masník, Marie Satrapová, Dang Duc Hien; 1975/76: Luboš Grunt, Liana Hanzová roz. Matušáková, Arnoštka Juračková, Assen Münning; 1976/77: Kamila Klugová, Spyros Demetriades, Emil Vrablijanski; 1978/79: František Flašar, Kateřina Marinová, Zdena Záborská; 1979/80: Dagmar Ježková, Marie Kočí, Penčo Kunčev, Josef Kurský, Táňa Mančeva, Atanas Michalčev; 1980/81 Eva Kalinová, Petr Trojan; 1981/82: Ingrid Glaserová, František Skála; 1982/83: Zuzana Bartová roz. Zintlová, Pavel Koutský, Šárka Remešová, Zuzana Vorlíčková; 1983/84: Lucie Dvořáková roz. Šedivá, Petra Fundová roz. Ružová; 1985/86: Eva Sýkorová roz. Pekárková, Šarlota Zahrádková, Michal Zeman; 1986/87: Jaroslav Kopecký, Michaela Pavlátová roz. Slováková, Ondřej Slivka; 1987/88: Jan Balej, Tereza Kučerová, Lucie Svobodová; 1988/89: Tomáš Čepek, Miroslav Pogran; 1989/90: Luděk Bárta, Gabriela Nováková roz. Varmužová; 1990/91: Matěj Forman, Barbara Šalamounová, Emília Zanková roz. Boteva.

Za své filmy získali desítky cen a podstatně přispěli k udržení předních pozic naší animované tvorby i ve střední a mladší generaci.

„Pan profesor dokázal být příjemným, vtipným a přátelským rádcem a pomocníkem, ale stejně tak i velmi ostrým a sarkastickým kritikem. V každém případě byl výraznou osobností naší školy a všichni absolventi ateliéru se k němu hlásí jako ke svému učiteli.“ (J. Barta)

V Gobi

Z expedic geologa Muzea Českého ráje v Turnově

Oblasti se sušším klimatem existují uvnitř všech světadílů. Některé krajiny se postupně přeměnily v pouště. Tak je tomu i v Asii. Jedna z nejzajímavějších pouští, která se jmenuje Gobi, leží na obrovské rozloze jižního Mongolska a zasahuje až do provincie Vnitřní Mongolsko na severu Číny. Gobi je obtížně přístupná a vzdálená více jak 600 km od Ulánbátaru, a tak turistická invaze zatím nehrozí.

Udělení mongolského víza na velvyslanectví v Praze proběhlo na počkání a trvalo čtvrt hodiny. Na rozdíl od roku 2002, kdy mělo vízum podobu razítka v pase, má to letošní podobu moderní nálepky s ochrannými znaky. Druhý den odlétám z Prahy, ve které panují v letošním srpnu čtyřicetistupňová vedra. To je dobrá příprava na poušť. Srpnové počasí v Gobi však zanedlouho překvapí příjemnými teplotami okolo pětadvaceti stupňů, občasnými deštíky i dvojitou duhou nad pouští. Přistávám na ulánbátarském mezinárodním letišti a po krátkém odbavení se vydávám do centra Ulánbátaru. Hlavní město se na první pohled vzmáhá. V ulicích je živý provoz automobilů. Po hlavních městských komunikacích se pohybuje několik souběžných nepřehledných proudů, ve kterých převládají korejské a japonské vozy. V centru přibývají nové restaurace a vyrůstají budovy kanceláří a obchodů. Na ulicích nabízejí majitelé radiofonů za mírný poplatek telefonování. Vytočí žádané číslo a pak můžete hovořit. Centrální tržnice ve stovkách stánků nabízí tisíce druhů zboží. Ulánbátar se za posledních deset let rozrostl. Po výhodách velkoměsta zatoužily desítky tisíc pasteveckých rodin, které se přestěhovaly na předměstí a do blízkého

Gobijský Altaj. (Foto T. Řídkošil.)

okolí. Dnes čtvrtina ze 2,3 milionů obyvatel Mongolska žije v hlavním městě.

Cesta na jih Mongolska do Gobi a Gobijského Altaje začíná na předměstí Ulánbátaru. Výpadovka je asfaltová, ale pevný povrch vozovky po několika desítkách kilometrů končí. V celém Mongolsku je na rozloze přes jeden a půl milionů kilometru čtverečních pouze dvanáct set kilometrů silnic z asfaltu. I zpevněných cest je minimum. Po straně silnice bývají vyjeté koleje. Není divu, že někteří řidiči dávají přednost jízdě po stepi. Chrání tak auto před výmoly. Projíždíme typickou mongolskou krajinou. Napravo, nalevo, vpředu i vzadu, kam oko dohlédne, se rozkládá zvlněná step, nekonečná pastvina bez stromů a lesů. Severské stepi zabírají téměř dvě třetiny Mongolska. Horské stepi rostou v západní a severní části Mongolska až do nadmořských výšek okolo 3500 metrů. Pro centrální Mongolsko jsou typické zvlněné pláně. Krajina je jen málo přerušovaná údolími s řekami. Při cestě dál na jih, přejíždíme několik horských hřbetů. Přibývá skal a rostlinstvo řídne. Cesta je skoro přímá, s mírným stoupáním, překonává táhlé nízké hřbety a vzápětí spadá do údolí. I když se počet automobilů v Mongolsku stále zvyšuje, step, která se rozkládá do nedohledna po obou stranách silnice, patří hlavně koňům. Míjíme pastevecká sídla, která jsou složena z několika typických gerů, pro které se v Čechách používá pojmenování jurta. Obydlí jsou čím dál vzácnější, objevují se jen sporadicky na březích řek a v chráněných údolích u pramenů. Vjíždíme na severní okraj Gobi, do vegetační zóny pouštních stepí. Občas se zaleskne jezerní hladina, na které jsou

početná hejna vodních ptáků. Mírně slaná jezera slouží jako napajedla pro stáda ovcí, koz, krav a koní. Běžnou součástí stád jsou na jihu domácí velbloudi. Po průjezdu dalším průsmykem spatřujeme do daleka se táhnoucí plochou pustinu. Nedozírné pláně na obzoru přerušují nízké hřebeny hor. Jsme v Gobi, kde už není ani řídký travní porost. I v těchto podmínkách existují rostliny, které se přizpůsobily. Mezi kameny rostou dužnaté lístky místního druhu česneku a krčí se nízké pokroucené keříky. Nejčastější jsou saxauly, menší bizarně pokroucené keře s bílou kůrou, které na některých místech tvoří rozsáhlé porosty. Jejich kořeny získávají vodu z velkých hloubek pod povrchem.V místech, kde je voda přímo pod povrchem, vyrůstají houštiny sytě zelených tamarišků s nápadně fialovými květenstvími. V oázách roste topol, který se nikde jinde na světě než v Gobi nevyskytuje. Z mladého nenápadného keře, který má typicky protáhlé listy, za několik desítek let vyroste až 15 m vysoký strom s drsnou silnou kůrou. Na rozdíl od mladých mají dospělí jedinci široké, mírně vykrajované listy. Proto nese topol druhové jméno různolistý, *Populus diversifolia.*

V rozsáhlé, skalnaté i písečné poušti Gobi klesá teplota v zimním období až na – 40 °C. V létě se hladina teploměru vyšplhá ve stínu i k 45 °C. Typické kontinentální klima se vyznačuje dlouhými chladnými zimami, kdy mrazy mohou začít koncem září a skončit v květnu. V dubnu a květnu bývají běžné náhlé změny počasí, které se projevují písečnými bouřemi a prudkými větry. Krátké léto se vyznačuje teplotami i přes 40 °C ve stínu. Také v tomto období se může počasí rychle měnit a nechybí nepříjemné mnohadenní větry. Dešťové srážky se v mongolské Gobi pohybují mezi 20 – 60 mm ročně. Většina srážek spadne v létě jako silné přívalové deště. Voda, která je ukryta pod zemí, je čerpána z ojedinělých studní. Naším cílem je východní část v Gobijského Altaje. Život tu plyne po staletí stále stejným rytmem. Místní pastevci žijí v souladu s přírodou. Nezajímají se o věci, které nemohou využít pro skromný způsob života. V letních měsících lidé ženou stáda na nejlepší pastviny. Přes zimu se stahují na zimoviště do chráněných údolí. Pastevci žijí v rodinných společenstvích a vlastní několik gerů postavených vedle sebe. Způsob stavby a konstrukce geru jsou prověřeny mnoha generacemi. Ger je postavený nebo složený během hodiny. Stěnu tvoří po obvodu křížem spojené latě, na které se navazují jednoduché střešní tyče spojené se středovým kolem, které tvoří vrchol kupolovité střechy. Středové kolo slouží v létě jako ventilace a také se jim prostrkují trubky od kamen. Do stěny jsou vsazeny dveře, které jsou často malované. Celá kostra je potažená houní z ovčí srsti s hrubým bílým plátnem. Ger je mimořádně odolný vůči větru a dobře udržuje vnitřní teplotu. V zimě se rychle vytopí, v horkém létě, když se houně asi třicet centimetrů po celém obvodu nadzvedne, dobře větrá a zajišťuje příjemný chládek. Vnitřek obydlí je obvykle vybavený několika skříňkami, stolkem, někdy i malým buddhistickým oltáříkem a železnými postelemi s drátěnkou. Nechybí elektrické osvětlení ani kazetové magnetofony a televize napájené ze slunečních fotovoltaických článků a akumulátorových baterií. Na podlaze leží koberečky, houně nebo i linoleum. Uprostřed jsou plechová kamna, která slouží jak k topení, tak k vaření. Topí se hlavně suchým trusem nebo zkroucenými větvemi keřů. Vedle obydlí bývá hromada dřeva nebo suchého dobytčího trusu na topení. K dřevěné hrazdě se přivazují kobyly, od kterých se získává mléko na přípravu zkvašeného kobylího nebo velbloudího mléka – kumysu. Kumys má jemně nakyslou chuť a nízký obsah alkoholu. V okolí se pasou stáda ovcí, koz a velbloudů. Také koně žijí

většinou v malých stádech. Děti pastevců se učí sedět na koni, jen co začnou chodit. Není divu, že pětiletí kluci bývají zdatnými jezdci.

Gobi je rájem divokých zvířat. Z ptáků žije v poušti jen několik druhů pěvců a zvláštní strakule černotemenné *(Podoces hendersoni)*. V horách loví káňata, luňáci, orlové skalní a supi hnědí. Na svazích se pasou divocí berani, kozorožci. Aktivita živočichů se ve dne soustřeďuje do krátké doby, kdy je na vzápětí rozpáleném povrchu snesitelná teplota. Pouští se občas mihnou drobné agamky s plochým tělem a ropuší hlavou. Když leží nehybně, jsou vidět jen ztěží. Jejich ochranné zbarvení splývá s povrchem, na kterém žijí. Ukrývají se do děr v zemi a živí se hlavně hmyzem. Z Gobi jsou ještě známé velké agamy stoličkové, další tři druhy ještěrek a tři druhy gekonů. Rychle míhající se stíny v poledním slunci patří tarbíkům a frčkům, typickým pouštním hlodavcům s dlouhýma klokaníma nohama, které jim umožňují až několikametrové skoky. V Mongolsku bylo dosud nalezeno 17 druhů těchto hlodavců. Některé z nich patří k vzácnostem a místním endemitům. Život v poušti se liší ve dne a v noci. Po setmění vylézají z úkrytů potemníci, smrtníci, pavouci a štíři. Při troše štěstí je možné ve světle baterky spatřit velkou solpugu, příbuznou pavoukům a štírům. Obrovitými kusadly budí respekt, ale není nebezpečná. Gobi je známá i výskytem velkých savců. Na pláních se prohání stáda antilop. Místy se objeví divocí osli, žlutohnědí kulani – džigetajové *(Equus hemionus hemionus)*, kteří jsou asi 2,5 metru dlouzí a v lopatkách 115 cm vysocí. Divocí asijští osli *(Equus hemionus luteus)* byli uznáni jako zvláštní rasa teprve nedávno. Velcí, plavě zbarvení osli putují neuvěřitelnými rozlohami za potravou přes poušť do údolí a oáz. Zjevují se nečekaně jako jednotlivci nebo v párech, vzácně v malých skupinkách. Pouští se potulují malá stáda gazel džejran *(Gazella subgutturosa)*. V pustých skalnatých soutěskách se občas mihnou divoké ovce argali *(Ovis ammon)*, které se pyšní mohutnými zahnutými rohy. Ve vyšších horách se vyskytují přes 1,5 metrů dlouzí a metr vysocí kozorožci sibiřští *(Capra ibex sibirica)*. Vzácností zaaltajské Gobi jsou také poslední na světě žijící divocí velbloudi dvouhrbí *(Camelus bactrianus)*. V nejodlehlejších částech Gobi v Číně a Mongolsku se potuluje posledních asi tři sta kusů. Dlouho se zvažovalo, zda divoce žijící velbloudi nejsou jen potomky uprchlých domácích. Teprve až analýza DNA prokázala, že se jedná o původní divoké předky domácích velbloudů. Divocí velbloudi se liší od domácích na první pohled. Jsou štíhlejší, stojí na vysokých nohou, a také jejich hlava je výrazně subtilnější. Nápadná je jejich světlá, téměř bílá barva a drobné zašpičatělé hrby. Mají krátkou, hnědou srst a hrby s chomáči chlupů nahoře. Jsou to velice plachá zvířata, která nenechají člověka přiblížit ani na jeden kilometr. Stáda, která se potulují pouští, mívají 5 až 20 kusů a denně za potravou ujdou i několik desítek kilometrů. Domácí velbloudi mají tělo dlouhé okolo 270 centimetrů a výška v lopatkách je asi 250 centimetrů, nad nimi ční mohutné hrby. V zimě se tělo pokryje dlouhou, teplou srstí. V létě velbloudi spásají suchomilnou vegetaci pouště Gobi.

Krajina, která je pokryta sarirem, tvoří obrovskou bezodtokou pánev, lemovanou horami sopečného původu křídového stáří. Mezi dvěma hřebeny vyvěrají vzácně prameny a pod horami leží údolí s občasnou vegetací. Načervenalé kopce jsou tvarovány nepřetržitě vanoucím větrem. V pouštním klimatu a prakticky bez vegetace tvoří bohatou škálu bizarních skalních útvarů. Skály jsou jemně vybroušené a vyhlazené písečným a prachovým brusivem. Proto je pestrá geologická stavba zřetelná jako v učebnici. Součástí geologické stavby je

velký počet různých zbytků subvulkanických těles. Největší část pokrývá vulkanický komplex křídového stáří. Skládá se z pyroklastik, v nichž vyvětrává řada přívodních kanálů, a dalších vulkanických těles, tvořících bizarní skalní kulisy. Svrchní část vulkanického komplexu má kyselejší složení a je tvořena ještě více tufy, ale i tufity. Místy se vyskytují vápence se zkamenělinami. Větší část území je tvořena mnohonásobně se opakujícími výlevy alkalických hornin, které se střídají s mohutnými polohami pyroklastik. Dnes jsou tato pyroklastika z části zjílovatělá, a tak snadno podléhají erozi. Přestože roční srážky v těchto místech dosahují nejvíce 150-200 mm, spadnou většinou jako přívalové deště, které mají silný erozní účinek. Jemný písek a prach odnáší vítr. Pro území jsou dlouhodobé prudké vichřice, které odnesou obrovské množství materiálu, charakteristické. Na povrchu zůstanou jen těžší úlomky. V údolích jsou nahromaděny rozsypy plné achátů a chalcedonů, které mají barvy modré, hnědé, bílé i růžové. V roklích se objevují stále nové dutiny vyplněné odrůdami křemene, které se vyskytují v krystalech, jako jsou křišťál, záhněda a vzácně ametyst. Celý komplex je prorazen čedičovými žilami. Výkyvy teplot podporují rychlý rozpad hornin podle původních struktur. Vzniká tak charakteristická pouštní dlažba, ve které mohou být koncentrovány úlomky z mnohametrových, postupně denudovaných vrstev tufů. Dnes je území téměř liduprázdné. Tu a tam se objevují nepoškozené hrobky, kurgany. Přímo na povrchu leží četné artefakty, které svědčí o tom, že oblast nebyla vždy jen pustinou. Kameny se v Mongolsku zpracovávaly nejméně před čtyřiceti tisíci lety. Štípané paleolitické nástroje jsou většinou vyrobené z červených karneolů, vzácněji z bílých chalcedonů s černými tečkami a nebo z achátů. Cihlově červené karneoly jsou velmi houževnaté a jen obtížně je lze rozbít kladivem. Paleolitické nástroje nesou stopy opracování, které svědčí o zručnosti jejich výrobců. Základní tvar kamene připravili několika přesnými údery, po kterých jen dotvořili nástroj na okraji jemnými zoubky. Škrabky, pěstní klíny, hroty šípů jsou dokonalé. Povrch nástrojů je lesklý, pokrytý tzv. pouštním lakem, který vznikl za tisíce let, po kterých předměty leží na povrchu bičovaným větry. Další tradice těžby i zpracování drahých kamenů není v Mongolsku tak výrazná, jako v sousední Číně. I některá místní jména jako Ojuu – Tologaj (Tyrkysová hora), Chuvt – Chundej (Jantarové údolí) svědčí o získávání drahých kamenů v dávné minulosti. Ve 20. století sovětští a českoslovenští geologové prováděli prospekci na nerostné suroviny z hlediska evropského pojetí. Byla ověřena ložiska olivínu u Šavarin Caram, živce – sanidinu a granátu – almandinu Altan – Chuduk v Mongolském Altaji a granátu – pyropu Šavarin Caram v Changaji. Výskyty odrůd křemene, jako jsou křišťál, ametyst, záhněda, morión i citrín, byly nalezeny na řadě mongolských nalezišť. Také různé neprůhledné, mikrokrystalické odrůdy křemene, jako jsou červený karneol, modrý safirín a pestrobarevné acháty, jsou na řadě výskytů běžné. Na rozsypech Ich Džargalan se nalézá bílá směs chalcedonu a opálu – kašolong, jehož název pochází z mongolštiny a znamená krásný kámen. Mongolsko je bohaté na zkřemenělá dřeva. Nynější zájem se soustředil na drahé kameny čtyř oblíbených barev, jako jsou červená, modrá, žlutá a bílá, které představují červený korál nebo granát, modrý tyrkys, žlutý jantar a bílou perlu a nefrit. Dodnes jsou, stejně jako v minulosti, neobyčejně ceněny některé druhy nefritů a chalcedonů pro výrobu tradičních tabatěrek na šňupací tabák.

Cestou nazpátek projíždíme kolem paleontologicky význačné oblasti, která Gobi proslavila nálezy dinosaurů z druho-

hor. Mezi pozoruhodné objevy patří nález více jak 50 fosilních vajec a množství koster, které náležely dinosaurům rodu *Protoceratops*. Byly objeveny v roce 1923 v pískovcích mongolské pouště Gobi. Kostry nejrůznějších velikostí patřily právě narozeným mláďatům i dospělým jedincům. Nalezená hnízda a právě narozená mláďata byla prvním skutečným důkazem, že dinosauři se rozmnožovali stejným způsobem jako ostatní plazi.Ve zkamenělých písečných hnízdech byla nalezena jak celá vejce, tak i rozbité skořápky. V jednom z hnízd bylo objeveno více než 18 vajec a předpokládá se, že celková snůška mohla dosahovat až 34 kusů. Proto není vyloučeno, že do jednoho hnízda snášelo vejce více samic. Většina objevů je uložena v muzeích a další výzkumy v přírodě podléhají přísnému schvalovacímu režimu. V období po roce 1963 vyjížděly do této oblasti četné polsko-ruské expedice, které se soustředily na lokalitu v širokém údolí Nemegt. Tato lokalita poskytla ohromné množství paleontologického materiálu, který v současnosti stále čeká na zpracování v laboratořích. Výzkumy v místech, kde chybí voda, jsou náročné. Některé kosti bylo možné vyzdvihnout poměrně lehce, protože byly obnaženy působením větru již dříve. Někdy dokonce stačilo pouze očistit je kartáčem. Největší kosti, které byly v Gobi nalezeny, patřily sauropodnímu dinosauru rodu *Opisthocoelicaudia*. Bohužel jedna z nejdůležitějších částí kostry, lebka, se nezachovala, stejně tak jako velká část krční páteře. Většina sauropodních dinosaurů žila v období jury.

Zdálo by se že poušť Gobi je díky drsným klimatickým podmínkám a odlehlosti ušetřena negativního působení člověka. Ale i tato oblast byla odedávna cílem lovců a tam, kde je to možné, se usídlili pastevci. V minulosti všechny produkty jejich činnosti v krátké době zpracovala příroda. S postupem civilizace se objevují v odpadech takové vymoženosti, jako jsou plastové lahve, plechovky od piva, konzervy, a s nimi si ani drsné klima neporadí. Poslední částí neporušené gobijské přírody je odlehlá zaaltajská Gobi na jihozápadě Mongolska, kterou zachránila velká vzdálenost od osídlených míst a komunikací, střežené území na hranici s Čínou a nedostatek vody. Díky tomu se území zachovalo v původním stavu a udrželi se vzácní živočichové. V roce 1975 byla oblast vyhlášena za přírodní rezervaci s názvem „přísně chráněné území Velká Gobi" na úctyhodné ploše 53 000 km^2. Oblast byla v roce 1991 zahrnuta do celosvětového programu Man and Biosphere a vyhlášena za největší biosférickou rezervaci v Asii a čtvrtou co do velikosti na světě. V roce 1996 pak byla zapsána na seznam památek světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. Z území rezervace je známo okolo padesáti druhů savců, sto padesát druhů ptáků a patnáct druhů plazů, mezi kterými jsou druhy celosvětově chráněné a kriticky ohrožené. Popsáno bylo okolo čtyř set druhů rostlin. Než do této oblasti dorazí rušivé vlivy civilizace, bude tato oblast díky své rozloze a nepřístupnosti připomínat člověku časy před tisíci lety. Chránit velkou rezervaci však není vůbec snadné. Strážců je málo, chybí finance i dopravní prostředky. A tak nejlepší ochranou je zatím odlehlost území.

Tomáš Řídkošil

Zusammenfassung

Martin NECHVÍLE: *Ein Beitrag zur Geschichte der Gemeinde Dalešice und derer Umgebung*

Der Artikel beschäftigt sich mit der Auswertung der archäologischen Funde (zwei Zehner der Keramikbruchstücke), die durch oberflächiges Sammeln (April 2000) im Außengebiet der Gemeinde Dalešice gewonnen wurden. Während der Prospektion wurden keine markanten lokalen Kumulationen der Keramikbruchstücke beobachtet, man kann also voraussetzen, dass hiesige Funde wahrscheinlich mit mittelalterlicher und neuzeitlicher Düngung zusammenhängen. Solchermaßen zerstreute Funde haben zwar nur einen reduzierten Aussagewert, aber in unserem Fall ist auch derart gewonnene Information wertvoll. Jede Erkenntnis, die über Besiedlung aussagt und der schriftlichen Erwähnungen vorhergeht, ist von Bedeutung. Die erste Erwähnung über Dalešice datiert sich ins Jahre 1543, die gefundenen Artefakte könnten ältere Besiedlung bezeugen.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

Michal L. JAKL: *Semiler Ursprung der neuzeitlichen Orden der Hochstädter Zünfte*

Die Zunftorden haben wahrscheinlich die Zünfte der Fleischer, Schneider, der sieben vereinigten Handwerke, Weber und Schuhmacher der Stadt Vysoké nad Jizerou (Hochstadt an der Iser) erst im Jahre 1700 gewonnen und hiesige Zunft der vereinigten Handwerke der Bäcker, Müller und Lebzelter im Jahre 1714 von denselben Zünften des Marktfleckens Semily, die sie wieder von den Zünften in der Umgebung in Jahren 1699 und 1712 bekamen. Es gibt Möglichkeit, dass es noch früher eine ältere Zunft der Schmiede in Vysoké mit Wirkung in der damaligen Herrschaft der Burg Navarov (Nawarow) gab, darauf weist jedoch nur ein Steinrelief hin, auf dem die Hochstädter Stadtsymbolik mit dem Symbol des Hufeisens auf dem Kirchenglockenturm aus den Jahren 1511 – 1518 im Dorf Lánov (Langenau) verbunden ist, das früher zur Navarover Herrschaft gehörte.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

Antonín LANGHAMER: *Illustrator, Maler und Pädagoge Miloslav Jágr*

In der Vorrede zur jüngsten Ausstellung der Illustrationen des Semiler Landsmannes Miloslav Jágr denkt der Autor über sein Werk für Kinderleser nach, erinnert jedoch auch an sein schriftstellerisches und malerisches Werk und sein Schaffen in Bereichen Film, Fernsehen, Szenografie, Graphik. Während der 33 Jahre seiner pädagogischen Arbeit an der Kunsthochschule in Prag, wo er ein spezielles Atelier der Film- und Fernsehgraphik leitete, bildete er eine ganze Reihe großer Künstler auf, eine Liste von denen ist beigefügt.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

KRONIKA

Studenti turnovského gymnázia naslouchají bývalým muklům v jáchymovském muzeu.
(Foto I. Navrátil.)

Státní okresní archiv Semily v roce 2002

Změna v zařazení archivu

Státní okresní archiv Semily stal od 1. 8. 2002 vnitřní organizační jednotkou Státního oblastního archivu v Litoměřicích, který se k témuž dni změnil na organizační složku státu a samostatnou účetní jednotku. Při tomto převodu nám semilským okresním úřadem nebyl posílen stav ani o jednoho doporučeného pracovníka, nedostali jsme potřebné vozidlo ani žádné jiné technické vybavení mimo toho, které archiv již fakticky užíval, nebylo na nás pamatováno při dělení multilicencí na počítačový software. Rovněž převáděné finanční prostředky byly stlačeny na minimum, což vše vytvořilo velmi obtížnou startovní pozici.

Pohyb archiválií

Celkem bylo převzato 130,36 bm archiválií. Ze zajímavých přírůstků uveďme především delimitované archiválie z Krkonošského muzea ve Vrchlabí (škola, obecní a farní úřad v Pasekách n. J.), Okresního muzea Českého ráje v Turnově (jednatelská kniha zpěváckého spolku Dvořák 1879-1894, mašovská pamětní kniha 1836-1858), Vlastivědného muzea ve Vysokém n. J. (tříčské školní kroniky 1822-1965) a Městského muzea v Lomnici n. Pop. (městské kroniky 1978-2000). Překvapily objevy značně starých archiválií na obecních úřadech v Holenicích, Jilemnici, Hrubé Skále, Chuchelně, Jablonci nad Jizerou (zde objeveny písemnosti, které byly loni zachráněny městským úřadem před zničením, jako MNV Horní Dušnice, MNV Stromkovice, Archiv obce Stromkovice, ZDŠ Stromkovice, NŠ Horní Dušnice, NŠ Stromkovice, Pěvecký sbor Hlahol Jablonec nad Jizerou aj.), Tatobitech nebo na neobsazené faře ve Vysokém n. J.

Přibylo 88 svazků obecních a školních kronik, vedle již zmíněných také 2,15 bm kronik města Vysokého n. Jiz. s přílohami z let 1923-1990, vynikající kroniky obcí Studence 1934-1955, Tatobit 1920-1972 či Horních Štěpanic 1906-1966. Svůj podíl na tom má zřejmě též nabídka digitalizace předaných kronik – během roku bylo zhotoveno 19 ks CD-ROM.

Za zvláštní zmínku stojí též solidní základna statistických dat z OO ČSÚ Semily nebo rozsáhlý soubor fotodokumentace z referátu životního prostředí Okresního úřadu Semily. Z půdy turnovské sokolovny byly převzaty písemnosti TJ Sokol Turnov, ale i Cestovní informační služby Turnov, TJ Turnov, DTJ Turnov, odboru KČT Turnov, OV ČSTV Turnov, Sokolské župy Ještědské, TJ Sokol a KČT po r. 1990, včetně bohatého fotografického materiálu.

Do deseti archivů bylo delimitováno 33 částí různých archivních fondů v rozsahu 7,26 bm.

Okresní archiv ke konci roku ochraňoval 4502 bm archiválií v 1990 archivních fondech a sbírkách.

Předarchivní péče a skartace písemností

V roce 2002 bylo provedeno 91 skartačních řízení – u 18 referátů likvidovaného okresního úřadu, 27 městských a obecních úřadů, 11 škol, u 13 akciových společností, společností s ručením omezeným a zemědělských družstev, jako Euro Optics Turnov (v likvidaci), AGRO Český ráj a ZD Všeň, DESMO Lomnice nad Popelkou, ZD Mříčná-Peřimov, ZD Studenec, ZEOS Lomnice nad Popelkou, Technické služby Turnov, Granát Turnov, Jednota Jilemnice, Vista Semily a dalších, zmiňme ještě alespoň rozsáhlé skartace u Okresního státního zastupitelství a semilského zastoupení Českého statistického úřadu.

V rámci kontroly výkonu státní správy u Městského úřadu v Turnově provedli pracovníci okresního archivu též hloubkovou kontrolu spisové služby. Poznatky získané při revizích spisové služby u obecních úřadů vedly k rozhodnutí uspořádat samostatné školení spisové služby pro obce 5. 12. ve studovně okresního archivu a pro města 6. 12. na Městském úřadě v Jilemnici.

Zpřístupňování a využívání archiválií

Pokračovalo pořádání a inventarizace obecních archivů do roku 1945 – dokončeny byly archivy obcí Libštát, 1798-1945 (1949); Bělá u Libštátu 1875-1945 (1951); Bítouchov 1885-1945 (1964); Harrachov 1822-1945 (1948); Holenice 1869-1945 (1951); Košov 1860 -1945 (1954); Kundratice 1827-1945 (1949); Levínská Olešnice 1825-1945 (1952); Mašov 1836-1945 (1947); Martinice 1867-1945; Nová Ves n. Pop. 1825-1945 (1950); Rokytnice n. Jiz. 1842-1944; Roztoky u Semil 1790-1945 (1967); Spálov 1934-1945 (1947). Dokončeno bylo též pořádání a inventarizace Farního úřadu Lomnice n. P. 1663-1960, zpracováno 62 svazků ze Sbírky rukopisů, 95 jednotek ze Sbírky kopií a opisů a zpracováno 88 svazků kronik.

Roku 2002 v archivu studovalo 163 badatelů (z toho 4 cizinci), kteří uskutečnili 430 návštěv. Vznikalo tu 7 diplomových prací, 1 disertace, 2 práce bakalářské, 1 semestrální, 1 ročníková a 10 prací seminárních. Archiv dále navštívilo 10 exkurzí (193 osob) – mj. kolegové ze SOkA Pardubice, studenti gymnázia v Turnově, představitelé obecních úřadů aj.

Okresní archiv zpracoval 56 rozsáhlejších badatelských dotazů a žádostí, 198 žadatelům poskytl opisy nebo kopie archiválií. Mimo archiv uskutečnil 42 zápůjček, pro své badatele zajistil 4 výpůjčky.

Badatelská témata:

Albrecht Jan: *Cesta k čp. 161 v Horní Branné*
Alexová Jindřiška: *Historie domu čp. 12 ve Všeni*
Bahenský František, Mgr.: *Půdorysy vesnických staveb ve druhé polovině 19. století*
Barešová Milada: *Historie Sboru dobrovolných hasičů v Rovensku p. Tr.*
Bartošová Kateřina: *Seznam žáků školy ve Slané*
Baštecká Lydia, Mgr.: *Josef Mirovít Král*
Blažek Václav: *Barokní památky na okrese Semily*
Blažek Viktor: *Církevní a občanské stavby v Semilech počátkem 20. stol.*
Brožek Zdeněk: *Předání lesů obci Sněhov*
Buriánek Milan: *Pozemkové úpravy na Kozákově*
Buriánková Šárka: *Spolkový život v Semilech v letech 1918-1929 (DP)*
Cimbál Jaroslav, Ing.: *Genealogie*
Cimbálová Zdeňka, Mgr.: *Genealogie*
Cogan Miroslav, PhDr.: *SUPŠ Turnov*
Čermáková Magdaléna: *Barokní památky na okrese Semily*
Čermáková Veronika: *Genealogie*
Činovec Igor, Mgr.: *Dějiny závodů Hybler*
Čížek Oldřich: *Sraz abiturientů*
Damašek Daniel: *Turnov na přelomu 19. a 20. století (DP)*
Drahoňovská Ivana: *Nauka o pramenech*
Drahoňovský Jan: *Časopis Böhmen und Mähren*
Droberjar Eduard, Dr.: *Archeologické nálezy ze Semilska a Lomnicka*
Exner Petr: *Historie města Jablonce n. Jiz.*
Exnerová Ilona: *Fašistická otázka v Jablonci n. Jiz.*
Fejfarová Leona: *Historie budovy České spořitelny v Semilech*
Fidler Tomáš: *Genealogie*
Fišera Zdeněk: *Hrady, zámky, tvrze a sídla na okrese Semily*
Flégl Pavel: *Malé vodní elektrárny*
Gábr Antonín: *Archivní praxe*
Háková Jana: *Historie farnosti Studenec (BP)*
Hanč Jindřich: *Cesty v obci Horní Branná*
Hásek Václav, Ing.: *Genealogie*
Havelka Miroslav: *Padesátá léta na okrese Semily*
Herbst Ivan: *Rozhodnutí ONV Semily z r. 1972*
Hnát Radek: *Kanalizace v obci Malý Rohozec*
Holubec Josef: *Genealogie*
Holubička Jaromír: *Genealogie*
Holubičková Lenka, Mgr.: *Dějiny obce Benešov u Semil*
Horák Tomáš, MUDr.: *Varhanářství*
Hrách Jaroslav: *Mlýny na Železnobrodsku*

Hrubá Lenka: *Historie zemědělství na Semilsku*
Hřib Jaromír: *Vlastnictví pozemku v Semilech*
Hýsek Jiří: *Geologické poměry okresu Semily*
Chlum Jan: *Genealogie*
Jakl Michal: *Nejstarší městské knihy města Vysokého n. Jiz. (DP)*
Jakubičková Kateřina: *Kaple sv. Jana Nepomuckého v Železném Brodě (DP)*
Janata Jan: *Genealogie*
Janatová Alena: *Historie TJ Sokol v Lomnici n. Pop. (DP)*
Janda Pavel: *Genealogie*
Janotková Tamara, *Ing. Josef Hlaváč a jeho rodina*
Jirásko Karel: *Historie železnic*
Junker Ullrich (Německo): *Franz Pohl*
Kafková Renata: *Dějiny školy v Lomnici n. Pop.*
Kalvínská Petra: *V. Metelka – Paseky n. Jiz. (DP)*
Kesner Tomáš: *Stabilní katastr Lomnice n. Pop.*
Klímová Jaroslava: *Parlamentní volby 1935 na Turnovsku*
Kněbortová Irena: *Vlastnictví domu v Chutnovce čp. 65*
Knop Karel: *Hydrocentrála ve Spálově*
Kocourková Lidmila: *Karel Beran z Ohrazenic*
Kopecký Vratislav: *JZD Žernov*
Koptík Josef: *Jindřich Ambrož (DP)*
Kordík Josef, P.: *Česká katolická moderna*
Košek Miroslav: *Restituce pozemků v Hrabačově*
Koucká Michaela: *Budova Státního okresního archivu v Semilech*
Kremlíková Zdeňka: *Malé vodní elektrárny*
Kroupa Pavel: *Kovozávody Semily – stavební dokumentace podniku ve Slané*
Krsek Lubomír, Ing.: *Dějiny chlapecké školy Turnov*
Křížová Iva: *Povodně na Jizeře*
Kučera Tomáš: *Historie turnovských kasáren*
Kučerová Taťána: *Restituce pozemků v Hrabačově*
Kudrnáč Josef: *Sraz abiturientů Osmileté střední školy v Turnově*
Kudrnáčová Jana: *František Ladislav Rieger*
Landr Petr: *Regionální historiografie*
Langhamer Antonín: *Výtvarníci okresu Semily*
Lapacík Martin: *Genealogie*
Lokajová Zdeňka: *Historie školy v Lomnici nad Popelkou*
Louma Vít: *Turnovské gymnázium v roce 1968*
Lukešová Petra: *Historické mapy Turnova*
Luštinec Jan, PaedDr.: *Jan Nepomuk hr. Harrach*
Luštinec Ondřej: *Třicetiletá válka na Jilemnicku*
Marek David: *Dějiny sokolské jednoty v Turnově*
Mastník Vladimír: *Historie školy v Lomnici nad Popelkou*
Mašek Jiří, Mgr: *SUPŠ Turnov*
Matlasová Tereza: *Podkrkonošský symfonický orchestr (BP)*
Matura Jaroslav: *Dějiny Libštátu*
Mejsnar Jiří: *Lomy na Semilsku*
Mejsnarová Zdeňka: *Studijní praxe*
Mihalo Jiří: *Pohlednice města Semil*
Mika Tomáš: *Volby v roce 1935 na Jilemnicku*
Mikanová Eva, PhDr.: *Hudební sbírky v Pojizeří*
Mikuláš Jiří: *Tematický katalog díla V. Maschka (1755-1831)*
Mikulková Jarmila: *Ochrana přírody a kulturních památek*
Mikulová Jana: *Historie hradu Košťál*
Mojžíšová Alena: *Návštěva T. G. M. v Semilech r. 1922*
Mrázková Tereza: *Genealogie*
Munzar Zdeněk: *Pozemkové knihy a katastrální mapy*
Mynář Jan: *Dějiny obce Horní Štěpanice*
Mynářová Lenka: *Dějiny obce Horní Štěpanice*
Navrátil Vladimír, RNDr.: *Genealogie*
Nováková Lenka: *Střední zdravotnická škola v Turnově*
Novotná Hana: *Dějiny školy v Lomnici n. Pop.*
Novotný Petr: *Genealogie*
Novotný Robert R.: *Dějiny Turnovska*
Novotný Vladimír: *Dějiny obce Skuhrova*
Oppenheim Bernhard (Německo): *Historie partnerského města Jablonec n. Jiz.*
Pauerová Lenka: *Politické strany a politická správa v okrese Semily v letech 1945-1948*
Pavlů Tereza: *Historie Libštátu*
Pekáč Petr: *Sraz abiturientů Hotelové školy v Turnově*
Petrušková Jitka: *Dějiny Turnovska*
Pekařová Stanislava: *Genealogie*
Pinkava Luděk: *Češi a Němci v letech 1938-1946*
Plachta Miloš, Mgr.: *Dějiny školství v Semilech*
Pochop Jaroslav: *Historie vzniku znaku obce Kruh*
Pokorný David: *Holenice čp. 1*
Prostředník Jan, PhDr.: *Archeologické nálezy ze Semilska a Lomnicka*
Příhoda David: *Regionální historie*
Pavlíček Josef: *Alšovice čp. 67*
Račanská Lucie: *Volby v roce 1935 na okrese Semily*
Řehák Stanislav: *Hrad a zámek Návarov*
Řeháková Šárka: *Hrad a zámek Návarov*
Sehnal Petr: *Genealogie*
Severa Milan: *Katastr obce Modřišice*
Sochor Bohumil: *Regionální vlastivěda Železnobrodska*

Sojková Jana, PhDr.: *Založení vlastivědného muzea ve Vysokém nad Jizerou*
Srb Miroslav: *Financování výzbrojních programů Čs. armády v letech 1927-1938*
Srba Ondřej: *Genealogie*
Srbová Daniela: *Genealogie*
Svoboda Josef: *Dějiny školy v Lomnici nad Popelkou*
Szafran Janusz (Polsko): *Genealogie*
Šádková Petra: *Dějiny školy v Lomnici n. Pop.*
Šemík František: *Osada Brodec (Smrčí)*
Šidáková Marie: *Dějiny školy v Lomnici n. Pop.*
Šimůnek Jaroslav, Ing.: *Genealogie*
Šlechta Vít, MUDr.: *Ivan Olbracht*
Šourek Ladislav: *Staré železářství na Železnobrodsku*
Štoudek Martin: *J. Kaizl (DP)*
Šturmová Zdeňka: *Dějiny Hrubé Skály (DP)*
Štěpánek Antonín, PaedDr.: *Dějiny obce Chuchelna*
Tausigová Markéta: *Holenice čp. 1*
Tomášová Lucie: *Hodnocení zeleně v obci Poniklá (DP)*
Trýzna Jaroslav: *Dějiny obce Bratrouchov*
Václavíková Milena: *Dějiny města Semil*
Valentová Romana: *Veřejná správa okresu Turnov do r. 1960*
Vaněk Pavel: *Dějiny chlapecké školy v Turnově*
Vaňková Alena: *Výsledky sčítání lidu, domů a bytů za rok 1970 a 1980*
Vaňková Věra: *Genealogie*
Vašata Ondřej: *František Mizera*
Vejnarová Lenka: *Semilští letci ve 2. zahraničním odboji*
Venclů Milada: *Katastr Rovenska pod Troskami*
Veselá Jiřina: *Zvláštní škola Semily*
Vošvrdová Eva: *Škola čp. 56 ve Veselé*
Votoček Václav: *Dějiny města Semil*
Votrubec Emil: *Shořalý mlýn v Turnově*
Vránová Michaela: *Dějiny města Rokytnice nad Jizerou*
Vrkoslav Jan: *Drobné památky v oblasti Českého ráje*
Wagner Martin: *Původní německé osídlení na území současného okresu Semily*
Waldmann Josef: *Pastorela od J. I. Linka*
Zahradník Pavel: *Průzkum památkových objektů*
Zdrůbková Věra: *Dějiny obce Chuchelny*
Zelasko Stefania (Polsko): *Franz Pohl*
Zuzánek Václav: *Historie farností Rokytnice n. Jiz., Harrachov, Jablonec n. Jiz., Poniklá*
Zuzánek Jaroslav Ing.: *Stav obyvatelstva v Jablonci n. Jiz. do r. 1938*
Zuzánková Alena: *Stav obyvatelstva v Jablonci n. Jiz. do r. 1938*

Pracovníci okresního archivu zpracovali několik rozsáhlejších archivních rešerší a soupisů, jako např. k neštěstí českých horolezců na Téryho chatě (pro ČT Ostrava), konfiskovaným zvonům za druhé světové války (pro farní úřady), parkovišti pod Troskami, restitučním nárokům dědiců po Karlu Desfours-Walderode a Janu Aehrenthalovi (Okresní úřad Semily). Dokončen byl soupis legionářů semilského okresu.

Nejvíce žádostí o opisy a výpisy z archiválií přicházelo od občanů vězněných nebo nuceně za války nasazených v německém průmyslu či v pohraničních zemědělských usedlostech.

Studovna archivu poskytla 7. března vhodné prostředí okresnímu kolu soutěže mladých historiků, 13. 12. 2002 se v okresním archivu opět konalo setkání kronikářů měst a obcí semilského okresu, tentokráte s přednáškou RNDr. Lenky Šoltysové, ředitelky správy CHKO Český ráj v Turnově.

Krkonošskému muzeu v Jilemnici byly zapůjčeny archiválie pro výstavu *Jan Nepomuk hr. Harrach – ze života českého šlechtice*, semilskému Městskému informačnímu středisku k výstavě o návštěvě T. G. Masaryka v Semilech r. 1922. V semilském Městském muzeu a Pojizerské galerii byly prezentovány naše archiválie na výstavě *Ivan Olbracht – zodpovědnost intelektuála* (6. 9. – 3. 11.) a další byly použity pro doplnění stálé expozice semilských osobností.

Po přechodu pod Státní oblastní archiv Litoměřice obnovil okresní archiv své kulturní působení. Ve foyer archivu byly instalovány dvě výstavy – *Semily na obrazech a v grafice* (k 650. výročí první zmínky o Semilech, doprovozenou třemi vitrínami nejstarších písemných památek) a *Michail Ščigol – Obrazy*. 14. 12. se v archivu uskutečnil křest knížky J. Křapky *Prauda praudoucí* s vánočním koncertem jičínského národopisného souboru Fidle.

Archivní knihovna

Podle zákona č. 257/01 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb, byla specializovaná knihovna SOkA Semily dne 5. 12. 2002 pod ev. č. 2704/2002 Ministerstvem kultury ČR zapsána do evidence knihoven. K žádosti o registraci byl vydán nový knihovní řád knihovny archivu, vypracovaný podle uvedeného zákona, a současně zrušen původní z roku 1984. K 31. 12. 2002 měla archivní knihovna 17 146 svazků, za rok 2002 bylo zpracováno 599 svazků, z toho koupí získáno 153 ks v hodnotě 30 321,80 Kč, darem 417 ks, výměnou 29 ks.

Personální situace a vybavení archivu

Stav pracovníků – 6 archivářů, údržbář a uklízečka – zůstal nezměněn. Jako údržbář byl první polovinu roku zaměstnán Ladislav Daniel, pak místo něj do archivu přeložen Milan Jech. S poloviční úvazkem působila v badatelně Svatomíra Hendrychová, emeritní ředitelka Městské knihovny v Semilech. Odbornou praxi v archivu vykonával student David Marek, administrativní praxe Antonín Gábr a Zdeňka Mejsnarová, pěti- a sedmiměsíční rekvalifikační kursy absolvovali Petr Zelinka, DiS, Jiří Čivrný a Kateřina Zahálková.

V oblasti HW byly obnoveny čtyři počítače – dva Celerony 1100 a dva Celerony 1200 s 256 MB RAM a 20 GB HD, ze SW byl od firmy DLG Computers v Praze zakoupen databázový program pro popis archiválií JANUS 2000. Připojení k Internetu bylo vyřešeno mikrovlnně, prostřednictvím firmy Mikroservis Semily. V ústředně EZS byla vyměněna poruchová základní deska, v ústředně EPS baterie. Zakoupeny byly dále svářecí agregát R-180 a knihařský lepicí přístroj.

Ivo Navrátil

Státní okresní archiv Jičín v roce 2002

Přehled o množství archiválií

Ke dni 31. 12. 2002 spravoval Státní okresní archiv v Jičíně celkem 4500,51 bm archiválií, které tvořily dohromady 2090 fondů. Rozsah zpracovaného materiálu se v porovnání s minulým rokem zásadně nezměnil, protože hlavním úkolem zpřístupňovacích prací se pro tento rok stala reinventarizace kmenových fondů. Celková metráž zpracovaného materiálu činila 1987,80 bm (z toho bylo inventarizováno 1980,02 bm), nezpracováno zůstalo nadále 2512,71 bm. Počet evidenčních pomůcek se zvýšil na 440. Během roku jsme přijali 80 přírůstků o rozměru 108,27 bm. Nejvíce archivního materiálu nám v souvislosti s ukončením své činnosti předal Okresní úřad v Jičíně, z jehož spisovny jsme kromě 23,66 bm jeho vlastních písemností převzali také 16,79 bm písemností bývalého ONV v Jičíně. Jistý úbytek jsme na druhou stranu zaznamenali díky předání dokumentace malé a velké privatizace z let 1991-1995 (1,26 bm) Krajskému úřadu v Hradci Králové.

Předarchivní péče

V průběhu roku 2002 vykonali naši pracovníci 46 revizí spisové služby. Naše pozornost se podobně jako ve dvou předcházejících letech zaměřila především na spisovny škol. V tomto roce jsme však začali ve větší míře provádět kontroly a metodické konzultace spisové služby také v podnicích, mezi nimiž tentokrát jednoznačně převládala zemědělská družstva a zemědělské akciové společnosti. Mimo to byl způsob manipulace s písemnostmi revidován také v Okresním muzeu a galerii v Jičíně

a v Českém červeném kříži v Jičíně. Po zapomenutých písemnostech jsme pátrali v prostorách farních úřadů v Nemyčevsi, Popovicích, Radimi a Robousích.

Skartačních řízení se v průběhu roku uskutečnilo celkem 92. Časově nejnáročnější bylo vyřizování 36 skartačních návrhů zanikajícího Okresního úřadu v Jičíně a následné postupné přebírání jeho spisového materiálu do naší péče. V roce 2002 se nám podařilo dokončit převzetí písemností bývalých MNV, za což do značné míry vděčíme též pomoci externích spolupracovníků.

Zpřístupňování

V rámci pořádacích prací jsme v roce 2002 zpracovali a inventarizovali fond *Městského národního výboru Kopidlno* 1945-1990 [1993] a *Městského národního výboru Pecka* 1945-1990. Zároveň jsme provedli reinventarizaci fondu *Archiv města Kopidlno* 1514-1945 [1951], *Archiv města Pecka* 1565-1945 [1954] a *Archiv města Nová Paka* 1601-1945 [1958]. Celkem bylo zpracováno 113,63 bm materiálu, z něhož bylo při vnitřní skartaci vyřazeno 7,23 bm, takže konečným výsledkem našeho ročního snažení je 106,4 bm nově uspořádaného materiálu, jehož kvalitu budou moci ocenit především zájemci o dějiny výše jmenovaných měst.

V přírůstkové knize naší knihovny bylo v roce 2002 učiněno 683 nových záznamů, což znamená, že k 31. 12. 2002 bylo v naší evidenci vedeno 17 924 svazků. Po odečtení vyřazených multiplikátů čítá naše knihovna 16 164 publikací, z nichž bylo badatelům v roce 2002 zapůjčeno 396 knih a časopisů. Naše archivní knihovna je regionálně a oborově specializovaná a slouží především potřebám pracovníků archivu a badatelů, kterým se však publikace půjčují pouze prezenčně.

Využívání archiválií

V roce 2002 navštívilo naši badatelnu 204 badatelů, kteří vykonali celkem 603 návštěv. Jako obvykle využívali našich služeb nejen studenti a zájemci o regionální dějiny či genealogii, ale obraceli se na nás i občané s dotazy spíše informačního charakteru. Pracovníci archivu vyřídili během roku 132 písemných dotazů, žádostí a rešerší, pořídili 62 výpisů a 1934 kopií archiválií. Archiv poskytl 102 zápůjček archivního materiálu.

Na plnění vědecko-výzkumných úkolů se naši archiváři ani v tomto roce nepodíleli. Mgr. Karel Chutný byl však jmenován členem komise AS MV pro uznávání archiválií za kulturní památky a PhDr. Jindřich Francek byl i v roce 2002 členem redakční rady Východočeského sborníku historického. Kromě toho se naši pracovníci zúčastnili několika pracovních seminářů pořádaných Státním ústředním archivem v Praze a Státním oblastním archivem v Zámrsku.

V oblasti publikační činnosti je třeba zmínit především ředitele archivu PhDr. Jindřicha Francka, který v roce 2002 vydal v nakladatelství Rybka Publishers knihu *Dějiny loupežnictva. Zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách* a zároveň již třetí vydání svého úspěšného *Zločinu a trestu v českých dějinách*. Kromě toho PhDr. Francek publikoval v Nových novinách článek o úmrtí zakladatelky jičínského archivu *Vzpomínka na Janu Somešovou*. Mgr. R. Janků a Mgr. A. Česáková spolupracovaly na přípravě publikace *Dějiny a současnost podnikání na Jičínsku, Hořicku, Novopacku a Sobotecku*, která vyšla v nakladatelství Městské knihy.

Personální a správní situace

Ve funkci ředitele archivu setrval i v roce 2002 PhDr. Jindřich Francek. Dosavadní zástupkyni ředitele Mgr. Radku Janků po jejím odchodu na mateřskou dovolenou ve funkci nahradil Mgr. Karel Chutný. Další-

mi stálými zaměstnanci archivu jsou archivářky Milena Heligrová, Jaroslava Krausová, Mgr. Alena Česáková, administrativní pracovnice Milada Dufková a uklízečka Eva Mazánková. Mgr. Radku Janků zastupuje od 2. ledna 2002 po dobu její mateřské dovolené Bc. Markéta Česáková, absolventka bakalářského studia oboru archivnictví – historie na PdF VŠP Hradec Králové. Prvního srpna do archivu nastoupil jako řidič a správce budovy bývalý pracovník Okresního úřadu Jičín Zdeněk Jahelka.

V rámci reformy veřejné správy došlo v roce 2002 k důležitým změnám i v organizaci archivnictví. Okresní archivy, které až dosud spadaly do kompetence okresních úřadů, se s platností od 1. 8. 2002 staly organizačními jednotkami státních oblastních archivů. Státní okresní archiv v Jičíně je tedy od tohoto data součástí Státního oblastního archivu v Zámrsku.

Alena Jurigová

Literární archiv PNP, pracoviště Staré Hrady, v roce 2002

V roce 2002 dále pokračoval růst pracoviště po všech stránkách. Přibylo téměř 1400 archivních kartonů (celkem je zde nyní 1520 archivních fondů a sbírek, uložených ve 26 687 kartonech). Největším přírůstkem byl podnikový archiv PNP.

Archiv navštívilo rekordních 125 badatelů, kteří vykonali 683 badatelských návštěv, 8 badatelů bylo zahraničních (Německo, Nizozemsko, Rusko, Slovensko, Ukrajina, USA).

Do pražské studovny na Strahov bylo odesláno celkem 364 výpůjček, 49 dotazů bylo zodpovězeno písemně.

Zpracováno bylo 28 osobních fondů, uložených v 92 kartonech (15 128 archivních jednotek), dalších 26 dříve zpracovaných fondů bylo zrevidováno, nově uloženo do nekyselých desek a opatřeno nově napsanými kartami (45 kartonů, což znamená cca 4 600 archivních jednotek). Mj. paní Irena Škodová dokončila zpracování rozsáhlé pozůstalosti básníka Ladislava Stehlíka. Z regionálních autorů byly zpracovány písemnosti básníka Stanislava Vodičky, rodáka z Rožďalovic, redaktora Jindřicha Volprechta z Libáně a dodatek osobního fondu P. Antonína Marka, zrevidovány byly pozůstalosti básníka Václava Čeňka Bendla a redaktora Josefa Hozdeckého, rodáka ze Všeně.

Archiv navštívilo 10 exkurzí, pracovníci archivu se zúčastnili 4 vědeckých konferencí, přednesli 6 přednášek, napsali 14 článků a spolupracovali s Osvětovou besedou Staré Hrady na všech kulturních akcích na zámku. Karol Bílek přednášel literární archivnictví na Univerzitě v Hradci Králové, Eva Bílková vedla historický kroužek Lepařova gymnázia v Jičíně.

Pokud jde o personální stránku, posílil od 1. února ostrahu pracoviště Václav Javůrek ze Starých Hradů a od 1. července nastoupila archivářka Jana Pacltová ze Sedlišť. Brigádně pracovali v archivu studenti Eva Bílková, Eva Flanderková, Zuzana Kulová, Dominik Hrodek a Ondřej Macura z FF UK Praha, Tomáš Breň, Adéla Novotná, Hana Škropová a Lucie Vejmelková z PedF UK Praha a gymnazisté Jitka Bílková ze Sedlišť, František Brož a Gabriela Romanová z Prahy. Velký kus práce odvedla i paní učitelka Irena Škodová z Libáně. Archivní praxi zde absolvovali Tomáš Hylmar z UJEP Ústí nad Labem a Vanda Navrátilová z Univerzity Hradec Králové, dále 10 studentů Jihočeské univerzity České Budějovice.

Jako konzultanti pomáhali Dagmar a Josef Blümlovi z Českých Budějovic, Ale-

na a Michal Přibáňovi z Brna, Věra Brožová, Martin Sekera, Aleš Zach a Bohdan Zilynskyj z Prahy. Pracovali tu krátkodobě i kolegové z pražského centra PNP Yvetta Dörflová, Renata Ferklová, Dana Hrazdirová, Jan Linka, Naděžda Macurová a Miloš Sládek.

Při různých technických pracích se uplatnili všichni pracovníci ostrahy, dále František Svoboda ze Sedlišť a František Hrych z Libáně, pomohlo i 17 členů Turistického akademického klubu z Prahy pod vedením ing. Igora Holuba.

A tak mohu zakončit svou krátkou rekapitulaci celoroční práce podobně jako loni: ve Starých Hradech se udělalo hodně odborné i kulturní a osvětové práce, přibylo mnoho dalších přátel zámku a Staré Hrady si stále udržují své dobré jméno.

Eva Bílková

Činnost Okresního muzea Českého ráje v Turnově v roce 2002

Rok 2002 byl pro Okresní muzeum Českého ráje v Turnově rokem změn. Činnost muzea v tomto roce významně poznamenal převod zřizovatelské pravomoci Okresního úřadu v Semilech na Krajský úřad v Liberci k 31. 12. 2002. V souvislosti s tím probíhaly po celý rok mimořádné kontroly v oblasti hospodaření a svěřeného majetku organizace, kontroly interních směrnic a materiálů, a to jak pro potřeby Okresního úřadu v Semilech, tak pro nového zřizovatele. Vedle toho byla velká pozornost pracovníků věnována dokončení soupisu sbírkových předmětů a jejich přihlášení do Centrální evidence sbírek Ministerstva kultury České republiky. Vedle těchto mimořádných úkolů plnilo muzeum všechny stálé úkoly muzea v oblasti výzkumné činnosti, prezentace sbírkových fondů a práce s návštěvníkem. Zastupitelstvo Města Turnova vyhlásilo v roce 2002 poprvé *Cenu města.* Za dlouholetý přínos k propagaci města i rozvoji kultury ji 28. 10. 2002 převzala ředitelka muzea PhDr. V. Jakouběová.

Stálé expozice a výstavy

V roce 2002 byly v OMČR Turnov zpřístupněny všechny stálé expozice muzea. Drobné úpravy proběhly v náplni expozice historie kamenářství. V Kabinetu drahých kamenů stálou expozici vystřídaly krátkodobé výstavy, představující minerály z mimoevropských nalezišť (Vietnam, Brazílie). Díky přispění grantu MK ČR bylo dokončeno restaurování maleb roubené světnice z roku 1807, umístěné ve stálé národopisné expozici. Ve výstavních prostorách uspořádalo muzeum celkem 35 výstav. Z výtvarných výstav zaujal II. ročník mezinárodního projektu Umělci Euroregionu Nisa, výstava mladých výtvarníků Pavla Holase a Vladimíra Vély *Mezidobí*, expozice frekventantů VII. ročníku *Řezbářského setkání* doplněná plastikami Karla Hajna pod názvem *Ohlédnutí*, mezinárodní projekt *Orbis Pictus Europa*, retrospektivní výstava uměleckého kovářství ze sbírek SUPŠ Turnov, zaměřená na posledních deset let výuky tohoto oboru *Kovářské zrcadlení*, výstava účastníků XIV. mezinárodního šperkařského sympozia *Symposion 2002.* Tato výstava byla pořádána pod záštitou České komise pro UNESCO. Z výstav muzejního charakteru měla velký ohlas výstava dobových textilií ze sbírek muzea *Šiju šiju sám*, podávající přehled o vývoji módy od poloviny 19. století do počátku 20. století, doplněná sbírkou historických šicích strojů, a výjimečná archeologická expozice a nejrozsáhlejší prezentace výsledků záchranných archeologických

výzkumů za poslední tři desetiletí, věnovaná nejen Turnovu, ale celému hornímu Pojizeří, doplněná o rekonstrukce zajímavých objektů, pod názvem *Výsledky archeologického výzkumu nejen v Turnově.* Výstavní činnost doplnily drobnější projekty *Stříbrný šperk* z II. ročníku šperkařské soutěže studentů, *Kouzelné náramky, Frýdštejn, naleziště drahých kamenů, Z nových přírůstků do sbírek muzea* ad. Fotoklub Safír připravil pro návštěvníky 11 autorských výstav a výstavu výsledků I. ročníku celostátní soutěže pod názvem *Zemský ráj.* Na Dlaskově statku v Dolánkách proběhly výstavy *Tři století Dlaskova statku v Dolánkách, Světci jara, Světci léta a svatojánské čarování, S úrodou domů, Betlémy a betlémáři.*

Pro partnerské organizace muzeum připravilo pokračování putovních výstav *Člověk proti nemocem* a *Český granát a jeho svět,* dále výstavy šperků a obrazů J. Urbana a J. Salaby (Praha – Galerie Záviše z Falkenštejna), *Kouzelné náramky a obrazy Jiřího Salaby* (Muzeum Žatec). Stálé expozice, výstavy a kulturní pořady pořádané muzeem navštívilo v roce 2002 60 774 osob. Celkovou návštěvnost výrazně posílily akce pořádané muzeem a akce pořádané ve spolupráci s jinými kulturními organizacemi ve městě. Podobně jako v předchozích letech byly finančně podporovány Městem Turnov, granty Ministerstva kultury ČR a Krajského úřadu Liberec.

Přednášky a další akce

Muzeum v roce 2002 připravilo 65 kulturně výchovných pořadů, z toho 41 přednášek zaměřených na regionální historii a vlastivědu, z nichž část proběhla u příležitosti Mezinárodního dne muzeí a Dnů kulturního dědictví. Z dalších akcí zaujaly *Masopust tentokrát trochu jinak, Velikonoční jarmark, Stavění májů,* VIII. ročník *Turnovských staročeských řemeslnických trhů, Svatojánské hraní 2002, Drahý kámen a šperk v Českém ráji, Vracíme se do pravěku, Vánoce v muzeu.* Kulturně výchovné pořady navštívilo celkem 13 658 osob.

Konference, odborné semináře, sympozia

Významnými projekty byl VII. ročník *Řezbářského sympozia* a XIV. ročník mezinárodního šperkařského sympozia *Šperk a drahokam.* Muzeum bylo spolupořadatelem celostátní vědecké konference *Čeněk Zíbrt – historik a etnograf,* semináře *Prof. Jan Patočka – turnovský rodák, filosof a pedagog* a valné hromady Pekařovy společnosti Českého ráje. V muzejní herně proběhly programy *Poznávání a třídění drahých kamenů, Hrajeme si na archeologa* a *Vyrábíme keramiku bez hrnčířského kruhu.*

Práce se sbírkami

Počet evidenčních čísel sbírkových předmětů a jejich souborů činil k 31. 12. 2002 celkem 58 838 evidenčních čísel přihlášených do CES. Tento počet představuje 169 987 kusů sbírkových předmětů (bez archeologického materiálu a dosud neutříděného fondu archiválií). V roce 2002 byly sbírky muzea obohaceny o 2 532 nových přírůstků ze všech oborů v muzeu zastoupených. Nejvýznamnější akvizice roku odpovídaly specializaci muzea na drahé kameny a jejich zpracování. Zakoupena byla výjimečná kolekce achátů z Bezděčína. Za přispění grantu MK ČR získalo OMČR uměleckou pozůstalost prof. Antonína Karče, ředitele SUPŠ Turnov, část nákupem a část darem. Kolekce, obsahující šperky, cizelérské a kovolijecké práce, kresby a návrhy, dokumentuje vývoj šperkařství ve 20. a 30. letech 20. století.

Na počátku roku proběhly inventarizace všech souborů přihlašovaných do Centrální evidence sbírek (mimo sfragistiky, papírových platidel a A-FČR a A-FU, které proběhly už v r. 2001).V souvislosti s tím byla dokončena revize a inventarizace všech přihlašovaných souborů. Byly odstraněny závady zjištěné v evidenci I. a II. stupně,

sceleny a doplněny řady přírůstkových a inventárních čísel a odstraněny duplicitní zápisy. Konzervován byl soubor archeologického střepového materiálu z výzkumu Maškových zahrad, soubor zemědělského nářadí, kolekce granátových šperků a stříbrných šperků z turnovských sympozií, kolekce měšťanského textilu a oděvních doplňků pro výstavu *Šiju, šiju sám.* V zájmu ochrany sbírkového fondu byla dokončena úprava depozitáře umění (systém závěsných pojízdných roštů pro obrazy).

Odborná knihovna

Odborná knihovna muzea sloužila prezenčně badatelům a odborným pracovníkům muzea.

Počet knihovních jednotek činil k 31. 12. 2002 7 658 položek. Tento počet zahrnuje pouze fond odborné knihovny bez sbírkových knižních fondů (staré tisky a fond regionální literatury). V roce 2002 došlo k delimitaci mezi OMČR a Státní vědeckou knihovnou v Liberci. Jednalo se o předání knihovního souboru odborné knihovny z turnovských Monokrystalů (1 822 knihovních jednotek).

Vědeckovýzkumná a ediční činnost

Odborní pracovníci muzea pracovali v roce 2002 na řešení 27 vědeckých úkolů. Výzkumné projekty a programy byly realizovány v oboru archeologie, archivnictví, regionální historie a historie umění, etnologie a mineralogie.

Badatelnu muzea navštívilo celkem 168 badatelů. Badatelská služba muzea byla zaměřena především na konzultace bakalářských a diplomových prací, na poskytnutí materiálů místním školám a veřejným institucím i soukromým sběratelům a badatelům v oblasti regionální historie, historie umění, archeologie, mineralogie a etnologie.

Všichni odborní pracovníci muzea přispívali v roce 2002 do odborného tisku. Jednalo se zejména o výstupy z vlastní vědeckovýzkumné činnosti. V zájmu popularizace činnosti MČR většina z nich dopisovala i do regionálního tisku. Vlastní tituly představují IV. ročník Pojizerského sborníku, 2 katalogy (průvodce výstavou a vydání zvukového průvodce pro nevidomé návštěvníky jako součást haptické expozice).

Materiální zabezpečení

V roce 2002 zajišťovalo muzeum provoz čtyř vlastních objektů a pronajatého Dlaskova statku v Dolánkách. V souvislosti s plánovanou změnou zřizovatele nebyly zahájeny žádné rozsáhlejší práce v oblasti rekonstrukce budov a v objektech probíhala pouze běžná údržba, zajišťovaná vlastními zaměstnanci. Na Dlaskově statku proběhla na jaře výměna střešní krytiny na hlavním objektu v souladu s projektem ateliéru GIRSA. Práce byly hrazeny majitelkou objektu a z prostředků státu. V roce 2002 pracovalo v muzeu 16 pracovníků v hlavním pracovním poměru, 5 pracovníků na DPC a 4 pracovníci na náhradní vojenské civilní službě. Muzeum obdrželo prostřednictvím zřizovatele celkovou dotaci 5 174 tis. korun (po úpravách během roku včetně účelových dotací státu), při celkovém rozpočtu hlavní a vedlejší činnosti 9 474 tis. korun, což je cca 54 % celkových potřeb organizace. Pro zajištění vyrovnanosti rozpočtu muselo muzeum některé ze svých aktivit značně omezit a použít prostředky z rezervního fondu a z fondu reprodukce. Některé aktivity se podařilo OMČR Turnov zajistit prostřednictvím získaných grantů.

Vladimíra Jakouběová

Okresní muzeum a galerie Jičín v roce 2002

Až do června 2002 nemělo muzeum možnost prezentovat svou stálou vlastivědnou expozici ani krátkodobé výstavy v prostoru výstavní chodby v důsledku rekonstrukce stropů ve Valdštejnském zámku, v němž je muzeum umístěno. Bez přerušení probíhaly pouze výstavy v prostorách galerie, která je lokalizována mimo rekonstrukční zónu. Tato situace se pochopitelně promítla i ve snížené návštěvnosti muzea oproti roku 2001. Přesto se podařilo s úspěchem zachovat povědomí veřejnosti o muzeu organizováním či spoluorganizováním přednášek a kulturně výchovných akcí v náhradních prostorách i v plenéru. Nejvýraznějšími akcemi bylo pořádání projektového vyučování na devíti školách okresu Jičín nazvané *Terra felix – terra desolata*, dílny o festivalu *Jičín – město pohádky* a vánoční výstavy *Hravé vánoce*. Stálá expozice ve značně inovované podobě s množstvím interakčních prvků byla znovu otevřena dne 15. června 2002. Součástí expozice jsou nově otevřené prostory, dílny a herny a rovněž rizalit, kde došlo k potřebným stavebním úpravám. V první polovině roku se naše muzeum věnovalo dokončování inventarizace sbírkového fondu a zápisu do Centrální evidence sbírek. V druhé části roku bylo na základě grantu Open Society Fund Praha zřízeno *Centrum muzejní pedagogiky*. Také byl dopracován projekt tzv. *Muzejní univerzity vzdělávání pro 1. – 3. věk.*

V muzeu a galerii pracuje 16 přepočtených zaměstnanců. Ředitelem muzea je Mgr. Jaromír Gottlieb, jeho zástupkyní PhDr. Dagmar Linková – etnografka, kurátorka etnografických, umělecko-historických a historických sbírek trojrozměrného charakteru. Ekonomické oddělení má na starosti Eliška Krejčová – sekretariát, počítačové grafické zpracování pozvánek, katalogů, plakátů a pokladnu Věra Šejnová. V muzeu dále pracují prom. knih. Jiřina Holá – kurátorka regionálního sbírkového fondu knih, fondu starých tisků a rukopisů, PhDr. Eva Ulrychová – kurátorka sbírkových fondů archeologie a numismatiky, archeologický výzkum a dohled, dokumentace příslušných lokalit, Mgr. Hana Fajstauerová – historička, kurátorka sbírkového fondu pozitivů a negativů, Jana Kořínková, kurátorka historického fondu listinného charakteru, současně na částečný úvazek průvodkyně v muzeu, Mgr. Petra Zíková – kurátorka přírodovědných sbírek, ochrana přírody, všeobecná biologie, Jarmila Hakenová – kurátorka sbírkových fondů obrazů, grafiky, plastik, hlavní koordinátorka výstav v prostorách galerie a výstavní chodby muzea, Kateřina Sedláčková – konzervátor textilu, evidence přírůstkové knihy OMaG, Miroslav Novohradský – konzervátor kovů, kurátor sbírkového fondu techniky a militarií, Josef Miláček – konzervátor dřeva, Jana Smutná – aranžérka, úklid, Martina Kordíková – úklid. Průvodci byli Jana Kořínková, Martina Borůvková, MgA. Alena Anna Pospíšilová (na část úvazku odborný pracovník Centra muzejní pedagogiky), Eliška Brožová a Jiří Veselý, vystřídaný Olgou Filipovou.

Civilní službu postupně vykonávali: Pavel Mádle, Robert Zhouf, Martin Peterka a Pavel Fotr.

Sbírky

Celkový počet evidenčních čísel sbírkových předmětů činí 100 457 ks; za r. 2002 činil nárůst 571 + 214 (sbírkový fond knihovny), což představuje celkem 4289 kusů předmětů, z toho starý sbírkový fond 526, dary 775, převod předmětů z oboru archeologie – Staré Hrady 1595, vlastní sběr 1176, nákup 3, sbírková knihovna 214.

Celkový počet restaurovaných předmětů činil 144 kusů, z toho v kovodílně 106 ks (především mince), v dřevodílně 10 ks a v dílně textilu 28 ks.

Do dubna 2002 byla dokončena inventarizace sbírkových fondů a vytvořeny podklady pro zápis do Centrální evidence sbírek podle zákona č. 122/2000 Sb.

Vědeckovýzkumné úkoly, vydavatelská činnost

Odborní pracovníci zpracovali následující témata: *Halštatská hradiště na Jičínsku a jejich zázemí; Doklady filiální výroby broušených kamenných nástrojů v povodí Mrliny a Cidliny (neolit, eneolit); Vývoj nových tůní pro obojživelníky; Dějiny podnikání v Jičíně; Lidové betlémářství na Novopacku; Fotodokumentace lidové architektury regionu; Komponovaná krajina Jičínska; Centrum muzejní pedagogiky – zaměření na prezentaci muzejních sbírek formami tvořivé dramatiky.*

Celkem navštívilo muzeum 179 badatelů. Největší počet směřoval do regionální sbírkové knihovny – 96, do fotoarchivu regionu 50, do přírodovědného oddělení 16. Fond galerie využilo 10 badatelů, regionální historie 4, etnografie 2 a archeologie 1.

V roce 2002 byla vydána dvě čísla Muzejních novin: v květnu věnované obci Lužany a v prosinci Dobré Vodě. OMaG se podílelo na vydání publikace *Historie a současnost podnikání na Jičínsku, Hořicku, Novopacku a Sobotecku.* Kniha vyšla v červnu 2002.

Muzeum vydalo dva průvodce po expozici (*Dějiny a příroda Jičínska – průvodce pro celou rodinu, Průvodce pro uspěchaného návštěvníka*), propagační materiál OMaG Jičín a tři průvodní listy – katalogy k výstavám.

Expozice, výstavy, přednášky, kulturní akce a jejich návštěvnost

V současné době je v OMaG sedm stálých expozic, a to: *Vlastivědná expozice* – jičínský region v období od pravěku po r. 1989 s množstvím interakčních předmětů historického charakteru (kopie), které si mohou návštěvníci prakticky vyzkoušet, *Terče jičínských ostrostřelců, Konferenční sál, Katedrála uprostřed krajiny* – s propojením panské oratoře k výhledu do kostela sv. Jakuba Většího, *Valdštejn a jezuité, Herna pro děti*, kde se mohou děti stát spolutvůrci architektury města Jičína a postavit si *svůj* Jičín a uplatnit své schopnosti v dalších objektech hry, a *Příroda okresu Jičín.*

Galerie

Od 2. 3. do 31. 3. byla vystavena *Křížová cesta Vladimíra Komárka*, přenesení do kostela sv. Petra a Pavla v Konecchlumí bylo uskutečněno ve spolupráci s muzeem na Velký pátek velikonočního týdne. V březnu až květnu vystavoval ve spolupráci s indonézským velvyslanectvím Zdeněk Thoma soubor fotografií s buddhistickou tématikou – *Indonézský Borobudur.* Fotografie unikátní stavby, ohrožené zánikem uprostřed tropického pralesa, byla základním námětem výstavy. Náprstkovo muzeum spolupracovalo na výstavě zapůjčením předmětů používaných ke slavnostním příležitostem. Život novináře, spisovatele, jičínského rodáka, studovali již delší dobu výtvarníci Ilona Chválová a Horst Bernhard; z jejich dojmů z díla a korespondence vznikla výstava *Pocta K. Krausovi* (květen – červen), volná instalace na judaistické téma. Rozměrné objekty ze dřeva a bronzu *Čestmíra Sušky* zaplňovaly zámeckou konírnu v červenci a srpnu. Přední český výtvarník odkrývá tajemství dřeva průřezy a průhledy do jeho nitra v monumentálních rozměrech. Práce s textilem byla námětem další výstavy, která trvala až do října: *Alena Novotná – tapiserie, Šárka Novotná – oděv.* K vidění byla vrstvená barevná vlna, oděvní návrhy inspirované barokními křivkami a jejich realizace. Během festivalu *Jičín – město pohádky* byla výstava provázena *Tkalcovskou dílnou*, kde si

zájemci mohli vyzkoušet tkaní na stavu, hrábích, na karetkách apod. Dílna měla velký úspěch, možnost odnést si koberec pro zvířátko nebo pannu, zplstit ovčí rouno a vyrobit z něj knoflík lákala nejen malé návštěvníky. Ve spolupráci s Národním muzeem v Praze byla připravena na období listopadu a prosince expozice *Český divadelní kostým* – od historických kostýmů po současnost, v realizacích, ale i návrzích českých výtvarníků. Doplnění dílnami vedenými studentkami Pedagogické fakulty Univerzity v Hradci Králové mělo velký úspěch, a tak se v galerii stříhalo, šilo, lepilo a kreslilo a vznikaly kostýmy, masky a rozličné doplňky.

Výstavní chodba

Výstavní činnost po rekonstrukci stropů v zámku jsme zahájili výstavou majolikových plastik Vladimíra Groše *Od kupce Sáma po Bolka Polívku* (červen – červenec). Připomenutím *50. výročí prvního závodu Cena Prachovských skal* se stala srpnová výstava. Fotografie a plakáty k jednotlivým ročníkům závodů ze soukromých archivů i archivu Automotoklubu Jičín dokumentovaly jejich průběh. Zajímavá byla výstava z pobytu Blanky Novotné v africké Zambii *Africké hračky a jejich výtvarné ztvárnění* (září). Současná lidová hračka, vyrobená z odpadu – drátu, dřívek, textilu, hlíny – dokládá invenci a kreativitu tvůrců v prostředí nám zcela neznámém. *Královny noci* – sovy: preparáty, fotografie, dokumentace, předvedení živých sov. To vše byla další výstava přibližující noční tajemství lesů, parků a zahrad v druhé polovině října. *Radka Brůnová – Periferie, obrazy z předměstí* – expozice abstraktní malby královéhradecké autorky proběhla v měsíci listopadu.

Konec roku patřil projektu výstavy a dílen lidového zvykosloví *Hravé vánoce* autorky K. Skopové, J. Petříčkové a OMaG Jičín. Přivedl do prostor muzea množství dětí, které lákala možnost objevit a vyrobit si malý předmět – symbol vánoc.

V roce 2002 muzeum uspořádalo 28 přednášek a 16 kulturních a propagačních akcí. Od podzimu byly přednášky rámovány programem Muzejní univerzita, jednalo se o dva přednáškové cykly: *Etnologie* a *Architekt Čeněk Musil.*

Během roku muzeum zaznamenalo 10 756 platících návštěvníků. Tato skutečnost byla ovlivněna půlročním uzavřením muzea z technických důvodů. Problematický je odhad návštěvníků ostatních kulturních akcí, kde i při střízlivém součtu dojdeme k číslu 5 500. Vysoký počet je způsoben především realizacemi dílen pro školní mládež zvláště v čase festivalu *Jičín – město pohádky* a při vánoční výstavě během adventních dnů v muzeu.

Jaromír Gottlieb

Městské muzeum v Hořicích roku 2002

Sbírky

Do přírůstkové knihy bylo zapsáno 17 položek, z nejzajímavějších uvádíme: dívčí sokolský kroj, několik kusů dívčího a dámského prádla z počátku minulého století, soubor upomínkových předmětů z turistického pochodu *Za posledním puchýřem,* doplněna byla sbírka obalů současných výrobců hořických trubiček. Na jaře byla prováděna klasifikace a soupisy fondů pro centrální evidenci sbírek (CES) a příslušné výstupy předány Ministerstvu kultury. Na podzim bylo zahájeno systematické zpracování základních fondů v příslušném počítačovém programu, zvoleném po odborných konzultacích s uživateli v několika jiných ústavech. Byla tak vytvořena databáze podstatné části výtvarných děl ve fon-

dech muzea a práce pokračuje při zpracovávání rozsáhlého fotoarchivu. K evidenčním záznamům jsou také průběžně přiřazovány náhledové fotografie.

Byla provedena odborná restaurace čtyř portrétních maleb pro výstavu o umělecké rodině Maixnerů (zadáno externímu restaurátorovi). Konzervátorka muzea ošetřila textilie z přírůstků, pokračovala v konzervaci a doplňování předmětů ze sbírky sádrových odlitků, ošetřila exponáty pro jarní výstavy.

Do studijní knihovny bylo získáno celkem 44 svazků, z toho 17 do konzervačního fondu BH. Ze studijní knihovny zapůjčeno 65 svazků.

Služby badatelům, ediční činnost

V roce 2002 byl předložen materiál 70 badatelům, kteří vykonali v muzeu celkem 117 návštěv. Kromě vědeckých pracovišť, jako FFUK Praha, Vojenská lékařská akademie J.E.P. Hradec Králové, Zemědělské muzeum Kačina, OmaG Jičín, to byli studenti vysokých i středních škol, dále regionální badatelé a publicisté, obecní kronikáři a další zájemci.

Muzeum připravilo rozsáhlý textový a obrazový materiál pro publikaci o vývoji podnikání na Jičínsku, obrazový materiál pro výstavu historických opon ve Státní opeře Praha, dokumentaci historie Romů na Hořicku pro Romské muzeum v Brně, podílelo se na přípravě soupisu rukopisů 17. a 18. století ve sbírkách muzea pro Katedru české literatury a literární vědy FFUK Praha a autorizaci konečného textu. OMaG Jičín byly poskytnuty údaje o historii a národopisu Dobré Vody pro Muzejní noviny. Se SOkA Jičín a MM Dvůr Králové bylo spolupracováno při přípravě výstavy Pod Zvičinou.

Pro odbor památkové péče Ministerstva kultury ČR byla zpracována fotografická dokumentace objektů hořického pivovaru – ministerstvo vyhovělo žádosti a provedlo zápis pivovaru do seznamu památkově chráněných objektů. Zpracována byla také studie o možnostech využití objektu pivovaru pro kulturní účely a předložena městskému zastupitelstvu.

Byly připraveny doprovodné materiály k vlastním akcím, vedle pozvánek, plakátů a tiskových zpráv k výstavám také katalog k výstavě o rodině Maixnerů. Pokračovalo pořizování a soustřeďování ikonografického a faktografického materiálu k dalším informačním publikacím. Pokračovala také soustavná spolupráce s místními a regionálními periodiky. Na vydávání všech hořických periodik (Pod Zvičinou, Hořické noviny, Kulturní zpravodaj) se muzejní pracovníci významně redakčně podílejí.

Výstavy a expozice, přednášky

Bdělé snění (Štorchova síň, listopad 2001 – únor 2002). Výstava osmi umělců z Walesu.

Josef Wagner – Hlasy země (Štorchova síň, březen – květen). Výstava připravená ke 100. výročí autorova narození a 45. výročí jeho úmrtí.

Krabice profesora Wagnera (Malá síň, březen – říjen). Dokumentace Wagnerovy školy na pražské UMPRUM, doplněno díly Wagnerových žáků. Obě wagnerovské výstavy (a zejména nápad konfrontovat retrospektivní výstavu velkého sochaře s cennými dokumenty o vztahu žáků k profesorovi) vzbudily v odborných kruzích značný ohlas, který mimo jiné způsobil, že Masarykova akademie umění se v květnu 2002 rozhodla udělit městu Hořice Cenu za podporu umění.

Žáci hořické ZUŠ vystavují (Štorchova síň, květen – červen). Po dvou letech představila hořická Základní umělecká škola výsledky své práce ve výtvarném oboru, v doprovodném programu se prezentovaly i obory dramatický a hudební.

Maixnerové (Štorchova síň, červen – září). Čtyři generace jedné umělecké rodiny,

původem z Hořic. Provázeno katalogem s podrobnou historickou dokumentací.

Obrazy Vlastislava Doležala (Štorchova síň, září – říjen).

Čtyři roční období v díle Oskara Teimera (Štorchova síň, listopad 2002 – únor 2003). Připraveno k autorovu životnímu jubileu.

Pod Zvičinou (Malá síň, listopad 2002 – březen 2003). Výstava věnovaná historii oblíbeného regionálního periodika a jeho tvůrcům: vlastivědným pracovníkům, regionálním historiografům a výtvarníkům. Uspořádáno k 10. výročí obnovení časopisu.

Mezi Batalionem a Penny Marketem (vestibul muzea). Výstava urbanistické studie nové zástavby v území zpřístupněném novými komunikacemi (ulice Aloise Hlavatého a Aloise Jilemnického) západně od centra.

Památník odboje: V objektu Věže samostatnosti byly na jaře vymalovány prostory schodišť a vyhlídkového ochozu, obnoveny nátěry všech oken. Expozice byla před sezónou upravena.

Každý měsíc se scházely vlastivědné kroužky v Ústavu sociální péče, uskutečněno bylo celkem 10 přednášek a besed o historii Hořicka pro základní školy a spolky (V. Štěpánová), v muzeu přednášela Dr. Tomíčková k probíhajícím historickým výstavám a expozicím.

Muzejní výstavy měly celkem 4 855 návštěvníků, expozici Obrázky ze starých Hořic vidělo 2 455 návštěvníků a Věž samostatnosti 2 988 návštěvníků, badatelských návštěv bylo 117, přednášky a besedy měly 285 účastníků. Celkem takto evidovalo muzeum 10 700 osob. Galerie plastik uspořádala 3 výstavy, na které přišlo celkem 2 012 návštěvníků.

Zaměstnanci a rozpočet

Muzeum zaměstnávalo tři pracovníky, galerie dva (jeden sezónní). Na léto je přijímán další, který zajišťuje zpřístupnění Věže samostatnosti od května do září. Dlouhodobě nemocná je provozní pracovnice – konzervátorka, která chybí od června. Od října je zaměstnán pracovník, který vykonává v muzeu civilní službu.

Rozpočet muzea a galerie na rok 2002 činil 1 350 000 Kč, skutečné neinvestiční výdaje byly 1 297 357 Kč. Celkové tržby muzea činily 47 716 Kč, v galerii se vybralo 15 239 Kč.

Václav Bukač

Krkonošské muzeum v Jilemnici 2002

Uplynulý rok můžeme jednoznačně zařadit mezi ty, na které budeme rádi vzpomínat. V prvé řadě nás potěšil zájem o muzeum – navštívilo je bezmála třicet tisíc osob. Přitom musíme mít na paměti, že do hlavní sezóny velmi negativně zasáhly důsledky povodní, jejichž vinou poklesla návštěvnost ve druhé polovině srpna na sotva 40 % běžného průměru.

K atraktivitě muzea přispěly vedle stálých expozic i krátkodobé výstavy. Z předchozího roku přesahovaly do zimních měsíců velmi úspěšné *Vánoce s Karlem Frantou* a *Květinové variace Elišky Gruberové.* Od 8. března do 7. dubna zhlédli četní zájemci výstavu *Vrána letí, nese děti,* připravenou ve spolupráci s Okresním muzeem Českého ráje v Turnově. Zachytila lidové obřady a obyčeje spojené s narozením dítěte a návštěvníci ji přijali s milým povděkem.

Od 12. dubna do 10. června vystavilo muzeum výběr z fotografií jilemnického rodáka Zdenko Feyfara. Reagovalo tak na výrazný ohlas první umělcovy posmrtné výstavy, uspořádané v muzeu v předcho-

zím roce. Výběr snímků byl samozřejmě odlišný, ale zájem obdobný jako při předchozí výstavě.

Na hlavní turistickou sezónu jsme připravili expozici ilustrací Adolfa Kašpara, jednoho z nejvýznamnějších českých ilustrátorů. Dominovaly především akvarely doprovázející Raisovy *Zapadlé vlastence*, tématicky svázané se západními Krkonošemi. Pro doplnění jsme zvolili ilustrace k Jiráskově kronice *U nás*, tématicky a časově odpovídající obsahu díla Raisova. Pro mnohé z dlouhé řady návštěvníků, zvyklých na často nevalné knižní reprodukce, představovalo setkání s krásnými originály mimořádný zážitek. Přesvědčivě se také ukázalo, že Kašparovy ilustrace jsou blízké nejenom střední a starší generaci, ale oslovují rovněž mladé lidi a děti, a to navzdory mnohdy minimálním čtenářským zkušenostem.

Během podzimních měsíců patřila velká výstavní síň osobnosti Jana Nepomuka hraběte Harracha (*Jan Nepomuk hrabě Harrach – ze života českého šlechtice*). Zájem o výstavu předčil očekávání. Tisíce spokojených návštěvníků a řada ohlasů ze strany odborné i laické veřejnosti zařadily tuto akci mezi nejúspěšnější v posledních deseti letech a některé podněty určitě zúročíme v budoucnosti.

V prosinci jsme otevřeli vánoční výstavu *Pojďte všichni k jesličkám* s dvacítkou krkonošských a podkrkonošských betlémů. Zájem i ohlas výstavy naplnil naše očekávání, a to přes občasnou nepřízeň počasí, neboť cesty několikrát pokryla nepříjemná a nebezpečná ledovka. Zároveň se však jasně ukázalo, že zájem o vánoční tématiku se v poslední době stále výrazněji koncentruje do předvánočního období a končí s posledními vánočními dny.

Malá výstavní síň náležela v květnu výstavě *Jilemnice na starých pohlednicích* ze sbírky Josefa Farského. Poté následoval v návaznosti na akci ve velké výstavní síni výběr z fotografií Zdenko Feyfara. V podzimních měsících jsme zajímavou expozicí připomněli vynikající osobnost propagátora Krkonoš a turistiky Jana Buchara, od jehož tragické smrti uplynulo 70 let. V závěru roku jsme zde připravili výstavu přibližující krkonošské vánoční obyčeje.

V souvislosti s výstavním programem děkujeme Základní umělecké škole v Jilemnici za to, že ochotně zajistila většinu hudebních vystoupení na našich vernisážích.

Z řady doprovodných akcí připomeňme zejména březnovou besedu s jilemnickým rodákem hercem Stanislavem Zindulkou, držitelem Zlatého lva za rok 2001. Hloubkou umělcových myšlenek, jemným humorem a kultivovanou diváckou atmosférou vysoce převyšovala běžnou úroveň podobných setkání a stala se pro účastníky zážitkem, na nějž se nezapomíná.

Při koncertu barokní hudby 19. října představila Lucie Fišerová své zbrusu nové cembalo a se svými hosty připravila posluchačům hluboký umělecký zážitek, umocněný navíc kultivovaným komorním prostředím zámku.

Dne 8. listopadu se uskutečnil křest knihy J. Luštince a R. Karpaše *Krkonoše pohledem Jana Buchara a Josefa Vejnara*. Kmotrovství přijal i Stanislav Zindulka, večer uváděla redaktorka Českého rozhlasu Eliška Pilařová. Více jak 220 spokojených zájemců beznadějně zaplnilo výstavní síň a potěšilo autory a účinkující.

17. prosince se uskutečnilo vystoupení jičínského hudebního sdružení Fidle (*Vánoce s Fidle*). Citově opravdový a bezprostřední projev, působivě orámovaný vystavenými betlémy, připravil všem přítomným krásný předvánoční zážitek, dokazující, že skupina Fidle dnes patří k nejlepším interpretům krkonošského hudebního folklóru.

Také publikační činnost jako důležitá součást muzejní prezentace nezůstala stranou. Desítky článků vyšly v novinách,

časopisech i v odborném tisku. Přehlédnout nesmíme ani bohatou spolupráci s Českým rozhlasem a ve skromnější míře i s Českou televizí. Jan Luštinec připravil texty pro historická zastavení na nově otevřené cyklostezce v Jilemnici. Nejzávažnějším počinem se pak stalo výše zmíněné vydání knihy o Janu Bucharovi a Josefu Vejnarovi. Přispěla k poznání počátků české turistiky a neotřelým způsobem přiblížila atmosféru Krkonoš na přelomu 19. a 20. století. Reprodukované diapozitivy, případně fotografie pocházejí výhradně z majetku Krkonošského muzea v Jilemnici.

Spolupracovali jsme s řadou institucí: Národní galerií v Praze, Východočeskou galerií v Pardubicích, Galerií Vysočiny v Jihlavě (pro všechny muzeum zapůjčilo kolekci 20 obrazů pro reprezentativní výstavu z díla krajináře Františka Kavána), Národním muzeem v Praze, muzei v Jičíně, Turnově, Semilech, Hostinném, státními zámky Hrádek u Nechanic, Sychrov atd.

I v roce 2002 pracoval při muzeu žákovský kroužek mladých historiků. V plném rozsahu byly uspokojeny badatelské požadavky i přednášková činnost.

V polovině roku ukončila svou mnohaletou činnost pokladní paní Nina Soukalová. Zůstaneme jí trvale vděčni za její vlídný přístup k návštěvníkům. Na její místo nastoupila paní Markéta Zentrichová, bývalá ředitelka Městské knihovny Jaroslava Havlíčka v Jilemnici, a brzy potvrdila, že pro muzeum bude výraznou posilou.

Sbírkotvorná činnost přinesla řadu velmi kvalitních přírůstků – například malovanou lidovou postel, datovanou rokem 1847, lidové židle, kuchyňské náčiní, litografii W. Raua s pohledem na Černou horu a Nové zámky u Hostinného, lyže atd.

Řadě předmětů se dostalo odborného ošetření, například vzácný malovaný papírový betlém z roku 1870 mohl být po restaurátorském zákroku poprvé předveden veřejnosti a významně obohatil vánoční výstavu. Rozšiřování sbírkových fondů přináší vedle převažující radosti i jisté stíny v podobě nedostatku depozitárních a zejména expozičních prostor.

Jan Luštinec

Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou v roce 2002

První měsíce loňského roku byly v lomnickém muzeu věnovány především inventarizaci a přípravám výstavních místností na novou sezónu. Termínovaná a zákonem nařízená inventarizace všech sbírkových předmětů probíhala v nelehkých podmínkách a v nevytopených prostorách po celé zimní období. Souběžně s tím jsme rekonstruovali tři výstavní místnosti (broušení parket, výměna oken, malování, upevnění závěsných lišt na obrazy apod.) a na půdě, kde v budoucnu vznikne expozice malovaného lidového nábytku, bylo ukončeno zpevnění podlahy ocelovým roštem. Do čtvrtého patra jsme s přispěním firmy 8 DH s. r. o. pánů Dufka a Horáka pak vynesli 10 tun nových podlahových prken.

Pro veřejnost připravili v roce 2002 pracovníci muzea 25 akcí: devět krátkodobých výstav, z větší části zahájených vernisážemi, pět koncertů vážné nebo lidové hudby, tři přednášky, dvakrát promítání dokumentárních filmů a šest akcí s jiným zaměřením.

Už začátkem ledna proběhla v muzeu vernisáž výstavy poezie lomnické básnířky Šárky Kubátové, v jejímž průběhu byla pokřtěna autorčina první básnická sbírka. Role kmotrů se zhostili významní lomničtí rodáci, lucemburský výtvarník Ota Nalezinek a houslový virtuos Ivan Ženatý. Další křest se v muzeu uskutečnil 9. února, kdy v rámci koncertu ke Dni hudby Františka

Doubravského skladatel a dirigent J. Krček a starosta města V. Mastník pokřtili nové album souboru Collegium musicum Český ráj s nahrávkami Doubravského skladeb.

V dubnu byly v muzeu k vidění práce žáků výtvarného oboru Základní umělecké školy v Lomnici n. Pop., kteří se nechali inspirovat tentokrát kulturou starých Slovanů. Během výstavy se uskutečnila přednáška dr. Anežky Krčkové na téma *Počátky Slovanů v Čechách.*

V květnu své krajinomalby a portréty veřejnosti předvedl turnovský výtvarník, akademický malíř Jan Solovjev. Ve stejném měsíci byly uspořádány dva koncerty: Jarní koncert souboru Collegium musicum Český ráj a o týden později nový pořad jičínského souboru Fidle s názvem *Secmazec,* v němž zazněly písně ze sbírky Amálie Kutinové a K. J. Erbena. Květnové akce uzavřelo promítání dalších dokumentárních filmů o našem městě.

Po následující dva měsíce prostory muzea zaplnila výstava *Drahé kameny a minerály,* která je už tradiční každoroční přehlídkou sběratelských úspěchů lomnických kamenářů. Doplněna byla tentokrát o prodejní výstavu suchých aranžovaných květin, kterou ocenily především ženy.

V rámci 8. ročníku hudebně dramatického festivalu Lomnické kulturní léto představil v muzeu svoji tvorbu vídeňský výtvarník Jan Brabenec. Vernisáž výstavy, příznačně nazvané *Na kůži malované,* byla plně v režii Jaroslava Krčka, který pronesl jak úvodní slovo, tak i se členy rodiny autorovi zahrál a zazpíval. Jak název výstavy napovídá, mohli návštěvníci muzea obdivovat poněkud nevšední výtvarná díla zhotovená z kůže.

V září se v muzeu uskutečnil *Benefiční koncert* souboru Collegium musicum Český ráj, jehož výtěžek byl věnován lidem postiženým povodněmi. Osmého září byla pak slavnostně zahájena výstava exponátů ze sbírky lomnického sběratele a kulturního činovníka Vladimíra Mikule, která se vztahuje k životu a dílu básníka Jaroslava Seiferta. Akce se osobně zúčastnila básníkova dcera Jana Seifertová-Plichtová, pozvání k recitaci přijala Hana Kofránková a v průběhu vernisáže symbolicky předal starosta města V. Mastník panu Mikule čestné občanství města. Stalo se tak za jeho celoživotní významný přínos lomnické kultuře. Po ukončení výstavy zůstala celá sbírka v muzeu a stala se součástí nově vytvořené Pamětní síně Jaroslava Seiferta.

Ve stejném termínu měli možnost návštěvníci zhlédnout zajímavou a poučnou výstavu více než pěti set starých pohlednic a fotografií Lomnicka, kterou zapůjčil další místní sběratel, pan Josef Devátý.

Podzimní měsíce byly vyhrazeny snovým obrazům mladé staropacké výtvarnice Pavlíny Gardianové. O úvod i hudební část vernisáže se postarala jazzová zpěvačka Jana Koubková, o mluvené slovo herečka Národního divadla v Praze Ljuba Skořepová, jejíž sestra výstavu doplnila o drobnou keramiku.

25. října uspořádalo muzeum vzpomínkový večer na akademického malíře Vladimíra Komárka, se kterým se tak lomnická kulturní veřejnost důstojně rozloučila. Z autorových knih četl a recitoval herec Alfréd Strejček, večerem provázel Jaroslav Krček. Součástí byla i výstava slavné Komárkovy *Křížové cesty,* vytvořené grafickou technikou suché jehly.

Poslední říjnový den se ve vstupní hale muzea konala přednáška významného světového fyzika a astronoma RNDr. Ladislava Sehnala, DrSc. Lomnický rodák především hovořil o využití umělé družice Mimosa, která má být vypuštěna na oběžnou dráhu v letošním roce.

V polovině listopadu se Mgr. Ola Vytejčková a Mgr. Eva Richterová z Prahy podělily s návštěvníky o své dojmy a postřehy z návštěvy pro nás exotické

a vzdálené Argentiny. Jejich vyprávění doplnilo promítání diapozitivů a výstavka suvenýrů z této oblasti.

O budoucnosti muzeí a muzejnictví v Libereckém kraji se na půdě lomnického muzea diskutovalo ve čtvrtek 28. listopadu, kdy se do našeho města sjeli zástupci těchto organizací z celého kraje.

Z hlediska návštěvnosti bezesporu nejúspěšnější akce – výstava betlémů z Podkrkonoší – se v muzeu uskutečnila v závěru roku. Návštěvníci měli možnost obdivovat tři desítky betlémů různého stáří i provedení. Vzhledem k velkému zájmu především dětských návštěvníků bychom tuto výstavu chtěli pořádat každoročně.

Kromě výše uvedených akcí se pracovníci muzea podíleli i na realizaci výstavy nazvané *Lomnicko v obrazech,* pořádané kulturním a informačním centrem v nově rekonstruovaných prostorách zámku. I nadále také seznamujeme školní mládež formou seminářů s historií našeho města, v průběhu roku se muzeum podílelo na zrestaurování a novém umístění barokní sochy sv. Jana Nepomuckého na vybraném místě u kostela sv. Mikuláše z Bari. V muzeu se také konala finanční sbírka, která ve prospěch záplavami poničeného středočeského Nižboru vynesla 156 tis. Kč.

Sbírkový fond muzea byl obohacen o jedenáct předmětů. Nejcennějším přírůstkem vedle štědrého daru seifertovské sbírky pana Mikule je bezesporu olejomalba na dřevě z 19. století s motivem Kristus na hoře Tábor. Byla náhodně objevena v semilských starožitnostech. Restaurováno bylo dvanáct závěsných obrazů, zarámováno pak na sto obrazů z pozůstalostí akademického malíře F. Patočky a na dvacet dobových lomnických plakátů z přelomu 19. a 20. století. K výstavním účelům bylo zhotoveno dvanáct nových vitrín a pro zlepšení vytápění muzea byla instalována čtyři akumulační kamna, získaná díky sponzorům.

V roce 2002 navštívilo lomnické muzeum přibližně 11,5 tisíce zájemců o prohlídku a našich služeb využilo také 31 badatelů. Především v letních měsících využíváme pomoci praktikantů hotelové školy, brigádníků a příznivců muzea.

Jan Drahoňovský

Městské muzeum Nová Paka v roce 2002

V roce 2002 bylo Městské muzeum Nová Paka i nadále příspěvkovou organizací, jejímž zřizovatelem je Město Nová Paka. Muzeum je umístěno ve čtyřech objektech, které jsou v majetku města. Ředitelství muzea je v bývalém Suchardově ateliéru (památkově chráněný objekt), který je umístěn v čp. 283 v Suchardově ulici. V této budově jsou také kanceláře, knihovna, depozitář obrazů, plastik, grafiky, kreseb, mincí a bankovek. Charakter pobočky muzea má přírodovědná expozice *Klenotnice drahých kamenů* a expozice *Spiritismus v Podkrkonoší,* které jsou spolu s přírodovědným depozitářem umístěny v nově postavené budově v ulici F. F. Procházky čp. 70. Pobočkou muzea je také historická expozice a výstavní prostory v památkově chráněném Suchardově domě (Suchardova ulice čp. 68). Převážná část historických sbírek je umístěna v bývalé škole v nedalekém Štikově (čp. 58). Během roku došlo k dílčím úpravám všech tří expozic. Mimo jiné byl ve vstupní prostoře Suchardova domu umístěn panel věnovaný pilotům západní fronty, kteří pocházejí z Novopacka. Výstavní sály byly vymalovány, rovněž byl vyčištěn veliký betlém. Sezóna trvala od 22. 3. do 10. 11. 2002. V Klenotnici drahých kamenů vystavovali jako každoročně i soukromí sběratelé a prezentovaly se soukromé firmy svými šperkařskými výrobky.

Počátek roku 2002 byl poznamenán především přípravou podkladů pro Centrální evidenci sbírek. Byly zařazeny dvě podsbírky – přírodovědná (P 1 – P 5766) obsahuje 5760 evidenčních čísel (chybějící čísla v řadě byla se souhlasem zřizovatele vyřazena), historická (H 1 – H 16 620) obsahuje 16 510 evidenčních čísel (chybějící čísla v řadě byla vyřazena). V roce 2002 bylo zapsáno v historických sbírkách 81 přírůstkových čísel, která byla evidována pod čísly H 16 579 – H 16 663. Bylo rovněž pokračováno v plánované inventarizaci (revizi) 2000 ks sbírkových předmětů historických sbírek (H 12 101 – H 14 100).

Během roku 2002 bylo uspořádáno šest regionálně zaměřených výstav ve výstavních místnostech Suchardova domu: ... *byť i cesta daleká.* Výstava ke 140. výročí vzniku Sokola v Nové Pace. Fotografie a dokumenty od počátku Sokola do roku 1948 digitálně zpracoval Říša Geisler. Výstava byla doplněna pohlednicemi Josefa Tomáše a dokumenty ze sbírek muzea a občanů města.

Mladí výtvarníci Novopacka. Výstava prací bývalých žáků ZUŠ v Nové Pace – žáků PaedDr. Kateřiny Krausové, nyní studentů a absolventů uměleckých škol. Touto výstavou by měla vzniknout tradice, která by sledovala umělecký vývoj mladých výtvarníků.

František Skála – Rytmus doby. Výstava prací našeho předního umělce mladší generace, člena Společenstva B.K.S., držitele ceny Jindřicha Chalupeckého. Výstav byla uspořádána v rámci festivalu Muzika Paka 2002.

Všecky krásy světa. Jaroslav Seifert (1901 – 1986). Dokumenty, fotografie a knihy připravil Památník národního písemnictví v Praze. Výstava byla doplněna grafikou Vladimíra Komárka a grafikou ze sbírky Vladimíra Mikule a Petra Kábrta.

Jožа Uprka. Grafika ze sbírky Františka Šantavého. Výstava byla opět uspořádána ze sbírek Památníku národního písemnictví v Praze.

Jan Pavlovec (1903 – 1987). Obrazy (akvarely, tempery,olejomalby a kresba). Výstava prací pedagoga – regionálního výtvarníka, který vychoval řadu mladých umělců.

Vedle těchto výstav se muzeum podílelo půjčením souboru spiritistických kreseb na významné výstavě, která se konala pod záštitou ministerstva kultury a prezidenta republiky pod názvem *L' art brut tchéque* v rámci akce Bohemica Magica v Paříži od 2. září 2002 do 6. ledna 2003.

V roce 2002 došlo ke zvýšení návštěvnosti o více než deset procent. Obě expozice s výstavami navštívilo 14 224 lidí, z toho 13 624 platících. Asi 600 návštěvníků navštívilo muzeum zdarma při vernisážích. Tržby za vstupné činily v Klenotnici 136 139 Kč, v Suchardově domě byly tržby za vstupné 29 395 Kč.

Pokračovala propagace našich sbírek pomocí šíření propagačních materiálů v benzinových čerpacích stanicích a v informačních střediscích v oblasti Krkonoš. O našich expozicích bylo napsáno množství článků a vysíláno několik pořadů v rozhlasu, o expozici spiritismu byl vysílán pořad v České televizi. V srpnu jsme se podíleli na realizaci 4. ročníku Burzy drahých kamenů v hotelu Centrál. Spolu s občanským sdružením OPEN ART jsme organizovali týdenní kurs pro děti od 6 do 15 let na téma *Poznávání zkamenělin a drahých kamenů*, který byl spojen s následným sběrem v terénu.

Pracovníci muzea naplňovali svůj úkol i publikační činností a poskytováním odborných informací, pomáhali studentům při seminárních a diplomových pracích, především na téma podkrkonošského karbonu a spiritismu. Vedle toho byla poskytnuta řada odborných informací. Během roku bylo uspořádáno 19 přednášek.

Ve stálém pracovním poměru na celý úvazek bylo 5 zaměstnanců, ostatní praco-

vali na dobu určitou a převážně na kratší pracovní úvazek (především průvodci). Vlastní příjmy stouply oproti roku 2002 ze 362 724 Kč na 426 670 Kč, vstupné ze 154 352 Kč na 165 534 Kč, celkový příspěvek na provoz od zřizovatele byl zvýšen ze 2 165 000 Kč na 2 370 000 Kč. V Klenotnici stoupl prodej zboží ze 180 786 Kč na 245 158 Kč.

Miloslav Bařina

Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech v roce 2002

Personální obsazení

V roce 2002 došlo ke změně ve vedení MPG. Do 30. 4. 2002 byl ve funkci ředitele pan Mgr. Aleš Rezek, který k tomuto datu rezignoval na funkci ředitele a v pracovním poměru zůstal po dohodě ještě do konce června 2002. Od 1. května 2002 byla na základě výběrového řízení jmenována do funkce ředitelky MPG Iveta Mečířová. Do konce roku nebylo uvolněné místo obsazeno. V měsíci září bylo vypsáno výběrové řízení, do kterého se přihlásilo 14 uchazečů. Z toho výběrového řízení byla vybrána paní Jarmila Kuželová, která nastoupila 1. ledna 2003.

Od 1. srpna do 31. prosince provoz muzea zajišťovaly Iveta Mečířová a Alena Hovorková - odborná pracovnice. Pokladnu a dozor v expozicích měla na starosti Miluška Chaloupecká. Průvodcovskou službu o víkendech a svátcích zajišťovali studenti semilského gymnázia a důchodkyně. Od 1. ledna 2002 nebyl již v muzeu zaměstnán historik umění (zkrácený úvazek 0,25) Antonín Langhamer. Na úvazek 0,6 zaměstnávalo muzeum uklizečku. Přepočtený stav k 30. 6. 2002 byl 3,5 a k 31. 12. 2002 2,6.

Práce se sbírkami

Doplňování sbírkového fondu o další předměty a jejich restaurování bylo limitováno finančními možnostmi. Přesto jsme získaly 944 ks, z toho nákupem 116 ks (11 406 Kč), dary 355 ks, vlastním sběrem 23 ks. V druhé polovině roku se podařilo díky městské radě zakoupit obraz od akademického malíře J. Němce Cesta na Kozákov. Muzeum získalo i další předměty darem, např. 3 fotografie od Jindřicha Štreita, obraz od Jolany Kimlové. Malíř Václav Pokorný v roce 2002 do doplňované expozice *Osobnosti* zdarma restauroval 4 muzejní obrazy. Velkým úkolem v roce 2002 bylo dokončení revize sbírkového fondu a jeho přihlášení do centrální evidence podle zákona č.122/2000 Sb. Tento úkol byl splněn k 10. 5. 2002.

Expozice a výstavy

Expozice muzea byly pro návštěvníky celoročně přístupné denně kromě pondělí 9 -12 a 13 -16 hodin. V měsíci červenci a srpnu bylo muzeum otevřeno denně 9-17 hodin.

Na podzim roku 2002 byla stálá expozice Osobnosti Semilska doplněna o osobnosti z výtvarné a umělecké oblasti a též o dobové fotografie starých Semil.

Muzeum připravilo patnáct výstav: Václav Pokorný – Novoročenky; František Pavlů - Obrazy, sochy, kresby (prosinec 2001 – leden 2002), Český granát a jeho svět; Richard Náhlovský (únor – březen), Patříme k sobě – výstava prací dětí zdravotně postižených (duben), Pavel Hanák – Karikatury (duben - květen), Malíři Pojizeří (duben – červen), Vítězslava Klimtová – Pohádková země, Strašidla; Jindřich Štreit – Brána naděje, fotografie (červen – srpen), Jolana Kimlová – Obrazy a kresby (září), Ivan Olbracht – zodpovědnost intelektuála (září – říjen), Vladimír Komárek – Obrazy (říjen 2002 – leden 2003), Tóny podzimu, třpyt Vánoc (listopad), Karel Vyhnánek –

Jesličky; Lenka Hřibová – Hřejivá náruč pohádek (prosinec – leden 2003). O Velikonocích a před Vánocemi se uskutečnily tradiční jarmarky.

Besedy, přednášky, kulturně výchovné akce

V průběhu celého roku probíhaly v muzeu Hovory nad otevřenou biblí, během roku pro I. stupeň ZŠ *přednášky o řemeslech.* RNDr. Tomáš Řídkošil pro žáky základních škol přednášel o českém granátu. Pro dětskou veřejnost jsme uspořádaly *Den dětí* v rámci výstavy *Strašidla.* Dvě výstavy byly slavnostně ukončeny derniérou , 10. 11. jsme otevíraly nově upravenou expozici *Osobnosti Semilska.* V předvánoční čas uvedlo *Závěsné divadlo* Jičín představení *Betlém.*

Stavební úpravy a údržba

Úpravy a údržba byly prováděny v rámci rozpočtu. Byla vymalována galerie a jedna kancelář. V galerii došlo k úpravě rozvodů na zásuvky, které nevyhovovaly svým umístěním, v expozici byla opravena svítidla. Na jaře proběhlo očištění fasády budovy muzea. Dále byl upraven vstup v budově muzea přidáním prosklených vitrín na prodej muzejního a komisního zboží.

Hospodaření muzea v roce 2002

Muzeum v průběhu roku navštívilo 9734 osob (mimo návštěvníky vernisáží), vstupné činilo 15 Kč, snížené 7 Kč, rodinné 35 Kč).

Příjmy tvořily tržby za vstupenky ve výši 83 tis., nájemné 31 tis., dar 5 tis., provozní dotace města 1 210 tis., účelová dotace 35 tis., ostatní příjmy 34 tis., celkem 1 387 tis. Kč. Výdaje představovaly mzdy 4834 tis., brigádníci 70 tis., zákonné pojištění 188 tis., materiálové výdaje 118 tis., energie 118 tis., nákup sbírek 33 tis., reprezentace 10 tis., ostatní služby 204 tis., FKSP 10 tis., banka 6 tis., odpisy majetku 358 tis., celkem 1 637 tis. Ztráta činí 249 tis., což je způsobeno posledním účetním odpisem za expozici Osobností z roku 1993. V roce 2002 byly také hrazeny nedoplatky z let minulých, byla provedena dezinsekce muzea. Od poloviny roku byly šetřeny mzdové prostředky za jednoho zaměstnance, které byly využity na valorizaci mezd ze zákona.

Iveta Mečířová

Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí roku 2002

Personál muzea, výstavy

Provoz muzea zajišťovali Vladimír Hladík, Jana Vaváčková a Mgr. Alice Sládková. V době dovolených a nemoci zastupovala podle potřeby Daniela Hejralová.

Muzeum v tomto roce navštívilo celkem 7808 lidí. Badatelské a studijní návštěvy byly zaměřeny na historii města a okolí, domy, hudbu, architekturu, lidové hry, oblečení, řemesla, domácí práce, hospody, osobnosti, první republiku, letce, vysocké rody, zvyky, studentstvo, zápisy kaplana J. Voborníka, partyzánskou činnost, Gauschule NSDAP v Kramářově vile, betlémy, staré fotografie a pohlednice, lyžování. Za tímto účelem navštívilo muzeum kolem 30 lidí, mnozí opakovaně.

V lednu pokračovala v galerii výstava obrazů Jana Řeřichy a Karoliny Řeřichové a v přízemí vánoční výstava *Betlémy, jesličky, hračky, zvyky.* V únoru až březnu proběhla výstava *Zpracování drahých kamenů,* v únoru až dubnu *Výstava obrazů z depozitáře,* v květnu a červnu výstava fotografií Ladislava Sitenského *Válka,* v červenci si návštěvníci prohlédli obrazy a kresby Daniela Ladmana, v srpnu a září *Vysocké elegie* Mirka Kaufmana, v říjnu a listopadu originální oděvy Renaty Bažantové, keramiku Petra Čáslavského, Ireny Hirai a Evy Poho-

řalé, v prosinci pak fotografie Aleny Duškové *Cestou k Vysokému* a *Betlémy* – s ukázkou současné tvorby.

Nové prostory a expozice

Po celý rok se pracovalo na přístavbě muzea a během září již bylo možno stěhovat do nových prostor ve zvýšeném přízemí (cca 55 m^2) do jedné části Kramářovu knihovnu (nábytek), která byla do muzea převedena z depozitáře Národního muzea v Křinci. Zde budou umístěny staré tisky, dále bude místnost sloužit jako badatelna (snad i s možností použití kopírovacího přístroje), přístupná však bude pouze studijním návštěvám. Do této knihovny byla přemístěna a rozvěšena velká plátna v rámech, dále zde bude depozitář obrazů. Zbývající část, zhruba další polovina, byla věnována historii divadla a loutkám. Tato část byla opatřena loutkovým divadlem, vyrobeným Vladimírem Hladíkem tak, aby zmenšeně odpovídalo loutkovému divadlu v divadelní budově Krakonoš včetně nápisu *Byli jsme a budem.* Zde jsou loutky vyrobené Josefem Rónem, ve vitríně pak menší loutky pana Havlíčka. Pozadí k loutkám namaloval Daniel Ladman na plátno, kulisy použity ze sbírek muzea. V ostatní části se dokončuje expozice ochotnického divadla. Fošnová podlaha připomínající jeviště s horním a postranním závěsem z červeného plyše je dokončena, divadelní rekvizity a části originálních divadelních kostýmů a oděvních doplňků dodá sem divadelní spolek jako zápůjčku. Celá expozice je opatřena historií divadla od r. 1786.

Provedena zcela nově byla celá expozice lyžování včetně textů k jednotlivým závodníkům a nových vitrín. Další místností v přístavbě je stejně velká prostora v přízemí (suterénu), přístupná ze dvora z věže nebo ze sklepa dosavadní budovy. Byla opatřena z části nábytkem z Kramářovy knihovny a bude sloužit jako depozitář. Další je pak místnost v posledním patře věže nad schodištěm, pro kterou se ještě bude hledat nejvhodnější uplatnění – snad výstavy. Byl vypracován nový průvodce ve všech světových jazycích, protože rozmístění expozic se změnilo.

Původně divadelní expozice je nyní expozicí hudby. Bylo také zavedeno nové elektrické osvětlení v některých místnostech.

Péče o sbírky

Opravy betléma, zakrytí plexisklem, osazení nových mříží, vytápění. Dne 6. 1. 2002 na disketě předány sbírky do CES, v souvislosti s tím současně vypracována nová zřizovací listina. Místnost v mezipatře ohrazena sklem. Generální oprava modelu Šaldovy stodoly. Dokončena inventarizace lyžařiny a lyžařských cen, medailí, trofejí.

Muzeum získalo nové sbírkové předměty, jako např. jehlice do klobouku, obrazy a keramiku současných, v muzeu vystavujících autorů, zvon z Helkovic, domácí potřeby, skleněná pera, potřeby pro hospodaření a rybolov, sněžnice, zámky na dveře, kování, drobné předměty z rodiny Schovánkových.

Opatřeny dva poutače, umístěny u benzinové pumpy a na náměstí. Vydány nové letáčky: *Postava Krakonoše, Divadelní historie, Vývoj lyžování na Vysocku* od r. 1892 zatím do r. 1985. Aktuální informace na adrese: http://sweb.cz/vysokenj/muzeum.

Vladimír Hladík

Památníky třetího odboje očima studentů

Příbram

Aby se na to nezapomnělo...
Aby se to již nikdy neopakovalo...

To jsou asi velká přání lidí, kteří prožili ať již krátký či dlouhý úsek svého života za ostnatým drátem komunistických *nápravných zařízení* jako političtí vězni. Tehdejší režim je označil jako mukly – mukl znamená muž určený k likvidaci (!). Právě tito lidé, kteří prošli těmito hrůznými útrapami a kteří dosud žijí, si vzali zdánlivě snadný úkol informovat novou generaci o této neslavné části naší historie a varovat před jejím opakováním.

Skutečnost je ovšem jiná: většina komunistických funkcionářů prostě převlékla svůj rudý kabát za jiný a teď sedí na vysokých a dobře placených postech politických stran, ministerstev, dozorčích rad a ovlivňuje veřejné mínění. Třináct let po sametové revoluci získala vlastně nezměněná KSČM ve volbách 18 % hlasů, hlavně díky nezodpovědnému přístupu občanů ke svému volebnímu právu. Kam to spějeme?

V naší společnosti existuje a pracuje co do počtu členů stále se úžící Konfederace politických vězňů (KPV), jež sdružuje lidi, kteří byli nepohodlní minulému režimu, a proto byli odsunuti ze společnosti do táborů nucených prací (TNP) po vzoru sovětských gulagů.

Konfederace politických vězňů pozvala nás, studenty a profesory jilemnického gymnázia, na prohlídku Muzea 3. odboje a bývalého tábora Vojna u Příbrami.

Proč právě Muzeum *třetího odboje*? První odboj byl veden proti rakousko-uherské monarchii za 1. světové války v letech 1914 – 1918. Následoval odboj proti nacistické okupaci v letech 1939 – 1945. Po uchvácení moci komunistickou stranou v únoru 1948 nastal již třetí odboj, ten trval vlastně do roku 1989. Muzeum je plné historických dokumentů, usvědčujících komunistický režim z obrovského množství spáchaných zločinů, podává výpovědi přeživších vězňů o nelidském zacházení a zachycuje smutné příběhy významných osobností, jako byli např. českoslovenští hokejoví reprezentanti či armádní generál Heliodor Píka. Najdeme zde ale také množství předmětů vyrobených vězni za jejich nuceného pobytu v lágru a přinášejících jim alespoň malé odreagování od stereotypu šachta – nástup – barák.

Po prohlídce muzea jsme se přesunuli do pár kilometrů od Příbrami vzdáleného TNP Vojna. V okolí je několik obrovských hald vytěžené hlušiny ze zdejších uranových dolů. Tyto haldy jsou dnes již porostlé trávou a stromy a pod jednou z nich se nachází tábor Vojna. Přímo na místě zůstalo stát jen několik zděných domů. Po ostatních dřevěných barácích pro vězně zbyly jen betonové základy. Celý tábor ale prochází kompletní rekonstrukcí a v budoucnu má sloužit jako smutná vzpomínka na dobu minulou. Je to iniciativa KPV, která se v souladu s mottem *...aby se na to nezapomnělo* snaží upozornit na utrpení lidí, kteří tímto táborem prošli v padesátých letech minulého století. Součástí tábora je také hrůzný bunkr. Je to stavba zapuštěná v zemi, jejíž strop je pouhých 160-170 cm vysoko. Vězni sem byli posílání za různé a často nepochopitelné *prohřešky*. Strop byl samozřejmě neodizolován, a tudíž sem prosakovalo množství vody z tajícího sněhu. Občas bylo vody po kolena, člověk zde byl zavřen až 14 dní a přirozeně často skončil dlouhodobě na marodce a mnohdy s doživotními následky. Dveře bunkru jsou ocelové a k větrání slouží okénko 20 x 20 cm s hustou mřížkou...

Každý z nás si z tohoto výletu do temnot padesátých let odnesl vesměs dojem jakéhosi svíravého pocitu kolem žaludku. Je možné, že toto vše se odehrávalo v době míru, v době *vzkvétajícího socialismu*, v době hesel *více, lépe, radostněji*? Můj osobní názor je, že tyto dnes již dobře prokazatelné zločiny tehdejší vládnoucí společnosti nelze vymazat z historie a nelze na ně zapomenout. Dnes ale vidíme, jak vrazi padesátých let vychutnávají klidné stáří a využívají výhod moderního zřízení. Mnozí sice byli předvolání před soudy, ale většina se z toho v současném děravém právním systému nějakým způsobem *vyvlíkla*. Věřím, že KPV nežádá odplatu, nýbrž aby zlo bylo pojmenováno zlem. To se jak vidno nepodařilo a sdílím s politickými vězni jejich rozčarování. Nedostalo se jim patřičného zadostiučinění za to, jak statečně se drželi svého přesvědčení a odmítli se podrobit zlovolné socialistické mašinérii, která sužovala nejen je, ale i další stamiliony lidí po více než 70 let neslavné historie ideologického hlásání *diktatury proletariátu*. Myšlenky Karla Marxe jsou v základu krásné – rovnost všech lidí, všechno náleží všem atd. – ale je to jenom utopie. A zřízení založené na utopii nikdy nemůže mít úspěch. Pokus komunistů zřídit socialismus na celém světě skončil fiaskem. Ale tento pokus stál život 70 milionů lidí. Toto úděsné číslo by mělo být varováním budoucnosti: *...aby se to již nikdy neopakovalo...* Poučme se z toho a važme si dnešní a budoucí evropské demokracie, neboť právě ta je zárukou opravdové svobody všech lidí.

Matěj Kraus, Gymnázium Jilemnice

Jáchymov

V dějepise bereme starověk. Egypt, Řecko, Řím... faraóny, filosofy, legie... A proto musím přiznat, že když nám bylo řečeno o možnosti jet do Jáchymova, trvalo mi chvíli, než jsem pochopil a dokázal správně zařadit. A pokud mám být ještě upřímnější, o politických procesech a o utrpení jejich obětí jsem věděl pramálo. Věděl jsem, že o tom byly filmy jako Bumerang či Zdivočelá země. Věděl jsem, že mě tyto filmy zaujaly a snad se dá i říct, že zasáhly. A taky jsem věděl, že na to, o co jde, je to dost málo. Proto jsme já ani můj kamarád neváhali dlouho a do exkurze *Jáchymovské peklo* se přihlásili. Co na tom, že vyjíždíme v pět ráno, říkali jsme si. Tohle poznání za to stojí. Těšili jsme se hlavně na to, až se projdeme vnitřkem těch *slavných* podlouhlých dřevěných stavení, kde si své nesmyslné tresty odpykávaly tisíce lidí. Lidí, kteří měli jen jiný názor, než se po nich chtělo...

Vše začalo pietním aktem na jáchymovském náměstí, jedním z nejsilnějších momentů dne. Pro mě, a myslím, že i pro mého kamaráda, měl smysl v tom, že jsme si uvědomili závažnost a hloubku toho všeho. Projevy lidí, kteří sami tím vším prošli, byly upřímné a vyvolávaly v nás pocit úcty a určité sounáležitosti. Při státních hymnách mě proto ani nepřekvapilo, že někteří z bývalých muklů skryli své tváře do dlaní.

Při naší další zastávce na hřbitově jsme se k pomníku padlým vězňům kvůli návalu lidí ani nedostali. Poté však přišla dvě velmi zajímavá místa. Nejdříve štola, kde jsme s hrůzou na vlastní oči viděli, co muklové budovali pro lepší zítřek a šťastný národ. Vozíky, spíše podobné klíckám, koleje vedoucí kamsi do černé tmy a hlavně vlhko, zima, strach. Mírně paralyzováni jsme pak odjeli do muzea, kde jsme k vystaveným exponátům dostali i autentický výklad jednoho z vězňů. Pro ty, kteří byli v té chvíli přítomni, to tvořilo, podle mě, vrchol celého dne. Jedna paní tíhu okamžiku neunesla a s pláčem odešla. I já a můj kamarád jsme na sebe dlouho a nechápavě koukali. Nebylo nám dobře po těle.

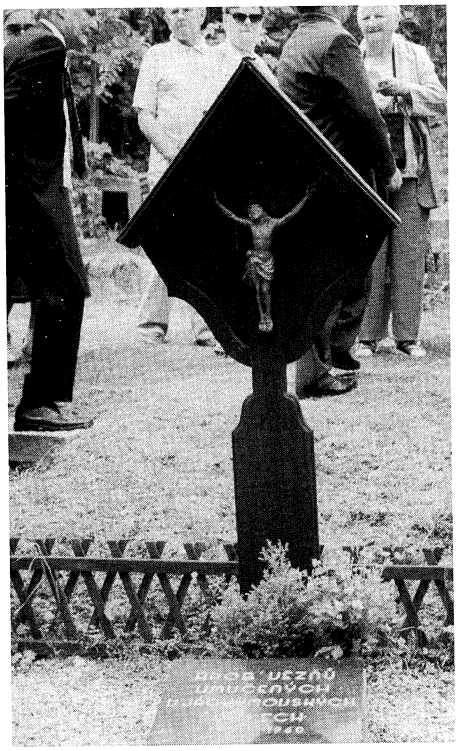

Symbolický hrob vězňů umučených v jáchymovských dolech. (Foto I. Navrátil.)

Konečně přišla ona chvíle a my odjeli do lágru samotného. Čekalo nás však zklamání. Žádné strážní věže, žádné zbytky plotů, žádné podlouhlé budovy. Jen rekreační chatky a zarostlá místa, která ani v nejmenším nepřipomínala to, co se tady před půl stoletím odehrávalo. To však byla naše chyba. Dostatečně jsme se neinformovali a čekali, co jsme čekat nemohli. Avšak když nás zavedli k díře vedoucí kamsi hluboko do země a řekli: *„Tak tudy jsme tam fárali,"* objal nás opět onen hrůzostrašný pocit. Bylo dobře, že exkurze byla na konci. Upřímně, měli jsme dost.

Ptáte se, jaký význam pro mě tato cesta měla. Co mi sdělila, a jak na mě zapůsobila. Shrnul bych to do dvou slov: uvědomění si.

Cestu zpět jsme strávili diskusí o dobách, které už naštěstí minuly, o lidech, kteří je naštěstí přežili, i o těch, kteří to štěstí neměli.

Proto děkuji za tuto možnost, která mě nastartovala k tomu, že až se příště řekne Jáchymov, nepředstavím si středověké naleziště, ale místo, kde se tvořila demokracie, kterou dnes chápeme jako samozřejmost.

Michal Samir, Gymnázium Turnov

LITERATURA

BOHÁČEK, Jan – HÁLEK, Jan – KUČEROVÁ, Klára – MÁDLOVÁ, Vlasta: *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793.* Sv. 1. Praha, Státní ústřední archiv 2002. 277 stran.

Bádání, soustředěné kolem tématu židovské společnosti v českých zemích, patří již po několik let k výrazným a nadějným novinkám na poli odborném i laickém. Značný potenciál dochovaných pramenů nejenom písemné povahy skýtá možnosti různorodých pohledů a zpracování. Za jedny ze stěžejních a nejobsáhlejších pramenů lze zcela bez diskuse považovat fondy (či sbírky) židovských matrik a soupisy Židů, uložené ve Státním ústředním archivu v Praze. A proto nemůžeme než pochválit počin čtyřčlenného kolektivu pod odborným vedením PhDr. Ivany Ebelové, CSc., vydávat v edicích právě zmiňované soupisy.

První zpracovaný svazek zachycuje rok 1793 v krajích Loketském, Boleslavském a Budějovickém (v současnosti již existuje svazek druhý a třetí), neboť tento soupis se jako jediný ze všech dochoval pro všech šestnáct krajů, nadto jako první z uvedených soupisů uvádí i jména židovského obyvatelstva odpovídající matrikám.

Edici zpracovali Jan Boháček (Loketsko), PhDr. Jan Hálek a PhDr. Klára Kučerová (Boleslavsko) a Vlasta Mádlová (Budějovicko). Strukutura všech tří částí je shodná, po obsahu, rozděleném podle panství, statků, popř. měst, následuje úvod s příslušnými vysvětlivkami a samotný soupis, připojen je osobní a místní rejstřík, seznam pramenů a literatury a ilustrační obrazová příloha.

Zaměřme se však v hranicích názvu sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší na druhou část prvního svazku edice – *Boleslavský kraj* Jana Hálka a Kláry Kučerové na stranách 107 – 221. Při pozornějším prostudování nabudeme dojmu, že největší a vlastně jedinou slabinou editorů bylo čtení a následný přepis osobních a místních jmen. Tíhu viny však nelze přenášet pouze na bedra autorů, problém je třeba hledat především v malé frekvenci některých příjmení židovských rodin, vyskytujících se v mnoha případech pouze na území Boleslavska. Editor neseznámený s jinými prameny, ať již písemné či hmotné povahy (např. nápisy na náhrobních kamenech) se vztahem k místní židovské populaci, tak může snadno dojít k chybné interpretaci jmen. Otevřenou otázkou zůstává, zda v případě až okatě komolených názvů nejde o přepis správný. Potom by ovšem bylo editorovou povinností v poznámce či úvodu na tyto výjimky poukázat. Naskýtá se hned několik příkladů.

Na s. 119 v oddíle panství Brodce se dočítáme, že Joseph Heller je ochranným Židem liblického panství ve vsi *Schneanowitz.* Jde, jak je i správně v rejstříku (s. 214) uvedeno, o Šemanovice. Každý znalý kurentního písma se jistě pozastaví nad podezřelou podobou psaní komoleného *Schneanowitz* a správné germanizované podoby *Schemanowitz.* Obdobně u názvu vesnice a příjmení Strašnov (něm. Straschnow). Na s. 123 je uvedena podoba *Straschow,* která v rejstříku chybí a je nahrazena správným *Straschnow* (s. 215). Komolené je i příjmení, které z tohoto toponyma vychází, na s. 153, 156 a 158 je to podoba *Traschnow* (taktéž i v rejstříku na s. 202). Uvědomíme-li si způsob navázání kurentního majuskulního „S" na minuskulní „t", pochybení ve čtení je evidentní. Boleslavsko vůbec nabízí širokou škálu židovských příjmení odvozených z místních jmen, setkáváme se Strenitzem, Rožďalovicem, Hořicem, Podwintzem či Podwenitzem, Lustinitzem a dalšími.

V podobném duchu bychom mohli pokračovat i dále, kdy dochází vlivem podobnosti psaného kurentního „e" a „n" k záměnám *Linchtner* místo Liechtner (str.

182), či *Finshel* místo Fieshel či Fieschel (s. 183).

V místním rejstříku na s. 203 je pak termín *Boßin* vydáván výhradně za přepis názvu obce Boseň u Mnichova Hradiště. S. 145 však podává vysvětlení, že tato podoba je užita i pro název vsi na liblickém panství. V tomto případě jde ovšem o Bosyni, což rejstříkem prochází bez povšimnutí. Na s. 216 rejstřík zachycuje tvar *Svijay* místo Svijany.

Všechny zjištěné nedostatky ve druhé části prvního svazku edice Soupisy židovských rodin v Čechách poukazují na požadavek respektovat úskalí, která mohou v kontaktu s neznámými výrazy v rukopisném textu z přelomu 18. a 19. století nastat, případně pružněji se orientovat v otázce regionálních židovských dějin (např. komunikací s osobami, které se tématu věnují). Nijak ovšem nezlehčují odbornost editorů. Lze proto jen s radostí očekávat další svazky soupisů, z nichž nepřesnosti minoritního charakteru již zmizí.

(pj)

Průvodce po rukopisných fondech v České republice. Díl II. Rukopisné fondy archivů v České republice. Red. Marie Tošnerová. Studie o rukopisech. Monographia. Svazek 2. Archiv Akademie věd České republiky ve spolupráci s Komisí pro soupis a studium rukopisů. Praha 1998, 340 stran.
Průvodce po rukopisných fondech v České republice. Díl III. Rukopisné fondy muzeí a galerií v České republice. Red. Marie Tošnerová. Studie o rukopisech. Monographia. Svazek 7. Archiv Akademie věd České republiky ve spolupráci s Komisí pro soupis a studium rukopisů. Praha 2001, 320 stran.

Když v roce 1995 vyšel Průvodce po rukopisných fondech zámeckých, hradních a palácových knihoven v České republice (*Studie o rukopisech. Monographia I.*), podařilo se *Komisi pro soupis a studium rukopisů* (od založení v roce 1953 pracující při tehdejším Ústředním archivu ČSAV v Praze a působící dnes v Archivu Akademie věd ČR jako poradní orgán) završit první etapu jejího plánovaného záměru *„seznámit odbornou veřejnost s rukopisným bohatstvím uloženým na území Čech, Moravy a Slezska a umožnit badatelům orientaci v dochovaném materiálu"*.

Druhý a třetí svazek ze zamýšleného souboru soupisů, který by se měl stát základem budoucí souhrnné evidence rukopisů či pokud možno jejich úplného katalogu, nabízejí zájemcům pohled do příslušných fondů a sbírek našich archivů, muzeí a galerií. Nebude zřejmě od věci, zopakujeme-li vymezení pojmu *rukopis* pro potřeby soupisu: *1. zpravidla nebyl „veden" jako kniha úřední; 2. zpravidla nebyl nebo není součástí organického fondu ve smyslu archivním a mnohdy se vyskytuje v celcích vzniklých sběrnou nebo sběratelskou činností; 3. původní sepsání i opisy zpravidla sledovaly literární, vědecké nebo dokumentační cíle.* Z oblasti, jíž se tento sborník věnuje, v nich najdeme stručnou charakteristiku dvou archivních (Semily a Jičín) a jedenácti muzejních (Hořice, Jičín, Jilemnice, Lomnice nad Popelkou, Mnichovo Hradiště, Nová Paka, Paseky nad Jizerou, Semily, Turnov, Vysoké nad Jizerou a Železný Brod) rukopisných sbírek.

Jednotlivé evidenční jednotky (archiv nebo muzeum) mají pevně stanovenou strukturu popisu – po sídle a názvu (alfabetické řazení) následují údaje o celkovém počtu a době vzniku nejstaršího z uložených manuskriptů, v jakých jazycích byly napsány, stručné dějiny instituce a fondu či sbírky, tématické okruhy obsažené v rukopisech (s jmenovitým výčtem nejvýznamnějších exemplářů, městských, obecních, děkanských, farních a školních kronik a pamětních knih u archivů, resp. všech středověkých a vybraných novověkých

u muzeí) a konečně výběr ze vztahující se literatury, existuje-li. Horní časová mez podchycených manuskriptů byla stanovena rokem 1850 a dle autorů byla až na výjimky dodržena. Rozsah popisu koresponduje nejenom s významem, ale můžeme říci, že záleží i na způsobu předchozího zpracování evidovaných fondů, sbírek a rukopisů. Největší prostor je tak logicky věnován ústřednímu, zemským a oblastním archivům (jednou z okresních výjimek potvrzujících toto pravidlo je i díky Františku Hoffmannovi Jihlava), resp. národním a zemským muzeím.

Rozsahem svých sbírek patří semilský i jičínský okresní archiv do největší skupiny našich archivů (více než 70 %), u kterých počet evidovaných manuskriptů nepřesahuje sto kusů. Z muzeí se nejrozsáhlejší sbírkou pyšní turnovské (160 rukopisů, skutečný stav je ale vyšší, protože jsou nadále především ze starých tisků přeřazovány další), vedoucí díky zlomku breviáře z konce 12. století i pokud jde o dobu vzniku nejstaršího rukopisu. Kolem sta kusů schraňují v Hořicích a v Jičíně, u ostatních se velikost sbírky pohybuje v rozmezí žádného či jednoho (Železný Brod, resp. Lomnice nad Popelkou) až sedmdesáti exemplářů (Český Dub).

Vedle celkem běžných měšťanských pamětních záznamů nebo gastronomických, hospodářských, lékařských, náboženských (hojně jsou zastoupeny rorátníky, patřící kdysi členům bratrstev) či přírodovědných spisů nacházíme v podrobnějších popisech muzejních sbírek dost překvapivě celou řadu manuskriptů z původních (a mnohdy dodnes v databázi PEVA evidovaných) archivních fondů. Budeme-li konkrétní, jedná se třeba o gruntovnici (Český Dub), několik knih farní správy (Český Dub, Jičín, Nová Paka), školních (Paseky nad Jizerou), ale zřejmě nejvíce cechovních (Jičín, Jilemnice, Vysoké nad Jizerou).

V této souvislosti se přímo vnucuje otázka, do jaké míry je naplňována v mnoha pádech skloňovaná teze o scelování archivních fondů a jejich zpřístupňování badatelské veřejnosti. Navíc není žádným tajemstvím, že především v menších muzeích zůstává jedním z největších problémů jejich nedostatečné personální obsazení, takže o jakémkoli odborném zpracování evidovaných rukopisů lze zpravidla úspěšně pochybovat. Dost možná jsem již tímto konstatováním určité části muzejních kolegů *nasypal sůl do otevřených ran*, ale dovolím si pokračovat ve stejně *kacířském* duchu. Nebyla by v zájmu samotných manuskriptů vhodnější jejich delimitace do ve všech ohledech nesrovnatelně lépe vybavených archivů? Rozhodování by nám mělo usnadnit vědomí, že právě tam se mnohdy nachází zbývající část příslušných archivních fondů.

Žádná z rukopisných sbírek v našem regionu se dosud odborného zhodnocení prakticky nedočkala. Soupis bohemikálních manuskriptů ze 17. a 18. století, uložených v českých muzeích, vzniká v kolektivu autorů vedeném Jaromírem Lindou. První díl *Repertoria*, zahrnující rukopisy ašského až jindřichohradeckého muzea, by měl vyjít ještě v roce 2003. Celý projekt se ale za původním plánem opožďuje a navíc autory čekají další kolační práce záznamů, pořízených před několika lety studenty. Jak jsem se měl možnost přesvědčit, jejich kvalita je bohužel velice proměnlivá. A tak snad nezapadne ani připravovaný soupis rukopisů ze sbírky turnovského muzea, s jehož dokončením počítáme v červnu 2004. Za horní časovou mez jsme také s ohledem na *Repertorium* zvolili rok 1800.

(*rrn*)

VONDRÁČKOVÁ, Daniela: *Legionáři. Rodáci, občané a obyvatelé obcí okresu Semily.* Z Českého ráje a Podkrkonoší – Supplementum 7. Semily, Okresní úřad pro Státní okresní archiv 2002. 180 stran. – Tisk GLOS Semily.

Zásluhou předsedy Československé obce legionářské generála Rudolfa Krzáka byl realizován velký projekt soupisu našich legionářů z období 1. světové války. Práce se ujaly většinou státní okresní archivy a téměř v jednotném způsobu zpracování i ve stejné úpravě vypracovaly soupisy z území svých okresů. Soupisy vycházely hlavně a leckde bohužel pouze z materiálů Vojenského historického archivu v Praze a povětšinou byly uvedeny stručným pohledem na historii našich legií a doplněny edicí částí vzpomínek, deníků a pamětí některých legionářů, zajímavými a cennými fotografiemi apod.

Někteří autoři však přistoupili k realizaci tohoto úkolu daleko zodpovědněji a shromáždili další cenné údaje ze starší regionální literatury a časopisů. Tím se soupis legionářů z okresu obvykle významně doplnil, neboť seznamy z Vojenského historického ústavu jsou založeny na domovské příslušnosti jednotlivých osob a tím ze seznamů unikají lidé, kteří v obcích bydleli a třeba i významně působili, ale příslušeli jinam. Často to byli učitelé a další státní zaměstnanci, kteří bývali hybnou silou místních jednot Československé obce legionářské, iniciátory realizací pomníků a pamětních desek, autory brožur a článků.

K těm nejlepším soupisům patří recenzovaný svazek, zachycující legionáře z obvodu semilského okresu. Akci zde začala realizovat Mgr. Soňa Římková a po jejím odchodu se úkolu ujala Bc. Daniela Vondráčková. Využila všech dostupných archivních materiálů, odborné i regionální knižní a časopisecké produkce, navíc za pomoci obecních kronikářů se dostala k četným písemnostem v držení potomků účastníků bojů a podařilo se jí tak nejen zpracovat téma na vysoké odborné úrovni, ale obohatit i archivní sbírky okresního archivu o velmi cenné dokumenty.

Publikace tedy obsahuje stručný, ale velmi výstižný přehled o dějinách legií a jejich osudech po návratu do vlasti včetně dějin legionářských organizací v jednotlivých místech Semilska, Jilemnicka a Turnovska. Následují výňatky z rukopisných i tištěných vzpomínek legionářů z této oblasti a stručné životopisy některých čelných osobností z řad účastníků bojů z tohoto regionu. Pak již pročítáme podrobný soupis legionářů podle současného uspořádání obcí, který je ovšem velmi vhodně uveden podrobnými abecedními rejstříky. První je abecední řada všech legionářů, druhý tvoří abecední soupis obcí a všech jejich dříve samostatných částí. Nechybí ani seznam zkratek.

Hodnotu svazku nesnižují ani drobné tiskové chyby (titulek na s. 82) ani složitější vyhledávání některých údajů (např. v medailónku gen. Nosála se dozvíme, že pochází z obce Tříč, totéž je uvedeno ve jmenném rejstříku legionářů, ale v místním rejstříku tuto obec objevíme až náhodou pod označením Horní Tříč a pak už další údaje gen. Nosála a tuto ves najdeme snadno pod obcí Vysoké nad Jizerou).

Tisk Glosovy tiskárny i grafická úprava Jaroslava Bartáka podtrhují klady publikace, zařazení do řady supplement sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší předznamenalo formát knížky.

Autorce i Státnímu okresnímu archivu Semily lze k tomuto dílu opravdu upřímně pogratulovat.

(blk)

STEJSKAL, Libor – STEJSKAL, Jan: *Drama '38. Opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938.* Liberec, Nakladatelství Květa Vinklátová – KNIHY 555 2003. 176 stran.

Recenzovaná publikace si slovy autorů stanovila neskromný cíl – *„vůbec poprvé zachytit konflikt roku 1938 na Liberecku, Jablonecku, Frýdlantsku a Turnovsku jako celek"* s tím, že k tomu vedle tzv. *„papírové historie"* nechce *„zapomenout ani na svědectví pamětníků"*. Lze více méně souhlasit také s tvrzením Libora a Jana Stejskalových, že jsou *„vůbec prvními snaživci, kteří sledují takto vymezené téma právě v období roku 1938 a právě na území našeho regionu"* (s. 3-4).

Knihu však výstižněji charakterizuje spíše první částí jejího podtitulu, protože bezesporu nejlepším pasážím, týkajícím se popisu československého opevnění v autory vymezeném regionu, je věnována více než polovina rozsahu. Konstatování Stejskalových v úvodu, že *„politickému pozadí i mezinárodní situaci se téměř vyhnuli"* (s. 3), je nejenom v kontradikci ke skutečnosti, ale i protimluvem anoncovaného záměru. Nemohli je samozřejmě zcela opominout a je třeba přiznat, že právě v těchto místech nalézáme největší slabinu jinak povedeného dílka.

Autoři sice na s. 3 zdůrazňují, že *„klíčovým tématem jsou vojenské dějiny"* se záměrem *„předložit veřejnosti mimo jiné vůbec první komplexní studii o československém opevnění v oblasti Liberecka a Jablonecka"*, přičemž *„zeměpisné vymezení je zcela určité"* (vedle zmíněných ještě Podještědí, Turnovsko, Jizerské hory a frýdlantský výběžek), nicméně se však zdá, že navzdory *„ne úplně ostrému časovému ohraničení"* takto definovaný úhel pohledu může být zkreslující. Omezená schopnost zařadit popisované události do kauzální dějinné linie, a to dokonce i na regionální úrovni, je při vědomí, že se jedná o upravenou diplomovou práci Libora Stejskala, za niž navíc v březnu 2003 získal Cenu Jaroslava Jandy, jak je zdůrazněno na obálce, nota bene lektorovanou odbornými recenzenty, poněkud zarážející a jistě i celkově snižující její přínos.

Minimálně byly bohužel využity i běžně dostupné prameny, týkající se především turnovského politického okresu. Autoři zcela opomněli fondy Státního okresního archivu v Semilech (určitě Okresní úřad Turnov, včetně katalogizovaných presidiálních spisů, nahlédnout by se ale slušelo i do jilemnického a semilského) a spokojili se pouze s ex post dopisovanou turnovskou kronikou, dlouhodobě deponovanou v Muzeu Českého ráje v Turnově, z jehož archivních fondů dále čerpali ze sbírky fotografií. Jejich slabší orientaci v tomto prostoru dokládá řada nepřesností a korunuje vyložený nesmysl na straně 162: *„Jako poslední byl v 5. pásmu okupován Český Dub. Kromě vojska – patrně též Infanterie Regiment 52 – obsadily toto odjakživa české město* (!?!) *10. října jednotky standarty SS Germania z Hamburku."* K tomu by v práci, jejíž ambice byly *„načrtnout co nejobsáhlejší a nejucelenější obraz roku 1938 v našem kraji"* (s. 3), opravdu docházet nemělo.

Podceněná heuristika (na její význam bývá kladen důraz již v historickém proseminářích) společně s výše naznačenou nedostatečnou schopností vyložit regionální dění v širších souvislostech nutně svádí k pochybnostem o celkové věrohodnosti předkládané práce. Lze jistě namítnout, že hlubší sonda do složitého vzájemného potýkání se Čechů a Němců s častými a ostrými výstřelky na obou stranách prakticky po celou dobu existence samostatného Československa (stačí nahlédnout do katalogu presidiálních spisů OÚ Turnov 1918–1945) by byla i vzhledem k dosavadnímu nezpracování tohoto tématu pracná, zdlouhavá a dost možná od záběru knihy odtažitá. Na druhou stranu by se však zřejmě autoři nespokojili se zjednodušeným tvrzením, že

„po první světové válce a dramatickém vývoji česko-německých vztahů [...] *v letech 1918 – 1920 se v této části severních Čech* (zde jistě míněn celý vymezený prostor) *obnovilo poměrně klidné a přátelské soužití obou národností*, kterým *zasadily smrtelnou ránu dva dějinné převraty*" – hospodářská krize a nástup Hitlera k moci (s. 5).

Problematicky vnímám opakované tvrzení, že 17. září 1938 de facto *„začala válka mezi Československem a Německem"* (s. 109 nebo 128). Za poněkud vágní pokládám termín *„demokratičtí Němci"* (např. na s. 135 a 165) a pouze zdánlivě *objevná* mi připadá poznámka o *„větším fanatismu, hysterii a nadšení"* žen v porovnání s muži při vítání přicházejících německých jednotek do obsazeného pohraničí na s. 161.

Historik by měl ke studované látce přistupovat pokud možno *sine ira et studio* a výrazy typu *„větší důkaz o idiotství a zhovadilosti těchto říši oddaných sudetských Němců si už snad ani nelze představit"* (s. 164) do jeho repertoáru rozhodně nepatří. Takový slovník totiž nápadně připomíná na jedné straně německou propagandou oblíbené a hojně používané teze o *„barbarství bolševicko-husitských hord české soldatesky"* v pohraničí v září 1938, na straně druhé za necelých sedm let stejně nehorázné počínání činovníků konstituovaných *revolučních* národních výborů, kteří v převážné většině dokumentů důsledně psali Němce s malým *n*. Nelze samozřejmě zcela potlačit subjektivní pohled, ale právě míra objektivity zůstává vedle vlastní erudice a následné interpretace vytěžených pramenů rozhodujícím ukazatelem kvality historické práce.

Na tomto místě si v souvislosti s proklamovaným klíčovým tématem knihy dovolím odbočku. Nejenom naše historická obec je v otázce přijetí či nepřijetí mnichovského diktátu v zásadě rozdělena na dva tábory a debata se povýtce pohybuje na poli úvah *co by, kdyby*. Autoři se k nim naštěstí neuchýlili a v závěrečném hodnocení na s. 170-171 vedle konstatování velice dobré připravenosti libereckého úseku obranné sestavy čs. jednotek vyjádřili víru, že by společně s civilním obyvatelstvem v případném boji, *„k němuž tehdy nikoliv jejich vinou nedošlo"*, obstály se stejnou ctí, jako v ozbrojených potyčkách v průběhu září 1938. S tím lze souhlasit, na rozdíl od Libora a Jana Stejskalových však zastávám stanovisko, že účelná obrana nebyla možná. Nemá cenu dále rozebírat pro a proti, na podporu vlastního názoru bych uvedl pouze jeden argument. Těžištěm mého odborného zájmu o 20. století jsou dějiny československého letectva do roku 1945. Domnívám se, že právě v této oblasti pokulhávala bojeschopnost našich jednotek nejvíce. Nemám na mysli lidský faktor – odhodlání bránit se nechybělo ani letcům, což potvrdili v míře vrchovaté v průběhu budoucího válečného konfliktu svou aktivní účastí postupně na straně Polska, Francie, Velké Británie i Sovětského svazu. Technická zaostalost československého letectva v roce 1938 však bohužel byla v porovnání s Luftwaffe více než zřejmá. Právě druhá světová válka na všech bojištích definitivně potvrdila rozhodující vliv letectva na průběh konfliktu. V tomto ohledu byla republika, a konkrétně především její zázemí, prakticky bezbranná. Důsledky lze naštěstí pouze hypoteticky domýšlet.

Stranou ponechejme i velice důležitou, byť ne právě často akcentovanou otázku schopnosti československé ekonomiky, vzpamatovávající se z celosvětové krize, *ustát* neplánované rozpočtové náklady v souvislosti s květnovou částečnou mobilizací, resp. se zářijovým přechodem republiky do branné pohotovosti státu (připomeňme jenom např. otřesy kapitálového trhu nebo prohlášení bankovek v hodnotě 50 Kč a poté i 100 Kč za státovky).

Domnívám se, že autoři se na základě velice dobré znalosti pohraničních systémů opevnění nechali příliš unést myšlenkou

o jejich samospasitelnosti. Také jejich přesvědčení, že tankový prapor *Lt. 1 Hyacint* byl připravený *„jako mohutná ocelová pěst rozdrtit protivníkův průlom do českého pohraničí“*, je přinejmenším sporné. Československé lehké tanky LT vz. 35 jsou přes jejich kvality – o nich nejlépe svědčí nasazení Wehrmachtem pod označením *PzKpfw 35 (t)* v prvoliniové službě během tažení v letech 1939 a 1940, byť nebylo v jejich výrobě pod novými pány na rozdíl od LT vz. 38 pokračováno – autory téměř heroizovány. Je pravdou, že kvalitativně byly dokonce srovnatelné s německými středními tanky *Panzerkampfwagen III* prvních sérií. Obecně známy jsou také problémy, které německou útočnou vozbu provázely během anšlusu Rakouska i následné polské kampaně. Nicméně obdobných těžkostí nebyla ušetřena ani čs. armáda. Paradoxně sice k odstranění mnoha zjištěných závad přispěla květnová částečná mobilizace, přesto však nebyla bojová hodnota *pětatřicítek* i díky probíhající výměně kulometné výzbroje nebo nedostatečnému logistickému zajištění na takové úrovni, za jakou je případné nasazení tankového odřadu vydáváno. Navíc by se při něm jistě projevil i rub zdánlivě jednostranné výhody geografických podmínek československého pohraničí.

Drama '38 Libora a Jana Stejskalových přes uvedené výtky zůstává významným příspěvkem ke specifické části nejnovějších dějin regionu a bezesporu si získá řadu čtenářů. Nelze však přehlédnout skutečnost, že proklamovanému záměru autorů, podat události roku 1938, byť na pozadí budovaného československého opevnění, pokud možno komplexně, nedostála a zařadila se v tomto ohledu mezi jimi samotnými zmiňovanou literaturu, jejíž *„úroveň je značně nevyrovnaná“* (s. 3). Nelze také souhlasit s názorem, že snaha postihnout *„vojenské přípravy a sestavu německé branné moci záhy narazí na těžko překonatelné potíže“*, protože *„německé zdroje jsou jen těžko přístupné“* (s. 110). Domnívám se, že právě vojenské historiky zabývající se posledním celosvětovým válečným konfliktem by měly jejich badatelské cesty co nejdříve zavést také do zahraničí, Bundesarchiv-Militärarchiv ve Freiburgu im Breisgau nevyjímaje. Poté se snad konečně dočkáme více takových komplexních studií či knih, jaké i na základě studia v zahraničních archivech obou bojujících stran produkuje v oblasti letecké historie Jiří Rajlich. Ovšem předtím by se Liboru a Janu Stejskalovým jistě vyplatilo obrátit pozornost na nesrovnatelně dostupnější tuzemské fondy, které jejich pozornosti při práci na recenzované publikaci unikly.

(rrn)

RAIL, Jan – FORMÁNEK, Vít: *Žít na věky. Osudy příslušníků čs. letectva padlých 1939–1945.* Praha 2003. 224 stran.

Náchodský badatel Jan Rail, zaměřující se na aktivní působení čs. letců ve druhé světové válce, byl čtenářům našeho sborníku mj. představen i v jedné z přecházející recenzí (RAIL, Jan: *Letci z trutnovského okresu v československých perutích RAF britského Královského letectva za druhé světové války.* Dvůr Králové nad Labem 1998. In: ZČRP, *12*, Semily 1999, s. 249–250). Knihu *Žít na věky* můžeme po několika převážně regionálně zaměřených pracích považovat za jakési shrnutí jeho mnohaleté badatelské činnosti.

Vedle velkoryse koncipovaného díla našeho nejrespektovanějšího leteckého historika Jiřího Rajlicha, z jehož obsáhlé bibliografie připomeňme alespoň válečný deník čs. letců ve službách francouzského (*Na nebi sladké Francie*, dva svazky, Praha

1998[1], 2003[2]) nebo britského letectva (*Na nebi hrdého Albionu*, zatím čtyři díly pro léta 1940–1943, Praha – Cheb 1999–2002), tak dostává odborná i laická veřejnost do rukou další základní publikaci. Její ambice jsou vysoké – sloužit jako naprosto nezbytná příručka, shromažďující pokud možno co nejkomplexněji nacionália pilotů i členů pozemního personálu, kteří obětovali své životy ve jménu svobodné Československé republiky. Na druhou stranu však tento záměr vyžaduje od autorů i odpovědného redaktora extrémní nároky na přesnost, protože jakýkoli chybný údaj může být dále přebírán po řadu let.

Dosud jsme měli k dispozici *pouze* obdobně zaměřenou knihu Františka Loucké*ho Mnozí nedoletěli* (Praha 1989, 287 stran; její autor aktivně bojoval v řadách 65. a 312. perutě RAF, přičemž mu od poúnorového cejchu nespolehlivého *Západáka* nepomohla ani pozdější příslušnost k 1. a 2. čs. stíhacímu leteckému pluku v SSSR), ve které se však z mnoha objektivních důvodů (mj. Loucký v roce 1988 zemřel) bílá místa i chyby vyskytují. Význam průkopnického počinu tohoto Louckého památníku padlým spolubojovníkům, působícího na našem předlistopadovém knižním trhu jako zjevení, to ale zásadním způsobem nesnižovalo. Působila spíše jako stimul pro možné následovníky, kteří by v solidně započatém úkolu někdy v budoucnu (kdo tehdy dokázal odhadnout, jakými převratnými změnami naše společnost za pár měsíců bude procházet) pokračovali. K nim se konečně v předmluvě přihlásil i Jan Rail (spoluautorský podíl Víta Formánka není s výjimkou poděkování za spolupráci na s. 3 nikde v knize blíže specifikován).

Na rozdíl od *Mnozí nedoletěli* s alfabeticky řazenými medailony byla publikace *Žít na věky* uspořádána prvotně chronologicky a opatřena nezbytným jmenným i místním rejstříkem. Sám Rail uvádí, že v návaznosti na Louckého knihu *„sháněl, doplňoval nebo hledal* dalších *téměř 120 chybějících portrétů zahynulých letců"* (s. 3), kteří před námi poprvé v takto uceleném souboru defilují, počínaje v říjnu 1938 na slovensko-maďarských hranicích sestřeleným Jaromírem Šotolou, a konče poválečnou havárií cvičného Siebelu Josefa Čermáka a Josefa Stacha od Letecké dopravní skupiny v prosinci 1945 u Poděbrad (s. 7–179). V rámci tohoto základního řazení jsou navíc stručnou charakteristikou (lokalizace, počty čs. hrobů) a zdařilými současnými fotografiemi, pořízenými samotným autorem (jejich seznam najdeme na s. 211), představena konkrétní místa posledního odpočinku našich letců. Kvitovat lze také závěrečné kapitoly (s. 180–203) pod shrnujícím názvem *Různé*, kde jsou v samostatných oddílech připomenuti příslušníci čs. letectva, kteří byli popraveni nebo zemřeli ve vězeních (*Protektorát, Zahynuli v gulagu, Čs. letci v zajetí*), zahynuli během přepravy do Velké Británie (*Severní moře*), po propuštění ze svazku Royal Air Force či v rámci jednotek Polska, Svobodné Francie, Royal Canadian Air Force a Rudé armády. Zmíněni jsou také cizí státní příslušníci, sloužící u čs. perutí a konečně i dva po válce popravení zrádci (*Zradili vojenskou přísahu*, s. 189). Na úplný závěr jsou připomenuty činnost Komise válečných hrobů British Commonwealth of Nations a z polistopadového dění okolnosti předcházející pietnímu uložení ve čtyřicátých letech 20. století ze zahraničí do dnešního *Památníku odboje* v Praze – Žižkově převezených uren s pozůstatky našich letců a vzniku v květnu 1995 slavnostně odhaleného *Památníku padlým a zemřelým čs. letcům ve druhé světové válce* na náměstí Svobody v Praze – Dejvicích.

Bohužel ani tentokrát se autoři nevyvarovali několika pochybení. Zůstává ovšem otázkou, nakolik opravdu spadají na vrub Jana Raila a Víta Formánka nebo zda je většinu z nich třeba přičíst odpovědnému

redaktorovi Jiřímu Stegbauerovi z nakladatelství Ostrov. Ponechme stranou např. opětovné odlišné datum úmrtí Jiřího Bauera na s. 145 (srovnej např. RAJLICH, Jiří – SEHNAL, Jiří: *Stíhači nad Kanálem.* Praha 1993, s. 167–168, resp. s. 271 či přehled útočných operací na s. 364–365). Stejný rozpor byl již ve výše zmíněné Railově práci z roku 1998 (viz také recenzi v tomto sborníku, *12*, s. 250) a rozřešení by mohla přinést pátá část Rajlichova díla *Na nebi hrdého Albionu*, mapující bojovou činnost v roce 1944.

Sice marginální, ale o to rušivější jsou chyby pramenící z nedostatečné korektorské či redakční práce (např. dvakrát je v rejstříku Jilemnice uvedena s *í* a když už je psána správně, je pro změnu v příslušné dvojici špatně Stanový, nesprávná je i podoba Rožďalovic, Uherský Brod je přejmenován na *Uherský Brok*, Dokolany najdeme pod *H*).

Horší jsou další nedostatky v *seznamu obcí s tehdejším zemským* (?!) *uspořádáním* na s. 204–207. Pomineme-li terminologicky nepřesné označení bývalých politických okresů před rokem 1945 (alespoň tak si zaměření místního rejstříku vysvětluji), potom Malý Rohozec rozhodně nepříslušel do okresu Semily (tam až od roku 1960, ale to již dávno nemůžeme mluvit o *zemském uspořádání*), nýbrž Turnov. Naopak úplně ze seznamu vypadla rodiště např. Josefa Čermáka (Hradiště, s. 179) nebo Vladislava Bobáka (Horní Lhota, s. 181). Podivně působí duplicitní záznam Josefa Berounského (s. 87 a 183), navíc když ostatní čtyři piloti, kteří také zahynuli v Severním moři během přepravy z Murmanska do Anglie, nejsou v chronologické části knihy zmíněni (s výjimkou společné fotografie celé skupiny před odplutím na s. 159).

Účelem této recenze není uvedenými výtkami zpochybňovat přínos badatelů k danému tématu, jako spíše upozornit na opravdu úplně zbytečná pochybení. Kvalitnější redakční práce by určitě dokázala tyto drobné vady na kráse u publikace, úspěšně završující mnohaleté badatelské úsilí jejích autorů, včas odstranit.

K závěrečnému hodnocení si dovolím volně parafrázovat větu z výše zmíněné knihy *Stíhači nad Kanálem.* Věřím, že práce Jana Raila a Víta Formánka *Žít na věky* se stala důstojným pomníkem těm, kterým stále tolik dlužíme.

(rrn)

BARTÁK, Jaroslav: *Chuchelna – Lhota – Komárov.* Chuchelna, obec 2002. 128 stran. – Tisk Květoslav Zaplatílek Vesec. Grafická úprava Jaroslav Barták. Náklad 2000 výtisků.

Každá obec může považovat za štěstí, jestliže se její minulosti chopí někdo, kdo si umí nalézt historické prameny a pracovat s nimi. Dnes si může blahopřát Chuchelna, jejíž minulost se pokusil uchopit emeritní archivář Jaroslav Barták. Po svém zvyku tak učinil hodně netradičně. Nevykreslil dějiny Chuchelny, Lhoty a Komárova v historické kontinuitě, ale pojal knížku jako průvodce poutníka. Autor při tom myslel především na chuchelského občana, který svou obec důvěrně zná. Cizí pocestný by ocenil mapku, třebas hodně schematickou, v níž by své kroky zachytil.

Po srovnání zásadních změn, jimiž obce na severním úbočí Kozákova prošly ve 20. století, nás J. Barták provází od semilského nádraží brodskou silnicí vzhůru, rozhlíží se, připomíná osudy míjených staveb, tu a tam se jakoby dává do řeči s pozoruhodnými obyvateli současnými i minulými (vědma Marie Marušková, režisérka Věra Šimková-Plívová, sbormistři Alena a Václav Brá-

dlovi, holiči Kadlecovi, režisér Petr Kyloušek, malíř František Jiroudek), až se s ním nakonec vyšplháme na sám vrchol Kozákova. K objektům navěšuje i vyprávění o událostech, příbězích jejich obyvatel a sídlících spolků (zvlášť k tomu byly příhodné školy v Chuchelně a ve Lhotě, obecní úřad, hostince, hasičské zbrojnice nebo sokolovna). Zaniklý folklór promlouvá již jen *chuchelskými* písněmi zemřelé paní Maruškové a čtenář zalituje, že jejich utajený zapisovatel nezachytil také jejich nápěv.

Zvlášť bychom chtěli zdůraznit jeden velmi sympatický rys nové knížky – po éře, pro niž dějiny začínaly teprve VŘSR, se dnes často ocitáme v podobném vakuu: o letech padesátých, šedesátých nebo dokonce normalizačních se bojíme nebo stydíme psát. J. Barták s porozuměním dlouholetého občana a kronikáře dokáže vzpomenout omylů i úspěchů národního výboru, JZD a složek Národní fronty. Oceňujeme též připomínku obětí represí komunistického režimu (upřesněme jen, že Karel Kyloušek nebyl souzen se skupinou Otakara Vrbenského, ale již v říjnu 1952 se skupinou JUDr. Josefa Dufka v souvislosti s tzv. Zelenou internacionálou). Přesto určitá rezignace na proměny politického klimatu je z knihy patrná – ani zmínka o politických stranách nebo volebních výsledcích, a ustavení OF si musíme najít mezi jmény předsedů MNV a starostů. Také postupná likvidace samostatně hospodařících rolníků nebyla tak bezproblémová, jak by se z knížky mohlo zdát.

Třebaže dílko není rozsáhlé, čtenář v něm může zabloudit, obzvláště hledá-li konkrétní informaci. Ocenil by třeba obsah, rejstřík, odkazy na okrajích stránek, cokoli.

Náš průvodce nezakrývá, že má ke krajině, vesnici a jejím obyvatelům citový vztah a dokáže k nim promluvit tak, aby mu rozuměli. Proto působí ne-li přímo rušivě, tedy jistě překvapivě, když si autor na třech místech pozval na slovo vzaté odborníky z turnovského muzea – geologa Tomáše Řídkošila, archeologa Jana Prostředníka a historika Roberta R. Novotného, aby pár stránek knížky sami napsali. Určitě pak stálo za zvážení, zda by knize neprospělo výraznější typografické odlišení těchto rozsáhlých exkursů do dávnější minulosti vesnice, případně jejich redakční úprava.

Faktografické chyby či opomenutí jsou jen výjimečné, jdoucí vesměs na vrub snahy po zhuštěném výkladu. Tak ves Podmoklice nevzala za své při markvartických rozbrojích, jak by se mohlo zdát z textu (s. 66-67), ale připojením (spolu s Klinkovicemi) k Semilům v roce 1938 a jejich katastr existuje do dneška, ves Kapla byla změněna v panský dvůr až v polovině 17. století. Není také tak docela přesným obrat, že Chuchelna sdílela od samého počátku osudy semilského panství – patřila nejdříve k rotštejnskému panství, později skalskému, až teprve v době pobělohorské byla napevno spojena se statkem semilským (s. 88). Na fotografii partyzánů (s. 18) není čtvrtým zprava Voronkov, ale M. I. Šalujev.

Kniha je doplněna seznamem pramenů a literatury, v jehož uspořádání však stěží hledáme nějaký systém; vypadl z něj také v úvodu citovaný Kudrnáčův adresář. Tiráž se poněkud rozchází s titulním listem, rozhodně v ní nemělo být opomenuto jméno fotografa Otakara Kudrnáče, o autorském podílu †Josefa Hlouška se naopak dovídáme jen z tiráže (je snad autorem anonymního vyprávění na s. 75 nebo 101-102?).

Graficky nedotažené zůstaly celkem nadbytečné titulky u geologického exkursu. Větší pozornost mohla být věnována sjednocení gramatiky (např. nejednotné psaní velkých a malých písmen), fotografiím by slušelo ubrat modré barvy.

Chuchelským obyvatelům i dalším zájemcům se dostává do rukou kvalitní, čtivá a dobře vypravená kniha (šitá vazba,

pevné desky, křídový papír, 131 barevných a černobílých vesměs dobrých fotografií), na niž jistě nebude dlouho sedat prach, a patří za ni dík obecnímu úřadu i početným sponzorům. Drobné připomínky na tom nic nemění. Na soustavné zpracování svých dějin si však Chuchelna ještě nějaký čas zřejmě počká.

(in)

SCHMID, Ludvík: *Horní Branná.* Jilemnice, Gentiana pro Obecní úřad Horní Branná 2002. 80 stran. [2., upravené a doplněné vydání.] – Tiskárna a náklad neuvedeny.

Aktuální potřebu svých dějin řeší některé obce ne zrovna nejšťastněji – reprintem starších knih (viz např. Mizerovy *Paměti města Semil a okolí* z r. 1930, znovu vydané v r. 1997). K podobnému kroku se nyní odhodlala Horní Branná, která oprášila dějiny z pera amatérského historika, prof. MUDr. Ludvíka Schmida, CSc.

Se souhlasem vdovy se redakce a doplnění původní knížky, vydané roku 1980, ujali Alena Svobodová a kronikář Jaroslav Dejmek, odborným konzultantem se stal historik Jan Luštinec. Tento postup lze sice pochopit, avšak těžko doporučit k následování. Ve skutečnosti se zrodila nová knížka, v níž leccos původního chybí a leccos bylo přidáno. Valteřice, které jsou od r. 1975 součástí Branné, přišly opět zkrátka.

Podobně jako v prvním vydání se nejprve poučíme o původu jména Horní Branné, pak následují kapitoly *Od nejstarších dob, Valdštejnové, Václav Záruba z Hustiřan, Jan Ámos Komenský v Horní Branné* a *Branná Harrachů,* které nás dovedou někam do konce 18. století. Pak je značně neorganicky chronologický výklad přerušen kapitolami *Kostel, farní budova a hřbitov, Harrachovská hrobka* (chybí informace o zásadní přestavbě na obřadní síň v 80. letech 20. stol.) a *Zámek,* v nichž se informujeme o stavebním vývoji a využití těchto objektů až do současnosti. Po kapitole *Z dějin obce po Bílé hoře, která* značně povrchně a jen kronikářsky na čtyřech stránkách zaznamenává události od poloviny 17. století do roku 1924, se autor opět uchýlil k tematickým popisům *Tkalcovství, Poddanství – robota – rok 1848, První světová válka a převrat* (zde kupodivu obsaženy dějiny obce až do r. 1945), *Škola, Správa obce, Zdravotnictví, Spolkový život, Divadelní ochotníci, Sbor dobrovolných hasičů, TJ Sokol, První lyže.* Kapitoly jsou obsahově značně nevyvážené a vzájemně se překrývají, což nebylo v silách obou redaktorů napravit.

Knížku uzavírají *Významní rodáci,* které bychom uvítali v abecedním pořádku a s přesnými daty narození a úmrtí. Ludvík Schmid (doporučujeme jméno nepočešťovat, byť je tak sám v rozporu s matrikou snad uváděl) se narodil r. 1842 v Kunčicích a není tedy rodákem, B. F. Hakl se narodil 10. 9. 1827, postrádáme v textu zmíněného architekta a stavitele Jana Vejrycha (6. 6. 1856 Horní Branná – 24. 6. 1926 Dobrá Voda).

Rozhodně se však vyplatilo sáhnout po profesionálním nakladatelství, které knížku pečlivě vypravilo. Významným rozšířením je 53 černobílých a 39 barevných obrázků oproti původním 19, kriticky se však musíme zmínit o několika stranách (42-43, 45-46), znešvařených současnou praxí vydavatelů pohlednic, totiž překrýváním fotografií; slušností by také bylo uvedení jmen fotografů u jednotlivých snímků, alespoň v závěru knížky. Chvályhodné je zařazení moderní mapky obce, v níž však mohlo být zakresleno více památek a veřejných staveb, než jen zámek, harrachovská hrobka, kostel, železniční stanice a hřiště.

Redaktoři v závěru přiznávají, že dějiny obce po roce 1945 čekají na svého zpracovatele; v prvním vydání byl tento nedosta-

tek řešen dodatkem tehdejšího předsedy MNV Oldřicha Vancla. Kdyby však byla knížka doplněna seznamem literatury, zjistili bychom snadno, že leckde jsme již dnes dál, na badatele čekají zpřístupněné písemnosti okresního úřadu Jilemnice a obecního úřadu v Horní Branné, abychom jmenovali alespoň nejvděčnější zdroje, které L. Schmid v 70. letech ještě nemohl využít. Horní Branná má mnohem bohatší a pestřejší dějiny, než by se ze Schmidova dílka mohlo zdát.

(in)

Vyvrácené kořeny. Semily ve fotografii 1928 – 1988. Redakce Eva Širová, Jaroslav Barták, Vladimír Kubík, Pavel Nečaský. Texty Václav Votoček. Semily, město 2002. 118 stran. – Tisk Květoslav Zaplatílek, Vesec.

S poněkud umělým mezníkem 1928 přišla na svět druhá knížka, představující život okresního města Semil v dobových fotografiích. Své fotosbírky otevřely Státní okresní archiv Semily, Muzeum a Pojizerská galerie Semily, i soukromí sběratelé a fotografové – rodiny Hlavova, Kovaříkova, Špicarova, Ilja Todorov, Miloslav Václavík a Václav Votoček. Posledně jmenovaný emeritní kronikář a důvěrný znalec semilských reálií také celou knížku doprovodil zasvěceným komentářem.

Pečlivě vybrané snímky jsou rokem 1948 rozděleny do dvou oddílů, se 65 a 149 snímky, uvnitř pak jsou řazeny v prvním oddílu chronologicky, ve druhém ještě věcně: *Stavební rozvoj, Zaměstnání obyvatelstva, Kulturní, společenský život a sport, Události.* Důkladné popisky, naplněné informacemi včetně datových, spolu s úvody oddílů do určité míry suplují dosud neexistující zpracování semilských moderních dějin. Zůstává však i po prolistování knížky otázkou, nakolik je tento obraz pravdivý. Z vlastní zkušenosti vím, jak obtížně se z té pokřivené doby opatřují snímky s lidmi, kteří by právě nejásali, radostně nemanifestovali a nebudovali. Zkuste někde získat třeba fotografii vystěhovávání rolníka, konfiskace majetku živnostníka, nekonečné fronty na nedostatkové zboží, přeplněného autobusu, zásahu jednotky Lidových milicí! Pokud vůbec vznikly, odpočívají v hluboko zasutých negativech stárnoucích fotografů.

Jako vysloveně nepraktické řešení musíme však označit tisk popisek na pauzovacím papíru mezi fotografiemi. Obrázky tím sice získaly větší prostor, ovšem za cenu zhoršené čitelnosti popisek, které se pro liché stránky navíc dostaly na stranu předchozí. Pochybnou výhodou je možnost studia spodního obrázku při četbě popisky, protože struktura pauzáku obrázek sice zmatňuje a rozostřuje, bohužel ne natolik, aby byl text pohodlně a bez námahy čitelný.

Zaplatílkova tiskárna se postarala o velmi kvalitní tisk, čtenář však kroutí hlavou nad luxusní, ale příliš těsnou krabicí, která má brožuru uchránit před poškozením – brzy vezme za své buď ona, nebo vkládaná brožura. Snad si obrazová knížka vytištěná na dobré křídě a jistě nemalým nákladem zasloužila pevnou vazbu. Vždyť v semilských rodinách se bude jistě desítky, možná stovky let dědit z generace na generaci, jak si to ostatně v úvodu knížky starosta města upřímně přeje...

(in)

HOLUBIČKOVÁ, Lenka: *Jak šel život aneb Benešov u Semil ve století dvacátém.* Benešov u S., vl. nákl. 2003. 198 stran. – Tisk Glos Semily. Ilustrace Jiří Salaba.

Když v r. 1999 vyzval Státní okresní archiv Semily obecní kronikáře ke spolu-

práci na knize *Stalo se na severu Čech,* jež měla provést bilanci 20. století v Libereckém kraji, patřila benešovská kronikářka L. Holubičková k nejpilnějším – dodala padesátku záznamů. Po odevzdání dat pro zmíněnou publikaci nesložila ruce v klín a pokračovala ve shromažďování informací z obecních archiválií, kronik obce, školy, loutkového divadla, Divadelního souboru Jizeran, Mysliveckého spolku Jizera, Klubu českých turistů, Sboru dobrovolných hasičů a letních táborů v Krčkovicích, sáhla i do denního tisku. Nevyhýbala se ani perličkám a kuriozitám, půvabně dokreslujícím všední život obyvatel vesnice.

Podrobné a jemným humorem kořeněné glosy k jednotlivým datům zaručují čtivost anotované knížky, oko s potěšením utkví i na fotografiích, jimiž je knížka bohatě vybavena. Snaha po perfektním výsledku přinesla např. téměř stoprocentní úspěch při určování jmen 74hlavé skupiny členů Sokola z r. 1931. Snímky významných postav benešovské minulosti jsou doplněny texty obsáhlejšími. Píli autorky dokresluje také fakt, že téměř ke každému roku se jí podařilo opatřit nejméně jednu fotografii. Zmínit také musíme erudované komentáře k rokům 1901, 1918, 1938, 1948, 1970 a 1989, i když ani u dat nechybí osobní názor.

Knihu, která nemá v okrese i daleko mimo něj obdoby, si s potěšením přečte každý Benešovák, ale dozajista po ní sáhne i historik moderních dějin třeba z Prahy, protože mu poskytne velmi reprezentativní vzorek toho, jak se celostátní události projevovaly na venkově, v obci, která na počátku 20. století měla 1274 obyvatel, 165 domů a dva velké průmyslové závody, přádelnu a tkalcovnu.

A tak jen udiví, že se v obecním rozpočtu nenašel peníz, který by vydání knížky umožnil (možná i na trochu lepším papíru, jenž by více svědčil fotografiím). Nezdá se mi právě obvyklým jevem, chtít po učitelce základní školy, jakkoli nadšené, aby si podobné projekty financovala sama, jak naznačuje tiráž této zdařilé publikace.

(in)

JAKUBIČKOVÁ, Kateřina: *Historie kostelíčku svatého Jana Nepomuckého Na Poušti.* Železný Brod, římskokatolická farnost 2002. 28 stran.

Tento drobný sešitový tisk splňuje více nežli zdařile účel příležitostné publikace k dějinám pozoruhodné církevní stavební památky, která byla vydána *ku příležitosti XIV. benefičního koncertu,* konaného přímo v této svatojánské kapli nad Železným Brodem. Autorka, nynější ředitelka železnobrodského muzea, zde vzhledem k typu publikace sice neuvádí podrobné odkazy na prameny, ale čtenář ze svěžího textu snadno vycítí nejen její zaujetí tímto v nedávné minulosti tolik zpustlým poutním místem, ale i badatelskou poctivost. Tato píle jí umožnila upřesnění údajů starší vlastivědné literatury (kupř. SOCHOR, František: *Poušť u Železného Brodu.* Beseda, *1,* 1940, č. 10, s. 213), z níž čerpá s náležitou úctou a zároveň kritičností ku tradici postavené po bok dalším pramenům. Tak začíná pozdní kronikářskou zprávou o počátcích poustevničení syna sedláka Vorsy z Brodce na kopci nad Brodem k roku 1689. Postupně přechází na první náznaky obliby Pouště jako výraznějšího duchovního místa, vedoucí až ku stavbě kaple v letech 1766 – 1769 z nákladu Karla Josefa hraběte Des Fours. Na rozdíl od autorky, píšící Desfours, se přikláním raději k dosud též užívanému rozdělenému tvaru zápisu tohoto jména (viz MAŠEK, Petr: *Modrá krev.* Praha 1999, s. 12 a 60-62).

V textu o *stavbě kaple sv. Jana Nepomuckého nad městem Železný Brod u poustevníků* překvapuje její zdrženlivost k zpochybnění autorství zajímavé architektury kaple, tradicí spojované s brodským stavitelem Janem Jiřím Folkertem. Ten se sice na stavbě prokazatelně podílel, ale rozhodně si nezaslouží úplné opomenutí, dosti zřetelná pramenná zmínka o staviteli Schmiedovi z Prahy. Na tu upozornil roku 1993 v šestém svazku tohoto sborníku Miroslav COGAN (*Kostely v Jenišovicích, Železném Brodě a Lomnici nad Popelkou*, s. 2, 10-12 a 17). Význam osoby tohoto pražského stavitele a potřeba srovnání jeho dalších děl s touto kaplí tak zůstává na dalším výzkumu, ať šlo o Antonína Schmidta, architekta pražského malostranského rokokového paláce Kaunitzů postaveného v letech 1773-1775 v Mostecké ulici (viz POCHE, Emanuel: *Prahou krok za krokem*. Praha 1948, s. 39 a 253), či to byl Karl Schmidt i Schmied, rodák z Útviny, stavitel řady domů i části městského opevnění a nové mincovny v Praze a až od roku 1778 staroměstský měšťan (EBELOVÁ, Ivana: *Zápisná kniha pražských stavitelů 1639-1903*. Praha 1996, s. 30 a 90). Tento stavitel Karel Schmidt (1738-1820) navrhoval pro mincovnu roku 1799 úpravy bývalého pavlánského konventu u staroměstského salvátorského kostela, kde byla shodou okolností jedna z hrobek rodu hrabat Des Fours. Navíc není vyloučeno, že s ním byl totožný stavitel Anton Karl Schmied, či Schmidt, (1730?-1775?), který se v sedmdesátých letech osmnáctého století podílel na stavebních úpravách Klementina pro univerzitní knihovnu, či novoměstské jezuitské koleje u kostela sv. Ignáce na kasárna a provedení jeho návrhů velkého rozšíření mariánského poutního kostela na příbramské Svaté Hoře jezuité před svým dočasným zrušením již nestihli (VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1998, s. 528, 542-543, 578, 613-614 a 776). Oproti Coganově práci si více než oblastní typičnosti příjmení dělníků zmíněných při stavbě autorka všímá četnosti křestního jména Josef.

Následně po zmínce o dočasné hraběcí nadaci na vydržování kaplana u této kaple líčí i postavení řady strážců kaple, včetně období, kdy při ní byla škola. Následují opravy kaple z konce padesátých let devatenáctého století včetně zbudování nové rodové hrobky hraběcího rodu, tehdy již Des Fours Walderode, kam byly přeneseny ostatky i ze starších hrobek jičínské a pražské, jejichž osudy jsou spolu s osudy hrobky pod brodským farním svatojakubským kostelem rovněž připomenuty. Zde zůstává i nezmíněná možnost, že zřízení nové hrobky spoluvyvolaly i změny v pražské mincovně, kde tehdy končilo pražské ražení mincí, umístěné někdy i v salvátorském kostele, odkud byl již brzy po zrušení tamního konventu odvezen rodový náhrobek na Hrubý Rohozec. Se zřízením hrobky a opravami kaple souvisí stavba domku pro hlídače, který byl zbořen po necelých sto letech roku 1960, když již od roku 1945 nebyl užíván ku svému účelu.

Poslední stránky sešitu tak obsahují nejen vylíčení přerušené, ale nedávno znovu obnovené tradice svatojánských poutí, ale i souvisejících snah o obnovu této poničené památky, včetně nedávného zrušení zdevastované hrobky, která přes své využívání k pohřbům nebyla ještě ani roku 1908 úředně schválena. Roku 1996 si tak zbytky rakví po dohodě s hraběcím rodem a po provedeném průzkumu rozebralo liberecké a železnobrodské muzeum a smíchané ostatky členů rodu byly po zpopelnění uloženy do hrobky pod kostelem sv. Jakuba. Publikace nezmiňuje, zda došlo k jejich genetickému průzkumu, ale ke škodě genealogického poznání zřejmě nikoliv. K poutím náleží i zmínka o sošce sv. Isidora, uložené nyní v brodském muzeu, jejíž

odnímatelný klobouk býval používán jako hrníček k pití u studánky nedaleko kaple. Jde tak o další potvrzení podkrkonošské obliby tohoto patrona rolníků, jehož malá figurka zdobí kupříkladu i vrchní část oltáře sv. Anny v poutním kostele sv. Josefa v nedaleké Krásné, dříve Šumburku, nyní součásti Pěnčína. Doufejme, že autorka zveřejní své poznatky o železnobrodských památkách a dějinách i v odborném tisku a že i jiné příležitostné publikace budou jejich autory připraveny s takovou pečlivostí jako tato její práce, navíc vhodně doplněná sedmnácti fotografickými ilustracemi.

(mlj)

KURFIŘT, Jiří: *Stopy bozkovského poutníka. Pro milé poutníky Panny Marie bozkovské.* Bozkov, Matice bozkovská 2002. II + 34 stran.

Tento sešit s řadou obměn své zdánlivé obálky s barevnými fotografiemi různých památek z Bozkova a širokého okolí, tedy ilustrací na stranách I a 34, a v některých výtiscích s doplňujícími vloženými letáky se řadí do souboru víceméně *samizdatových* publikací, vydávaných v Bozkově především z píle známého bozkovského učitele hudby a správce tamního kůru Jiřího Kurfiřta, který svým rozhledem nezapře, že ač koncem čtyřicátých let dvacátého století z politických důvodů vyloučen, absolvoval část studia hudebních věd a dějin umění na Univerzitě Karlově. O svém osudu ostatně leccos uvedl v pozoruhodné vzpomínkové koláži (KURFIŘTOVÁ, Růžena – BALATKA, Bohuslav – KURFIŘT, Jiří: *Co neodnesl čas.* Bozkov 1996, II a 30 s.), vytvořené v odpověď na příliš jednostranný pohled době poplatných bozkovských školních kronik, uveřejněný ve sborníkovém výtahu z nich a několika dalších textů (HLAVA, Stanislav st. – VACKA, Miroslav: *To všechno odnes čas.* Bozkov 1996, 176 s.). Poplatnost oněch kronik byla dána zjevně u učitelů i neúctou k místní kultuře, jak tamtéž dokazuje zařazení použití nářečního a ostatně i ve starší češtině obecného výrazu *děvka* pro děvečku na místě slova dívka mezi perličky ze školních lavic.

Vrátím-li se k publikacím Matice bozkovské, tak jejich častým společným znakem zůstává bibliografický problém určení titulního listu, neboť ten mívá podobu desek a nese název publikace, zatímco na zdánlivém titulním listu se nachází podtitul či věnování, a umístění údajů o autorství či redakci, místě vydání, vydavateli a datu vydání se objevují, pokud vůbec, zmateně na různých místech, zdaleka ne vždy na náležitém titulním listě. Odhlédneme-li však od těchto a dalších technických nedostatků, které se v různé míře objevují i u části jiných nakladatelů, jsou maticí často publikovány zajímavé pramenné edice, byť jde někdy jen o prosté otištění dokumentů vzhledem k cílové skupině čtenářů spíše bez edičních náležitostí (viz sborník *Naše milá Paní na horách a její farář P. Josef Hofmann.* Bozkov 1996, II a 58 s.), jindy obsahují velmi podnětné statě z pera znalců historie, jako byl Zdeněk Kalista (viz Jiřím Kurfiřtem redigovaný sborník *Naše milá Paní na horách.* Bozkov 1994, IV a 40 s.).

Sešit vyšlý v srpnu 2002 přináší svým způsobem obě tyto polohy matiční vydavatelské činnosti. V tomto případě vzhledem k odborným základům autora se zde pojí dějiny hudební v edicích slovní části vybraných bozkovských písní a obecněji dějiny umění, zaměřené především na výtvarné ohlasy bozkovského mariánského kultu v náležitém propojení se slovesnou stránkou poutnictví. Báseň Jiřího Suchánka *Panna Maria Bozkovská* tak předchází na stranách 3 až 14 stejně, tedy poněkud obecně nazvaný základní text publikace, sepsaný od Jiřího Kurfiřta. Užil zde z metod *oral*

history, tedy sběru ústního podání, komentář v jednotlivých místech vyslechnutý od různých osob k určitému jevu, zde především k poutnictví do Bozkova, a zvolená místa vycházela z předchozích mu známých zpráv o průběhu poutních cest. Tato metoda má v českých poměrech svoji tradici především v národopisné práci. Její nevýhodou zůstává, že se dotazujícímu často nezdaří zjištění dostatečných údajů o osobě odpovídající na dotaz, aby jiný badatel případně provedl dodatečné ověření hodnoty této informace, kdy důležitý význam má i alespoň orientační zmínka nejen o jméně a původu, ale i o věku respondenta. Tímto nedostatkem trpí i Kurfiřtovo dotazování, přesto i jím sebrané zprávy nejen o funkci některých křížků či soch světců, často přímo P. Marie Bozkovské, jako zastavení poutníků na různých směrech poutnických cest vedoucích do Bozkova, mají svoji vypovídací hodnotu. Jeho stále pokračující snaha o sběr těchto a souvisejících informací má svůj význam již i nastavením úhlu nekněžského pohledu na poutnictví ze samotného poutního místa, který u něj zjevně podkládá hluboký osobní prožitek bozkovské mariánské úcty. To, že vyobrazení a jiné projevy úcty k P. Marii Bozkovské nalézáme v Podkrkonoší, Jizerských horách, Krkonoších, ba i v kraji, tedy nižších polohách někdejších krajů Bydžovska a Boleslavska (viz Kurfiřtem nezmíněná malovaná skříň v expozici mladoboleslavského muzea), sice nepřekvapuje, ale právě k jejímu zásluženému zmapování, které ji teprve ukáže plastičtěji, zůstane tento Kurfiřtův text jedním z důležitých kroků. Sešit dále doplňují texty písní se stručným autorovým komentářem, tedy od bozkovského rodáka a kněze Josefa Koubleho *Píseň před obrazem Matky Boží v chrámu Páně v Bozkově*, od faráře Jana Křtitele Štajnygra *Poutníček Bozkovský*, *Pouť k Matičce Boží do Boskova*, *Chvalozpěv Mariánský* a *Zvonečky lauretánské* a od Vladimíra Hornova *Píseň k Matce Boží, Královně hor.* Na straně 27 pak autor stručně shrnul dějiny bozkovských poutních obrázků, ilustrované na s. 1 upomínkou na svěcení bozkovských kostelních zvonů z 4. května 1924 a na s. 32 vyobrazením bozkovské madony a tamního kostela z doby před zřízením jehlancové střechy na jeho věži. Knihu uzavírají dvě válečné vzpomínky jilemnické poutnice Antonie Hofmanové na pouť z Jilemnice a na pouť s žáky ze Starého Bydžova a báseň Václava Renče *Královno chudobná.*

(mlj)

KMÍNEK, Václav: *Pamětní list emeritního knihovníka.* Horní Branná, vl. nákladem 2002. 20 stran. – Tisk A90 PRESS-FOTO Jilemnice.

Václav Kmínek vedl dlouhá léta Městskou lidovou knihovnu v Jilemnici (dnes Městská knihovna Jaroslava Havlíčka). Mimo dalších novinek zavedl od roku 1962 vydávání pamětních listů k různým významným kulturně-historickým výročím a za svou éru jich veřejnosti předal celkem šedesát sedm. Těžil v nich především z kontaktů s významným představiteli naší kultury a zanechal jimi v kulturním povědomí Jilemnicka výraznou, dosud patrnou stopu. Nová publikace vznikla v roce Kmínkových 77. narozenin a představuje ohlédnutí za dosavadní činností. Václav Kmínek se v promyšleném průřezu představuje jako publicista i výtvarník, část prostoru vymezuje korespondenci s velikány naší kultury.

Milá knížečka dokazuje, že autor knihovně dokázal vtisknout rozměr výrazně přesahující dobový průměr a vyznačil cestu, po níž jilemnická knihovna, byť s pozměněným programem, kráčí dodnes.

A nemohu se zbavit dojmu, že z tohoto Kmínkova pamětního listu k nám promlouvá poslední krkonošský buditel.

(jl)

RNDr. Karel Hujer. Články a úvahy. Uspořádal Přibislav Šimice ve spolupráci s RNDr. Ivanem Šolcem, CSc. a Miroslavem Patkou. Praha, Vyšehrad 2002.

Dnes málokdo ví, kdo Karel Hujer byl. Dr. Karel Hujer, profesor astronomie a fyziky na univerzitě Tennessee v Chattanooga a na Jonesově observatoři, se narodil 18. 9. 1902 v Železném Brodě jako poslední z devíti dětí, rodičům, kteří měli zahradnictví. Když Karel Hujer studoval na reálce, denně chodíval ze Železného Brodu do Turnova pěšky. Od jara do podzimu bos a obouval se až před Turnovem. Prostředky ke studiu na vysoké škole získával, jako mnoho studentů, kondicemi. Po studiu na Karlově univerzitě získal v roce 1932 titul doktora přírodních věd se speciálním zaměřením na astrofyziku, historii filosofie a exaktních věd. Jeho další studia probíhala ve Francii, na univerzitě v Londýně a více než tři roky působil na Jerkesově observatoři univerzity v Chicagu. Na observatoři byla jeho hlavním zaměřením spektrografie hvězd a pozorování Bruceovým spektrografem. Dr. Hujer prohloubil vědomosti z astronomie prostřednictvím učitelů jako byl Flammarion ve Francii a Sir Arthur Eddington v Anglii. Udržoval přátelské vztahy s Einsteinem. Významná byla jeho návštěva u Gándhího ve Wardze a Thákurově rezidenci v Shantiniketanu. Kromě moderní astronomie se zajímal o historii astronomie dávných civilizací. Zúčastnil se expedicí, které studovaly zatmění Slunce, a díky těmto pozorováním navštívil Indii, Čínu, Tibet, Peru, Mexiko a uskutečnil tři cesty napříč Sibiří a pod. Znalosti jazyků mu dovolovaly seznamovat se nejen s odbornou literaturou, ale i poznávat lidskou společnost v různých částech světa. Byl členem Americké společnosti pro výzkum a vědu, Královské astronomické společnosti v Londýně a členem osmi dalších vědeckých společností v Evropě i v Americe. Přední astronom zasvětil svůj život poznávání věčných zákonů Kosmu, kterými se řídí příroda i lidská společnost.

K uctění památky M. Gándhího byl pozván Rajendrou Prasadem, prvním prezidentem Indie. Během let se Dr. Hujer zúčastnil mnoha mezinárodních vědeckých kongresů a konferencí, včetně kongresu Mezinárodní unie historie, filosofie a vědy a sympozia ve Florencii, Pise, Vinci, Turině 1956, 1961, 1964 a 1969, v Madridě 1959, Oxfordu 1961, ve Varšavě a Krakově 1965, v Paříži 1968, v Moskvě 1971 a také Mezinárodní astronomické unie v Praze 1967. Zúčastnil se oslav 150. výročí Královské astronomické společnosti v Londýně 1970, Keplerova sympozia v Leningradě 1971 a oslav třísetletého výročí založení Královské greenwichské observatoře 1975. Dr. Karel Hujer si byl vědom toho, že astronomická věda má mnohem větší význam, než jen jako disciplína pro výzkumy několika specialistů. Své myšlenky publikoval v sedmi knihách a ve více než 40 vědeckých a filosofických pojednání, která byla uveřejněna v Americe i v Evropě. Publikace zajímavým způsobem přibližuje jedinečnou osobnost, astronoma a fyzika RNDr. Karla Hujera, který zemřel 10. 6. 1988 v Chattanooga v USA. Osmadvacet článků doktora Hujera, které jsou doplněné dopisy a vzpomínkami jeho přátel, představuje pestrou mozaiku, jež na 183 stranách přibližuje myšlenky významného vědce českého původu, který svou vlast proslavil po celém světě.

(il)

PAVLÍČEK, Stanislav: *Naše lokálky. Místní dráhy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Praha, Dokořán 2002. 156 stran (dotisk 1. vydání).

Autor se zaměřil na jev tolik typický pro české země. Velmi fundovaným a spolehlivým způsobem nás provádí vznikem a vývojem našich lokálek. Na rozdíl od řady jiných autorů si podrobně všímá mnoha souvislostí: návazností na budovaní hlavních tratí, legislativními podmínkami vzniku lokálek, jejich stavitelů, vývoje i ekonomického fungování. Stranou nezůstávají ani technické parametry. Zde by snad neškodil poněkud podrobnější pohled na starší (parní) strojové vybavení. V přehledu na s. 136 by se měla objevit alespoň oblíbená a spolehlivá lokomotiva 313.4 (vidět ji můžeme v obrazové příloze), typická pro severočeské lokálky, chybět by tu neměla ani vynikající řada 434.1 a 434.2, jež navzdory původnímu určení důstojně ukončila provoz právě na mnoha lokálkách. Polemizovat lze s tvrzením (s. 135), že teprve motorové vozy zrychlily provoz na lokálkách. Zásadní význam pro zrychlení mělo oddělení nákladní od osobní dopravy, tedy zánik či omezení smíšených vlaků, uskutečněné většinou za I. republiky. Jen zcela namátkou jsem nahlédl do jízdního řádu martinicko-rokytnické lokálky z roku 1935 a zjistil jsem, že v tehdy výhradně parním provozu a při větší zátěži jezdila řada spojů rychleji než dnes. Ostatně ne na všech lokálkách by tehdejší motorové vozy dokázaly zvládnout rostoucí objem dopravy. Tím nezpochybňujeme fakt, že motorizace lokálek, úspěšně nastoupená v meziválečném období (přerušená ovšem v době německé okupace), představovala krok správným směrem a přispěla, jak autor připomíná, k výraznému zlevnění dopravy.

Obě drobné připomínky ani v nejmenším nesnižují fakt, že se jedna o velmi kvalitní, syntetizující a přínosné dílo. A v době, kdy nad mnohými drahami visí zlověstný otazník, i mimořádně potřebné, neboť, jak sám autor v závěru moudře připomíná (a my se s jeho stanoviskem ztotožňujeme), možnosti lokálek nejsou zdaleka vyčerpány. (Z pohledu podkrkonošských tratí se neodbytně vtírá myšlenka, že zdejšímu provozu chybí ucelená a pružná koncepce.)

(jl)

SCHEUFLER, Pavel: *Krkonoše na nejstarších fotografiích.* Praha, Miloš Uhlíř – Baset 2002, 150 stran.

Pavel Scheufler patří bezpochyby k největším znalcům dějin naší fotografie. Rádi s jeho doprovodem putujeme starou Prahou stejně jako kteroukoli částí naší vlasti. V naší publikaci nás na 62 snímcích zavádí do Krkonoš 19. a počátku 20. století. V úvodu konstatuje, že *„fotografie Krkonoš byly a stále zůstávají velkým fotografickým tématem"* a snímky těchto hor patří k nejstarším v historii fotografie v českých zemích. P. Scheufler pozoruhodným způsobem dokládá měnící se pojetí fotografického snímku. Zároveň potvrzuje naše tušení, že současné poznání fotografické ikonografie Krkonoš je velmi neúplné a zejména v zahraničních sbírkách nás čeká mnohé zajímavé překvapení. Grafická úprava knihy stejně jako faktografická spolehlivost si zaslouží pochvalu. (Zde snad jedinou připomínku ke snímku lyžařů na str. 126: Nejstarší známý snímek hornobranských lyžařů je zde datován 7. květnem 1893. Charakter sněhové pokrývky naznačuje, že se jedná spíše o některý předjarní měsíc – únor či březen. Květnové zařazení fotografie se v literatuře neobjevuje poprvé a pochází tuším z Pražského ilustrovaného Kurýru, časopisu povýtce bulvárního, a tedy co do spolehlivosti apri-

orně podezřelého.) Za Scheuflerovu knihu nelze než srdečně poděkovat, neboť jsme jí v poznání Krkonoš postoupili o pořádný krok dál.

(jl)

Kytice v nás. Sborník ke 150. výročí prvního vydání básnické sbírky Karla Jaromíra Erbena. Ed. Eva Bílková. Jičín, Městská knihovna 2003. 144 stran.

Kytice Karla Jaromíra Erbena patří stejně jako Máchův Máj nebo Babička Boženy Němcové mezi konstitutivní tituly české literatury. Mimořádné postavení získala pro své slovesné a estetické kvality, které byly předpokladem mimoliterární, celospolečenské funkce v kolektivním národním vědomí. Sbírka díky tomuto rozměru zrcadlí ve své mikrohistorii charakteristické dobové trendy za uplynulé jedno a půl století. Poměrně lehce sledovatelným jevem je zájem o výročí vydání knihy: čemu byla věnována pozornost, jak a kým byla jednotlivá jubilea od r. 1853 připomínána. V r. 2003 to nebyly ani kulturní pořady veřejnoprávních médií, ani rubriky celostátních deníků, ani vědecké konference organizované akademickými ústavy a bohemistickými pracovišti univerzit či vzpomínky ústředních institucí a spolků. Výročí oslavil obsáhlý sborník *Kytice v nás,* při jehož četbě se dobře stopují podněty jeho vzniku. Vyšel z kulturního jičínského regionu, na počest díla miletínského rodáka ho vydala Městská knihovna v Jičíně s podporou ministerstva kultury v jilemnickém nakladatelství Leoše Erbena. Publikace je to pěkná, navíc s dobře zredigovanou strukturou příspěvků.

Po úvodním shrnutí oslav (putovní výstava a besedy, výtvarná soutěž pro děti, recitační pořad, monotematické zaměření dne na čtvrtém ročníku kulturního festivalu ve Starých Hradech) a připomenutí Erbenovy profese archiváře následuje rozbor rukopisů Kytice, uložených v původcově osobním fondu v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Prvním celkem a vlastně jádrem sborníku je důkladný soupis knižních vydání Kytice (168) s doplňujícími pojednáními o jejích nakladatelích a ilustrátorech od sběratele Karla Čermáka. Zvláštní příspěvek pojednává o ilustracích Komárkových, Jírových a Kábrtových. Reprodukce ilustrací prostupují celým sborníkem, až se někdy poněkud mísí s dalším obrazovým doprovodem a kresbami dětí. Následným celkem jsou příspěvky nahlížející na Kytici jako na inspirační zdroj pro hudební skladatele (především Fibicha), recitátory a divadelníky (adaptace v divadle Semafor) a filmaře (Brabec, Kábrt). Další celek o překladech do cizích jazyků (němčiny a francouzštiny) by při zařazení problematiky do sborníku mohl být obsažnější. Poslední celek je regionální, spadá do něj příspěvek o vzájemném vztahu Erbena a Miletína, o pečivu Miletínské modlitbičky. Sborníček uzavírá několik příspěvků od osob se jménem Erbenová – Erben a dvoustrana tematické inzerce (jazyková agentura paní Erbenové, projekční kancelář pana Erbena atd).

Je sympatické, že v době problematizujícího se vnímání národa, které do našich poměrů přinesl přelom dvou posledních století a které se odráží v zájmu o českou literaturu a jazyk jako o výraz češství, vznikl nápad oslavit Erbenovu básnickou sbírku. Snad je příznačné, že se tak stalo na cestě vedoucí rodným krajem. Ukazuje nám to, jak silným zdrojem identity je území domova. Je třeba ocenit, že se aktivita rozrostla až do podoby zdařilého sborníku s převážně cennými příspěvky. Jistě bychom si ho dovedli představit ještě širší či s více akademicky profilovanými referá-

ty. Sborník ke 150. výročí vydání Kytice z pověstí národních však vyšel v podobě výše popsané, jako živá kniha vyvolaná potřebou zdola a z okraje. Ale platí vůbec takové kategorie?

(J-ík)

ŘEHÁČEK, Marek: *Jizerské hory.* Liberec, Kalendář Liberecka 2002.

Kniha je doprovozena fotografiemi Jana Pikouse mladšího, Stanislava Kosáka a historickými pohlednicemi ze sbírky Petra Kurtina. Průvodce pro horách a okolí lektorovali vynikající znalci Jizerských hor Otokar Simm, Ing. Pavel Vonička, Ing. Jiří Hušek, Petr Polda, Andrea Fouquéová. Redakční úpravu provedla Martina Strnadová. Jazyková úprava pochází od Marie Sokolíčkové, Eva Vítové a Lucie Zeronikové. Grafická úprava, úprava fotografií a sazba je z ruky Vítězslava Vintra.

Průvodce po Jizerských horách poskytuje přehlednou formou co nejvíce informací. Důraz byl kladen nejen na zpřístupnění základních informací, ale i na prezentaci okrajových zajímavostí, kuriozit a údajů o životě a zvycích v horách.

Průvodce je rozdělen na několik částí. Všeobecná představuje Jizerské hory a podrobně a se znalostí věci seznamuje s různými tématy. Objevují se kapitoly jako *Jizerské hory – krajina rašelinišť, smrčin a stříbrných buků, Jizerské hory – nejsevernější české pohoří, Krajina Jizerských hor, Jak do Jizerských hor, Chráněná krajinná oblast Jizerské hory, O jménech z Jizerských hor, Symboly a typické suvenýry z Jizerských hor.* Dále se kniha věnuje geologické stavbě, vodám i minerálním pramenům, fauně a flóře Jizerských hor, lesním a lučním enklávám stejně jako podnebí a počasí. Po přírodovědné charakteristice seznamuje čtenáře s historií Jizerských hor na české i polské straně, pojednává o pašeráctví, sklářské výrobě, tradici horské turistiky. Seznamuje s Německým horským spolkem pro Ještědské a Jizerské hory i se současným stavem turistiky v Jizerských horách. Nechybí ani pohled na *starou tvář* Jizerských hor, lidovou architekturu a umění, které z tohoto prostředí pramení. Přináší základní informace o Horské službě a nabízí tipy k výletům do hor. *Výlety* nabízejí nejzajímavější trasy i cyklotrasy v Jizerských horách. *Katalog horských obcí* představuje podrobněji nejvýznamnější a nejzajímavější horské obce. V hlavním textu jsou kurzívou vepsány údaje, které slouží k hlubšímu poznání hor nebo i zpříjemnění cesty, jako jsou pověsti, historky a zajímavosti. Kniha je zdařilým dílem, které uspokojí začínajícího zájemce o Jizerské hory, stejně jako zkušené znalce zdejší přírody, krajiny i historie.

(il)

Liberecko. Uspořádali Peter Mackovčin, Miroslav Sedláček a Jaromíra Kuncová. Chráněná území ČR. Díl III. Brno-Praha, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum 2002. 331 stran.

Edice Chráněná území přírody v České republice seznamuje zájemce s moderními pohledy odborníků na chráněná území. Liberecko, i když je druhým nejmenším krajem, vytvořeným v rámci nových vyšších územně správních celků, patří různorodostí přírodního prostředí mezi nejbohatší v České republice. To odráží bohatost kategorií chráněných území, které zaujímají více než čtvrtinu plochy kraje. Ochrana přírody, která využívá poznatků přírodovědných i humanitních oborů, spočívá mimo jiné na informovanosti veřejnosti. Seznamuje s posledními poznatky z růz-

ných oborů a na pozadí jednotlivých lokalit i celé oblasti je synteticky spojuje v přehledný a srozumitelný celek. Kniha, vytištěná na křídovém papíře, je vybavena dostatkem barevných fotografií, map, základní bibliografií, výkladem vybraných pojmů, rejstříky a tvoří vyvážený celek. Seznamuje s přírodními poměry včetně geologické, geomorfologické, klimatické, hydrogeologické, pedologické, botanické a zoologické charakteristiky. V dalších částech uvádí vývoj osídlení i ochrany přírody na území Libereckého kraje. Po charakteristice okresů Česká Lípa, Jablonec nad Nisou, Liberec a Semily se věnuje chráněným krajinným oblastem Český ráj, Jizerské a Lužické hory.

Je škoda, že u tak výpravné publikace nebyla provedena kvalitní jazyková redakce, a tak se čtenář může v textu tu a tam setkat s chybami (např. *kontakní* metamorfóza místo *kontaktní*, někdy za větou chybí tečka atd.). V některých větách část informace chybí a je na čtenáři, aby si ji domyslel (např. při strážském zlomu u Hamru a Stráže pod Ralskem se vyvinuly zvýšené koncentrace uranu, které zde byly v 70. a 80. letech těženy... Míní se jistě ve 20. století.) Občas se vyskytne i nepravda, jako např. *„Z mineralogického hlediska jsou tyto čedičové horniny zajímavé obsahem uzavřenin olivínických hornin a dutinami s acháty a vykrystalovaným křemenem a zeolity."* Přitom na Kozákově čediče neobsahují acháty, křemen ani zeolity, které patří ke starším *melafyrům*, autorem vzpomínané v předchozí větě. Kniha však přes drobné nedostatky v redakční práci, které lze při dalším vydání, jehož se snad jinak zdařilá publikace dožije, opravit. Představuje po všech stránkách vyvážený a hodnotný celek, který splnil očekávání a který lze vřele doporučit všem zájemcům o přírodu a její ochranu.

(il)

Autoři tohoto svazku

Miloslav Bařina, Městské muzeum Nová Paka; Karol Bílek *(blk)*, prom. hist., LA PNP Staré Hrady; PhDr. Eva Bílková *(eb)*, LA PNP Staré Hrady; Mgr. Jan Bílek *(J-ík)*, Masarykův ústav Akademie věd ČR, Praha; Mgr. Václav Bukač, Městské muzeum Hořice, Jan Drahoňovský, Městské muzeum a galerie Lomnice n. P.; Mgr. Jaromír Gottlieb *(gb)*, Okresní muzeum a galerie Jičín; Miroslav Havelka *(hav)*, Rovensko pod Troskami; Vladimír Hladík, Vlastivědné muzeum pro Vysoké n. J. a okolí; Michal L. Jakl *(mlj)*, Vlastivědné muzeum pro Vysoké n. J. a okolí; PhDr. Vladimíra Jakouběová *(vjak)*, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Bc. Pavel Jakubec *(pj)*, SOA Litoměřice - Státní okresní archiv Semily; Matouš Jaluška *(jal)*, student Gymnázia Turnov; František Jaroš *(jar)*, student Gymnázia Turnov; František Jirásko, Prosečné; Alena Jurigová, SOA Zámrsk - Státní okresní archiv Jičín; Matěj Kraus, student Gymnázia Jilemnice; Antonín Langhamer, Jablonec nad Nisou; PaedDr. Jan Luštinec *(jl)*, Krkonošské muzeum Jilemnice; Tereza Matlasová, studentka FF Palackého univerzity v Olomouci; PhDr. Ivo Navrátil, SOA Litoměřice - Státní okresní archiv Semily; Martin Nechvíle, student Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK Praha; Ing. Gustav Novotný, CSc., Historický ústav Akademie věd ČR; Robert R. Novotný *(rrn)*, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Tomáš Plíhal *(tp)*, student Gymnázia Turnov; PhDr. Jan Prostředník, PhD., Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Vojtěch Ron, Liberec; RNDr. Tomáš Řídkošil *(il)*, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Mgr. Soňa Jarolímková Římková, Gymnázium Semily; Michal Samir, student Gymnázia Turnov; Ing. arch. Petr Uličný, Jičín

Z OBSAHU POSLEDNÍCH SVAZKŮ VLASTIVĚDNÉHO SBORNÍKU Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

15. svazek – 2002. 347 stran, něm. resumé. Cena 140 Kč

J. Prostředník – P. Šída: *Novosvětský průsmyk – přechod přes západní Krkonoše v pravěku a středověku* – II. část; F. Jirásko: *Reformační kostely ve Slezsku;* M. Lenderová: *Matka, dcera, vnučka (Filippina, Elisa, Tekla) – dny všední i sváteční tří dam schlikovského rodu;* R. R. Novotný: *Další pramen k turnovskému místopisu (Aneb nejen o tom, kde se vlastně narodil Antonín Marek);* I. Paštrnáková: *Zakladateľ srbskej maliarskej školy Cyril Kutlík;* P. Jakubec: *Střípky k dějinám židovské populace na Lomnicku;* T. Kibicová: *Antonín Dvořák jako skladatel divadelní hudby (Hudba ke hře Františka Ferdinanda Šamberka Josef Kajetán Tyl);* M. Štědronská: *Taneční stylizace v klavírních skladbách Antonína Dvořáka;* K. Záhorová: *Motiv cikánství v Cigánských melodiích op. 55 Antonína Dvořáka;* V. Flegl: *Cigánské melodie Karla Bendla;* M. Daherová: *Symfonická báseň sedmdesátých let 19. století na pozadí symfonické básně Zdeňka Fibicha Záboj, Slavoj a Luděk, op. 37;* P. Petráněk: *Textové rozdíly v pramenech k opeře Lejla;* C. Šálek: *Lyrismus ve Foersterově opeře Eva;* K. Chutný: *Josef Jiří Straka a jeho rodinný hudební archiv;* J. Vávra: *Prezentace díla Antonína Dvořáka sbory Východočeské oblasti UČPS v letech 1989 – 2000;* P. Uličný: *Valdická brána v Jičíně;* M. L. Jakl: *Mariánský sloup na náměstí Vysokého nad Jizerou ve vybraných souvislostech sochařské výzdoby vysocké krajiny* – II. část; T. Řídkošil: *Geologické zajímavosti Kamčatky;* Osudy: *Bohuslav Balatka, Sergěj Solovjev, Marie Zemanová; Sedmdesátiny profesora PhDr. Roberta Kvačka; JUDr. Václav Lukáš devadesátiletý; Životní pouť Ladislava Rubína; Za Bohuslavem Janem Horáčkem;* Zprávy a Literatura

Supplementum 8 – 2003. *F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století.* 335 stran, něm. resumé. Cena 150 Kč

Zahájení konference (Karol Bílek); Jiří Štaif: *František Ladislav Rieger a česká národní elita 19. století;* Robert Sak: *Rieger – konzervativec, nebo liberál?* Josef Blüml - Bohumil Jiroušek: *František Ladislav Rieger v českém dějepisectví;* Marek Cetwiński: *F. L. Rieger w encyklopediach polskich;* Vratislav Doubek: *Obraz Ruska v politice F. L. Riegra a F. Palackého (40. – 70. léta);* Milena Lenderová: Mezi Paříží a Moskvou. Riegrovy cesty na jaře roku 1867; Milan Hlavačka: *František Ladislav Rieger a Jiří Kristián kníže Lobkowicz ve vzájemné korespondenci;* Helena Kokešová: *Ke vztahu Gustava Eima a Františka Ladislava Riegra;* Marie L. Neudorflová: *Ženy rodiny F. L. Riegra a jejich účast ve veřejné sféře;* Marie Ryantová: *Marie Červinková-Riegrová jako spolupracovnice svého otce;* Jana Malínská: *Protichůdné názory české společnosti na vzdělávání dívek a žen v 19. století;* Jan Županič: *Nobilitace českých elit v Rakousko-uherské monarchii;* Milada Sekyrková: *F. L. Rieger a spolková činnost;* Jiřina Masnerová: *František Ladislav Rieger a technika;* Milan Vojáček: *Čechové, na řípu! F. L. Rieger, cukrovarník v Malči;* Magdaléna Pokorná: *Jiljí Vratislav Jahn – první životopisec F. L. Riegra;* Jaroslava Honcová: *Palacký a Rieger v Říčanech za prusko-rakouské války v roce 1866;* Milena Nyklová *Obrana Nerudova;* Marie Macková *»Naše město jako věrná stráž ... « O přibližování a vzdalování se politických vůdců venkovu;* Lydia Baštecká: *»Rozmilý a upřímný příteli.« Rieger v korespondenci východočeských vlastenců;* Karol Bílek *F. L. Rieger a jeho přítel Václav Jaromír Černý, okresní tajemník v Libáni;* Vlastimil Svěrák: *Riegrův jihlavský stoupenec Antonín Musil;* Ludomír Kocourek: *Počátky českého školství v Podkrušnohoří;* Zdeněk Hojda: *Riegrův pomník na Kozákově;* Oldřiška Tomíčková: *Riegrův obelisk v Hořicích;* Ivo Navrátil: *Riegrův pomník v Semilech;* Závěr konference (Milan Hlavačka)